శ్రీ

శ్రీరస్తు.

వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే

స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధకాణ్డో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస తిరువల్లిక్కేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్ విజయతేతరామ్

౧౮౮౬-౧-౧

ప్రకటనా·

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిన్దూ లైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యన్నైయ్యఙ్గార్యధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణే చ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧ - ౧౨ - ౦	౮ - ౩ - ౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩ - ౮ - ౦	౦ - ౫ - ౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧ - ౩ - ౮	౦ - ౨ - ౮
దశనిర్ణయః	౧ - ౬ - ౮	౦ - ౨ - ౦
సుధీవిలోచనమ్	౩ - ౪ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪ - ౦ - ౮	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧ - ౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦ - ౯ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ప్రయోగదర్పణః	౦ - ౮ - ౦	౦ - ౧ - ౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౨ - ౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౮ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౮ - ౧౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ఆశీఃప్రబన్ధః	౮ - ౯ - ౮	౦ - ౧ - ౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦ - ౨ - ౬	౦ - ౦ - ౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూరల్లిరువ హిన్దూ లైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యన్నైయ్యఙ్గార్యరింద పడెయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిందకళుహిసువవరు రూపాయి ౧ కే ఒందాణె ప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థవిషయానుక్రమణికా.

పు	విషయాః.

పు	విషయాః.

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థశుద్ధాశుద్ధపత్త్రికా.

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౬	౧౮	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
,,	౧౯	పితామాచానపత్యో	పితామాతాచానపత్యో
౩౯	౨౪	గ్నిరోమతీ	గిరోమత
౫౦	౧౪	గ్రాహ్యోహ్యమ్	గ్రాహ్యమ్
౬౭	౩	మధ్యేపిఽపు	మధ్యేప్యపు
,,	౨౦	మస్త్యైవ	మస్త్యేవ
౭౦	౧౩	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
౭౧	౧౩	ద్వితయే	ద్వితీయే
౮౨	౮	సమాహితాః	సుసమాహితాః
,,	౧౦	పాషాణాంతత్ర	పాషాణంతత్ర
౮౩	౧౭	పపందశమ	పవందశమ
,,	౨౨	యాతత్పిణ్డ	యావత్పిణ్డ
,,	౨౩	సప్తనవమే	సప్తమనవమే
౮౭	౪	ర్వ్యాపినమ	ర్వ్యాపిసమ
,,	౧౮	ప్రైత	ప్రైతే
౧౦౩	౧౨	శాశౌనద్వాః	శ్రాదశౌనద్వాః

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౪	వనాధికృత్వా	వనాదికృత్వా
౧౧౧	౧౯	తోయపిణ్డం	తోయంపిణ్డం
౧౧౭	౨౮	హ్యనిర్దిశమ్	హ్యనిర్దశమ్
౧౩౬	౧౬	బహుతిధౌ	బహుతిథే
౧౩౭	౧౬	సంస్మృతమ్	సంసృతమ్
౧౩౮	౧౯	ర్ధ్వదేహికం	ర్ధ్వదైహికం
,,	౨౧	దూర్ధం	దూర్ధ్వం
౧౪౯	౨	యాతాం	తాయాం
,,	౧౫	సపిణ్డాన్తం	సపిణ్డ్యన్తం
౧౫౦	౭	నిమిత్తనరణ	నిమిత్తవరణ
,,	౨౦	ప్రత్యాసక్తి	ప్రత్యాసత్తి
౧౫౪	౧౭	హంతిచతాం	హంతిచితాం
౧౫౯	౨	బ్రాహ్మణైరిరై	బ్రాహ్మణైరితరై
౧౬౦	౧౫	గ్భిణ్భీమ్	గర్భిణీమ్
,,	౧౭	మృతస్యాచ్చ	మృతస్సాచ్చ
౧౬౪	౨౧	ఆథస్తు	అధస్తు
౧౬౫	౪	మాత్రతాద్యం	మాన్వత్తాద్యం
౧౬౮	౨	ఏకోద్దిష్టో	ఏకోద్దిష్టే
౧౭౦	౧౭	సపిణ్డ్యా	సాపిణ్డ్యా
౧౭౬	౧౨	కాన్తరం	కానన్తరం
౧౭౭	౬	కర్షస్యాత్సు	కర్షస్సాత్సు
౧౭౮	౭	మాసంసంవత్స	మాససంవత్స
,,	౮	సావత్సరమ్	సంవత్సరమ్
౧౮౦	౧	ఉభయతా	ఉభయథా
,,	౧౧	విరోధావిశిష్టా	విరోధావిభ్రష్టా
౧౮౧	౮	కుర్యాద్విస్త్రి	కుర్యాద్విస్త్రి
౧౮౨	౧౬	అపకృష్యాపకు	అపకృష్యాపకు
౧౮౩	౫	ధానవస్థా	ధానవ్యవస్థా
౧౮౪	౨౩	మేకోద్దిమేకాదశే	మేకోద్దిష్టమేకాదశే
౧౯౨	౮	విశ్వేదేవవిషయే	విశ్వదేవవిషయే
౧౯౬	౧౬	విప్రాణాంమా	విప్రాణామా
౨౦౧	౧౫	దాహాద్యైకాదశా	ద్వాహాద్యైకాదశా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪౨౨	౧౩	పితుస్స్వనాను	పితుస్సనాను
,,	౧౫	పితుఃస్సనాను	పితుస్సనాను
,,	౧౬	జివపత్రృక	జీవపితృక
౨౦౬	౧౧	పక్షుకమ్	పక్షికమ్
౨౦౯	౧౨	శిష్టోదకేప్రేత	శిష్టోదకేనప్రేత
౨౧౨	౧౫	ధూపఖీపం	ధూపదీపం
౨౨౧	౭	కాలాదరే	కాలాదర్శే
౨౨౨	౧౨	హోమాన్స్యాత్పిణ్డ	హోమానుస్స్యాత్పిణ్డ
౨౨౮	౧౬	పిశ్వేదేవ	విశ్వేదేవ
,,	౧౭	భోజనేష్వేవ	భోజనపాత్రేష్వేవ
౨౨౯	౧౯	ధానేనాపానా	ధానేనాపాసనా
౨౩౪	౨౦	విశ్వేదెవ	పిశ్వేదెవ
౨౩౬	౧	శక్తిపిషయే	శక్తివిషయే
౨౩౭	౧	పా్రదీనామప్య	పాత్రాదినాప్య
,,	౧౨	ర్వ్యవస్థతః	ర్వ్యవస్థితే
౨౩౮	౨౫	యిదన్నసాధ్యం	యిదన్యసాధ్యం
౨౩౯	౮	ఉపకర్మైత్యేన్స్యే	ఉపాకర్మైత్యన్యే
,,	౨౩	ద్వయోనోక్త	ద్వయేనోక్త
౨౪౮	౧౯	మిష్టైపూర్తా	మిష్టాపూర్తా
౨౫౧	౯	ఇత్యైత్యతద్దక్షిణా	ఇత్యేతద్దక్షిణా
౨౫౪	౨౨	నాపిజాతే	నాపిజాతః
౨౫౬	౧౭	పత్త్రౌమా	పత్త్రామా
౨౪౭	౧౨	వస్త్రేన్య	వస్త్రధాన్య
౨౫౮	౧౮	యతే,త్వాముచ్య	యిత్వాముచ్యతే
౨౬౫	౧౮	త్వాస్వధాహావన	త్వస్వధాభవన
౨౭౬	౨౨	ప్రార్ధవిఘ్నా	ప్రాగ్ధవిఘ్న
౨౭౭	౧౧	హోమాన్శ్రార్ధం	హోమాశ్రాద్ధం
౨౮౫	౨౪	జాతయే	జాయతే
౨౯౨	౧౯	ఇత్యేత్రింశ	ఇత్యేతత్రింశ
౩౦౧	౧౨	షడ్భిర్ద్వివసైః	షష్టిభిర్ద్వివసైః
౩౦౭	౧౧	హీకకాలా	హీతకాలా
,,	౨౪	లోకాహీనస్తి	లోకాకాహీనస్తి

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౧౦	౪	ద్వి రాషాఢాసం	ద్వి గాషాఢసం
౩౧౨	౪	ద్విజశాౖర్ధేన	ద్విజశ్శాౖర్ధేన
,,	౨౪	సపతీకత్వే	సపత్నీకత్వే
౩౨౧	౭	పవంచాహాగ్నే	పవంచాహితాగ్నే
,,	౧౯	పితుస్స్వనామ	పితుస్స్వనామ
౩౩౦	౨	యద్వైతాన	యద్వైతాన
౩౩౧	౮	తస్మపి	తస్మిన్నపి
౩౪౦	౨౭	నచాన్యల్పఘు	నచాన్యల్లఘు
౩౪౨	౨	వైశ్వవేవంతు	వైశ్వదేవంతు
౩౫౩	౪	స్మృతాహ్యాతా	స్మృతాహ్యతే
౩౬౫	౨౪	ఋభ్జజ్ఞేతా	ఋభ్జజ్ఞేతా
౩౬౬	౨౫	షడ్భిస్తు	షడ్భిర్యస్తు
౩౬౮	౧౮	స్యేవాధితే	స్యేవాతిధే
,,	౨౨	కులపాఘానం	కులనాఘానం
౩౭౨	౧౧	లౌకికపఫల	లౌకికఫల
౩౮౨	౧	ద్యశ్చవరేవ్యశ్చ	ద్యశ్చపరేవ్యశ్చ
౩౮౮	౭	తైరేర్వ్యహి	తైరేర్వ్యైహి
౩౯౬	౨	ఇతంతనిషిద్ధ	ఇతితన్నిషిద్ధ
౩౯౮	౨౪	త్వాదితిబాపః	త్వాదితిభావః
౪౦౦	౨౩	ప్రశ్యతే	ప్రశస్యతే
౪౦౮	౮	వైశ్వవేవే	వైశ్వదేవే
౪౧౨	౨౧	హ్యాయొుత్	హ్యాయేత్
౪౧౪	౩	హొయాద్ధుౖవమ్	హొయాధ్రువమ్
,,	౧౮	కుర్యాత్పాౖత్రాణి	కుర్యాత్పాత్రాణి
౪౨౭	౯	శాౖర్ధభూమిం	శాౖర్ధభూమిం
,,	౧.౨	ప్రయోగశ్చద్రి	ప్రయోగశ్చద్రి
౪౩౭	౧౭	తృప్తింబుద్ధ్వా	తృప్తింబుధ్వా
౪౩౯	౭	విశ్వేదెవార్థ	విశ్వదెవార్థ
౪౪౦	౧౯	విశ్వేదేవనిష్ఠ	విశ్వదేవనిష్ఠ
౪౪౮	౨౦	మప్స్వేవ	మప్స్వేవ
౪౪౯	౫	తద్గృహాన్తరమ్భవ	తద్గృహాన్తరసమ్భవ
౪౫౭	౧౪	కత్వాంశ్చ	కర్త్వాంశ్చ



ఓమ్

శ్రీరస్తు

శ్రీరామచన్ద్రపరబ్రహ్మణే నమః

వన్దామహే మహేశానచణ్డకోదణ్డఖణ్డనమ్ ।
జానకీహృదయానన్దచన్దనం రఘునన్దనమ్ ॥
విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ ।
దయానిధిం దేహభృతాం శరణ్యం దేవం హయగ్రీవమహం ప్రపద్యే ॥

స్మృతిముక్తాఫలే శ్రాద్ధకాణ్డప్రారమ్భః

శ్రితరామపదాబ్జేన వైద్యనాథవిపశ్చితా ।
స్మృతీనాం సారమాలోచ్య శ్రాద్ధకాణ్డో వితన్యతే ॥

సర్వప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే

ముమూర్షోః స్నానవిధిః

"స్నాత్వా కర్మాణి కుర్వీత" ఇతి స్మరణాత్, స్నాతస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తాది కర్మణ్యధికారాత్, వారుణస్నానే అశక్తో ముమూర్షుః బ్రాహ్మాదిస్నానమాచరేత్ । తదాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతాని తుల్యాని మాన్త్రాదీని యథాబలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ మాన్త్రం భౌమం తథాఽఽగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవ చ । మానసం యౌగికం చేతి సప్త స్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మాన్త్రం మృదాలమ్భస్తు పార్థివమ్ । ఆగ్నేయం భస్మనా స్నానం వాయవ్యం గోరజః స్మృతమ్ ॥ యత్తు సాతపవర్షేణ దివ్యం తత్స్నానముచ్యతే । మానసం హ్యాత్మచిన్తా స్యాద్యౌగికం విష్ణుచిన్తనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఊర్ధ్వపుణ్డ్రవిధిః

తత ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం త్రిపుణ్డ్రం వా ఉభయమపి యథాస్వాచారం బిభృయాత్ । యథాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథా లోకే దర్దురా భయవిహ్వలాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం తద్వద్దృష్ట్వా నైవ యమకిఙ్కరాః ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరో మర్త్యో మ్రియతే యత్ర కుత్ర చిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థో మమ లోకే మహీయతే ॥ * ॥ తథా పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ యస్యాన్తకాలే ఖగ గోపిచన్దనం బాహ్వోర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోబాలఘాతీ యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ భస్మరుద్రాక్షధారీ తు యశ్చాపి మ్రియతే యది । సోఽపి రుద్రత్వమాప్నోతి కిం పునర్బ్రాహ్మణాదయః ॥ తుళసీధారణాన్మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

భగవత్తీర్థనిషేవణమ్

తుళసీదళసంమిశ్రతీర్థపానం చ కుర్యాత్ । తథా చ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీయతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపాదయోరిత్యర్థః । నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకం యస్మాన్మయి త్వం సిక్తవాన్మునే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ తుళసీదళసంమిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యేవ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సిక్తవానితి వచనాచ్ఛరీరే తీర్థసేచనమపి పావనమిత్యవగమ్యతే .

సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్

తతః పరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం షడబ్దకృచ్ఛ్రరూపం ద్వ్యబ్దైకాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం యథాశక్తి స్వపాపానుసారేణ కుర్యాత్ । తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సర్వజన్మార్జితానీహ భ్రూణహత్యాదికాన్యపి । సర్వపాపాని నశ్యన్తి కృచ్ఛ్రైర్ద్వాదశవార్షికైః ॥ జన్మప్రభృతి యత్కిఞ్చిత్పాతకం చోపపాతకమ్ ।

అనాప్తక్తభ్రూణహత్యాయామష్టాబ్దాన్నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥ అథాప్యసకృదభ్యస్తం బుద్ధిపూర్వమఘం మహత్ । తచ్ఛుధ్యత్యబ్దకృచ్ఛ్రేణ మహతః పాతకాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రింశత్కృచ్ఛ్రా అబ్దసంజ్ఞకాః .

కృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్వరూపమ్

కృచ్ఛ్రోఽత్ర ప్రాజాపత్యమ్ । తత్స్వరూపముక్తం మనునా — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితమ్ । త్ర్యహం న కించిదశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । తస్యస్వరూపతోఽనుష్ఠానాశక్తైః ప్రతినిధిరేవానుష్ఠేయః ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రప్రతినిధిం కుర్యాద్గోభిరేవ సవత్సకైః । గవామభావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవ వా ॥ పాదహీనం న కర్తవ్యమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యం నాత్ర సంశయః । ధేనోరభావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవ వా ॥ పాదహీనం న కర్తవ్యమితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతినిధ్యన్తరముక్తం హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రోఽయుతం తు గాయత్ర్యా విప్రద్వాదశభోజనమ్ । తిలహోమసహస్రం వా సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రో దేవ్యయుతం చైవ ప్రాణాయామశతద్వయమ్ । తిలహోమసహస్రం చ వేదపారాయణం తథా ॥ షష్టిశ్చతుర్వింశతిర్వా భోజ్యా ద్వాదశ వా ద్విజాః । తావద్భోజనపర్యాప్తం ధాన్యం తన్మూల్యమేవ వా ॥ తత్సమృద్ధ్యసమృద్ధిభ్యాం సజ్ఞాప్యవైషమ్యభాషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రే సఖ్యాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవతృతీయే చత్వారింశచ్చతప్తే త్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తాపనాఖ్యే భవతి షడధికా వింశతిస్సైవ హీనా ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణే స్యాత్తపసి కృశబలో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహరహరితి సర్వత్ర సంబధ్యతే । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః, అత్ర ప్రాజాపత్యదివసకల

నయావిప్రాణాం షష్టిభోజనాని భవన్తి । ఏవమతికృచ్ఛ్రాదావూహనీయమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాదికరణాశక్తౌ ప్రత్యామ్నాయాన్ సమాచరేత్ । ప్రాజాపత్యే తు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనే ద్వయమ్ ॥ కృచ్ఛ్రోఽయుతం తు గాయత్ర్యా ఉపవాసస్తథైవ చ । సముద్రగనదీస్నానం సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నదీస్నానమ్ - మృత్తికాస్నానమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యతీర్థే నార్ద్రశిరఃస్నానం ద్వాదశసఙ్ఖ్యయా । ద్వియోజనం తీర్థయాత్రా ప్రాజాపత్యసమం స్మృతమ్ ॥*॥ ఇతి.

ఆపది కర్త్రన్తరవరణాది

ఆపత్కాలే స్వయం వ్రతం కర్తుమశక్తశ్చేత్తదా బ్రాహ్మణైః కారయేదిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాధివ్యసనిని శ్రాన్తే దుర్భిక్షే డామరే తథా । ఉపవాసో వ్రతం హోమో ద్విజైస్సంపాదితాని వా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధివ్యసనీ - రోగగ్రస్తః । డామరః - పరరాజాద్యుపద్రవః । అత్యన్తాపదమభిప్రేత్య పక్షాన్తరమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అథవా బ్రాహ్మణాస్తుష్టాస్సర్వం కుర్వన్త్యనుగ్రహమ్ । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి ద్విజసంపాదితైరిహ ॥ * ॥ ఇతి । మహాపురుషవచనమాత్రసంపాదితైరాశీర్వాదైరశేషకామప్రాప్తిర్భవతి । తత్ర పాపక్షయో భవతీతి కో విస్మయః । మహాపురుషసఙ్కల్పమాత్రాదేవ కామప్రాప్తిరథర్వణైః శ్రూయతే । శ్రుతిః — యం యం లోకం మనసా విశుద్ధసత్వః కామయతే యాన్ కామాం స్తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాం స్తస్మాదాత్మజ్ఞానర్చయేత్తమభ్యుచ్చరేద్భూతికామః ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహవిషయం దర్శయతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తం యథోద్దిష్టమశక్యం దుర్బలాదిషు । ఇష్యతేఽనుగ్రహస్తేషాం లోకసఙ్గ్రహకారణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలేఽనుగ్రహః ప్రోక్తస్తథా వై బాలవృద్ధయోః । తతోఽన్యథా భవేద్దోషస్తస్మాన్నానుగ్రహః స్మృతః ॥ * ॥ తతోఽన్యథా - ప్రబలానుగ్రహ ఇత్యర్థః । దుర్బలస్య మహదనుగ్రహాచ్ఛుద్ధిం విశదయతి స ఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణా జఙ్గమం తీర్థం తీర్థభూతా హి సాధవః । తేషాం వాక్యోదకేనైవ శుధ్య

షులినాజనాః ॥ బ్రాహ్మణాయానిభాషన్తే మన్యన్తే తానిదైవతాః । స
ర్వవేదమయోవిప్రో నతద్వచనమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । అనుగ్రహయోగ్య
స్యదుర్బలస్య నియమవిధానేఽపి ప్రత్యవాయఇత్యాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ శ
రీరస్యాత్యయేప్రాప్తే వదన్తి నియమాంస్తుయే । మహత్కార్యోపరోధేన
తత్పాపం తేషుగచ్ఛతి ॥ నస్వస్థస్య కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శరీరస్యా
త్యయః - ముమూర్షోర్దర్భమయ్యాంశయనమ్ , తస్మిన్ప్రాప్తేసతి , తేనక
ర్తుమశక్యం ప్రాజాపత్యాదినియమం కర్తవ్యత్వేన యేవదన్తి తేషుత
త్పాపం గచ్ఛతి । తత్రహేతుః మహత్కార్యోపరోధేనేతి । మహతాం
దేవతోపాసకానాం కార్యం మహత్కార్యమ్ - అన్త్యకాలే దేవతాస్మర
ణకీర్తనాది , తస్యోపరోధః - ప్రతిబన్ధః । ముమూర్షుర్హి పరిసరవర్తిభిరా
ప్తైర్బోధితోదేవానాం స్మర్తుముద్యుక్తః, తదానీమేతద్విహితకర్తవ్యతాం
శ్రుత్వాకర్తుమశక్తస్సన్ వ్యాకులచిత్తఃపూర్వముద్యుక్తాం దేవతాస్తుతిమ
పిపరిత్యజతి , సోఽయంపురుషార్థప్రతిబన్ధః । స్వస్థశరీరస్యతుపూర్వోక్తఃకా
ర్యోపరోధఃకదాచిదపినాస్తి ॥ శ్లో ॥ స్వస్థస్యమూఢాఃకుర్వన్తివదన్త్యనియ
మంతుయే । తేతస్యవిఘ్నకర్తారఃపతన్తినరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్

అన్త్యకాలేభగవన్నామకీర్తనమ్

అన్త్యకాలే హరిహరనామకీర్తనాదిఫలంస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ యథాక
థంచిద్గోవిన్దేకీర్తితేవాశ్రుతేఽపివా । పాపినోఽపివిశుద్ధాస్స్యుశ్శుద్ధామో
క్షమవాప్నుయుః ॥ శివశివశివేతి వ్యాహరన్ వైత్రివారం త్యజతినిజత
నుంయస్త్వాయుషోఽన్త్యక్షణేఽస్మిన్ । భవతిభవభయానాం ఛేదకఃపూ
ర్వశబ్దోనభవతఇతరోతా కల్పితాత్మాపకారో ॥ యంయంభావంస్మరన్
యోగీ త్యజత్యన్తేకళేబరమ్ । తంతమేవేతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావి
తః ॥ * ॥ ఇతి । మహాదవలోకనంచ కార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకయుక్తో
వా యుక్తోవా సర్వపాతకైః । పరంపదంప్రయాత్యేవ మహాద్భిరవలోకి
తః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ . ...

ముమూర్షోర్దానవిధిః

ముమూర్షుః పరలోకార్థం యథాశక్తి దానం కుర్యాత్ । " ఇతః ప్రదానాత్యముష్మిన్ లోకే ప్రజా ఉపజీవన్తి " ఇతి శ్రుతేః । తథా మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ విద్యా ప్రవసతో మిత్రం భార్యామిత్రం గృహే సతః । ఆతురస్య భిషఙ్మిత్రం దానం మిత్రం మరిష్యతః ॥ షడశీతిసహస్రాణి యోజనానాం యుధిష్ఠిర । మానుషస్య చ లోకస్య ధర్మలోకస్య చాన్తరమ్ । న తత్ర వృక్షచ్ఛాయా వా న వాప్యో న చ దీర్ఘికాః ॥ న గ్రామో నాశ్రమో వాపి నోద్యానం కాననాని చ । న కించిద్విశ్రమస్థానం పథి తస్మిన్ యుధిష్ఠిర ॥ కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తు గచ్ఛన్తి నరా దానవివర్జితాః । తస్మాద్దానం తు కర్తవ్యం మృతికాలే కథం చన ॥ * ॥ ఇతి । దానవిశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్రభూశయ్యాశ్చాసనాని చ । ప్రేతలోకే ప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌ విశేషతః ॥ తిలాః పాపహరా నిత్యం తద్దానం తు ప్రశస్యతే । యో హిరణ్యం దదాత్యస్మై హ్యమృతత్వం భజేత సః ॥ * ॥ ఇతి । ముముక్షూణాం బ్రహ్మవిదామపి గృహస్థానామీశ్వరప్రీత్యర్థం దేయమేవ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సంజ్ఞాహీనా మరణేఽపి వాపి తస్మై పుత్రాదిర్దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆతురో వాఽథ పుత్రో వా దద్యురాపన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్క్రాన్తి వైతరణ్యౌ చ దశదానాని చైవ హి । ప్రేతేఽపి కృత్వా తం ప్రేతం శవధర్మేణ యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ గోభూతిలహిరణ్యాజ్యవస్త్రధాన్యగుడాని చ । రౌప్యం లవణమిత్యాహుర్దశదానాని పణ్డితాః । ఏతాని దశదానాని నరాణాం మృత్యుజన్మనోః । కుర్యాదభ్యుదయార్థం చ ప్రేతేఽపి హి పరత్ర చ ॥ భూమిర్గోచరజనపర్యాప్తా ద్రోణద్వయమితాస్తిలాః । నిష్కత్రయం సువర్ణం స్యాదాజ్యం ప్రస్థచతుష్టయమ్ ॥ సూక్ష్మవస్త్రద్వయం ధాన్యం సార్ధఖారికముచ్యతే । గుడం షష్టిపలం చైవ రౌప్యం నిష్కచతుష్టయమ్ ॥ లవణం సార్ధఖారికం దశదానం ప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ యో మృత్యు

కాలేసంప్రాప్తే గాం దదాతిపయస్వినీమ్ । గవాదర్శితమార్గస్తు బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చతుస్సాగరపర్యన్తాం సశైలవనకాననామ్ । దత్వాయత్ఫలమాప్నోతి సాళిగ్రామాత్తదశ్నుతే ॥ బ్రహ్మాణ్డకోటిదానేనయత్ఫలం భవతిప్రభో । తత్ఫలం సమవాప్నోతి శివలిఙ్గప్రదానతః ॥ హిరణ్యంభూమిదానంచ తిలాంశ్చక్త్యాచ దాపయేత్ । కుటుమ్బినే దరిద్రాయశ్రోత్రియాయతపస్వినే ॥ యద్దానం దీయతేతస్మై తద్దానం స్వర్గసాధనమ్ । గృహీతదానపాథేయాః ప్రయాన్తి త్రిదివంనరాః ॥ భ్రాతరోవాఽథపుత్రోవా కుర్యురాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । దశదానమన్త్రా దానప్రకరణేఽభిహితాః । ఉత్క్రాన్తి గోదానేతు మన్త్రః ॥ శ్లో ॥ అత్యుత్క్రాన్తప్రవృత్తస్య సుఖోత్క్రమణసిద్ధయే । తుభ్యం సంప్రదదే ధేనుమిమాముత్క్రాన్తి సంజ్ఞికామ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్తకాలేజప్యమన్త్రాః

అన్తకాలే జప్యమన్త్రాన్ ఆహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నాతానమితి సూక్తంతు హ్యన్తకాలేజపేన్సకృత్ । జప్త్వాచైవపరంస్థానమమృతత్వంతు గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పుణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । ద్విజస్యదక్షిణేకర్ణే పుత్రాదిః ప్రాణసంశయే ॥*॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్ణేజపేదీశ వాక్యంశాస్త్రదభిరుదీరితమ్॥*॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే పతద్వ్యాఖ్యాతమ్, ఈశవాక్యమ్ - పఞ్చాక్షరీ, రామషడక్షరీ, ప్రణవః, ఉపనిషద్వాక్యానిచేతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ “ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్, భృగుర్వైవారుణిః ” ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణేకర్ణేజపతి ఆయుషఃప్రాణాగ్ంసన్తన్విత్విచ ॥ * ॥ ఇతి । మరణసమీపకాలే శుద్ధభూమావదక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ముమూర్షోర్బ్రహ్మవిదోదక్షిణేకర్ణే “ బ్రహ్మవిదాప్నోతి, భృగుర్వై ” ఇత్యనువాకద్వయమ్, ఇతరస్యకర్ణే “ ఆయుషఃప్రాణాగ్ం ” ఇత్యనువాకంసన్నిహితఃపుత్రాదిర్జపేదిత్యర్థః । తథాబోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ భూమావదర్భాస్తృతాయాంతం శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తు దక్షిణేకర్ణే ఆయుషః ప్రాణమిత్యపి ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలంస్నాపయిత్వాతుశుద్ధచె

లాభిసంవృతమ్ । దక్షిణాశిరసంభూమౌ బర్హిష్మత్యాం నివేశయేత్ ॥ ముమూర్షోర్దక్షిణేకర్ణే పుణ్యమన్త్రాన్ జపేత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠో విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణకాలేతు పుత్రస్తు ఋణమోచనాత్ । మస్తకంతుసమాధాయదక్షిణేఽస్యతుజానుని ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పుణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । తతస్తునిర్గతేవాయౌకుశాగ్రేషువినిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి।

మరణదినగుణదోషౌ

గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ దివోత్తరాయణేశుక్లేపక్షేచమరణంశుభమ్। భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ ॥ దహనేమరణేచైవతత్కర్మ త్రిగుణంభవేత్ । భద్రేతుభూమిదానంస్యాత్త్రిపదర్క్షే హిరణ్యకమ్ ॥ వారేవారాదిదేవానాం పూజనం మృత్యునాశనమ్ । తిలైఃప్రతికృతింకృత్వా దహేద్దోషాపశాన్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాయణగే సూర్య ఉత్తమా గతిరుచ్యతే । శుక్లపక్షే మృతిస్తత్ర శ్రేష్ఠావహ్ని మృతిశ్శుభా ॥ శ్రేష్ఠాతత్రాపి మధ్యాహ్నే ఉభయోః పక్షయోరపి । ఏకాదశ్యాం మృతిశ్శ్రేష్ఠా మోక్షదా సర్వకామదా ॥ * ॥ వహ్నిస్మృతిః - తృతీయాయాంమరణమ్ । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్యాదుత్తరాయణే యస్య మృతిస్తస్యోత్తమా గతిః । శుక్లపక్షేహిమధ్యాహ్నేకృష్ణేఽప్యేకాదశీదినే ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానంస్యాత్త్రిపదేతుహిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకేత్వనడ్వాంతాన్స్యాద్గురౌ వస్త్రంతుదక్షిణా ॥ శుక్రేరజతదానంస్యాత్తత్తద్ద్రవ్యప్రదస్సుఖీ । వారేవారాధిదైవత్యం ద్రవ్యం దత్వా నదోషభాక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంస్మృతిషూక్తోవారాధినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయః .

ప్రత్యక్షమరణేతిథ్యాదిదోషాభావః

ప్రత్యక్షమరణేతు నదోషఇత్యాహలోకాక్షిః — ॥ వా ॥ ప్రత్యక్షేనకించిత్పరోక్షేతుసూక్ష్మతః పశ్యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపిసర్వదా ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివారభమ్ ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పు

త్రైగ్నాహోదికర్మ చ । ప్రాప్తకాలేతు కర్తవ్యం తిథ్యాదినతుదోషకృత్ ॥
సద్యఃక్షౌరం ప్రకుర్వీత సద్యః శ్రాద్ధాదికర్మ చ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ ప్ర
త్యక్షమరణే యద్యపి వారాదిదోషో నాస్తి; తథాపి శఙ్కాకాలె దోషావను
త్పత్తయే పునఃప్రీతయే చ బ్రాహ్మణేభ్యః శక్తితః కించిద్దత్వా అనుజ్ఞాప్య శఙ్కిత
దోషం నాశయేత్ । తదాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత సర్వకర్మాణి బ్రా
హ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషో నశ్యత్యసంశ
యమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినా వా
క్యైః క్రియాస్సర్వా నిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యా బ్రాహ్మణానుజ్ఞా కర్మణాం
పరిపూర్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహశ్చ యథాశక్తిద్రవ్యదానేనై
వ కారయితవ్యః । “ దానే సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ” ఇతి శ్రుతేః , “ దానేన
నిర్దోషా భవన్తి ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్ సమ్య
గభ్యర్చ్య పృచ్ఛేత్ కనకభూషణైః ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజస్మరణాచ్చ । ఏతచ్చ
స్నాత్వా ఆర్ద్రవస్త్రః కుర్యాత్ । స్నాత్వా స్వశక్త్యా ద్రవిణం దత్వా స
భ్యాన్ ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్య తైరనుజ్ఞాతః కుర్యాత్సఙ్కల్పమాదితః ॥ * ॥ ఇతి ।

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధయే ప్రాయశ్చిత్తమ్

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తముక్తం చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ శ్లో ॥ కర్త్రాఽధికారసిద్ధ్యర్థం త్రీన్ కృచ్ఛ్రాన్ పఞ్చ సప్త వా ।
చరేద్యద్వా తు దానాద్యైః పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కృ
చ్ఛ్రప్రతినిధిర్గవాదిదానమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గవామ
భావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవ వా । పాదహీనం న కర్తవ్యం బ్రహ్మదణ్డం
మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహదానే వైశిష్ట్యముక్తం చన్ద్రికాయామ్ —
॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతాయుతాని చ । అమాలక్షం తు ద్వా
దశ్యాః కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ॥ ఏవంవిధాయా ద్వాదశ్యాస్తిస్రః కోట్య
ర్ధకోటయః । మాతాపిత్రోర్మృతాహస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాది ప్రాయశ్చిత్తమ్

మరణకాలోపహతే ప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టమధోచ్ఛిష్టమన్తరిక్షమృతౌ తథా । కృచ్ఛ్రత్రయం ప్రకు

రీత్యేత ఆశౌచమరణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । మరణకాలే వాన్తాదికమూర్ధ్వోచ్ఛి
ష్టమ్, మూత్రాదికమధస్తనోచ్ఛిష్టమ్, తయోరన్యతరద్యదా సంపద్యతే
తదా సంస్కర్తా పుత్రాదిర్ధనాదినా ప్రత్యామ్నాయేన ప్రాజాపత్యత్ర
యం కుర్యాత్ । మఞ్చకాదౌ మరణమన్తరిక్షమృతిః । రజస్వలాసూతికా
ది మరణమాశౌచమరణమ్ । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ సూత్వా నారీమృతా
పశ్చాద్దశాహాభ్యన్తరే యది । న తస్యా యమలోకాద్వై నిష్కృతిర్బహువ
త్సరే ॥ తద్దోషపరిహారార్థం చత్వారో ఋత్విజః పృథక్ । ఏక ఏవ ద్విజో వా
పి వారుణాన్ కలశాన్ క్షిపేత్ ॥ పూర్వాదిదిక్షు సర్వత్ర జలేనాపూర్య
యత్నతః । వరుణం పూజయేత్తత్ర ఋత్విగేకం చతుర్ష్వపి ॥ కలశాన్ పా
ణిభిః స్పృష్ట్వా మన్త్రైనేతాననుదీరయేత్ । నమకం చమకం చైవ పురుషసూ
క్తం చ వైష్ణవమ్ ॥ పవమానానువాకం చ హిరణ్యశృఙ్గమితిక్రమాత్ । శా
న్తిభిర్దశభిశ్చైవ కలశానభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్యేన వాససాఽఽచ్ఛాద్య సూతి
కాం కృతశౌచికామ్ । మార్జయేదృత్విజస్తోయైః కలశస్థైః పవిత్రజైః ॥ అ
పోహిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైర్దేవస్యత్వేతి మార్జయేత్ । తతశ్శవం బహిర్దేశే స్థా
పయిత్వాఽథ దేశికః ॥ శాతకుమ్భఘటైః ప్రోక్ష్య నూతనేనైవ వాససా ।
ఆచ్ఛాద్య కుణపం పశ్చాద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ రజస్వలామరణే
ప్యేవమితి హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యదా పుష్పవతీ నారీ దైవాద్యది విప
ద్యతే । తస్యాస్తు నిష్కృతిర్నాస్తి రక్తకుణ్డాద్భయఙ్కరాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా చ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యహఞ్చాప్రతిహతా సంస్కారేణ చ
శోధనమ్ । కుర్యాత్తత్రాధరోచ్ఛిష్టే ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ ఊ
ర్ధ్వోచ్ఛిష్టేఽపి చ తథా ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పృష్టమరణే కృచ్ఛ్రాన్ షడ్ గౌతమోఽ
బ్రవీత్ । పరాశరస్తు త్రీన్ ప్రాహ భృగుః పఞ్చ షడఙ్గిరాః ॥ * ॥ అస్పృ
శ్యాః - చణ్డాళసూతికోదక్యాదయః, తైః స్పృష్టస్య అస్నాతస్య మరణే శక్త్య
నుసారేణ షట్కృచ్ఛ్రాదికమిత్యర్థః । ఖట్వాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తమా
హ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మణ్డపే గోపురే ఖట్వాప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తి
షు । అకామతో మృతానాం తు దాపయేదైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చ

రేతత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఖట్వాదావకామమరణేచాన్ద్రా
యణద్వయం కామతస్తుప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాదిత్యర్థః । తత్ప్ర
తినిధిశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతుగామేకాం
దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేతిస్రస్తుగాః
స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణేదేయాః స్త్రియోవాశక్త్యపేక్షయా ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం త్రయఃకృచ్ఛ్రాః గా
యత్ర్యాఅయుతత్రయమ్ । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేతచ్చతుష్ట
యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ వా ॥ యస్యధాన్యసమృ
ద్ధిస్సకృచ్ఛ్రాదివ్రతానివిప్రభోజనేన సంపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రా
హ్మణభోజనసఙ్ఖ్యాచోక్తా । "కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహ
రహః" ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాధోచ్ఛిష్టఖట్వాదిమ
రణాశుచిస్పర్శనియమలోపాఖ్యపఞ్చనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాన్యేకైకనిమి
త్తస్యత్రీణికృచ్ఛ్రాణ్యేకైకంవాకృత్వాసంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమ్

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చవిం
శఘటీపూర్వం దివాప్రేతస్య సంస్కృతిః । దివావాయదివారాత్రౌ శ
వస్తిష్ఠతికస్యచిత్ ॥ తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనే తస్య కాగతిః । బ్రా
హ్మణేభ్యోవిధింలబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేన సం
స్నాప్యపావమాన్యాఽభిమన్త్ర్య చ । జలేనస్నాపయిత్వా చ విధివద్దహనం
చరేత్ ॥ అన్యథాదహనేతస్య పర్వం తన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షశవసంస్కారే దినంనైవవిశోధయే
త్ । నిర్దిష్టకాలపీక్షాయాం శవఃపర్యుషితోభవేత్ ॥ దగ్ధఃపర్యుషితోయై
స్తు పుత్రమిత్రైశ్చ బన్ధుభిః । మహాభయప్రదస్తేషాం తిథ్యాదీన్నైవశో
ధయేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేనసంస్నాప్య ప్రాజాపత్యంసమాచరేత్ । పూతిగ
న్ధే తథాక్లిన్నే స్నాప్యగోమయవారిణా ॥ బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతస్తప్త
కృచ్ఛ్రంసమాచరేత్ । క్రిమిరుత్పద్యతేయస్యశ్వకాకైశ్చాపిదూషితే ।

కృత్వాతు పూర్వవత్ స్నానం సర్పిషామధునాతతః ॥ పుణ్యాద్భి రభిషి
చ్యాథ సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ గాందత్వా ద్విజముఖ్యాయ తప్తకృచ్ఛ్రంస
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తప్తకృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్తిస్రోగావః ॥ శ్లో ॥ ప
రాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేతిస్రస్తుగాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాసాగ్రవర్తినాదోషైర్వాయునామృతవత్స్థి
తః । అజ్ఞానాద్యదివాజ్ఞానాత్పిత్రమేధముపక్రమేత్ ॥ గృహకర్మావసా
నేతు జీవన్నాయుష్మతీం యజేత్ । పథికర్మావసానాద్వా శ్మశానే యది
జీవతి ॥ ఘృతకుమ్భేనిమజ్జ్యైనం జాతకర్మాదికారయేత్ । యామం యా
మద్వయంతస్య మృతిం నిశ్చిత్య నాన్యథా ॥ బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి
కర్తాభవతినిన్దితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మేముహూ
ర్తాద్యః పూర్వం మృతః పర్యుషితో భవేత్ । వైఖానసోదితం కార్యం ప్రా
యశ్చిత్తం విశుద్ధయే ॥ యామ్యపైతృకమన్త్రాభ్యాం వైశ్వదేవేన వైతి
లైః । వ్యస్తాభిశ్చసమస్తాభిర్హుత్వా వ్యాహృతిభిర్దహేత్ ॥ * ॥ ఇతివైఖా
నసోదితమన్త్రైః ॥ శ్రుతిః ॥ యమోదాధారపృథివీమ్, ఉశన్తస్త్వానిధీ
మహి, విశ్వేదేవస్య నేతుర్మర్తో వృణీత ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు — ॥ శ్లో ॥
రవేరస్తమయాత్ప్రాక్తు యోగ్యకాలేతు దుర్లభే । శ్వః ప్రాతరిష్టం దాహా
దినహావిస్తేనదుష్యతి ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థామాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥
రాత్రౌయదిమృతః కశ్చిత్ ప్రమాదాత్కాలపర్యయాత్ । నవనాడీవ్య
థస్తాచ్చేద్దహేన్నతు జుహుయాచ్ఛవమ్ ॥ ఊర్ధ్వం శ్వః ప్రాతరేవస్యా
న్నరాత్రౌతు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శవస్యోపహతౌ ప్రాయశ్చిత్తముక్తం
వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ శవేఽన్యాశౌచయుక్తే చ కుక్కుటసూతికారజ
స్వలాద్యస్పృశ్యస్పర్శనే చ మృతకం పఞ్చగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయి
త్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం కరోతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు —
శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామ్యసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మ దేహా
నాం స్పర్శనం చేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రక్షాళ్య కృచ్ఛ్రాణాం త్రిత
యం చ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

* నిశాదిమరణప్రాయశ్చిత్తమ్ *

నిశాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తం బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ నిశికృష్ణే చ పక్షే చ మరణే దక్షిణాయనే । తాసూర్యాఇతి వైపడ్భిర్హుత్వా స్యాత్సంస్క్రియాతతః ॥ జలేమృతస్య జుహుయాదిమం మేవరుణేత్యృచా । సర్వేణచేన్నమోఽస్తు త్రిభిర్హుత్వాఽథసంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిశాయాంకృష్ణపక్షేవా దక్షిణేచాయనేమృతః । తాసూర్యేత్యాదిమన్త్రైర్జుహుయాత్తుపృథక్పృథక్ ॥ చతుర్గృహీతేనాజ్యేన దాహకస్తుసమాహితః । పితృమేధవిధానేన దహ్యేతేయస్నతాదిభిః ॥ తాసూర్యేత్యాదితస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తముదీరితమ్ । ఏకర్చవిధినాదాహే ప్రాయశ్చిత్తంతునేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సర్పహతస్యవిజ్ఞానేశ్వరీయే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ సువర్ణతారనిష్పన్నంనాగంకృత్వా తథైవగామ్ । వ్యాసాయదత్వావిధివత్పితురానృణ్యమాప్నువాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసాయ - వేదవిదఇతియావత్ । అశన్యాదిదుర్మరణే ప్రాయశ్చిత్తమాహాఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరశనిహతోమ్రియేత తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ “ మూర్ధానందివోఅరతిం పృధివ్యా ” ఇతి చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాదేతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తంభవతీతివిజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిర్విషహతోమ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ నమోఽస్తు సర్పేభ్యః ” ఇతి తిసృభిశ్చతుర్గృహీతా ఆజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ । యద్యాహితాగ్నిరప్సుమ్రియేత తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ ఇమంమే వరుణ , తత్వాయామి ” ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయాత్ । యద్యాహితాగ్నిర్దంష్ట్రిభ్యోమ్రియేత తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ దంష్ట్రాభ్యాం మలిమ్లూన్ ” ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయాత్ , ఏతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతివిజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిఃపశుభ్యోమ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ ఆగావోఅగ్మన్ ” ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రనిమిత్తస్యతుల్యత్వాదేకాగ్నేరపి తదుక్తప్రాయశ్చిత్తంభవత్యేవ ।　...　...　...

కర్తృక్రమః

దాహాదిప్రేతకార్యకర్తారమాహసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుశ్చకుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః । పైతృమేధికసంస్కారం మన్త్రపూర్వకమాదృతః ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్యప్రేతకార్యకరణాశక్తౌ తత్ప్రకారమాహజమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ పితుఃపుత్రేణకర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా । అశక్తోఽప్యగ్నిదఃపుత్రః శేషమన్యస్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసపుత్రాణాం సమవాయే జ్యేష్ఠఏవ పితురౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేన సర్వైరేవకృతంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపుత్రో దాహాది దద్యాదేవౌరసస్సుతః । బహుత్వేతు గుణీ దద్యాత్స మేతు జ్యేష్ఠఏవతు ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గస్తు — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణాం మధ్యమోవాపి కనిష్ఠోజ్యేష్ఠఏవవా । పితుర్యస్తుప్రియతమస్సర్వం తేనైవకారయేత్ ॥ పుత్రాస్సర్వేఽపితుర్ద్విష్టాః పత్నీభ్రాతాసఖాఽపివా । అగ్నిదాహాదికర్మాణి కుర్యుఃపుత్రాదయఃపితుః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేణకర్తవ్యా దాహపిణ్డోదకక్రియాః । యదికర్తుమశక్తస్స్యాత్సర్వమన్యేనకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠస్యాశక్తావసన్నిధానేవాఽవశిష్టేషు పుత్రేషుమధ్యే జన్మజ్యేష్ఠేనైవకారయేత్, “ జన్మజ్యేష్ఠఃపితుఃకుర్యాత్ ” ఇతిస్మరణాత్ । జన్మజ్యేష్ఠఇత్యర్థాన్తరమప్యాహుః । “ భిన్నమాతృకాణాం పుత్రాణాం సమవాయే యోజన్మతోజ్యేష్ఠస్సఏవ పితుఃకుర్యాన్నమాతృతోజ్యేష్ఠస్సర్వత్రజన్మజ్యేష్ఠస్యైవగ్రహణాత్ ” ఇతి । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషుజాతానాం పుత్రాణాంచ విశేషతః । నమాతృతోజ్యైష్ఠ్యమస్తిజన్మతోజ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠ్యేనచాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠోవాపికనిష్ఠోవా జ్యేష్ఠభార్యాసుతోదహేత్ । అగ్నికార్యప్రధానత్వాజ్జ్యేష్ఠభార్యాసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకక

ణాద్విభార్యశ్చేదుభయోః పుత్రసంభవే । పితుర్మరణకాలేతు జ్యేష్ఠ
పత్నీసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రజ్యేష్ఠపత్నీసుతఇతి శ్రేష్ఠభార్యాసు
ఽఇత్యర్థః, సవర్ణస్త్రీజాతఇతియావత్, అన్యథాసదృశస్త్రీషుజాతా
నామితి మనువచనవిరోధాపత్తేః । తథాచసవర్ణభార్యోత్పన్నస్యైవ పితృ
ఋణమోచనహేతుత్వముక్తం బోధాయనేన — ॥ శ్లో ॥ ప్రజాముత్పాద
యేద్యుక్తస్స్వేస్వేవర్ణేజితేన్ద్రియః । స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్యసో
మేనచపురన్దరమ్ ॥ ప్రజయాచపితౄన్సర్వాననృణోదివిమోదతే ॥ * ॥
ఇతి । జ్యేష్ఠపత్న్యన్తరపుత్రఃపితురేవకుర్యాదౌరసత్వాత్, నసపత్న్యమా
తుర్భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్, కనిష్ఠోఽపి స్వమాతుః స్వయమేవకుర్యా
త్ ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃశ్రేత్ర్య జనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభా
వేసపత్నీజః । ఇతిస్మరణాత్ .

యమళయోర్జ్యేష్ఠత్వకనిష్ఠత్వనిర్ణయః

యమళవిషయేఽపి మనుః — ॥ శ్లో ॥ యమయోశ్చైకగర్భేతు జ
న్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యమ
యోర్జాతయోర్జ్యేష్ఠో జన్మ నాప్రోచ్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చి
రాజ్జననదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జననా
జ్జైష్ఠ్యమాధానం చేష్యతేబుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సమభాగస్థగర్భవిష
యమ్ ॥ శ్లో ॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌగర్భౌ తయోర్యఃపూర్వజస్సతు । జ్యే
ష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిర్జాతకాదిషుకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి బాదరాయణస్మరణా
త్ । అతఏవోపర్యధోభాగస్థగర్భవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ య
మళౌచైకగర్భేతు స్త్రీవాపురుషఏవవా । కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చా
జ్జాతోఽగ్రజఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్థళవిశేషాపరిజ్ఞానేతు శిష్టాచారాత్ కని
ష్ఠఆద్యజాతస్స్యాదితి వచనార్థోగ్రాహ్యః । తథాచ భాగవతే — ॥ శ్లో ॥
ప్రజాపతిర్నామతయోరకార్షీ ద్యఃప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత ।
తంవైహిరణ్యకశిపుం విదుఃప్రజా యంతంహిరణ్యాక్షమసూతసాగ్రతః ॥*॥
ఇతి । శ్రీధరీయే వ్యాఖ్యాతమిదమ్ - “ యదాగర్భాదానసమయే యోని పు
ష్పం విశద్వీర్యం ద్వేధావిభక్తంసదాదిపశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదాయ

మల్లౌ భవతః। తయోశ్చపితృతః ప్రవేశక్రమ విపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ॥ శ్లో ॥ యదావిశద్ద్విధాభూతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్ । ద్వౌత దాభవతోగర్భౌ సూతివేశవిపర్యయాత్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డసిద్ధిస్మరణాత్। అతస్స్వదేహాత్పూర్వంయోజాతస్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్యహిరణ్యాక్ష ఇతినామకృతవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రప్రతిగ్రహానన్తరమౌరసజననే కనిష్ఠోప్యౌరస ఏవ పితుర్దాహాది సర్వం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఔరసేతుసముత్పన్నేపుత్రస్యగ్రహణాదను । ఔరసస్తుపితుఃకుర్యాత్తదాదత్తోవిసర్జయేత్ । ఔరసేతు సముత్పన్నేదత్తోజ్యేష్ఠోనచేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । జనయితుః, పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే దత్తఏవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ పూర్వభార్తుః పితుశ్చార్తౌ కృత్యం స్వత్వంచ దత్తకే । ఆబ్దికాద్యఖిలంశ్రాద్ధం కృత్వారిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ దత్తస్య జనకాపత్యేమృతేఽథజనకేఽపివా । సంస్కారాద్యఖిలం కృత్వా దత్తో రిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రేషు విద్యమానేషు నాన్యంవైకారయేత్స్వధామ్ । పితరోహింసితాస్తేన యస్త్వేవం కురుతేనరః ॥ * ॥ ఇతి । స్వధామ్ - ప్రేతకర్మ । గర్భవానపి పిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ అన్యత్ర నకుర్యాత్ । తథాచవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ వపనం దహనంవాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్। నకుర్యాదుభయంతత్ర కుర్యాదేవ పితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్య మాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — ॥ వా ॥ గర్భవతా జ్యేష్ఠేనదాహ్యాః పితామాచానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రమాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్, అతఏవ మాతామహాదిసంస్కారె గర్భవతోవపనంవిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపివాపయేత్ । సపిణ్డోవాఽసపిణ్డోవా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యాసుతస్యచ । అగ్నిదానంతు యః కుర్యాత్స కేశాన్వాపయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్య

సుతస్యచ । అన్తర్వాణీదహనంకుర్యాత్సాశస్త్రస్తూణివాపయేత్ ॥*॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచారిణఃసంస్కారాధికారః

బ్రహ్మచార్యపిపిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ । యదాహసుమన్తుః —
॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుః ప్రకుర్వీత సంస్థితస్యౌరసస్సుతః । వ్రతస్థో వాఽవ్రతస్థో వా ఏకఏవభవేద్యది ॥ * ॥ వ్రతస్థః - ఉపనీతః । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్చైవం పితుః పిత్రోరౌరసస్యాగ్రజన్మనః । సంస్కారాదిక్రియాంకుర్యాద్బ్రహ్మచారిగురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డ్యాన్తం బ్రహ్మచారీకరోతిచేత్ । అన్యత్రమాతాపిత్రోస్స్యాదుపనీయపునర్వ్రతీ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రేతకృత్యైకదేశకరణే నబ్రహ్మచర్యహానిః , కృచ్ఛ్రాచరణమేవ । సపిణ్డీకరణమాత్రకరణే నపునరుపనయనమ్ , దాహాదిసాపిణ్డ్యాన్తకరణే పునరుపనయనమిత్యర్థః । అత్రమాతాపిత్రగ్రహణమాచార్యాదేరుపలక్షణమ్ । తథాచవసిష్ఠబోధాయనౌ — ॥వా॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణోవ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్రమాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపివ్రతీవ్రతీ । సకటాన్నంచనాశ్నీయాన్నచతైస్సహ సంవసేత్ ॥ * ॥ సకటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్ । తైః - ఆశౌచిభిః మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం పితరంమాతరంగురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతం నవ్రతేనవియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుః —
॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులంచ తత్పత్నీంచానపత్యకే । వ్రతీ సంస్కారుతేయస్తు వ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్వ్రతీకుర్యాత్ పితృమేధం సదైవహి । జ్యేష్ఠభ్రాతుస్తథైవస్యాదన్యేషాం నకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరుపాధ్యాయాచార్యయోరౌర్ధ్వదైహికమ్ । కుర్వన్మాతామహస్యాపి వ్రతీభ్రశ్యేన్నహివ్రతాత్ ॥ *॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథావ్రతస్థోపిసుతఃపితుఃకుర్యాత్క్రియాన్నృప । ఉదకాద్యామహాబాహోదౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉదాహృతేషువచనేషుపితృవ్యాదేః కన్యోక్త్యభావేఽపి గురుత్వాత్తత్సంస్కారేచనవ్రతినోవ్రతహానిరిత్యాహుః

అనుపనీతస్యాపి పితృసంస్కారాధికారః

అనుపనీతోఽపి పుత్రః పిత్రోః సంస్కారాది మన్త్రవదేవ కుర్యాత్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతే కర్మ కిఞ్చిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ స్వధానినయనశబ్దేన దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మ లక్ష్యతే । బ్రహ్మ - వేదః । అన్యత్ర న వాచయేత్, పితృకృత్యే తు ఉచ్చారయేత్ । న తత్ర దోష ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యోఽప్యుచ్చారయేన్మన్త్రం తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః । అనుపనీతం వాచయన్తేనైవ కర్మాణి కారయేన్న స్వయం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ యావన్మౌఞ్జీ నిబధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోఽపి ప్రేతకృత్యేవదేత్పితుః ॥ * ॥ ఇతి । (వదేద్వైకపవహి) ఇతి పాఠాన్తరమ్ తత్ర పితృప్రేతకృత్యే ఇత్యధ్యాహర్తవ్యమ్ । వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహి యస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణాది । విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరనుపనీతోఽపి విదధ్యాన్మన్త్రవత్సుతః । ఔర్ధ్వదైహికమన్యే తు సంస్కృతాః శ్రాద్ధకారిణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే - భ్రాత్రాదయః, ఉపనీతాః శ్రాద్ధకారిణస్స్యుః, ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రః స్మృతో విప్రో యావన్మౌఞ్జీ నిబధ్యతే । తదూర్ధ్వం మన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేన పత్న్యా చ హ్యగ్నిదానం హ్యమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యథైవ తు ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనవచనమ్, తత్ మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే మాసికే చ సపిణ్డీకరణే తథా । ఋత్విక్ఛిష్యాదిభిః కార్యం బ్రాహ్మణం వా నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శక్తస్సర్వం ప్రేతకర్మ మన్త్రవదేవ కుర్యాత్ । అశక్తస్తు దాహమాత్రం మన్త్రవదేవ కుర్యాత్ । అన్యత్సర్వం ప్రత్యాసన్నేన కర్త్రన్తరేణ తత్ప్రదానానుజ్ఞయా కారయేత్ । అయం చ

మన్త్రోచ్చారణాధికారస్త్రివర్షకృతచూడస్య త్రివర్షస్య వా । తథా
చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపి కుర్వీత మన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ ।
యద్యసౌ కృతచౌళః స్యాద్యది వా స్యాత్త్రివత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌళం
హ్యపి వినా కుర్యాత్ పశ్చాచ్చౌళం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాత్ - సపి
ణ్డీకరణానన్తరమ్ । యత్తు వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచౌళస్తు కుర్వీత
ఉదకం పిణ్డమేవ చ । స్వధాకారం ప్రయుఞ్జీత వేదోచ్చారం న కారయేత్ ॥*॥
ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచూడోఽనుపేతస్తు పి
త్రోః శ్రాద్ధం సమాచరేత్ । ఉదాహరేత్స్వధాకారం న తు వేదాక్షరాణ్య
సౌ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతయోః పూర్వోక్తమన్వాదివచనానాం చ వికల్ప ఇతి చ
న్ద్రికాయాముక్తమ్ । ఏతద్వచనద్వయం ప్రథమవర్షకృతచూడవిషయమి
తి కాలాదర్శటీకాదౌ । అత్రివర్షస్యాకృతచౌళస్య వపననిషేధోఽపి స్మర్యతే ।
॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । న తస్య వపనం
కుర్యాత్తైనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరే తు సంస్కారా
ధికారీ న భవతీత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యోత్పత్తిమాత్రేణ సం
స్కుర్యాదృణమోచనాత్ । పితరావాబ్దికాచ్చౌళాత్పైతృమేధేన కర్మ
ణా ॥ చౌళం యద్యాబ్దికాదర్వాఙ్న కుర్యాత్పైతృమేధికమ్ । తృతీయవ
త్సరాదూర్ధ్వం మన్త్రవత్తత్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరా
త్ప్రథమవర్షచౌళాద్వా పరమృణమోచనాద్ధేతోః పితరౌ సంస్కుర్యా
త్ । అబ్దపరిసమాప్తేః ప్రథమవర్షే చౌళాద్వా పూర్వం పైతృమేధికం న కు
ర్యాత్ । దర్భదానేనాన్యథైవ కుర్యాత్ । తృతీయవత్సరాద్వా చౌళా
ద్వా పరం మన్త్రవదేవ పైతృమేధికం సమాపయేదిత్యర్థః ।

దీక్షామధ్యే మాతాపితృసంస్కారాధికారః

దీక్షితస్య దీక్షామధ్యే మాతాపితృమరణవిషయే । కౌణ్డిన్యః —
॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శా
లామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥
దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం నిధాయా

త్ర సంస్కుర్యాన్నోదకప్లవః ॥ పావయేద్దర్భపుఞ్జైర్వై దీక్షారూపం యథా విధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపుత్ర ఇతి విశేషోపాదానాత్పుత్రాన్తరసద్భావే స ఏవ కుర్యాత్ । నోదకప్లవః - ఉదకదానమపి నాస్తి, స్నానమాత్రమస్తి, సద్యశ్శౌచస్యోక్తత్వాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య తు క్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథా దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేదితి వచనవిరోధాపత్తేః । వివాహాదికర్మమధ్యే పిత్రోర్మృతౌ విశేషః స్మర్యతే— ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ వివాహాదిషు కర్మసు । తిలపిణ్డం తు కర్తవ్యమన్యశ్రాద్ధం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దహనం తిలమిశ్రపిణ్డదానం చ కర్తవ్యమ్ । అన్యశ్రాద్ధమ్ - నవశ్రాద్ధాదికమ్, వర్జయేదిత్యర్థః । క్రమేణ ప్రేతకార్యకర్తౄనాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ । పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ॥ భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డో ధనహార్యపి । పూర్వపూర్వవినాశే స్యురుత్తరోత్తర పిణ్డదాః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రో వా తద్వద్భ్రాతృసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గార్హాదిమన్త్రవత్పౌత్రో విదధ్యాదౌరసస్సుతః । తదభావే తు పౌత్రశ్చ ప్రపౌత్రః పుత్రికాసుతః ॥ క్షేత్రజో దత్తిమః క్రీతః కృత్రిమో దత్త ఏవ చ । అపవిద్ధశ్చ పత్నీ చ గూఢజః కన్యకాసుతః ॥ పౌనర్భవః సహోఢోత్థో నష్టశ్చ సుతీకృతః । దౌహిత్రో ధనహారీ చ భ్రాతా తత్పుత్ర ఏవ చ ॥ పితా మాతా స్నుషా చైవ స్వసా తత్పుత్ర ఏవ చ । సపిణ్డస్సోదకో మాతుః సపిణ్డశ్చ సహోదరః ॥ స్త్రీ చ శిష్యర్త్విగాచార్యా జామాతా చ సఖాఽపి వా । ఉత్పన్నబన్ధోరిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భిణ్యాం పరిణీతాయాం తతో జాతస్సహోఢోత్థః । సుతీకృతః - మాతామహేన పుత్రత్వేన స్వీకృతః ।

ఔరసాదిలక్షణమ్

ఔరసాదీనాం లక్షణమనుక్రమం చాహ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః । క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్తు సగోత్రేణేతరేణ వా ॥ గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నో గూఢజస్తు సుతః స్మృతః ।

కానీనః కన్యకాజాతో మాతామహసుతో మతః ॥ అక్షతాయాం క్షతాయాం
వా జాతః పౌనర్భవస్సుతః । దద్యాన్మాతా పితా వా యం స పుత్రో దత్తకో
భవేత్ ॥ క్రీతస్తు తాభ్యాం విక్రీతః కృత్రిమః స్యాత్స్వయంకృతః । దత్తా
త్మాస్తు స్వయం దత్తో గర్భే విన్నస్సహోఢజః ॥ ఉత్సృష్టో గృహ్యతే య
స్తు సోఽపవిద్ధో భవేత్సుతః । పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః ప
రః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్య పితుః పుత్రైః
శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైరృత్విగ్భిరృత్యై పు
రోహితైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పుత్రైరితి బహువచనాదుక్త్యా ఔరసాదిద్వా
దశవిధపుత్రా గృహ్యన్తే । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రజాదీన్సుతా
నేతానేకాదశ యథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మనీ
షిణః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్గౌణపుత్రపరిగ్రహవచనం యుగాన్తరవిషయమ్ । చ
న్ద్రికాస్మృత్యర్థసారాదౌ "దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేన పరిగ్రహః" ఇ
తి కలియుగవర్జ్యధర్మమధ్యే పరిగణనాత్ । "పుత్రికాపుత్రస్తు న నిషిధ్యతే,
॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాం తు యది పుత్రోఽనుజాయతే । సమస్త
త్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం తత్ర న విద్యతే ॥ రిక్థే చ పిణ్డదానేన సమానౌ పరికీ
ర్తితౌ । ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః ॥ పుత్రాస్తు ద్వాద
శ ప్రోక్తా మనునా యే న పూర్వశః । సన్తానకారణం తేషామౌరసః పుత్రికా
సుతః ॥ ఆజ్యం వినా యథా తైలం సర్పిః ప్రతినిధిః స్మృతమ్ । తథైకాదశ పు
త్రాస్తు పుత్రికౌరసయోర్వినా ॥ * ॥ ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరౌరస
సామ్యస్మరణాత్" ఇత్యాహుః । ఏవం చ పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభా
వే పుత్రికాపుత్రస్య సత్త్వే స ఏవ సంస్కారాధికారీ భవతి, "యశ్చార్థ
హరస్స పిణ్డదాయీ" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । పౌత్రాదేః సత్త్వే తు తస్యై
వ ప్రాథమ్యం న పుత్రికాపుత్రాదేః, "పుత్రేషు సత్సు పౌత్రేషు నాన్యం
వై కారయేత్స్వధామ్" ఇతి నిషేధాత్ । తథా చ క్రమం దర్శయతి మరీ
చిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథైవ స్మృతిరత్నాకలాదర్శాదౌ నిర్ణీతమ్ । అత ఏవ పుత్రికాపుత్రస్య పౌ
త్రసామ్యముక్తం బృహస్పతినా — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్రః

స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ । రిక్థేచపిణ్డదానేచ సమానౌపరికీర్తితౌ ॥ * ॥ ఇతి “ తత్సమః పుత్రికాసుతః ” ఇత్యౌరససామ్యవచనమౌరససన్తత్యభావే పుత్రికాసుతస్య సమనన్తరాధికారిత్వప్రతిపాదనపరమ్ “ నైతత్పౌత్రేణకర్తవ్యం పుత్రవాంశ్చేత్పితామహః ” ఇతివచనంముఖ్యసన్తానవిషయమ్ । అతఃపుత్రికాపుత్రదత్తాపేక్షయా పౌత్రఏవముఖ్యః । పుత్రికాపుత్రస్య ఉభయసంబన్ధోఽపి స్మర్యతే దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదద్యాద్వాభ్యాం పిణ్డోదకేపృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్మాదుభయసంబన్ధః పుత్రికాయాంస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వంమాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమాపుత్రో భవేదితి ॥” ప్రదానసమయేఽభిధానేమాతామహస్య జనకస్యచసంస్కారేఽధికారీ । సమేపుత్రఇత్యుక్త్వాదానేతుమాతామహేనైవసంబన్ధః । తథాచచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ద్వివిధోహిపుత్రికాపుత్రః, ఏకోమాతామహేనసంబద్ధః, అపరః పితృమాతామహాభ్యామ్ । తత్ర ప్రథమోమాతామహస్యకుర్యాత్పితురిచ్ఛయా । యఉభయసంబద్ధః సఉభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికాపుత్రాభావేదత్తకః కర్తా । “ కస్మింశ్చిత్పుత్రికగృహీతే యద్యౌరసఉత్పద్యేత సచతుర్థాంశభాక్ ” ఇతివసిష్ఠస్మరణేన ఔరసచతుర్థాంశభాజోదత్తస్యవ్యక్తహితత్వేన సమాంశభాజః పుత్రికాపుత్రస్యైవప్రాథమ్యమ్ । దత్తాభావే ధనహారీదౌహిత్రః కర్తా । తత్ర విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూర్వేషాంతుస్వధాకారే పౌత్రదౌహిత్రకామతాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రపౌత్రసన్తానే - గౌణముఖ్యరూపోభయవిధపుత్రపౌత్ర తత్సన్తత్యభావే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చదుహితాచైవ తుల్యసన్తానకారకౌ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః । దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్యపితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌ పిత్రేమాతామహాయచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం మాతామహానాంచ అవశ్యంధనహారిణా ।

దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యం పూర్వముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రహణా
భావేఽపి దౌహిత్రోఽధికారీ । తథాభవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యథా
వ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పైతృక్రియాంనృప । దాహాద్యాంమాతామహ
స్య దౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥
పితామహస్యతత్పత్న్యామాతామహస్యతద్దైవచ । పిణ్డదానాదికంస
ర్వం మాతాపిత్రోస్సమంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వాః క్రియామధ్యమాశ్చ తథాచైవోత్తరాః క్రియాః । ఆద్యాహాద్వా
దశాహాచ్చ మధ్యేయాస్స్యుః క్రియామతాః ॥ తాః పూర్వామధ్యమామా
సికాస్స్యైకోద్దిష్టసంజ్ఞితాః । ప్రేతేపితృత్వమాపన్నే సపిణ్డీకరణాదను ॥
క్రియన్తేయాః క్రియాః పిత్రోః ప్రోచ్యన్తేతాస్తథోత్తరాః । పితృమాతృ
సపిణ్డైస్తు సమానసలిలైస్తథా ॥ తత్సఙ్ఘాతగతైశ్చాపిరాజ్ఞావాధనహారిణా ॥
ఆద్యామధ్యాః క్రియాః కార్యాః పుత్రాద్యైరపిచోత్తరాః । దౌహిత్రై
ర్వాతథాకార్యాస్సర్వాస్తత్తనయైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టాన్తాస్సపి
ణ్డ్యాన్తాస్తముత్తరాశ్చ త్రివిధాఇత్యర్థః । “అహ్నాందశానాంమధ్యేయాః క్రి
యాదాహాదికాస్స్మృతాః । తాః పూర్వామధ్యమామాసి” ఇతిపాఠమా
శ్రిత్యకాలాదర్శకారేణ సంగృహీతమ్ — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్దశాహపర్యన్తాస్స
పిణ్డ్యన్తాఅథక్రియాః । తదూర్ధ్వాశ్చక్రమాత్పూర్వామధ్యమాశ్చోత్తరాః
స్మృతాః ॥ పుత్రైశ్చభ్రాతృతత్పుత్రైః పత్న్యాశిష్యేణవాఽఖిలాః । క్రి
యాః కార్యాస్సమాదిష్టాః శేషైః పూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥ * ॥ ఇతి । అపు
త్రస్యమాతామహస్యమరణేధనహారిణా దౌహిత్రేణ త్రివిధాఅపిక్రియాః
కార్యాః — ॥ శ్లో ॥ కులమేతన్మనుష్యాణాంద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । త
ద్గృహ్ణన్మళమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్యనిర్దిష్టా నిష్కృతిః
పావనీపరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి
స్మరణాత్ । ధనగ్రహణాభావేఽపి కర్త్రన్తరాభావే త్రివిధాఅపిక్రియాః
కార్యాః, — ॥ శ్లో ॥ అప్యదాయహరోఽపుత్రీకృతోఽపిదుహితుస్సుతః । మా
తామహస్యవిధివత్కుర్యాదేవోత్తరాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పూర్వ
మధ్యక్రియాకరణాభావే అవశ్యకర్తవ్యాయాఉత్తరక్రియాయాః కర్తుమ

యుక్తత్వాత్ । కర్త్రన్తరసద్భావేతుధనహరణయోగ్యతారహితేనదౌ
హిత్రేణాద్యాది క్రియానకార్యాః । తత్రాబ్దికవ్యతిరిక్తమహాలయాద
యస్తుకర్తవ్యాః — ॥ శ్లో ॥ పితౄన్మాతామహాంశ్చైవద్విజశ్శ్రాద్ధేన
తర్పయేత్ । అనృణస్స్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకంచ గచ్ఛతి ॥ పా
ర్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహే నకురుతేపితృ
హాసప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం
ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశమ్ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషుపిణ్డాస్స్యు
షడితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనస్మరణాచ్చ । కర్షూసమన్వితమ్ - కుణ్డాన్విత
మ్ , సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । శేషేషు - మహాలయమన్వాద్యాదిషు , వర్గ
ద్వయపితౄనుద్దిశ్యభోజనంషట్పిణ్డాశ్చభవన్తీత్యర్థః । మాతామహస్యభ్రా
త్రాదిసద్భావే సంసృష్టస్య తస్యధనగ్రహణరహితోదౌహిత్రోఽనధికారీ
" యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ " ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తభ్రాత్రాదిరే
వాధికారీతి కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్ప్రేత
క్రియాం నృప । దాహాద్యాం మాతామహస్యదౌహిత్రోఽపతథాఽర్హ
తి ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణాదివచనాత్ । పుత్రసమత్వేనావిభక్తభ్రా
త్రాదే స్సత్వేధనగ్రహణరహితోఽపిదౌహిత్రఏవప్రేతక్రియాయామ
ధికారీత్యన్యే । యథోచితమత్రగ్రాహ్యమ్ । దౌహిత్రాభావేపత్న్యధి
కారః । అత్రవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుఃపాలయన్తీవ్రతే
స్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ * ॥ ఇతి । సు
మన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేసంస్థితేకర్తానభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ।
తత్రపత్న్యపికుర్వీతసాపిణ్డ్యంపార్వణంతథా ॥ * ॥ ఇతి । కర్తానభవేత్ -
పౌత్రాదిదౌహిత్రాన్తఃకర్తాయదినభవేదిత్యర్థః । దౌహిత్రాపేక్షయా
పత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహసంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పి
తుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచతదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతోభ్రాతాచ
తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పితుఃపుత్రేణకర్త
వ్యాపిణ్డదానోదకక్రియా । పుత్రాభావేతుపత్నీస్స్యాత్పత్న్యభావేతుసో
దరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రగ్రహణేనా

త్రగాణాముఖ్యాశ్చగృహ్యన్తే । తదపి పౌత్రాభావవిషయమ్ । తదపిదా
యహరత్వాభావవిషయమ్ । అన్యథాతుయోదాయహరస్సఏవదద్యాత్ ।
అతఏవవిష్ణ్వాపస్తమ్బౌ — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీపుత్రః
పితృవిత్తాభావేఽపి పిణ్డందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవ యాజ్ఞవల్క్యేనా
పి — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోంఽశహరశ్చైషాం పూర్వాభావేపరః పరః ॥ * ॥
ఇతి పిణ్డదత్వాంశహరత్వయోరైకాధికరణ్యముక్తమ్ । ఏవంసోదరేఽపిద్ర
ష్టవ్యమితి । అనేనైవాభిప్రాయేణ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పుత్రా
భావేఽసత్యబాన్ధవాః సపిణ్డాః పిణ్డం మాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభా
వేఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి । అంశహరత్వే భ్రాత్రాదిసపిణ్డానాం ప
త్న్యాద్యపేక్షయాఽభ్యర్హితత్వమాహమార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పు
త్రాభావేసపిణ్డాస్తుతదభావేతు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డాయేవాస్యయే
వామాతుశ్చసోదకాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతులాదయః ।
మార్కణ్డేయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోభ్రాతాచతత్పుత్రః పత్నీ
మాతాపితాతథా । విత్తాభావేఽపిశిష్యశ్చకుర్వీరన్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । అంశహరత్వేతుపత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥
అపుత్రస్యాథకులజాపత్నీదుహితరోఽపివా । తదభావే పితామాతాభ్రా
తాతత్పుత్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ బ్రాహ్మాదివివాహోఢావిషయ
మ్ । తస్యాయజ్ఞాన్వితత్వేనతత్రైవపత్నీశబ్దప్రయోగాత్ । ఇతరత్ర
తు ॥ శ్లో ॥ క్రయక్రీతాతుయానారీనసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేనసాపి
త్ర్యేదాసం తాం కవయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి పత్నీత్వాభావాత్ । అతఏవా
సురాదివివాహోఢావిషయే విష్ణుపురాణే పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
పౌత్రః ప్రపౌత్రోవాతద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాఽపిక్రి
యార్హానృపజాయతే ॥ తేషామభావేసర్వేషాం సమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షస్యపిణ్డేనసంబద్ధాయేజలేనవా । కులద్వయేఽపిచోత్సన్నేస్త్రీభిః
కార్యాక్రియానృప । ఉత్సన్నబన్ధురిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేస్త్రియఃకుర్యుఃస్వభర్తౄ
ణామమన్త్రకమ్ । తదభావేచనృపతిః కారయేత్స్వకుటుమ్బినామ్ ॥ తజ్జా

తీర్థైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః । సర్వేషామేవ వర్ణా-
నాం బాన్ధవో నృపతిర్యథా ॥ * ॥ ఇతి । స్వభర్తృణామమన్త్రకమితి
చాధర్మవివాహోఢావిషయమ్ । బ్రాహ్మాదివివాహోఢాతు మన్త్ర-
వదేవ కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేషు మన్త్రవత్కర్మ పత్నీ కుర్యాద్యథావిధి । త-
దౌర్ధ్వదేహికే సా హి మన్త్రాగ్నా ధర్మసంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్

రజోమధ్యే పతిమరణే

రజోమధ్యే పతిమరణే సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ రజోమధ్యే తు భా-
ర్యాయా దైవాద్భర్తుర్మృతిర్యది । పుత్రహీనస్య కర్తవ్యం న తయా దహనా-
దికమ్ ॥ అన్యైస్తదనుమత్యా చ న కార్యం ప్రేతకర్మ హి । తూష్ణీం దగ్ధ్వా
చతుర్థేఽహ్ని పునస్స్నానం విధాయ చ ॥ ప్రేతకర్మ తయా కార్యమథవా పఞ్చ-
మేఽహని । రజోమధ్యే తు యః కశ్చిద్ద్రవ్యాశాపరిమోహితః ॥ కుర్యాచ్చే-
త్ప్రేతకృత్యం తు కర్తా చైవ ప్రమీయతే । అధోగతిం ప్రయాత్యేవ కులహా-
నిర్భవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణదినే తూష్ణీం దాహయిత్వా చతుర్థే ప-
ఞ్చమే వా తథా పునర్దహనం కార్యమిత్యర్థః । సఙ్గ్రహాన్తరే — ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యం తీర్థకృచ్ఛ్రం వారుణం చ సమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం
చ వాక్యేన గృహీత్వా తత్కరాత్కుశమ్ ॥ విధివద్దహనం కుర్యాత్ పితా
భ్రాతాఽథవాఽపరః ॥ * ॥ ఇతి । రజస్వలాస్నానప్రకారేణోద్ధృత తోయేన
స్నాపయిత్వా తద్ధస్తాత్కుశమాదాయ కుర్యాదిత్యర్థః । పుత్రాదిదౌహిత్రా-
న్తాభావే పత్న్యాః పతిః కుర్యాత్ । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తే-
షామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్ సపుత్రా-
యా న తు క్వచిత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపిణ్డం పతిర్దద్యా-
ద్భర్త్రే భార్యా పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అప్రజాయామతీతాయాం భర్తురేవ తదిష్యతే । పతిరేవ క్రియాం కుర్యాద-
పుత్రాయా మృతస్త్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - పత్నీధనమ్ । సపత్నీపుత్ర-
సద్భావేఽపి భర్త్రైవ దాహాదికం కార్యమిత్యుక్తం తత్రైవ ॥ శ్లో ॥
ఏకభర్తృకపత్నీనామపుత్రా నిధనం గతా । అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి క-
ర్తా భర్త్రైవ తత్ర తు ॥ పత్యభావే తు సాపత్న్యాః పుత్ర ఏవ నియుజ్యతే ।

తదభావేతుతత్పుత్రా ఆసన్నోఽన్యస్తతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చసపత్నీ
పుత్రాపేక్షయాభర్తురభ్యర్హితత్వవచనం స్త్రీధనగ్రహణవిషయమ్। అన్య
థాసపత్నీపుత్రఏవ కర్తేత్యాహుః। ధనగ్రహణవిషయేమనురాహ —॥ శ్లో॥
బ్రాహ్మదైవార్షగాన్ధర్వప్రాజాపత్యేషుయద్ధనమ్ । అప్రజాయామతీతా
యాం భర్తురేవతదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥
అప్రజస్త్రీధనంభర్తుర్బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి । దుహితౄణాం ప్ర
సూతాచేచ్ఛేషేషుపితృగామితత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదిషు ధనగ్రహణా
భావేషు సపత్నీపుత్రస్యప్రాధమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వి
దధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ జనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావే సపత్నీజః క్షే
త్రజాద్యాస్తథామతాః ॥ తేషామభావేతుపతిస్తదభావేసపిణ్డకాః ॥ * ॥
ఇతి । ఔరసక్షేత్ర్యౌ - స్వీయసన్తానః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అ
పుత్రాయాస్సపత్నీజక్షేత్రజాద్యాఃపతిస్తథా । పూర్వాభావేపరఃకుర్యా
ద్విధివత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామే
పత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ ప్రాహపుత్ర
వతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనా
మేక ఏషవిధిఃస్మృతః । ఏకాచేత్పుత్రిణీతాసాం సర్వాసాం పిణ్డదస్తుసః ॥ * ॥
ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః ॥ * ॥ ఇతి। కే
చిదాహుః ‘ అన్యస్యాఃపుత్రవత్త్వేఽపి కర్తాభర్తైవతత్రతు ’ ఇత్యాదివచన
మసవర్ణస్త్రీవిషయమ్। ‘విదధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ ’ ఇత్యాదివచనం సపత్నీ
పుత్రస్యప్రాథమ్యప్రతిపాదకం సవర్ణస్త్రీవిషయమ్” ఇతి । అన్యేతు, అత్ర
ప్రమాణాభావాద్యోఽంశహరఇతివచనేనాంశగ్రహణాగ్రహణప్రయుక్తా
వ్యవస్థాయుక్తేత్యాహుః । అత్ర కేచిత్పౌత్రదౌహిత్రాద్యపేక్షయా సప
త్నీపుత్రస్యప్రాథమ్యమాహుః। “అపరేతుఅపుత్రాయాస్సపత్నీజః” ఇత్యా
దేఃస్వసన్తానాభావవిషయత్వాత్ “యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ” ఇతిస్మర
ణాదంశహరేషు పౌత్రాదిషు సత్సు కథంతస్య ప్రాథమ్యమితివదన్తస్తన్న
క్షమన్తే । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపత్న్యాఃపుత్రవత్త్వేఽపి
హ్యపుత్రాయాఃక్రియాంపతిః । దౌహిత్రపత్యభావేతుసపత్నీపుత్రఇష్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రాహిణోః పతిదౌహిత్రయోరభావే సపత్నీపుత్రః కర్తే
త్యర్థః । ఏతచ్చ విభక్తవిషయమ్ । అవిభాగే తు దౌహిత్రాపేక్షయా సపత్నీ
పుత్ర ఏవ ప్రథమః , పుత్రాదేః పత్న్యన్తస్యాభావే దుహితా కర్త్రీ । అ
త్ర శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే తు కుర్యాత్తాం భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ।
అపుత్రస్య తు యా పుత్రీ సైవ పిణ్డప్రదా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భర్త్రభా
వే దుహితా మాతుః కుర్యాత్ , పత్న్యభావే పితుశ్చేత్యర్థః । పితృధనభాక్త్వం
చ తస్యాః స్మర్యతే దేవలేన ॥ శ్లో ॥ అపుత్రకస్య స్వం కన్యా ధర్మజా పుత్ర
వద్ధరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కన్యా ఊఢా అనూఢా చ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । తస్యామాత్మని తిష్ఠ
న్త్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ , ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
కుర్యాత్పితుః శ్రాద్ధం పత్నీ చ తదసన్నిధౌ । ధనహార్యథ దౌహిత్రస్తతో
భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ
పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి ధనగ్రహణే క్రమస్మరణాచ్చ , పత్న్యా
దుహితుశ్చ దౌహిత్రాత్పూర్వభావిత్వమాహుః । “ పౌత్రదౌహిత్ర
కామతాః ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ , శిష్టాచారాచ్చ పత్నీదౌహిత్రాపేక్షయా
దౌహిత్రస్యైవ ప్రాథమ్యమపరే వదన్తి । దుహితురభావే భ్రాత్రాదిః క
ర్తా ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరో భ్రాతా కుర్యాన్నాహోదితత్సుతాః ।
తతస్త్వసోదరో భ్రాతా తదభావే తు తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ।
భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా ॥ అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే
పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రా
తా చ తత్పుత్రః పత్నీ మాతా తథా పితా । విత్తాభావేఽపి శిష్యశ్చ కుర్వీర
న్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ ॥ శ్లో ॥ భ్రాతౄణా
మేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వే తే తేన పుత్రేణ పుత్రి
ణో మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్భ్రాత్రపేక్షయా భ్రాతృపుత్రస్య
నాభ్యర్హితత్వప్రతిపాదనపరమ్ , కింతు భ్రాతృపుత్రసంభవే అన్యం న
పరిగృహ్ణీయాదిత్యేవం పరమితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర

కేచిదాహుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యాథకులజా పత్నీదుహితరోఽపివా । తద
భావే పితామాతా భ్రాతాపుత్రాశ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయన
స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి ధనగ్రహణక్రమస్మరణాచ్చ పిత్రోః ప్రాథమ్యం భ్రాత్రాదేస్తతోఽపి
ప్రకర్ష ఇతి । అన్యేతు ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతా చ తత్పుత్రః పితామాతా ॥ * ॥
ఇతి పూర్వోక్తవచననిచయబలాద్భ్రాత్రాదేః ప్రాథమ్యమితి వదన్తి ।
యత్తుబోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నచమాతానచపితా కుర్యాత్పు
త్రస్యపైతృకమ్ । నాగ్రజశ్చతథాభ్రాతా భ్రాతౄణాంచ కనీయసా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం
నకర్తవ్యంపుత్రాణాంచకథంచన । భ్రాత్రాఽగ్రజేనకర్తవ్యంనభ్రాతౄ
ణాం యవీయసామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపిస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నపు
త్రస్యపితాకుర్యాన్నానుజస్యతథాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి , తత్సర్వం ముఖ్యా
ధికారిపుత్రకనిష్ఠ భ్రాత్రాది సద్భావవిషయమ్ । స్నేహవిహీనవిషయం
వా । తథాదేవలబోధాయనౌ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కార్యశ్చ పితాపుత్రై
ర్భ్రాతరశ్చకనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్రీయాఅపివామ
తాః ॥ నపుత్రస్యపితాకుర్యా న్నానుజస్యతథాఽగ్రజః । యదిస్నేహేన
కుర్యాతాం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । కర్త్రన్తరాభావేతదపికార్య
మిత్యాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాభావేపితామాతా జ్యేష్ఠో
వాఽపిసపిణ్డనమ్ । కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగంనియోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆక్రమ్య - అతిక్రమ్యేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వా
భావేపితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః । గయాయాంచవిశేషే
ణజ్యాయానపి సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేప్రత్యవాయశ్చ స్మృతిసా
రసముచ్చయే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నబాన్ధవంప్రేతం తథా భ్రాతాపితాఽ
గ్రజః । జననీవాఽపి సంస్కుర్యాన్మహాదేనోఽన్యథాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
త్రగ్రజయోస్సమవాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పితైవకుర్యాత్ , తదభావే
జ్యేష్ఠ ఇతిక్రమోఽపిలక్ష్యతే । కనిష్ఠభ్రాతృసమవాయేఽనన్తరపవకనిష్ఠో
జ్యేష్ఠవ్యకుర్యాత్ నవ్యవహితోఽనుజః ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యఃక్రమే

ణతనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిస్మరణాత్ । జీవతి పితరి భ్రాత్రాదే
రన్యేన కారయితవ్యమిత్యుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం స
పిణ్డ్యన్తం ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధమేవచ । భ్రాత్రాదేః కార్యమన్యేన స్వపితా
యదిజీవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం భ్రాతృతత్పుత్రయోరభావే పితామాతా ,
మాతాపిత్రోరభావే స్నుషా , తదభావే స్వసా అనుజాఽగ్రజావా , తద
భావే తత్సుతః , సోదరస్వస్రభావే అసోదరస్వసా , తతస్తత్సుతః , తత
స్సపిణ్డః , తతస్సమానోదకః , తతో మాతృసపిణ్డః , మాతృసమానోదకః , త
దభావే సగోత్రః , తతశ్శిష్యః , తదభావే ఋత్విక్ , తతఆచార్యః , తదభా
వే జామాతా , తదభావే సఖేతిక్రమః । తథాచస్మృతిసారే — ॥ శ్లో ॥
పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా । భగినీ భాగినేయ
శ్చసపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అనుజా వాఽగ్రజా
వాఽపి భ్రాతుః కుర్యాచ్చ సంస్క్రియామ్ । తతస్త్వసోదరా తద్వత్
క్రమేణతనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పు
త్రాభావే సపిణ్డాస్తు తదభావే తు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డా యే వా స్యుర్యే
వా మాతుశ్చసోదకాః ॥ కుర్యురేనం విధిం సమ్యగపుత్రస్య సుతాః స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతామహతత్పుత్రాది పఞ్చపురుష
పర్యన్తాః । పఞ్చపురుషాదూర్ధ్వం త్రిపురుషపర్యన్తా మాతృసమానోద
కాః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అభావే తు సపిణ్డానాం సమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షసపిణ్డేన సంబద్ధా యే జలేన వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥
ప్రమీతస్య పితుః పుత్రైః శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృ
చ్ఛిష్యైరృత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥
పుత్రశ్శిష్యోఽథవా పత్నీ పితా మాతాఽథవా గురుః । స్త్రీహారీ ధనహారీ చ కు
ర్యుః పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీహారీ - ఠాగతః కళత్రహారీ । ధ
నహారిణస్తు మనునాదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యస్తస్య తస్య
ధనం హరేత్ । అతఊర్ధ్వం సకుల్యస్స్యాదాచార్యశ్శిష్య ఏవ వా ॥ సర్వేషా
మప్యభావేతు బ్రాహ్మణా రిక్థభాగినః । త్రైవిద్యాశ్శుచయో దాన్తాస్త

దాధర్మో నహీయతే । అహార్యం బ్రాహ్మణద్రవ్యం రాజ్ఞా నిత్యమితి స్థితిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ సఖ్యురుత్పన్నబన్ధోశ్చ సఖాఽపి శ్వశురస్య చ । జామాతా స్నేహతః కుర్యాదఖిలం పైతృమేధికమ్ । సర్వాభావే తు నృపతిః కారయేత్తస్య రిక్థతః । తజ్జాతీయైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులో భాగినేయస్య స్వస్రీయో మాతులస్య చ । శ్వశురస్య గురోశ్చైవ సఖ్యుర్మాతామహస్య చ । ఏతేషాం చైవ భార్యాయాస్స్వసుర్మాతుః పితృష్వసుః । మృతౌ దాహాదికం కార్యమితి వేదవిదాం స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాతులస్య మాతులాన్యా మృతావపి । దౌహిత్రః ప్రథమం కర్తా జ్ఞాతిః స్యాత్తదనన్తరమ్ ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రాదీనాం తథా పిణ్డం పత్నీ దద్యాత్సుసంయతా ॥ * ॥ ఇతి । ధనహారిత్వాదినిమిత్తాభావేఽపి దాహాదికే కృతేఽభ్యుదయ ఇత్యాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీత్యా శ్రాద్ధం తు కర్తవ్యం సర్వేషాం వర్ణలిఙ్గినామ్ । ఏవం కుర్వన్నరస్సమ్యఙ్మహతీం శ్రియమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । లిఙ్గినః - ఆశ్రమిణః । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనాథం బ్రాహ్మణం దగ్ధ్వా క్షత్రియం వైశ్యమేవ వా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవర్ణాభిప్రాయమ్, అన్యథా దోషశ్రవణాత్ । తథా చ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణో హ్యసవర్ణస్య యః కుర్యాదౌర్ధ్వదైహికమ్ । తద్వర్ణత్వమసౌ యాతి ఇహలోకే పరత్ర చ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । శూద్రేణ వా బ్రాహ్మణస్య వినా పారశవాత్క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాముత్పాదితః పారశవః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్విప్రాదికైస్సర్వైస్స్వవర్ణలిఙ్గౌర్ధ్వదైహికమ్ । కర్తవ్యం నైవ విప్రేణ శూద్రస్యాన్యేన తస్య చ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాం శూద్రాదేరిత్యర్థః । సపిణ్డానాం మధ్యే కేషాంచిద్దాహాద్యధికారనిషేధమాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యా నోదకం దద్యుః స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాపాశ్చైవ యోషితః । న బ్రహ్మచారిణః కుర్యు

రుదకం పతితానచ ॥ * ॥ ఇతి। క్లీబః - మోఘవీర్యః, ఆదిశబ్దాత్కుణ్డగోళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః, వ్రాత్యాః - సంస్కారహీనాః, వికర్మిణః - ప్రచ్యుతస్వధర్మాః, గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః, భర్తృద్రుహః - భర్తృవినాశిన్యః, ఉదకగ్రహణమన్యేనదాహాకృతేఽప్యుదకదాననిషేధార్థమ్। అతోదాహనిషేధః కైముత్యసిద్ధః। స్వసపిణ్డమరణేక్లీబాద్యాదాహాదికం నకుర్యురిత్యర్థః। బ్రహ్మచారిణస్తుదాహాదినిషేధః పిత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయః। తథాప్రతిపాదితమధస్తాత్। అత్రాయంక్రమః — ఔరసపుత్రః, పౌత్రః, తత్పుంసన్తతిః, పుత్రికాపుత్రః, తత్సన్తతిః, దత్తః, తత్సన్తానః, ధనహారిదౌహిత్రః, దౌహిత్రః, పత్నీ, పతిః, సపత్నీపుత్రః, దుహితా, భ్రాతా, తత్పుత్రః, అసోదరభ్రాతా, తత్పుత్రః, పితా, మాతా, స్నుషా, పౌత్రీ, దౌహిత్రీ, పౌత్రస్యపత్నీ, తత్పుత్రీ, దత్తస్యపత్నీ, భగినీ, భాగినేయః, సపిణ్డః, సోదకః, మాతృసపిణ్డః, తత్సమానోదకః, సగోత్రః, శిష్యః, ఋత్విక్, భృత్యః, గురుః, ఆచార్యః, సహాధ్యాయీ, జామాతా, సఖా, స్త్రీహారీరాజా, ఇతి.

ఇతి సంస్కర్తృనిరూపణమ్

అగ్నినిర్ణయః

అథాగ్నినిర్ణయః। తత్రమనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథాన్యాయం దగ్ధవ్యస్త్రిభిరగ్నిభిః। అనాహితాగ్నిరేకేనలౌకికేనేతరేజనాః ॥ * ॥ ఇతి। ఏకేనఔపాసనేన। తథాత్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిస్త్వేకేనయః పూర్వంపతిభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి। వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిర్యః పూర్వంపత్న్యభర్త్రోః ప్రమితింగతః। ఔపాసనాగ్నినాతస్యసంస్కారః పైతృమేధికః ॥ పశ్చాన్మృతస్యకుర్వన్తి కేచిదుత్తపనాగ్నినా। పశ్చాన్మృతానాంపత్నీనాం పతివద్వహ్నిసఙ్గ్రహః ॥ * ॥ ఇతి। యమః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతాయది। తస్మిన్నేవానలేదాహ్యా యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ శాన్తేఽగ్నౌపునరేవాస్యాః పృథక్చిత్యాదికారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్య

న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవమృతామాతా ఘటికానన్తరంపితా । గృహ్యాగ్నిఃపూర్వతోగచ్ఛేదపరోవిధురానలః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృదహనానన్తరం పితృమరణఇత్యర్థః । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితస్యాహితాగ్నేశ్చ దాహస్స్వైస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నేస్సంస్కారస్తేనోపాసనవహ్నినా ॥ ఇతరేషాం లౌకికేన దాహఉత్తపనాగ్నినా । చణ్డాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిస్సూతికాగ్నిశ్చకర్హిచిత్ ॥ పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్రహణోచితః । శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాగ్నిశ్శ్రోత్రియస్యగృహోనలః ॥ పర్వతాగ్నిరరణ్యాగ్నిర్దారునిర్మథనానలః । ఉపర్యుపరిజశ్శ్రేష్ఠో లౌకికాగ్నిపరిగ్రహే ॥ వ్రతియత్యోఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిర్బాలకన్యయోః । విధురంవిధవాంచైవ దహేదుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । యతిః - పరమహంసవ్యతిరిక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కన్యామనుపనీతంచ అస్మాత్త్వమితిమన్త్రితః । లౌకికేనదహేదేతావుత్తపేనాథవాఽగ్నినా ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ తుషాగ్నినా దహేత్కన్యాం వ్రీహిభిర్వా యవేనవా । అథవోత్తపనీయేన కాపాలేనానలేనవా ॥ యతించ వర్ణినం చైవ దహేత్కాపాలవహ్నినా ॥ అథవోత్తపనీయేన తుషేణైవాపరేవిదుః । దర్భేష్వగ్నిం సమారోప్య పునర్దర్భేషు సంస్థితః ॥ పునర్దర్భతృతీయేషు వహ్నిరుత్తపనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌవిక్షిప్య తప్తంచైవతువిక్షిపేత్ । కరీషంవాసముద్భూతస్తుషేతు తుషపావకః ॥ యావత్తప్తకపాలేన కేవలేనాగ్నిసమ్భవః । తావత్కాపాలసమ్భూతఃపావకఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దర్భముష్టిం ప్రదీప్యాగ్నౌ లౌకికే తత్ర చాపరమ్ । తత్రాప్యగ్నిస్తృతీయస్థో వహ్నిరుత్తపనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌనిక్షిప్య తమాదాయ తుషేక్షిపేత్ । తుషేణదర్భసంభూతఃకపాలజఇతిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ కపాలోత్థఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిస్తుతుషోద్భవః । దర్భముష్టితృతీయోత్థోభవేదుత్తపనాహ్వయః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞపాత్రైశ్చ , గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా , బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినా , అన్యానుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔపాసనేనాహితా

గ్నిం దహతి నిర్మన్థ్యేన పత్నీమ్ముత్తపనేనేతరాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథా స్వగృహ్యం యథాచారం వా వ్యవస్థా । కృతసమావర్తనస్య కృతవివాహస్య బ్రహ్మచారిత్వాభావాద్గృహస్థత్వాభావాచ్చ, కపాలాగ్న్యుపాసనాగ్న్యోః ప్రసక్త్యభావాత్ “ అన్యానుత్తపనేన ” ఇతి బోధాయనవచనాత్ “ ఉత్తపనేనేతరాః ” ఇత్యాపస్తమ్బవచనాచ్చ, ఉత్తపనాగ్నిరేవ । కృతవివాహస్యౌపాసనోపక్రమాత్పూర్వం మరణే తదానీమేవ శేషహోమాన్తం కర్మసమాప్యౌపాసనేన దహేత్ ॥ శ్లో ॥ వివాహశేషమధ్యే తు దమ్పత్యోర్మరణం యది । కర్మశేషం సమాప్యైవ దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అనాహితాగ్నేర్భార్యాద్వయసమ్బన్ధే అగ్నిద్వయసంసర్గాత్పూర్వం మరణే తదైవాగ్నిద్వయస్య సంసర్గం కృత్వా తేనైవ దహేత్ । సంసర్గాదనన్తరం మరణే సంసృష్టాగ్నినైవ దహేత్ । “ యతేః పూర్వాశ్రమభార్యామరణేఽపి ఉత్తపనాగ్నినైవ, అన్యానుత్తపనేనేతి బోధాయనస్మరణాత్ ” ఇతి కేచిత్ । అన్యే తు । “ ప్రేతాగ్నిసన్ధానం కృత్వా తేనైవ దాహః ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతాయాం తు భార్యాయాం సాగ్నౌ దూరం గతే ధవే । సన్ధాయాగ్నిం దహేదేనాం పుత్రో వాయది వేతరః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాద్యతిరూపస్య భర్తుస్సమారోపితాగ్నేర్ద్వారతోఽవస్థానాత్ ” ఇత్యాహుః । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పరివ్రాజకపత్నీ చేన్మృతా తస్మాత్తు పూర్వతః । ఔపాసనాగ్నిం సంధాయ దహేత్తు విధివత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్పూర్వతః - పరివ్రాజకమరణాత్పూర్వమిత్యర్థః । ఉత్తపనాగ్నేస్సంస్కారమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిముత్తపనం కృత్వా పార్శ్వే ప్రేతస్య దక్షిణే । సమూహ్య సం పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్య చ యథాక్రమమ్ । ఆజ్యం సంస్కృత్య మన్త్రేణ స్రువేణ జుహుయాత్తతః । అయాశ్చేత్యేకయాఽఽహుత్యా వ్యాహృతీభిస్తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ విధురస్య నిధాయాగ్నిం స్మరన్ పురుషసూక్తకమ్ । జుహుయాద్ద్వాదశాక్తేన విధవాయాస్త్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి । అయముత్తపనాగ్నిసంస్కారస్తు మథితకపాలాగ్నీనామపి సమానః । పూర్వమృతాం పత్నీమాహితాగ్నిరగ్నిహోత్రేణ దహేత్ । అనాహి

తాగ్నిస్స్మార్తాగ్న్యర్థేనదహేదిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తా ర్థేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వామృతాం పత్నీంచ తాం త్రిభిః । శిష్టార్థేనోద్వహేదన్యాం పునశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ । ప్రాగుద్వాహాచ్చశిష్టార్థం స్మార్తస్యాగ్నే ర్యథావిధి । శుశ్రూషేదప్యపత్నీకఇష్టంకుర్యాచ్చవానవా । సాయంప్రా తర్హోమధర్మమగ్ధాగ్నావపిసంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిభిరగ్నిభిరగ్ని మాన్యజేదిత్యాహితాగ్నివిషయమ్ । అనాహితాగ్నిరౌపాసనార్థేనదగ్ధ్వా శిష్టార్థేసాయం ప్రాతర్జుహ్వాన్ స్థాలీపాకంచ కుర్వన్నుద్వహేత్ । అశ క్తోఽపి యావజ్జీవం హోమం కుర్యాదిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియంవృత్తవతీంపతిః । ఆహరే ద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిళమ్బయన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛక్యవివాహ విషయమ్ । అశక్యవివాహస్తు నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా యావజ్జీవమగ్ని హోత్రంజుహుయాత్ । అత్రకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిః పూ ర్వమృతాంస్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్ । శక్యేవివాహేఽథాశక్త్యాని ర్మన్థ్యేనైవదాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచాపస్తమ్బభరద్వాజౌ — ॥ వా ॥ ని ర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దారకర్మణ్యశక్తశ్చేత్పత్నీచనిధనంగతా । శ్రౌతస్మార్తాగ్నివాదాహః పత్న్యానైవతదాభవేత్ । నిర్మన్థ్యేనైవతాం దగ్ధ్వా నిదధ్యాదగ్నిమాత్మని । అగ్నిహోత్రం పూర్ణమాసందర్శంచాగ్రయణంతథా । అపత్నీకోఽ పికుర్వీతతస్మిన్నన్యత్క్వథంచన । విచ్ఛిన్నవహ్నేఃసన్ధానంపునరేవవిధీయ తే । దారకర్మణిశక్తశ్చేద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వంప త్నీమరణేదారకర్మణిశక్తోఽనాహితాగ్నిరౌపాసనేనదహేత్ , ఆహితా గ్నిరగ్నిహోత్రేణేత్యర్థః । సర్వథా నేపూర్వంయజమానస్యమరణేఅ గ్నిహోత్రే త్రేతాయాం పితృమేధః , పత్న్యాస్తుపశ్చాన్మరణే ప్రేతా ధానమితి చన్ద్రికాయామ్ । అత్ర కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూ ర్వం మృతస్యదమ్పత్యోః ప్రేతాధానం పరస్యతు ॥ * ॥ పూర్వం మృత స్యాగ్నిసంస్కారః పశ్చాన్మృతస్యదమ్పత్యోరన్యతరస్యప్రేతాధానమి త్యర్థః । కల్పపరిశిష్టేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతాహితాగ్నేర్భార్యాయాః

ప్రేతాయా విధిరుచ్యతే । సంస్కారివ్య ఇమాం పత్నీం నిర్మథ్యేన కుశాగ్నినా । ఇతి సఙ్కల్ప్య సమ్పాద్య నిర్మథ్యాగ్నిమముం త్రిధా । విభజ్య దక్షిణాగ్నౌ తు చరుపాకోఽపరానలే। ఆమిక్షా స్రుక్స్రువావత్ర వారుణౌ భవతస్తతః। వపనం పాత్రచయనం వినాఽన్యత్సర్వమాదిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునర్దారగ్రహణాసమర్థస్య పత్నీదాహవినియుక్తాగ్నిహోత్రస్య విధురస్యోత్సృష్టాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నేర్వా మరణే ప్రేతాధానమేవ । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిః ప్రమీయేత న తమన్యేన ప్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి విజ్ఞాయతే చాధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తి । అథాపి బ్రాహ్మణమ్, తమసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి సహ తేనయ ఆహితాగ్నిమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహతి ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్వా ప్రమీయేత న తమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తి, ఇతి, తస్య ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనముద్ధృత్యావోక్ష్య యజమానాయతనే ప్రేతం నిధాయ గార్హపత్యాయతనే అరణీ నిధాయ మన్థతి యేఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాం సంజానన్తు తే హవిషే సాదితాయ స్వర్గమిమం లోకమిమం ప్రేతం నయన్త్వితి తూష్ణీం విహృత్య ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం హుత్వా ప్రేతే మాత్వా ఇత్యాది కర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథానుగతవహ్నిస్తు యజమానో మృతో యది । ప్రేతాధానం తథా కుర్యాదిత్యాపస్తమ్బభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాహితాగ్నేర్విధురస్యాగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహః కార్యః । అనాహితాగ్నేస్తు ఔపాసనేనేతి భేదః । ప్రేతే మాత్వా ఇత్యాది సమానముభయోః । నన్వాహితాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదనవదనాహితాగ్నేరపి విధురస్యౌపాసనాగ్నిముత్పాద్య తేనైవ దాహః కార్య ఇతి చేన్న, ఆధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తీత్యాపస్తమ్బేన హేతూపన్యాసాత్, న తమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి ఇతరాగ్నినా దాహనిషేధాచ్చ ॥ వా ॥ యథా యోగినస్స్వకదేహాత్పరిత్యజ్య పరకాయమనుప్రవిశ్య పునస్స్వకదేహం ప్రవిశన్తి తథా తే

నమవ్యస్త్యేవమగ్నయోఽపిపత్నీం సంస్కృత్యయజమానమేవాభ్యావర్త
న్తే, ఇతిభారద్వాజవచనాచ్చతస్యప్రేతాధానంయుక్తమ్ । విధురస్యానా
హితాగ్నేస్తథావిధ్యభావాత్ , ఉత్తపనాగ్నివిధానాచ్చనప్రేతౌపాస
నసన్ధానమ్ । తథావిధవాయాంఅనాహితాగ్నేర్భార్యాయాంమృతావుత్త
పనాగ్నినైవదాహః । ఆహితాగ్నిపత్న్యాస్తుపశ్చాన్మరణే ప్రాగుక్తకా
త్యాయనాదివచనానుసారేణ ప్రేతాధానం నిర్మన్థ్యేనేతిభాష్యకారః । పూ
ర్వం మరణెవృత్తవత్యాస్తస్యాదారకర్మణిశక్తశ్చేదగ్నిత్రయేణదాహంకు
ర్యాత్ । తస్యాసద్వృత్త్యభావేస్వస్యదారగ్రహణశక్త్యభావేచనిర్మ
న్థ్యేనైవతాందహేత్ । అత్రైవవిషయేవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయా
మపిభార్యాయాం వైదికాగ్నిం నతుత్యజేత్ । ఉపాధినాపితత్కర్మ యా
వజ్జీవం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాధిః - ప్రతికృతిః । ఏతదేవాభిప్రే
త్యభారద్వాజః — ॥ వా ॥ యజమానస్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి।
మైత్రాయణీశ్రుతిరపి — ॥ శ్లో ॥ యస్తుస్వైరగ్నిభిర్భార్యాంసంస్కరోతి
కథంచన । అసౌమృతః స్త్రీభవతిస్త్రీచైవాస్యపుమాన్భవేత్ ॥ * ॥ స్వై
రితిశ్రవణాత్పత్న్యర్జితాపత్తేఽయం నిషేధః, నసహాధికారపక్షే ఇతికేచి
త్ । విచ్ఛిన్నాగ్నేరుత్సృష్టాగ్నేర్వాయజమానస్యమృతేః పూర్వంప
త్నీమరణెపునర్దారగ్రహణశక్తావశక్తౌచ నిర్మన్థ్యాగ్నినైవదాహః , నతు
ప్రేతాధానాహితత్రేతాగ్నిభిః । తథాచకపర్ది — ॥ శ్లో ॥ నష్టోత్సృష్టా
నలసహచరీదాహకృత్యేనకుర్యాత్ప్రేతాధానం మథితదహనస్తత్క్రియా
యాం ప్రకల్ప్యః । అన్యోపేతానుపనయనకప్లోషణెలౌకికో వా కాపాలో
వాభవతిదహనశ్చాథసన్తాపనోవా ॥ * ॥ ఇతి । విదేశస్థానగ్నేః పత్నీమ
రణే ప్రేతాధానముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దూరేపితాఽనగ్నిరిత
స్స్వమాతామృతాయదిస్యాత్సుతఔరసశ్చేత్ । ఆధాయవహ్నింవిదధీతస
ర్వామన్త్యేష్టిమాత్మాస ఇతి శ్రుతిర్హి ॥ * ॥ ఇతి । అనగ్నిః - అనాహి
తాగ్నిః । ఏవంచవిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యపత్నీమరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ ।
పూర్వోక్తకపర్దివచనేనన్యాయసామ్యాన్మథితాగ్నిరిత్యేకే.

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేఽగ్నినిర్ణయః

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపత్నే తు జ్యేష్ఠాచేత్పూర్వమారిణీ । తాందహేదగ్నిహోత్రేణ పునరాధానమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి (నిర్మన్థ్యేనతథేతరా ఇతిపాఠాన్తరమ్) అయంన్యాయోద్విపత్నీకవిషయేఽపి సమానః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాభార్యామృతా పూర్వం పుత్రస్త్రేతాగ్నినాదహేత్ । ఆధానంచపునః కుర్యాత్సహపత్న్యాద్వితీయయా । ద్వితీయాయదిచేద్భార్యాపూర్వం మరణమాప్నుయాత్ । జీవన్త్యాం ప్రథమాయాంతు దహేన్నిర్మథితాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాయామగ్నిహోత్రదాహనిషేధమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాంవైతుయోభార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయాంతు సురాపానసమం హితత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయామితివిశేషణాత్తన్మరణాదూర్ధ్వం విద్యమానాసు జ్యేష్ఠాయామరణేఽపిఅగ్నిదానమనుమతమేవ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాంతుద్వితీయాయాం యోఽగ్నిహోత్రం సముత్సృజేత్ । బ్రహ్మోజ్ఝంతంవిజానీయాద్యశ్చకామాత్సముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదాధానానధికృతస్త్రీవిషయమితివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । తద్విషయతాప్రతీతేస్తదుక్తమయుక్తమిత్యన్యే । ద్విభార్యానాహితాగ్నివిషయేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యోరేకాయదిమృతా తాం దహేత్ స్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యోర్మధ్యేఏకా - ముఖ్యా , జ్యేష్ఠేతియావత్ , సామృతాయది తాంసంసృష్టస్మార్తవహ్నినాదాహయిత్వాపునరన్యయా-కనిష్ఠయాసహ పునస్సన్ధానవిధినా సందధీతేత్యర్థః । తథా శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అథాగ్న్యోర్గృహ్యయోర్యోగమహం వక్ష్యామి శౌనకః । సహాధికారసిద్ధ్యర్థం సపత్నీభేదజాతయోః ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఽగ్నిద్వయసంసర్గముక్త్వా జ్యేష్ఠాయాస్సంసృష్టవహ్నినాదాహమాహ— ॥ శ్లో ॥ తయోరేకాయదిమృతా తాందగ్ధ్వా తేనవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుభాష్యకారవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యదిత్వనేకభార్యస్య కాచిత్పత్నీమృతా తదా । నిర్మన్థ్యైనైవసాదాహ్యా
తదగ్నిం ధారయేత్పతిః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛౌనకాది వచనవిరుద్ధత్వాదు
పేక్షణీయమ్, పత్న్యా అజ్ఞత్వపక్షేవా సమర్థనీయమ్ । కనిష్ఠావిషయేతు
స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠాయాంమృతాయాంతు విభజ్యాగ్నింప్ర
దాహయేత్ । శమయిత్వాఽన్యభాగంతుసమాదధ్యాత్పునశ్శుచిః ॥ * ॥
ఇతి । అత్రవిశేషస్సంగ్రహేనిరూపితః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠావివాహవహ్నౌచే
త్కనీయస్యాఃకరగ్రహే । హోమస్తయోర్మృతైకాచేత్సర్వేణౌపాస
నాగ్నినా ॥ దగ్ధ్వాతామన్యయాసాకంపునస్సన్ధానమాచరేత్ । కనీయస్యా
వివాహేతు హోమశ్చేల్లౌకికానలే ॥ మృతాందహేత్తదంశేనశిష్టైర్హో
మంసమాచరేత్ । తత్తదంశేనదాహస్స్యాద్యుగపన్మరణేతయోః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృతిరత్నకల్పకారికయోరుక్తమ్— ॥శ్లో॥ లోకాగ్నావితరోద్వాహంకృ
త్వాసంసృష్టవహ్నిమాన్ । తస్యైకస్యాంమృతాయాంతువిభాగోఽగ్నేర్మునీ
రితః ॥ విభజ్యవహ్నింప్రత్యక్షంభాగయోస్తుపృథక్పృథక్ ॥ పూర్ణాహుత్యా
వివిచ్యాగ్నిమిష్ట్వాభాగౌవినిర్దిశేత్ । పూర్వస్యాం దక్షిణంభాగమితరస్యాం త
ధేతరమ్ ॥ యాతుతస్యమృతాభార్యా తద్భాగం వినియోజయేత్ । పూ
ర్వౌపాసనవహ్నౌతు యస్యోద్వాహఃపురాకృతః ॥ తస్యైకపత్నీమరణే
కృత్స్నోఽగ్నిర్వినియుజ్యతే । తతస్తస్యాఃక్రియాన్తేతు స్థితయాసహభార్య
యా ॥ ప్రధానోద్వాహహోమంతు కృత్వా పూర్వవదాచరేత్ । ఏ
వంవిజ్ఞాయయఃకుర్యాత్తరతీహసుసంసృతిమ్ ॥ అన్యథాత్వగ్నిసాఙ్కర్యా
త్పతత్యేవేతినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । పత్నీనాం యుగపన్మరణే సంసృష్టస్యగృ
హ్యాగ్నేర్విభాగమాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌసం
సృష్టేసమిధౌద్వౌప్రదాపయేత్ । అయంతేయోనిఋఋత్వియ ఇత్యేవ
యుగపత్తతః ॥ సప్తతేఅగ్న ఇతితు హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛా
గ్నిరోమతీయఇతి విభజ్యాగ్నిం తతఃపునః ॥ ఆజుహ్వానేతి సమిధం ప్రతిష్ఠా
ప్యతతోహునేత్ । అయాశ్చవ్యాహృతీశ్చైవఘృతంహుత్వాతతఃపునః ।
ఏవంవిభజ్యచైకేన స్మార్తకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాధానేతు ఏ
కభార్యస్యయజమానస్యపూర్వం మరణే తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమే

ధః । పత్న్యాస్త్వౌపాసనేనదాహః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తయోర్యః
పూర్వో మ్రియేత తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధస్సంపద్యతే, యఃప
శ్చాత్తస్యౌపాసనే ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీచైవం భర్తరిప్రేతఇతి భారద్వాజవ
చనానుసారేణ భర్తృమరణాదూర్ధ్వమప్యౌపాసనాగ్నిపరిచర్యాయాం స
త్యామౌపాసనేనదాహః, అన్యథాప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్, నిర్మన్థ్యోఽగ్నిరితి
కేచిత్ । ఏకభార్యస్య పూర్వం పత్నీమరణే అగ్నిహోత్రేణౌపాసనేన
చదగ్ధ్వా పునః పరిణీయ తయా సహాధానమ్, అథైనముపోషతీత్యారభ్య
పురస్తాత్ సభ్యావసథ్యాభ్యామౌపాసనేన చేత్యాపస్తమ్బేనౌపాసనస్య
ప్రతిపత్తివిధానాత్ । వివాహాసామర్థ్యనిశ్చయేపత్న్యాస్త్రేతాయాం
పితృమేధః । "యజమానస్యత్వౌపాసనేన, యఃపశ్చాత్తస్యౌపాసనే"
ఇతిస్మరణాత్ । అర్ధాధానేత్వనేకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వంమరణే
తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధః , పత్నీనాంతు స్వైస్స్వైరౌపాసనాం
శైః । ఉక్తంచభాష్యే — ॥ శ్లో ॥ అథచేద్బహుపత్నీకోహ్యర్ధాధానీవి
పద్యతే । త్రేతాగ్నిభిస్తుదాహస్స్యాత్ పత్న్యస్త్వౌపాసనానలైః । ప్ర
త్యక్షాగ్నింవిభజ్యైవయథావదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ ।
పూర్వమృతపత్న్యాస్త్రేతాగ్నిభిర్దహనవిధానం పశ్చాన్మృతాయాఔపా
సనాగ్నినాదహనవిధానంచ సహాధికారపక్షే, నత్వఙ్గతాపక్షే, అత ఏవో
క్తం భాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ సూత్రేహిపూర్వంమృతస్యయజమానస్యవై
తానికైరౌపాసనేనచదహనమనుక్రాన్తమ్, పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేనదహనం
వక్ష్యతేనిర్మన్థ్యేనపత్నీమితి , తత్రకథం పశ్చాన్మృతాయాః పత్న్యాఔ
పాసనసద్భావః । తస్మాదౌపాసనవత ఆహితాగ్నేర్వైతానికైరౌపాస
నేనచదహనం పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేన । తత్రాఙ్గతాపక్షే "సర్వాధానేఽర్ధా
ధానేవాపూర్వమృతాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా విధివదగ్నీనుత్సృ
జ్యదారసఙ్గ్రహణం కృత్వాబ్రహ్మౌదనపచనానన్తరమౌపాసనాగ్నిమర
ణ్యోస్సమారోప్యమథిత్వావిధివదగ్న్యాధానంకుర్యాత్" ఇత్యఙ్గత్వప
క్షానుసారిణఆహుః । యచ్చాత్రవక్తవ్యంతత్సర్వం యజమానప్రకర
ణేనిరూపితమ్ । దారసంగ్రహణానన్తరంఅగ్న్యాధానాత్పూర్వం యజ

మానమరణేసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వామృతస్త్రీకఉదూహ్యభా
ర్యామగ్నీననాధాయమృతోయదిస్యాత్ । ఔపాసనేతన్తుమతీమయా
శ్చహుత్వాసమారోప్యహృతారణౌతమ్ । ప్రేతాధానంతుకర్తవ్యంతత్ప
శ్చాత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రారణ్యాహరణమాహత్రికాణ్డీ—
॥ శ్లో ॥ నష్టేష్వగ్నిష్వధారణ్యోర్నాశేస్వామీమ్రియేతచేత్ । ఆహ
రేదరణీద్వన్ద్వమాధానోక్తవిధానతః । తతోఽగ్నిమూన్యప్రేతోక్తమ
న్థానాదిప్రపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మారూఢానలమృతివిషయే ఆపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషుయజమానోమ్రియేతలౌకికాగ్ని
ముపసమాధాయప్రేతస్యదక్షిణంపాణిమభినిధాయతత్పుత్రోభ్రాతావాఽ
న్యోవాప్రత్యాసన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహ ” ఇత్యుపావరోహయేత్,
“ పునస్త్వాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిమభిసమిన్ధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్నిష్వుపఘాతే
షు ॥ * ॥ ఇతి । “ భూర్భువస్సువః ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తానిచేతి ।
అనేనైవంన్యాయేనాత్మసమారూఢౌపాసనాగ్నేః కాలద్వయౌపాసనాతిక్ర
మాత్ పూర్వం మృతస్యదక్షిణహస్తేఽగ్నిమవస్థాప్యోపావరోహ్యవ్యాహృ
త్యానాజ్ఞాతత్రయేణచతుర్గృహీతమాజ్యం జుహుయాత్ । ఏవంచౌపా
సనోత్పత్తిః కాలద్వయాతిక్రమేప్రేతాగ్నిసన్ధానేనైవ । అరణిసమారో
పితాగ్నిమృతివిషయేఽపిభరద్వాజః — ॥ వా ॥ యద్యాత్మన్యరణ్యోర్వా
సమారూఢేషు యజమానోమ్రియేతఆయతనాని కల్పయిత్వా యజమానా
యతనేప్రేతం నిధాయగార్హపత్యాయతనే లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ
ప్రేతస్యదక్షిణపాణిమభిసంగృహ్యతత్పుత్రోభ్రాతావాఽన్యోవాప్రత్యా
సన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహజాతవేదఇమంతం స్వర్గాయలోకాయనయ
ప్రజానామాయుః । ప్రజాం రయిమస్మాసుధేహ్యజస్రోదీదిహినోదురో
ణే ” ఇతి లౌకికాగ్నావుపావరోహయత్యరణ్యోర్వాఉపావరోహ్యమన్థే
ద్యద్యరణ్యోస్సమారూఢస్యాన్యనిర్వర్తమానేప్రేతమన్వారమ్భయిత్వా
ఇమం మన్త్రంజపేత్ , విహరణాదిసమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రారణ్యో
ర్వోపావరోహ్యమన్థేదిత్యన్తమాత్మసమారోపణవిషయమ్ । శేషమరణిస
మారోపణవిషయమ్ । ఆదితస్తూక్తంప్రేతనిధానాన్తముభయత్రతుల్యమ్ ।

ఏవమనాహితాగ్నేస్సమిత్సమారోపణేనతి తన్మరణేమృతస్యదక్షిణంపాణి మనాప్వరభ్యలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యదాప్వదశగృహీతేనాజ్యేనతూష్ణీం హుత్వాతత్కాలహోమంచకృత్వాసంస్కుర్యాత్ । కాలద్వయానతిక్రమే నద్యాద్వదశగృహీతేనహోమః, కింతువ్యాహృత్యాఽనాజ్ఞాత్రయేణచపూర్ణవజ్జుహుయాత్ । సమారూఢౌపాసనాగ్నేర్భార్యాయా మరణేలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యదాహయేత్.

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణే

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణవిషయే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ —

॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశేస్థితోవహ్నిస్తతోఽన్యత్రమృతోయది । ¶ వైతానేపాధికాకార్యపూర్ణాహుతిరథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిహోత్రార్థమృత్విజంపరికల్ప్యకార్యవశాద్దేశాన్తరంగ్రామాన్తరంవాగతస్య తత్రదైవాన్మృతస్యలౌకికాగ్నినాదగ్ధసాస్థీని త్రేతాగ్నిసమీపం నీత్వా § తస్మిన్వైతానికే పాధికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతింవా కృత్వాప్రేతాస్థి సంస్కారం కుర్యాదిత్యర్థః । కేచిదత్ర “ చరుః పథికృతః కార్యః పూర్ణాహుతిరథాపివా ” ఇతి పఠిత్వావ్యాచక్షతే - “ ఔపాసనేగ్రహే విద్యమానేదేశాన్తరే లౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యానాహితాగ్నేరస్థీన్యాదాయ ఔపాసనేశ్రృతేనచరుణాఅగ్నయేపథికృతే స్వాహేతి జుహుయాత్ । పూర్ణాహుతిం వేతిపునస్సంస్కారపర్యన్తమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్రప్రేయాత్, దీప్యమానైర్ధ్యాయమానైరగ్నిభిరాస్థీరన్యాథదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కారాదగ్నింజుహుయాదగ్నిపంరక్షణార్థమ్ ” ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బస్మరణాత్ । తత్రహోమద్రవ్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యదీయేనవత్సేన యాగౌస్స్నుతపయోధరా । ఆశరీరాహుతేస్తస్యాః పయసాహోమఇష్యతే । అన్యస్యాఅపిహోతవ్యంపయసాతదభావతః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే తు — ॥శ్లో॥ మారేసాగ్నిః పతిః పత్నీమృతాస్యాదుతసాగ్నికా । మారేప

¶ వైతానోపాధికాకార్యా. § తస్మిన్వైతానికోపాధికృతామిష్టిమితిచ క ఖ పుస్తకేషు దృశ్యతే.

తిర్మృతస్తత్రాప్యుత్కర్షస్సతిచాత్మజే ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నిరౌపాసనసహితః పితాదూరస్థః మాతామృతా,అథవా సాగ్నికామాతాస్థితా దూరేపితామృతః, తదా ఔరసపుత్రోఽగ్న్యానయనపర్యన్తంసంస్కారం నకుర్యాత్, తదసంభవేఽస్థ్యానయనపర్యన్తం నసంస్కుర్యాదిత్యర్థః । అస్థ్యాహరణాసమ్భవే గృహే విద్యమానేన అగ్నిహోత్రేణ ప్రతికృతిదాహమాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్థీనియద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్। కృత్వాతద్గతదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరే ప్రమీతస్య నరస్యాస్థి పునర్దహేత్ । అస్థ్యభావే పలాశోత్థైర్వృన్తైః ప్రతికృతిం దహేత్ ॥ తదభావే కుశైస్తేషాంషష్ట్యాచత్రిశతైరపి । చత్వారింశచ్ఛిరఃక్షిప్త్వాదశకణ్ఠేఽథ వక్షసి ॥ వింశతిస్త్రింశముదరే శతార్ధం భుజయోః పృథక్ । ఊరుద్వయే సప్తతిశ్చ పృథక్పృథగుదీరితాః ॥ బాహ్వఙ్గుళీషుచతథా దశపాదాఙ్గుళీషుచ । మేఢ్రే ద్వాదశ శిశ్నేఽష్టౌ ఊర్ణాసూత్రేణబన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥వా॥ యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో నజ్ఞాయేత యాందిశమభిప్రస్థితస్స్యాత్తామస్యాగ్నిభిః కక్షం దహేయురపివా త్రీణిషష్టిశతాని పాలాశవృన్తానాం తైఃకృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి । పలాశవల్కైః కుశైర్వా సన్ధిషు సంవేష్ట్య చత్వారింశతా శిరః ప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాంవింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తాభ్యామేవ పఞ్చభిఃపఞ్చభిరఙ్గుళీరుపకల్పయతే । సప్తత్యాసప్తత్యైకైకం పాదం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గుళీరుపకల్పయతే । అష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జయన్తకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శరీరాణి నవిన్దేరన్ దేశాన్తరమృతస్య చేత్ । దద్యాచ్ఛిరస్యశీత్యర్ధం గ్రీవాయాంతు దశైవతు ॥ ఉరసి త్రింశతం దద్యాద్వింశతిం జఠరే తథా । బాహ్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాద్దశబాహ్వఙ్గులీషు చ ॥ ద్వాదశార్ధంవృషణయో రష్టార్ధం శిశ్నఏవతు । ఊర్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాత్ షష్ట్యర్ధం జానుజఙ్ఘయోః ॥ దశపాదాఙ్గుళీషుస్యురూర్ణాసూత్రేణబన్ధయేత్ ॥ స్నాపయిత్వాలఙ్కృత్య తద్రూపం కుర్యాత్తస్యాభిమర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇ

తి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినేతు పాలాశవృన్తైః కృత్వా నరాకృతిమ్ । చత్వారింశచ్ఛిరోగ్రీవా దశవింశతురస్యపి ॥ పఞ్చచత్వారింశద్బాహ్వోః పఞ్చపఞ్చభిరఙ్గులౌ । త్రింశత్సక్థ్యోదరే శిశ్నే బీజేఽష్టాద్వాదశక్రమాత్ ॥ పఞ్చషష్టిర్ద్వయోః పదయోరఙ్గులౌ పఞ్చపఞ్చభిః । త్రిశతానిచ షష్టిశ్చ పాలాశం వృన్తమాహరేత్ ॥ అలాభేయజ్ఞవృక్షాణాం వృన్తాన్యపి సమాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ తావద్భిః పాలాశపర్ణైశ్శరీరాకృతిరిత్యేకే । కుశైరిత్యన్యే । పర్ణశరైరిత్యపరే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్ద్విజః కశ్చిత్ప్రవసన్ కాలచోదితః । దేహనాశమనుప్రాప్తస్తస్యాగ్నిర్వసతే గృహే ॥ ప్రేతాగ్నిహోత్రసంస్కారః శ్రూయతా మృషిపుఙ్గవాః । కృష్ణాజినం సమాస్తీర్య కుశైస్తు పురుషాకృతిమ్ ॥ షట్శతాని శతంచైవ పాలాశానాంచ వృన్తతః । చత్వారింశచ్ఛిరోదద్యాచ్ఛతం కణ్ఠేతు విన్యసేత్ ॥ బాహుభ్యాం శతకందద్యాదఙ్గులీషుదశైవచ । శతంతు జఘనేదద్యాద్ద్వింశతింతూదరేతథా ॥ దద్యాదష్టౌ వృషణయోః పఞ్చ మేహేతువిన్యసేత్ । ఏకవింశతిమూరుభ్యాం ద్విశతం జానుజఙ్ఘయోః । పాదాఙ్గులీషుషడ్దద్యాద్యజ్ఞపాత్రం తతోన్యసేత్ ॥ శమ్యాం శిశ్నే వినిక్షిప్య అరణీముష్కయోరపి । జుహూంతుదక్షిణేహస్తే వామేతూపభృతంన్యసేత్ ॥ పృష్ఠేతూలూఖలం దద్యాత్ పృష్ఠేచముసలంన్యసేత్ । ఉరసిక్షిప్యదృషదం తణ్డులాజ్యతిలాన్ముఖే ॥ శ్రోత్రేచప్రోక్షిణీందద్యాదాజ్యస్థాలీంచ చక్షుషోః । కర్ణే నేత్రే ముఖేఘ్రాణే హిరణ్యశకలంన్యసేత్ ॥ అగ్నిహోత్రోపకరణమశేషం తత్రనిక్షిపేత్ । అసౌస్వర్గాయలోకాయ స్వాహేత్యేకాహుతింసకృత్ ॥ దద్యాత్పుత్రోఽథవాభ్రాతాఽప్యన్యోవాఽపిచ బాన్ధవః । యథాదహనసంస్కారం తథాకార్యం విచక్షణైః । ఈదృశంతు విధింకుర్యాద్బ్రహ్మలోకగతిర్ధ్రువా ॥ దహన్తియేద్విజాస్తంతు తేయాన్తి పరమాం గతిమ్ । అన్యథాకుర్వతేకర్మత్వాత్మబుద్ధ్యాప్రచోదితాః ॥ భవన్త్యల్పాయుషస్తేవైపతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాప్రోషితఆహితాగ్నిర్దేశాన్తరేమ్రియతే అగ్నిశ్చ స్వగృహేవసతి తదానీమాస్తీర్ణే కృష్ణాజినే పాలాశవృన్తైర్దే

హోకృతిం కుశబన్ధాన్నిగ్నా యతదవయవేషు యజ్ఞపాత్రాణి నిక్షిప్య “ అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా ” ఇత్యాహుతిం జుహుయాత్ , తతః కల్పసూత్రోక్తప్రకారేణకృత్స్నంసంస్కారం సమాపయేత్ , తత్రసంస్కారస్యాహితాగ్నేర్బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః , సంస్కర్తుః పరమాగతిః, అయథోక్తకారిణః పణ్డితంమన్యస్యనరకప్రాప్తిరిత్యర్థః। ఆపస్తమ్బస్తు —
॥ వా ॥ ఆహితాగ్నింవిజనేప్రణీతంతైలద్రోణ్యామవధాయశకటేనాహరన్తి , తానిగ్రామమర్యాదాయాం ప్రతిష్ఠాప్యాగ్నేః పితృమేధభాణ్డంచనిర్హరన్తి ॥ * ॥ ఇతి। గృహేఽగ్న్యభావేదేశాన్తరేఆహితాగ్నిమరణేప్రేతాధానం కృత్వాదహేత్ । ప్రేతాధానాసమ్భవేలౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాహితాగ్నేః ప్రేతాధానాహితాగ్నిత్రయేణపునర్దాహః , న తమన్యైనప్రేతాగ్నిభ్యోదహన్తీతి నియమాత్ । ఏవంవిచ్ఛిన్నౌపాసనస్యానాహితాగ్నేర్మరణేప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ । దేశాన్తరేతస్యమరణేలౌకికాగ్నినావిధివద్దగ్ధస్యాపిప్రేతాగ్నిసన్ధానేనపునర్దాహః , ఔపాసనేనానాహితాగ్నిం దహేదితినియమాత్, ఔపాసనేనవినాకృతస్యాకించిత్కరత్వాత్ । గృహేసత్యసతివా ఔపాసనేప్రేతాగ్నిసన్ధానేన ఔపాసనముత్పాద్యతేనదాహేకృతేసతి నపునర్దాహః ॥ శ్లో ॥ అగ్నేర్దేశాన్తరప్రాప్తిర్దూరస్థోఽపిచపుత్రకః । అగ్నిముత్పాద్యకర్తవ్యం దాహకర్మ స్వబన్ధుభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గృహేఅగ్నావిద్యమానేసతి దేశాన్తరేమృతస్యతస్యలౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాస్థీన్యాహృత్యపునరౌపాసనాగ్నినాదాహః । అస్థ్యసమ్భవేప్రతికృతిదాహః । నికటదేశేమృతస్యగృహేవిద్యమానమౌపాసనం నీత్వాతేనదాహః కర్తవ్యః । ఔపాసనానయనాసమ్భవేలౌకికాగ్నినాదగ్ధ్వౌపాసనేనపునర్దహేత్ । అస్థిసంస్కారపర్యన్తమన్యదీయేనద్రవ్యేణౌపాసనం హావయేత్ । విచ్ఛిన్నౌపాసనస్యదేశాన్తరమరణే పుత్రాసన్నిధానవిషయే లౌకికాగ్నిం కేచిదిచ్ఛన్తి । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోదూరగతఃపిత్రోర్మృతిరత్రభవేద్యది । లౌకికాగ్నిర్భవేదత్ర కేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వమౌపాసనాగ్నినా దాహే కేనాపి నిమిత్తేన పునర్దాహప్రాప్తౌ ప్రేతాగ్నిసన్ధా

నమ్ । పునర్దాహనిమిత్తమగ్రే వక్ష్యతే । యత్తూచ్యతే ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ స
తి స్యాదథ దేహాప్తిరస్థ్యస్తి చేదగ్నిరపేక్షణీయః । అనస్థికస్యాప్యశరీరకస్య
వినష్టవహ్నేరుదకక్రియైవ ॥ * ॥ ఇతి, అస్యార్థం కేచిదాహుః - అగ్నౌ గృ
హే విద్యమానే సతి దేశాన్తరమృతస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థిసమ్భవే గృ
హే విద్యమానేనౌపాసనేన పునరస్థిదాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతికల్ప
నేన పునర్దాహః । వినష్టవహ్నేః - విచ్ఛిన్నాగ్నేస్తు, దేశాన్తరే మృతస్య ప్రే
తాగ్నిసన్ధానాహితౌపాసనేన దగ్ధస్య అత ఏవానస్థికస్య - అస్థిసంస్కారర
హితస్య, అశరీరకస్య - ప్రతికృతిశరీరసంస్కారరహితస్య, కేవలముదకక్రి
యైవేతి । అన్యే త్విమం శ్లోకమన్యథా వ్యాచక్షతే - ప్రోషితస్యానగ్నేర
లబ్ధాస్థికస్య కేవలోదకదానమాత్రం న ప్రతికృతిదాహః, అగ్న్యస్థిశరీరా
ణామన్యతమస్య సద్భావ ఏవ దాహ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధా
ని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్ । కృత్వా తద్గతదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధ
తః ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తబోధాయనాది బహుస్మృతివిరోధాత్, అనా
కర్ణితవార్త్తస్య పిత్రాదేః ప్రోషితస్య పఞ్చదశ ద్వాదశ వర్షానన్తరమ
గ్న్యస్థిశరీరాసంభవేఽపి “కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్” ఇతి ప్రతికృతిదా
హవిధానాత్, పురుషాహుతిర్హ్యస్య ప్రియతమా మృతసంస్కారేణాముం
లోకమభిజయతీతి దహనస్యావశ్యకత్వస్మరణాచ్చ ఉపేక్ష్యమిత్యాహుః ।
యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । అతో విచ్ఛిన్న త్రేతాగ్నేరస్థ్యలాభే ప్రేతా
ధానేన ప్రతికృతిదాహః । అనాహితాగ్నేః ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన తద్దాహః.

ప్రేతాగ్నిసన్ధానవిధిః

తత్ర ప్రేతాధానస్వరూపమాహ గృహ్యసంగ్రహకారః — ॥ వా ॥
అథాతః ప్రేతాధానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో విచ్ఛిన్నాగ్న్యాదిమరణే ప్రా
చీనావీత్యగ్న్యాయతనాన్యుద్ధృత్యావోక్ష్య విహృతం కల్పయిత్వా ప్రేతస్య
దక్షిణం హస్తమరణ్యోరన్వారమ్భయిత్వా “ యోఽస్యాగ్నిహోత్రాజ్జుహ్వాతో
మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాంసం జానన్తు తే హవిషే సాధి
తాయ స్వర్గం లోకమిమం ప్రేతం నయన్తు ” ఇతి మథిత్వా గార్హపత్యాయ
తనే నిధాయ తూష్ణీం విహృత్య దక్షిణాగ్నిం తత ఆహవనీయం ప్రణీయ

ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్నాహవనీయే జుహుయాత్తతస్సంస్కారోపక్రమః । ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషు దక్షిణపాణిం లౌకికేఽగ్నౌ నిధాయాధ్వర్యుః “ఉపావరోహ” ఇత్యుపావరోహయేత్ , తం త్రేధాకృత్వా దాహయేత్ । అరణ్యారూఢేతు మృతస్య దక్షిణేన పాణినాఽరణిం స్పర్శయిత్వా మథిత్వాఽవరోహయేత్ । ఆత్మసమారూఢేష్వగ్నిషు పత్నీమరణే స్వయమేవావరోహయేత్ , తం త్రేధాకృత్వా దాహయేత్ । శరీరనాశే పలాశపర్ణైస్సమూలైః కృష్ణాజినే శరీరాకృతిం కుశైర్వేష్టయిత్వా విధివద్దహేత్ । దేశాన్తరమరణశ్రవణే ఆసంస్కారాదగ్నిసంరక్షణార్థమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । మృతిశ్రవణానన్తరం పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతింవా జుహుయాత్ । తదర్థంవిహృత్యాజస్రాన్కుర్యాత్ । యాగార్హ్మృతవత్సావత్సాన్తరేణ మహ్యతే । తాంనోహయిత్వా ప్రాచీనావీతీపరిస్తరణవర్జ్యాన్ ప్రాగగ్రాన్దక్షిణాగ్రాన్స్తృణుయాత్ । గార్హపత్యస్యదక్షిణార్ధేశీతేభస్మన్యధిశ్రిత్య దక్షిణత ఉద్వాస్యపక్వాదేవ సర్వం పరిషేచనాదివర్జం తూష్ణీం జుహుయాత్ । ప్రేతం తైలద్రోణ్యామవధాయశకటేన గ్రామమర్యాదామానయేన్నిర్మన్థ్యేనవాదధ్వాఽస్థీని కృష్ణాజినే సన్నహ్య బ్రహ్మచారీనియతభోజ్యధశ్శాయీనయేత్తత్రాగ్నీన్నీత్వాదహేదితి । ప్రేతాగ్నిసన్ధానమాహాపస్తమ్బః —

॥ వా ॥ ద్వాదశగృహీతేనస్రుచంపూరయిత్వాతూష్ణీంహుత్వాప్రేతేమాత్యా ఇత్యాదికర్మప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తద్వ్యాఖ్యానేతు, ద్వాదశగృహీతేనాజ్యేన వ్యాహృతిభిరయాశ్చేతిమన్త్రేణానాజ్ఞాతత్రయేణ చాగ్నిసిద్ధిః, భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్, తదిదం సర్వప్రాయశ్చిత్తం సర్వత్రక్రియతఇత్యాశ్మరథ్యఇతిచ , అనుగతేఽపివోత్తరయా జుహుయాదితిచ, అనాజ్ఞాతమితి తిస్రోఽనాజ్ఞాతేతి జుహుయాదితిచాపస్తమ్బేనోక్తత్వాదితి । “అగ్నౌనష్టేత్రయఃకృచ్ఛ్రాఃకర్తవ్యావత్సరంప్రతి” ఇత్యుక్తకృచ్ఛ్రాచరణంచ తత్తదతీతకాలానుగుణంకార్యమ్ । బోధాయనస్తు — ॥ వా ॥ అథయదిగృహస్థస్యౌపాసనంవిచ్ఛిద్యేతప్రాణేషూత్క్రాన్తేషుశ్రోత్రియవచనాదుద్ధరేత్ । శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్యాగ్ని

ముపసమాధాయసంపరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్య ఉత్పూయ స్రుక్స్రువాని సంమృజ్య స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా, సప్త తే అగ్నే - ఇతిసప్తవాతిభిశ్చ హుత్వా, పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - ఇతి ద్వాభ్యామాత్వా వృష్టౌ సంబాధిష్ఠామ్ - ఇత్యాదినా సంబాధిష్ఠామ్ - ఇతి చ భ్యామ్, అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః ... - సహరయ్యా - తత్ప్రోऽభ్యావర్తినీశ్చ హుత్వా, తత ఉత్థాప్య వైశ్వానరః సకృత్ప్రతిపద్య ఇతి । ఆశ్వలాయనానాంతు శౌనకోక్త ప్రకారేణ తంత్రాశ్చాదిపఙ్క్తిభిరగ్నిసిద్ధిః । ఆశ్వలాయనీయకారికాయాం ... నాహితాగ్నేః ప్రేతసంస్కారవిధిరుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ స్నానాదికం ... ప్రాణాపానౌ ... ప్రేతనాయస్య సంస్కారార్థం ... ప్రేతనా ... క్త్వా విచ్ఛిన్నోపాసనస్యతు ॥ కిరోధిపత్నా ... ప్రవ్యం యచ । ఆగ్నేయోల్లిఖ్య ... యాయిచ । పరిస్తీర్య దక్షిణే పాత్రసాదనమ్ । ... ప్రసాదయేదమాత్ । ప్రోక్షణీం స్రుక్స్రువౌ ... త్వా యప్రోక్షణీం ప్రోక్ష్యపా ... । సంస్కృత్య మాజ్యంచ సంమృజ్య స్రుక్స్రువౌ ... । ప్రపద్య పరిషిచ్యాయాజ్జాతవేదసి । చతుర్గృహీతేనాజ్యేన ... అతో దేవా ఇతి ద్వాభ్యాం ... । ప్రవేశాభవతిభిర్జుహుయాచ్చ పృథక్పృథక్ । ... తా హుతాశనమ్ । ఔపాసనాహుతిః ... జుహుయాత్ । ప్రేతస్యనామగోత్రాదివిన్యస్య ... । పితృమేనాతద్దైవౌపాసనాగ్నినా । సంకల్ప ... తం సాచ్ఛవమ్ । కేవలం విద్యమానాగ్నౌ ... ప్రయేన్పృథః చేదహుతః కాలేతం హుత్వైవ గురుం దహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపత్న్యా నెప్రతినిధిమాహ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరం తావా వ్యాధితా ऽపివా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వాతస్యాః ప్రతినిధయః ॥ * ॥ ఇతి । దర్భాదినా భార్యా ప్రతినిధిం కృత్వా పూర్వో

మేణాగ్నిం సన్ధాయ ప్రేతేమాత్వా ఇత్యాదికుర్యాత్ । అసన్నిధానేవిశేష ఉక్తః పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దూరభార్యే ప్రేతే ప్రోషితభర్తృకాయాం వాఽతీతాయాం చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సప్తతేఅగ్నే- సప్తవ్యాహృతయః, పూర్వందేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - మాత్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్- మాత్వావృక్షౌసంబాధేథామ్ - అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నేఅఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహరయ్యా - ఇత్యేతైః షోడశాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

రజస్వలాదిభర్తృమరణే

రజస్వలాద్యగ్నిసన్ధానమాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ మ్రియమాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీతు వా । దుర్గాం మనస్వతీంహుత్వా తతస్తన్తుమతీమృచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వత్రయస్త్రింశద్వ్యాహృత్యాచ సమస్తయా । వ్యాహృత్యైస్త్రిరనాజ్ఞాతమహావ్యాహృతిభిస్తథా । హుత్వా చతుర్గృహీతేనసర్పిషాధాస్యసంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । దుర్గా - జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యృక్, మనస్వతీ - మనోజ్యోతిర్జుషతామిత్యృక్, తన్తుమతీ - తన్తుం తన్వన్నితి, త్రయస్త్రింశత్తన్తవ ఇతి, మహావ్యాహృతయః - భూరగ్నయే చ పృథివ్యై చేత్యాద్యాశ్చతస్రః, అత్ర జుహుయాత్ । తద్యమోద్వాభ్యాం వరం దత్వా సంస్క్రియేతి కేచిత్పఠన్తి । తత్పక్షే తద్యమోరాజా, భగవన్ యస్మిన్ యేనమితి ద్వాభ్యాంచ హుత్వా వరం ధేనుం దత్వా సంస్క్రియా కార్యా । నను “ ॥ శ్లో ॥ బహ్వల్పం వాపి యత్కర్మ స్వగృహ్యే ప్రతిపాదితమ్ । తావన్మాత్రే కృతే సర్వశాస్త్రస్యార్థః కృతో భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ స్వగృహ్యే యావదుక్తం తావదేవానుష్ఠేయమ్, అతో బోధాయనీయానామేవైతదనుష్ఠానం నాన్యేషామితి చేత్, స్వగృహ్యేనుక్తం గృహ్యాన్తరోక్తమపేక్షితమవిరుద్ధమనుష్ఠేయమేవ, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యకర్తుముచితత్వాత్ “ ॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తో యథావిధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథావిధిః ॥ ” ఇతి తత్రైవ స్మరణాత్ । అతో “ నజాతుపరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । ” ఇత్యాదినిషేధః స్వకల్పసూత్రోక్తానుష్ఠానేన పరసూత్రోక్తానుష్ఠానవిషయః॥

యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖావిధిముత్సృజ్య పరశాఖాశ్రయంచ యత్ । కర్తుమిచ్ఛతి దుర్మేధా మోఘం తస్యతు తత్ఫలమ్ ॥ యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాదికర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవోపనిష్క్రమణముపనీతానాముపవీతధారణముపాకర్మణి బ్రహ్మచారిణాంత్రిసరముపవీతధారణంసన్ధ్యావన్దనగాయత్రీజపాదీని ఆపస్తమ్బాద్యనుక్తాని బోధాయనాదిభిరుక్తాని సర్వేశిష్టా ఆచరన్తి । స్వసూత్రోక్తాపి దాహాదేర్యైకోద్దిష్టపర్యన్తా పూర్వాక్రియా, అనుష్ఠాపకస్వసూత్రవిదలాభే పరసూత్రేణాపి కర్తవ్యా । తదాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణ యద్దగ్ధం ప్రేతం తస్యోత్తరాః క్రియాః । స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యాస్సపిణ్డీతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - దాహాదేర్యైకోద్దిష్టపర్యన్తాభ్యః క్రియాభ్యః పరా ఇత్యర్థః । యాజుషికాణాం స్వశాఖావిషయ బోధాయనసూత్రసమ్భవే తదేవ గ్రాహ్యమ్। తథాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రే విద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్వస్వశాఖావిషయసూత్రాన్తరసమ్భవే తదేవగ్రాహ్యమ్। అన్యథా, యః స్వశాఖాం పరిత్యజ్యేతి పూర్వోక్తదోషప్రసంగాత్ । స్వశాఖావిషయసూత్రాలాభే ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలోప ఇతి న్యాయాచ్ఛాఖాన్తరేణాపి దహనం కార్యమ్ । అత్ర విశేషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రే వివాహః స్యాత్తేన ప్రేతస్య చ క్రియా । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతు స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । వివాహసమయేస్వసూత్రాలాభే యేనసూత్రేణ వివాహః కృతః, తేనైవసూత్రేణ స్వసూత్రాలాభేఽపి సపిణ్డీకరణాదర్వాక్ ప్రేతక్రియా కార్యేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । శ్వశురసూత్రేణ దాహాది శ్రాద్ధాన్తకర్మాణి కార్యాణీతి పితృమేధసారేవ్యాఖ్యాతమ్ । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఉపాత్తేష్టు ప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థో యదిలభ్యతే । తత్ర ముఖ్యమనాదృత్య గౌ

ణే నైవ సమాపయేత్ ॥ " ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్యత్వే
న అన్యసూత్రేణ దాహే కృతే నమధ్యే స్వసూత్రప్రక్రియావకాశః ।
యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్రియా త్రివిధా ప్రోక్తా విద్వ
ద్భిః కార్యకారిభిః । అక్రియా చ పరోక్తా చ తృతీయా చాయథాక్రియా । ప్ర
ధానస్యాక్రియాయాం తు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః । తదఙ్గాకరణే కుర్యా
త్ప్రాయశ్చిత్తం న కర్మ తత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ప్రతిపదవిహితవ్యతిరిక్త
విషయమ్ । యత్తు చన్ద్రికాయాం పరసూత్రేణ దాహే పునర్దహనముక్త
మ్ " ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యో దగ్ధస్తం తు శాస్త్రతః । " ఇతి,
తత్ పూర్వోక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ । కర్తుర
న్యేషాం చ సన్ధ్యాకర్మణి దహనసఙ్కల్పాత్ప్రాక్ స్నానాచ్ఛుద్ధిః ॥ శ్లో ॥
ఆరమ్భాత్ప్రాగ్యది స్నాయాత్తస్య శుద్ధిర్భవిష్యతి । ఆరబ్ధే తు చ సంస్కా
రే శుద్ధిస్తద్దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్నానాచమన ప్రదక్షి
ణనమస్కార ప్రాణాయామానుపవీతీ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయా
మే నమస్కారే స్నానే చైవ ప్రదక్షిణే । పైతృకే ప్రేతకృత్యేఽపి ఉపవీతం
విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ప్రేతకర్మాదౌ శుద్ధ్యర్థమాచమనప్రా
ణాయామావవశ్యకార్యౌ, ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానే కర్మాదౌ మృతావాచమ
నం పునః । కుర్యాత్కర్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వదా సర్వకర్మసు । తతోఽభ్యన్త
రశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజస్మరణా
త్ । సఙ్కల్పప్రభృతి దశాహహోమాన్తాత్ప్రాచీనేషు కర్తా ప్రాచీనా
వీతీ దక్షిణాముఖశ్చ భవేత్ । తథా శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యే
షు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స చ వై
దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా సర్వమపసవ్య
మతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ॥ * ॥ ఆనిధ
నాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । తథా చ బోధాయనేన శ్రుత్యర్థోఽభిహితః
ప్రాచీనావీతం పితృణామితి । మృతానామేవేదముక్తం భవతీతి బోధా
యనీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మ చ పైతృకమ్ ।
నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతినోఽన్యే చ వాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కల్పప్ర

భృతి ప్రాచీనావీతి కార్యమితి తద్వ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । సఙ్కల్పాదౌ నియమః స్మృత్యర్థసారేఽభిహితః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానే తిలోదకే । అక్షతాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా స్వశక్త్యా ద్రవిణం దత్త్వా సభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్య తైరనుజ్ఞాతః కర్మ సఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే సఙ్కల్పప్రకారోఽభిహితః ॥ వా ॥ అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమముకగోత్రాం ప్రేతామితి వా అముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా సంస్కరిష్యామీతి , బ్రహ్మమేధే తు బ్రహ్మమేధవిధినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మమేధసంస్కారో మోక్షకాఙ్క్షిణాం శ్రోత్రియాణామేవ । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామో యం బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథాప్యుదాహరన్తి — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గార్థోఽర్థతస్తత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ మాహాత్మ్యాంశ్చ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధిరుత్తరః । ఽహితస్తు సమాసేన క్రతూనాముత్తమః క్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మవిద్భ్యః కర్తవ్య ఇతి బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథవా బ్రహ్మనిష్ఠానామితి కేచిత్ , బ్రహ్మవిద్భిర్విధీయత ఇతి । అథాప్యుదాహరన్తి ద్విజాతీనామిత్యారభ్య క్రతూనాముత్తమః క్రతురిత్యన్తా శ్రుతిరానీయతే ద్విజాతయో బ్రాహ్మణా ఏవ, ఇహ తేషామపవర్గో మోక్షః । న పునర్జన్మ ఏతద్విధానం యేభ్యః ప్రయుజ్యతే । కేచిదపవర్గః స్వర్గ ఇతి వదన్తి , తదయుక్తమ్ , పూర్వేణైవ స్వర్గసిద్ధేః । కైర్దృష్టమితి సన్దిగ్ధే ఉచ్యతే , అర్థతస్తత్త్వదర్శిభిరితి । కేనోపాయేనేతి చేత్ , తపసో యోగాత్ । కిమర్థమేతద్విధానమితి చేత్ , వేష్టితుమ్ । వేష్టనమ్ - ప్రవేశనమ్ , ప్రాప్తిః సాయుజ్యమిత్యర్థాన్తరమ్ । కిం వేష్టితుమితి చేత్ , పురుషోత్తమమ్ - పురుషాణాముత్తమం నారాయణమ్ , తత్ప్రాప్త్యర్థమ్ । తత్ర పిణ్డితార్థ ఉచ్యతే - ద్విజాతీనాం మోక్షార్థం వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞైః ఋషిభిస్తపసః ప్రాధాన్యాదేతద్విధీయత ఇతి । కిం తదితి చేత్ , మాహాత్మ్యాన్ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధీయత ఇతి । భాష్యాన్తరే తు బ్రహ్మశబ్దేన చతుర్మాహాత్మ్యాతార ఉచ్యన్తే ।

"బ్రహ్మా వై చతుర్హోతారః, ఏతద్వై దేవానాం పరమం గుహ్యం బ్రహ్మ యచ్చతుర్హోతారః" ఇత్యాదిశ్రుతేః । మేధోయజ్ఞః - బ్రహ్మసంయుక్తో మేధః - చతుర్హోతృసంయుక్తోదహనకల్ప ఇతి యావత్ । తత్రాపూర్వమన్త్రేస్యాదితిన్యాయేన హోతృపితృమేధసమావేశే హోతృకాణ్డోఽన్తతో భవతి, సపవిధిః । క్రతూనాం మధ్యే ఉత్తమః - శ్రేష్ఠః, క్రతురితిగౌణనిర్దేశః । అశ్వమేధాదివద్విశిష్టపారలౌకికఫలసాధన ఇత్యర్థః । పితృమేధేనాపి ప్రేతస్య పారలౌకికసుఖావాప్తిమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యస్త్విశ్మశానముచ్యతే తేనకర్మణా మేషోఽన్తే పురుషసంస్కారో విధీయతే, తతః పరమనన్తఫలస్స్వర్గశబ్దశ్శూయతే ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిరపి — సపషయజ్ఞాయుధీయజమానోఽఞ్జసా స్వర్గం లోకమేతి ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ మృతసంస్కారేణాముంలోకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖననందహనంత్యాగ ఇతియాత్రివిధోచ్యతే । శరీరసంస్క్రియా సాస్య పరలోకజయావహా । విధిః శ్మశానసంయుక్తో యోఽన్యస్సంచయనాదికః । కర్మోపయుక్తదేహస్య ప్రతిపత్త్యర్థ ఏవసః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్, కార్యశ్శరీరసంస్కారః ఫలవాన్ప్రేత్యచేహచ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకాద్యైఃశ్మశానపర్యన్తైరిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ వా ॥ ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మోదైవశ్చ - గర్భాధానాదిః స్మార్తో బ్రాహ్మః, పాకయజ్ఞాహవిర్యజ్ఞాస్సోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః । బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి । దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా సంస్కారఫలస్య సంస్కర్తృగామిత్వాభావాత్సంస్కరిష్యామీతి పరస్మైపదప్రయోగ ఏవాత్ర సాధురిత్యాహుః ।

ప్రేతాలఙ్కరణమ్

పుత్రాదయః ప్రేతం సంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనాభ్యక్తమాప్లుత్య సవస్త్రంచోపవీతినమ్ । చన్దనోక్షితసర్వాఙ్గం సుమనోభిశ్చ భూషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి

ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రైర్దివ్యైః పూజనం తతః । ప్రేతం దహేచ్ఛుభైర్గన్ధైశ్చర్చితం స్రగ్విభూషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యైర్వస్తుగన్ధమాల్యాద్యైర్గ్రాథవాక్షైస్సమర్పితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య చ దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు యజ్ఞియైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వా చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథాస్య దక్షిణేన విహారం పరిశ్రితే కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనేనాపి ప్రేతాహుత్యనన్తరం వపనముక్తమ్ । అత్ర కేచిదాహుః । "ఆహితాగ్నిసంస్కారస్యోపక్రమాదాహితాగ్నేరేవ వపనమ్ । ' ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం నైవ విద్యతే । అస్వగ్యార్హ్యాహుతిస్నానస్యాచ్ఛూద్రస్పర్శనదూషితా ॥ ' ఇతి, శూద్రస్పృష్టస్య శవహావిషో దుష్టత్వస్మరణాత్ " ఇతి । అపరేతు "సోఽయమేవంవిహితపవానాహితాగ్నేః పాత్రచయనేష్టకావర్జమ్" ఇత్యాపస్తమ్బాదిభిరనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పాత్రచయనేష్టకావర్జితస్య సమ్భావితస్య కర్మజాతస్యాతిదేశాత్ శూద్రస్పృష్టశవహావిషో దుష్టత్వస్మరణస్య విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాద్వపనానన్తరం స్నానేన తచ్ఛుద్ధేశ్చానాహితాగ్నేరపి వపనమావశ్యకమితి వదన్తి । తథా చ గోపాలభాష్యే — ॥ వా ॥ ఔపాసనస్య సర్వస్యానాహితాగ్నేర్గృహమేధినో భవతి, దక్షిణతోఽగ్నేః పరిశ్రితే దేశే శ్మశ్రువాపనాది సమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారానుసారేణ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ ।

ప్రేతనిర్హరణప్రకారః

అహతేన వాససా ముఖాచ్ఛాదనమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ముఖే వస్త్రం పిధాయైనం నిర్హరేయుస్సుతాదయః ॥ * ॥ ఇతి । శాఖాభేదేన శవాచ్ఛాదనవస్త్రమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ బహ్వృచః ఖణ్డవస్త్రేణ శవం ప్రచ్ఛాదయేన్నరః । అఖణ్డితేన వస్త్రేణ యజుశ్శాఖీ శవం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ పాదమాత్రమవచ్ఛాద్య మూలతోఽహతవా

సహా । కర్తాతద్దైకదేశంతు కుర్యాద్వాసస్తథోత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త
మ్బః — ॥ వా ॥ ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాం కృష్ణాజినం దక్షిణాగ్రీవము
త్తరలోమమాస్తీర్య తస్మిన్నేనముత్తానంనిపాత్య పత్తోదశేనాహతేన వాస
సాప్రోర్ణోతి ॥ * ॥ ఇతి । పత్తః - పాదప్రదేశే, దశా - అవసానమ్, సమా
ప్తిదేశోయస్యవాససస్తత్పత్తోదశమ్, తేనేత్యర్థః । అత్ర కృష్ణాజినమాహి
తాగ్నివిషయమ్ । అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ, "ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాంద
క్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యోదగ్దశేనవాససాప్రచ్ఛాద్య" ఇతిస్మరణాత్,
ఆచారాచ్చ । ఆసన్ద్యలాభే బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యాతల్పేనకటే
నవా సంవేష్ట్యదాసాః ప్రవయసోవావహేయురితి , తేచనివీతినోవహే
యుః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచసఏవ — ॥ వా ॥ అథనివీతికార్యాణివ్యవా
యస్త్రీప్రజాసంస్కారః ప్రేతోద్వహనమన్యానిమనుష్యకార్యాణి ॥ * ॥ ఇతి
ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అన్వఞ్చోఽమాత్యాఅధోనివీతాః ప్రము
క్తశిఖా జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాః ప్రాప్యైకం భూమిభాగం కర్తోద
కేనశమీశాఖయాత్రిః ప్రసవ్యమాయతనం పరిమృజన్ ప్రోక్షత్యపేతవీతే
తి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నివీతినోవహేయుస్తేజ్ఞాతయోఽ
న్యేచవాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఔదుమ్బర్యామథా
సన్ద్యాం వహేదూర్ధ్వముఖంశవమ్ । నగ్రామాభిముఖం నాధోనయేయు
ర్యామ్యశీర్షకమ్ । వృద్ధాః ప్రేతస్యపురతః స్త్రియోబాలాశ్చపృష్ఠతః ।
అథః కృతోత్తరీయాఃస్యుః ప్రవిముక్తశిరోరుహాః । గచ్ఛేయుర్బాన్ధవాః ప
శ్చాన్నాగ్నేః ప్రేతస్యచాన్తతా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనవిధౌతు —
॥ వా ॥ క్షీరం దధీత్యుపక్రమ్యపురస్తాదగ్నింసంస్కర్తాముక్తశిఖోమధ్యతశ్శ
వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిశవయోఽర్మధ్యేకర్తాగచ్ఛేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపార్శ్వయోరగ్రేనగచ్ఛేయుః కదాచన । యస్మాదగ్రే
తుగన్తౄణామాయుః క్షీణంపదేపదే ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రేతుసమ్భారా
నేతవ్యాః । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అగ్నీనగ్నిభాణ్డమగ్ని
హోత్రోచ్ఛేషణంయేనచాన్యేనార్థీభవతి । నహీనమన్వాహరేయుర
నృతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తంనకించిదప్యాన్వా

హరేయుః, కింతుయేనసాధనేనకర్మణ్యర్థీభవతితదేవాన్వాహరేయురిత్యర్థః। బోధాయనీయేఽపి — ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథపాత్రాణిదధ్యాజ్యం దర్భారాజగవీయచ్చాన్యదప్యేవంయుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయే — ॥ వా ॥ అథైతాం దిశమగ్నీన్ నయతి యజ్ఞపాత్రాణిచాన్వఞ్చం ప్రేతమయుజోఽమిథునాః ప్రవయసః పీఠచక్రేణగోయుక్తేనేత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అగ్రేఽగ్నిమథసమ్భారాం స్తిలాం స్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాంహిరణ్యశకలానాజ్యం పాత్రాణిదర్భాశ్మసికతాశ్చప్రస్థాప్యాథప్రేతంహరెయుర్గ్రామాభిముఖం ప్రేతంనిర్హరెయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ నగ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః కథంచన । నిర్హరేశవదృష్ట్వాతుగ్రామోనశ్యతివీక్షితః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేనమృతం శూద్రంపురద్వారేణనిర్హరెత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తుయథాసఙ్ఖ్యంద్విజాతయః ॥*॥ పురగ్రహణాద్గ్రామేనియమః । నిర్హరణేశూద్రనిషేధఃస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ నవిప్రంస్వేషుతిష్ఠత్సుమృతంశూద్రేణహారయేత్ । అస్వర్గ్యాహ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతిశూద్రోఽగ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషిచ । ప్రేతత్వంహిసదాతస్యసచాధర్మేణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

ఆతురవ్యఞ్జనమ్

ఆతురవ్యఞ్జనప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథాస్య భార్యాఃకనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుఃపాంసూనావపమానాః॥*॥ ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ తస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాస్తిసృభిరఙ్గులీభిరుపహత్య పాంసూనంస్వేష్వావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అమాత్యాః - జ్ఞాతయః । ఆపస్తమ్బశ్చ — ॥ వా ॥ యదిప్యే౧తి ప్రేతేఽమాత్యాః ప్రాచీనావీతినః కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । 'పాంసూనామావపనస్థానముక్తంభాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ స్వమూర్ధన్స్వంసేషువా ॥ * ॥ ఇతి।

పథిబలివిధిః

అనన్తరంకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః —॥ శ్లో ॥ ఆమపాత్రేఽన్నమా

దాయ ప్రేతమగ్నిపురస్సరమ్ । ఏకోఽనుగచ్ఛంస్తస్యార్ధమర్ధం పర్యుత్సృజేష్ష్వపి ॥ అర్ధమాదహనం ప్రాప్త ఆసీనో దక్షిణాముఖః । సవ్యం జాన్వాచ్యశనైస్సతిలం పిణ్డదానవత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానవిధినా ఆదహనమ్ - శ్మశానపర్యన్తమ్, స్వగృహ్యోక్తవిధినాఽన్నం ప్రక్షిపేదిత్యర్థః .

శవాగ్నిపతనప్రాయశ్చిత్తమ్

అత్ర శవాగ్నిపతనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితే తు శవానలే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీత ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితి పాఠాన్తరమ్) తదా ప్రాయశ్చిత్తమ్ - కృచ్ఛ్రద్రవ్యం దత్వా ప్రేతాహుతిపూర్వకం కర్మ కుర్యాత్ । ఇదం చ కృత్స్నాగ్నిపతనే, ప్రణీతాఘ్యేసోమసంస్థానాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపతనే తు తముద్ధృత్య సంయోజయేత్ .

దహనదేశనిరూపణమ్

దహనదేశమాహ గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయ్యాం వాఽథ నైరృత్యాం దాహదేశం ప్రకల్పయేత్ । ఉద్వాస్య కణ్టకాన్వృక్షాన్వానస్పత్యౌషధీరపి ॥ ఊర్ధ్వబాహుమితం యామ్యం ఖాతం ప్రాగ్దక్షిణాయతమ్ । పఞ్చారత్నిమితం కుర్యాదధస్తాద్ద్వాదశాఙ్గులమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాన్ కుశాంస్తీర్త్వా తిలాన్ క్షిప్త్వాఽథ యాజ్ఞికైః । కాష్ఠైరూర్ధ్వముఖం దహ్యేన్నగ్నం తు యథావిధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయ్యాం నైరృత్యామితి గ్రామాపేక్షయాఽభిహితమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భూమిభాగం ఖనయేద్దక్షిణపూర్వస్యాం దిశి దక్షిణాపరస్యాం వా దక్షిణాప్రవణం దక్షిణాప్రాక్ప్రవణం వా, దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమిత్యేకే । యావానుద్బాహుకః పురుషస్తావదాయామం వ్యామమాత్రం తిర్యగ్వితస్తిరవాగభిహిత ఆకాశం శ్మశానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ దహనదేశం జోషయతే దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూషరమభఙ్గురమనుపహతమవిదరణమనుపచ్ఛిన్నప్రవణం యస్మాద్దక్షిణా ప్రతీచ్య ఆపో నిస్సృత్యోదీచ్య ఏత్య మహానదీమవేత్య ప్రాచ్యస్సంపద్యన్తే సమం వా సుభూమిం

బహులౌషధిం యస్మాదారాత్ క్షీరిణోవృక్షాః కణ్టకినశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । యత్ర తృణానినోత్పద్యన్తే తదిరిణమ్, తతోఽన్యదనిరిణమ్ । యత్ర మూషికాదికృత సుషిరం నవిద్యతే తదసుషిరమ్ । ఊషరాః - మృద్విశేషాః, తే యత్ర నవిద్యన్తే తదనూషరమ్ । శైథిల్యరహితమభఙ్గురమ్ । యత్పురుషాన్తరదహనచణ్డాళనివాసాదిభిరుపహతం నభవతి తదనుపహతమ్ । యత్ర వివిధం దరణం ప్రదరాదికం నవిద్యతే తదవిదరణమ్ । ఏవంలక్షణం దేశం దహనాయపరిగృహ్ణీయాత్ । యస్మాద్దేశాదాపోదక్షిణాప్రతీచ్యోనిస్సరన్తి - దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణత్వాద్దేశస్య తాస్తథానిస్సృత్య ఉదగ్గత్వామహానదీమనుప్రవిశ్యతదుదకేనసహ ప్రాగ్గామిన్యో భవన్తి తథాభూతంవా దేశం గృహ్ణీయాత్ । సమంవాదేశం జోషయతే । శోభనాభూమిర్యస్యస సుభూమిః । సమం వేత్యత్రాపరం విశేషణం బహులౌషధిమితి । ఆరాదితి దూరార్థమవ్యయమ్, యతోదేశాద్దూరే, క్షీరిణః - వటోదుమ్బరాదయో వృక్షాః, కణ్టకినః - ఖదిరాదయః, క్షీరిణః కణ్టకినశ్చసమీపేయస్యనసన్తి తం దేశంపరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనస్తు తత్రప్రహితదేశాలాభే తేషాం సమూలోద్ధారేణదేశక్లృప్తిమాహ “ కణ్టకిక్షీరిణస్తు ” ఇత్యాదినా । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్యావోక్ష్యహిరణ్యశకలమవధాయ దర్భాన్సంస్తీర్య “ దక్షిణాగ్రైరాజ్యసిక్తైః కాష్ఠైరేవంశక్తైరేవతృణైరేవ చ ” ఇతి జ్ఞాపనాత్తైర్వాబ్రాహ్మణస్తైస్తుళసీకాష్ఠయుక్తాం దక్షిణాప్రాచీం చితిం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ దారుచితిం కుర్వన్తిదక్షిణాప్రాచీమేషాహిపితౄణాం ప్రాచీదిగితివిజ్ఞాయతే, వాయవ్యమాపాసనం పురస్తాద్వా ॥ * ॥ ఇతి.

తులసీకాష్ఠప్రశంసా

తుళసీకాష్ఠప్రశంసాకృతాప్రహ్లాదసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శరీరం దహ్యతేయేన తులసీకాష్ఠవహ్నినా । నరోయత్కురుతే పాపం తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే । తీర్థంయదినసంప్రాప్తంస్మరణంకీర్తనం హరేః । తులసీకాష్ఠదగ్ధస్యనతస్యనపునర్జనిః । యదైతత్తులసీకాష్ఠంమధ్యేవాపిచితౌకృతమ్ । దాహకాలేభవేన్ముక్తిః పాపకోటికృతస్తథా । తులసీకా

ష్మి శ్రాఘుయావత్ప్రజ్వలితా చితిః । దహ్యన్తేతస్యపాపానికల్పకోటి కృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి తన్త్రప్రోక్తత్వాదేతత్తాన్త్రికవిషయం నతువైదిక విషయమ్, ॥ శ్లో ॥ నదహ్యేతుర్గణపంవిప్రస్తులసీకాష్ఠవహ్నినా । యది దహ్యేద్ద్విమోహేనసవిష్ణోర్ద్రోహకోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరేనిషిద్ధత్వాదిత్యాహుః .

దహనప్రకారః

వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నాధోముఖం ననగ్నంచ దహేరన్మల దూషితమ్ । అయాజ్ఞీయసమిద్భిశ్చ చణ్డాళపతితాహృతైః ॥ క్రిమికీటాది దుష్టైశ్చ నదహేత్తు చిరన్తనైః । వస్త్రంపరిత్యజేదర్ధమర్ధంతు పరిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ననగ్నంతుదహేద్వస్త్రం కించిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాకారః — ॥ వా ॥ అర్ధంతు శ్మశానవాసినో దేయం పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ విజ్ఞానేశ్వరః । స్మృతిరత్నేతువ్యాఖ్యాతమ్, “ కించిద్దేయమ్ ” ఇతి । ప్రేతాచ్ఛాదనవస్త్రాదుత్కృత్తం కించిద్వస్త్రఖణ్డం మ్లైచ్ఛ చణ్డాళాదిభ్యోదద్యాదిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనం చితావుపర్యధ్యూహత్యథాస్యప్రాణేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యత్యాజ్యబిన్దూన్వా ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ఆస్యేచక్షుషోర్నాసికయోశ్శ్రోత్రయోశ్చ సప్తహిరణ్యశకలానాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతీర్మనసా ధ్యాయన్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాశిరసం చిత్యాముత్తానంతం నివేశయేత్ । హిరణ్యశకలాన్యస్యక్షిపేచ్ఛిద్రేషుసప్తసు ॥*॥ ఇతి । బౌధాయనీయే — ॥ వా ॥ దధ్యాజ్యతిలతణ్డులాన్ ప్రేతస్యాస్యేతునిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయేచ — ॥ శ్లో ॥ సతిలంతణ్డులం చాస్యే వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఆదిత్యాభిముఖః స్థిత్వా జ్వలదుల్ముకేనోరసిదహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ అగ్నిర్యజుర్భిస్సనేద్రస్యేతిద్వాభ్యాముజ్జ్వలితంప్రాఙ్ముఖస్తస్యవక్షసినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమాభిముఖోభూత్వాగృహీత్వాత్వనలం బుధః । తత్తన్మ

న్త్రం సముచ్చార్య శవవక్షసి విన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దివారాత్రమపి స మానమ్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతి “ మైనమగ్నే విదహః ” ఇతి పురస్తాదాహవనీయేన “ శృతంయదా ” ఇతి పశ్చాద్గార్హపత్యేన, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేన పురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామౌపాసనేనచ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతి దహతి చితేః పురస్తాదాహవనీయేన మైనమగ్నే విదహ ఇతి పశ్చాద్గార్హపత్యేన శృతం యదేతి, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేన ॥ * ॥ ఇతి । గోపాలభాష్యేఽపి — ॥ వా ॥ ఉపోషణమ్ - దహనమ్, దారుచితేరేవాత్ర సాక్షాదగ్నిసంయోగః కార్యః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిభిర్వాఽగ్నినా వాపి శవవత్యాం చితౌ దహేత్ । శవే చేద్దహనం తస్య గతిర్నేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిక్షేపో నాధిశవం శ్రుతో వాహుతిదర్శనాత్ । ఆహుత్యపరివిక్షేపాత్తత్కర్మణః ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ చితౌ దహనమేతేషాం ద్విజానాం సర్వసూత్రిణామ్ । తద్వశాద్దహనం లబ్ధ్వా మృతా బ్రహ్మ సమాప్నుయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । ఆదిత్యాభిముఖ ఏవ స్థిత్వా దహేత్ “ ॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాస్సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । ” ఇతి సర్వకర్మసాధారణ్యేనాదిత్యాభిముఖత్వస్మృతేః । స్థితిరాచారసిద్ధాఽర్థసిద్ధా చ । “ సూర్యస్తే చక్షుః ” ఇత్యుపస్థానం ప్రేతాభిముఖం కుర్యాత్ । అపరేణ చితిం ప్రాఙ్ముఖః స్థిత్వా “ యపత స్యపథః ” ఇత్యాదిభిర్జుహుయాత్, “ ప్రేతస్యాపరేస్థిత్వా ” ఇతి బోధాయనీయాదౌ దర్శనాత్ । ఏవం మన్త్రవద్దగ్ధ్వా నిరవశేషమగ్నిం చితౌ ప్రాగాదిక్రమేణ ప్రక్షిపేత్ । తథా చ బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వత ఏవ సహసా ప్రజ్వలయేత్, బ్రహ్మలోకమజైషీదిత్యేనం జానీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

చితాగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్

వృష్ట్యాదినా చితాగ్నినాశే యమః — ॥ శ్లో ॥ యజమానే చితారూఢే పాత్రన్యాసే తథాకృతే । వర్షాద్యభిహతే చాగ్నౌ తతః పృచ్ఛన్తి యాజ్ఞికాః । శేషం దగ్ధ్వార్ధదగ్ధేన నిర్మథ్యం తత్ర కారయేత్ । శేషా

లాభేత దాకుర్యాద్దగ్ధశేషస్య వా పునః ॥ అప్సు ప్రాస్యతి శేషం తదాగ్నేయాస్తాఃస్మృతా బుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయత్వమపామ్ “ వాయోరగ్నిః, అగ్నేరాపః ” ఇతి శ్రుత్యాఽవగమ్యతే । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానేశవేవహ్నిర్నష్టోవర్షాద్భవేద్యది । చితికాష్ఠంతు నిర్మథ్య తేన ప్రేతం పునర్దహేత్ । అభావేచితికాష్ఠానాం శేషం వాఽప్సువినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ (ప్రాయశ్చిత్తైకృతేఽగ్నినేతిపాఠాన్తరమ్) ప్రాయశ్చిత్తమనుగతప్రాయశ్చిత్తం తచ్చద్వాదశగృహీతేనస్రుచం పూరయిత్వేత్యాపస్తమ్బోక్తమిత్యాహుః .

దహనానన్తరకృత్యనిరూపణమ్

దహనానన్తరకృత్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతస్స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తుపునఃస్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయేఽపిసఏవ — ॥ శ్లో ॥ అథానవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవశవస్పృశః । స్నాత్వాసచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణాయత్రోదకమవహం భవతి తత్ప్రాప్య ॥ * ॥ ఇతి । అవహమ్ - ప్రవాహరహితమ్ , స్థిరమిత్యావత్ । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణాఅపోఽవగాహన్తే “ ధాతాపునాతుసవితాపునాతు ” ఇతి కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనోప్య ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రమమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ యవీయాన్ యవీయాన్పూర్వం పూర్వం సఙ్గాహన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ధూన్వనేఅనార్మ్భణేసఙ్గాహనేసంసర్పణే ఉదకోపస్పర్శన ఇతి సర్వత్రకనిష్ఠప్రథమాఅనుపూర్వా ఇతరేస్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । ధూన్వనమ్ - సిగ్భిరభిధవమ్, అనార్మ్భణం రాజగవ్యాః , సఙ్గాహనంకర్షూణామ్ , సంసర్పణంశాఖాద్వయమధ్యేన , ఉదకోపస్పర్శనమ్ - “ ధాతాపునాతుసవితాపునాతు ” ఇతి స్నానమ్ , ఏతేషుపఞ్చసుకర్మసుకనిష్ఠప్రథమాఃస్యుః , కనిష్ఠః - సర్వేభ్యోఽవరవయాః , సప్రథమోయేషాంతేతథోక్తాః । ఇతరే - తస్మాదన్యే పకుల్యాః, అనుపూర్వ్యాః - తదానుపూర్వ్యవన్తస్స్యుః । ప్రథమాపేక్ష

యూవృద్ధవృద్ధతరవృద్ధతమానుపూర్వ్యేణస్యురిత్యర్థః । స్త్రియోఽగ్ర ఇతి - మృతస్యకుల్యానాంచభార్యాగృహ్యన్తే , మృతస్యైవభార్యా ఇత్యపరే । తాసామపికనిష్ఠప్రథమ్యం వేదితవ్యమ్, “ అథాస్యభార్యాః కనిష్ఠప్రథమాః ” ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పితృమేధసారేతు “ అనుపూర్వ్యాయథావృద్ధమ్ ” ఇతిభాష్యానుసారేణవ్యాఖ్యాతమ్ “ ధూన్వానావిఘ్నుసర్వత్రకనిష్ఠప్రథమంఇతరేకనిష్ఠవ్యతిరిక్తాయథావృద్ధం కర్తాపశ్చాత్ ” ఇతి । అస్యార్థః - కనిష్ఠప్రథమమ్ - జ్యేష్ఠోవా కనిష్ఠోవాకర్తాసర్వేషాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యా ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యా ఇతి సర్వం తురీయాధ్వగమనేతథా ప్రవిశేయుః , కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యా ఇతి గ్రామప్రవేశే ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృత్యవహ్నౌపితరం దృష్ట్వాజ్యోతిస్తతోరవిమ్ । స్త్రీబాలాన్స్వపురః కృత్వా వృద్ధోగచ్ఛేజ్జలాశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా యథాన్యాయం దృష్ట్వాజ్యోతిర్దిశః క్రమాత్ । బాలాన్దారాన్ పురస్కృత్యగచ్ఛేత్ప్రేతమనీక్షకః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యంయథాచారమత్రవ్యవస్థా । పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చవస్త్రసంశోధనపూర్వకం త్రయోదశనిమజ్జనంకుర్యుః “ ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవ త్రయోదశనిమజ్య చ । ఆచమ్యప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ ” ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యమృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుస్మృత్యచ । స్నాత్వాఘృతంచ భక్షిత్వాపునఃస్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనేత్రూరేపునఃస్నానం విధీయతే । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్యశుష్కవస్త్రేణమజ్జనమ్ । సప్తవాతాహతం వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆర్ద్రంవాపిద్విజాతీనామాదృతంగౌతమాదిభిః । నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంత్రివిధం స్నానముచ్యతే । తర్పణంత్రివిధస్యాపి హ్యఙ్గత్వేన ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రక్వచిదపవాదశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితే వాన్తే త్వశ్రుపాతే క్షు[illegible]వేత్ । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

పునఃస్నానేతుతర్పణముక్తం స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానేనాఘమర్షణతర్పణే । అజీర్ణేఽభ్యుదితేక్షౌరేపునఃస్నానేతు తేస్మృతే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారె — ॥ వా ॥ యోషిత్సు స్నాత్వా గ్రామం ప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యేచ త్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకవషః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యందాహకేనైవ నక్వచిత్ । అనుగన్త్రీచవోఢ్రీ చ పునస్స్నాత్వా చయోషితామ్ ॥ అనుగమ్యశవంబుద్ధ్యా స్నాత్వా స్పృష్ట్వా హుతాశనమ్ । సర్పిః ప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కథంచిద్ఘృతాద్యసంభవే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావే సచేలం స్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్యతుగాయత్ర్యా దశకృత్వోయథావిధి । అర్ధాఞ్జలిమపఃపీత్వా సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యన్తరోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అస్నాత్వా గ్రామం నప్రవిశేయుః । — ॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వా చేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణైవశుద్ధిఃస్యాదమత్యాఽహ్నా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

జ్ఞాతివపనవిధిః

శుద్ధ్యర్థం స్నానానన్తరం జ్ఞాతీనాం వపనం విదధాతి బోధాయనః — ॥ వా ॥ సచేలాదక్షిణాభిముఖాస్సమృత్తికా ఆప్లవన్తే , ఏతస్మిన్కాలే అస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే ॥ * ॥ ఇతి। అత్రస్నానానన్తరంవపనవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేన తథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ ” ఇతి । అశుద్ధస్యశూద్రాదిస్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ నస్నానాత్పూర్వం వపనంకుర్యుః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తేషుచోదకోపస్పర్శనం తావన్తం కాలమనుభావినాంచ పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ సన్త్యజ్య విధివత్ప్రేతం యజ్ఞేషుతుహావిర్యథా । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనం కుర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ “ అనుపశ్చాద్భవన్తి జాయన్త ఇతి పుత్రాః కనిష్ఠభ్రాతరశ్చ । అథవా , అనుభావినఇతి పుత్రాప

వనిర్దిశ్యన్తే, ‘ ॥ శ్లో ॥ గయాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానకాలేసోమేచ వపనం సప్తసుస్మృతమ్ ॥’ ఇతి । స్మరణాత్ ” ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ ఏతద్వపనం సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాత్యాదీనామనిత్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్తు అనుభావిశబ్దార్థమాహ - “ అనుపశ్చాజ్జాయన్తే, శవదుఃఖమనుభవన్తీతివాఅనుభావినః - కనిష్ఠభ్రాతరః, సపిణ్డాశ్చ । ” ఇతి । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతుసపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్తథా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చతద్భర్తుర్వపనం మరణేభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమగర్భజాతాస్వసా తచ్ఛబ్దేనోచ్యతే । తద్భర్తృమరణే వపనం ఇతరత్ర నేతివ్యాఖ్యాతారః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠాజ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ । సనఖానిసరోమాణిదశమేఽహనివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరస్త్వనుజాఃపుత్రాజ్ఞాతయశ్చసపిణ్డకాః । విద్యయాసహ జాతాశ్చ వాపయేయుఃపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । వపనం ద్వివిధమ్, దహనాఙ్గంశుద్ధ్యర్థంచ, దహనాఙ్గం దాహకస్యైవ ప్రథమదినేభవతి । దాహదినే వపనవిధానంచ సంస్కర్తృజ్ఞాత్యాదివిషయమ్ । శుద్ధ్యఙ్గంతు సర్వసాధారణం దశమదిన ఏవ జ్ఞాతీనాం కర్తుశ్చ భవతి । తథాచ “ నాపితకర్మాణిచ కారయన్తి, ఏవప్రథమోఽలఙ్కారః ” ఇతిదశమేఽహన్యేవాపస్తమ్బేనజ్ఞాతీనాంవపనముక్తమితి । అన్యేతు “ యావదాశౌచముదకమ్ ” ఇతివిష్ణుస్మరణాత్, క్షురకర్మపూర్వకత్వాచ్చోదకక్రియాయాః, “ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే ” ఇతిబోధాయనేనదహనకాలోత్తరస్నానానన్తరమేవమృతజ్ఞాతీనాంవపనవిధానాత్ ప్రథమదినేఽపిసర్వజ్ఞాతీనాం క్షురకర్మేత్యాహుః । అత్ర యథాస్వగృహ్యం యథాదేశాచారంవ్యవస్థా । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రాభావేప్రపౌత్రోవా తత్పుత్రఃపుత్రికాసుతః । కేశానాం వపనం కృత్వాపైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుదకక్రియాదావూర్ధ్వదైహికోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వావపనం మూఢః ప్రేతకర్మప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవహినిష్ఫలమ్ ॥ వపనం దహనా

త్పూర్వం కుర్యాచ్చేత్పితృఘాతకః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వపనం దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచ దాహాన్తం కృత్వా చైవోదకక్రియాః । శ్వోభూతేవపనం కార్యమేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శుక్రేవారేనిశాయాంచ ప్రేతక్షౌరంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీజానాంవాపనం క్షౌరం వాస్తుకర్మ కృషింతథా । రాత్రౌతునప్రకుర్వీత కుర్వన్ క్షిప్రం వినశ్యతి ॥ వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వఃకార్యావపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వారాత్రౌతుపిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । అదాహకానామన్యేషాం శ్వోభూతే వపనం భవేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్య ఏవ వా । కనిష్ఠోదహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥ రాత్రావపిచదగ్ధానాం కార్యాచైవోదకక్రియా । వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వస్తదావపనక్రియా ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవర్గావివర్జ్యాఃస్యుస్తస్యలగ్నగ్రహేక్షణాః । కాలహోరాదిశుక్రస్యశావే వర్జ్యంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచశావక్షౌరేచశుభాః కాలాఅశోభనాః । వర్జయేచ్చాగ్రజన్మాని శ్రాద్ధేస్త్రీసుతయోరపి ॥*॥ ఇతి । ఇత్యాదీని శుక్రవారేరాత్రౌచ వపననిషేధపరాణివచనాని పుత్రవ్యతిరిక్త సంస్కర్తృవిషయాణి, జ్ఞాతివిషయాణిచ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ దాహకస్యవిశేషతః । తదైవ వపనంకార్యం రాత్రావపి విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

పుత్రస్యరాత్రౌవపనవిధిః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచరాత్రౌచ శావేచదశమే దినే । రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్ క్షౌరం పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వాప్రమీతానాం వపనం నకదాచన । రాత్రావపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ ॥ * ॥ తథా । శుక్రవారేచ రాత్రౌచ తథాసంక్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తు జ్ఞాతీనామపరేఽ

హని ॥ * ॥ తథా । శుక్రేచవారే నిశివామృతిస్స్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తన యస్తుకుర్యాత్ । కుర్యుస్సపిణ్డాశ్చతథా పరేద్యుర్యద్వాతృతీయే దివసేచ సప్తమే ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేవా నిశివా దాహే పుత్రస్యైవతువాపనమ్ । సపిణ్డానాం పరేద్యుర్వా తృతీయే సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యంక్షురకర్మ ప్రయత్నతః । తృతీయేపఞ్చమేవాఽపి సప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్రదానతః - ఏకోద్దిష్టాత్ప్రాగిత్యర్థః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రథమతృతీయ పఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । క్షురకర్మపూర్వకత్వాదుదకక్రియాయా అయుగ్మేషు దినేషు వపనానన్తరముదకక్రియా కార్యేత్యర్థః । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ అనుప్తకేశో యః పూర్వం సద్వితీయతృతీయయోః । పఞ్చమేసప్తమేవాఽహ్ని దశాహేవాఽపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచపుత్రస్య శుక్రవారేరాత్రావపి వపనమ్, ఇతరేషాంతు సంస్కర్తౄణాం పూర్వపూర్వదినస్య దుష్టత్వే తత్రాలస్యాదినా అసంభవేవా ద్వితీయాద్యుక్తదినేషువపనపూర్వకముదకదానమ్, సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశమదినాత్పూర్వం వపనముదకదానంచ వైకల్పికమ్, సర్వేషాం దశమదినే నిత్యమితివివేకః.

రాత్రౌ యామద్వయానన్తరం పుత్రస్యాపి వపననిషేధః

పుత్రస్య రాత్రౌ వపనం యామద్వయమధ్యఏవ, నతు యామద్వయాత్పరమ్ । తదుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాక్ కర్తురేవ వపనంభవేత్ । అన్యేషాంతు సపిణ్డానాం శ్వోభూతేవపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర "కర్తృగ్రహణం పుత్రవ్యతిరిక్తస్యాపి దాహకస్యవపనప్రాప్త్యర్థమ్, నపుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్" ఇతిపితృమేధసారకృతావ్యాఖ్యాతమ్ । తదయుక్తమ్, "శౌక్రేచవారే నిశివా మృతఃస్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తనయస్తుకుర్యాత్ ।" ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచననిచయేన తనయవ్యతిరిక్తస్య సంస్కర్తుర్నిశివపనస్య కణ్ఠరవేణ నిషిద్ధత్వాత్, రాత్రావపి విధేర్బలాదితి నిశిపుత్రస్య వపనవిధానవదితరస్య తద్విధానాభావాచ్చ । యామద్వయమధ్యే సర్వపుత్రాణాం గర్భవతామపి వపనం స

మానమ్ । తదూర్ధ్వం నిషేధోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ రాత్రియామద్వయామోర్ధ్వం పుత్రోఽపి నవపేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రవారేనిశిహాప్రోషితపితృమృతిశ్రవణే యామద్వయమధ్యేపిఽపుత్రోఽపివపనమతిక్రాన్తప్రేతకృత్యంచనకుర్యాత్ । తథాచ వృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారే వ్యతిక్రాన్తేమాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథాక్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

జ్ఞాతీనాంసన్నిధానే వపనమితరత్రవికల్పః

సన్నిధానే సపిణ్డమరణే వపన మితరత్ర వికల్ప ఇత్యాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే యేసన్నిధానేభవన్తి వికల్పఇతరేషువాపయేరన్నివర్తయేరన్వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానేసపిణ్డానాంవపనంతు విధీయతే । వపనంస్యాత్క్షురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్యగురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అసన్నిధానే నిషేధశ్చస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వపనంతువిధీయతే । అసన్నిధానే సర్వత్ర వపనం నవిధీయతే ॥ * ॥ అసన్నిధానే యదాకదాచిద్దూరస్థజ్ఞాతిమృతిశ్రవణే వపనం న కుర్యాత్, కింతు తిలోదకమేవ కుర్యాదితి కేచిద్వ్యాచక్షతే । అన్యేతు , అసన్నిధానే నిషేధవచనం జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినక్షౌరవిషయమ్, దశమదినేతు క్షౌరమస్త్యేవ , దశమదినాదూర్ధ్వం శ్రవణేఽపి వపనం తర్పణంచాస్త్యేవేతి । అపరేతు , సన్నిధానే దశమదినక్షౌరే వారాదిదోషోనాస్తి , అసన్నిధానే అనిషిద్ధే దినే పూర్వత్రకర్తవ్యమ్ , నతుముష్టే దశమదినఇత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా । మాతాపితృవిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థితఃపుత్రశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । కృత్వాతువపనందత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ దారకర్మణిమృతౌచ సూతకే యాగదీక్షితవిధావ్యపేక్షతః । కన్యకాకటకకుమ్భధన్వగే భాస్క-

రేఽపివపనం విధీయతే ॥ వివాహదీక్షామధ్యేతు జ్ఞాతీనాం మరణేసతి । త్రింశత్తిలోదకంకార్యంక్షురకర్మ నవిద్యతే ॥వా॥ వివాహదీక్షామధ్యేమాతాపితృమరణేతు వపనమస్తి । మాతుర్దశాహమధ్యే పితృమరణేసంస్కర్తుర్వపనంన ॥*॥ ఇత్యుక్తమ్। స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దశాహమధ్యేతుమాతాచ నిధనం గతా । తత్రైవ వపనం కార్యం విపరీతే నకారయేత్ ॥ * ॥ఇతి। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దీక్షాన్తరేసూనోర్మాతాయదివిపద్యతే । వపనం చాపికుర్వీత మాతుః కుర్యాత్క్రియాం తతః । మాతుర్దీక్షాన్తరేచైవ పితామరణమాప్నుయాత్ । దహనాదిక్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రదీక్షాన్తరఇత్యుక్తత్వాద్దశాహానన్తరమపిపితృమరణేసంస్కర్తుర్వపనంన, మాతృమరణేతువపనమస్తీత్యుక్తం భవతి। అన్యవిషయేఽపితత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేతుయద్యన్యోహివిపద్యతే। వపనం నైవకుర్వీతతస్యదాహాదికం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే —॥శ్లో॥ పితృదీక్షాన్తరాళేతుమాత్రర్థంవపనంభవేత్।మాత్రన్తరాతుపిత్రర్థమన్యార్థమపినాచరేత్ ॥*॥ ఇతి। పితృమేధసారే —॥వా॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేపితృవ్యాదిమరణేనవపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుకైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వపుత్రమరణేచైవస్వభార్యామరణేతథా । స్వయం యదిదహేత్పుత్రకేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్బహుస్మృతివిరుద్ధత్వాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్షణీయమ్। యదాహవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాంచ యవీయసామ్ । సంస్కర్తుర్వపనం నైవయదికుర్యాత్కులక్షయః ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతావనుపనీతానాం వపనం నకదాచన । మృతావపికనిష్ఠానాం వపనంనవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। అనుపనీతానాం పితృవ్యాదీనామితి శేషః । తథాఽపనీతానాం తేషాంమృతౌ వపనంస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృవ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృవ్యగ్రహణం మాతులశ్వశురతత్పత్నీనామప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చపితృవ్యాదీనాం సంస్కర్తురేవవపనమ్ , సంస్కారాభావేతువయోధికపితృవ్యాదిమరణేవపనమ్, తేషాం పత్నీనాం యవీయసీనామపి మరణేవపనమ్ । “ వయోధికజ్ఞా

తీనాం యాః పత్న్యస్తాసాం కనీయసీనామపిమరణే వపనమ్ ' ॥ శ్లో ॥ ప
తివయసః స్త్రియః స్యుః పతీనామివ వాపనమ్ । పూర్వజావరజావాపిక్షౌరం
సాధారణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్ , ఆపస్తమ్బేన చ పతివయసః స్త్రి
య ఇతి నమస్కారాదౌ విధానాత్ " ఇతి కేచిదాహుః । అన్యే తు , " పితృ
వ్యాదిమరణే వయోధికానాం వపనం నాస్తి , న్యూనవయస్కతత్పత్నీమర
ణేఽపి నాస్తి " ఇత్యాహుః । తదుక్తం ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ మా
తులస్య పితృవ్యస్య శ్వశురస్యావరాయుషః । వపనం నైవ కర్తవ్యమాశౌచం
తు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । బార్హస్పత్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానాం
పితృవ్యాణాం శ్వశురాణాం పితృష్వసుః । మాతృణామనుజాతానాం
తథైవ జ్యేష్ఠయోషితామ్ ॥ వపనం నైవ కర్తవ్యమాహ పారాశరో మునిః ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాం పితృవ్యాణాం శ్వశురా
ణాం చ తత్ స్త్రియామ్ । న కుర్యాత్ క్షురకర్మాణి కుర్యాచ్చేత్కులనా
శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వపననిషేధవచనాని సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తవిష
యాణి , " ॥ శ్లో ॥ జ్యాయానపి పితుః పత్న్యా యది సంస్కారమాచరే
త్ । క్షురకర్మ తదా కుర్యాదన్యథా హ్యుదకక్రియా । యవీయసాం పితృ
వ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విశేషస్మరణాత్ । యథా
శిష్టాచారమత్ర వ్యవస్థా .

గర్భిణీపతివిషయే వపనవిధిః

అన్తర్వద్విషయే యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వతాఽపి కర్తవ్యం పి
త్రోర్మరణ ఏవ తు । నాన్యేషాం వపనం కార్యం భ్రూణహత్యాసమం భవే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మరణే సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తేన పుత్రేణాన్తర్వతాఽ
పి వపనం కార్యమ్ । అన్యేషాం మరణేఽన్తర్వతా వపనం న కార్యమిత్యర్థః ।
పిత్రోర్మరణ ఏవేత్యుపలక్షణమ్ , " ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం భాస్కరక్షే
త్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానే సోమయాగే చ గర్భవానపి వా
పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆధానే యజ్ఞ
దీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్ వపనం కుర్యాన్నాన్య
త్రేతి వ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భవతో మాతామహాదీనాం సంస్కర్తృత్వే

వపనమాహాఽత్రిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాం మాతులాగ్ర
జయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥
మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహేచ తత్పత్న్యాం మాతులేపూర్వజేమృతే।
గురుశ్వశురపత్నీషుగర్భవానపివాపయేత్ ॥ దాహకోవపనంకుర్యాన్నాన్య
త్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య
జ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్యచ । అన్తర్వాన్ దహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణివాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య తత్ప
త్న్యామాతృణాం మరణేసతి । పితృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ దహనే గర్భ
వాన్ వపేత్ ॥ మాతరంపితరం జ్యేష్ఠమాచార్యంశ్వశురం వినా । నకుర్యా
ద్వపనంతత్ర గర్భవాన్ సంస్థితస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
దహనంవపనం వాఽపిప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర
కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్యమాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥
ఇతి । మాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏవంచమాతా
పిత్రోర్మరణేఽన్తర్వతామనన్తర్వతామపి సంస్కర్తౄణామసంస్క
ర్తౄణాంచ వపనం సమానమ్ । మాతామహాదిదహనే గర్భవతోదౌహి
త్రాదేర్వపనమ్, సంస్కారాకరణేతు గర్భవతోవపనంనాస్తి, ఆశౌచమా
త్రమేవభవతి । అనన్తర్వతో దౌహిత్రాదేర్మాతామహాదిసంస్కారాకర
ణేఽపి వపనమస్తీతి నిర్ణయః । అత్ర స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్వ
స్రూణాం జనకస్వస్రూణాం మాతృష్వస్రూణామపి తత్పతీనామ్ । మాతా
మహస్యైవ పితామహస్య తదీయపత్న్యోర్వపనంచ వైధమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రతత్పతీనామిత్యేతత్ శిష్టసమాచారాభావాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూ శ్వశురయోస్త
థా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చతద్భర్తుర్మరణేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశ్రూ
శ్వశురయోర్నాశే పూర్వం భార్యామృతాయది । ఆశౌచం దినమాత్రం
స్యాద్వపనం నైవవిద్యతే ॥ తత్సన్తతిఃస్యాత్త్రియహం వపనంచ విధీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితుఃపిత్రోస్తత్పత్న్యోర్యుత్వ

జస్తథా । ఏతేషాం వపనం కుర్యాన్నచేత్స బ్రహ్మఘాతకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరః పితరః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । విద్యయా సహజాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

దశాహ వపనవిధిః

ప్రసఙ్గాద్దశాహవపనముచ్యతే । తత్ర వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠా దశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తే సర్వే కర్త్రా తు సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సప్తమాదర్వాగిత్యుక్త్యా తదూర్ధ్వభావినాం సమానోదకానాం వపనాభావోఽర్థసిద్ధః । సమానోదకానాం సంస్కర్తృత్వే తు వపనమస్త్యేవ, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ ద్వితయే దశమేఽహని । క్షౌరం చేన్న ప్రకుర్వీత తతస్మాత్కేశేషు లీయతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్స్నానాధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ * ॥ జననే దశమదినే వపనం పితురేవ నాన్యేషామ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం వపనం మృతబన్ధుభిః । దశాహే వపనం కార్యం సూతకే చ తథా పితుః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దంపతీ శిశునా సార్ధం సూతకే దశమేఽహని । క్షౌరం కుర్యుస్తతః పూతాః స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ అత్ర లోకే సమాచారాభావాన్న మాతుర్వపనం నాపి శిశోః, కింతు పితురేవ వపనం కైముతికన్యాయేన ప్రతిపాదితమ్ । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ వపనం యో న కురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతో వా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ శ్రీపతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆజ్ఞయా నరపతేర్ద్విజన్మనాం దారకర్మ మృతసూతకేషు చ । బన్ధమోక్షమఖదీక్షణేష్వపి క్షౌరమిష్టముదితేషు చోడుషు ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కేశానాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి మృతౌ సూతౌ చ కిల్బిషాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం స్మృతమ్ । సూతకే మృతకే చైవ వపనం దశమేఽహని । యో న కారయతే మోహాదనర్హస్సర్వకర్మసు ।

కూలేచతుష్పథేవాఽపి మహావృక్షస్యసన్నిధౌ । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనంకు ర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । దశమేఽహన్యానన్దహోమమభిధాయాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణిచకారయన్తేపప్రథమోఽలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశాన్తికర్మానన్తరం వపనవిధానేఽపిక్రమస్యావివక్షితత్వాత్పూర్వమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ వపనస్యశుద్ధ్యర్థత్వాచ్ఛుద్ధస్యైవశాన్తికర్మణ్యధికారాచ్ఛాన్తికర్మానన్తరం భోజనఖట్వాశయనోపదేశాద్భుక్తస్య వపననిషేధాద్బోధాయనాశ్వలాయనాదిషుతథాదర్శనాచ్ఛాన్తికర్మణః ప్రాగేవవపనం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ అభిధానక్రమేణాపస్తమ్బినాం శాన్తిహోమకర్మానన్తరమేవవపనమ్ ” ఇత్యాహుః । భాష్యకారేణకపర్దినావ్యాఖ్యాతమ్ “ అధోభాగవపనమలఙ్కారః ” ఇతి । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ మృతాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతాహే శేషవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శుద్ధినిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ ఇహ కేచిదనభిజ్ఞాః , దశాహే అశేషవాపనమితిపదచ్ఛేదం కృత్వాసర్వాఙ్గక్షౌరం దశమదినేవదన్తి । తదయుక్తమ్ , భాష్యకారేణాధోభాగస్యవపనమలఙ్కారఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనియః కుర్యాచ్ఛిరోవపనమేవతు । అతీతేదశరాత్రేతుహ్యధోవపనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశరాత్రే - దశరాత్రకర్మణ్యతీతఇత్యర్థః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శావేక్షౌరం సపిణ్డానాముదకప్లుతిపూర్వకమ్ । కర్తవ్యం కేశవపనం శేషం స్యాద్దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి దశమేఽహన్యేవ శేషవపనస్యవిధానాత్తతః పూర్వం విషమదినేషు కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం కర్తవ్యమ్ । యైస్తుజ్ఞాతిభిః ప్రథమాహాదిషు నవమదినపర్యన్తేషు ఆలస్యాదినావపనం నకృతం తైర్దశాహే సర్వాఙ్గవపనం కర్తవ్యమితి కేచిత్ । అన్యేతు ప్రథమం కేశవపనం కృత్వాస్నాత్వాతిలోదకం దత్వాపశ్చాత్సర్వాసహశేషవాపనం కర్తవ్యమితి వ్యాచక్షతే । వర్ణవిశేషే అఙ్గవిశేషవపనం స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ ఆకణ్ఠాద్వాపయేద్విప్ర ఆనాభే రాజవైశ్యయోః । శ్మశ్రుమాత్రంహిశూద్రస్యవపనం ప్రథమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —

॥శ్లో॥ కణ్ఠాదూర్ధ్వం వపేదాద్యే శేషం తు దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావదగ్ధ్వా తు పిణ్డాన్తం కుర్యాదవపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదా కేశవపనం శేషస్య దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాఙ్గవపనం దశమదిన ఉక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తు సర్వాఙ్గవపనం శ్రుతిచోదితమ్ । బ్రహ్మచారికుమారాణాం కణ్ఠాదూర్ధ్వం న శుధ్యతి । యస్య కేశాశ్శిరోజాతా దశమేఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచం తస్య కేశేషు లీయతే నాత్ర సంశయః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహే శ్మానముణ్ధాప్య శాన్తిహోమం సమాచరేత్ । సర్వాఙ్గవపనం చాత్ర కర్తవ్యం స్నానతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పుత్రవిషయే విశేషోఽపి స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ కారయేద్వపనం పిత్రోర్మృతౌ పుత్రస్స్వమస్తకమ్ । దశమేఽహని సర్వాఙ్గమధోవపనమేవ వా ॥ కనిష్ఠో జ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశమేఽహని వాపయేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ కుర్యుః పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ సర్వాఙ్గం దశమేదినే । అశుచిత్వాన్న పూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కథంచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ ప్రథమదినే కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం దశమదినే తు సర్వాఙ్గవపనమధోవపనం వా వికల్పేన భవతి । దశమదినే వపనే కాలదోషానవిచారణీయః, ॥ శ్లో ॥ దశాహే వపనం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూతకే । మాసనక్షత్రతిథివారాణాం దోషో నాస్తీతి శౌకలః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ దశాహే వపనం స్మృతమ్ । తిథివారర్క్షదోషాణామనపేక్షేతి గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైదికకర్మణి సమ్ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ । సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోర్మృతౌ తథా । జాతే సోమే తథా తీర్థే ప్రేతే చాగ్రాయణేషు చ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ మృతజన్మనోర్దశాహే జ్ఞాతీనాం పుత్రస్య చ వపనే తత్కాలమాసనక్షత్రతిథివారాదినకించిచ్చిన్త్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । దశమదినక్షౌరే జ్ఞాతీనాం శుక్రవారమాత్రం వర్జ్యమ్, తదా నవమదినే కర్తవ్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారదినే క్షౌరం శావే చేద్దశమేదినే । కులక్షయకరం జ్ఞేయం తతః పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రస్య శుక్ర

వారేఽప్యస్తివపనమ్, ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచవపనం కర్తవ్యం దశమేఽహని।
మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం వపనం స్యాద్దినాన్తరే । శుక్రవారేచరాత్రౌ
చదశేఽసజ్యౌమణేతథా। క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తుజ్ఞాతీనామపరేఽహని ॥*॥
ఇతిస్మరణాత్ । అసన్నిధానే దశాహానన్తరశ్రవణేతు ॥ శ్లో ॥ అతిక్రా
న్తేదశాహేతువిషమాహాః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తేరనిషిద్ధకాలేక
ర్తవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతః పశ్యేన్మృతౌతుతిథివారభమ్ ॥ * ॥
ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రజననే పిత్రాదశాహాత్ప్రాజ్నకార్యమ్ । తదూర్ధ్వం
చనధార్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచ
న । దశమేఽహనివైక్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి మాసతిథి
వారాద్యవిచారేణదశాహేవపనవిధానాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ పితృమా
సేషు చతుర్షు స్త్రీప్రసూతాభవేద్యది । వపనం నైవకుర్వీతపుంసిజాతే
తువాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి , తత్ ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ వపనం దశమేఽ
హని ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తవచనజాతేనజననమాత్రావలమ్బనేన దశా
హే వపనవిధానాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమిత్యాహుః ,

గర్భిణ్యోర్భార్యయోరేకస్యాః ప్రసవే

గర్భిణ్యోః పత్న్యోర్యద్యేకా ప్రసవిష్ట భర్తా క్షౌరంనకుర్యాత్।
జాతకర్మాదికుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ భార్యేయస్యతు గర్భిణ్యావేకాభార్యాప్ర
సూయతే । వపనం నైవకుర్వీత జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మ
రణాత్ । సవర్ణజ్యేష్ఠభార్యాప్రసవేతు వపనముక్తం షడ్ధర్మీయే —
॥ శ్లో ॥ గర్భిణీష్వసవర్ణాసు సవర్ణాచేత్ప్రసూయతే। తదాతువపనంకా
ర్యం నకుర్యాచ్చేత్పతత్యధః ॥ ద్వేయస్యభార్యే గర్భిణ్యౌ జ్యేష్ఠభార్యా
ప్రసూయతే । తదాతువపనంకార్యమన్యథాభ్రూణహాభవేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । అపరార్కేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యౌయస్యభార్యేద్వే ఏకాచేత్
సంప్రసూయతే । వపనంనైవకుర్వీత కుర్యాచ్చేద్భ్రూణహాభవేత్ । ఇ
త్యేతదసవర్ణస్త్రీప్రసూతౌతు విధీయతే । సవర్ణవిషయేకుర్యాదన్తరాన్వన
షీవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి . ...

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్న్యాః ప్రసవే వపనం తతో వత్సరశేషం కేశధారణం చ స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యే తు పితృదీక్షాయా గర్భిణీ స్త్రీ ప్రసూయతే । క్షౌరకర్మ తదా కుర్యాత్తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్ద్విజః కుర్యాద్గర్భవానపి వాపనమ్ । పశ్చాత్ప్రసూతౌ పత్న్యాశ్చ తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్వమాతృపితృదీక్షాయాం మధ్యే భార్యా ప్రసూతికా । దశాహే వపనం కృత్వా పునర్దీక్షాం చ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — "సపిణ్డీకరణానన్తరదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే వపనమ్, తతః పూర్వం ప్రసవే వపనం నాస్తి ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సంవత్సరాదధః । కర్తవ్యం వపనం పుత్రే జాతే సంవత్సరేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్" ఇతి .

పితృమరణాబ్దే కేశధారణాది నియమః

పత్నీప్రసవాభావే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుత్రస్య కేశధారణం కర్తవ్యమ్ । యదాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాన్ వర్జయేత్ క్షౌరం తైలతామ్బూలయోషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఆదిశబ్దేన పితృవ్యమాతామహోదయో గురవో గృహ్యన్తే । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ షోడశోద్వాహగర్భాబ్దే పిత్రన్త్యాబ్దే క్షురం త్యజేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దే చ వివాహాబ్దే తథైవ చ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే చ వపనం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చౌలాబ్దే చ వివాహాబ్దే హ్యుపనాయనికే తథా । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే చ క్షౌరం నైవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ వత్సరం కేశధారణమ్ । వాపయేద్యది మూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే చ వివాహాబ్దే తథైవ చ । న కేశవపనం కార్యం గర్భిణ్యాం చ కులస్త్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । "ఏతాని మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే వపననిషేధవచనాని సంవత్సరస

పిణ్డీకరణాభిప్రాయాణి, తచ్చ కేశధారణం బ్రహ్మచర్యాది నియమేన స హ కర్తవ్యమ్, ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యే తదూర్ధ్వం న కేశధారణనియమః, అభ్యుదయేచ్ఛూనాంతు నియమేన సహైవ కర్తవ్యమ్" ఇతి । తథా చ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ తదారభ్య సపిణ్డీకరణాత్పురా । యోషితం తైలతామ్బూలం క్షౌరం చ లవణం మధు ॥ కాంస్యం పరాన్నమధ్వానం వర్జయేద్దన్తధావనమ్ ॥ కాలభోజీ చ దర్భేషు అధశ్శాయ్యప్రతిగ్రహః । గన్ధపుష్పాదిహీనశ్చ అల్పాశీ చ వ్రతం చరేత్ ॥ ప్రాక్సపిణ్డీకృతేర్గచ్ఛేత్ స్త్రియం ప్రేతస్య దాహకః । రేతసః కర్దమాబ్ధౌ తు పితౄణాం ప్రేతం చ మజ్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయేఽపి — ॥ వా ॥ మహాగురుమరణే వత్సరాన్తం నిత్యం తిలోదకం నియమేన మాసికం చ కృత్వా కేశధారణం చ సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం న కేశం ధారయేద్ద్విజః । యది ధారయతే విద్వాన్ బ్రహ్మచర్యేణ ధారయేత్ ॥ అన్యథా హ్యుదయే తేషాం తత్కేశశ్మశ్రువద్భవేత్ । రేతాంసి తస్య పిత్రాదీన్ పితౄన్ ప్రాశయతే యమః ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మచర్యమ్ - ఋతావప్యగమనమ్, ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌ సూనురర్వాక్సంవత్సరాద్యది । మైథునం తు సమాసాద్య ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యది శుక్లాన్తసంయోగః కృచ్ఛ్రం చాన్ద్రాయణం చరేత్ । ఆహితో యది గర్భః స్యాద్బ్రహ్మహత్యావ్రతం చరేత్ । ఇతి స్మరణాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవర్జయిత్వా తైలాదీన్ కేశమాత్రం తు ధారయేత్ । తస్య వై పస్యతో రాజన్ కేశాన్ ప్రాశయతే పితౄన్ ॥ కేశధారణమధ్యే తు పత్నీ గర్భం దధాతి చేత్ । రేతసా తత్పితౄణాం తు తృప్తిర్భవతి సర్వదా ॥ వ్రతాన్తే విధివత్పిత్రోః కృత్వాఽఽబ్దికమథో ద్విజః । క్షౌరం కుర్యాచ్ఛుభే తారే కృత ఊనాబ్దికేఽపి వా ॥ * ॥ అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ యది కర్తా వ్రతస్థః స్యాదబ్దాన్తే చాబ్దికే కృతే । అనుకూలే దినే క్షౌరం కృత్వా తత్తు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తతస్సమాప్తే వ్రతబన్ధకల్పే కృత్వా తు సాంవత్సరికం యథావత్ । తతస్సుపుణ్యే శుభదే ముహూర్తే క్షౌరం యథావద్విదధీత విద్వాన్ ॥ * ॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచర్యాదినియమేనసహ కేశధారణం కృత్వా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకర
ణానన్తరమాబ్దికం కృత్వా అనిషిద్ధకాలే వాపయేత్ । ద్వాదశాహాదిసాపి
ణ్డ్యేఽపి సత్యామభ్యుదయేచ్ఛాయాం నియమేనసహ కేశధారణం కుర్వన్
సాంవత్సరికమాబ్దికం యథావత్కృత్వా — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృత్యబ్దదీక్షా
న్తేత్యాజ్యం మాసచతుష్టయమ్ । కన్యాకటకకుమ్భేషు చాపే మాసిచతుష్ట
యే ॥ కేశఖణ్డం గృహస్థస్యపితౄన్ప్రాశయతే యమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యు
క్తప్రత్యవాయరహితే శుభే కాలే క్షౌరం కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । అన్యేతు
సంవత్సరసపిణ్డీకరణే బ్రహ్మచర్యాదినియమేన సహైవ కేశధారణమవశ్యం
కర్తవ్యమ్ , తతః పూర్వం సాపిణ్డ్యసపిణ్డీకరణానన్తరం న బ్రహ్మచర్యాది
నియమ ఆవశ్యకః , సతితు బ్రహ్మచర్యాదావభ్యుదయః , కేశధారణమాత్రం
తు ఆబ్దికపర్యన్తం కర్తవ్యమిత్యాహుః । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
వత్సరాన్తేఽథమధ్యే వా సపిణ్డీకరణం యదా । క్షౌరం కృత్వా తతః కుర్యాత్త
చ్ఛేషం ధారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలేషు క్షౌర
పూర్వకం సపిణ్డీకరణం కృత్వా తతో వత్సరశేషం కేశం ధారయేదిత్యర్థః ।
తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతే సపిణ్డీకరణే తు పిత్రోర్న బ్రహ్మచర్యం పరిరక్షణీ
యమ్ । తద్రక్షణే చాపి మహత్ఫలం స్యాన్నివర్తనే చస్ఖలనే న దోషః ॥ * ॥
ఇతి బ్రహ్మచర్యాదినివర్తనే స్ఖలనేఽపి న దోషః, "మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్"
ఇత్యాదివచనానుసారేణ కేశధారణమాత్రం కర్తవ్యమితి వ్యాఖ్యాతారః ।
అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోరిత్యవిశేషేణస్మరణా
త్పుత్రత్వావిశేషాత్సజ్యౌర్చకాభావాచ్చసర్వేషామపి పుత్రాణాం పి
త్రోర్మరణే సంవత్సరం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు , ॥ శ్లో ॥ స
ర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ వాఽవిభక్తే
న సర్వైరేవ కృతం భవేత్ । నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ ।
ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్నవశ్రా
ద్ధాదిసోదకుమ్భశ్రాద్ధప్రథమాబ్దికపూర్వదినావసానకృత్యేషు జ్యేష్ఠస్యైవ
కర్తృత్వవిధానాత్ , తన్న్యాయేన వత్సరాన్తకేశధారణాదినియమేష్వపి త
స్యైవోచితత్వాత్, "కృత్వాబ్దికమథో ద్విజః - యదికర్తా వ్రతస్థః స్యాత్ -

కృత్వాతు సాంవత్సరికం యథావత్ " ఇత్యాదిభిర్ముఖ్యకర్తురేవ వత్సరాన్తే వపనవిధానాచ్చ కేశధారణాదినియమోఽపి తస్యైవేత్యాహుః .

ఆహితాగ్నివిషయే

ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణివాపయతేఽప్యల్పశో లోమాని వాపయత ఇతి వాజసనేయకమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదాపర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్కేశాన్నవపేదితరస్తయోః ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిః పర్వణిపర్వణివపేత్ । ఇతరః - అనాహితాగ్నిః , తయోః - పితృమృతాబ్దగర్భాబ్దయోః , నవపేదిత్యర్థః । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్ధారయేద్ద్విజః । యజ్వాతుపర్వణి క్షౌరం కారయేదాహితాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాదృతే - ఆధానాదృతే , ఆధానేతుపర్వవ్యతిరిక్తకాలేఽపిగర్భవాన్ క్షౌరం కారయేదిత్యర్థః । కేచిత్తు " కారయేద్విహితాదృతే " ఇతి పఠిత్వా వ్యాచక్షతే । విహితమ్ - గర్భనిమిత్తకేశధారణమ్ , మాతాపితృమృతినిమిత్తకేశధారణంచ , తన్నిమిత్తద్వయం వినాయజ్వాపర్వణిక్షౌరం కారయేదితి । ఏవం వ్యాఖ్యానేపూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ । యథోచితం గ్రాహ్యమ్ .

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరమ్

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేయదాపిత్రోస్సపిణ్డీకరణంభవేత్ । తత్రక్షౌరం నకర్తవ్యం త్రిపక్షాదిషుకారయేత్ ॥ * ॥ త్రికాణ్డ్యాపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణార్థంచ క్షురకర్మవిధీయతే । క్షురకర్మనకర్తవ్యం ద్వాదశాహసపిణ్డనే । ద్వాదశాహాత్పరం క్షౌరంశుభకాలేసమాచరేత్ । వత్సరాన్తేఽథమధ్యేవాసపిణ్డీకరణం యది । క్షౌరం కృత్వాతుతత్కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్విజః ॥*॥ ఇతి । పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వావపనం యస్తువత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ । కుర్యాద్యదిపునః కార్యమిత్యువాచపితామహః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రగర్భవతోవపననిషేధస్స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం యది । గర్భిణ్యాం నతు భార్యాయాం తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్వి

జః ॥ * ॥ ఇతి । భార్యాయాంగర్భిణ్యాం సాపిణ్డ్యనిమిత్తక్షౌరం నకుర్యాత్ , కింతు సాపిణ్డ్యంకృత్వా వత్సరశేషం ధారయేదిత్యర్థః । ప్రసఙ్గాత్క్షౌరవిషయేఽన్యదప్యుచ్యతే । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదస్తిథయశ్చరిక్తావర్జ్యాశ్శౌజగురుసోమజభార్గవాణామ్ । వారాంశకోదయవిలోకనమిష్టమాహుః క్షౌరేతుకర్మణి నశౌక్రముశన్తిశావే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచ భాన్వరసుతారవారే మాసాధికేశుక్రగురోశ్చమౌఢ్యే । చన్ద్రక్షయేవిష్టివిషోర్ద్ధిసాన్తే క్షౌరంయదిస్యాత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్ముహూర్తాదర్వాగ్యః క్షురకర్మసమాచరేత్ । సపితౄన్పాతయత్యాశునరకేరోమదణ్డకే । ఆద్యన్తయోరాశ్రమిణోర్వపనేసర్వదావిధిః । మధ్యమాశ్రమిణోహేతోర్వినాఽకర్తనముచ్యతే । యస్మాసేస్వాబ్దికశ్రాద్ధం యదిపిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసివపనంనసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనః । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసేషుకన్యాకటకకుమ్భచాపేషువర్జయేత్ । అశుభర్క్షేఽకృతేక్షౌరేక్షిప్రంకుర్యాత్పునశ్శుభే । దగ్ధాన్కేశాన్పఞ్చగవ్యక్షాళితేనాథవాపయేత్ । తథైవవపనంమూర్ధ్నికృకలాసఃపతేద్యది । యస్మిన్మాసిమృతాహఃస్యాత్తన్మాసంపక్షమేవవా । క్షురకర్మనకుర్వీతపరాన్నంచరతింత్యజేత్ । వాపయేన్నకృతోద్వాహోహ్యావర్షంవర్షార్ధమేవవా । భుఞ్జీతపార్వణంనైవదర్శశ్రాద్ధంచవర్జయేత్ । నవివాహాదిసెక్షౌరం ప్రశస్తం నిశికామ్యయా । అన్తర్వత్నానకర్తవ్యం పూర్వంవాపఞ్చమేఽహ్నివా । ఏకోదరాణాం పుత్త్రాణాం పితుశ్చైకదినేతథా । క్షురకర్మనకర్తవ్యంసహైవశ్రాద్ధభోజనమ్ । క్షురకర్మనకుర్వీతచౌళాదూర్ధ్వంమృతుత్రయమ్ । తథైవోపనయాదూర్ధ్వముపాకర్మవినాక్వచిత్ । కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్వాపయేద్యది । గర్భధ్వంసేనతత్తుల్యం బ్రహ్మహత్యాసమం భవేత్ । ఆహితాగ్నేర్ద్వయం పర్వద్వాదశీచ ప్రశస్యతే । భూత్రిప్రకోష్ఠంవినాసర్వం కేశలోమానివాపయేత్ । ద్విముణ్డేనెతుసంప్రాప్తేకథం క్షౌరం విధీయతే । మన్త్రేణవిధివత్కుర్యాత్పశ్చాత్క్షౌరంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి . ...

నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధమ్

మృతదినే వపనస్నానానన్తరం గ్రామం ప్రవిశ్య గృహద్వారే సజ్వాల్య నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం దద్యాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహబాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛాదనంకృత్వాసప్రదీపంవిశేద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సోదకవాససోగ్రామంప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనార్థం కాంస్యపాత్రంవస్త్రం ఘృతం తణ్డులం పూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయదేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం స్నానాన్తేతు మృతేఽహని । ఘటేతణ్డులసంపూర్ణే వాససాపరివేష్టితే ॥ పిధాయకాంస్యపాత్రేణ తస్మిన్నాజ్యం వినిక్షిపేత్ । హిరణ్యం తత్ర నిక్షిప్య యథావిభవసారతః ॥ కులీనాయ దరిద్రాయ విష్ణుంచ మనసాస్మరన్ ॥ ప్రేతముద్దిశ్య సంపూజ్య బ్రాహ్మణంతు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమప్పాత్రం ప్రదీపం కాంస్యభాజనమ్ । దహనానన్తరం దద్యాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూరితకుమ్భం కాంస్యపాత్రేణపిధాయ తణ్డులార్ధపరిమాణతిల మాష ముద్గ లవణ ఘృతవ్యఞ్జనసహితంసదీపపాత్రం హిరణ్య నవవస్త్ర సహితం ప్రేతముద్దిశ్య నగ్నశ్రాద్ధవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధంకార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తతణ్డులమప్పాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం దద్యాత్ సతు నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఇతి । దహనానన్తరమేవనగ్నప్రచ్ఛాదన విధానాత్ తదనన్తరముదకదానమితిగమ్యతే। తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనంకర్మకృత్వైవమదవేశ్మనః । ప్రవేశనాదికంకుర్యాత్తతోగర్తం గృహాద్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్తమ్ - జలాశయంఉదకదానార్థం గచ్ఛేదిత్యర్థః । నారదేనక్రమేణ వైపరీత్యముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా దగ్ధ్వా పునస్స్నాత్వా తోయందద్యాద్యథోచితమ్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్గోత్రజనేనసహద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । నతథేహశిష్టాచారోఽస్తి, దేశవిశేషేతథైవాచరన్తి। శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనందద్యాద్గో

జనేనసహద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తదైవదేయంతద్విప్రే నద్వితీయేఽహ్నికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భోజనేనసహ - తణ్డులేనసహేత్యర్థః । రాత్రిదాహేవిశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం తథాపిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । రాత్రౌ నకుర్యాత్తత్సన్ధ్యాయాం యదికుర్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్ - నవశ్రాద్ధమ్ , రాత్రౌ దహనానన్తరం నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికం నకార్యమ్, కిన్తుపరేఽహ్నికర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వోభూతేవపనంతత్ర కేశమాత్రంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చదివాఽరబ్ధసంస్క్రియావిషయమ్, "యదివాస్యాద్దివాఽరబ్ధశ్శేషం సంసాధయేన్నిశి ।" ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రాణాంతురాత్ర్యారబ్ధసంస్కారేఽపితదైవకర్తవ్యమ్ , — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్త్రిరాత్రంపిణ్డోదకక్రియామ్ । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

ఉదకదానవిధిః

నగ్నప్రచ్ఛాదనానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే —

॥ వా ॥ నవంవాసస్తిలాన్దర్భాన్కుమ్భమితిసంభృత్యతీర్థంగత్వాస్నాత్వాతీరకృతేకుణ్డేకర్తాసజ్యోతిష్ప్రేతమావాహ్య " ఆయాహిప్రేత " ఇతిశిలాంస్థాపయేత్ । అథజ్ఞాతయోదక్షిణాముఖాఃస్నాత్వోక్తక్రమేణసజ్యోతిష్యసవ్యం జానావాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయఏతత్తేసోదకం దదామీతిత్రిగుణభుగ్నంనవంవాసస్సదశంసకృత్పీడయేయుః । ఏవం స్నాత్వాస్నాత్వాద్విః పీడయేయుః , అశక్తౌత్రిర్నిమజ్జ్యత్రిర్వా సఉదకం తిలోదకాఞ్జలీంశ్చదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపస్తమ్బః —

॥ వా ॥ కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనోప్యైకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్యసవ్యం జానాచ్యవాసః పీడయిత్వా ఉపవిశన్త్యేవంత్రిస్తత్ప్రత్యయం తిలమిశ్రముదకముత్సృజ్యతూష్ణీమేత్యాఽఽకాలమభోజనంకర్తుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్యపీడయేయుః, నప్రహ్వీభూయష్ఠిత్వా వా । తత్ప్రత్యయమ్ - గోత్రనామగ్రహణపూర్వకమిత్యర్థః ।

ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృన్నిమజ్జ్య త్రిరుదకాఞ్జలీన్దద్యాత్ ॥*॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కేశానోప్య తతః స్నాత్వా త్రిర్దద్యురుదకాఞ్జలిమ్ । దర్భేషు తిలసంమిశ్రమేతత్తఉదకం త్వితి ॥*॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశస్తథా । బాలాన్దారాన్పురస్కృత్య గచ్ఛేత్ప్రేతమనీక్షుకః । శుద్ధమస్ఫుటితం శ్లక్ష్ణం శ్యామం లోహితమేవ వా । పాషాణం తత ఆదాయ గత్వా తత్ర మహాజలమ్ । సచేలం దణ్డవత్స్నాత్వా మలం ప్రక్షాళ్య వష్మన్జమ్ । పునస్సచేలం స్నాత్వాఽథ వాగ్యతాః సుమాహితాః । వృద్ధపూర్వాస్సగోత్రాశ్చ బాన్ధవాశ్చ సహోదకాః । సపిణ్డాశ్చ క్రమాత్పుత్రాః ప్రాచీనావీతినస్తథా । దక్షిణాభిముఖా భూత్వా దక్షిణాగ్రకుశేషు హి । పాషాణం తత్ర నిక్షిప్య కృత్వా తు పురతోఽవటమ్ । నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేత తృప్యత్వితి బ్రువన్ । గర్తే సకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణజలాఞ్జలిమ్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం తావత్కుర్యుర్జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తథాఽనవేక్షమేత్యాపసర్వ్యఘవశవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే । గోత్రనామపదాన్తే చ తర్పయామీత్యనన్తరమ్ । దక్షిణాగ్రాన్కుశాన్కృత్వా సలిలం తు పృథక్సకృత్ ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ ప్రేతం మనసా ధ్యాయన్దక్షిణాముఖస్త్రీనఞ్జలీన్నినయేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతో గత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతః స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు తతః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః । పాషాణం తత ఆధాయ విప్రో దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ । ద్వాదశ క్షత్రియో దద్యాద్వైశ్యః పఞ్చదశ స్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రాయ దాతవ్యాస్తతస్సంప్రవిశేద్గృహమ్ । తతః స్నానం పునః కార్యం గృహశౌచం చ కారయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యే తతః కృత్వా వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకే । దక్షిణాభిముఖైర్విప్రైర్దేయం తోయాఞ్జలిత్రయమ్ ॥*॥ ఇతి । వస్త్రం నిష్పీడనవస్త్రమితి వ్యాచక్షతే । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం కుర్వీరన్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేత

స్యబాన్ధవాయథావృద్ధముదకమవతీర్యనోత్కర్షేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయురపసవ్య యజ్ఞోపవీత వాససోదక్షిణాముఖాబ్రాహ్మణస్య ఉదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చరాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతిభిర్వపనపూర్వకమేవ ఉదకం దేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరంకృత్వా తిలోదకమ్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ వపనంకృత్వా స్నాత్వైకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినో దక్షిణాముఖా అవటే సదర్భే జలాఞ్జలిం దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ సతిలం కర్భేష్వసావేతత్తఇతి జలాఞ్జలీన్దద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । యథావృద్ధం బాలపురస్సరా ఇత్యేతయోర్యథాస్వగృహ్యం యథాశిష్టాచారం వ్యవస్థా । ఏతచ్చోదకదానం యావదాశౌచం కార్యమ్ । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినోనామ గోత్రాభ్యాం దక్షిణాముఖాః । జలం ప్రేతాయమధ్యాహ్నే దద్యుర్యావదశుద్ధతా ॥ * ॥ యావదశుద్ధతా - యావదాశౌచమిత్యర్థః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్య ఉదకం పిణ్డంచ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఏవమహరహరఞ్జలిరేకోత్తర వృద్ధిరైకాదశాహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తాజ్ఞాతయశ్చ ప్రథమదినేత్రీనఞ్జలీన్దద్యుః, ద్వితీయేచతురః, తృతీయేపఞ్చ ఏవం దశమదినపర్యన్తమేకోత్తరవృద్ధ్యా దద్యుః, సంభూయ పఞ్చ సప్తత్యఞ్జలయో భవన్తి । “ అఞ్జలిరేకోత్తరవృద్ధిః ” ఇత్యభిధానాద్వసోదకే నాస్త్యేకోత్తరవృద్ధిః । తత్తు ప్రత్యహమాదశాహాత్త్రిరేవదద్యుః । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దినేదినేఽఞ్జలీన్పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యావద్దశమ పిణ్డస్సమాప్యతే తావదఞ్జలివృద్ధిః కార్యేత్యర్థః । యత్తు “ ప్రథమ తృతీయపఞ్చమసప్త నవమేషూదకక్రియా ” ఇతి గౌతమస్మరణమ్, తదాపద్విషయమిత్యుక్తంపితృమేధసారే — “ సఙ్కటేష్వయుగ్మాహేషు దశాహేవాదద్యుః ” ఇతి । స్మృతిరత్న మాధవీయాదిషు వ్యవస్థాన్తరం దర్శితమ్, ‘ అయుగ్మదినేషు త్రీంస్త్రీనఞ్జలీన్ దద్యాత్, ‘ ప్రథమతృతీయ పఞ్చమసప్తమ నవమేషూదకక్రి

యాం' ఇతిగౌతమస్మరణాత్, '॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమే చామ్బుని స్నానం కృత్వా దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥' ఇతి విష్ణుపురాణవచనాచ్చ, ప్రేతస్య తాపోపశాన్తి విశేషాపేక్షయా తు ప్రతిదినమేకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్యమ్, 'దినే దినేఽఞ్జలీన్ పూర్ణాన్' ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్" ఇతి । ఏకోత్తరవృద్ధ్యా శ్రాద్ధమపి కర్తవ్యమిత్యుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యం తు దినే దినే । ఆవసానాద్బలీనాం తు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోత్తరం యథా భవతి తథా వృద్ధ్యా బలీనామవసానపర్యన్తం శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । పరే - అన్యే, ప్రత్యహం జలాఞ్జలిభ్యో ద్విగుణం దేయమ్, ఇత్యాహురితి శేషః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోత్తరం యథాశక్తి భుక్తిం దద్యాద్దినే దినే । దశకం వా శతం వాఽపి సహస్రం వా సహేమకమ్ ॥ దేయం విప్రస్య తత్పుత్రైర్యథాలాభం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పుత్రైరితి సంస్కర్తౄణాముపలక్షణమ్ । యస్తు సంస్కర్తా స ఏవైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । శక్తౌ సత్యాం పక్షాన్తరం ద్రష్టవ్యమ్ । ఏతచ్చైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పిణ్డబలిప్రదానానన్తరం కర్తవ్యమ్ । యావదాశౌచం ప్రత్యహమేకైకమేవ తిలాఞ్జలిం దద్యాదిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్దశమాద్వాపి జ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనేన పితృదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం నామగోత్రేణ వాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేతస్తృప్యత్వితి బ్రువన్ । కర్తైసకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణం జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । పక్షాన్తరముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ యద్వా శతాఞ్జలిం దద్యాత్ప్రథమేఽహ్న్యేకమఞ్జలిమ్ । ద్వితీయే త్రీనఞ్జలీంశ్చ తృతీయే పఞ్చ సప్త చ ॥ చతుర్థే పఞ్చమదినే నవ దద్యాచ్చ షష్ఠకే ॥ సప్తమే చాష్టమే చాఽపి దద్యాదేకాదశాఞ్జలీన్ । త్రయోదశాఞ్జలీన్ దద్యాత్ నవమే తు తథా దినే ॥ దద్యాచ్చ సప్తదశ కాన్ దశమేఽహ్న్యేకవింశకాన్ । సప్తత్యఞ్జలయః కేచిత్త్రీణి సప్త తు పఞ్చ చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృదున్మజ్యైకాఞ్జలిముత్సృజ్య తస్య గోత్రం నామ గృహీత్వోత్తీర్య ॥ * ॥

ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డాజ్ఞాతయస్త్రిస్త్రిరేకైకోత్తరమగ్నిదః । సమానోదాస్తర్పయన్తి నిత్యమేకైకమఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ దక్షిణాముఖస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్నినయేచ్ఛవదాహప్రభృత్యేకాదశేఽహ్ని విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర తిలోదకసఙ్ఖ్యా యథాస్వగృహ్యం యథాకులాచారం వ్యవస్థాపనీయా । సపిణ్డానాం త్ర్యహే తిలోదకసమాపనే, ప్రథమదినాద్యష్టమదినపర్యన్తోదకమష్టమదినే గత్వా నవమదినే దశమదినే చ తత్తద్దినోదకం దద్యాత్, తథైవాష్టమదినపర్యన్తం వాసోదకపిణ్డం చాష్టమదినే కృత్వా నవమదశమయోస్తత్తద్దినవాసోదకం పిణ్డం చ దద్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దశాహాన్తస్త్ర్యహాతర్పణే, అష్టమే ద్విపఞ్చాశత్ నవమే హ్యేకాదశ దశమే ద్వాదశాఞ్జలీనష్టమేఽష్టౌ పిణ్డాన్నవమదశమయోరేకైకం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తే దశాహే జ్ఞాతీనాం త్ర్యహోదకదానే వ్యవస్థాదర్శితా తత్రైవ — ॥ వా ॥ ద్వాదశాద్యదివసే, ద్వితీయే త్రింశత్ , తృతీయే త్రయస్త్రింశదుదకాఞ్జలీన్ దద్యాత్, ఆద్యేఽహ్ని కర్తా త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే చతురః తృతీయే త్రీన్ ద్వయోర్ద్వయోర్నవశ్రాద్ధే తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టాహే చైకైకం నవశ్రాద్ధం దద్యాత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తే సపిణ్డానాం త్ర్యహాత్తు తిలతర్పణే । అష్టమాది ద్విపఞ్చాశదేకాదశ ద్వాదశాఞ్జలీన్ ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయే త్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రింశత్తృతీయేఽహ్ని నిర్గతే దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నివేదాస్త్రయః పిణ్డాస్తథా వాసోదకం దశ । ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవం త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చయనం తతః ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాది క్షాళనం తతః । ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయే త్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయే తూదకం దత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే । సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్ని విధీయతే । తత్పశ్చ

మేదినే కుర్యాదసపిణ్డ ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపక్షిణ్యాశౌచకర్తృ
కదాహే వేదితవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనామాశౌచం దద
హనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి తేషాం సంస్కర్తృత్వే త్రిరాత్రాశౌచస్మరణాత్,'
యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచ దద్యాదితి విష్ణుస్మరణాచ్చ । అత్ర
చ ఉదకసంఖ్యా “ ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవ త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ । ”
ఇత్యుక్తప్రకారైవ కర్తవ్యా । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యదిదహేద్ద్వితీయేత్వ
స్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥*॥ ఇతి, ఏతద్బ
న్ధుకర్తృకసంస్కారవిషయమ్ । సఞ్చయనముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ । తచ్చ
ద్వితీయేదినే పఞ్చసప్తత్యాత్మకమ్ । మాతామహాదిసంస్కారే దౌహిత్రా
దీనాం దశాహమాశౌచం క్రియా చ “ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో
నాస్తి ధర్మతః । ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అసంస్కర్తౄణాం సమానోదకానాం
త్రిరాత్రాశౌచినాం త్ర్యహాదేవ ఉదకసమాపనమ్, తచ్చ స్వాశౌచకాల ఏవ
కర్తవ్యమ్ । స్వాశౌచకాలే అకృతోదకస్య తు సమానోదకస్య పశ్చాదుదక
దానేఽప్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యాహుః । ఉదకసఙ్ఖ్యా చ “ ఆదిత్యస్త్రిం
శత్ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ సపిణ్డవదేవేతి కేచిత్ । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥
సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం సప్తత్యఞ్జలయః క్వచిత్ । యద్వా శతాఞ్జలీన్
దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి పక్షత్రయమాశ్రిత్య సోదకానాముదకదానముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రాశౌచినో దద్యుః ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్ ।
ద్వితీయే చతురో దద్యాత్ తృతీయే త్ర్యఞ్జలీంస్తథా ॥ సప్తత్యఞ్జలిపక్షే తు
ప్రథమే చ ద్వితీయకే । ఏకైకవింశతిం దద్యాత్తృతీయే శేషతశ్శుచిః ॥ త్రిరా
త్రాశౌచినః కుర్యుః ప్రథమే త్రింశదఞ్జలీన్ । చత్వారింశద్ద్వితీయేఽహ్ని త్రిం
శద్దద్యుస్తతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । సమానోదకానాం ప్రేతనిర్హారే విశేష ఉ
క్తో భృగుణా ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే శుద్ధిస్త్ర్యహాదుదకదాయినామ్ । శ
వవాహం తు కుర్యుశ్చేద్దశాహాత్తాభవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాః కుర్వీరన్ సంస్కారం దశరాత్రతః ।
దశాహాన్తేన శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా కర్తా చేద్వపనం స్మృతమ్ । ఆశౌచం దశ

రాత్రంస్యాత్పఞ్చసప్తతి తర్పణమ్ । ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంస్యాదన్యథావపనం నహి । త్రింశత్తిలోదకం కుర్యాత్సమానోదకసంస్థితౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డః - సమానోదకః । అన్యథా - సంస్కారాకరణ ఇత్యర్థః । తిలపరిమాణముక్తం విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిసమవేతం జలాఞ్జలిమ్ । భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్య భువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిభిరపిక్వచిదుదకదానం కర్తవ్యమ్ । తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం మాతామహాచార్యప్రేతానాం చోదకక్రియా । కామోదకం సఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్తా - పరిణీతా, దుహితృభగిన్యాదిః , అప్రత్తానాం మాతామహాదీనాం సపిణ్డవదుదకదానం నిత్యంకార్యమ్ । సఖ్యాదీనాంతు కామతః , ననిత్యతయా , అకరణే ప్రత్యవాయాభావాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పతితస్యోదకంకార్యం సపిణ్డైర్బాన్ధవైర్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గ్రామాద్బహిరేకదినే కార్యమ్.

పిణ్డదాన విధిః

తీరకుణ్డతర్పణానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అథోదకుమ్భమాహృత్య కర్తా గృహద్వారే కుణ్డేఽశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్య సఙ్కల్ప్య సవ్యంజాన్వాచ్య దక్షిణాముఖస్త్రిర్వాసోదకం దత్వా దీపం ప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ దర్భేషు మార్జయతాం మమ ప్రేత, ప్రేత, ఇతివా సకృదపో మార్జయిత్వా, కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణంవా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డమముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత ఇమంపిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయపిణ్డం బలించదత్వా, పూర్వవన్మార్జయిత్వా, పాత్రసంక్షాళన తోయేన త్రిఃప్రసవ్యం పరిషిచ్య తమప్సు విసర్జయేత్ । అపివా సఙ్కేతేషు తీరకుణ్డ తర్పణాన్తే పిణ్డం దద్యాత్, ఏవమన్వహం పిణ్డమేకైకం దద్యాదాశ్రాద్ధాత్ తీరకుణ్డపాషాణేవా పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్ఖ్యాయనః — ॥ వా ॥ గృహద్వారే వామపార్శ్వే కుణ్డం తదుపర్యశ్మానంచ నిధాయ కనిష్ఠపూర్వాస్త్రిః ప్రథమావాపఉదకం పీడయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిర్వాసోదకందేయంనతిలోదకం విధ్యభావాత్, తథాశిష్టాచారాచ్చ । యద్యపి —

॥ శ్లో ॥ నిత్యంమృతస్యపుత్రైస్తు భార్యయాచ యథావిధి । దశాహాన్తంద్విరావృత్త్యా కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతిరస్తి, తథాఽపి శిష్టాచారాభావాదుపేక్ష్యమ్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ తతోగృహం సమాగమ్య చరుం కుర్యాత్స్వయం తతః । ద్విఃప్రక్షాళ్యతుతష్ట్రీవ్యం కర్తవ్యంశ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తు దర్భాన్ సంస్తీర్యవిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ దూర్వాంప్రవాళమగ్నిం వృషభంచాలభ్యగృహద్వారే ప్రేతాయపిణ్డందత్త్వా పశ్చాత్ప్రవిశేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వేగృహద్వారే శిలాస్తిస్రో నిధాయచ । తాసువస్త్రాణిసంపీడ్య సాయంప్రాతర్బలిం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వామపార్శ్వే గృహస్యాభిముఖం గతస్యేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్యదక్షిణేపార్శ్వే బహిఃకుర్యాద్యథావటమ్ । ఏకమశ్మానమాదధ్యాదిష్టకాంవాఽగ్రజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బహిః - గృహాద్బహిః, అఙ్గణఇతియావత్ । గృహద్వారవామపార్శ్వదక్షిణపార్శ్వయోర్వికల్పఇత్యన్యే । శిలాత్రయస్థాపనం బోధాయనీయానాం నియతమ్, తేషాం శిలాత్రయస్థాపనస్య సాయంప్రాతర్బలిదానస్యచవిధానాత్ । ఇతరేషామ్ " ఏకమశ్మానమాదధ్యాత్, శిలాస్తిస్రోనిధాయచ " ఇత్యనయోర్వికల్పః । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానంస్యాత్ కర్షూంఖాత్వా విధానతః । గన్ధమాల్యోదకైనార్చ్య దద్యాద్దర్భేష్వవాఙ్ముఖః ॥ * ॥ బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గృహాద్బహిశ్శుచౌదేశే గోమయేనోపలేపితే । లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యస్నాత్వాపాత్రేణతేజసా ॥ మృణ్మయేనాపికర్తవ్యంశ్రపణంపితృయజ్ఞవత్ । అభిఘార్యతముద్వాస్యపునరప్యభిఘార్య చ । పాషాణంపురతఃస్థాప్యవాగ్యతోదక్షిణాముఖః । దక్షిణాగ్రాన్కుశాంస్తీర్యదద్యాత్తేషూదకం సకృత్ ॥ నామగోత్రేసముచ్చార్యపిణ్డందద్యాదమన్త్రకమ్ । పునస్తత్రోదకం దద్యాద్గన్ధపుష్పైరథార్చయేత్ । ధూపదీపౌతథాదద్యాదేవందశదినేషుతు । అశక్తఃప్రథమేఽహ్నిస్యాత్పఞ్చమేదశమేఽపివా । త్రిరాత్రాశౌచఉత్పన్నే త్రయఃపిణ్డాదశైవవా ॥ ఉదకం

పిణ్డదానంచ పునరప్యుదకం నయేత్ ॥ వాయసేభ్యో బలిం దద్యాద్వైవ
స్వతవరంస్మరన్ । అగ్నౌ జలేవా నిక్షిప్య స్నాత్వా శశ్వద్గృహం వ్రజే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపిణ్డవ్యతిరిక్తం బలిం వాయసేభ్యో దత్వా తం ప్రే
తపిణ్డం చరుపాకాగ్నౌ జలేవా నిక్షిప్య స్నాయాదిత్యర్థః । వైవస్వతవరశ్చ
ఉత్తర రామాయణే భారతేచ ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ యేచమద్విషయానామ
మానవాః క్షుధితా భృశమ్ । త్వయి భుక్తేతు తృప్తాస్తే భవిష్యన్తి సబాన్ధ
వాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ ప్రేతస్యోదక నిర్వాపణం కృత్వై
కం పిణ్డం కుశేషు దద్యాద్యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచ
దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవ
పిణ్డాంత్సమాహితః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥*॥
ఇతి । ప్రత్యహమేకైకపిణ్డాభిప్రాయేణ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మణే దశపిణ్డాస్తు క్షత్రియే ద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యే పఞ్చదశప్రోక్తా
శ్శూద్రే త్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
ప్రేతేభ్యస్తు సవర్ణేభ్యః పిణ్డాన్దద్యుర్దశైవతు ॥ * ॥ ఇతి దశపిణ్డస్మర
ణాత్, ప్రత్యహమేకపిణ్డవిధానాచ్చ, ఏకస్మిన్నేవకాలే పిణ్డదానమ్, " సా
యంప్రాతర్బలింహరేత్ " ఇతివచనేన సాయం బల్యర్థం ద్వితీయమపిపిణ్డం
శిష్టా ఆచరన్తి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాః స్యుస్స
చవై దక్షిణాముఖః । ద్వారదేశే ప్రదాతవ్యో నదేహాయతనే క్వచిత్ ॥
వాగ్యతః ప్రయతశ్చైవ సన్తిష్ఠేత్పిణ్డసన్నిధౌ । తతోఽవశిష్టం పిణ్డస్యనద్యాం
తు ప్రక్షిపేచ్చతత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ భూమౌ మాల్యం పి
ణ్డం పానీయముపలేవా దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డం బ
హిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి తదనుపనీతవిషయమ్ " ॥ వా ॥
అసంస్కృతానాం భూమౌ పిణ్డం దద్యాత్సంస్కృతానాం కుశేషు ॥ * ॥ " ఇతి
ప్రచేతఃస్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పి
ణ్డ ఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ యత్రస్యుర్బహవః పిణ్డాస్తత్ర బిల్వఫలోప
మాః । యత్రచైకో భవేత్పిణ్డస్తత్రాశ్వఖురసంమితః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే —

॥ శ్లో ॥ ప్రాయః పిత్ర్యేషు పిణ్డాఃస్యుర్మానేన బదరోపమాః । సర్వత్ర సుదృఢాహిస్యుర్వర్తుళాఃశ్రాద్ధకర్మసు ॥ ప్రేతపిణ్డస్తుదైర్ఘ్యేణద్వాదశాఙ్గులఉచ్యతే । స్థౌల్యేనచైకపిణ్డస్య సదృశస్స్యాద్దృఢశ్శుభః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపిణ్డస్యసదృశః - అశ్వఖురసదృశ ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ కపిత్థబిల్వవచ్చాబ్దె పిణ్డందద్యాచ్చపార్వణే । ధాత్రీఫలప్రమాణేన గయాశ్రాద్ధే మహాలయే ॥ నాళికేరప్రమాణేన ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డనే । అన్యశ్రాద్ధేషు సర్వేషు కుక్కుటాణ్డప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వైపాయనస్య వత్సస్య విశతాస్స్యే యథాసుఖమ్ । తథా కుర్యాత్ప్రమాణంతు పిణ్డానాం వ్యాసభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డంప్రదీయతేసాగ్ర దర్భేషుతుగుడేనవా । పయసాఫలమూలైశ్చమిశ్రితం దక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయనామగోత్రాభ్యాం ప్రదద్యాన్ముష్టిసమ్మితమ్ । తూష్ణీం ప్రసేకం పుష్పంచ ధూపందీపం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణంవా తిలమిశ్రంపిణ్డంప్రదాయ గన్ధపుష్ప ధూపదీపాన్ దత్వా సక్షాళనేనాపసవ్యం పరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విసర్జనప్రకారమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆకాశం గమయేత్పిణ్డం జలస్థోదక్షిణాముఖః । పితౄణాం స్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచహ్రాసేఽపిదశపిణ్డానాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచస్యాపిచహ్రాసే పిణ్డాన్దద్యాద్దశైవతు । ప్రథమేత్రీన్ ద్వితీయేఽహ్ని చతురస్త్రీన్ తృతీయకే ॥ * ॥ ఇతి ఉదకదానవత్పిణ్డదానం నసర్వైఃకార్యమ్, అపితుసంస్కర్త్రైవ । తథాఽఽహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవాఽపరాహ్ణేవా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవబలిర్దేయః సహిప్రేతస్య బాన్ధవః ॥ * ॥ ఇతి ,

పిణ్డద్రవ్యాదినియమః

పిణ్డద్రవ్యనియమమాహ శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ శాలినాసక్తుభిర్వాఽపి శాకేనాప్యథనిర్వపేత్ । ప్రథమేఽహనియద్ద్రవ్యం తదేవస్యాద్దశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తృనియమోగృహ్యపరిశిష్టేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ అప

గోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కుర్యా త్సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్థాననియమ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర నిక్షిపేత్సర్వాన్దశపిణ్డాంత్సమాహితః । స్థానభేదే మహాన్ దోషః పిణ్డభుఙ్నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డభుక్ - ప్రేతః । అన్య త్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యభేదే మహాహానిః కర్తృభేదే త్వనర్థతా । స్థా నభేదే మహాన్ దోషస్త్రిభేదం తు న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శిలాదివిపర్యాసే

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రపాషాణకుమ్భానాం స్థాల్యాః క ర్తుర్విపర్యయే । పూర్వదత్తోదకం కుర్యాత్పునరిత్యాహ దేవలః ॥ * ॥ ఇ తి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిప ర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఉత్తరీ యమ్ - వాసఉదకార్థం నవవస్త్రమ్, పాత్రమ్ - వాసఉదకాదిదానాయ జలాహరణార్థం నవఘటః, చరుస్థాలీ వా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అద్యదేశా దన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది । పూర్వదత్తాన్ ప్రేతపిణ్డాన్ పునరిత్యాహ శాకలః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే పాషాణం యది న శ్యేచ్ఛిలాన్తరే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ కుణ్డినః ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాపితం ప్రేతపాషాణమాదశాహాన్న చాలయే త్ । దేశక్షోభే మహాపత్తౌ స్థాపితం చోద్ధరేద్యది ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సంస్పృశ్య వ్యాహృతీర్జపేత్ । యది నష్టం హృతం వాఽపి పాషాణం ప్ర థమాహ్నికమ్ ॥ పాషాణమన్యదాదాయ పూర్వదత్తామ్బు నిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే తు — ॥ శ్లో ॥ శిలావినాశే సతి వా తతోఽన్యామాయా తుమన్త్రేణ నిధాయ కుణ్డే । యమాయ సోమం సునుతేతి మన్త్రాదాజ్యాహు తిం లౌకికపవహ్నౌ ॥ * ॥ శిలావినాశేఽన్యాం శిలామ్ “ ఆయాతు దేవ స్సుమనాభిః ” ఇతి వాక్యద్వయాత్మకేన మన్త్రేణ స్థాపయిత్వా “ యమా య సోమమ్ ” ఇతి లౌకికాగ్నౌ జుహుయాదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శిలాన్తరే స్థాపితే తు దృష్టా నష్టశిలా యది । యమేఇవేతి మన్త్రేణ తాం చ నస్య పాశ్యథ తర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ రాజకార్యనియు

క్తానాం వైశ్యానాం చాతిపత్తిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలికర్మసమాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వా ప్రేతపాషా
ణం గచ్ఛేద్దేశవిపర్యయే । అపకృష్యాపి కుర్వీత నత్వేతదవశేషయేత్ ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానంచ దశాహాభ్యన్తరంతు యత్ । సమాపయేద్దశాహే తత్సర్వం
పూర్వవదాచరేత్ ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే ।
త్ర్యబ్దే యది తు పిత్రోశ్చ పునస్సంక్షిప్య తే త్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదినష్టో మృతో వాపి కర్తా హ్యన్యం సమాశ్రయేత్ ।
తేనైవ కారయేత్సర్వముదకాద్యం సపిణ్డనమ్ ॥ ప్రథమేఽహని యః కర్తా నారీ
వా పురుషోఽథవా । ఆదశాహం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ వాయసైస్స్థాపితే పిణ్డే శునా శూద్రేణ దూషి
తే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీత హ్యవృత్తిశ్చ విపర్యయే ॥ * ॥ ఇతి । విపర్యయే -
ఉత్తరీయాదివిపర్యయే । అఙ్గిరాస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం కాకాదిపక్షిభ్యో జ
న్తురన్యస్స్పృశేద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా చ పునః పిణ్డం చ నిక్షిపే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । జన్తుః - శ్వాదిః , కాకాదిస్పర్శనే కృచ్ఛ్రాభావః , పు
నః పిణ్డనిర్వాపణమేవేత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ శ్వచణ్డాలాదిభి
స్స్పృష్టః పిణ్డో యస్యప[illegible]న్యతే । ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా పునః పి
ణ్డం సమాచరేత్ ॥ మార్జారమూషకస్పర్శే పిణ్డే చ విదలీకృతే । పునః పిణ్డః
ప్రదాతవ్యస్తేన పాకేన తత్క్షణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహద్వారపార్శ్వే కుణ్డం
విదళాదిభిః ప్రావృత్య ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షిణద్వారాం వా కుటికాం కృ
త్వా మాల్యాద్యైరలంకృత్య పృథక్పృథక్ మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్ర స్నా
హీతి జలమ్ , పిబేదమితి క్షీరమ్ , కుణ్డోపరి శిక్యే స్థాపయేత్ । తథా చాశ్వ
లాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ ఆధాయాశ్మానమేకంతు భూమౌయేదథ వేష్ట
యేత్ । తస్యోపరి నిధాతవ్యం క్షీరం నీరం చ పాత్రయోః ॥ యావద్దశాహ
మాకాశే పథిశ్రమనివృత్తయే ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రే
తాత్ర స్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ జలమేకాహమాకాశే స్థాప్యం క్షీరం చ మృణ్మయే ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ జలం క్షీరం చ పాత్రద్వయే పృథక్పృథక్ ,

ఆకాశే - శిక్యాదౌ, ఏకాహం స్థాపనీయమ్, విశేషామపాదానాత్ ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహని ప్రేతముద్దిశ్యజలం క్షీరంచాకాశే శిక్యాదౌ పాత్రద్వయే స్థాపనీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు ప్రథమదినమారభ్య క్షీరంజలంచైకైకాహమేవావస్థితం యథాభవతి తథా ప్రత్యహం నవం నవం జలం క్షీరంచ స్థాపనీయమ్, శిష్టాచారశ్చైవమితి వ్యాచక్షతే । ఏవమేతస్మిన్కాణ్డే ఆదశాహం వాస ఉదకమేతత్సమీపే దర్భాస్తృతే పిణ్డబలిప్రదానంచ కార్యమ్.

ప్రేతశరీరోత్పత్తిక్రమః

దశాహపిణ్డదానేన ప్రేతస్య శరీరోత్పత్తిర్భవతి । యదాహ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే । చక్షుః శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ వక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభిస్థానం గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జఙ్ఘే యోః షష్ఠే చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరాః సర్వా జాయతే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమే తు కృతే పిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసంపత్తిర్దశమే తు క్షుత్పరిక్షయః ॥ దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ॥ తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః । ఏకోద్దిష్టాత్ప్రశౌచత్వం పితృత్వంపిణ్డయోగతః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురాశ్వాసనవిధిః

పిణ్డోదకదానానన్తరం బాన్ధవైరాశ్వాసనం కార్యమ్ । తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకాన్సముత్తీర్ణాన్ మృదుశాద్వలసంస్థితాన్ । స్నాతానపవదేయుస్తానితిహాసైః పురాతనైః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతిహాసస్తు తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ మానుష్యే కదలీస్తమ్భనిస్సారే సారమార్గణమ్ । కరోతి యస్స మూఢో వై జలబుద్బుదసన్నిభే ॥ పఞ్చధా సమ్భృతః కాయో యది పఞ్చత్వమాగతః । కర్మభిస్స్వశరీరోత్థైస్తత్ర కా పరిదేవనా ॥ గన్త్రీ వసుమతీ నాశముదధిర్దైవతానిచ । ఫేనప్రఖ్యః కథం నాశం మర్త్యలోకో న యాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏవంకృతోదకా

జ్ఞాతీన్ సమ్యక్సురాన్ శాద్వలసంస్థితాన్ । ఆప్లుతాన్ పునరాచాన్తాన్ వదేయుస్తేఽనుశాయినః ॥ మాశోకం కురుతానిత్యే సర్వస్మిన్ ప్రాణధర్మిణి । ధర్మం కురుత యత్నేన యో వస్సహ కరిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రామాయణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వే క్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రయాః । సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్ ॥ యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయమ్ । ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్ ॥ యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి । తథాఽవసీదన్తి నరా జరామృత్యువశఙ్గతాః ॥ అహోరాత్రాణి గచ్ఛన్తి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ । ఆయూంషి క్షపయన్త్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః ॥ యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే । సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన ॥ ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ వసూని చ । సమేత్య వ్యవధావన్తి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ * ॥ ఇతి । శోకే దోషోఽపి యాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతో న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి ।

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యమ్

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యం తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి సంశ్రుత్య గచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః । విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారి వేశ్మనః ॥ ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్ । ప్రవిశేయుస్సమాలభ్య కృత్వాఽశ్మని పదం శనైః ॥ * ॥ ఇతి । అపరో విశేషశ్శఙ్ఖేన దర్శితః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమగ్నిం వృషభం చాలభ్య గృహద్వారే ప్రేతాయ పిణ్డం దత్త్వా పశ్చాత్ప్రవిశేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శాఙ్ఖాయనః — ॥ వా ॥ యస్మిన్ దేశే ప్రాణోత్క్రాన్తస్తం గోమయేనోపలిప్య దూర్వాం తణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకిరేయుస్స్వస్త్యస్తు చ గృహాణాం శేషే శివం చాస్త్విత్యతి ఫలం సమభిమృశతి ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః —

॥ శ్లో ॥ గృహం గత్వా స్థితా ద్వారి సర్వే గ్న్యశ్మగోమయాన్ । ప్రవిశేయు
గృహం స్పృష్ట్వా సంవిశేయుః కటోపరి ॥ * ॥ ఇతి ।

ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధాని

అథైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పూర్వోక్తం దద్యాత్ । యస్మిన్ దినే యా
వన్త్యేకకాఞ్జలిదానాని తావన్తి శ్రాద్ధాన్యామరూపేణ ప్రత్యహం దేయాని ।
అథ సఙ్కల్ప్య ఆమరూపేణ సదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకం దద్యాత్ । ఏవమైకా
దశాహాద్విషమేషు షణ్ణవశ్రాద్ధాని దద్యాత్ । తదాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥
ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమైకాదశే చై
వ తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽ
హ్ని తృతీయే చ ప్రథమే నవమే తథా । ఏకాదశే పఞ్చమే చ నవశ్రాద్ధాని
షడ్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే పఞ్చమే
వాఽపి సప్తమే నవమే తథా । అహన్యేకాదశే చైవ నవశ్రాద్ధాని పఞ్చ వై ॥ * ॥
ఇతి, తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథా చ శివస్వామీ — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రా
ద్ధాని పఞ్చాహురాశ్వలాయనశాఖినః । ఆపస్తమ్బాష్షడిత్యాహుర్విభాషా
మైతరేయిణః ॥ * ॥ విభాషామ్ - పఞ్చషట్త్వవికల్పమ్ , ఐతరేయిణః
ఆహురిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మరణాద్విషమేషు దినేష్వే
కైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాదానవమాదత్ర నవమం విచ్ఛిద్యేత ఏకాదశేఽ
హ్ని తత్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ తృతీయే ప
ఞ్చమే చైవ నవమైకాదశే తథా । యదత్ర దీయతే జన్తోస్తన్నవశ్రాద్ధము
చ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ నవసప్తవిశాం రాజ్ఞాం
నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తు షడిత్యాహుర్మ
హర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాద్దశాహాన్మరణా
ద్విషమేషు దినేషు షట్ । నవశ్రాద్ధాన్యనుతిష్ఠేదేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ కే
చిత్పఞ్చైవ నవమం భవేదన్తరితం యది । ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాదితి స్మృ
తికృతో విదుః ॥ దైవాదన్తరితం పూర్వముత్తరేణ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏవం చ క్షత్రియాణాం నవశ్రాద్ధాని సప్త, వైశ్యానాం నవ , శూద్రాణాం
చ షట్ , తత్రాప్యాశ్వలాయనీయానాం బోధాయనీయానాం చ పఞ్చ ,

ఆపస్తమ్బినాం షట్, ఐతరేయిణాం పఞ్చషడ్వేతి వికల్పః, ఇతరేషాం ష
ర్వేషాం చత్వారిపఞ్చషడ్వేతి వ్యవస్థా । అత్రాన్తరామేకణ్వః —
॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే మాసికేచ యద్యదన్తరితం భవేత్ । తత్తదుత్తరసాత
న్త్ర్యదనుష్ఠేయంప్రచక్షతే ॥ నవశ్రాద్ధమమన్త్రంతు పిణ్డోదకవివర్జిత
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంతు యత్రోక్తం
దినేస్యాన్నకృతంయది । ఏకోద్దిష్టదినేకార్యమత్ర దోషో నవిద్యతే ॥ * ॥
ఇతి । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ నతిథిర్నచ నక్షత్రం నగ్రహో నచ
చన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి।
నవశ్రాద్ధే వర్జ్యనక్షత్రాణ్యాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ విశాఖారోహిణీ
యామ్య పౌష్ణాదిత్యోత్తరాత్రయమ్ । అష్టావర్జ్యానవశ్రాద్ధేపునర్మరణదా
ఇతి ॥ * ॥ గర్గః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు ।
యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధంకులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ సుబోధేచ — ॥ శ్లో ॥
స్వత్రిజన్మసునన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం
కర్తాయమపురంవ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేచబుధవారే
చగురోస్సోమస్యవారయోః । ఏతేషుకుర్వతఃశ్రాద్ధంకర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥
జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాం భృగువాసరే । ధాత్రపౌష్ణభయోః
శ్రాద్ధం నకర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు ఏవ
మంతథా । చన్ద్రాష్టమంచ శంసన్తి జన్మాదీని వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యా
దిసర్వం మాతాపితృవ్యతిరిక్త విషయం కాలాతిక్రమవిషయంవా, ॥ శ్లో ॥
పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేత్ప్రత్యక్షేతు నకించన । వైధేకర్మణితుప్రాప్తే
కాలదోషం నచిన్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అత్రాయం క్రమః —
దాహాన్తేస్నాత్వా కేశానుప్త్వా అప్లుత్య గృహంసమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాద
నందత్వా నిమజ్యోదకం తీరకుణ్డే ప్రదాయ, ఉదకుమ్భమాహృత్య ద్వార
కుణ్డేవాసఉదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయ స్నాత్వా గృహం సమేత్యనిమ్బపత్రం
ఏదశ్యాశ్మాదిస్పృష్ట్వా ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచదద్యాదితి .

ఆశౌచినియమః

ఆశౌచినాం నియమో మనునాదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవ
ణాన్నాస్స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చతేఽన్వహమ్ । మాంసాశనంచనాశ్నీయుశ్శ

యీరంశ్చపృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతల
బ్ధాశనాశ్చైవ భవేయుస్సుసమాహితాః । నచైవమాంసమశ్నీయుర్భూశ
యుశ్చనయోషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అధశ్శయ్యాసనా
బ్రహ్మచారిణస్సర్వేసమాసీరన్మాంసంనభక్షయేయురాప్రదానాన్నవమేవా
ససాం త్యాగోఽన్త్యేత్వన్త్యానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమ్ ।
“ ప్రదానమిహైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్, వాససాం త్యాగస్తు ప్రక్షాళనార్థం
రజకార్పణమ్, అన్త్యమ్ - దశమమహః, తత్ర అన్త్యానామ్ - అత్యన్త
పరిత్యాజ్యానామ్, వాససాం త్యాగః ” ఇతి । తథాచబృహస్పతిః —
॥ శ్లో ॥ నవమేవాససాం త్యాగో నఖరోమ్ణాం తథాఽన్తిమే ॥ * ॥ ఇతి ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహనిసంప్రాప్తే స్నాతుం గ్రామాద్బ
హిర్వ్రజేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖానిచ ॥ * ॥
ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతలబ్ధాశనాభూమౌ స్వపేయుస్తేపృ
థక్పృథక్ । పిణ్డయజ్ఞావృతాదేయం ప్రేతాయాన్నం దినత్రయమ్ ॥ * ॥
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేఽహ్నిసప్తమేనవమేతథా । జ్ఞా
తిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషుదుర్లభమ్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే —
॥ శ్లో ॥ దివాచభక్తం భోక్తవ్యమమాంసం మనుజర్షభ । దినానిదశచే
చ్ఛాతఃకర్తవ్యం జ్ఞాతిభోజనమ్ ॥ ప్రేతస్తృప్తిం తథాయాతి బన్ధువర్గేణ
భుఞ్జతా ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్నీయుస్తద్దివాసర్వ ఔ
రసాద్యాస్సపిణ్డకాః । దశరాత్రం భవన్త్యేతే లవణక్షారవర్జితాః ॥ తైల
తామ్బూలహీనాశ్చ హ్యేకభుక్తాజితేన్ద్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ —
॥ వా ॥ గృహాత్ప్రవ్రజిత్వా అధఃప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్
క్రీతేనోత్పన్నేనవావర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । అధఃప్రస్తరః - ఆశౌచినాంశయ
నార్థం కృతస్తృణమయఃకటః, ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్ । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ నైతస్యాం రాత్ర్యామన్నంపచేరన్క్రీతేనోపలబ్ధే
నవావర్తేరన్త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినస్స్యుర్ద్వాదశరాత్రంవా మహాగు
రుషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అనశనానధ్యయనాధశ్శయ్యో
దకస్పర్శనాన్యాకాలికాన్యమాచానేషు ద్వ్యహంత్ర్యహం షడహం ద్వా

దశాహంవా మహాగురుష్వనశనవర్జం సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్యే
ఇత్యేకే , అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శ
నమేకభుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం
చ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచా
ర్యే ॥ * ॥ ఇతి । త్రిరాత్రమక్షారలవణాన్నభోజనమధశ్శయనం బ్రహ్మ
చర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహంవా సంవత్సరం గురుష్వేవ మ
ఘోదకమితరేషు త్రిరాత్రం యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీతి .

అస్థిసఞ్చయనక్రమః

అథాస్థిసఞ్చయనమ్ । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహ
నివిప్రస్యషష్ఠేవైశ్యక్షత్రియస్యతు । అష్టమేదశమేచాస్థిసఞ్చయశ్శూద్రవైశ్య
యోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేతు — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ నవ
మైకాదశేతథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యం వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవసప్తమేనవమేతథా ।
అస్థిసఞ్చయనంకార్యమిత్యేవం విష్ణురబ్రవీత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి —
॥ శ్లో ॥ చతుర్థేసఞ్చయః కార్యో బ్రాహ్మణస్యాథపఞ్చమే । రాజ్ఞో వై
శ్యస్యసప్తాహే శూద్రస్య నవమేదినే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥
చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్తేషాం గఙ్గామ్భసిక్షేపః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహముపవాసఃస్యాదశ్నీయుర్లబ్ధమేవవా ।
గతాదరణ్యేచతుర్థేఽహ్ని పూర్వాహ్ణేత్వస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దివైవతర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణేఽస్థిసఞ్చయః ।
నరాత్రౌనచసన్ధ్యాయాం తస్మాత్పూర్వాహ్ణవసః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనివిప్రాణామస్థిసఞ్చయనంమతమ్ । పూ
ర్వాహ్ణఃశుభదఃప్రోక్తోమధ్యాహ్నోమధ్యమఃస్మృతః ॥ తృతీయభాగేహ్నే
నంస్యాదస్థిసఞ్చయనంతథా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయ
నం కార్యం పూర్వాహ్ణేతుశుభావహమ్ । మధ్యాహ్నే మధ్యమంప్రోక్త
ముపరాహ్ణేవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే
హ్నిచకర్తవ్యం భస్మాస్థిచయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః —

॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాం సప్తమ్యాంవాఽస్థీని సఞ్చి-
న్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అపరేద్యుః - పరస్మిన్దివస ఇత్యర్థః । తృతీయస్యామి
త్యాదిచానన్తరోక్తద్వితీయదివసాపేక్షయా వేదితవ్యమ్, నత్వాద్యదివ
సాపేక్షయా । అత ఏవ భాష్యకారేణ తృతీయస్యామిత్యాదిషు వ్యుష్టాయా
మిత్యధ్యాహారః కృతః । తథా బోధాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమేక
స్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషు వా పఞ్చసు వా సప్తసు వా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం
బహుస్మృతివిహితత్వాద్బ్రాహ్మణస్య చతుర్థేఽహన్యేవ సఞ్చయనాయు
క్తః । కథంచిత్తదసమ్భవే కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయే
వా చతుర్థే పఞ్చమేఽపివా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్దినే తద్గోత్రజైస్స
హ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే-పఞ్చమే వాఽస్థిస
ఞ్చయస్సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం
యస్మైదినే ప్రాజ్ఞవమాద్భవేత్ । కేచిద్విషమ ఏవాత్ర వ్యుష్టే త్రైత్య
నుక్తితః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ బుధసోమౌ శుభౌ జ్ఞేయౌ మధ్యమౌ
గురుభార్గవౌ । అర్కారమన్దా నిన్ద్యాః స్యుః ప్రశస్తం విషమేఽహని ॥ ద్వితీయ
శ్చ చతుర్థశ్చ శుభదౌ యుక్మవాసరౌ । ప్రశస్తతిథివారాణాం నక్షత్రా
ణామసంభవే ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం ద్విజవాక్యానుశాసనాత్ । య
స్మిన్కస్మిన్దినే వాఽపి నైవాశౌచం విలఙ్ఘయేత్ ॥ ఆశౌచాదూర్ధ్వభావీ చే
త్పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చ
యనం కర్మ దశాహోర్ధ్వభావి చేత్ । అస్థీని పునరాహృత్య దాహయే
ద్యాజ్ఞికైః పునః ॥ పిణ్డోదకం నవశ్రాద్ధం పునః కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇ
తి । ఏతత్పునర్దాహవిధానం ద్వాదశాహసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । ద్వా
దశాహవ్యతిరిక్తకాలాన్తరసాపిణ్డ్యేతు దశాహోర్ధ్వమపి సపిణ్డీకరణా
త్ప్రాక్ శుభదినే సఞ్చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థి
సఞ్చయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తథాఽఽశ్వలాయనః —
॥ వా ॥ సఞ్చయనమూర్ధ్వం దశమ్యాః కృష్ణపక్షస్యాయుజాస్వేకనక్ష
త్రే ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకస్యాంవ్యుష్టాయాంత్రి
షు పఞ్చసు సప్తసు నవసు వైకాదశసు వాయుగ్మా రాత్రీరర్ధమాసాన్ ఋతూన్

సంవత్సరంవా సమ్పాద్యాస్థి సంచినుయుః ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తేచేత్సాపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమాద్యయుగ్మాసు తిథిష్వపివా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యంచేదన్తర్దశాహే చతుర్థషష్ఠాష్టమదశమాహేషు ఏకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యా సమాహితాగ్నేః, అన్యేషాం మరణాదిదాహాదివా । తథా బ్రాహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తుదాహతః । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమత ఉత్క్రాన్తేస్సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనందాహాన్మృతాహాస్తు యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మరణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతఃపరమ్ । తయోస్సంచయనందాహాన్మృతాహాస్తు తిథిఃస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే వా సద్యఃసంచయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసంచయనం భవేత్ । అస్థ్నాం ప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయ ఇష్యతే ॥ యదా పలాశవల్కలైః కృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సంచినుయాత్ సద్యోమన్త్రాఞ్జపేత్తు వా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పలాశశరీరందగ్ధ్వా సమూహ్యాప్సు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్య ఏవ మన్త్రజపం కృత్వా భస్మోద్ధృత్యాప్సు క్షిపేదిత్యర్థః । పునస్సంస్కారవిషయవిశేషే సంచయననిషేధ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే పక్షాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాన్న చ చర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదినా తు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాదిశబ్దేన దౌహిత్రాదయో గృహ్యన్తే । తద్వ్యతిరిక్తసంస్కర్తృవిషయే అబ్దాత్పరతః పునస్సంస్కారే సతి సంచయనమన్త్రజపోఽపి న కార్య ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదిదహేదేనమేకర్చవ్రతబన్ధనాత్ । పఞ్చమాద్వ్యస్థిచయనం శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమాబ్దాత్పూర్వం నాస్థిసంచయనమిత్యర్థః । గర్గః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దశేఽపి పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనంచైవ దర్శాత్పూర్వం స

మాచరేత్ ॥ ప్రథమేఽహ్ని ద్వితీయేఽహ్ని యదిదర్శస్తదైవహి । అస్థిస
ఞ్చయనంకుర్యాదితి త్యేషావైష్ణవీస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దర్శగ్రహణం సజాతీ
న్తరేరప్యుపలక్షణమ్ । అత్రశ్వాదిమాషణేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వ
సూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం
స్పర్శనంచేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైఃప్రక్షాళ్యకృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచ
సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రతు — ॥ శ్లో ॥ బహిర్గర్దభచణ్డాలైశ్శ
వాస్థిస్పృశ్యతేయది । పఞ్చపఞ్చచతుఃపఞ్చకృచ్ఛ్రాణి త్రితయంచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చపఞ్చేతి పఞ్చవింశతిః, చతుఃపఞ్చేతి వింశతిః, ప
ఞ్చవింశతి వింశతిశ్చ ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రాణి శ్వాదిస్పర్శేయథాక్ర
మమాచరేదిత్యర్థః । అన్యాశౌచిస్పర్శే కృచ్ఛ్రత్రయమ్, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా
మాశౌచినాంస్పర్శే కృచ్ఛ్రాణాంత్రితయంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ ।

అస్థినిక్షేపప్రకారః

ఖననప్రకారమాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ పురుషసంమితం గజ
సంమితంవా గర్తంఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భమవధాయ పునరభ్యర్చ్య
మృత్తికాదిభిఃప్రచ్ఛాదయేత్, తద్యావద్వసతి తావత్ స్వర్గేమహీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృ
త్యాస్థీనిభస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్యగవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్స్నా
త్రిపమ్పుటేకృత్వా వస్త్రేణపరివేష్ట్యవా । దేశేతుకుశదర్భాఢ్యే నిఖనే
ద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ చితాయాందక్షిణేపా
ర్శ్వేజానుదఘ్నం ఖాత్వా గర్తే కుమ్భంనిదధ్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీనిసంచిత్య కుమ్భే తాని నిధాయచ । ఘృ
తేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వాకుమ్భం నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అస్థీ
న్యాధాయకుమ్భేతు స్థాపయేద్గర్తేవినిక్షిపేత్ । ఆవికాజినవస్త్రైర్వాక్షౌ
మైఃకౌశేయపట్టకైః ॥ కుశరజ్వాదృఢంబధ్వా గఙ్గామ్భసి వినిక్షిపేత్ । అ
ఘమర్షణసూక్తంచ యావన్మజ్జతితజ్జపేత్ ॥ యావదస్థిమనుష్యాణాం గ
ఙ్గాతోయేషుతిష్ఠతి । తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకేమహీయతే ॥ * ॥
ఇతి షాడ్మేచ — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాంకృత్వాఽఘనంశుద్ధింకేశవాద్యైశ్చనా

మభిః । పఞ్చగవ్యేషు నిక్షిప్య గన్ధాద్యైస్సంప్రపూజయేత్ ॥ ద్విజానుజ్ఞామవాప్యైవ గఙ్గాయాంసుసమాహితః । సఙ్కల్ప్య ప్రయతస్తస్య చోచ్చరన్ గోత్రనామని ॥ అఘమర్షణసూక్తేన ధర్మాయైవ నమోస్త్వితి । విసర్జయేత్తతోఽస్థీని యావదస్థీని తజ్జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అస్థీని మాతాపితృమాతులాదేర్దశాశ్వమేధేతు నరో నభస్యే । కృష్ణాష్టమ్యాం పఞ్చగవ్యైర్నిషిచ్య హిరణ్యమధ్వాజ్యతిలైర్వికీర్య ॥ పుణ్యేతు మృత్పిణ్డపుటే నిధాయ నమోస్తు ధర్మాయ ఇతి బ్రువంశ్చ । క్షిపేజ్జలే పితృతీర్థేన భక్త్యా స్నాత్వాఽథసూర్యం ప్రయతః ప్రపశ్యేత్ ॥ యథాశక్త్యా దక్షిణాంచాథదత్వా పితౄన్ సర్వాన్ బ్రహ్మలోకం నయేత్సః ॥ * ॥ ఇతి । మాత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాఽస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేచ్ఛివివాక్షిపేత్ । తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశేవా సకుశేశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం యమునాయాంవా కావేర్యాంవా శతద్రుతౌ । సరస్వత్యాం విశేషేణ హ్యస్థీని విసృజేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ కావేరీతీరవాసీచ తత్ర దగ్ధో మృతోఽపివా । కృతామ్బుస్సఞ్చితాస్థిర్వా ధూతపాప్మా దివం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వారవత్యాం సేతుబన్ధే గోదావర్యాంచ పుష్కరే । అస్థీని విసృజేద్యస్య సమృతోముక్తిమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రియా అనాహితాగ్నేశ్చ కుమ్భాన్తస్థోఽస్థిసఞ్చయః । నివాపాన్తో హవిర్యజ్ఞయాజినస్సోమయాజినః ॥ పునర్దాహావధిర్లోష్టచితిరగ్నిచితః పునః । నివాపో న పునర్దాహే లోష్టచిత్యాం న చోభయమ్ ॥ కేచిన్నివాపమిచ్ఛన్తి హ్యుభయత్రావిరోధతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — అనాహితాగ్నేరాహితాగ్నిపత్నీనాంచ "పలాశమూలేవా కుమ్భంనిధాయ" ఇత్యేవముక్తమేవకర్తవ్యమ్, కష్వాదితు తదఙ్గత్వాత్క్రియత ఏవ । హవిర్యజ్ఞయాజినో నిలయనాన్తమ్ , సోమయాజినః పునర్దహనాన్తం కర్తవ్యమ్, మహాగ్నిచితః కాఠకాగ్నిచితశ్చ లోష్టచయనాన్తమితి .

అస్థిసంచయనే వారాదిదోషః

అస్థిసంచయనే వారనక్షత్రనిషేధో యమేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ భౌమార్కమన్దవారేషు తిథియుగ్మేషు వర్జయేత్ । వర్జయేదేకపాదృక్షే ద్వి

పాద్యృక్షేఽస్థిసంచయమ్ ॥ ప్రదాతృజన్మనక్షత్రే త్రిపాద్యృక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవేఽర్కే చ చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । బార్హస్పత్యే తథాశ్రేష్ఠే పుష్యే హస్తే తథైవ చ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాత్కులక్షయకరం హి తత్ । ఫల్గునీద్వయమాషాఢద్వయప్రోష్ఠపదద్వయమ్ ॥ షడ్భ్యోఽన్యత్ర తు నక్షత్రే హ్యస్థిసంచయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ । దహనం మరణం చాస్థిచయనం త్రిగుణం భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గురుశుక్రారశన్యర్కే నన్దాయాం చ త్రిజన్మసు । ఉత్తరాహస్తచిత్రాసు పుష్యే నైవాస్థిసంచయః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనం కార్యం జన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణాయాం చ విశేషేణ నన్దాయాం చ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । ఆత్రేయే — ॥ శ్లో ॥ కాలేఽల్పదోషే కుర్వీత త్యాజ్యం దోషాధికేఽశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దివసా గుణదోషాభ్యాం సంపృక్తా హి పరస్పరమ్ । కేవలం గుణయోగో హి దేవానామపి దుర్లభః ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత సర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషనశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రాదిశుభవారశ్చ నన్దా చైవ చతుర్దశీ । ఉత్తరాత్రయ రోహిణ్యః పూర్ణా చన్ద్రార్కి చ జన్మ చ ॥ ఏతేష్వపి చ కర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్విశేషతః । అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణే నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధే చ దహనే గురోః । నైవ దోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యక్షపితృమాతృవ్యతిరిక్తవిషయే శౌక్రం వర్జ్యమేవ, "శౌక్రం పిత్రోర్నదోషాయ" ఇతి పిత్రోరేవావర్జనీయత్వస్మరణాత్, "సర్వదా శుక్రవారస్తు వర్జనీయః ప్రయత్నతః ।" ఇతిస్మరణాచ్చ.

శవాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్మశానాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమాహ సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ నష్టే శవాగ్నౌ తద్భస్మసంస్పృష్ట్వాఽరణిమన్థనమ్ । లౌకికాగ్న్యాహృతి

స్మార్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తం ద్వయోస్సమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేర్మథితాగ్నిః అనాహితాగ్నేర్లౌకికాగ్నిః ఉభయత్ర సర్వప్రాయశ్చిత్తం సమమిత్యర్థః । అత్ర విశేషమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథయద్యుపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిః శ్మశానాగ్నిరా చతుర్థాదా దశాహాద్వా స్థిసఞ్చయనాదనుగతస్స్యాత్, "అపహతా అసురాః" ఇతి ప్రోక్ష్య, క్షిప్రం భస్మ సమారోపణమ్, "అయన్తే యోనిర్ఋత్వియః" ఇతి సమిధసమారోప్య, లౌకికాగ్నిమాహృత్య సమిధమాదధాతి, "ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే" ఇతి ద్వాభ్యామ్, సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి, అయాశ్చాగ్నేపఞ్చ హోతా బ్రాహ్మణపక హోతా మనస్వతీ, మిన్దాహుతిర్మహావ్యాహృతిర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సూత్రమిదం వ్యాఖ్యాతం పితృమేధసారకృతా — ॥ వా ॥ యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్స్యాత్తతస్సఙ్కల్ప్య, "అపహతా అసురాః" ఇతి తద్భస్మ ప్రోక్ష్య, "అయన్తే యోనిర్ఋత్వియః" ఇతి సమిధసమారోప్య, లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, "ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వ" ఇతి ద్వాభ్యాం తాం సమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వీం చ సంస్కృత్య, "అయాశ్చ - అగ్నే హోతా" ఇతి ద్వాభ్యామ్, "బ్రాహ్మణపక హోతా" ఇత్యనువాకేన చ ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్, "మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ - యన్మ ఆత్మనః" ఇతి ద్వాభ్యామ్, "భూరగ్నయే చ" ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతిభిశ్చ హుత్వా, అగ్నిం పరిషిచ్య తతః కర్మ ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కారికా చ — ॥ శ్లో ॥ ఉపాయనాగ్నౌ చ వివాహవహ్నౌ శ్మశానలే సూతకపావకే చ । శాన్తేఽపహత్యాఽపహతేతి మన్త్రాచ్ఛిన్నే దేవాద్భిరవోక్ష్య భస్మ ॥ తద్భస్మ చారోప్య సమిధ్యయన్త ఆజుహ్వా ఉద్బుధ్యబుచోద్వయేన । లౌక్యానలే తాం సమిధం విధాయ పరిస్తరాజ్యోత్పవనాధికృత్వా ॥ అయాశ్చ పఞ్చ హోతా చ బ్రాహ్మణపక హోతా దశ । మనస్వతీ చ మిన్దా చ మహావ్యాహృతయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిప్రవాహాహృతం ప్రతికృతిదాహో వా తత్రాస్థ్యభావాత్తద్ధంసఞ్చయ ఇత్యపేక్షాయాముక్తమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయ

నాత్పూర్వం ప్రవాహేనహృతంయది । అస్థిప్రతికృతీకృత్య తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థీని సంచయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మవా తతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రింతుజపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జలప్రవాహే కూలేవా తీరేవాఽథ సరిద్వృతే । జలౌఘవాఽస్థినాశేతుతన్మన్త్రింతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనంయాగో దేవానాంపరికీర్తితః । ప్రేతీభూతంతథోద్దిశ్య యశ్చకిర్న కరోతిచేత్ ॥ దేవతానాంతు యజనం తం శపన్త్యథ దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । దేవాశ్చాత్రశ్మశానవాసిన స్తత్రపూర్వదద్ధాః ॥ శ్లో ॥ శ్మశానవాసినో దేవాఃశవానాంపరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మృతేః । తాన్ దేవానచిరమృతం ప్రేతం చోద్దిశ్యాపూపాదిభిఃపూజాకార్యేత్యుక్తంభవతి। ప్రేతీభూతమిత్యుక్తేస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ సంచయః కార్య ఇతిసిద్ధమ్ .

ప్రభూతబలిః

దశమేఽహి ప్రేతస్యమహతీక్షుద్భవతి , తన్నివృత్తిః ప్రభూతబలినాభవతి , సచదశమదినపిణ్డోదకదానాత్పూర్వం కార్యః , ॥ శ్లో ॥ తిలోదకేచపిణ్డేచ ప్రదత్తేదశమేఽహని । అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానానన్తరమేవాశ్మోత్థాపనస్మరణాత్ । " దశమేక్షుత్పరిక్షయః " " దశమేనతుపిణ్డేనతృప్తిః ప్రేతస్యజాయతే " ఇతి స్మరణాత్ , భుక్తభోజనవత్తృప్తస్యప్రేతస్యబలిప్రదానాయోగాదిత్యాహుః । అఖణ్డాదర్శేతు — ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానాత్ప్రీతతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యాసన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యహం యత్పిణ్డోదకదానం యచ్చదశాహేయచ్చప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం ప్రేతస్యతృప్తిర్భవతీత్యర్థః । ఏవంచప్రభూతబలిప్రదానేనాపి ప్రేతస్య తృప్తేః పిణ్డోదకదాన ప్రభూతబలిదానయోః పౌర్వాపర్యే అనియమ ఇతి కేచిత్ । యత్తుకైశ్చిదుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ మన్దారగురువారేషుదశాహే సముపస్థితే । బలింప్రభూతం దద్యాచ్చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమిత్యేకే । పితృమేధసారేవిశేషః — ॥ వా ॥ నాత్రవారాదిదోషచిన్తా బలేఃక్షున్నివృత్త్యర్థత్వాద్దశాహ ఏవ త

ధ్యాభావాత్తత్పూర్వం ప్రభూతబలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్ పిణ్డోదకదానపదదోషాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ బలిర్దేయః । “ వైధేకర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ ।” ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కాలదీపేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆరవారే చ సౌరే చ గురువారే చ భార్గవే । పాషాణస్థాపనోత్థానం సఞ్చయశ్చ కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్ , అతిక్రాన్తౌర్ధ్వదైహికవిషయం చ , ॥ శ్లో ॥ పాషాణస్థాపనే శ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । ఉత్థాపనే స శౌక్రీ యా మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షే న విచారయేత్ । ఇతి స్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అన్తర్దశాహే దర్శాదిసమ్భవే విధిః

యదా దశాహమధ్యే దర్శపాతస్తదా దర్శ ఏవోత్తరతన్త్రం పిణ్డోదకదానాదిరూపం సమాపయేత్ । తదాహ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యేన్దావేవ కర్తవ్యా ప్రేతపిణ్డోదకక్రియా । ద్వైరైన్దవే తు కుర్వాణః పునశ్శావం సమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌచ తన్త్రిస్తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సూర్యసఙ్క్రాన్తేరప్యుపలక్షణమ్ । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణం భానోర్మధ్యతః ప్రేతకార్యతః । నో చేత్తత్కర్తృనాశః స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దర్శస్సఙ్క్రమణం వాపి దశాహాన్తర్యదా భవేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్యమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ చన్ద్రద్వయే యదాఽజ్ఞానాత్ప్రేతకర్మ సమాచరేత్ । నోపతిష్ఠతి తత్సర్వం దాతుః కులవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే బలిర్నైవ దేయః ప్రేతస్య తృప్తయే । యది దద్యాద్ద్విచన్ద్రే తు దాతుః కులవినాశ

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం తత్ర దర్శాత్పూర్వం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథోర్ధ్వం కృష్ణపక్షస్య దశమ్యాం సంస్థితే సతి । తదానీం సంచయేదస్థి న చతుర్థేఽహ్ని సంచయః ॥ త్రయోదశీకలామాత్రా తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ చతుర్దశీయుక్తామావాస్యాదినే చతుర్దశీసమయమరణేఽపి అమాయాం దాహసఞ్చయోదకాది సమాపనీయమ్ । తదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీక్షణమృతస్తత్ర దర్శో భవేద్యది । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవ దినే క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదయం యాతి చాదిత్యే పర్వమిశ్రాం చతుర్దశీమ్ । సంప్రాప్య సంస్థితే విప్రే కృష్ణపక్షస్య తం దహేత్ ॥ అమాయాం వా మృతిర్యస్య తస్యాం ససాఽర కల్పనా । తస్యాం సఞ్చయనం కుర్యాచ్ఛేషం చైవ యథాయథమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీమృతః కశ్చిత్తతః ప్రాప్నోత్యమాఽధిః । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవాహ్ని నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్దుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియో వా పురుషస్య వా । ఉదకం పిణ్డదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా తత్రోదకబలిం హరేత్ । అథవా తత్ప్రభృత్యేవ జలం పిణ్డాంస్తు వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శమరణే తదుత్తరదినమారభ్య వా పిణ్డోదకదానం కుర్యాద్దర్శసఙ్క్రమయోర్దుష్టత్వాదితి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యే తు, అన్తర్దశాహే యదా కదాచిద్దర్శసంభవే ఉదకాదిసమాపనీయం తదుత్తరదినమారభ్య వా కార్యమితి వ్యాచక్షతే, తదయుక్తమ్ " ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా " ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । అమావాస్యామరణవిషయస్యైవ వికల్పస్య ప్రతీతేః, " ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్ " ఇత్యాదినా ప్రథమదినప్రభృత్యవిశేషేణ ఉదకదానాదివిధానాత్ దర్శాదేః పూర్వమేవారభ్య దర్శాదౌ సమాపనీయమ్ । తత్రాలస్యాదినాఽనారబ్ధే సతి దర్శసఙ్క్రాన్త్యనన్తరదినమారభ్య దినత్రయేణైకేన వా దినేన సమాపనీయమిత్యాహుః । దర్శసఙ్క్రమయోస్తు సఞ్చయ

నం కృత్వైవ సమాపనీయమ్ । తథా కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా యదా దర్శో భవేత్తదా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదితి విష్ణుస్మృతిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిరిత్యాదిభిః సఙ్క్రమణస్యాపి తాదృశత్వస్మరణాద్దర్శతుల్యయోగత్వేన తాదృక్సఙ్క్రమణేఽప్యేవమేవ గ్రాహ్యమ్ । దశాహమధ్యే తయోరాగమే దర్శే సమాపయేత్, “ప్రాప్తే దర్శే సఙ్క్రమే చ దశాహ ఏవ సమాపయేత్ ।” ఇతి స్మరణాత్ । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్క్రాన్తిదర్శౌ తు దశాహాభ్యన్తరే యదా । మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం దర్శే నైవ సమాపయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం తు మృతిర్యస్య తద్దినే దహనం భవేత్ । చన్ద్రస్య దర్శనాత్పూర్వం దర్శే పిణ్డాన్సమాపయేత్ ॥ అమాయాం చ మృతం దేహం ప్రథమాయాం దహేద్యది । ఉదకం పిణ్డదానం చ స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం మరణం యస్య తస్య పిణ్డోదకక్రియా । ఆదశాహాత్ప్రతిదినం కారయేత్ స్మృతిశాసనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదపి ప్రథమాహాభిప్రాయమ్, అన్యథా పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేః । ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః । అమావాస్యాఽష్టమాంశే చ పునః కిల భవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽమావాస్యాష్టమాంశాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకాపకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రత్వప్రసక్తాత్ । దినద్వయేఽప్యమావాస్యాసమ్భవే మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాం తస్యాం శ్రాద్ధదినేఽష్టమాంశాత్ప్రాక్కర్తవ్యః । సఙ్క్రాన్తావపి తత్సమయాత్పూర్వం మధ్యాహ్న ఏవ సమాపనీయమ్ । అనాథవిషయేఽపి స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే మృతోఽనాథో దగ్ధశ్చేదుదకార్థినః । సఞ్చయోదకదానాని తస్మిన్నహ్ని సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వచనాని మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయాణి .

దశాహమధ్యే దర్శాదిసంభవే మాతాపితృవిషయే

మాతాపితృవిషయే తు శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం

జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్వాగ్దశాహాత్పిత్రో
స్తు కుహూర్యది తదా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదోషో నాస్త్యేవ కర్తవ్యా తుక్రి
యాసుతైః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే పిత్రోః సినీ
వాలీ యదా భవేత్ । అతీత్యైవ చ కర్తవ్యం పుత్రేణాఽన్యేన నేష్యతే ॥*॥
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్మాతుర్గురోర్మృతౌ ।
పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥*॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥
ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్
కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే స
ఞ్జాత్రిస్త్రిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నార
సేతరైః ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రదృష్టశ్చేద్ధినస్తి శవదాహకమ్ । చన్ద్రద్వయేఽ
పి కర్తవ్యా మాతాపిత్రోర్బలిక్రియా ॥ * ॥ వరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥
దర్శే ప్రేతదినేషు సత్యపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । స
పిణ్డో వర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేచ్ఛిష్టం పిణ్డోదకాదికమ్ । మాతాపిత్రో
ర్వినాఽన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యదపి — ॥ శ్లో ॥
దశాహాభ్యన్తరే దర్శస్సఞ్జాత్రిమో వాఽభవేద్యది । మాతాపిత్రోర్దశాహా
న్తం యథావిధి సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆ
శౌచమధ్యే విధుసఙ్క్షయశ్చేద్దద్యాద్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రీసుతో
దత్తక ఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । మాతా
పితృవిషయే విశేషో గాలవేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు
యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహా
త్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరాశౌచమధ్యే త్రిరాత్రాత్పరం యది దర్శ
స్సమాపతేత్ , తదైవోత్తరం తన్త్రం దర్శే సమాపయేత్ , నార్వాక్ద
ర్శపాతఇత్యర్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దర్శో దశాహమధ్యే
స్యాదూర్ధ్వం తన్త్రం సమాపయేత్ । త్రిరాత్రాదుత్తరం పిత్రోర్మృతావితి వి
నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమ

ధ్యేతు దర్శశ్చేత్త్రిదినాత్పరమ్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్య
మితి నిశ్చయః ॥ * ॥ తథా — ॥శ్లో॥ దశాహమధ్యేదర్శశ్చేత్తత్ర స
ర్వం సమాపయేత్ । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోరపి సమాపయే
త్ ॥*॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయకాలాదర్శాదిప్రా
ఛనిబన్ధనేషు వ్యవస్థాకృతా । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే యదాకదా వా
దర్శాపాతేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్, మాతాపితృవిషయేతుత్రిరాత్రా
దుత్తరందర్శాపాతేఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుయావ
దాశౌచం దద్యాత్పిణ్డాఞ్జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిదశాహసమాపన
ప్రతిపాదకానివచనానిత్రిరాత్రాదర్వాక్ దర్శాపాతేవేదితవ్యాని । త్ర్య
హాత్పరమితిగాలవాదిభిర్విశేషితత్వాదితి । అత్ర చన్ద్రికాదా ఔరసాదిస
ర్వపుత్రసాధారణ్యేనావిశేషేణవ్యవస్థోక్తా । అన్యైస్తుపితృమేధసారకృ
దాదిభిర్నవీనైర్వ్యవస్థాన్తరముక్తమ్ । " పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ , ఇ
త్యాదీనిమాతాపితృవిషయేత్రిరాత్రాదుత్తరం దర్శసమ్భవేసమాప్తిప్రతి
పాదకానిగాలవాదివచనానిదత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతిరిక్తగౌణపుత్రక
ర్తృకోదకసమాప్తిపరాణి । ' తోయంపిణ్డంసమాప్యైతతద్దినేనారసేతరైః '
' శేషాస్సుతాస్తత్రసమాపయేయుః । ' ఇత్యాదిభిస్త్ర్యహమధ్యేదర్శసమ్భ
వేతేషామపిపిణ్డోదకసమాపనప్రాప్తే ' పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ' ఇ
త్యాదీనితద్విషయాణ్యేవవ్యవతిష్ఠన్తే । ఏవంచ, ॥ శ్లో ॥ ద్విచక్రిదర్శనేదో
షోమాతాపిత్రోర్నవిద్యతే । మధ్యేపిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీభవేత్ ॥
పిత్రోస్తుయావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్, ఇత్యాదీనిత్రిరాత్రా
దర్వాగ్విషయాణీతిసఙ్కోచోనకార్యః । తేనదశాహమధ్యేత్రిరాత్రా
దర్వాగూర్ధ్వంవాదర్శసఙ్క్రమణసమ్భవేపుత్రవ్యతిరిక్తస్యకర్తుర్జ్ఞా
తీనాం దర్శసఙ్క్రమతో రేవసమాపనమ్ , దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతి
రిక్తపుత్రాణాం త్రిరాత్రాదూర్ధ్వం దర్శాదౌసతిసమాపనమ్ , త్రిరా
త్రాదర్వాగ్దర్శాపాతేతు తేషాంనసమాపనమ్ , దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రా
ణాంతుయదాకదావాదర్శాదౌసతినతత్రసమాపనమ్ , కింతుదశాహపవపి
ణ్డోదకాదిసమాపనమ్ " ఇతి । యథోచితమిహ ద్రష్టవ్యమ్ । జ్ఞాతీనాం

పుత్రేణసహ సమాపనముక్తం రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ సజాత్రిన్తి రాత్రావర్ధదర్శో వా మధ్యేచేత్ జ్ఞాతిభిస్సుతః । ఉదకం పిణ్డదానంచ దశాహాన్తేసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాఽన్యదపి — ॥ శ్లో ॥ కర్తాయదా సమాప్నోతి తదానీంతు సపిణ్డకాః । జ్ఞాతిభిస్తత్సమాప్తిశ్చేన్మధ్యేతేషాం కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డకాస్సమాప్నుయురితి శేషః । పుత్రవ్యతిరిక్త కర్తృవిషయే జ్ఞాతీనాం సమాపనమాహాశ్వః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకర్త్రా సహతిలోదకమ్ । యదిపశ్చాచ్చకర్తారస్తేన్తర్దర్శే తు సజాత్రిమే ॥ కుర్యురాన్తర్గతే దర్శే సజాత్రిమే దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ॥వా॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకుర్వతాకర్త్రా సహ యదాజ్ఞాతయః క్రియారమ్భంనకుర్వన్తి, యదాచకర్తారఃదర్శాదేరూర్ధ్వం క్రియారమ్భంకుర్వన్తితత్రోభయత్రజ్ఞాతయోఽన్తర్దశాహేదర్శేసంక్రమేవా సమాపనం కుర్యుః , దర్శాదూర్ధ్వమారభ్య కుర్వతాకర్త్రా సహనవదశమేహనీతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్త్రాయేన కుర్వన్తి తిలోదకమ్ । తైర్జ్ఞాతిభిశ్చదర్శాదౌ సమాప్యేతౌరసేతరైః ॥*॥ ఇతి । ఔరసేతరైః కర్తృభిర్జ్ఞాతీనాం సమాపనమిత్యర్థః । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేసజాత్రిన్నా ప్రేతకర్మ సమాపనమ్ । స్యాహి వజ్ఞాతిభిః కార్యమౌరసాన్యైశ్చకర్తృభిః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతకర్మ సమాపనమిత్యుక్తత్వాత్ , ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమపి దర్శేఽపకృష్య సమాపనీయమితి కేచిత్ । అన్యేతు — “॥ శ్లో ॥ తోయపిణ్డం సమాప్యేత తద్దినేనౌరసేతరైః । ” ఇత్యాదిభిఃపిణ్డోదకయోరేవాపకర్షణస్మరణాన్నాస్తి నవశ్రాద్ధాపకర్షః , తత్తద్దినేష్వేకాదశేవాదినే నవశ్రాద్ధానికర్తవ్యాని , ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానితు అపకృష్యసమాపనీయాని ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డోదకోపక్రమావసాన విశిష్టత్వాత్ , సన్నియోగశిష్టన్యాయాచ్చేత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

పాషాణోత్థాపనక్రమః

పాషాణోత్థాపనం దశాహపవకుర్యాదిత్యాహాశ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాహమధ్యేతథాఽన్తేయ ఉదకాది సమాపయేత్ । సపవదశమేకుర్యాత్పా

షాణోత్థాపనాదికమ్ ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి మధ్యేయది సమాపయేత్ । తథాఽపిదశమేఽప్యేవం పాషాణోత్థాపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చాప్యపకృష్యసమాపయేత్ । ఉత్థాపనం దశాహేస్యాదన్యథా కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్థాపనం ప్రభూతబలిప్రదానస్యాప్యుపలక్షణమ్ । యదాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేత్వథదర్శ ఆగతే సమాపితే కర్మణి పారలౌకికే । ఉత్థాపనం భూతబలిర్దశాహమధ్యేకృతంచేత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్ పిణ్డశేషం సమాపయేత్ । ఉత్థాపనం శాన్తిహోమందశమేఽహ్ని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శేవా సఙ్క్రమేవాసమాప్యతు । వపనం శాన్తిహోమంచ దశాహాన్తేసమాచరేత్ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతీనామపి వపనమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠాదశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తేసర్వేకర్తృభిస్సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శాన్తిహోమకాలే వపనమాహాపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి కారయన్తే ఏషప్రథమోలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహ సమాపనే కేశవపనపూర్వకమేవోదకం దేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యుర్జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ , ॥ వా ॥ వపనం కృత్వా స్నాత్వా ఏకవస్త్రా జలాఞ్జలీన్ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానంచ శ్రాద్ధం చైవచ నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాచ్చ । ఏవంచాన్తర్దశాహసమాపనే జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినే కర్త్రాదుపరి వపనాకరణే తర్పణాత్పూర్వం కర్తవ్యమేవ, దశమదినేఽపి శాన్తిహోమకాలే శేషవపనం సర్వాఙ్గవపనంవా కార్యమ్ । బాలాదేస్సంస్కారాది ప్రేతకృత్యం బాలాద్యాశౌచప్రకరణే సవిస్తరం ప్రతిపాదితమ్ .

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయేక్రమః

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయే । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానేయః పిణ్డదానేప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌ ప్రవృత్తోఽపిసత్యాజ్యః

పిణ్డదస్స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రా క్రమే యస్తుప్రవృత్తోఽపిక్రియాం త్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్త్రావిసృజేత్తతః ॥ తతస్తిలోదకంపిణ్డంనగ్నప్రచ్ఛాదనంతథా ।నవశ్రాద్ధప్రదానాదిసర్వం కర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధేసంస్కారాదౌకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషంసమాచరేత్ ॥ * ॥ కనిష్ఠేనసోదరేణభిన్నోదరేణవాదాహాదిప్రేతకృత్యే ఆరబ్ధేసఞ్చయనాత్పూర్వం పరంవాఽఽగతోజ్యేష్ఠ పుత్త్రః కనిష్ఠకృతస్యప్రేతకృత్యస్యశేషం కుర్యాదిత్యర్థః । తత్రసఞ్చయనాత్పూర్వమాగతశ్చేదుప్తకేశస్సఞ్చయనమతీతకాలోదక పిణ్డాంశ్చైకదాకృత్వాతతస్తాత్కాలికపిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృత్వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । సఞ్చయనాత్పరమాగతశ్చేదతీతకాలోదకపిణ్డమాత్రమేకదాదత్వాతాత్కాలికపిణ్డోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృత్వాశ్రవణదినమారభ్యదశాహాశౌచమనుష్ఠాయానన్తరమావృత్తాద్యమాసికాదీన్యుక్తకాలేకృత్వాత్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాన్న ద్వాదశాహే, తత్రతస్యాశౌచసద్భావాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దశం పుత్త్రః పిత్రోస్తు మరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యేసఞ్చయనాదూర్ధ్వం యదిపితృమృతిం శృణోతి తద్విషయమిదం దశాహాశౌచమ్, ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపిత్రువిపర్యయమ్ । పుత్త్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయనాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అన్యేనసంస్కారేకృతే సఞ్చయనాత్పూర్వమాగతః పుత్త్రః పునర్దాహాదిసర్వంకృత్వాదశాహశేషేణశుద్ధ్యేత్ , కనిష్ఠేనకృతేతుదాహంవినాసఞ్చయనాదిసర్వంకృత్వాశేషేణైవశుద్ధ్యేత్ । తదుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అన్యేనయస్యసంస్కారః కృతస్తస్యాత్మజః పునః । కుర్యాదేవయథాశాస్త్రమన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పునర్దహనమారభ్యశ్రాద్ధాన్తం పైతృమేధికమ్ । కృత్వాఽన్తే ప్రేతరూపస్యసపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపునర్దాహేచితాగ్నినాశైతదనుగతప్రా

యశ్చోత్తవిధినాఽగ్నిముత్పాద్యపునర్దహనవిధినాఽస్థ్యాదిసంస్కృత్యఏకాదశాహేఏకోద్దిష్టం ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణంచ కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్య చ । అస్థిసఞ్చయనాదర్వాక్పునర్దాహో విధీయతే ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమసమాప్తోదకస్య తు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగాగతో యది పుత్రకః । తతస్తు కర్మ కుర్వీత సంస్కర్తా విసృజేత్తదా ॥ విసృష్టో భోజయిత్వాన్తే బ్రాహ్మణాంశ్చ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కర్మ - పునర్దహనాదికమ్ , అన్తే - సంస్కర్తుస్స్వాశౌచాన్తే , విసృష్టశ్శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్భోజయేదిత్యర్థః । అథాన్యేనసంస్కారే సఞ్చయే చ కృతే సఞ్చయనాత్పరమాగతేన పుత్రేణ దాహాదిన కార్యమ్ , అతీతపిణ్డోదకదాననగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమవశిష్టదినప్రేతకృత్యంచ కార్యమిత్యుక్తం భవతి । అన్యేన కృతే దాహే సఞ్చయాత్పూర్వమాగతోఽపి పుత్రవ్యతిరిక్తో ముఖ్యకర్తా పునర్దాహం న కుర్యాత్ , సఞ్చయనోదకాద్యేవ కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ పునర్దాహక్రియాస్సర్వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః । ఇతరేషాంతు సర్వేషాం పునర్దాహస్తు నేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి పరాశరస్మరణాత్ .

అసపిణ్డాదిదాహకానాం ముఖ్యకర్తృసమాగమే విధిః

అసపిణ్డశ్చేద్దాహకర్తా తస్య సఞ్చయనాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృసమాగమే సతి అనన్తరమాశౌచముదకదానంచ నాస్తి, సఞ్చయనాత్పరం ముఖ్యకర్తృదర్శనే ప్రేతాన్నభోజనే దశాహమాశౌచముదకదానంచ కార్యమ్ । పక్షిణ్యాశౌచినస్తు అసపిణ్డదాహే సఞ్చయాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృదర్శనే త్రిరాత్రాశౌచమ్ , సఞ్చయనానన్తరం దర్శనే దశరాత్రమాశౌచముదకదానంచాస్తి । సమానోదకాదిషు త్రిరాత్రాశౌచిషు సపిణ్డేషు వా దహనకర్తృషు సత్సు సఞ్చయనాత్పూర్వం పరం వా ముఖ్యకర్తృదర్శనే దశాహమాశౌచముదకదానంచ భవతి , అన్యత్సర్వం నివర్తతే । అత్ర సంవాదవచనాని । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రో నిర్హృత్య బన్ధువత్ । అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్గృహే

వసేత్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధానామాశౌచం దహనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్, "యావదాశౌచముదకమ్" ఇతి సంస్కర్తురుదకదానస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతించ నరం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । జ్ఞాతీనాం దర్శనాచ్ఛుద్ధిస్సఞ్చితే దశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ త్ర్యహాత్తూదకదాయినః । శవదాహంతు కుర్యాచ్చేద్దశాహాన్తం భవేత్క్రియా ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రేతం వహేద్వాఽథదహేత్తు వా । తస్యాశౌచం దశాహం స్యాదన్యేషాంచ త్ర్యహం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - యోనిబన్ధానామిత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కర్తా స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే ముఖ్యకర్తర్యాగతేఽపి దౌహిత్రస్సమానోదకాదిస్సపిణ్డో వాసంస్కర్తా దశాహముదకమాత్రం సమాపయేత్, పిణ్డాదికమన్యత్సర్వం విసృజేదిత్యర్థః । అతస్సంస్కర్తా విసృజేదిత్యనేనాస్య న విరోధః । తథా చ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రాతాఽథ శిష్యో వా అన్యో వా బ్రాహ్మణస్సదా । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్కుర్యాదేవాప్ప్రదానతః ॥ పుత్రైరారబ్ధపిణ్డస్య యద్యాగచ్ఛన్తి వై సుతాః । తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోప్తపిణ్డదానం జలం తథా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రః - కనిష్ఠపుత్రః, అన్యో వా - సపిణ్డసమానోదకాదిః, అపాం ప్రదానం అప్ప్రదానమ్, అప్ప్రదానతః - అప్ప్రదానాత్, ఆప్రదానతః - అభివిధావాకారః, దశమదినే దేయోదకదానపర్యన్తమితి యావత్ । పూర్వోప్తపిణ్డదానమ్ - సంస్కర్త్రా పూర్వదత్తానాం పిణ్డానాం దానమ్, తథా జలమ్ - తిలవారి । ఏతదుక్తం భవతి - కనిష్ఠపుత్రభ్రాత్రాదిసంస్కర్తా స్వస్యాశౌచపర్యన్తం ముఖ్యకర్త్రాగమేఽప్యుదకమాత్రం దద్యాత్, అన్తరా సమాగతో ముఖ్యకర్తా తు అతీతదినవిహితోదకపిణ్డానేకదా దత్త్వా తాత్కాలికాని శేషాణి ప్రేతకార్యాణి చ తత్తత్కాలే కుర్యాదితి । నను "తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోప్తపిణ్డదానం జలం తథా" ఇతి

పారస్కరవచనస్య “ జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషంసమాపయేత్ ” ఇతి శ్రీధరీయవచనేనవిరోధ ఇతిచేన్నైవమ్ , శ్రీధరీయవచనప్రాప్తాతీతపిణ్డోదకదాననిషేధస్యార్థికత్వేనదౌర్బల్యాత్ , “ తేపికుర్యుః ” ఇతి పిణ్డోదకదానస్య కణ్ఠోక్తత్వేనప్రాబల్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రప్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ గౌతమః ” ఇతికర్తృవిపర్యయేదత్తపిణ్డోదకానాం పునర్విధానాచ్చ । యత్తు శాతాతపవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్యగోత్రోఽప్యసమ్బద్ధః ప్రేతస్యాగ్నిం దదాతియః । ఉదకం పిణ్డదానంచ సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యార్థః , దశాహనిర్వర్తనీయం పఞ్చసప్తతిసఙ్ఖ్యాకముదకం పిణ్డదశకంచ ముఖ్యకర్త్రభావే స్వాశౌచాన్తేసమాపయేత్ , యద్వా ప్రేతాన్నభోజనే సతి దశాహేనఉదకాదిసమాపయేదితి । అతఏవస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్నిషు రణాత్తువిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిసఞ్చయనగ్రహణం తిలోదకాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చ ప్రేతాన్నభోజనరహితాఽసపిణ్డవిషయమ్ , ॥ శ్లో ॥ యః ప్రమీతమలంకుర్యాద్వహేద్వాథదహేద్ద్విజమ్ । సశుధ్యత్యేకకాలేనకాలశేషం బహిర్వసేత్ ॥ గ్రామేవసేద్దినాచ్ఛుద్ధ్యేత్త్రైవహోత్తేవితగృహేవసేత్ । నిహృత్యయోమృతాన్నంచభుఙ్క్తేసతుదశాహతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుద్ధ్యేదిత్యేతద్దహనానన్తరంముఖ్యకర్తృసమాగమేసతి సఞ్చయాది ప్రేతక్రియాయా అకరణే వేదితవ్యమ్ । ముఖ్యకర్తురభావే ప్రేతక్రియాయాఃకరణే తృతీయదినవిహితైకోద్దిష్టేనశుద్ధిః, “ ఏకోద్దిష్టాన్తఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ” ఇతి బోధాయనేన సంస్కర్తురేకోద్దిష్టాన్తకరణేనైవశుద్ధిస్మరణాత్ । ప్రేతాన్నభోజనేతు దశాహతశ్శుద్ధిః క్రియా చేతిజ్ఞేయమ్ .

దశమదినాగతముఖ్యకర్తృవిషయః

కనిష్ఠాదినాసంస్కారాదినవదినపర్యన్తప్రేతకృత్యేకృతేసతి దశమదినేదివాఽఽగతోముఖ్యకర్తా ఉప్తకేశో నవభిర్దివసైర్దేయాం స్తిలోదకపిణ్డానేకదైవదత్త్వాప్రభూతబలిం ప్రదాయతత్కాలోదకందశమంపిణ్డంచ

దత్త్వా సర్వాఙ్గవపనం శేషవపనం వా కృత్వా శాన్తిహోమం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రవణదినమారభ్య దశాహాద్యాశౌచస్య సత్త్వేఽపి మరణదినమారభ్య ఏకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా ఆశౌచానన్తరముక్తకాలే ఆవృత్తాద్యశ్రాద్ధాదీని కృత్వా త్రిపక్షే సపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాగతః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషేణ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దశమదినే సమాగతో ముఖ్యకర్తా నవభిర్దివసైః దేయాన్ నవపిణ్డాన్ దత్త్వా దశమపిణ్డం చ దత్త్వా రాత్రిశేషేణ పుత్రవ్యతిరిక్తకర్తా శుధ్యతీతి । పుత్రోఽపి ఆశౌచస్య సత్త్వేఽపి ఏకోద్దిష్టాధికారీ భవతీత్యర్థః । యదాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ ఇతి । రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతదన్యథా కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । రాత్రిశేషేణ శుద్ధిస్మరణాదిదం సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయమ్, "సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః" ఇతి దశాహశేషేణ తస్యైవ శుద్ధిస్మరణాదితి, తదసాధు, సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వరూపవిశేషస్య తత్రాప్రతీతేః, సఞ్చయాత్పూర్వం పరం వా దశమదినే ఆగతస్య ముఖ్యకర్తృమాత్రస్యావిశేషేణ పిణ్డోదకసమాపనప్రతీతేః, రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతస్య చ దశమదినాగతస్య ముఖ్యకర్తుః పుత్రవ్యతిరిక్తస్య " ॥ శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థం శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ " ఇతి దశమదినోత్తరకాలమాశౌచాభావేన ముఖ్యార్థత్వసమ్భవాత్ పుత్రస్యాపి శ్రవణాదిదశాహాశౌచసత్త్వేఽపి దశాహపిణ్డోదకసమాపనైకోద్దిష్టార్థశుద్ధిప్రతిపాదనపరత్వేనాప్యుపపత్తేః । అతస్సర్వోఽపి దశమదిన ఆగతో ముఖ్యకర్తా స్వోచితం ప్రేతకర్మ తస్మిన్నహని కృత్వా మరణాదేకాదశదినే ఆద్యైకోద్దిష్టమాశౌచాపగమానన్తరం విహితకాలేషు ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని చ కుర్యాత్ । నను " శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ " " పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః " ఇత్యాదినా సఞ్చయాత్పరం మృతిశ్రవణే పుత్రస్య దశాహాశౌచవిధానాత్, యావదాశౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ దశమదినే శ్రవణే తదాది దశాహోదకదాన

ప్రసఙ్గః, తతశ్చ "నవభిర్దివసైర్దద్యాత్" ఇతిదశాహేపిణ్డసమాపనవచనమ్, పుత్రవ్యతిరిక్తముఖ్యకర్తృవిషయంవా, అకృతాస్థిసఞ్చయనవిషయంవాస్యాత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ । ఏకాదశాహేమాసాన్తేవాస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనస్యవిహితత్వాదితిచేన్న ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దిశం పుత్రః పిత్రోస్తుమరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాత్తస్య శుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి వచనేనానిర్దశాహశ్రవణే తదాది దశదినాశౌచస్యసత్త్వేఽపిమృతదినాదిదశాహతఏవప్రేతకార్యసమాపనస్యకణ్ఠతః ప్రతిపాదనాత్, అపవాదభూతేన "యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకమ్" ఇతివిష్ణుస్మరణవచనస్యదశాహానంతరశ్రవణాదివిషయాన్తరసద్భావేనోత్సర్గస్యబాధాత్,

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతపుత్రవిషయేవిధిః

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగత పుత్రవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రేవ్యతీతేతు పిత్రోశ్చేదౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రఃకుర్యాత్తదాశౌచం దశరాత్రమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ కృతేదశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహేత్వాగతఃపుత్ర ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టం కృత్వా దశాహతిలోదకందద్యాత్, అకృతేదశాహకృత్యేఽనిర్దశాహే పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శ్రుతాహాది దశాహాన్తముదకాది కృత్వా ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం కృత్వా త్రిపక్షే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకృతే దశాహకృత్యే దశమదినరాత్రావాగతోఽపి ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేవ్యతిరాత్రే మాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథా క్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణే తు సఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । దాహాదినవ్యతిరిక్తదినే రాత్రావుదకదానాది నిషేధాత్తతఉత్తరం దశాహకృత్యం సమాప్య ఏకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । అయమత్ర పితృమేధసారకృతోఽభిమతః పైఠీనసి వచనార్థనిష్కర్షః । అన్యేనసపిణ్డాదినా కృతే దహనాది దశాహకృత్యే సంచయనాత్ప్రాగేకాదశాహే పితృమృతిం శ్రుత్వా సమాగతఃపుత్రః పునర్ద

హనాది సర్వం తదాకృత్వా ఏకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశరాత్రాశౌచానుష్ఠానముదకమాత్రంచ కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దశాహకృత్యే కృతే సంచయనాత్పూర్వం పరంవా సమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేతునివృత్తే పుత్ర ఏకాదశేఽహని । ఆగతస్తద్దినేత్వాద్యం పిణ్డోదకసమాపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంచయాత్పరమేకాదశాహే ఆగతః వృషోత్సర్జనపూర్వకమాద్యైకోద్దిష్టంచకృత్వా తతఆరభ్యాశౌచాన్తముదకదానం కుర్యాన్నపిణ్డదానమ్ , ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । కాలె - ఏకోద్దిష్టకాలె ఏకాదశాహ ఇతి యావత్ , అకాలె - ఏకాదశాహానన్తరకాల ఇత్యర్థః । అత్ర సర్వత్ర త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణమ్ । అకృతే దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి । అన్యేతు పైఠీనసివచన మన్యథావ్యాచక్షతే — దశరాత్రే వ్యతీతే ఏకాదశదినే పిత్రోర్మృతిశ్రవణె పుత్రస్తదాతస్మిన్నేవాఽహని ఔర్ధ్వదైహికం వపనపూర్వకముదకం పరిసమాప్య ఏకోద్దిష్టం పరిసమాప్య ఏకాదశాహమారభ్యాశౌచమాత్రమనుష్ఠేయమ్ , నోదకమితి తన్మన్దమ్ , ॥ శ్లో ॥ కనీయసాకర్మ సమాపితం చేచ్ఛ్రాద్ధాత్పురో జ్యేష్ఠసమాగతశ్చేత్ । తస్మిన్దినే శ్రాద్ధమేకం సమాప్య పశ్చాద్దశాహాత్తు తిలోదకంచ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలెఽకాలెశ్రుతోయది ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః షట్త్రింశన్మతాదివచనై రేకోద్దిష్టానన్తరమప్యుదకదానవిధానాత్ .

కనిష్ఠాదికృతసాపిణ్డ్యస్య జ్యేష్ఠేన పునఃకరణమ్

యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాత్ । విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహ ముదకమాత్రం దద్యాత్ , సపిణ్డీకరణం చాన్యకృతం కనిష్ఠకృతం వా పునః కుర్యాత్ । అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపిపితరిదశాహంసూతకీభవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో

హాఽపి పిత్రోరవగతోమృతిమ్ । వాపయిత్వాఽథ కేశాదీన్ నచేలమవగాహయేత్ ॥ ఆదశాహం బ్రహ్మచారీ దత్వాచైత త్తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదనేనచకృతంయది ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రజ స్తిలోదకం దశాహం దత్వా అన్యకృతమపి సపిణ్డీకరణమేకాదశాహే పునః కుర్యాత్, అనుజస్తు దశాహం తిలోదకమాత్రం దద్యాదిత్యర్థః । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరేస్థితః పుత్రః శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । కృత్వాతువపనం దత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టస్యపూర్వమన్యేనకృతత్వా దేకాదశాహేపున స్తస్యవిధానాభావాత్, తత్ర సపిణ్డీకరణమేవకుర్యాత్, నపునష్షోడశశ్రాద్ధమిత్యర్థః। ఏతచ్చ ఏకాదశాహేసపిణ్డీకరణం పునః కరణవిషయమ్, అన్యథా త్రిపక్షాదావేవకుర్యాత్ । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఆగతోజ్యేష్ఠపుత్రస్తుప్రేతకృత్యేసమాపితే ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యముక్తకాలవ్యతిక్రమే ॥*॥ ఇతి । ప్రేతకృత్యేసపిణ్డీకరణాన్తఇత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతుపిణ్డదానం కథం భవేత్ ॥ శ్రుత్వాతువపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్స పిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్య ఇతి శాతాతపో బ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వ జ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాహేనకుర్వీతభోజనం మైథునంతథా । దశాహాన్తేఽనుజః కుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమాదరాత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యాత్కృతం యదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేనకృతేఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యేఽనన్తరమాగతోఽనుజో దశాహముదకదానం దత్వా దశాహాన్తేఏకాదశాహేఽగ్రజాసన్నిధానేపార్వణం సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్, తత్కృతమపిసాపిణ్డ్యమగ్రజః పునఃకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృతేశ్రాద్ధే జ్యేష్ఠపుత్రఆగతశ్చేత్కథం భవేత్ । తిలోదకంతునిర్వర్త్య త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్ ॥ కనిష్ఠేనైవవిధివత్సపిణ్డీకరణేకృతే । జ్యేష్ఠేనాపిచకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంపునః ॥ విభక్తోవాఽవిభక్తోవా మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కథంచిదనుజః కుర్యాత్కుర్యాత్తదగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదినాసాపి

ణ్డాన్యస్తైకృతేజ్యేష్ఠాసన్నిధానే సర్వేవిభక్తాః పుత్రా ఏకాదశాహే సాపి ణ్డ్యం పునః కుర్యుః , పశ్చాదాగతోఽజ్యేష్ఠోఽపిపునః కుర్యాత్ । అగ్రజేనకృతంతు నపునః కుర్యాదిత్యాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । పుత్రాస్సర్వే పృథక్కుర్యుర్యదా జ్యేష్ఠో నకారయేత్ । అగ్రజేనకృతం కర్మనానుజేనపునః కృతిః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠసన్నిధానే విభక్తాఅపినపృథక్కుర్యుః । జ్యేష్ఠఏవకనిష్ఠానుమత్యా సంపృక్తద్రవ్యేణసాపిణ్డ్యం పునఃకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తవిషయేతుఅన్యకృతేసపిణ్డీకరణేసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధానేవిద్యమానజ్యేష్ఠ ఏవపునఃకుర్యాత్, నసర్వే । సర్వజ్యేష్ఠోఽపిశ్రుత్వా పునః కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేఽసన్నిహితేచార్తేవర్తమానేక్రియాన్తరే । పిత్రోఃపుత్రేణకర్తవ్యం ద్వితీయేనానుజేనవా ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేనసర్వైరేవకృతంభవేత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణంపునఃకుర్యాత్కృతంయదా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

వత్సరాన్తేమాతాపితృమృతిశ్రవణే

సంవత్సరానన్తరం మాతాపిత్రోర్మృతిశ్రవణే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాం దూరస్థోఽపిహిపుత్రకః । శ్రుత్వాతద్దినమారభ్యదశాహం సూతకీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేతుఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దేపికర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ మాతాపితృమరణేదూరదేశేఽపివత్సరాదూర్ధ్వమపిపుత్రశ్శ్రుత్వాశ్రవణదినాది స్నానోత్తరం దశాహాద్యాశౌచంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతీతవత్సరప్రేతస్యప్రథమవత్సరవిహితసోదకుమ్భానుమాసికకేశధారణాదీనాంద్వితీయవత్సరేకర్తవ్యతావిధానాదర్శనాత్తానినకార్యాణి, మృతమాసేమృతతిథావాబ్దికశ్రాద్ధమేవ, మృతమాసాద్యజ్ఞానేతత్కాలేకార్యమ్ । అ

నతీతవత్సరప్రేతకృత్యేత్వాబ్దికపర్యన్తం స్వే స్వే కాలే శిష్టాన్యర్ధభా
వీనిసోదకుమ్భమాసికాదీనికృత్వామృతమాసతిథావాబ్దికంకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥
అర్థాన్నపలాశవృన్తైర్వాదద్యాత్తువిధిపూర్వకమ్। ఏకాదశేద్వాదశేచమా
సికానిసపిణ్డనమ్ । కృత్వాచపునరావృత్యామాసికానితుతద్దినే । యావ
దాబ్దికపర్యన్తమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దశరాత్రం సదాపిత్రోఃపరోక్షమరణశ్రుతౌ । త్ర్యహంమాతృసపత్న్యా
స్తుదశాహం వత్సరాదధః । కృతౌర్ధ్వదైహికేఽత్యబ్దాదినంతస్యాస్త్ర్యహం
తయోః ॥ * ॥ ఇతి । శతకృతా ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్ । వత్సరమధ్యేతత్ప
రంవా మాతాపిత్రోరసన్నిధానమరణశ్రవణేసర్వేషామపిపుత్రాణాందశ
శాహమాశౌచమ్, సపత్నీమాతుస్త్వసన్నిధానేమృతౌశ్రుతాయాంవత్సా
త్పరంత్ర్యహమేవతత్పూర్వంతుదశాహమ్। అత్రవిశేషః — జ్యేష్ఠేనకృ
తేఔర్ధ్వదైహికేఽబ్దేచాతిక్రాన్తే, తస్యాః - సపత్నీమాతుః, పరోక్షస్మృ
తిశ్రవణేదినమ్, తయోః - మాతాపిత్రోః, తచ్ఛ్రుతౌకనిష్ఠస్యత్ర్య
హమ్, ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రోదేశాన్తరం గతః । కృతక్రియే
త్రిరాత్రంస్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥ * ॥ ఇతి । వత్సరాదూర్ధ్వశ్రవణె
కృతక్రియేత్రిరాత్రవిధిఃకనిష్ఠవిషయఏవ, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపిపితరి దశా
హం సూతకంభవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డంసపిణ్డీకరణంపునః ॥ * ॥
ఇతి దశాహవిధానాత్కృతస్యాపిసపిణ్డీకరణస్యపునఃకరణవిధానసామర్థ్యా
జ్జ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే । తథాచపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రో
షితభ్రాతృమరణేదత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రసూతకంతత్రదశా
హంపుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ కృతక్రియే పితరిభర్తరిచజ్యేష్ఠపుత్రభా
ర్యయోర్దశాహమిత్యర్థః । ఏవంచసంవత్సరాదూర్ధ్వం పితృమృతిశ్రవణే
జ్యేష్ఠపుత్రోదశాహముదకమాశౌచం చానుష్ఠాయకృతమపి సపిణ్డీకరణంపు
నః కుర్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రస్తుకృతక్రియవిషయేత్రిరాత్రమాశౌచముద
కమాత్రంచ కుర్యాదితి । అత్ర కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేవ్య
తీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యాదీనిసంవత్సరాదూర్ధ్వంశ్రవ
ణేదశాహప్రతిపాదకానివచనాని అకృతక్రియపితృవిషయాణి, "కృతక్రి

యేత్రిరాత్రంస్యాత్ " ఇతివచనం వత్సరాదూర్ధ్వం పితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరిజ్యేష్ఠాదీనాం సర్వేషామపి పుత్రాణామవిశేషేణ త్రిరాత్రాశౌచోదకదానప్రతిపాదనపరమ్, " ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । అగ్రజో వాఽనుజో వాఽపి " ఇత్యాదీనికృతక్రియవిషయే దశాహాశౌచప్రతిపాదకాని వత్సరాత్పూర్వం పితృమరణవిషయాణి । యచ్చోక్తమ్ " సపిణ్డీకరణం పునః ' ఇతి పునఃకరణవిధాన సామర్థ్యాత్ కృతక్రియేఽపి పితరిదశాహాశౌచస్య జ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వమవగమ్యత ఇతి, తదపిన, కృతక్రియవిషయే పుత్రమాత్రస్యపునస్సపిణ్డీకరణ విధానోపపత్తే స్సామర్థ్యాభావేన జ్యేష్ఠైకవిషయతాప్రతీతేః । ఏవంచ సంవత్సరాదూర్ధ్వం కృతక్రియ పితృమరణశ్రవణే జ్యేష్ఠపుత్రోఽపి త్రిరాత్రాశౌచముదకంచానుష్ఠాయ చతుర్థదినే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । వత్సరాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే సర్వే పుత్రాదశాహమాశౌచముదకంచ కుర్యుః । జ్యేష్ఠపుత్రస్తు కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహే పునఃకుర్యాత్ " ఇతి । యథోచితమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ .

సపత్నీమాతృవిషయే

సపత్నీమాతుర బ్దాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచ ముదకంచ । వర్షాత్పరంమృతిశ్రవణేత్ర్యహమ్ । తథాచవరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమం దిశతుతత్ ప్రేతోదకాదిక్రియా స్తస్మాత్పరి గౌణమాతృమరణం శ్రుత్వాసదాఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృపత్న్యామతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపత్నీమాతురౌరస పుత్రాసన్నిధానె భిన్నోదరేణకృతేదాహాదౌ తదాఽఽగతౌరసపుత్రః స్వకనిష్ఠకృతే యావత్తావదేవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ పుత్రిణీర్మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి తేనపుత్రవత్వాభిధానాత్ । సంగ్రహేచ — ॥శ్లో॥ భిన్నోదర కృతేకృత్యే దాహాద్యేత్వాగతౌరసః । స్వకనిష్ఠకృతేయావత్తావదేవాచరేత్తదా ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణం భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతమపి కని

ష్ఠోఽప్యాశ్యైరసః పునః కుర్యాత్ । స్వకనిష్ఠకృతే యావదిత్యుక్తత్వాత్ .

ప్రోషితభ్రాతృవిషయే

భ్రాతృవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రం సూతకంతత్ర దశాహం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకేతు షణ్మాసాత్ పక్షిణ్యాశౌచముచ్యతే । అధశ్చేత్త్రిదినం గ్రాహ్యమకృతోదేదశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాదూర్ధ్వం భ్రాతురఘం పక్షిణీత్యర్థః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రంత్రిరాత్రంస్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥*॥ ఇతి । దాహకస్య - భ్రాతుః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిర్యత్ర త్వనుజాగ్రజయోశ్శ్రితా । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయేతు - “ మాసత్రయేత్రిరాత్రం స్యాత్ ” ఇత్యుక్తమాశౌచముదకంచజ్ఞేయమ్ .

అపుత్రసపిణ్డమరణవిషయే

అపుత్రస్యసపిణ్డస్యాకృత సంస్కారస్య ఏకాదశాహాత్పరం మరణశ్రవణే పునర్దహనం కృత్వా యావత్స్వాశౌచముదకం పిణ్డంచ దత్వా ఆశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం పరదినే సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అబ్దాత్పరం శ్రవణే ఏకాహేనపునర్దహనపిణ్డోదకాని సమాప్య ద్వితీయేశ్రాద్ధంతృతీయేసపిణ్డనంచ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతు సంస్కారే ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధందద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ .

కృతప్రేతకృత్యవిషయే పిణ్డనిషేధః

కృతప్రేతకృత్యస్య మరణశ్రవణే ఉదకమాత్రం దద్యాన్నతు పిణ్డాన్ , ఏకోద్దిష్ట సాపిణ్డ్యేచ కుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య సపిణ్డాదేర్మరణశ్రవణె ఉదకం సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అన్యేనకృతమపి సాపిణ్డ్యం సపిణ్డదౌహిత్రాదిః పునఃకుర్యాత్ । కనిష్ఠాదినా నివృత్తపిణ్డోదక దానాది దశాహకృత్యస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణేజ్యేష్ఠాదిర్ముఖ్యకర్తా యావత్ స్వాశౌచముదకమాత్రం దద్యాత్ , నతు కనిష్ఠాదికృతం

పిణ్డాదిదశాహకృత్యంపునఃకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః కాలేఽకా
లేశ్రుతౌయది । తిలోదకం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ కృతక్రి
యేఽపి పితరి దశాహం సూతకీభవేత్ ॥ దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీక
రణం పునః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోదాహృతవచనైరుదకమాత్రస్య పు
నర్విధానాత్, పిణ్డదానస్యచ నిషేధాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా
విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌయది । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి కుర్యాత్ప్రే
తక్రియాం తదా ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహాది సర్వం ముఖ్యకర్త్రా కర్తవ్య
మితిచేన్న । అన్యకృతస్యాత్ర పునఃకర్తవ్యత్వప్రతీతేశ్చిరకాలాతిక్ర
మేఽపి పిత్రోర్దశాహాదిక్రియావిధిపరత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థౌ
పితరౌ మృతౌచేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపిత్ర్యమ్ । దాహంవినా తానిపు
నశ్చపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహవ్య
తిరిక్తంసర్వం పునఃకరణీయమితిచేన్న । అస్యాతిక్రాన్తదశాహవిషయత్వ
ప్రతీతేర్దశాహమధ్యాగత ముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాత్ । త
థాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోఽపిక్రి
యాం త్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోద
కం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానానిసర్వంకర్మస
మాచరేత్ ॥ * ॥ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏతైరారబ్ధపిణ్డస్యయ
ద్యాగచ్ఛన్తి వైసుతాః । తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానంజలంతథా ॥*॥
ఇతి । అతోదశాహమధ్యేముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దాహవ్యతిరిక్తంపూ
ర్వకృతం సర్వం తేనకార్యమ్, సఞ్చయనంతు నపునః కార్యమ్। కృతేనై
వాస్థిసఞ్చయనేన "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః, ॥ శ్లో ॥
దశాహకర్మణ్యారబ్ధేసంస్కర్తాదాకనీయ్యసా । జ్యేష్ఠోయద్యన్తరాగచ్ఛే
త్సోఽస్య శేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దశాహాన్తరమాగతేనము
ఖ్యకర్త్రాపిణ్డదానాదివర్జముదకమాత్రమాశౌచం చానుష్ఠేయమ్, ఏకోద్ది
ష్టాదికమూర్ధ్వకృత్యంచ తేనకార్యమ్ । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥
ప్రారబ్ధేకేనచిత్ప్రేతకృత్యేముఖ్యకర్తాఽన్తరాగతో దాహంవినాఽన్యత్స
ర్వంకుర్యాత్, కృతం నాస్థిసఞ్చయనమ్, పూర్వప్రవృత్తశౌచోదకమాత్ర

మాదశాహం దద్యాత్, యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాద్విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్, జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహ ఏవ పునః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠేన కృతం సర్వం శ్రాద్ధాన్తం చ యథాక్రమమ్ । జ్యేష్ఠపుత్రస్స మాయాంత స్తద్దినాదిదశాహతః । పాషాణస్థాపనం పిణ్డం వినైవోదకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్ని సంస్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య హా శ్రాద్ధాన్తం సకలం స ఏవ చరతు జ్ఞాత్యాదికేఽపాయ్యగతే । జ్యేష్ఠా సన్నిధినా కనీయసి పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాశ్శ్రోత్వ ఏష్యేత ఏవ చేదథ చ రేజ్జ్యాయాం స్తదూర్ధ్వక్రియాః ॥ యచ్ఛిత్రో ర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయస స్తత్పశ్చాచ్ఛ్రవణాత్ప్రభృత్యుపరతాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయానేవ తదూర్ధ్వమాచరతు తచ్ఛ్రాద్ధాదిమిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమస్మరదసౌ తాత్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ఉక్తేషు సర్వేషు వచనేషు దశమదినానూర్ధ్వం కృతదశాహకృత్యస్య పిత్రాదేర్మరణశ్రవణే పిణ్డదానాదేరవిధానాదుదకమాత్రమేకోద్దిష్టాదూర్ధ్వకృత్యం చేతి బహుస్మృతిసంమతమ్ । శతకవ్యాఖ్యానాదౌ తు “ దేశాన్తరస్థాపితరౌ మృతౌ చేత్ ” ఇతివచనమన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రవ్యతిరిక్తేనాన్యేన సపిణ్డాదినా దాహాది సాపిణ్డ్యాన్తకృత్యే కృతే అనన్తరమాగతః పుత్రః దాహం సంచయం వినా పాషాణస్థాపన నగ్నప్రచ్ఛాదన ప్రేతశబ్దనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధివాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలి ప్రదాన షోడశ సపిణ్డనాని పునః కుర్యాత్, “ దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్ ” ఇత్యవిశేషేణాభిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ” ఇతి పునః పిణ్డదానస్య విధానాచ్చ । అనుజైరనుష్ఠితే సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే తు జ్యేష్ఠపుత్ర ఉదకమాత్రం పునస్సపిణ్డనం చ కుర్యాన్న తు పిణ్డాదీని । ఇతి । కనిష్ఠకృతదశాహకృత్యాదివిషయే ఉదకదాన సపిణ్డీకరణవ్యతిరిక్తం పిణ్డాదికం న కర్తవ్యమిత్యత్రైవార్థే ॥ శ్లో ॥ “ ముఖ్యకర్తాపి దేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వి

వర్జయేత్ ” ఇతి । ‘ కృతక్రియేఽపి పితరి ’ ఇత్యాదీనిపూర్వోక్తానివచనాని యోజితాని । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో॥ నశిలానమృదాస్నానం నప్రేతం నచవాసకమ్ । నగ్నం పిణ్డం నదాతవ్యందర్భస్తమ్బేతిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతమ్ - ప్రేతశబ్దోచ్చారణమ్ , వాసకమ్ - వాసఉదకమ్ , నగ్నమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనమ్ , పిణ్డమ్ - పిణ్డప్రదానమ్ , దర్భస్తమ్బేతిలోదకం న కార్యమ్ - దర్భస్తమ్బాస్తరణరహితస్థలేకర్తవ్యమిత్యర్థః । తథాచ న్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పిణ్డదానం కథం భవేత్ । శ్రుత్వాతువపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ , జ్యేష్ఠేన పితుస్సపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠఃపితృమృతిం శ్రుత్వాదశాహాన్తం తిలోదకందద్యాత్ । కనిష్ఠకృతేతుతస్మిఞ్జ్యేష్ఠశ్శ్రుత్వావపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమాత్రందద్యాన్నతుపిణ్డాన్ , తతఏకాదశాహేసపిణ్డీకరణమేవకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమిత్యర్థః । ఏవంస్మృత్యర్థవిప్రతిపత్తౌశిష్టాచారాద్వ్యవస్థా .

అయమత్ర నిష్కర్షః — ॥ వా ॥ అన్యేన సంస్కారాదౌ కృతే అన్తర్దశాహే సంచయాత్పూర్వమాగతః పుత్రః పునర్దాహవిధినాఽస్థ్యాదిదగ్ధ్వా శిరోవపనం కారయిత్వా సంచయన నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత దినకృతవాసఉదక తిలోదకపిణ్డదానైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తదానీమేవ పునఃకృత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలేకృత్వా స్వకాలే పఞ్చదశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । సంస్కర్తాతు , యావత్స్వాశౌచమాశౌచాన్త్యదినేవా దశాహశేషే దేయం తిలోదకమాత్రం దత్త్వాఽఽత్మశుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ । సంచయాత్పరమాగతశ్చేద్దాహసంచయవర్జం నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత పిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాదికృత్వా , తాత్కాలిక తిలోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా శ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయావృత్తాద్యమాసికాదీన్యుక్తకాలే కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , సంస్కర్తాతు పూర్వవదేవకుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దాహాదిప్రేతకృత్యే కృతే సంచయాత్పూర్వం పరం వా ఆగతో

జ్యేష్ఠపుత్రః అతీతకాలీనోదక పిణ్డమాత్ర మేకదాదత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ । సంచయనాత్పూర్వమాగతశ్చేద్దా వ దశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , తతఃపరమాగతశ్చేచ్ఛ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । సంస్కర్తా కనిష్ఠస్తు పక్షద్వయేఽప తిలవారిమాత్రం దశాహాన్తం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేన కృతే దశాహకృత్యే దశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశాహమాశౌచ మనుష్ఠాయ ఉదకమాత్రంచ దత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనాసమాపితేతు దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అన్యేన సపిణ్డాదినా దశాహకృత్యేకృతే సంచయనాత్పూర్వం దశమదినరాత్రావేకాదశాహేవా సమాగతః పుత్రః పునర్దహన వపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తాని ఏకాదశేఽహ్నికృత్వా దశాహానన్తరముక్తకాలె ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్యాన్తర్దశాహే సంచయనాత్పూర్వం పరంవాఽఽగతో దాయభాఙ్ముఖ్యకర్తాఽతీతకాలోదక పిణ్డమాత్రమేకదాకృత్వా తాత్కాలికోదక పిణ్డదానసంచయన నవశ్రాద్ధాదిసపిణ్డీకరణాన్తాన్యుక్త కాలె కుర్యాత్ । అత్రసంచయనాత్పూర్వమాగతస్య ముఖ్యకర్తుర్దహనవ్యతిరిక్తస్య నగ్నప్రచ్ఛాదనాదేః కృతస్య పునఃకరణమస్తీతి కేచిత్ । అత్ర పక్షద్వయేఽపి సంస్కర్త్రా దశాహాన్తం దెయం తిలోదకమాత్రం స్వాశౌచాన్తేకృత్వా శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణభోజనం కారయేత్ । సచ దాయభాగే కాదశేఽహ్ని ఆగతఃఅన్యేన దశాహకృత్యేకృతే తాత్కాలికైకోద్దిష్టం వృషోత్సర్గపూర్వకం కృత్వా, అత్యాశౌచవిధినాఽఽశౌచముదకంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । అత్రాపి సంచయనాత్పూర్వమాగత విషయే నగ్నప్రచ్ఛాదనాదిపూర్వక మేకోద్దిష్టమితి కేచిత్ , అకృతే దశాహకృత్యేతు దాహవ్యతిరిక్తం సర్వం తదైవకృత్వా తత్కాలీనవృషోత్సర్గైకోద్దిష్టేచ కృత్వాస్వా

శౌచమనుష్ఠాయోక్తకాలే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అకృతేఽప్యస్థిసంచయనే యత్ర పునర్దాహాభావస్తద్విషయే సన్నిహితే పూర్వచితిదేశే తంసమీక్ష్యాఽన్తర్దశాహాదావాగతో ముఖ్యకర్తా సంచయనమన్త్రాన్, ప్రోక్తోపహృతాస్థిన్యాయేనపరేత్ । యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యోవాకుర్యాత్, విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకరణంచాన్యకృతం కనిష్ఠకృతంవా ఏకాదశాహేపునః కుర్యాత్ । సంచయనాత్పరమాగతశ్చేద్వపనం కారయిత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా దశాహాశౌచముదకమాత్రంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానేఽనుజస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యది అగ్రజఃకృతమపి సపిణ్డీకరణం పునఃకుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానేవిభక్తాఃకనిష్ఠాఃపృథక్కుర్యుః, అగ్రజోఽపిపునఃకుర్యాత్ । అవిభక్తాశ్చేద్విద్యమానేషు జ్యేష్ఠఃకుర్యాత్, సర్వజ్యేష్ఠఃపునఃకుర్యాత్ । వత్సరానన్తరం మాతాపితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరి పుత్రాణాం త్రిరాత్రమ్, అకృతక్రియేతు దశరాత్రమ్ । కృతక్రియే జ్యేష్ఠస్య దశరాత్రం కనిష్ఠానాం త్రిరాత్రమితి కేచిత్ । పత్న్యాభర్తృమరణశ్రవణేఽపిపుత్రవద్దశాహమ్ । సపత్నీమాతుర్దాహాదికృత్యే భిన్నోదరేణకృతేఽన్తర్దశాహాగతౌరసపుత్రస్య స్వకనిష్ఠకృతే యావద్విహితం తావదేవకుర్యాత్ । సపత్నీమాతుర్వర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచముదకంచ, వర్షాత్పరంతు శ్రవణే త్ర్యహమ్ । భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతం సపిణ్డీకరణంచ ఔరసః పునఃకుర్యాత్ । భ్రాతుర్దశాన్తరమరణశ్రవణే షణ్మాసాత్పూర్వం దశరాత్రం తతః పరం త్రిరాత్రమ్ । కృతోదకేతు తస్మిన్ షణ్మాసాత్పూర్వం త్రిరాత్రమ్ । తత్పరం పక్షిణీ ఉదకంచ । వర్షాత్పరంతు శ్రవణే దాహకస్యతు భ్రాతుర్దశాహమ్ । కనిష్ఠాదినాకృతక్రియస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణే ముఖ్యకర్తురుదకమాత్రమేవాతీతప్రేతకృత్యంకార్యమ్ । నపిణ్డాదిసర్వమ్, కేచిత్తుకనిష్ఠకృతస్య పిణ్డాదేర్నివృత్తిః । దహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తస్యాన్యకృతస్య ప్రేతకృత్యస్యపునఃకరణమస్తీత్యాహుః ।

పునర్దాహవిధిః

అథపునర్దాహవిషయాః। అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రివత్సంస్కృతస్యాపి అసమాప్తోదకస్యతు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహోవిధీయతే ॥ * ॥ దశదినాదర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సుతఃకుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని । తత్ర శ్రాద్ధం నకుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నియచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యదికార్యంనకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యత్కృతంప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికంక్వచిత్ । అకృతంతద్విజానీయాదేకోద్దిష్టం వినాకృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వమకృతాఽస్థిసంచయనవిషయమ్। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రివత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్యతు। అస్థిసంచయనాదర్వాక్పునర్దాహోవిధీయతే ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమసమాప్తోదకస్యతు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా॥*॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రివత్సంస్కృతస్యాపి అకృతాస్థిచయస్యతు । ఆద్యశ్రాద్ధస్య విచ్ఛేదేపునర్దాహోవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తాన్తరముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమన్త్రిపూర్వందగ్ధానామఙ్గవైకల్యశేషిణామ్ । చణ్డాలాదిహతానాంచపునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాన్నఖదంష్ట్రిస్వేచ్ఛామరణాదయోగృహ్యన్తే । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రింవినాతుయద్దగ్ధం ప్రేతంతస్య పునఃక్రియా। మన్త్రిసంస్కారయుక్తస్య నకుర్యాద్దహనంపునః ॥*॥ మన్త్రిసంస్కారయుక్తస్యనకుర్యాదిత్యేతత్కృతాస్థిసఞ్చయనవిషయమ్। పితృమేధసారే — ॥వా॥ విధివత్సంస్కారేఽప్యనస్థిసఞ్చయేయద్యుదకక్రియావిచ్ఛిద్యేత ఏకోద్దిష్టంవా తదా పునర్దాహః, యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యాతన్నపునర్దాహః , అన్యత్సర్వం కుర్యాత్ । తథాఙ్గదాహవైకల్యేపునర్దాహః , యదిగృహ్యాగ్నినాపక్వమన్త్రివద్దాహోఽన్యాగ్నినాపివిధివత్పునర్దాహఅస్థీన్యాహృత్యకార్యః ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిసఞ్చయఇతి - అస్థిసఞ్చయనేకృతేఉదకక్రియాయా ఏకోద్దిష్టస్యచస్వస్వకాలే అకరణేఽపిపునర్దా

హ ఇత్యర్థః । తథాసుధీవిలోచనే — ॥ వా ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహాన్యకుమ్భ విధానాన్తరత్వాత్ "ఉత్తిష్ఠప్రేహిప్రద్రవౌకః కృణుష్వపరమేవ్యోమన్" ఇతి మన్త్రార్థసిద్ధేః । విధివత్కృతస్యపునర్దాహాయోగాచ్చ అస్థిసఞ్చయపర్వపునర్దాహః । అతఏవకృతేఽస్థిసఞ్చయేత్ర్యహాత్పూర్వంతత్క్రియాస్మర్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నేత్వర్పణాదికే । ఆరబ్ధేయదిపిత్రోశ్చపునస్సంక్షిప్య తేత్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యాగ్నినా అమన్త్రవద్దాహేపూర్వోదాహృతవచనేన అయథాకృతమకృతమితి న్యాయేనపునర్దాహస్సిద్ధః । ఔపాసనేనాహితాగ్నిందహేదితి నియమాత్, ॥ శ్లో ॥ అనౌపాసేన యోదగ్ధస్తం దహేద్వహ్నినాపునః ॥ * ॥ ఇతివచనాచ్చలౌకికాగ్నినా విధివద్దాహేఽపి తస్యాకించిత్కాలాన్తరత్వే తదౌపాసనే తేనపునర్దాహః కార్యః, అసతి తస్మిన్ విధివదగ్నింసన్ధాయ పునర్దాహః కార్యః । "అథయద్యాహితాగ్నిరన్యత్రప్రేయాద్దీప్యమానైర్హూయమానైరగ్నిభిరాసీరన్నావదేవా స్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్" "అసంస్కారాదగ్నిం జుహుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్" ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బాదిభిః దాహాన్తమగ్నిసంరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః, "శరీరదాయాదా ఏవాగ్నయోభవన్తి" ఇతిశ్రుతేః । వినియోగాన్తరాభావాచ్చ స్వాధ్యాయాగ్నిత్యాగస్యచోపపాతకత్వోక్తేశ్చ తేనైవదాహః కర్తవ్యః, యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తదగ్నినిరూపణావసరేప్రతిపాదితమధస్తాత్ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యోదగ్ధస్తంచ శాస్త్రతః ॥ * ॥ ఇతివచనమ్, ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్యశాస్త్రాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజాదిబహుస్మృతివిరోధాదుపేక్ష్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । తత్త్రప్రవిష్టస్యతన్త్రమార్గేణపునస్సంస్కారఉక్తఆగమే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేయథాక్రమమ్ । అన్త్యేష్టిం విధివత్కుర్యాన్తత్పుత్రాశ్చరసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ వైదికంతుపురాకృత్వాపశ్చాచ్ఛైవం సమాచరేత్ । యేమృతాదీక్షితాస్తేషాం శ్రాద్ధద్వయముదాహృతమ్ । పూర్వంతువైదికం శ్రాద్ధం కుర్యాత్తాన్త్రం తతః పర

మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేర్మృత్వ్రవద్దాహాభావేపుత్రాదీనామాశౌ
చముదకాదికం చనాస్తి । కింతుపునర్దాహసమయఏవ తేషామాశౌచాదికమి
త్యుక్తమ్ । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తువిధివద్దాహాన్తం
నాస్తిచేత్తదా । ఆశౌచగ్రహణం నాస్తిదాహాద్యాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥
ఇతి । దాహాద్యాశౌచమ్ - పునర్దాహాద్యాశౌచమ్ , తదాదిదశాహమ్ ।
తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తుదహనాద్దశాహాశౌచమి
ష్యతే । అనాహితాగ్నేర్మరణాత్ పునర్దాహోయదాభవేత్ ॥ * ॥
షైఠీనసిః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేతపునస్సంస్కా
రం కృత్వాశావవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తం సపిణ్డానాం మృతప్రేతక్రియాభవేత్ । పునస్త్రిరా
త్రం సంస్కారేయష్టుః పిత్రోర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేః
పునస్సంస్కారేసపిణ్డానాంత్రిరాత్రమ్, యష్టుః - ఆహితాగ్నేః, పునస్సం
స్కారెసపిణ్డానాం దశాహమ్ , పిత్రోశ్చపునస్సంస్కారెపుత్రాణాం ద
శాహతః క్రియేత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్విధి
వద్దహనాభావే ఆశౌచగ్రహణంనాస్త్యేవ పునస్సంస్కారేదాహాద్యాశౌచ
మపిసంపూర్ణమ్ , యావద్విధినానసంస్కారస్తావత్పుత్రాదీనాం ముఖ్య
కర్తౄణాం సన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తిశుభకర్మనకర్తవ్యమ్ , ముఖ్యకర్తృసం
మ్భవేతదితరజ్ఞాతీనాం శుభకర్మచకర్తవ్యమ్ । అనాహితాగ్నేర్విధివద్దహ
నాభావే తదానీమాశౌచగ్రహణం కృతాకృతమ్ । దశాహానన్తరం మర
ణశ్రవణేదాహాత్పూర్వం త్ర్యహాద్యాశౌచంనాస్తి, పునస్సంస్కారసూ
తకమధ్యేచేచ్ఛేషదినాచ్ఛుద్ధిః । అతీతేసూతకేపునస్సంస్కారశ్చేత్పూ
ర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య పత్న్యాశ్చ దశాహమాశౌచమ్ , గృ
హీతాశౌచయోః పుత్రపత్న్యోః త్రిరాత్రమ్ । పత్న్యాః పునస్సంస్కా
రేపత్యుశ్చైవమ్ , సపత్న్యోర్మిథశ్చైవమ్ , గృహీతాశౌచానాం కృతో
దకానాం సపిణ్డానాం పునరాశౌచం నాస్తి , అకృతోదకానాం పునరేకా
హమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ విదేశస్థగృహీయావ
ద్విధినా నైవ సంస్కృతః । పుత్రాదీనాంతు సన్ధ్యాది కర్మలోపో నవిద్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతస్య మోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తన్నిత్యనైమిత్తికశుభకర్మవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ అకృతేజ్ఞాతిసంస్కారేనకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యసంస్కర్తృసమ్భవే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దాహమన్తరేణాప్యాశౌచాచరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పిత్రోస్తుసంస్కారం ప్రమాదాన్నకరోతిచేత్ । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తదూర్ధ్వం సూతకం నహి ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణి కుర్వీత స్మృత్యుక్తాని తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ వంశజానామసంస్కారే సూతకం తు కథం భవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాం తు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వయం దత్తతిలోదకజ్ఞాతివిషయమ్ । పుత్రవిషయేఽపి వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః పిత్రోరౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ । యది కర్తుమశక్తశ్చేదాశౌచనియమాన్వితః ॥ ఆదశాహాదధోర్ధ్వం వా యదా కార్యక్షమస్తదా । త్రిరాత్రం సమతిక్రమ్య శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ దాహకస్యైతదాశౌచమితరేషాం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరేషాం దత్తోదకసపిణ్డానామిత్యర్థః । గృహీతాశౌచానాం దత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదాననిబన్ధనమాశౌచముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం గృహీతాశౌచానాం నపునర్దహనే త్వఘమ్ । తస్మిన్నుదకమాత్రాణామాశౌచం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య త్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్ జ్ఞాతీనామేకరాత్రం న్యాయసిద్ధమితి వ్యాఖ్యాతారః । కృతే మన్త్రసంస్కారే ఆరబ్ధే చోదకే కర్త్రా దైహాదసమాపితే సతి తదానీం జ్ఞాతిభిరుదకాశౌచయోరనుష్ఠితయోః పునర్దహనసమయే జ్ఞాతీనామాశౌచం నాస్తి, పునస్తర్పణమాత్రమస్తీతి కేచిత్ । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వర్తమానే తు తచ్ఛేషేణ విశుధ్యతి । గతే త్వాశౌచదివసే పునర్దాహో యథా భవేత్ ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । అగృహీతస్య పుత్రస్య సంపూర్ణాశౌచమేవ హి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —

॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహిశ్చేత్త్రి రాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగఘస్యగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్యత్రసంపూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । కీకసమ్ - అస్థి । ఆదిశబ్దేన పర్ణాది ప్రతికృతిర్గృహ్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ నరం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాగ్నౌ దహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతు సూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రం స్యాజ్జ్ఞాతీనామపి సూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వా౽స్థి పిత్రోః పుత్రస్తు దశాహమశుచిర్భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శావవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శావవద్దశాహాశౌచమిత్యర్థః । పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్ । గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య “ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । ” ఇతి త్రిరాత్రస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే౽పి — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వా౽స్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహం సూతకీభవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రవిధానం గృహీతాశౌచవిషయమ్ । అన్యేతు పుత్రస్య గృహీతాశౌచస్యాస్థిదాహే దశాహమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమితి వ్యాచక్షతే । పురాణే౽పి — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్యభావే పలాశోత్థైః పర్ణైః కార్యం శరీరకమ్ । ఏవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహదాహేతు శేషతశ్శుచయో౽ఖిలాః । బహిర్దశాహదాహేతు దాహాదిత్రిదినం మతమ్ ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహాభావే జ్ఞాతీనాం త్రిదినం సమమ్ । ప్రాగ్గ్రహేతు త్ర్యహం కర్తురన్యేషాంతు నవిద్యతే ॥ కర్తాచ తనయః పూర్వాగ్రహే పూర్ణం తథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమత్రార్థనిష్కర్షః — ఆహితాగ్నేః పునర్దాహేద్యేవ పుత్రస్య సపిణ్డానాంచాశౌచగ్రహణముదకదానాది ప్రేతకృత్యంచ భవతి, దాహాత్పూర్వం నాస్త్యేవ । అనాహితా

గ్నేస్తు పునర్దాహాత్పూర్వముదకదానమాశౌచంచ వికల్పితమ్ । దశాహ మధ్యే ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః పునస్సంస్కారేసతి సంస్కారది నాదూర్ధ్వం దశరాత్రావశిష్టమాశౌచముదకాదికంచ భవతి, నపునర్దాహా ది దశాహమ్ । యదిదశాహాత్పరం పునర్దాహస్స్యాత్, తత్రాహితాగ్నేః పునర్దాహాది దశాహమాశౌచం భవతి, పుత్రస్య సపిణ్డానాం చ సమా నమ్ । అనాహితాగ్నేస్తు పూర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యదశాహ మాశౌచముదకాది క్రియాచ భవతి, గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యాస్థిదా హేప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమాశౌచం క్రియాచ । అగృహీతాశౌ చానాం సపిణ్డానామస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ త్రిరాత్రమాశౌచము దకంచ భవతి, గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదా ననిమిత్తమాశౌచమేకాహమ్, దత్తోదకానాంతు నపునరాశౌచోదకదానే భవతః । కర్తారిపశ్చాదుదకసమాపనె క్రియమాణె పూర్వం గృహీతాశౌ చానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదానమాత్రం భవతి, నాశౌచమి తి కేచిత్ । అన్యేతు దశాహాదూర్ధ్వం అస్థిదాహేఽగృహీతాశౌచినాం స పిణ్డానాందశాహమ్, గృహీతాశౌచినాం త్రిరాత్రమ్। ప్రతికృతిదాహేఽ గృహీతాశౌచానాం త్రిరాత్రమ్, గృహీతాశౌచానాంనాశౌచమ్ । అస్థి దాహే పుత్రాణాం గృహీతాశౌచానామగృహీతాశౌచానాంచ దశరా త్రమిత్యాహుః । తథాచసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వాయజ్వ పునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః । దశాహం త్ర్యహమాశౌచం ప్రా ణనం ప్రాక్చేదఘాగ్రహః ॥ అస్థిదాహే ప్రతికృతేర్దాహేతు త్ర్యహమిత్య ఘమ్ । సపిణ్డానాంసుతానాంతు దశరాత్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ॥శ్లో॥ భార్యితుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతి దాహకస్య భార్యితుర్దశాహా శౌచవిధానాద్భ్వాదశాహే సాపిణ్డ్యమ్ .

అనేకసపిణ్డపునర్దాహవిధిః

అనేకసపిణ్డపునర్దాహేసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతు సపిణ్డానాం కాలెబహుతిథేగతె । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాత్ త్రి

రాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవవపృథగేవవా ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్ఘాతమృతానాం కాలభేదేనవామృతానామేకచితాయాంసమానతన్త్రేణ పునస్సంస్కారః కార్యః , సాపిణ్డ్యంతు ఉద్దేశ్యభేదెపృథక్కుర్యాత్ , అన్యథాసహకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్ , త్రిరాత్రేణసమాపనవిధానాత్ । పిత్రోస్సపిణ్డానాంచ దేశాన్తరమరణశ్రవణెపూర్వం పిత్రోస్సాపిణ్డ్యాన్తంకృత్వాఽనన్తరమన్యేషాం పునర్దాహాదిరమ్భం క్రమేణకుర్యాత్ । స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చైకవాసరే । దైవం పిత్ర్యంచతన్త్రం స్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకవంశ్యానామేకోయదిచ దాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకతన్త్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ భిన్నకాలేమృతాయేచ వంశ్యాః పూర్వమసంస్కృతాః । ఏకస్మిన్నహ్నిచైతేషాం సహసంస్కారమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దుర్మృతపునస్సంస్కారః

సంఘాతదుర్మృతపునస్సంస్కారవిషయేస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతానాంచ వంశ్యానాం కాలేబహుతిథేగతే । తాన్సర్వాన్సహ సంస్కుర్యాదేకచితాయాం పునస్సుధీః ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతస్యపునస్సంస్కారకాలమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యేమృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలింకృత్వాకుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అబ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసే పునః కృత్వాఽథసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినె ॥ * ॥ ఏతత్ , దుర్మృతపునర్దాహేత్రిరాత్రవిధానం మాతాపితృవిషయమ్ , తదన్యేషాం దుర్మృతానాం పునర్దాహేఏకరాత్రమ్ । తదాహగర్గః — ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపునర్దాహేఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసేతృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ । నాస్థిసఞ్చయనం కుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదీనాంతుకర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కారేకులీనస్యపునరన్యస్యచెన్మృతిః । యస్యసాతత్తస్య

సంస్కారాదేకోద్దిష్టాన్తమాచరేత్ ॥ తతః పూర్వమృతస్యాత్ర నకుర్యా
త్సంస్క్రియాదికమ్ । సపిణ్డీకరణం తత్ర పూర్వశేషం తు కారయేత్ ॥ దు
ర్మృతస్య క్రియాహీనకాలే పుంసువనం చరేత్ । పిత్రోరాబ్దికకాలం తు య
దా వాపి భవేత్తదా ॥ తయోస్తద్దైవకుర్వీత నాన్యేషాం పురతో భవేత్ ॥ * ॥
ఇతి । దుర్మృతిమధ్యేమృతస్యైకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా దుర్మృతస్య సపిణ్డనం
కృత్వా పశ్చాదేతస్య సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । సంస్కారాత్పూర్వం పుంసు
వనం పిత్రోరాబ్దికం చ కర్తవ్యమిత్యర్థః । దుర్మృతిలక్షణం పునస్సంస్కా
రకాలస్తత్ప్రాయశ్చిత్తం చ దుర్మృతాశౌచనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్ .

ప్రోషితస్య ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం సంస్కారవిధిః

యస్య ప్రోషితస్య వృత్తాన్తో న శ్రూయతే తస్య ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం
ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । ప్రతికృతిస్వ
రూపమధస్తాత్ ప్రతిపాదితమ్ । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్య
న శ్రూయతే వార్తా యావద్ద్వాదశవత్సరమ్ । కుశపత్రకదాహేన తస్య స్యా
దవధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చ నారాయణబలిపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । త
థా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్పరం తేషాం తృతీయా
బ్దాదథాపి వా । నారాయణబలిం కృత్వా క్లృప్తదేహేఽథసంస్కృతిమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కుర్యాదితి శేషః । త్ర్యహో దేవసా క్రియా కార్యా " నరం పర్ణమ
యం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।" ఇతి స్మరణాత్ । పితృవిషయే విశేష
మాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే యస్య న వార్తా నైవ చాగతిః ।
ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్య చ సం
స్కారం యథోక్తవిధినా తతః । తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచ
రేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిరూపకమ్ - పలాశవృన్తాదినిర్మితప్రతికృతిః ,
యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ , త
దానీమేవ - పఞ్చదశసు వర్షేషు గతేషు షోడశవర్షే ఉక్తకాల ఏవ , ప్రేతకార్యా
ణి కుర్యాత్ । న కాలవిళమ్బః కార్య ఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । తథా స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ ।
సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । తథా —

॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేఽపి కర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ పిత్రోస్తుపఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వం దశాహాదిద్విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు " ॥శ్లో ॥ కుర్యాత్తస్యచసంస్కారం యథోక్తవిధినాతతః । తదానీమేవసర్వాణిప్రేతకార్యాణిసంచరేత్ ॥ " ఇతి జాతుకర్ణివచనమన్యథా వ్యాకుర్వతే । యథోక్తవిధినా - పితృమేధవిధినా , ప్రతికృతిసంస్కారం కుర్యాత్ , సర్వాణిప్రేతకార్యాణి - నగ్నప్రచ్ఛాదనాదీని ప్రభూతబలి పాషాణోత్థాపనాన్తాని , తదానీమేవ - తస్మిన్నేవదినే , సంచరేత్ - కుర్యాదితి । " సంవత్సరేవ్యతీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి । " ఇత్యాదివచనమనాకర్ణితవార్తవ్యతిరిక్తపితృమృతివిషయమ్, " తస్మిన్నేవదినేసర్వాణి ప్రేతకార్యాణికుర్యాత్ " ఇత్యేతత్పితృవ్యతిరిక్తవిషయేఽపిసమానమితివదన్తి , తదయుక్తమ్ , " కృతక్రియేత్రిరాత్రంస్యాద్దశాహమకృతక్రియే । " ఇత్యాదిదశాహప్రతిపాదకపూర్వోక్తవచనవిరోధాత్ । అతః పితృవిషయే దశాహమితరవిషయేత్రిరాత్రమిత్యేవయుక్తమ్ । పితృవిషయేఽపి నారాయణబలిపూర్వక మేవౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అనాకర్ణితవార్తస్యప్రోషితస్యపితుస్సుతః । ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాదౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ ॥ అన్యేషాం ద్వాదశాదబ్దాత్పూర్వముక్తైవయాతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । అనాకర్ణితవార్తస్య - అశ్రుతకుశలవార్తస్య , ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య , పితురౌర్ధ్వదేహికం సుతః , పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వమ్ - పఞ్చదశసంవత్సరేషుగతేషుకుర్యాత్ । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానాంపితృవ్యభ్రాతృపుత్రాదీనామ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం పైతృమేధికమాచరేత్, పూర్వముక్తైవయాతిథిరితి - ప్రోషితస్యప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధేయాతిథిః పూర్వముక్తా పైతృమేధికానుష్ఠానేఽపి తస్యైవగ్రాహ్యేత్యర్థః .

మాసాద్యజ్ఞానే విధిః

తథాచకాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ మాసాజ్ఞానే దినజ్ఞానే కార్యమాఘమాఘయోః । మృతాహేతద్దినాజ్ఞానే మాసజ్ఞానేతు తత్కుహూః ॥ కృష్ణైకాదశీ గ్రాహ్యేత్యజ్ఞానేహ్యుభయోరపి । ప్రవాసమాసదివసా

గ్రాహ్యావేకైకశస్తయోః ॥ అజ్ఞానేనన్తరోన్యాయస్సర్వాజ్ఞానం యదాభ
వేత్ । శ్రవణాహే తదా కుర్యాత్తన్మాసేన్దుక్షయేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । య
దా మరణమాసోఽజ్ఞాతః మరణదినం తు జ్ఞాతం తదా ఆషాఢే మాఘే వా మా
సి మృతాహే ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । తథా బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ య
దా మాసో న విజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవ తత్ । తదాఽప్యాషాఢకే మాసి మా
ఘే వా తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేతు — ॥ శ్లో ॥ ది
నమేవ విజానాతి మాసం నైవ తు యో నరః । మార్గశీర్షేఽథవా భాద్రే మా
ఘే వాఽథ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మాసే త్వజ్ఞా
యమానే తు మాఘః కార్యో మనీషిభిః । పక్షే త్వజ్ఞాయమానే తు ద్వైవేపి
త్ర్యైసితాసితౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదా మాసో విజ్ఞాతః మరణదినం తు నజ్ఞా
తమ్, తదా తత్కుహూః - తన్మాససమ్బన్ధిన్యమావాస్యా వా కృష్ణైకా
దశీ వా గ్రాహ్యా । తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతే హి మృతాహ
శ్చేత్ప్రోషితే సంస్థితే సతి । మాసశ్చేత్ప్రతివిజ్ఞాతస్తద్దర్శే స్యాత్తదాబ్దిక
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ మృతేఽ
హని తు యా క్రియా । తదహర్విస్మృతిప్రాప్తౌ దర్శే వా శ్రవణేఽపి వా ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర శ్రవణనక్షత్రవిధానం క్షత్రియవిషయమ్, "నక్షత్రే క్షత్రి
యాణాం స్యాత్" ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽని । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం
కృష్ణపక్షే మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహని యత్కర్తవ్యం తత్కృష్ణై
కాదశ్యాం కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఉభయోర్మరణమాసదినయోరప్యజ్ఞానే ప్ర
వాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ, తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దినమా
సౌ న విజ్ఞాతౌ మరణస్య యదా పునః । ప్రవాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ పూ
ర్వోక్తయా దిశా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోక్తయేతి తయోరేకైకశ అజ్ఞానే అ
నన్తరోక్తన్యాయస్స్వీకార్యః । అయమర్థః — యదా ప్రవాసమాసో న
విజ్ఞాతః దివసస్తు జ్ఞాతః తదాఽఽషాఢాదౌ మృతాహే కార్యమ్, యదా ప్ర
వాసమాసో విజ్ఞాతః దివసస్త్వజ్ఞాతః తదా ప్రవాసమాససమ్బన్ధిని దర్శే
తత్కృష్ణైకాదశ్యాం వా కుర్యాదితి । యదా సర్వాజ్ఞానం భవేత్ - మ[illegible]

మాసో మరణదివసః ప్రవాసమాసః ప్రవాసదివసశ్చ నజ్ఞాతో భవేత్, తదా మరణశ్రవణదినే కుర్యాత్, తత్రాప్యసమ్భవే శ్రవణమాససమ్బన్ధిని దర్శే కుర్యాత్। తదాహ ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యాయాం శ్రవణదినే వా ॥ * ॥ ఇతి। స ఏవ — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతే మృతాహే శ్రవణతిథౌ, తిథివిస్మరణే తన్మాసవర్తిన్యామమావాస్యాయామ్, సాంవత్సరికం కుర్యాత్, శ్రవణతిథివిస్మరణే మాసాస్మరణే చ మార్గశీర్షే మాఘే వా తస్యామేవ తిథౌ కార్యమ్ ॥*॥ ఇతి। యత్ర శ్రవణమపి నాస్తి అనాకర్ణితవార్తస్య ద్వాదశాబ్దాత్పఞ్చదశాబ్దాద్వా పరం క్రియమాణే దాహాదిప్రేతకృత్యే తద్విషయేప్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసస్తిథిర్వా ప్రస్థానదినం వా శ్రవణం న చేత్। యస్మిన్ దినే తు సంస్కారః క్షయాహం తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। సర్వాజ్ఞానే సంస్కారకాలీనమాసపక్షతిథయో గ్రాహ్యా ఇత్యర్థః। తత్రాప్యాషాఢాదీనామన్యతమో గ్రాహ్యః తిథిశ్చామావాస్యా కృష్ణైకాదశీ చ పూర్వోక్తా గ్రాహ్యా। కృష్ణాష్టమ్యామపి దహనం ప్రత్యాబ్దికం చ కార్యమిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరగతో విప్రః ప్రవాసాత్కాలకారితాత్। దేహనాశమనుప్రాప్తః తిథిర్నజ్ఞాయతే యది ॥ కృష్ణాష్టమీత్వమావాస్యా కృష్ణైవైకాదశీ చ యా ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చ తత్ర శ్రాద్ధం చ కారయేత్। * ॥ ఇతి। తీర్థయాత్రాదినా కేనచిన్నిమిత్తేన దేశాన్తరగతస్య విప్రస్య చిరకాలం బహుదేశపర్యటనాదిసంపాదితాయాస బాహుల్యాద్యత్ర క్వాపి దేహనాశో భవతి, అత ఏవ మరణతిథిర్నజ్ఞాయతే మరణవార్తా యదా కదాచిచ్ఛ్రుతా భవతి తత్ర తదీయాశౌచస్వీకారో దహనతిలోదకపిణ్డదానోపక్రమాదికం చేత్యేతదుభయం కృష్ణాష్టమ్యాది తిథిషు తిసృష్విచ్ఛయా కస్యాంచిత్తిథౌ కర్తవ్యం తస్యామేవ తిథౌ ప్రత్యాబ్దికం చ కర్తవ్యమ్, ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం క్రియమాణే ప్యేతా ఏవ తిథయ ఇత్యర్థః.

కృతౌర్ధ్వదైహికస్య పునరాగమనే విధిః

పఞ్చదశాబ్దం ద్వాదశాబ్దం వా వార్తాఽనాకర్ణనే మరణనిశ్చయాదౌర్ధ్వదైహికే కృతే జీవన్యది సమాగచ్ఛేత్తదా కర్తవ్యమాహ వృద్ధమనుః —

॥ శ్లో ॥ జీవన్యదిసమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భేనియోజ్యతమ్ । ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాఽస్యజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ ద్వాదశాహంవ్రతం చస్యాత్త్రిరాత్రమథవాస్యతు । స్నాతోద్వహేతతాం భార్యామన్యాంవాతదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేనవాయజేత్ । తథైన్ద్రాగ్నేన పశునాగిరిం గత్వాచతత్రతు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూంస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । జాతకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన నామకరణాన్నప్రాశనచౌళాని గృహ్యన్తే । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్ , స్నానమ్ - సమావర్తనమ్ , ఆయుష్మతీష్టిః “ అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్ ” ఇత్యామ్నాయతే । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యదిప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తంఘృతపూర్ణకుమ్భే త్రిరాత్రమేకరాత్రం వావిధాయశుభలగ్నేసముత్థాప్యజాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్య మేఖలాజినదణ్డభిక్షాచర్యావర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌ ద్వాదశాహం త్ర్యహంవా నియతఉపోష్యాగత్యపూర్వ భార్యాంతదభావేఽన్యాముద్వహేత్ , అథాయుష్మచ్చరుణాఽఽహితాగ్నిమాయుష్మత్యేష్ట్యాఽఽహితాగ్నింసంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నేః పురోడాశస్తదనాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యాగచ్ఛేత్పుమాన్జీవన్పైతృమేధికసంస్కృతః । ఘృతకుమ్భస్థాపయిత్వోతముత్థాప్యశుభేక్షణే ॥ సంస్కృతం జాతకర్మాద్యైరుపనీతంవిధానతః । ద్వాదశాహం త్రిరాత్రంవా విహితోపోషణవ్రతమ్ ॥ గిరావాగత్యపూర్వాంవా తదభావేపరాం స్త్రియమ్ । ఊఢవన్తంచ సంస్కుర్యాచ్చరుణాఽఽయుష్మతేనచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయుష్మదగ్నిదేవతాకేనచరుణాఽనాహితాగ్నింసంస్కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భేనిషాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవవా । సముత్థాప్యశుభేలగ్నేజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతేపునరాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భాదుద్ధృత్యాస్య జాతకర్మప్రభృతిదశరాత్రవ్రతం చరిత్వా తథైవజాయయాఽగ్నీనాధాయపూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం పాణిగ్రహణం విధీయతేఽగ్నావ

ధేయం కుర్వన్ త్రివ్రాత్యపశునావాయజేతగిరింవాగత్వాఽగ్నయే కామాయే
ష్టిం నిర్వపేదీప్సితేః క్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥
దహనాదిసపిణ్డాన్తైకృతేసత్యాగతేపునః । యజ్ఞకాష్ఠాన్మథిత్వాగ్నింకృత్వా
చాగ్నిముఖం తదా ॥ విష్ణుర్యోనిమితిద్వాభ్యాం చరుం హుత్వా యథావి
ధి । హుత్వా పురుషసూక్తేనస్రువేణాజ్యేన ప్రత్యృచమ్ ॥ ఆశ్వలాయ
నగృహ్యేనకృత్వా పుంసవనాదికమ్ । వివాహమపికుర్వీత పూర్వయా
సహ భార్యయా ॥ ఆధానం పూర్వవత్కృత్వా సాయం ప్రాతర్హుతం
తథా । దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా విష్ణుం సదాస్మరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉక్తే పూర్వస్య కృతాకృతం కేశవపనం మే
ఖలాజినంచనిరుక్తంపరిదానం కాలశ్చ తత్సవితుర్వృణీమహ ఇతిసావిత్రీ ॥ * ॥
ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డో భైక్షాచర్యవ్రతా
నిచ । నివర్తన్తేద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సం
స్కారః - పునరుపనయనమ్ । పునర్వివాహవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ నదానం నైవవరణం నప్రతిగ్రహణం తథా । త్రిరాత్రంచవ్ర
తం నస్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । పకస్మిన్నేవదినే శేషహోమా
న్తం కర్మకర్తవ్యమిత్యర్థః ,

పునస్సంస్కార కాలనియమః

పునస్సంస్కారస్య కాలనియమమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ మృ
త్యనన్తరతోన్యేషాం బలిర్దాతుం నశక్యతే । యైః కైశ్చిత్కారణైర్విద్వా
న్దద్యాత్తత్రబలిం క్రమాత్ ॥ ప్రోష్ఠపద్యాసిమాఘే వాబలిం దద్యాద్యథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ అకాలమరణేముక్త్వాషు
ణ్మాసాన్సంస్కారకర్మకౌ । కన్యాకుళీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కారఇష్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । అకాలమరణమ్ - దుర్మరణమ్ । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥
అషాఢప్రోష్ఠపద్యాఖామార్గశీర్షోవిశేషతః । చత్వారఏతే మాసాః పునస్సం
స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । చాపమాసస్యనిషేధమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
శవౌచాపగతేన్యేషాంపునస్సంస్కారకర్మచేత్ । పితరోనరకంయాన్తికర్తా
మృత్యుమవాప్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ దుష్టేష్వేతేషు

మాసేషుపునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । ఆత్మస్త్రీపుత్రవిత్తానాం హానిర్భవతి హి ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు - కన్యాకర్కటకుమ్భవ్యతిరిక్తమాసేష్విత్యర్థః । నక్షత్రాణ్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనూరాధేచమూలే చశ్రవిష్ఠా వారుణేతథా । హస్తేచత్వాష్ట్రనక్షత్రేపునస్సంస్కారమాచరేత్ ॥ కుజవారేచ సౌరేచ జీవవారేచభార్గవే । నన్దాయాంచైవభద్రాయాం రిక్తాయాం పర్వణోస్తథా ॥ నకుర్యాత్పునస్సంస్కారం కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నృసింహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షేవిశేషతః । పఞ్చమ్యాః పరతశ్శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపిచ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుచిః ప్రోక్తః పఞ్చమ్యాః పరతస్తథా । అస్త్యత్రిభాగశ్శస్తస్స్యాద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆద్యభాగేచ కర్తవ్యం సితపక్షేచ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాదుపరిసంస్కార ఉత్తరాయణమిష్యతే । పర్వతఃకృష్ణపక్షస్స్యాత్పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్చ స్వాతీశ్రవణమశ్వయుక్ । మఘామైత్రం చ తిష్యంచ వారుణంసోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతాఃకథితాః ప్రశస్తాః ప్రేతకర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీక్షైశ్చదిష్యతే ॥ జ్యేష్ఠాచమఙ్గళాఖ్యావాత్సఙ్కటేషుతయోఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ భరణీయమదేవత్వాత్ప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అమఙ్గళసమగ్రత్వాజ్జ్యేష్ఠావత్రవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాంభార్గవదినే చతుర్దశ్యాంత్రిజన్మసు । కుర్వతఃప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణితు ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రాసర్పంచ త్రయఃపూర్వాశ్చనైఋతమ్ । జ్యేష్ఠా చ భరణీచైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలేనతు దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ నన్దాంభద్రాం కలితిథిమిళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రంచ త్రిపదమమరాచార్యశుక్రాస్తలగ్నమ్ । త్యక్త్వాపాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణిసర్వాణ్యాహుర్దోషో నహిబహుమతఃప్రాప్తకాలేమృతస్య ॥ * ॥ ఇతి । కలితిథిః - చతుర్దశీ । ఇళాపుత్రః - భౌమః । ఆర్యః - బృహస్పతిః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥

నక్షత్రాణ్యమతాన్యాహురాక్రాన్తానిశుభైగ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాది కించిత్సర్వం వివర్జితమ్ ॥ సర్వదాశుక్రవారశ్చగురువారశ్చగర్హితః ॥*॥ ఇతి । అతీతోదకాస్థిసఞ్చయనాదౌ ప్రాప్తిస్వీకనిషేధోఽపి తత్రతత్రోక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేత్స్వజన్మతిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాంనాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణేనృణామ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధేచదహనేపితుః । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామపి, తత్కాలే దహనాదిప్రేతకృత్యేషు నదోషఇత్యర్థః । యదికాలాతిక్రమే ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్ర తిథివారాదికం సూక్ష్మతఃపశ్యేత్తదాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యది బలిక్రియామ్ । తస్యైవవారనక్షత్ర తిథిరాశ్యంశకాదయః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేహరేస్సుప్తౌ మాఢ్యేచ గురుశుక్రయోః । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్కన్యాం గోదావరీంవినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సురాసుర గురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్యాపి మలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్తత్కాలేతునదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । కృష్ణస్యాపి ఇతి కన్యాకర్కటవ్యతిరిక్తవిషయః "॥ శ్లో ॥ కన్యాకుళీరేప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కారఇష్యతే ।" ఇతి శృఙ్గగ్రాహికయాఽతీతప్రేతకార్యవిధానాత్ । సర్వోఽపినిషేధస్త్రిపక్షాదూర్ధ్వవిషయః । అతఏవసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్యపునర్దహనకర్మసు । తత్కాలనియమో జ్ఞేయో న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చత్రిపక్షాదర్వాక్పునర్దహనకర్మణిమృత్శ్రవణదినే కార్యమితిసిద్ధమ్। యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగ్యదాసంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోజ్ఞేయోనమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రసంస్కారస్సపిణ్డీకరణపరః, నతుపునస్సంస్కారవాచీతివ్యాఖ్యాతారః । స్మృతిసంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పునర్దాహాదినంశోధ్యమాశౌచాత్పరతోబుధైః । నన్దాత్రయోదశీశుక్రశనివారౌ వివర్జయేత్ ॥ పాతాన్త్యపరిఘాన్యోగాన్విష్టిం చైవవివ

ల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సంస్కారాదౌవిహితకాలాతిక్రమేప్రాయశ్చి
త్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాంతు సర్వేషాంకాలో
యద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యంచ రేన్మాసే తతోఽప్యేవం ప్రకల్పయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసద్వయే ప్రాజాపత్యద్వయమ్ , ఏవం మాసత్రయా
దౌ కల్ప్యమ్, మాసాభ్యన్తరేఽపి ప్రాజాపత్యంకర్తవ్యమ్ । తథాస్మృత్యర్థ
సారే — ॥ వా ॥ నిమిత్తశ్రాద్ధహీనేనసంస్కారకాలాతిక్రమేచప్రా
జాపత్యంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దశాహమధ్యేజ్ఞాతిమరణేసంస్కర్తుర్విశేషః

దశాహమధ్యేజ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషమాహ నారదః —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్యసంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛు
ద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహేచేత్క
ర్తురితిస్మరణాత్ క్రియాహోద్యాశౌచమధ్యే దశాహాశౌచిదాహే పూర్వేణైవ
సమాప్తిరిత్యవగమ్యతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం
స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యేపి శేషతః । తోయంపిణ్డం సమాప్యైతపూర్వేణైవద్వి
తీయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహేతత్క
ర్తుః పునః ప్రేతస్యకర్మణి । పూర్వేణైవసమాప్తిస్స్యాదేకోద్దిష్టంయథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్తదేకాదశదినేఏకోద్దిష్టమిత్యర్థః । అన్యత్రాపి —
॥ శ్లో ॥ కర్తాదశాహే ప్రేతస్యశవదాహంచరేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధి
స్స్యాదేవపిత్రోరన్యత్ర తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాఙ్గిరాః —
॥ శ్లో ॥ దాహకస్త్వాద్దశాహాన్తశ్శవదాహంచరేద్యది । పూర్వేణైవవిశుద్ధ
స్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
పిత్రన్యానన్తరానేకాన్దగ్ధ్వాపూర్వాఘుతశ్శుచిః । పితరౌచేద్దహేత్తత్ర
దశాహాచ్ఛుద్ధిరగ్నిదే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమి
త్తేద్వేదహనం మరణంతథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవదహనాద్దాహకస్యతు॥
అన్యందగ్ధ్వాదశాహాన్తశ్శుద్ధిః పూర్వాఘశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । సంవ
ర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తాదశాహేతుపితరౌచేద్దహేత్పునః । పూర్వే
ణశుద్ధిర్నైవస్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచజ్ఞాత్యఘ

మధ్యేజ్ఞాతిదాహేకృతేసతి దాహకస్యదాహాదిదశాహేన ఉదకపిణ్డసమా
ప్తిర్దాహాదిదశాహమాశౌచంచ । దాహకవ్యతిరిక్తసపిణ్డానాం పూర్వాశౌచ
శేషేణైవ శుద్ధిరుదకసమాప్తిశ్చ । దాహకస్యపునః జ్ఞాత్యన్తరదాహే పూ
ర్వదాహాదిదశాహశేషేణశుద్ధిః । దశమదినేతదన్త్యయామేవాదాహేసతి
తు " అహశ్శేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతేతిసృభిః " ఇతిస్మరణాత్పూర్వదశా
హానన్తరం ద్విత్రిదినాశౌచస్య సత్త్వేనతదాశౌచాన్తేఉదకాదిసమాప్తిః ,
" ఆశౌచాన్తేపునస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । " ఇతి మరీచిస్మరణాత్ ।
ఏకోద్దిష్టంతత్తదేకాదశాహే " ఏకోద్దిష్టమశుద్ధోఽపి " ఇతిస్మరణాత్ ।
సపిణ్డీకరణంతు త్రిపక్షేకార్యమ్ , దశాహాత్పూర్వమృతౌ దాహకస్య స
పిణ్డస్య ద్వాదశదినే ఆశౌచాభావేఽప్యాద్యశ్రాద్ధపర్యన్తస్యైకకర్మత్వా
త్పశ్చాన్మృతైకోద్దిష్టాత్పూర్వం పూర్వమృతస్యద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం
నకార్యమ్ । పిత్రోస్తుదాహే దాహకస్యాన్యేషామపి పుత్రాణాం పితృ
మరణాది దశాహేనైవశుద్ధిరుదకాది సమాప్తిశ్చ , నపూర్వదాహదశాహ
శేషేణేతి । దీపికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ జనకస్య జనన్యాశ్చభార్యా
యా భర్తురేవచ । పుత్రస్యదుహితుశ్చైవ జననే మరణేఽపిచ ॥ స్వకాలే
నైవశుద్ధిస్స్యాచ్ఛేషస్యాయోనవిద్యతే ॥ * ॥ జ్ఞాత్యఘమధ్యేపుత్రజననే
పిత్రోర్దశాహత ఏవశుద్ధిః । భార్యాదిమరణే తత్ప్రతియోగినామపి స్వకా
లఏవశుద్ధిః , నపూర్వశేషేణేత్యర్థః ।

అన్తర్దశాహే మాతాపితృమరణయోస్సన్నిపాతే విశేషః

మాతాపితృమరణయోరన్త్యదినాత్పూర్వమన్త్యదినేవామిథస్సన్నిపా
తే విశేషమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రి
యతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తుపక్షిణీమ్ ॥ * ॥ ఇతి,
॥ శ్లో ॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేతుపితాచ మ్రియతేయది । పితుర్మరణమా
రభ్యపుత్రాణాం దశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్యమధ్యేతుయదిమాతా ప్ర
మీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వంమాత్రఘంపక్షిణీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయాంతదాశౌచమధ్యే యదిపితా మ్రియేత, తదాపితృ
మరణమారభ్యదశాహాత ఏవ ఉదకదానాదిప్రేతకృత్యంపితుర్నిర్వర్త్య పితు
ర్మరణాద్వాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పిత్రాశౌచమధ్యే మాతృమ

రణాద్యేకాదశదినే మాతురాద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవసః ॥" ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । పితర్యగ్రే మృతే సతి తదాశౌచమధ్యే యది మాతా మ్రియేత తదా, "॥ శ్లో ॥ జనకే స్యన్మృతే మధ్యే జననీమరణం యది । పిత్రాశౌచే సమాప్తే సా న్యస్యాత్రాశౌచం తు పక్షిణీ ॥" ఇతి పిత్రాశౌచాన్త్యదిన ఏవ మాతురపి పిణ్డోదకిసమాప్తిస్మరణాత్, పిత్రాశౌచమధ్యే మాతురపి దశాహకృత్యం పరిసమాప్య పితురేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం నిర్వర్త్య పిత్రాశౌచానన్తరమపి మాతుః పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయ మాతృమరణాద్యేకాదశదినే తస్యా ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయంవిధిః ॥" ఇతి మరీచిస్మరణాత్, "॥ వా ॥ అథాశౌచాపగమే ఏకోద్దిష్టమ్" ఇతి విష్ణుస్మరణాచ్చ, మాతుః పక్షిణ్యాశౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం కర్తవ్యమితిచేన్న, "ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్" ఇతిస్మరణాత్ । తథా మాధవీయకాలాదర్శటీకాదౌ "తత ఆశౌచానన్తరమేకాదశేఽహ్ని బ్రాహ్మణ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కుర్యాత్" ఇతి మరీచ్యాదివచనార్థోఽభిహితః । తథా చ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపి వర్ణానాం సూతకం తు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం తు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అతః పితృమృతిదశాహమధ్యే మాతృమరణే పితృదశాహానన్తరం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయ మాతృమరణాద్యేకాదశాహే మాతురేకోద్దిష్టమితి నిర్ణయః.

పూర్వమృతయోః పిత్రోస్త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణవిధిః

సపిణ్డీకరణం తు పూర్వమృతయోర్ద్వయోరపి త్రిపక్షే కార్యమితి ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం నిషేధతి లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతే పుత్రో మాతుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ । మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాశౌచమధ్యే పితరి మృతే మాతుః, శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ద్వాదశాహే న కుర్యాత్, పితుస్తు ద్వాదశాహే కుర్యాత్

"॥ శ్లో ॥ మాతుర్దశాహమధ్యేతు పితాయస్య ప్రమీయతే । పైతృకంతు యథాకాలం పితుస్సర్వం సమాపయేత్ ॥ తతోమాతుస్త్రిపక్షాదౌ శేషంకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥" ఇతి స్మరణాత్ । తథాపితృదశాహమధ్యేమాతృమృతౌపితుస్సాపిణ్డ్యం నివర్తయేత్ , ద్వాదశాహే నకుర్యాత్ , కింతుత్రిపక్షఏవ । మాతుస్తుసాపిణ్డ్యం పక్షిణ్యాశౌచాపగమేద్వాదశాహేకుర్యాదిత్యర్థః । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణేపిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ । సపిణ్డనంత్రిపక్షేస్యాదనుయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరేకస్యాగ్రమృతావన్యస్యాన్యదినే మృతౌపూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వాసాపిణ్డ్యం త్రిపక్షేకుర్యాత్ । అనుయానమృతిం వినా - అనుమరణంవినేత్యర్థః .

అనుమరణేసాపిణ్డ్యకాలః

అనుమరణేతుపతిమరణదినాదుత్తరదినమరణేతద్ద్వాదశాహేసహైవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । తథాచ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సహమృతమరణేమాతురన్యత్రవాదినే । అనుయానమృతౌ శ్రాద్ధం యథాకాలంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దినాన్తరేమాతురనుమరణేద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యంకుర్యాదిత్యర్థః । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ సహ్మాతానుమృతోర్యదన్యత్ర నపిత్రోస్తన్త్రితఃకుర్యాన్నాన్యైస్సహవా , పిత్రాశౌచే మాతా మాత్రాశౌచే పితా వాసంస్థితః , యన్మృతఃపూర్వంసాతత్రాసపిణ్డ్యం త్రిపక్షఏవేతిదేవలః ॥ * ॥ ఇతి । తథైవ — "ఏకాగ్రమరణేపిత్రోః" ఇతిదేవలవచనం తేనవ్యాఖ్యాతమ్ " పిత్రోరన్యతరదశాహమధ్యేఽన్యతరమృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయావా సపిణ్డనం త్రిపక్షఏవ భవతి , అనుమరణేతు పితుర్ద్వాదశాహే వేత్యర్థః " ఇతి .

దమ్పత్యోస్సహమృతౌక్రమః

యదిదమ్పత్యోస్సహమృతిస్స్యాత్ ప్రాస్సహనాద్వాఅన్యతరమృతిస్స్యాత్తదాసహైవ దాహాదిక్రియాఃకుర్యాత్ । యదాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌతు సహదాహాదికాఃక్రియాః । ప్రాగ్దాహాదగ్నినాశేచ తదూర్ధ్వంతు పునఃక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రికాణ్డీచ —

॥ శ్లో ॥ మృతేభర్తరి దాహార్థం పత్నీచ మృతాయది । పత్న్యైక్యం పృథక్ప్రమీయాతాం దాహాదర్వాక్పతిర్మృతః ॥ తత్ర తన్త్రేణ దాహస్స్యాత్తన్మన్త్రాద్విత్వమూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ భర్తృమృతస్సమృతో వాపి పిత్రాఽగ్రేయద్యసంస్కృతః । కాలాన్తరేమృతా మాతా తస్యాదాహాదికాః క్రియాః ॥ పత్న్యైకస హైక చిత్యాంతు దహేదాపాసనాముభౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌతు పితృమెధక్రియాసహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాఞ్జలిశిలాదయః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలేమృతౌపిత్రోః పితృమేధక్రియాసహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణంచైవ సహైవ పృథగేవవా । ఏకాగ్నౌజలం దద్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినేద్వయోః ॥ సహచగ్న్యాధిహోమంచ శాన్తిహోమం సమాచరేత్ । తన్త్రేణ తర్పణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ తత్రద్వయోర్నిమిత్తాదౌ బ్రాహ్మణాపితరైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఏవకాదిసపిణ్డాన్తం ప్రేతకార్యాణియాన్యపి । కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । సాంవత్సరికస్యసమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్ , తదగ్రేవక్ష్యతే । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణముపస్థానం చరుకార్యం చితిస్తథా । సఞ్చయస్తర్పణం భర్తుస్సపిణ్డీకరణంసహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాసహైవమాతుశ్చమాత్రాసహ పితుస్తథా । సాపిణ్డ్యం తనయైః కార్యం నిమిత్తార్థం ప్రసిద్ధ్యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । తన్త్రేణపితృవర్గస్యాన్యనిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి బహుస్మృతిసంమతత్వాత్ సపిణ్డీకరణమపిసహైవకర్తవ్యమ్ , అతః పృథగేవేత్యేతదనాదరణీయమ్ । నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్రయోజనం నిమిత్తభోజనం పృథగ్భవతి । ఏతచ్చోపలక్షణమ్ । క్షుత్తృష్ణానివర్తకంజలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధమాసోత్సర్గాదికం పృథక్కర్తవ్యమ్ । తథాచాఙ్గిరాః —

॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహమృత్యోస్తుసహసాన్యద్దహనక్రియా । పృథక్పి
ణ్డోదకాదీని యథావిధిసమాచరేత్ ॥ చరుకుణ్డవితాశాన్తి సఙ్ఖ్యయాం స్త
న్త్రితశ్చరేత్ । అగ్నిం శ్రపణహోమాం మాచపత్న్యుపస్థానంచతన్త్రితః॥*॥
ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ హిరణ్యశకలనగ్నప్రచ్ఛాదనవా
సస్తైలోదకపిణ్డోత్తరదనప్రాశ్రాద్ధసోదకుమ్భపృషోత్సర్గషోడశశ్రాద్ధాని
పృథక్పృథగ్నిప్రస్తి , చరుకార్యం విశిః కుణ్డమణ్డిసఙ్ఖ్యయసంశాన్తి హోమా
నశ్చతన్త్రిమ్ , షోడిశ్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తమరణహోమావశాపృథ
గ్నవతః, పాకహోమాన్ వైశ్వదేవాదితన్త్రిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః—
॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాక్ పస్తుః పత్నీమ్రృతాయది । తస్మిన్నేవాన
లేదహేత్సృతి చాగ్నిసన్నశాఘ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఉదకాదిసర్వా
న్తం తయోః కార్యం సహైవతు । శాస్త్రేఽగ్నౌపునరేవస్యాత్పృథక్పృథ్వి
విశారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహపితామహ హోర్యస్మిన్నహనిసహాస
న్తానాదికమాహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పితామహోయస్యమ్రి
శ్చరకాలమసంస్కృతః । పితామహీచప్రమితాతయోర్దాహాదికంసహ॥*॥
ఇతి । హిరణ్యశకలనిధానాదికం సర్వం పితుః పూర్వంకృత్వా ప్రాఙ్మృ
తాయామపిమాతుః పశ్చాత్కుర్యాత్ । తథాచకాష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥
పుత్రః శ్రాద్ధవపనం ప్రాప్తేన వేపర్యుషితేఽపివా । పితుః పూర్వంసు
తః కుర్యాద్దన్యత్రాసక్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధగ్రహణం దా
హాద్యుపలక్షణమ్ , తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య । అన్యత్రాసక్తియో
గతః - పితృభ్యామన్యత్రజ్ఞాత్యాదిష్వసక్తియోగతః , ప్రత్యాసక్తిం
మాతుః కుర్యాదిత్యర్థః .

పితృవ్యతిరిక్తానాం సఙ్ఘాతమరణేదాహాదిక్రమః

అత్ర ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగప
న్మరణం తదా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సకృన్మ్రియన్తే బహవః క
తాశ్చైక స్తథాఽపిచ । అన్తరంగక్రమేణైషా ముదకాదిసమాచరేత్ ॥*॥
ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డానాం యు

ధ్యాక్రమాత్ । సజ్ఞాతమరణం తత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥
యుగపన్మరణం తత్ర సమ్బన్ధాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన పౌ
త్రభ్రాతృపుత్రస్నుషా స్వస్రాణాం గ్రహణమ్ । పత్న్యాదీనాం మధ్యే
బహూనాం ద్వయోర్వా ఏకస్మిన్ దినే సజ్ఞాతమరణం యదిస్యాత్ , త
త్ర , తత్క్రమాత్ - మరణక్రమాత్ , దాహాదికం కుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥
కృత్వా పూర్వమృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పునః । తృతీయస్య తతః కు
ర్యాత్సన్నిపాతేత్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి ఋష్యశృఙ్గస్మరణాత్ । ప
త్న్యాదీనాం సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం యదిస్యాత్తత్ర సమ్బన్ధస్య -
ఆసత్తియోగతః - ఆసత్తివశాత్ , క్రమేణ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పత్నీపతిలక్ష
ణ సమ్బన్ధస్యాసన్నత్వాత్ పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్ , అనన్తరముభ
యిసమ్బన్ధప్రతియోగికభాజః పుత్రస్య , అనన్తరం పుత్రవ్యవహితసమ్బ
న్ధభాజః పౌత్రస్య , తదనన్తరం భ్రాతుః । అత్ర పౌత్రభ్రాత్రోః పితృ
వ్యవధానం సమానమ్ , తథాఽపి పుత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయస్య
విద్యమానత్వాత్ భ్రాతృతోఽపిప్రత్యాసత్తిః , తతో భ్రాతృపుత్రస్య ,
తతః పుత్రద్వారకసమ్బన్ధభాజః స్నుషాయాః , తదనుగోత్రాన్తరప్రవేశే
న వ్యవహితభాజస్స్వసుః । ఏవంచ ఏకస్మిన్ దినే క్రమేణైతేషాం సజ్ఞాత
మరణే మృతిక్రమేణ దాహాదికాః క్రియాః పృథక్కుర్యాత్ । యుగపన్మ
రణేతు ఉక్తసమ్బన్ధక్రమేణ దాహాదికం పృథక్కుర్యాదితి కాలాదర్శటీకా
యాం వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృతిరత్నే , మరణానుక్రమపరిజ్ఞానే మృతిక్రమే
ణ , తదపరిజ్ఞానే సమ్బన్ధాసత్తిక్రమేణ వ్యవస్థాదర్శితా । తథాచ తత్రై
వ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశక్రమేణైషాముదకాది సమాచరేత్ । మరణం ప్ర
సశోదృష్ట్వా మరణానుక్రమేణతు ॥ సమానమిదముద్దిష్టమన్యేషామగ్రజం
వినా । అన్యేషామగ్రజస్యాఽపి సమవాయేఽగ్రజః ప్రభుః ॥ అగ్రజస్యాప
పిత్రోశ్చ సమ్భూతే పితరౌ ప్రభూ ॥ * ॥ ఇతి । మృతిక్రమాపరిజ్ఞానే సం
బన్ధాసత్త్యపరిజ్ఞానేచ వయోధిక సపిణ్డాదేర్దాహాదిక్రియాః ప్రథమతః కా
ర్యాః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకాలేపురతస్సంస్కార్యాస్తు వయోధికాః । బహూ
న్యేకాహ్యేవమేవస్యాదుదకంచ దినేదినే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్సహానకుర్యా

దిత్యర్థః । అన్యేతుజ్ఞాత్యాది సజ్ఞాతమృతవిషయే సహైవదాహాదిక్రియాం
వదన్తః స్మృత్యన్తరముదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో
యదిచ దాహకః । ఏకస్మిన్నేవదినే కుర్యాదేకచిత్యాం సమాహితః ॥ * ॥
ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే గతాసూనాం బహూనామథవాద్వ
యోః । ఏకకుణ్డే శిలాభేదే తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తే
షాం సహైవపృథగేవ వా । నిమిత్తార్థం పృథక్కుర్యాన్యత్సర్వం సహక్రి
యా ॥ * ॥ ఇతి । సహసాపిణ్డ్యమేకోద్దిశ్యత్వవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ సమా
నకాలయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । నిమిత్తపిణ్డమేవైకం దత్వాత్తైస్సం
సృజేత [illegible] ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
యుష్యనేకేషామేకదినే మృతేస్వాస్యపత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృపితృతత్పుత్రస్ను
షాస్వస్రాదీనాం సజ్ఞాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాః పృథక్పృథక్కుర్యాత్,
అన్యేషాం మృతక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ పత్న్యా
దీనామన్యేషాంచ సజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషాముభయేషా
మ పితృపూర్వం పిత్రోర్కృత్వా పత్న్యాది సాపిణ్డ్యం ప్రవర్తే ॥ * ॥ ఇ
తి । లోకాక్షిః — ॥ వా ॥ పిత్రోర్ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యమన్యేషా
మేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా తత్తత్సంవత్సరాన్తే మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యంకుర్యా
దితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచ మృతౌపూ
ర్వోక్తన్యాయేన పత్న్యాదీనాం పూర్వం కృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం ప
శ్చాన్మృతక్రమేణ కుర్యాత్ । పిత్రోః పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం
చ సజ్ఞాతమరణే పితృపూర్వం పత్న్యాదీనాం కుర్యాత్, "పితృపూర్వం
సుతః కుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః" ఇతిస్మరణాత్ । లోకాక్షిః —
॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకాఅపి । పితరౌచ యదే
కస్మిన్ మ్రియేరన్నేకవాసరే ॥ తదా ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశే కుర్యాత్త్రి
పక్షే తుసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థామాహవృద్ధహారీతః —॥ శ్లో ॥
సజ్ఞాతమరణే పిత్రోర్ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాం
త్రిపక్షే కారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్-పత్న్యాదీనామిత్యర్థః ।
తేషామేవ మాతృపితృమృతి సంవత్సరమధ్యే త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం విదధాతి

ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాః పుత్రస్య తత్పుత్రభ్రాత్రోః స్తత్తన
యస్య చ । స్నుషాస్వస్రోశ్చ పిత్రోశ్చ సజ్ఞాతమరణం యది ॥ అర్వాగ
బ్దాన్మాతృపితృపూర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి —
॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీ పుత్రస్స్నుషా స్వసా । ఏషాం
మృతౌ చరేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషాం న పునః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । పితుర్మృతాబ్ద
ఏషామేవ శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం చ కుర్యాన్నాన్యేషామిత్యర్థః । ఋశ్యశృ
ఙ్గోక్తపత్న్యాదిసప్తవ్యతిరిక్తానాం పిత్రోర్మృతాబ్దే పితృభ్యాం సహైకది
నే వా మృతానాం దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా
తత్తద్వత్సరాన్తిమదినే మాసికైస్సహ సపిణ్డనం కుర్యాత్ । అత్ర భృ
గుః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే శ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాం యథా
విధి । మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తే సమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్త
ఇతి నియమాత్ తతోఽర్వాక్ న మాసికానుష్ఠానమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
పత్న్యాదీనాం చ పిత్రోశ్చ సజ్ఞాతమరణం యది । అర్వాక్సంవత్సరాత్పి
త్రోః పూర్వం సాపిణ్డ్యమాచరేత్ ॥ సజ్ఞాతమరణేఽన్యేషాం పిత్రోశ్చ ద
హనాదికమ్ । కృత్వా సంవత్సరాన్తే తు కుర్వీత సహపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ప్రేతకార్యం యథావిధి ।
కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాగేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రో
ర్మృతౌ సంవత్సరాదర్వాక్పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ప్రేతకార్యం దాహా
ద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వక్రియా యథావిధి కుర్యాత్, ఏకోద్దిష్టమాసికాని
పార్వణం చ న కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పి
త్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥ లోకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ అ
న్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వా
క్ఛ్రాద్ధమేకం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - మాసికం సపిణ్డీకరణ
మ్ । నను, ॥ శ్లో ॥ పత్నీ చైవ మృతో భ్రాతా స్నుషా చైవ విపద్యతే । త
త్ర శ్రాద్ధాని కుర్వీత న పిత్రోర్మృతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి జాబాలిస్మరణా
త్పత్న్యాదీనామపి సాపిణ్డ్యనిషేధ ఇతి చేన్న, ద్వాదశాహే తన్నిషేధపర

త్వాత్, సంవత్సరాదర్వాక్ నిషేధపరత్వే "త్రిపక్షేతు సపిణ్డనమ్" ఇతి లోకాక్ష్యాదివచనవిరోధాపత్తిః, అతః పత్న్యాదీనాంపిత్రోర్మృతాబ్దేసపిణ్డనానన్తర మరణేతత్తద్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్, పత్న్యాదీనాం పిత్రోశ్చసఙ్ఘాతమరణే పత్న్యాదీనాంత్రిపక్షే పిత్రోస్తు ద్వాదశాహే అన్యేషాం పిత్రోర్మృతాబ్దమరణేతత్తద్వత్సరాన్తే మాసికానిసపిణ్డీకరణంచేతినిర్ణయః.

సహగమనవిధిః

అథానుమరణవిషయే విష్ణుః — ॥ వా ॥ భర్తరిప్రేతేబ్రహ్మచర్యంతదన్వారోహణంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృతశ్చైవ యత్రచైషా ప్రదీయతే । కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీ వాసూతికావాపి భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుః పాపాపహారిణీ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ సూతికావారజస్వలా । సర్వాసామపిచస్త్రీణామేవసాధారణోవిధిః ॥ * ॥ యత్త్వాశ్వవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యోహ్యదృష్టర్తవస్తథా । రజస్వలా రాజసుతే నారోహంతిచతాంశుభే ॥ * ॥ ఇతి । యదపి — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ యాభర్త్రాసహసంవ్రజేత్ । రజస్వలాఽనుగచ్ఛేత్తుగతింరక్షేత్తుగర్భిణీ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృమేధసారకృతావ్యవస్థాపితమ్ — ॥ వా ॥ పాతివ్రత్యధర్మహీనాయాస్సంసారదుఃఖబన్ధువియోగాద్యుపాధితోవిషణ్ణాయావాప్రతిషేధోద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు "భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా" "నమస్కృత్యచితారూఢం భర్తారంతుప్రసన్నధీః" "ఆరుహ్యపతిర్నిధనం గతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా" ఇత్యాదివచనేషూపాత్తైః, మరణోత్సుకా, ప్రసన్నధీః, నిర్మలధీః, ఇత్యాదిపదైర్దేహాదివియోగకళబర-రహితాయాఏవానుమరణాధికారప్రతిపాదనాత్, "బాలాపత్యారజస్వలా" ఇత్యాదివిశేషోపాదనవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ పితృమేధసారోక్తం నయుక్తమ్, నిషేధవ

చనంతుభిన్నచిత్యారోహణవిషయమ్ , తచ్చక్షత్రియవిషయమ్ , తథాచ, క్షత్రియాదిస్త్రీణాంరజస్వలాదీనామనుమరణనిషేధః , “ రజస్వలారాజసుతే ” ఇతి రాజసుతాం ప్రత్యేవతన్నిషేధాదిత్యాహుః । అపరేతు , బాలాపత్యారజస్వలా దేస్నామాన్యేనవిధానాత్ప్రతిషేధాచ్చరజస్వలాయాస్తుల్యవికల్పః , భిన్నచిత్యారోహణవిషయత్వేప్రమాణాభావాత్ . “ రజస్వలారాజసుతే ” ఇతి రాజసుతాసమ్బోధనమాత్రేణవిషయవిశేషాప్రతీతేరిత్యాహుః । గర్భిణ్యాస్తునిషేధఏవ । తతశ్చగర్భిణీం వినాబాలాపత్యాసూతికారజస్వలా అస్పృష్టార్త్తవాచ బ్రాహ్మణ్యః ఏకచిత్యారోహణంకుర్యుః , సూతికారజస్వలాచతత్తదుక్తశుద్ధిప్రకారేణ శుద్ధాకుర్యాత్ యత్తుచన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్త్యారజ ఉత్పద్యతేయది । తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేవాపతింమృతమ్ । త్రిరాత్రాద్దహనంకుర్యుర్బాన్ధవాస్తు తయాసహ । శ్రాద్ధం చైకదినేకుర్యాద్ద్వయోరపిహినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవా ఇత్యభిధానాదపత్యహీనసంస్కర్తృవిషయమిత్యేకే । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్తీపత్నీచేత్సార్త్తవాయది . తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేవామృతంపతిమ్ ॥ చతుర్థేఽహనిసంస్కార్యాత్పుత్రాదిస్తం సహైతయా । శవఃపర్యుషితస్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం తదాభవేత్ ॥ అస్మిన్పక్షేపృథఘం భర్తుర్దశాహేనాపిశుధ్యతి ॥ * ॥ పుత్రవత్త్వేఽపి చతుర్థేఽహనిపిత్రోస్సంస్కారవిధానాత్సమవికల్పఇత్యాహుః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్యపత్నీ చేజ్జ్వలనంగతా । నతత్రపక్షిణీకార్యా పైతృకాదేవశుధ్యతి ॥ సార్త్తవాసూతికాచైవ భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా । పూర్వవస్త్రం పరిత్యజ్య శవకర్మాణికారయేత్ ॥ సపత్న్యైరనుగచ్ఛన్త్యై రేకా యది రజస్వలా । చతుర్థేఽహ్ని సహైవాభ్యాం తస్యదాహోవిధీయతే ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా యదిభార్యాదినాన్తరే । భర్తుర్మృతాహే కర్త్తవ్యమభిన్నం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానంతు భర్తారం యానారీత్వనుగచ్ఛతి । మరణాదిభవేచ్ఛ్రాద్ధం దహనాదితయోర్నతు ॥ భర్త్రాసహైవశుద్ధాస్యాచ్ఛ్రాద్ధంచైకదినేభవేత్ ॥ * ॥ యత్తు — ॥ శ్లో ॥ యాతుబ్రాహ్మణజాతీయా

మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం నపతిం నయేత్ ॥ * ॥ యదపి — ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా అనుశాసనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది తత్సర్వమపి బ్రాహ్మణ్యా అనుగమననిషేధప్రతిపాదక వచనం పృథక్చిత్యారోహణవిషయమ్, "పృథక్చితిం సమారుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి" ఇతివిశేషస్మరణాత్ । తథాచహారీతః — ॥ శ్లో ॥ భర్త్రా సహానుమరణమాచణ్డాలం విధీయతే । పృథక్చితిర్వాకాక్ష్యాదేర్నవిప్రాయాః పృథక్చితిః ॥ * ॥ ఇతి క్షత్రియాదీనాంచ పృథక్చిత్యారోహణం దేశాన్తరమరణవిషయమ్, సన్నిధౌత్వేకచిత్యారోహణమేవ, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతే పత్యౌ సాధ్వీ తత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయోరసి సంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్, ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఇదంచ ముముక్షువిషయే త్యాజ్యమేవ । తథాచశ్రుతిః "తస్మాదువ్యయోనప్రాగాయుషస్స్వః కామీ ప్రేయాత్" ఇతి । అపార్కోవిజ్ఞానేశ్వరేణాభిహితః — ॥ వా ॥ స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్తవ్యోమోక్షార్థినా ॥ * ॥ ఇతి । అతః మోక్షమనిచ్ఛన్త్యాః స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమితరకామ్యానుష్ఠానవదితి సర్వమేతత్ స్త్రీధర్మనిరూపణేసవిస్తరమథస్తాన్నిరూపితమ్.

ఏకచిత్యారోహణక్రమః

ఏకచిత్యారోహణప్రకారస్తు హేమాద్రావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ అథానుమరణే పత్నీ స్నాత్వా భర్త్రా సహైవతు । వధస్తురీయమాసాద్య సిక్త్వాత్తైరుపవీజ్య చ ॥ నమస్కృత్య చితారూఢం భర్తారం తు ప్రసన్నధీః । ప్రదక్షిణం పరీత్యాథ భర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయం నారీతిమన్త్రేణ శాయయేన్మాతరం సుతః । ఊహేన వా దహేదూర్ధ్వమాపాన్నాత్పతినా సమమ్ ॥ యదాపత్నీతు సఙ్కల్ప్య ప్రయోగేత్వఖిలే కృతే । దహ్యమానే పతౌ ముహ్రాజపేదధ్వర్యుణాసహ ॥ పావకం ప్రవిశేత్తత్ర భర్తుశ్చోర్ధ్వం పృథగ్విధిః । ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః తుణ్డమేకం పృథక్ శిలా ॥ వాసస్తిలోదకంపిణ్డో నగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । షోడశం చ వృషోత్సర్గ శ్శోదకుమ్భం పృథక్పృథక్ ॥ సహచర్యాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణం తథా । నిమిత్తాన్యా

మవరణే శ్రాద్ధమేకోత్తరం పృథక్ । వైశ్వదేవంచ పాకశ్చ హ్యాహోమోఽ
న్వాహార్యస్సహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆరు
హ్యపత్నీ నిధనంగతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహమాహా
మం శ్రపణంచతస్మాత్పిణ్డోదకాదీన్పృథగేవకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారే — ॥ వా ॥ స్నాత్వా శక్తితో దత్వా బ్రాహ్మణైరభ్యను
జ్ఞాతా పత్నీ తురీయమాపాద్యసిగ్వా త్రైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షి
ణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, అత్ర క
ర్తా పత్నీముపనిపాతయతి । “ ఇయంనారీ ” ఇతి , సమానమత ఊర్ధ్వమ్,
సద్యఃపాపాని నిర్ధూయ దమ్పతీవిహరతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ అనుయానే మృతౌ పిత్రోరేకశ్చైయ్యాచితిస్తథా । ప్రత్యేకమఞ్జ
లిర్భేదో నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమ్ ॥ ఏకమేవాగ్నిదానంస్యాదేకాశ్మని తి
లాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి । తిలాఞ్జల్యర్థాశిలాద్వయోరేకేతి యావత్ । “ కుణ్డ
మేకం పృథక్ఛిలా ” ఇత్యనేనాస్య వికల్పః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అస్థి
సఞ్చయనంచైవ నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికా
నాం పృథక్క్రియా ॥ సపిణ్డీకరణంచైకం సుతస్సర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సహైవభర్త్రా మరణం స్త్రియాశ్చేత్సహైవ
కుర్యాత్పితృమేధకృత్యమ్ । పిణ్డోదకాదీన్పృథగేవకుర్యాత్పిణ్డస్య సం
యోజనమత్రభర్త్రా ॥ మృతే భర్తరి యా పూర్వం పరేఽహన్యనుగచ్ఛతి ।
తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం కాలేభేదం నకారయేత్ ॥ అగ్నికార్యే నభేదోఽ
స్తి హ్యస్థిసఞ్చయనే తథా । ఏకగర్తే జలం దద్యాత్పిణ్డాంశ్చైకోదనేద్వ
యోః ॥ ఏకోద్దిష్టం పృథక్కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సహ । తత్రద్వయోర్నిమి
త్తాద్వా బ్రాహ్మణైరితరైస్సహ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురను
యానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథా
ధావిధి ॥ * ॥ క్రియాకల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాత్వన్య
దినేఽనుగచ్ఛేద్యాస్త్రీపతిం చిత్యధిరోహణేన । దశాహేన భర్తురఘస్య
శుద్ధిశ్శ్రాద్ధద్వయంస్యాత్పృథగేకకాలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మృతేభర్తరిపూర్వేద్యుః పరేద్యురనుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం

మృతాహస్తు యథాతిథిః ॥ అస్థిసఞ్చయనంచైకం నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథ
క్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికానాం పృథక్క్రియా ॥ ఉపస్థానం తదేవ
స్యాత్పరంతస్యాఃపృథక్క్రియా । పృథక్శ్రాద్ధంతయోఃకుర్యాద్గోదా
నంచ పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణప్రాప్తే సర్వం తద్దివసేచరేత్ । బహు
పత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః ॥ విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తు గార్గ్య
స్యవచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దినాన్తరే యాతు
సహైవభర్తుః కుర్యాన్మృతాహే సతి కర్మ కార్యమ్ । హిరణ్యశలాకాఃపృథ
గేవకార్యాః పాత్రాణిదేహద్వయ భాఞ్జికుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రా
పి — ॥ శ్లో ॥ అన్యేద్యురప్యనుగతా శుద్ధిఃపతిదశాహతః । సహాస్థిసఞ్చ
తిశ్చైవ కాలేశ్రాద్ధద్వయం భవేత్ ॥ పృథక్పిణ్డోదకాదిస్యాత్పత్యాపిణ్డ
స్య యోజనమ్ । తస్యపిణ్డం త్రిధాకృత్వా పితృపిణ్డేషుయోజయేత్ ॥*॥
వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానేతుపత్న్యాచ సపిణ్డీకరణం సహ । అన్తర్ధాయ
తృణంమధ్యే భర్తృశ్వశురయోరపి ॥ స్త్రీపిణ్డం భర్తృపిణ్డేన సంయో
జ్యచ పునస్సుతః । పితామహాదిభిస్సార్ధం పితృపిణ్డంతు యోజయేత్ ॥ * ॥
యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైక్యేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః ।
సామృతాపిహి తేనైక్యం గతామన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ శాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ యామృతా సుభగానాథం సా తేనసహపిణ్డితామ్ । అర్హతిస్వర్గ
వాసేఽపియావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సుమన్తువచనం —
॥ శ్లో ॥ ఛిత్త్వారోహణకాలేతు షోడశాని పృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం త
స్యాః నైవభర్తుఃకృతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ స్త్రియాఃపృథక్సపిణ్డీకరణని
షేధపరమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తద్దినేవాపరదినే భర్తారమనుగచ్ఛతి । న
వశ్రాద్ధం షోడశంచ సపిణ్డీకరణం తథా ॥ యథాకాలేతుకర్తవ్యం ప్రతిసం
వత్సరంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యథాకాలే - భర్తుర్విహితకాలే, స్త్రియా
అపి కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం
సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । మాసికానినవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణంపృ
థక్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపివ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాతుయా
నారీభర్తారమనుగచ్ఛతి । పిణ్డదానాదికం శ్రాద్ధంసపిణ్డీకరణంపృథక్ ॥ * ॥

ఇత్యేతాదృశవచనం నిమిత్తభేదప్రతిపాదనపరమ్ । అన్యథా “ సపిణ్డీకరణం నైకమ్ - తత్రద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణైరిరైస్సహ - సపిణ్డీకరణం సహ ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తబహుస్మృతివిరోధప్రసంగాత్ । దుర్మరణాద్యపాధివశేన కాష్ఠవదమన్త్రికదాహే నానుమృతిః కార్యా, “ దహ్యమానమమన్త్రేణ నానురోహేత్పతివ్రతా ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచ కల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్యుర్వైదాగ్నిసంస్కారే పత్న్యా అనుగమో మతః । అన్యథాత్వాత్మఘాతః స్యాదితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । చితిభ్రష్టాయాః ప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చితిభ్రష్టా యదా నారీ మోహాచ్చలతివా తదా । ప్రాజాపత్యం భవేత్కృచ్ఛ్రం శుద్ధా భవతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి .

అథగర్భిణీసంస్కారః

అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథగర్భిణ్యాః, అన్తర్వతోఽవ్య మ్రియేత శ్మశానం నీత్వా దాహదేశం జోషయేత్ , సమ్యక్ఛితామపరేణ పవ్యేన ప్రేతస్యోదరం విలిఖేత, “ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే ” ఇతి, అనులేఖనదృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే “ జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే ” ఇతి, అథబాలం స్నాపయేయుర్హిరణ్యమన్తర్ధాయ జీవన్తం గ్రామమానయన్తి, “ యస్తే స్తనశ్శశయః ” ఇతి స్తనం ప్రదాయ తస్మిన్నుదరే ఆజ్యానిజుహోతి, “ శతాయుధాయశతవీర్యాయ ” ఇతి పఞ్చభిః, “ ప్రయాసాయస్వాహా యాసాయస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన, “ ప్రాణాయస్వాహా వ్యానాయస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన, “ పూష్ణేస్వాహా పూష్ణేశిరసేస్వాహా ” ఇత్యనువాకేన సూచ్యాజఠరమవ్రణం కుర్యాత్, ప్రేతం చితిమారోప్యవిధినా దాహయేత్, అష్టకాధేనుం నీలధేనుం భూమిధేనుమితిచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాదూర్ధ్వమాసూతేర్మ్రియేతయదిగర్భిణీ । చితేః పశ్చాన్నిధాయైనాం సవ్యోదరమధోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణసముల్లిఖ్యతముద్ధరేత్ । మృతశ్చేదుద్ధృతోగర్భో ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతుమమపుత్ర ఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయహిరణ్యం తమభిషిచ్య జలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రామం

గత్వాశిశోర్దద్యాద్యస్తే స్తనఇతి స్తనమ్ । సురక్షితం కుమారంతం కృత్వాగత్వాశవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యాని జుహుయాన్మదరే తతః । ప్రయాసాయేతి హుత్వా చ ప్రాణాయేత్యనువాకతః । పూష్ణే స్వాహేతి హుత్వా చ సన్ధాయోదరమవ్రణమ్ ॥ చితిమారోప్య తాం ప్రేతాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీమరణే ప్రాప్తే గోమూత్రేణ జలైస్సహ । ఆపోహిష్ఠాభిరబ్లిఙ్గైః ప్రోక్ష్య భర్తా సమాహితః ॥ ప్రేతం శ్మశానే నీత్వా సవ్యోల్లిఖ్య సవ్యోదరే తతః । పుత్రమాదాయ జీవఞ్చేత్స్యాత్ స్తనం దత్వా సుతాయతు ॥ యస్తే స్తనఇత్యేకయా గ్రామం నీత్వా నిధాయ చ । ఉదరం చావ్రణం కుర్యాత్పృషదాజ్యేన పూర్య చ ॥ మృద్భస్మకుశగోమూత్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః । స్నాత్వా చాచ్ఛాద్యైవ వాసాంసి పితృమేధేన దాహయేత్ ॥ మృతో యది తు పుత్రస్స్యాద్వా బహిర్గామ్యనిఖనేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతా చేద్గర్భిణీ నారీ తస్యాస్సంస్కార ఉచ్యతే । బోధాయనభరద్వాజశౌనకాద్యైర్యథోదితః ॥ సఙ్కల్ప్య పితృమేధం తు కృత్వా దారుచితేః క్రియామ్ । పశ్చాద్దారుచితేః ప్రేతం దక్షిణే వాథ గర్భిణీమ్ ॥ నిధాయ చాగ్రతస్త్రీణి కృత్వా ద్రవ్యాదిమార్జనమ్ । హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ విలిఖేదసినోదరమ్ ॥ ఆగర్భదర్శనాద్వామే మృతస్యాచ్ఛరణే క్షిపేత్ । దృష్ట్వా జీవతు మమ పుత్ర ఇతి జీవన్తమభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్తర్ధాయ హిరణ్యం తమభిషిచ్య జలైః పునః । నీత్వా గ్రామం శిశోర్దద్యాద్యస్తే స్తనఇతి స్తనమ్ ॥ సురక్షితం కుమారం తం కృత్వా గత్వా శవాన్తికమ్ । శతాయుధాయ సోమ్యానాం తైః పఞ్చభిశ్చోదరే ఘృతమ్ ॥ యజుర్భిస్తు ప్రయాసాయ స్వాహేతి ద్వాదశాహుతిః । ప్రాణాయేత్యాదిభిః పఞ్చ చక్షుషేత్యాదిపఞ్చభిః ॥ * ॥ ఇతి

అథ దశాహానన్తరకృత్యమ్

తత్ర సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే నిర్గతే కుర్యాద్గృహమార్జనలేపనే । వాససాం జలమాప్లుత్య శుద్ధ్యేత్పుణ్యాహవాచనైః ॥ * ॥ ఆప్లుతిశ్చ ఏకాదశాహే సఙ్గవే కార్యా " అఘాన్తే సఙ్గవే స్నాయాత్ " ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తు కర్తవ్యం బ్రాహ్మణైరభిషే

చనమ్ । ఋగ్భిర్యజుర్భిశ్ఛన్దోభిరబ్లిఙ్గైఃపావమానికైః ॥ ఆశిషంచ గృహీత్వాఽథ శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సమ్పూజ్య గన్ధపుష్పాద్యైర్బ్రాహ్మణాంత్స్వస్తివాచయేత్ । ధర్మకర్మణి సఙ్కల్పే సఙ్గ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥ యజ్ఞార్థేఽపి ప్రతిష్ఠాదౌ సర్వసంస్కారకర్మసు । శుద్ధికామస్తుష్టికామశ్శ్రియస్కామశ్చనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి .

వృషోత్సర్గవిధిః

అథవృషోత్సర్గః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం లోహితం కృష్ణమేవవా । మృతోనపశ్యేన్నరకం గోఘాతీబ్రహ్మహాప్యపి ॥ పుత్రో వా భ్రాతృపుత్రో వా మృతస్యైకాదశేఽహని । ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం యథావర్ణమసంభవే ॥ ప్రేతత్వాద్విప్రముచ్యన్తే మహాపాతకినోనరాః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ప్రేతస్య స్వర్గసాధనమ్ । వృషమేకం సముత్సృజ్య శ్రాద్ధే విప్రాంస్తుభోజయేత్ ॥ * ॥ కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ నీలంవావ్యథవాకృష్ణం మృతస్యైకాదశేఽహని । వృషం పాపవిశుధ్యర్థం రుద్రాణామనుశాసనాత్ ॥ హోమకర్మ సమాయుక్తం రుద్రప్రీతికరం స్మృతమ్ ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే యస్యనోత్సృజ్యతేవృషః । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ విప్రో వా క్షత్రియోవాపి వైశ్యశ్శూద్రోఽపివా తథా । వృషహీనోమృతోయాతి రౌరవం తమసావృతమ్ ॥ సప్తజన్మ కృతం పాపం యద్బాల్యే యచ్చవార్ధకే । తత్క్షణాదేవనశ్యేత వృషోత్సర్గే పితుః కృతే ॥ పిత్రానుద్దిశ్యరుద్రాయ హోమకర్మ సమన్వితః । ఉత్సర్గమాత్రైరుద్రస్య లోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే స్నాత్వా పుణ్యాహవాచనమ్ । కృత్వా చరేద్వృషోత్సర్గం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం తతఃపరమ్ ॥ శూలంచక్రమథాన్యద్వా లాఞ్ఛనం కారయేత్తతః । యస్యదేవస్యయోభక్తస్తస్య చిహ్నం సమాలిఖేత్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ వా ॥ స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమదక్షిణపాదమూలె తప్తేనాయసేన విలిఖేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథవృషోత్సర్జనమ్ , తచ్చద్వివిధం కామ్యం నైమిత్తికమితి , నై

మిత్తికం ఏకాదశాహ్నికమ్ , కామ్యం కార్తిక్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సఙ్క్రాన్తౌ వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవోక్తకాలే నైమిత్తికవృషోత్సర్గస్తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని వత్సరే త్రిపక్షేఽబ్దతస్తథైవ చ। వృషోత్సర్గం తు కుర్వీత పరస్తాదుక్తకాలికః ॥ * ॥ ఇతి । కాలస్తు పద్ధత్యాదౌ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవా మధ్యే దినస్య వృషముత్సృజేత్ । కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వా వైశాఖ్యాం వాపి వా వృషమ్ ॥ ఉత్సృజేత్ తత్సమైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ అథ వృషోత్సర్గః కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వైశాఖ్యాం వా జీవవత్సాయాః పయస్విన్యాః పుత్రం ద్వ్యహాయనమేకహాయనం వా నీలం వా వర్ణే పిఙ్గళం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాం తు వత్సకమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయుజ్యాం వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవ తు ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్ర ప్రోక్తకాలేషు యత్నతః । వృషోత్సర్గే తదా శుక్రబాల్యం మాఢ్యం న దోషకృత్ ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో న మాఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీ నారీ మ్రియతే చోభయాగ్రతః । వృషం నైవోత్సృజేత్పుత్రో యావత్స్యాత్ పితృజీవనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కేవలవృషోత్సర్జననిషేధపరమ్ , అత ఏవ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా సుశీలా చ పుత్రిణీ సుభగా మృతా । నోత్సృజేద్వృషమేకం తు సహ గాముత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాదన్యో యదా తస్యాః శ్రాద్ధకర్తా భవేద్యది । తదైవ వృషముత్సృజ్య పశ్చాచ్ఛ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అత ఏవ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యా నారీ భర్తృసుతయోరగ్రే తు ప్రమితిం గతా । తస్యా అపి వృషోత్సర్గః కర్తవ్యస్తు యథావిధి । అపుత్రా తు యదా నారీ మ్రియతే భర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గో న కర్తవ్య ఏకాగార్థీయ తే తదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీ నారీ మృతా చేజ్జీవభర్తృకా । పాతివ్రత్యేన తల్లోకం వృషహీనా న గచ్ఛతి । జీవభర్త్రా స్త్రియస్తు కర్తవ్యం సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవ హి । పార్వణం చ

వృషోత్సర్గం కుర్యాదాయుః క్షయోంభవేత్ ॥ * ॥ జీవభర్త్రా స్త్రియ అపుత్రయా ఇతి శేషః । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నస్త్రియాశ్చవృషోత్సర్గం భర్త్రా కుర్యాత్కదాచన । వృషంరుద్రాన్వసూం స్త్యక్త్వా సపిణ్డీకరణావధి ॥ * ॥ వృషం, రుద్రార్థబ్రాహ్మణభోజనం, వస్వర్థబ్రాహ్మణభోజనంచ త్యక్త్వా అన్యత్సర్వం సపిణ్డీకరణావధికుర్యాదిత్యర్థః । అనుమృతివిషయే — ॥ శ్లో ॥ పితురూర్ధ్వవిధిం సమ్యక్కృత్వా మాతుశ్చపుత్రకః । వృషముత్సృజ్యపశ్చాద్ధిపిత్రా సహాసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతత్వవిమోచకవృషోత్సర్గేనాం దీశా స్త్రీర్ధని షేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గకామోవృషోత్సర్గేణానాం దీనుఖవిధానతః । శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదన్యస్తునకుర్యాత్ప్రేతమోచకః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని నసంప్రాప్తేయస్యనోత్సృజ్యతేవృషః । పిశాచత్వం స్థిరంతస్యదత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృషహీనోమృతోయాతిరౌరవం తమసావృతమ్ । ఉత్సర్గమాత్రైరుద్రస్యలోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ కాఙ్క్షన్తి పితరః పుత్రాన్నరకేపాతభీరవః । గయాంయాస్యతియః కశ్చిత్సోఽస్మాంత్సన్తారయిష్యతి । కరిష్యతివృషోత్సర్గమిష్టాపూర్తం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృగాథాచ — ॥ శ్లో ॥ యష్టవ్యాబహవఃపుత్రాయద్యేకోఽపిగయాంవ్రజేత్ । యజేతవాశ్వమేధేనవీలంవావృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నీలవృషలక్షణముక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ లోహితోయస్తువర్ణేన ముఖేపృష్ఠేచపాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం సనీలోవృషఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవృషాలాభేప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ విహితేచవృషోత్సర్గేత్వలాభేశక్త్యసమ్భవే । ప్రేతత్వస్యవిమోకార్థం రుద్రానేకాదశాశయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ తాసాంపయసిపాయసం శ్రపయిత్వాఏకాదశబ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశభ్యోవిప్రేభ్యోదద్యాదేకాదశేఽహని । రుద్రముద్దిశ్యకర్తవ్యంరుద్రప్రీతికరంహితత్ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేదష్టౌ హిరణ్యేనోదకేనవా ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోద్దిష్టవిధానమ్

అథైకోద్దిష్టం । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్య మేకాదశేఽహని ॥ * ॥ పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ ॥ * ॥ బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం సదా ద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యా ద్యథావిధి । కుర్యా దేవాత్ర వారాది తిథిభాన్యనిరీక్షయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । క్షత్రియాదీనామప్యాద్య శ్రాద్ధమేకాదశాహ ఏవేతి మాధవీయాదౌ స్థాపితమ్ । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తత స్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాపయేత్ । తత్ర శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణే ష్వయం విధిః ॥ * ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం చ — ॥ శ్లో ॥ అథాత స్సంప్రవక్ష్యామి శ్రాద్ధం గార్గ్యమతేన వై । ఏకాదశేఽహ్ని విప్రాణాం నృపాణాం షోడశేఽహని ॥ వైశ్యానాం వింశతి దినే శూద్రాణాం మాసిపూరితే ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ద్విజానా ముత్తమం విదుః । ఏకోద్దిష్టం ప్రకుర్వీత భూపతే ర్ద్వాదశాత్పరే । షోడశాహాత్పరే వైశ్యశ్శూద్ర స్త్రింశద్దినాత్పరే ॥ * ॥ ఇతి । సర్వేష్వేతేషు వచనేషు బ్రాహ్మణానామేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవిధానాత్తేషామేకాదశదిన ఏవైకోద్దిష్టమ్ । క్షత్రియాదీనాం తు వికల్పః । అత్రాహితాగ్నేర్విశేషతో జాతుకర్ణినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ కీర్తితమ్ । అధస్తు కారయే ద్దాహా దాహితాగ్నే ర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదర్వాగ్యత్ప్రేతకర్మ తద్దాహదివసాదారభ్యాఽఽహితాగ్నేః కార్యం త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । అతః దశాహకృత్య మేకోద్దిష్ట మూనమాసికం చ దాహదినాదికుర్యాత్ । ద్వితీయ మాసికం చ దాహదినే కుర్యాత్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాత్పూర్వత స్సాగ్నే ర్భవేత్సంస్కారవాసరే । ఊర్ధ్వం మృతదినేఽనగ్నే స్సర్వాణ్యేవ మృతాహతః ॥ * ॥ పూర్వతః - పూర్వ

త్ర, కర్తవ్యం । సంస్కారవాసరే - దాహాదినాది, భవేదిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తేనరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । సూతకే పతితేచాపిస్వతన్త్రంనాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టద్వయమితి మహైకోద్దిష్టమాద్యంచ, తద్ద్వయమ్, సూతకాన్తే - ఏకాదశాహే, కుర్యాత్ । మధ్యేసూతకాన్తరాపాతేఽపిస్వతన్త్రంమహైకోద్దిష్టంనాతిలఙ్ఘయేత్, తదైవకుర్యాదిత్యర్థః । అతఏవాహవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తత్రాకరణే పునస్సంస్కారమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యదికార్యం నకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥*॥ ఇతి । ఏతచ్చాస్థిసఞ్చయాభావవిషయమ్, కృతేత్వస్థిసఞ్చయనేపునః పిణ్డోదకమాత్రమిత్యధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆవృత్తాద్యంతుఆశౌచసన్నిపాతేరోగాదినాఆద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాదికాలాన్తరేకార్యమ్ । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేత్వాద్యస్యసఙ్కటంతుయదాభవేత్ । ద్వాదశాహేఽపికర్తవ్యం త్రయోవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచనిర్గమాత్కార్యమాద్యమేకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాపిసప్తవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధస్యవిఘ్నేతుభార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మానిత్యక్త్వాఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయదిచన్ద్రస్తురోహిణీమ్ । ఆవసేదుత్తరాఖ్యాంవాకుర్యాత్తుద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేయదిశుక్రవారోరోహిణ్యథాప్యర్యమతారకావా । భవేచ్చకృత్వోదకపిణ్డదానం శ్రాద్ధం ప్రకుర్యాదపరేద్యురేవ ॥ * ॥ ఏవంచఏకాదశాహే ఆవృత్తాద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాద్యుక్తకాలేతత్కృత్వాఊనమాసికాదీనిపఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సర్వవర్ణానాం మృతాహాదేకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్, సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే, త్ర్యహాతర్పణేచతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం పఞ్చమేసాపిణ్డ్యమ్, ఏకాహాతర్పణేద్వితీయేఽ-

హ్న్యేకోద్దిష్టం, త్రితీయేసాపిణ్డ్యమ్, దశాహాభ్యన్తరే అనేకేషాంమరణే తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేపి, సఙ్ఘాతానుమృతోః పత్న్యాభర్త్రోరేకాదశాహఏవసహశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ అత్రసంవాదవచనాని పూర్వమేవోక్తాని । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే సంప్రాప్తే ప్రేణికర్మాణికారయేత్ । నవశ్రాద్ధంతుపూర్వాహ్ణే హ్యహ్న్యావాఽఽమేనవాభవేత్ ॥ ప్రేతత్వస్యవిమోకార్థం వృషభం విసృజేత్తతః । స్నాత్వామధ్యాహ్నవేళాయాంవిప్రానేకాదశావరాన్ ॥ అశక్తస్త్వేకవిప్రంవా శ్రోత్రియం గుణశాలినమ్ । ఆమన్త్ర్యవిప్రమాహూయదద్యాదభ్యఞ్జనాదికమ్॥ పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్కుణ్డేవా కుణ్డలేశుభే । గోత్రనామచ నిర్దిశ్య హ్యాసనాదీనికల్పయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికం కార్యమపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమాసికమేకశ్చేన్మృతేఽహ్ని బ్రాహ్మణోఽత్యసహీయతే । తదేకాదశధాభిత్వావిప్రేష్వగ్న్యవథాపవా ॥ * ॥ తదాహసత్యవ్రతః — ॥ వా ॥ ఏకాదశేఽహ్ని ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానేకాదశామన్త్ర్య మధ్యాహ్నే ఆహారేనానాభక్ష్యాన్నరసవిన్యాసైరాశయిత్వా విధివత్పిణ్డదానం వాసోహిరణ్యదాస్యపానచ్ఛత్రాదమువ్యా దక్షిణాగుణవతి విప్రేపాత్రే దద్యాచ్ఛయ్యాంచ, స్వస్త్యయనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచదశబ్రాహ్మణాన్ప్రేతత్వవిమోచనార్థం గుణవన్తమేకమాద్యశ్రాద్ధనిమిత్తార్థం భోజయిత్వా గుణవతితస్మిన్దక్షిణాం దద్యాత్, అశక్తావేకంవాభోజయేత్ । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతుబ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దశ । ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తేతుఏకమేకాదశేఽహని ॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాదిపితుర్యద్వాహనాదికమ్ । గన్ధమాల్యైస్సమభ్యర్చ్య శ్రాద్ధభోక్త్రేప్రదాపయేత్ ॥ అశక్తఏకం సమ్భోజ్యశక్త్యైవదద్యాచ్చదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఏకోద్దిష్టస్వరూపనిరూపణమ్

ఏకోద్దిష్టస్వరూపమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం దైవహీనమేకార్ఘ్యైకపవిత్రకమ్ । ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితం హ్యపసవ్య

వత్ ॥ ఉత్తిష్ఠతామిత్యక్షయ్యస్థానే విప్రవిసర్జనే । అభిరమ్యతామితివదే ద్బ్రూయుస్తేఽభిరతాస్మహే ॥ * ॥ ఇతి । ఏక ఉద్దిష్టో యస్మింఛ్ఛ్రాద్ధే తదేకోద్దిష్టమితి కర్మనామధేయమ్ । దైవహీనమ్ - విశ్వేదేవరహితమ్ , ఏకార్ఘ్యమ్ - ఏకపాత్రమ్ , ఏకపవిత్రదర్భంచ, ఆవాహనేన అగ్నౌకరణే న హోమేనచ సమన్త్రకేణరహితమ్ , అపసవ్యవత్ - ప్రాచీనావీత బ్రహ్మసూత్రవత్ , అక్షయ్యోదకస్థానె ఉత్తిష్ఠతామితివదేత్ , విప్రవిసర్జనే అభిరమ్యతామితి బ్రూయాత్, తేచాభిరతాస్మ ఇతి బ్రూయురిత్యర్థః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనక్రియాదైవ నియోగరహితంహితత్ । ఏకోఽర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తద్వదేకపవిత్రకమ్ ॥ ప్రేతాయపిణ్డోదాతవ్యో భుక్తవత్సుద్విజాతిషు । ప్రశ్నశ్చతత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంహికీర్త్యతే । ఏకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నే తత్కర్తవ్యం విధాయచ ॥ పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః । ఏకాదశేనకుర్వీత దానహోమాదికం తపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తంతు ఏకమేకాదశేఽహని । ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతు బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దశ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ । హిరణ్యం మేదినీం గాంచ వస్త్రాణి వివిధానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం లోకే గన్ధాశ్చ కుసుమానిచ । శయ్యాప్యుపానహౌచ్ఛత్రం యద్భుక్తం మృత్యుకాలతః ॥ యదిష్టం జీవితస్యాస్య తద్దద్యాత్తస్యయత్నతః । తంవిసృజ్యద్విజంభుక్తం స్నాయాదనవలోకతః ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథాకాలం సపిణ్డీకరణం తథా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌకరణం నాభిశ్రవణం నపూర్వం నదైవం నధూపం నదీపం నస్వధానమస్కారా ॥ * ॥ ఇతి । రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనుజ్ఞాద్విగుణాదర్భా జపాది స్వస్తివాచనమ్ । పితృశబ్దస్ససమ్బన్ధశ్శవశబ్దస్తథైవచ ॥ పాత్రాలమ్భోపపాత్రంచ ఉల్ముకోల్లేఖనాదికమ్ । పితృప్రశ్నస్సవికిరః శేషప్రశ్నస్తథైవచ । ప్రదక్షిణం విసర్గశ్చ సీమాన్తగమనంతథా ॥ అష్టాదశ పదార్థాంశ్చ ప్రేతశ్రాద్ధే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ —

॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియం వేదవిద్విప్రం తదహరేవ నియోజయేత్ । తత్రైవ
క్షౌరకర్మాణి స్నానమభ్యఙ్గం కారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టే భవేదేక ఉద్దేశ్యో వి
ప్రమాణస్తథా । అర్ఘ్యపాత్రం భవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥
ఏకః పిణ్డో భవేత్తస్మై తదహరేవ నిమన్త్రణమ్ । దైవం ధూపం తథా దీపం
స్వధాశబ్దంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తదహరేవ - తస్మిన్నేవాహని, నిమ
న్త్రణంకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్య ఏవ నిమన్త్ర
ణమ్ । పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ ॥” ఇతి
స్మృతేః । పాణావేకాహుతిరితి పాణిహోమాభిధానాత్, ఆవాహనా
గ్నౌకరణరహితమిత్యగ్నౌహోమనిషేధః । తథాశ్వలాయనకారికా —
॥ శ్లో ॥ చరుముద్ధృత్యాజ్యసిక్తమన్నం మేక్షణగామినా । హస్తేఽవదానధర్మే
ణహోష్యన్ హుత్వాఽఽహుతిద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతార్థవిప్రహస్తేతూ
ష్ణీంజుహుయాత్, పితురర్థవిప్రహస్తేతు సమన్త్రకమేవ, “ పితృయజ్ఞా
హుతిం పాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ ।
తత్రైకోద్దిష్టే పాణౌ హుతమన్నం న ప్రాశ్నీయాత్, కింతు లౌకికాగ్నౌ
ప్రక్షిపేత్ । తథా పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ హస్తే హుతం తు నాశ్నీయాదబ్దం
ముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌ ప్రక్షేపణం కార్యం సపిణ్డీప్రేతకర్మసు ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేష్వదిత ఏవ ప్రాచీనావీ
తం కృత్వా దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణే స్థణ్డిలం కల్పయిత్వాఽద్భిరవోక్ష్యా
గ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ అథైనం పృచ్ఛతి క
రిష్యామీతి కురుష్వేతీతరః ప్రత్యాహతాభ్యనుజ్ఞాతో దర్వ్యాముపస్తీర్య స
ర్వస్మాత్సకృత్సకృదవదాయాభిఘార్య దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూ
హ్య తేషు జుహుయాత్, “ ప్రేతాయాముష్మై యమాయ చ స్వాహా ” ఇ
తి తద్ధుతమహుతం చ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకా
దశేఽహ్ని మధ్యాహ్నే ఏకోద్దిష్టం కృతం చ యత్ । ప్రేతస్య చ యమస్యాపి ద్వ
యోః ప్రీతికరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టప్రయోగస్తు స్వస్వగృ
హ్యోక్తప్రకారో ద్రష్టవ్యః, ఆపస్తమ్బాదిభిరనుక్తే ప్రయోగే తు బౌ
ధాయనోక్త ఆశ్రయణీయః, ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానే తు పరసూ

త్రేణవర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వాస్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥
ఇతినియమాత్ । అత్రనూతనభాణ్డేష్వపాకమాహవైఖానసః — ॥ వా ॥
సూతకప్రేతకయోరాప్తయిత్వా పురాణాని మృణ్మయాని త్యక్త్వా న
వాని పరిగృహ్య పాచయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాది
సత్కారే భోజనేచ ప్రేతార్థబ్రాహ్మణఃప్రత్యఙ్ముఖో నివేశనీయః । తథా
గౌతమః — ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు ప్రేతార్థఏకం విప్రంప్ర
త్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృ
తేవిష్టరేప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం
నివేశ్యేతిసరణ్యాదౌ దర్శనాత్ ప్రత్యఙ్ముఖత్వమేవ తస్యసిద్ధమ్ ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టేతు యద్భోక్తుర్భోజ్యం శిష్టభోజనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగేచ
శిష్టమన్నంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఏకోద్దిష్టశిష్టాన్న నిషేధాన్నా
త్రశేషాభ్యనుజ్ఞాకార్యా । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్వి
జాదేస్సంస్థితస్యతు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంతు నిర్వ
పేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధక
ర్మణి యావత్ , తదేకోద్దిష్టవిధినా కృత్వా ఏకపిణ్డంచ దత్వా తదప్సు
విసర్జయేత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వా
ణిదర్భహోమపాత్రాణిచాప్సుప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పు
ణ్యాహం వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టా
న్త ఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ । పిణ్డోదక ప్రదానేన పుణ్యా
హోక్త్యా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర బ్రాహ్మణాలాభే లౌకికాగ్నింప్రతి
ష్ఠాప్య దక్షిణాముఖః "యమాయసోమగ్ంసునుత" ఇత్యృచా ఘృతమిశ్రే
ణపాయసేన గ్రాససంమితాద్వాత్రింశదాహుతీర్హస్తేన జుహుయాత్ .

ఆవృత్తాద్యమాసికమ్

ఏవమిదమాద్యస్వతన్త్రైకోద్దిష్టం బ్రాహ్మణేఽగ్నౌవా కృత్వా పున
రపిబ్రాహ్మణేకర్తవ్యమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽ
హ్ని సంప్రాప్తే విప్రాభావేకథంభవేత్ । పాయసం ఘృతసంమిశ్రంహ
స్తేన గ్రాససంమితమ్ ॥ యమాయసోమమిత్యేవ ద్వాత్రింశజ్జుహుయా

చ్చరుమ్ । అథ్వర్యుశ్శాఖ్యలోభూత్వా ప్రసవ్యం దక్షిణాముఖః ॥ శ్రా ద్ధసిద్ధిమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । ఆవాహ్య సుసమిద్ధేఽగ్నౌ పాయసం జుహుయాద్బుధః ॥ పౌరుషేణతు సూక్తేన అవృ త్త్యా శ్రాద్ధసంమితమ్ ॥ అభ్యర్చ్యగంధపుష్పాద్యైరుదకుమ్భంచ దక్షిణా మ్ । తతస్నాత్వా పునశ్చాద్యం కుర్యాత్తుబ్రాహ్మణైర్బుధః ॥ * ॥ ఇ తి । పరితోఽగ్నిం గన్ధాద్యైరభ్యర్చ్య దక్షిణాముదకుమ్భంచాగ్నిసమీపే విధాయ తానిచబ్రాహ్మణేభ్యోదద్యాదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథంభవేత్ । ఉదీరతామి తి మన్త్రేణజుహుయాద్ఘృతపాయసమ్ ॥ స్వగృహ్యోక్తవిధానేనసూ క్తేన పురుషస్యచ ॥ * ॥ ఇతి “ ఉదీరతామవరఉత్పరాస ” ఇత్యష్టానా మృచాం చతురావృత్త్యాద్వాత్రింశదాహుతయోభవన్తి । పురుషసూక్తస్య షోడశర్చస్య ద్విరావృత్త్యాతథాభవన్తి । యథాస్వకులాచారమిహావ్యవస్థా । తత్రపిణ్డదానముక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రా ప్తే విప్రాభావే హుతేసతి । పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచం చాప్రదాన తః ॥ * ॥ ఇతి। తత్రగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణంభోజయేదాద్యే హోమః కార్యోఽథవానలే । పునశ్చభోజయేద్విప్రంద్విరావృత్తిర్భవేదితి ॥ * ॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । బ్రాహ్మణంభోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽపి వా॥పునశ్చ భోజయేద్వి ప్రంద్విరావృత్తిర్భవేదితి। పునశ్చభోజయేద్విప్రమావృత్తిద్వయసిద్ధయే ॥*॥ ఇ తి। కాలాదర్శేఽపి — ॥శ్లో॥ ఆద్యశ్రాద్ధంద్విజేఽగ్నౌవాకుర్యాత్పునరపిద్వి జే ॥*॥ ఇతి। నను “ ॥శ్లో॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాక్సమాసికానిస్వస్వకాలేకృతానితు। న పునస్తాని వైకుర్యాదకృతానిపునశ్చరేత్ ॥ ” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , కథమాద్యై కోద్దిష్టావృత్తిరితి చేన్న , తద్వచనస్యద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలే కర్తవ్యసాపి ణ్డ్యవిషయత్వాత్ । నను , ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యేఽపితస్యపూర్వభావిత్వేనస దోషస్తదవస్థఇతి చేన్న , తస్యసర్వదాసాపిణ్డ్యాత్పూర్వభావిత్వేఽపి , ॥శ్లో॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృ

స్తం కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యావృత్తిస్మరణాత్ , ॥శ్లో॥ ఏకాదశేకృతానాంతు మాసికానాం పునఃకృతిః । సూతకాన్తేనరఃకుర్యా దేకోద్దిష్టద్వయంబుధః ॥ పునశ్చభోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధంద్వాదశాహేయదాభవేత్ ॥ తదాఽపకృష్యకుర్వీత శ్రాద్ధాన్యేవతుషోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాదార్థికాత్ప్రత్యుక్తైర్బలీయస్త్వా త్ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాస్యానాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనే । తథానావర్తయేదాద్యంమలేత్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాప్యయమ ర్థః - ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే , అన్యమాస్యానామ్ - ఊనమాసికాదిషణ్ణ్ణ దశమాసికానాం పునః సపిణ్డ్యనన్తరం స్వే స్వేకాలేయథాఆవృత్తిఃక్రియ తే , తథా , ఆద్యమ్ - ఏకోద్దిష్టమ్ , సపిణ్డ్యనన్తరంనావర్తయేత్ , కింతు , మలమాసేమృతిశ్చేద్ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం శుద్ధమాసేమృతతిథౌన దావర్తయేదితి । తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే । యదపిజాబాలివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వాకృతస్యైవపునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే ॥ ఇతి, యచ్చాన్యత్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ॥ ఇతితదేకో ద్దిష్టవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తస్యైకస్మిన్దినేఆవృత్తివిధానాత్ । ద్వాదశాహో తరకాలసాపిణ్డ్యే ఆద్యైకోద్దిష్టమేకమేవ నతుద్వయమ్ , త్రిపక్షాదౌసాపి ణ్డ్యేస్వకాలేకృతస్యఊనమాసికాదేర్నపునః కరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డ్యా త్ప్రాఙ్మాసికానిస్వస్వకాలేకృతానితు । నపునస్తానివైకుర్యాదకృతాని పునశ్చరేత్ ॥ * ॥” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్ర యత్ర సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । తదూర్ధ్వమాసికానాంతు యథాకాలమను ష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతు సాపి ణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి సద్విజః । మాసికాని యథాకాలం కుర్యాదేవయథా విధి ॥ త్రిపక్షాద్యేషుకాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । అబ్దావశిష్టమాసా నామపకర్షస్తదాభవేత్ ॥ అపకృష్యకృతానాంచ యథాకాలం పునఃకృ తిః ॥ * ॥ ” ఇతిస్మృతిరత్నేఽభిధానాచ్చ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాద శాహే కృతానాంతు యథాకాలే పునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి , తస్యార్థః — ద్వాదశాహేకృతానామూనమాసికాదీనాం పునఃకృతిరితి । ఏవంచ ద్వా

దశాహే సాపిణ్డ్యే ఆద్యశ్రాద్ధాది షోడశమాసికానామప్యావృత్తిః, అన్యస్యతు ఏకాదశాహ ఏవావృత్తిః, ఇతరేషాంతు, ఏకాదశాహే ద్వాదశాహేవా కృతానామూనమాసికాదీనాం స్వస్వకాలె పునఃకరణమ్, త్రిపక్షేతు సాపిణ్డ్యే, ఊనద్వితీయయోస్స్వకాలెకృతయోర్నపునఃకరణమ్। తదుత్తరభావినితు, మాసికాన్యపకృష్యకృత్వా సపిణ్డీకరణాత్పరమపిస్వస్వకాలె పునఃకుర్యాత్ । ఏవం త్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి తత్పూర్వం కృతానాం నావృత్తిః, తదుత్తరభావినామేవ పునఃకరణమ్। ఏవంసంవత్సరాన్తె సపిణ్డీకరణె, ఆద్యశ్రాద్ధాదీనాం షోడశానామపి మాసికానాంస్వస్వకాలె కృతానాం పునఃకృతిః। ఏతదెవాభిప్రేత్యగాలవః — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషుకాలెషు సాపిణ్డ్యం యత్ప్రకీర్తితి। శిష్టానాం మాసికానాంచయథాకాలం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి। గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాగ్విహితాతు సపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధాని షోడశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్। మాసికంసోదకుమ్భంచదెయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానెశ్వరె — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాకృత్వానతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్। శ్రాద్ధానిషోడశాపాద్యవిదధీతసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధానిషోడశ। యథాకాలెచకార్యాణినాన్యథాముచ్యతే సతః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరెఽపి — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యంకర్తుమిష్యతే। ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమెవహి ॥*॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలెతానికుర్వీత సపిణ్డీకరణాదధః । సాపిణ్డ్యేఽబ్దాదధస్తానికుర్యాత్కాలేస్వకేపునః ॥ * ॥ ఇతి। పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి.

షోడశశ్రాద్ధాని

షోడశశ్రాద్ధాన్యాహ విజ్ఞానెశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేత్రిపక్షెచషాణ్మాసెమాసికాబ్దికే । షోడశైతానిశ్రాద్ధాని సంస్మృతానిమనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి। ఏకాదశాహేవిహితమాద్యశ్రాద్ధమ్, ఏతచ్చాద్యోనమాసికస్యాప్యుపలక్షణమ్, షాణ్మాసే - ఊనషాణ్మాసేవిహితమూనషాణ్మాసి

కమ్, మాసికమ్ - ప్రతిమాసం మృతాహే విహితమ్, ఆబ్దికశబ్ద ఊనాబ్దికపరః । తథా జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ ప్రతిమాస్యాని ఆద్యషాణ్మాసికే తథా । త్రైపక్షికాబ్దికే చేతి శ్రాద్ధాన్యేతాని షోడశ ॥ * ॥ ఇతి । ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దికశబ్దా ఊనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః, ఏకాదశాహ్నికేనాద్యేన సహ ద్వాదశ ప్రతిమాస్యాని । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాస్యూనే హ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాదూనాబ్దం ద్వాదశే తథా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మాస్యూనే ఆద్యే షష్ఠే తథాన్తిమే । ప్రతిమాసం మృతేఽహ్న్యబ్దాస్స్యుస్త్రిపక్షే చ షోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని - మరణాదేకాదశేఽహని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాత్ అన్తిమశబ్దేన సంవత్సరాన్తిమో మాస ఉచ్యతే, ఆద్యే మాస్యూనే, షష్ఠే మాస్యూనే, సంవత్సరాన్తిమే మాసి ద్వాదశే మాస్యూనే, అబ్దమితకాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ ఇతి ద్వితీయా, సంవత్సరపూర్తిపర్యన్తమ్, ప్రతిమాసమ్ - మాసే మాసే, మృతేఽహ్ని మరణదినే, త్రిపక్షే చ - మరణదినాత్ తృతీయే పక్షే చ, షోడశ మాసికాఖ్యాని శ్రాద్ధాని స్యుః । ఏతేషు షోడశసు కాలేషు షోడశ మాసికాని కార్యాణీత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే భవేదాద్యం మాస్యూనే హ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాదూనషాణ్మాసికం తథా ॥ ప్రతిమాసం మృతాహేషు ఊనాబ్దం చేతి షోడశ । ద్వాదశాహే యదా కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః ॥ మధ్యాహ్నే చైవ సర్వాణి కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ । సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం మాసికేష్వకృతేషు చ ॥ అపకృష్యైకోద్దిష్టేన పిణ్డమేకం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిమాసికమేక ఇత్యర్థః । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసికానాం తు సాపిణ్డ్యాత్పూర్వం తు యుగపత్కృతౌ । ప్రత్యేకం పిణ్డదానం స్యాదగ్నౌ ప్రేతాహుతిస్సకృత్ ॥ * ॥ పఞ్చదశాపదానం కృత్వా ఏకాం ప్రేతాహుతిం కుర్యాత్ । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ షాణ్మాసికాబ్దికే శ్రాద్ధే స్యాతాం పూర్వేద్యురేవ తే । మాసికాని మృతాహే స్యుర్దివసే ద్వాదశేఽపి వా ॥ త్రిపక్షాదౌ తు సాపిణ్డ్యే మాసికాని మృతేఽహని ॥ * ॥ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే తత్పూర్వం మృతతిథావుత్తరమాసికాన్య

ఏకృష్యైకృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్న త్వేకాదశాహే ద్వాదశాహే వా। ద్వా
దశాహే సాపిణ్డ్యే తస్మిన్నేవ దినే ముఖ్యాహ్నే పఞ్చదశశ్రాద్ధాని కృత్వాఽ-
నన్తరం సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యే గత్తన్మాసమృతతిథౌ త
త్తన్మాసికాని కుర్యాత్ , ఊనమాసికాదీని చ మృతతిథేః పూర్వం యథోక్త
కాలే కుర్యాదిత్యర్థః । ద్వాదశే ఇత్యేకాదశదినస్యాప్యుపలక్షణమ్ , ॥ శ్లో ॥
నవశ్రాద్ధం చ తత్త్రైపక్షం షోడశశ్రాద్ధమేవ చ । న కృతం చేత్పరే కుర్యాత్సపిణ్డీ
కరణాహని ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశదినే షోడశశ్రాద్ధాకరణే ద్వా
దశదినే కుర్యాదిత్యర్థః , ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం నవశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షో
డశ । ఏకస్మిన్ దివసే కుర్యాదేకోద్దిష్టం తు నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహ
సపిణ్డీకరణే ఏకోద్దిష్టాదీన్యేకాదశాహే కుర్యాత్ , అన్యథా ఏకోద్దిష్టం తు ని
ష్ఫలమితి । తథా ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ షోడశాదీని సర్వాణి కుర్యాదే
కాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణం చాపి కుర్యాద్వా ద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలాదివైషమ్యే మృత్యో రోగాదిశఙ్క
యా । ఏకాదశేఽహ్ని కార్యాణి హ్యపకృష్యాపి షోడశ ॥ * ॥ ఇతి । గా
లవోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । ఏ
కోద్దిష్టం షోడశం చ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే తు సంప్రాప్తే పిణ్డ
మేకం ద్వయోః క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శేఽహ్ని కుర్వాణః పూర్వాహ్ణే సర్వకర్మ చరేత్ । అపరాహ్ణే తు సాపిణ్డ్యం
కుర్యాదిత్యాహ శాకలః ॥ అన్యస్మింస్తు దినే సర్వమాపరపూర్వదినే చరే
త్ । అథవా యది తత్రాపి సర్వం హ్యేకదినే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యస్మిన్నితి,
ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్వంస్తత్పూర్వదినే షోడశశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కృత్యానాం మాసికానాం పునః కృతిః ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహే యదా భవేత్ ॥ తదాపకృష్య రుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవ తు షోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిబహుస్మృతిసంమతత్వాచ్ఛిష్టాచా
రాచ్చ, ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ఏకాదశాహే ద్వాదశేఽహని వా షోడ
శశ్రాద్ధకరణం యుజ్యతే । యత్తు సంగ్రహవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్ది
ష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । శ్రాద్ధం కుర్యాత్త్రిపక్షోక్తం ఘటమాషో

తిసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్గం సపిణ్డీకరణం గృహ్యతే । షోడశశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచ వినా ఏకోద్దిష్టదివసే కర్తవ్యం యచ్ఛ్రాద్ధాన్తరమన్తరితంస్యాదేయశ్రాద్ధంచ తత్ర సకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చైకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణమాహితాగ్నివిషయమ్, తదగ్రే వక్ష్యతే । యత్తు జాబాలివచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా తు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం న తద్దినే ॥ * ॥ ఇతి, యదపి దక్షవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి తదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్, తయోస్తత్రవిధానాత్ । ఉక్తైస్త్వైక్యేఽపి నవశ్రాద్ధైకోద్దిష్టశ్రాద్ధసముచ్చయవదేకోద్దిష్టద్వయవచ్చ న దోషః । ఏతదేవమేకాదశాహే ద్వాదశాహే వా మాసికాని సర్వాణ్యపకృష్య కృత్వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, సాపిణ్డ్యోత్తరకాలభావీని స్వస్వకాలే ఏవ కుర్యాత్.

ఆశౌచాద్యన్తరితమాసికాదివిషయః

ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహ ఏవ తన్త్రితః కుర్యాన్నపృథక్పాకహోమాది, పిణ్డదానంతు పృథగేవ । తథా కాలాదర్శే —
॥ శ్లో ॥ ఆపదాద్యకృతం యత్తు కుర్యాదూర్ధ్వస్మృతాహతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేనాశౌచోపసంగ్రహః, ఆపదాదినా అకృతమన్తరితం యన్మాసికమ్, తత్, ఊర్ధ్వస్మృతాహతః - ఉత్తరమాసమృతదినేకుర్యాదిత్యర్థః । ఉత్తరమాసమృతతిథౌవిధానాదన్తరితం మాసికమూనమాసికదినేన కార్యమ్, ఊనదినమతిక్రమ్య మృతతిథావేవ కార్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గోఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే యది విఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మిం స్తిథౌ తస్యాం కుర్యాదన్తరితం చ తత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శటీకాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టపదముభయవిధమాసికోపలక్షణమ్, అన్తరితం మాసికం తదుత్తరమాసికంచోత్తరమృతాహే కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాద్యశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । ఆద్యశ్రాద్ధస్యాన్తరాయేతు అకృతసఞ్చయస్య దహనాదిదశదినపర్యన్తప్రేతకార్యాణి పునరప్యేకాహే నకర్తవ్యాని, కృతసఞ్చయస్య తు దహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తనవశ్రాద్ధాది పునః కర్తవ్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । కణ్వః — ॥ శ్లో ॥

నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యదన్తరితంభవేత్ । తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యేద నుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే చన్ద్రికాయాంచ విశేషోఽభిహితః — ॥ వా ॥ అన్తరితం మాసికముత్తరమాసతిథౌ సాతన్త్ర్యేణకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేతత్ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణవిఘ్నేసముత్పన్నే సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం ప్రతిమాసం క్షయాహేవిహితైకోద్దిష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయమ్ , ఆశౌచనిమిత్తవిఘ్నేతు ఏకోద్దిష్టమాసిక శ్రాద్ధమపి సూతకానన్తరమేవ , “ తాన్యేవతుపునఃకుర్యాత్ ” ఇత్యనువిహితానుమాసికశ్రాద్ధంచ సూతకేనాన్తరితం సూతకానన్తరమేవ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణ విఘ్నేసతి ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యమ్ । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదహశ్చేత్ప్రదుష్యేత కేనచిత్సూతకాదినా । సూతకానన్తరం కుర్యాత్పునస్తదహరేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధాహే సూతకేననష్టేసతిసూతకాన్తరం కుర్యాదితిపక్షః , పునస్తదహరేవ వేతిపక్షస్తు ఆదిశబ్దాన్నిమిత్తాన్తరేణ నష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయః । తథా షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే హ్యన్తరామృతసూతకే । వదన్తిశుద్ధౌతత్కాలే దర్శేవాపివిచక్షణాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుక్తంభవతి, ఆశౌచసమనన్తరకాలోముఖ్యకాలః , సన్నికృష్టత్వాచ్ఛ్రాద్ధః , దర్శకాలస్తుముఖ్యకాలప్రత్యాసత్త్యభావాత్ తతోజఘన్యఇతి । దర్శగ్రహణం శుక్లకృష్ణైకాదశ్యోరుపలక్షణమ్ । అతఏవ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవస్వామినాప్యేవం విషయవ్యవస్థాకృతా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నఃప్రజాయతే ॥ ఇత్యాదివచనంసూతకాశౌచవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరతస్తదహర్విఘాతే, సూతకాశౌచవిఘాతేతు సూతకానన్తరం కుర్యాత్ , వదన్తిశుద్ధౌతత్కార్యమిత్యాద్యవగన్తవ్యమ్ ” ఇతి । అన్యేతు , ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యతాప్రతిపాదకవచనమేకోద్దిష్టమాసికవిషయమ్ , సూతకానన్తరదినే దర్శాదౌ కర్తవ్యతాప్రతిపాదకవచనం సపిణ్డీకరణానన్తరభావ్యనుమాసిక విషయమిత్యాహుః , యథోచితమిహద్రష్టవ్యమ్ . ...

ఆశౌచాద్యన్తరితోనమాసికవిధిః

ఊనమాసికాన్యతిక్రాన్తాని " మాసికాబ్దైతు సంప్రాప్తే " ఇతి షట్త్రింశన్మతవచనానుసారేణ పరమాసేదర్శాదౌ కార్యాణీతి కేచిదాహుః । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్య ఊనాబ్దికస్య దాచనేత్ । ఏతేషామేవ కాలేతు నపునఃకరణం భవేత్ ॥ ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పరస్యాపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపి నభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్య తు ॥ * ॥ ఇతివచనజాతముదాహరన్తః, ఊనానాం స్వస్వకాలే అకృతానాముత్కర్షో నాస్తి, కింతు లోపఏవేత్యాహుః, " ఊనాన్యనేషుకుర్వీత " ఇతి వచనమపి వ్యాకుర్వతే, ద్విత్రిదినేషు కాలేషు ఊనాని కుర్యాత్, అన్తరితమూనమూనాన్తరే యోజయేదితి నార్థ ఇతి.

ఊనమాసికకాలః

ఊనానాం కాలమాహ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాసార్ధేతూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశే తథా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్వాదివసైరూనే త్వేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచమాసేషు కుర్యాదూనాని వైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనే త్రిభాగేనోనఏవవా । శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షేచ షణ్మాసే మాసికాబ్దికే ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మరణాద్ద్వాదశేఽహ్నిస్యాన్మాస్యూనేనోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యేకేషుమాసేషు విషమేషు దినేషుచ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాత్కృత్వాహేష్వితరాణితు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠే షాణ్మాసికం కార్యం ద్వాదశేమాసిచాబ్దికమ్ । త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । వృత్తే - ప్రవృత్తఇత్యర్థః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రథమవర్షద్వాదశమాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్విత్యేకే, ద్వాదశాహేవార్ధమాసేవోనమాసికమిత్యప

రె ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్ద్వాభ్యాముత్తైకేన మాసూన్యేనేహ్న్యూనమాసికమ్ । ఊనషాణ్మాసమూనాబ్దమన్నేనైవ సమాచరేత్ ॥ త్రిభాగశేషమాసేతు కుర్యాదితిహి కేచన । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేతు ప్రవృత్తే విషమేదినే ॥ మాసికాన్యపిచోనానిహ్యష్టావింశతిమేదినె ॥ * ॥ ఇతి । అన్నైనేవేతి అన్నేనైవమాసికాని కుర్యాన్నామేన, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాది నియతం మాసం సంవత్సరాద్భృతే ॥ ” ఇతిహారీతస్మరణాత్ । మాసమ్ - మాసికమ్, సాంవత్సరమ్ - మృతాహప్రత్యాబ్దికమ్ । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ సప్తవింశద్దినాదూర్ధ్వం త్రియహస్స్యూనమాసికమ్ । చత్వారింశద్దినాదూర్ధ్వం పఞ్చాహస్సత్రిపక్షికమ్ ॥ తథాదశసు షాణ్మాసం సప్తత్యతిశతాత్పరమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాఽహస్సు చత్వారింశచ్ఛతత్రయాత్ ॥ ఊనాబ్దికం ప్రకుర్వీత తిథావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఊనమాసికవర్జ్యకాలః

అత్రవర్జ్యమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినె చతుర్దశ్యాం త్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసు సినీవాల్యాం భృగోర్దినే । చతుర్దశ్యాంచ నోనాని కృత్తికాసు త్రిపుష్కరె ॥ * ॥ ఇతి। ద్వితీయా సప్తమీద్వాదశీనాం భద్రతిథీనామ్, పునర్వసూత్తరఫల్గునీవిశాఖోత్తరాషాఢపూర్వాభాద్రపదనక్షత్రాణామ్, భానుభౌమశనైశ్చరాణాంచ త్రయాణాం మేళనె త్రిపుష్కరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ భద్రాత్రిపదనక్షత్రం భానుభౌమార్కివాసరాః । త్రిపుష్కరా ఇతిఖ్యాతాస్తత్రతూనంనకారయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ద్వయోర్మేళనే ద్విపుష్కరమ్, ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుష్కరేచ నన్దాసు దర్శే భార్గవవాసరె । చతుర్దశ్యాం నకుర్వీత హ్యూనాని త్రీణి వహ్నిభే ॥ * ॥ ఇతి । వహ్నిభమ్ - కృత్తికానక్షత్రమ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమైన్ద్రం సార్పంచ తిస్రః పూర్వాశ్చనైఋతమ్ । యద్యేషూనత్రయం కుర్యాజ్జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి . . . .

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేఽత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచమాసికనిర్ణయః

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే ఉపాధివశాత్ ప్రాగకృతాన్యూనమాసికాదీని సర్వాణిమాసికాని ద్వాదశమాసికాహేవా ఊనాబ్దికాహేవా ఆబ్దికాత్పూర్వదినె సపిణ్డీకరణాహేవా కుర్యాత్ । ఏవం పిత్రోః పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాంచ సజ్ఞాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యాదినిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చాబ్దికాత్పూర్వం సాపిణ్డ్యాహే మాసికానికుర్యాత్ । అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతాన్యకృతానిచ మాసికాదీని కృష్ణైకాదశ్యాం దర్శేమృతాహేవా సపిణ్డీకరణాహేవా కుర్యాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి లౌకాక్షివచనాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి శఙ్ఖస్మరణాచ్చ । మాసికానాం సపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాత్, స్వకాలేసపిణ్డీకరణాకరణేకాలాన్తరేతత్కరణె కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గంతత్క్రియతే పునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాంతు నావృత్తిర్నైవతత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । నను, తర్హి, ప్రదానభూతసాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన కృతం మాసికానుష్ఠానమితిచేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ యస్యైతాని నదత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధాని షోడశ । పిశాచత్వం స్థిరంతస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ ఇతి తదకరణెప్రత్యవాయస్మరణాత్ । కాలం విదధాతి గర్గః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యంస్వకాలాకరణెసతి ॥ * ॥ ఇతివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే అత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచ మాసికానామావృత్తిర్నాస్తి, కింతు సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం సకృదేవ తాని కుర్యాత్, " యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణె " ఇత్యాదిభిర్వత్సరాత్ప్రాగేవసపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాం పునః కరణవిధానాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేణతు, వత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యేఽపి మాసికానాం పునఃకరణం నాఙ్గీకృతమ్ । తథాహి — ॥ వా ॥ యదా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణం తదా షోడశశ్రాద్ధానికృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యమితివా, సపిణ్డీకరణంకృత్వాపస్వ

కాలేషువా తానికర్తవ్యానీతిసంశయః, ఉభయథావచనదర్శనాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాకృత్వా నతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధాని షోడశా పాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర సపిణ్డీకరణం కృత్వా స్వస్వకాలఏవ [illegible]ని కర్తవ్యానీతి ప్రథమకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారా [illegible] । య[illegible]వచనమ్, షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వైవ సపిణ్డీకరణం సంవత్సరా [illegible] ద్వితీయకల్పః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛవిజ్ఞానేశ్వ[illegible]మ్ — ॥ శ్లో ॥ యదా సంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యం కర్తుమిష్యతే । [illegible] కృత్వం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమేవహి ॥ * ॥ ఇత్యాదిపూర్వోక్త స్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ . . . .

శుభాగమేమాసికాపకర్షణమ్

సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమే తత్పూ[illegible] స్వేవ తదుత్తరభావీని పునరప్యపకృష్య కుర్యాత్, నస్వకాలే పునః కుర్యాత్ । యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగపకృష్య కృతాన్యపి । పునరప్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరనిషేధనాత్ ॥ జన్మత్ర[illegible] నాపకర్షేత నక్షత్రాసుభృగోర్దినే । నభానుభౌమదివసే నవోపోష్టితిమ్నా [illegible]హాని । * ॥ ఇతి । స్మృతేఽహాని జన్మత్రయాదావప్యపకర్షేదోషో నాస్తి [illegible]ః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తానాన్దీముఖెద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ [illegible]రాన్యపకృష్యాపి కుర్యాత్తన్మృతివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిః - శుభమ్, తస్మిన్నుపస్థితే ఆగామిమాసికానాముత్కృష్య వృద్ధేః పూర్వం మరణది[illegible] [illegible]నిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రంతు [illegible]కానిసతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం నభవేత్పునరస్యతు॥* అయాతయామమ్ - నవం । తదేవమ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియా[illegible] శ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥*॥ ఇత్యాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టమాసికానాంస్వస్వ

కాలేపునః కరణపరాణి, త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే ఉత్సవార్థమపకృష్టానాం మాసికానాం నపునఃకరణమ్, ఉత్సవార్థాన్యేవ సాపిణ్డ్యార్థానిచ భవన్తీతివచనాదావృత్తిర్బాధ్యతే, సపిణ్డీకరణాత్పరంతు శుభాగమే సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టానాం శుభార్థం పునరప్యపకర్షః, నస్వకాలే పునః కరణమితిజ్ఞేయమ్। మాతాపితృవిషయేతు శుభాగమే అపకృష్య పునఃకృతాన్యపిమాసికాని పునస్స్వకాలే త్రిరావృత్త్యా పుత్రః కుర్యాత్। తథాచ విశ్వాదర్శే —

॥ శ్లో ॥ శుభకర్మనకుర్వీతమాసికాన్యసమాప్యతు। సమాప్యచపునః కుర్యాత్పుత్రస్సంవత్సరం తతః ॥ మృతస్యతృప్తయేకుర్యాద్విస్త్రిరావృత్తిభేదతః। ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషోఽత్రనాస్తిమాసికకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర మాతాపితృవిషయే "నిర్వర్త్యవృద్ధితన్త్రంతుమాసికానినతన్త్రయేత్" ఇతి నిషేధోనాస్తీత్యర్థః। శివస్వామిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నమాసికశ్రాద్ధవిధిః పునస్స్యాన్నాన్దీముఖానన్తరముక్తకాలే। సమాప్యపిత్రోశ్చపునశ్చకుర్యాత్సంవత్సరం మాసికకర్మకాలే ॥ ప్రాప్తేఽవశ్యేమాసికం కర్మచేష్టం కుర్యాత్పూర్వం శోభనే శోభనాత్తు। పశ్చాత్పిత్రోరేవ శేషాణికుర్యాన్మాసిశ్రాద్ధాన్యబ్దపూర్తేర్నచాన్యః ॥ * ॥ ఇతి। పారిజాతేఽపి —

॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యసమాప్యైవనాన్దీశ్రాద్ధం నకారయేత్। సమాప్యచపునః కాలేపిత్రోర్మాసికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుభాగమేఽపకృష్టానాం నపునఃకృతిరిష్యతే। ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషస్తు మాతాపిత్రోర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి। అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతసీమన్తచౌలేషువివాహేచద్వితీయకే। అలభ్యయోగయజ్ఞేషుప్రాప్తేషు యదిమధ్యతః ॥ అపకృష్యతదాకుర్యాన్మాసికానిమృతేఽహని। మాసికానిపునః కుర్యాత్పిత్రోరేవవిచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి। తథా — ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యయదాకుర్యాన్మాసికానిశుభాగమే। తదామృతేఽహ్నికర్తవ్యం శుభాత్పూర్వదినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి। ప్రయోగపారిజాతేతు — ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే। ఉత్కర్షశ్చాపినభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్యతు ॥ మాసికాన్యవశిష్టాని మాతాపిత్రోః పరస్యచ। వృద్ధిపూర్వదినేకుర్యాత్పిత్రోః కాలేపునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి। హేమా

క్రౌ — ॥ శ్లో ॥ జాతకే నామకరణే తథాన్నప్రాశనేఽపి చ । ఆద్యర్త్తౌ
దయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ జ్ఞాతివిషయమ్ ।
“ ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం న లఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం
ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపి చ కారయేత్ ” ఇతి స్మరణాత్ । గర్భాదివ్యతిరిక్త
విషయే తు చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా స
పిణ్డశ్శిష్య ఏవ వా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇ
తి । మాతాపితృమాతామహవర్గాణాంతు అభ్యుదయోద్దేశ్యత్వే ప్రేతకా
ర్యం పూర్వమేవ కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం ప్రమీతానాం త్ర
యాణాం తు సపిణ్డనమ్ । కృత్వా తు మఙ్గళం కుర్యాన్నైతరేషాం కథం చన ॥ ”
ఇతి స్మృతేః । ఏవం చ జాతకర్మాదివ్యతిరిక్త పుంసవనాద్యావశ్యక శుభా
గమే ముఖ్యకర్తుర్మాసికాపకర్షః, స్వకాలే నాస్తి పునః కరణమ్, మా
తాపిత్రోస్తు పునః కరణమితి నిర్ణయః । శుభాగమమన్తరేణ మాసికాప
కర్షే దోషమాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరే త్వేవ యో వృద్ధిం ప్రేత
శ్రాద్ధాని కర్షతి । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । అ
నేన మాసికోత్సవయోః కర్తురేకస్యైవ శుభాగమమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్ర
త్యవాయవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యాప్యపకుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్వి
జః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే మాసికాన్యకృతాని
తు । శుభకర్తైవాపకృష్య కుర్యాన్నాన్య ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥
మాసికాని యథాకాలం కుర్వాణస్య యథావిధి । యదా వృద్ధిస్తదా భూయ
శ్శిష్టమప్యపకృష్యతే ॥ * ॥ ఇతి చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షవిధా
నాత్, ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని న తన్త్రయేత్ ॥ * ॥
ఇతి వృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ, య ఏవ మాసికక
ర్తా స ఏవోత్సవకర్తా చేత్తదా మాసికాపకర్షః, న తు భ్రాత్రాదేః పుంస
వనాదిశుభాగమే మాసికాపకర్షః । యత్త్విదం వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీ
ముఖే దేవతాత్వం యేషాం పితృగణస్య తు । మాసికాన్యపకృష్యైవ కృత్వా
తేషాం శుభం భవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర బహువచనమ్, ద్వాదశవిధపుత్రాభి
ప్రాయమ్ । యేషామౌరసాదీనాం సంస్కర్తౄణాం పితృగణస్య నాన్దీశ్రా

ద్దైవతాత్వమ్, తేషాం శుక్లాగమే మాసికాపకర్ష ఇత్యర్థః । తథాపితృ
మేధసారే — ॥ వా ॥ భ్రాన్త్యా మ్యత్సవేఽప్యపకృష్యకుర్వతే తస్మాత
ధాసరాత్యన్మానకకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానతన్త్రకత్వ
స్మరణాచ్ఛ్రాద్ధకర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షః ॥ * ॥ ఇతి

మాసికానాం పార్వణైకోద్దిష్టవిధానవ్యవస్థా

మాసికాని సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్, సపిణ్డీ
కరణాత్పరతోఽనుమాసికాని యోయథా ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కరోతి పార్వ
ణమేకోద్దిష్టంవా సతథాకుర్యాత్ । యథాహ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీ
కరణాదర్వాక్కుర్వన్శ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వా
ణితానితు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదాకుర్యాత్తదాపునః । ప్రత్యబ్దం
యోయథాకుర్యాత్తథాకుర్యాత్సతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి —
॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । ప్రతిమాసం త
థాతస్య ప్రతిసంవత్సరం యథా ॥ * ॥ ఇతి. ... ...

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధిః

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధానమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ ఆపా
ద్యసహపిణ్డత్వమౌరసోవిధివత్సుతః । కుర్వీతవిధివచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః
క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృ
త్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాం శ్ఛాగలేయో
దితోవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపూరుషోద్దేశేన క్రియమాణం పార్వణమ్, ॥ శ్లో ॥
ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తత్పా
ర్వణం మునయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి కణ్వస్మరణాత్ । జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥
అతఊర్ధ్వం నకర్తవ్యమేకోద్దిష్టం కదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తంచ తత్ప్రోక్త
మితిమున్గలః ॥ ప్రేతత్వాచ్చైవముక్తోగ్నః ప్రాప్తః పితృగణంతుసః । చ్యవతే
పితృలోకాత్తు పృథక్పిణ్డేనయోజితః ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పృథక్త్వంనో
పపద్యతే । పృథక్త్వేతు కృతేపశ్చాత్పునః కార్యాసపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । స
ఏవ — ॥ శ్లో ॥ పితుఃపితృగణస్థస్య కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం
ప్రతిమాసంచ విధిజ్ఞైర్యస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - సపిణ్డీ

కృతస్యేత్యర్థః । కార్ష్ణాజనిరపి — ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం నకర్తవ్యమేకో ద్దిష్టంకదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తంచ ప్రేతస్యైతదమఙ్గళమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతంప్రేతంపృథక్పిణ్డేన యోజయేత్ । విధిఘ్న స్తేనభవతి పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రదానంయత్రయత్రైవైషాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం త్యజేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్విజాతేస్సంస్థితస్యతు । అద్రైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంచ నిర్వపేత్ ॥ సహపిణ్డక్రియాయాంతుక్రియతామస్యధర్మతః । అనయైవావృతా కార్యం పిణ్డనిర్వాపణంసుతైః ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధకర్మ , అద్రైవమ్ - ఏకోద్దిష్టవిధానేనేతి యావత్ , సహపిణ్డక్రియాయామ్ - సపిణ్డీకరణేకృతే , అనయైవావృతా - ఉక్తేన మాసికశ్రాద్ధప్రకారేణ , పార్వణవిధానేనేత్యర్థః । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం మృతేఽహని । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోస్తు పార్వణమ్ ॥ యత్రయత్రప్రదాతవ్యం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్రపార్వణవచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమభ్యుదయాదృతే ॥*॥ ఇతి । ఏవమాదీన్యన్యాన్యపి వచనాన్యనుమాసికేషు ఆబ్దికేషు ప్రత్యాబ్దికే చ పార్వణప్రతిపాదకానిసన్తి । యాజ్ఞవల్క్యస్తు మాసికాబ్దికప్రత్యాబ్దికేష్వేకోద్దిష్టవిధానమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యంప్రతిమాసంతు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టపదం పూర్వస్మాదిహానువర్తతే । తథా విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ మృతేఽహని ప్రతిమాసం యావద్వత్సరమేకోద్దిష్టంకార్యమ్ , సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరమేవమేకోద్దిష్టంకార్యమ్ , ఆద్యమ్ - సర్వైకోద్దిష్టప్రకృతిభూతమేకోద్దిమేకాదశేఽహనికార్యమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి తేనోదాహృతమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుకర్తవ్యామాతాపిత్రోస్తుసత్క్రియా । అద్రైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధంపిణ్డమేకం చనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరం సుతైః । మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽ

హని ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు పార్వణం ప్రతిషేధతి — ॥ శ్లో ॥ ఏకో ద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణం కురుతే తు యః । అకృతం తద్విజానీయాద్భవేచ్చ పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేకోద్దిష్టపరవచనాని బహూని సన్తి । ఇత్యే వం వచనవిప్రతిపత్తౌ మతాన్తర నిరాసపూర్వకం వ్యవస్థాపితం విజ్ఞానేశ్వ రేణ, తథాహి — ॥ వా ॥ దాక్షిణాత్యా వ్యవస్థామాహుః, ఔరసక్షే త్రజాభ్యాం మాతాపిత్రోః క్షయాహే పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, దత్తాది భిరేకోద్దిష్టమితి జాతుకర్ణివచనాత్, “ ॥శ్లో॥ ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ విధినా క్షేత్రజౌరసౌ । కుర్యాతామితరే కుర్యురేకోద్దిష్టం సుతా దశ ॥ * ॥ ” ఇతి । తద సత్, నహ్యత్ర క్షయాహవచనమస్తి, అపితు ప్రత్యబ్దమితి, సన్తి చ క్షయా హవ్యతిరిక్తాని ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధాన్యక్షయతృతీయా మాఘీ వైశాఖీ ప్రభృ తిషు, అతో న క్షయాహవిషయ పార్వణైకోద్దిష్టవ్యవస్థాపనాయాలమ్ । త థా చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే న కర్తవ్యమౌరసేన మృతేఽహని । సపిణ్డీకర ణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి పైఠీనసినా ఔరసేనాపి ఏకోద్దిష్టమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ । ఉదీచ్యాః పునరేవం వ్యవస్థాపయన్తి, అమావాస్యాయాం భాద్రపదకృష్ణపక్షే మృతాహే పార్వణమన్యత్ర మృతాహే ఏకోద్దిష్టమేవేతి, ॥ శ్లో ॥ అమాయాం వా క్షయో యస్య ప్రే తపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తత్ర కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏతదపి నాద్రియన్తే వృద్ధాః, అనిశ్చితమూలేన వచనేన నిశ్చిత మూలానాం బహూనాం క్షయాహమాత్ర పార్వణవిషయాణాం వచనా నామమావాస్యాప్రేతపక్షమృతాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కోచస్యా యుక్తత్వాత్సామాన్యవచనానర్థక్యాచ్చ । అతోఽత్ర పాక్షికైకోద్దిష్టనివృ త్తిఫలాయ “ అమాయాం వా క్షయో యస్య ” ఇతి నియమవిధానం యు క్తమ్ । న చైకోద్దిష్టవచనానాం మాతృపితృక్షయాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కో చస్య పార్వణవచనానాం చ తదన్యక్షయాహవిషయత్వేన వ్యవస్థా యుక్తా, ఉభయత్రాపి మాతాపితృసుతగ్రహణస్య విద్యమానత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత పార్వణవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।

యదపికైశ్చిదుచ్యతే, "మాతాపిత్రోః క్షయాహే సాగ్నిః పార్వణం కుర్యాత్, నిరగ్నిరేకోద్దిష్టమ్, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే సుతః కుర్యాత్పార్వణం యోఽగ్నిమాన్ ద్విజః । పిత్రోరనగ్నిమాన్ధీరఏకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్" ఇతి, తదపిసత్ప్రతిపక్షత్వాదుపేక్షణీయమ్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగ్నయస్తు యేవిప్రాయేచైకాగ్నయఏవవా । తేషాం సపిణ్డనాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । తత్త్రైవం నిర్ణయః, సన్న్యాసినాం క్షయాహే పార్వణమేవసు తేనకర్తవ్యమ్, తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే, అమావాస్యాక్షయాహే ప్రేతపక్షక్షయాహేచపార్వణమేవ, "అమాయాంవా క్షయోయస్య" ఇత్యాదివచనస్యఉక్తరీత్యానియమపరత్వాత్ । అన్యత్ర క్షయాహే పార్వణైకోద్దిష్టయోర్వ్రీహియవవద్బృహద్రథన్తరవద్వికల్ప ఏవ, తత్ర వంశసమయాచారవ్యవస్థాయాంనవికల్పః, అవ్యవస్థాయాం సత్యాస్వైచ్ఛికోవికల్పః ॥ * ॥ ఇత్యయం విజ్ఞానేశ్వరోక్తప్రకారః । అన్యైస్తు వ్యవస్థాపితమ్ - "ఏకోద్దిష్టవచనాని బౌధాయనవిషయాణి, ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుకర్తవ్యా మాతాపిత్రోస్తుసత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం చనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతిబోధాయనస్మరణాత్ । పార్వణవచనానితదితరవిషయాణి" ఇతి । సామాన్యేనప్రవృత్తానాముభయవిధవచనానామేవం వ్యవస్థాకల్పనే ప్రమాణం నేత్యుక్తమపరైః । తత్ర శిష్టాచారబాహుల్యాదనుమాసికాబ్దికప్రత్యాబ్దికేషుపిత్రోః పార్వణమేవ, సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనేషు ఏకోద్దిష్టమేవేతి నిర్ణయః । అతఏవసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కర్తవ్యం పార్వణం రాజన్నేకోద్దిష్టం కదం చన । సుబహూన్యత్ర వాక్యాని మునిగీతాని చక్షతే ॥ అల్పేతరాణిరాజేన్ద్ర ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర - పార్వణపక్షే, సుబహూనివాక్యాని - బహుతరాణి, ప్రచక్షతే ధర్మశాస్త్రజ్ఞాః - అల్పేతరాణికతిపయవాక్యాన్యేవ ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షతఇత్యర్థః । తేనైకోద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణపక్షఏవపరిగ్రాహ్య ఇత్యాహ సఏవ — ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్వచనసామర్థ్యాత్సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదిషు ఖ్యాతాః పార్వణధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి.

పితామహాదీనాం పార్వణవిధిః

ఏవంసపిణ్డీకరణాత్పరం పౌత్రాదయశ్చ పార్వణంకుర్యుః, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో మహితాస్నుషా । దమ్పతీచ త్రిఖాదేతేశ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అపుత్రపితృవ్యాదీనామపిపార్వణమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యభ్రాతుస్తస్యైవాగ్రజన్మనః । మాతామహస్య తత్పత్న్యాశ్శ్రాద్ధంపితృవదాచరేత్ ॥ * ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృమాత్రగ్రజాదీనాం పార్వణేనపునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణవిధానేనమాసికానాంపునః కరణమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాంపితృవత్కల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధేష్వణుయాద్భర్తాపత్నీమాతృపితామహీః ॥ పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధేతత్తత్పితృపితామహా ॥ * ॥ ఇతి ।

భగిన్యాదీనాంసాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టవిధానేనమాసికాది

ఉక్తవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్టమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధిబాన్ధవాదీనామేకోద్దిష్టంతుసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । గర్గోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్ స్త్రియోవాపురుషాస్తథా । తేషామపిచ దేయంస్యాదేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రియః , భగిన్యాదయః , పురుషాః - కనిష్ఠభ్రాత్రాదయః , తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్రప్రదీయతే । భ్రాత్రేభగిన్యైపుత్రాయస్వామినే మాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవేశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అనాదిగర్భానజ్యేష్ఠోభ్రాతా సద్భిర్నిగద్యతే । ఋతేసపిణ్డనాత్తస్య నైవపార్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సహోదరోయశ్చ మాతుస్సహభవాచయా । తయోశ్చైవకుర్వీత పార్వణం పిణ్డనాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డనాత్ - సపిణ్డనాత్ , కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ గురోరజ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ మిత్రస్యస్వామినస్స్వసుః । పుత్రస్యమాతులస్యాపి నైవకుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్యదేవత్వమౌరసస్యత్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానేకగోత్రాణామేకస్యైవమృతేఽహని ॥ * ॥

ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ దేవత్వం గతస్య - స
పిణ్డీకృతస్య పితుః, సర్వత్రౌరసేన పార్వణం కార్యమ్, అనేక గోత్రా
ణామ్ - భిన్నగోత్రాణాం మాతులాదీనామ్, మృతేఽహని యచ్ఛ్రాద్ధమ్,
తత్, ఏకస్యైవ - ఏకోద్దిష్టమేవ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి — ॥ శ్లో ॥
మాతులానుజపుత్రాణామేకోద్దిష్టం స్వసుస్సరోః । మిత్రస్యస్వామినశ్చై
వ బన్ధుసమ్బన్ధినాంతథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ప
త్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేనమాసికా
నాం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపత్న్యాద్యేకోద్దిష్టవిధానాత్, "॥శ్లో॥
పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాం పితృవత్కల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయా
ద్భర్తృపత్నీమాతృపితామహీః ॥ దమ్పతీచక్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యాత్త్రి
పూరుషమ్ ।" ఇత్యాదినా పార్వణవిధానాచ్చ యథా శిష్టాచారమిహ
వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా.

సాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టే దేవవరణనియమః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యత్రయత్ర సపిణ్డీకరణా
త్పరమ్ । దైవయుక్తంతుతత్కార్యం దైవహీనం నతద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకర
ణాదూర్ధ్వం దైవహీనం కరోతియః । మాతాపితృగురుఘ్నఃస్యాదాత్మ ఘా
తీచ జాయతే ॥ విప్రలుమ్పన్తి రక్షాంసి శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ । తత్పాల
నాయవిహితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే
తు — ॥ వా ॥ నవమిశ్రపురాణానీతి త్రివిధాన్యేకోద్దిష్టాని, సర్వైకోద్దిష్టే
ష్వదైవంనాస్తి ॥ * ॥ ఇతి । నవాదిస్వరూపమాహప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥
నవశ్రాద్ధం దశాహాన్తం మిశ్రం సంవత్సరాదధః । ఏకాదశాహమారభ్య
కార్యంప్రేతస్యతృప్తయే ॥ అబ్దాదుపరియచ్ఛ్రాద్ధం తత్పురాణం ప్రకీ
ర్తితమ్ ॥ * ॥ మాధవీయేతు — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టం త్రివిధం నవం నవ
మిశ్రం పురాణంచేతి, అత్ర ప్రథమాహాద్యేకాదశాహాన్తం విషమది నేషు
షట్సు విహితం నవశ్రాద్ధంనవమ్, షణ్ణవశ్రాద్ధానాముపరికర్తవ్యం మాసి
కం నవమిశ్రమ్, తథాచాశ్వలాయనః — " నవమిశ్రం షడుత్తరమ్ "
ఇతి, మాసికానాముపరికర్తవ్యం ప్రత్యాబ్దికాది పురాణమ్ । అతఏవహారీ

తేన ప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే నవశ్రాద్ధమాసికయోః ప్రాయశ్చిత్తమభిధాయో త్తరకాలీనం శ్రాద్ధం పురాణశబ్దేన వ్యవహృత్య ప్రాయశ్చిత్తం విహితమ్ ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యంతుమాసికే । ఏకాహ స్తుపురాణేతు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏతేషుసర్వేష్వేకోద్దిష్టేష్వాదావన్తేచదైవంనాస్తి ॥ * ॥ ఇతి । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా .

శస్త్రాదిహతానాంమహాలయచతుర్దశ్యా
మేకోద్దిష్టవిధినా శ్రాద్ధనిరూపణమ్

అత్రవిశేషః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టవిధానతః । దైవయుక్తంతు యచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణా మక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపక్షే - భాద్రపదకృష్ణపక్షే । తత్రైకో ద్దిష్టవిధానమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపిపితుశ్శస్త్ర హతస్యతు । ఏకోద్దిష్టంసుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । సమత్వమాగతస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్యేత్యర్థః , శస్త్రేతి విషాద్యపహ త్యుపలక్షణమ్ । తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్య గ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియాకార్యాఽన్యేషాంతు విగ హీతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యా మేకోద్దిష్టం విధానతః । దైవయుక్తంతు తచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం మక్షయం భవేత్ ॥ శ్లో ॥ ఇతి । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ వృక్షారోహణలోహో దైర్యేర్విద్యుజ్జలవిషాగ్నిభిః । నఖిదంష్ట్రివిపన్నానా మేషాం శస్త్రాచతుర్దశీ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనంచేత్పుత్రదారధనక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । యస్యపితా పితామహోఽపిశస్త్రాదినాహతః, తేనద్వయోరపిచతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రా ద్ధంకర్తవ్యమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ ఏకస్మిన్ద్వయోర్వైకోద్దిష్ట విధిః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - ఏకస్మిన్పితరిశస్త్రాదినాహతేద్వయోశ్చ హతయోః పుత్రేణతయోః ప్రత్యేక మేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కార్యమితి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మృతేశస్త్రాదినైకస్మిన్ద్వయోర్వాఽథమహాలయే । ఏకోద్దిష్టం విధాతవ్యం చతుర్దశ్యాం సదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ యస్య పితృపి

తామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రహతాస్తేన చతుర్దశ్యాం పార్వణేనైవవిధినా శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకస్మిన్ ద్వయోర్వా ఏకోద్దిష్టవిధిరితి విశేషోపాదానాత్ ” ఇతి చన్ద్రికాకారాపరార్కయోర్మతమ్। పిత్రాదిత్రిష్వపి శస్త్రహతేషు త్రయాణామపి పృథగేకోద్దిష్టం కార్యమితి దేవస్వామిమతమ్। అత్ర త్రయాణాం శస్త్రహతత్వే పార్వణశ్రాద్ధస్య సాక్షాద్విధాయకవచనాభావాదేకస్మిన్ ద్వయోర్వేత్యస్యోపలక్షణార్థత్వేనాప్యుపపత్తేరేకోద్దిష్టత్రయమేవ కార్యమితి దేవస్వామిమతం యుక్తమితి మాధవీయేవ్యవస్థాపితమ్। శస్త్రహతస్య పితుర్మహాలయే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధకృతేఽపి, దినాన్తరే పితామహాదితృప్త్యర్థం పార్వణవిధినా మహాలయపార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే పితామహాదితృప్తేరభావాత్, “ ॥ శ్లో ॥ తస్మింస్తాంస్తత్రవిధినా తర్పయేత్ప్రాయసేనతు। ” ఇతి పితామహాదేరపి తర్పణీయత్వస్మరణాత్। తత్తృప్త్యే దినాన్తరే పార్వణశ్రాద్ధం కార్యమేవేతి స్మృతిచన్ద్రికా మాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్। శస్త్రాదినా హతానామపి మృతాహాదౌ యచ్ఛ్రాద్ధం తత్పార్వణవిధానేనైవ కర్తవ్యమ్। తథాచ గర్గః —
॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాంతు యచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్। ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి। శస్త్రఘాతినో యదాఽపరపక్షశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తత్రైవైకోద్దిష్టవిధానం నాన్యదేత్యర్థః.

సన్న్యాసివిషయే పార్వణవ్యవస్థా

సన్న్యాసినాం నవశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టం సపిణ్డీకరణంచ నాస్తి, ఏకాదశేఽహ్ని ద్వాదశే వా సుతేన పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, క్షయాహే దర్శమహాలయాదావపి పార్వణం కర్తవ్యమ్। తథాచ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ। సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తస్య సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ దణ్డగ్రహణమాత్రేణ నైవ ప్రేతో భవేద్యతిః। అతస్సుతేన కర్తవ్యం పార్వణం తస్య సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యతీనాంతు న సంసర్గః కర్తవ్యోఽత్ర సుతైస్సదా। త్రిదణ్డగ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి। సంసర్గః - పిణ్డసంసర్గః, సపిణ్డీకరణమితి యావత్। ప్రజాపతిః —

॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నస్యాద్యతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశే ప్రా
ప్తేకుర్యాత్తేషాంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ ఏకో
ద్దిష్టం నకుర్వీతయతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశే తేషాంపార్వణంతు
విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవకుర్యాద్దేహా
రసస్స్మృతః । ఏకోద్దిష్టం నకుర్వీత యతీనాంచైవసర్వదా ॥ అహన్యేకాదశే
ప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ చ
తుర్విధానాం భిక్షూణాం జ్ఞాతిబన్ధుసుతాదిభిః । ద్వాదశేఽహనికర్తవ్యం
తేషాం శ్రాద్ధంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ కుటీ
చకో బహూదశ్చ హంసఃపరమహంసకః । చతుర్విధానాం భిక్షూణామే
కదణ్డిత్రిదణ్డినామ్ ॥ షోడశాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణంనచ । ఏకాదశేఽ
హ్ని సంప్రాప్తే యదివాద్వాదశేఽహని ॥ పార్వణేన విధానేన శ్రాద్ధం
కుర్యాత్తదౌరసః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నతత్సన్యాసి
నాంకుర్యాత్పార్వణంద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । న, తత్ - సపిణ్డీక
రణమ్, కింతు పార్వణమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం జ
లం పిణ్డమాశౌచం ప్రేతసంస్క్రియామ్ । నకుర్యాత్పార్వణాదన్యద్బ్ర
హ్మభూతాయభిక్షవే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతసంస్క్రియా - దహనమ్ । తథా
చబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామాశ్రమాణాంచ కుర్యాద్దా
హాదికాఃక్రియాః । యతేఃకిఞ్చిన్నకర్తవ్యం యచ్చాన్యేషాం కరోతి త
త్ ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేవా పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । ప్రత్యబ్దే దార్శి
కశ్రాద్ధే తీర్థేచైవ మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । వసురుద్రాదిత్యరూపాఃపిత్రా
దయః, ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ * ॥ ఇతియా
జ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అత్రాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేవపూర్వంతుయ
చ్ఛ్రాద్ధమక్షయ్యం తత్ఫలం భవేత్ । దేవపూర్వాస్తు పితరోవసురుద్రా
దయఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । హరిబ్రహ్మమహేశ్వరాత్మకాఃపిత్రాదయః । న
న్దిపురాణే మహేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుఃపితాఽస్యజగతోదివ్యోయజ్ఞస్స
ఏవచ । బ్రహ్మపితామహోజ్ఞేయో హ్యహంచప్రపితామహః ॥ ఉద్దిశ్య
విష్ణుర్యైరిష్టః పితరస్తైస్తు తర్పితాః । బ్రహ్మాసమిష్టః ప్రీణాతి పుంసస్స

ర్వాః పితామహాః ॥ ప్రపితామహానుద్దిశ్యేతి ప్రోష్టోఽహం యైర్మహామునే । నయాన్తి నరకం ఘోరం తేషాం వై ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । వరాహపురాణే పిత్రాదీనాం ప్రతియమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ భవతామాదిపూరుషాః । ఆదిత్యావసవో రుద్రా భవతాం మూర్తయస్త్విమే ॥*॥ ఇతి । అత్ర బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరస్థానే కేచిదాత్మాన్తరాత్మ పరమాత్మేతి త్రిపూరుషోద్దేశం కుర్వన్తి । తథాచపాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాత్మా భవేద్విష్ణుః పరమాత్మా మహేశ్వరః । సర్వేషామేవభూతానామాత్మా బ్రహ్మా చతుర్ముఖః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవవిషయే శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పురూరవా ర్ద్రవౌచైవ పార్వణే సురసత్తమా । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సర్వత్ర కీర్తయేత్ ॥ * ॥ నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణాది, గృహ్యోక్తప్రకారేణ ప్రాచీనావీతీపార్వణం కుర్యాత్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని నారాయణబలిక్రియా । ప్రతిసంవత్సరంచైవ మృతతిథ్యామిదం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛిష్యకర్తృకవిషయమ్, పుత్రకర్తృకత్వేఽపి వికల్పఇత్యన్యే, "మృతతిథ్యామిదం భవేత్" ఇతి విశేషస్మరణాత్ । అన్యత్రామావాస్యాదౌ పార్వణమేవ । సుమన్తుస్తు — ॥ శ్లో ॥ కుటీచకేతు వర్ష్యాదౌ పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । నారాయణబలించైవపార్వణంతు బహూదకే ॥ హంసే మృతే సుతః కుర్యాత్పార్వణం పితృయజ్ఞవత్ । నారాయణబలించైవ తథాపరమహంసకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధే పితరి సంన్యస్తే తాతే చ పతితే సతి । యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యో దద్యాత్స్వయం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । సన్యాసాత్పూర్వం పితా యేభ్యః పిత్రాదిభ్యః కరోతి తస్మిన్మృతే తత్పుత్రోఽపి తేభ్య ఏవ దద్యాదిత్యర్థః । తథా పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదిహతే తాతే పతితే సంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చ మృతే దేయం యేభ్య ఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । సంగవర్జితః - సన్యాసీ, అస్య చ ప్రేతత్వాభావాత్కేశధారణాది బ్రహ్మచర్యనియమో నాస్తి, వత్సరాన్తే పార్వణమేవేతి నిర్ణయః.

సపిణ్డీకరణవిధిః

అథసపిణ్డీకరణమ్ । తస్య కాలమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరే పూర్ణే ద్వాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యా

యనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరేపూర్ణేత్రిపక్షేవా యదహార్వావృద్ధిరాపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమేకాదశేమాసి షష్ఠేవా చతుర్థే ద్వాదశేఽహ్నివా ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరేఽపిస ఏవాహ — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీకరణం త్రిపక్షేవా తృతీయేమాసి షష్ఠే వైకాదశేమాసి ద్వాదశాహేవైకాదశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్మృతౌచ — ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవా యదావా వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణమ్, తదా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ ।యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతిహారీతస్మరణాత్తత్తత్కాలే ఏకోద్దిష్టవిధానేన మాసికాని కృత్వా సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యనుష్ఠాయ ఊనాబ్దికాత్పరమాబ్దికాత్పూర్వదినే తత్కుర్యాత్ । సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణమనాహితాగ్నేర్ముఖ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి బోధాయనస్మరణాచ్చ । సంవత్సరేపూర్ణే ఇత్యభిధానాద్ద్విత్రిదినైరూనే నకర్తవ్యమ్, సంవత్సరస్యతదా అపూర్ణత్వాత్ । నచాత్రవారాది దోషః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరం కుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వవాసరే ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః । తదాతుతిథివారాదీన్ కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఆబ్దికాత్పూర్వవాసరే సపిణ్డీకరణాసమ్భవే ఆబ్దికదినే కుర్యాత్, తదానపృథగాబ్దికంకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యం యదివర్షాన్తే మృతమాసే మృతేఽహని । కుర్వీత విధివత్పుత్రస్తదేవప్రథమాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం షోడశశ్రాద్ధపూర్వకం కర్తవ్యమ్, తదపిప్రశస్తమ్ ; "సంవత్సరప్రతిమావై ద్వాదశరాత్రయః" ఇతిశ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ ఆ

నన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాచ్చ । ఏకపుత్రస్య ద్వాదశాహ ఏవ ముఖ్యః, “ కస్సంవత్సరం జీవిష్యతి ” ఇతి శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం తయోరేష ఇతి స్థితిః ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకో హి యస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । నచాత్ర వారాదిదోషః, తథాచ సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారాన్న చిన్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే యది శుక్రదినం భవేత్ । మాతాపితృభార్యామన్యస్య నైవ కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ నాఙ్గారే చ చతుర్దశ్యాం భృగువారే గురోర్దినే । సపణ్డీకరణం కుర్యాత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ శ్వోభూతే తత్తు కుర్వీత సాపిణ్డ్యం షోడశేఽథవా । త్రయోవింశద్దినే వాపి త్రిపక్షాదావనన్తరే ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణాసమ్భవే త్రిపక్షాదిషు వారాదికం పరీక్ష్య కుర్యాత్ । తదుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాదిత్యదినే వర్షాన్తే వాపి యశ్చరేత్ । సలగ్నగ్రహవారాదిబలం న ప్రతిశోధయేత్ ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలేషు సపిణ్డీకరణం యది । తత్ర ప్రశస్తనక్షత్రం ప్రవిశోధ్య సమాచరేత్ ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశే వా యది నస్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఉత్తరోత్తరకాలేషు యథాసమ్భవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తే చాఙ్గిరసా దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా తృతీయే మాసి షష్ఠకే । ఏకాదశే వా మాస్యబ్దే వృద్ధౌ కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ వా ॥ అథ ద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠే వైకాదశే వా మాసి సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షే వా త్రిమాసకే । షష్ఠే వైకాదశే మాసి సమ్పూర్ణే వా శుభాగమే ॥ సపిణ్డీకరణస్యైవమష్టౌ కాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । అష్టౌ కాలా ఇత్యుపలక్షణమ్ । తథాచ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రయోదశదినేఽ

పివా । త్రిపక్షే వా త్రిమాసే వా షష్ఠే వైకాదశేఽపి వా ॥ వత్సరాన్తేఽపి వా కుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽపి వా । వృద్ధిపూర్వదినే వేతి దశ కాలాస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అథవా త్వకృతం యస్తు ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । త్రయోదశదినే కుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽథవా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్య యావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతస్సప్తదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణం న చేత్ । తదా ప్రశస్త నక్షత్రే త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతే తస్మిన్ ద్వాదశైకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినే వాఽపి త్రిపక్షాద్యుత్తరేషు తు ॥ తత్ర ప్రశస్తనక్షత్రం పరిశోధ్య సమాచరేత్ । త్రిపదర్క్షం వినా జన్మ భానుభౌమశనైశ్చరాన్ ॥ శుక్రవారం తదంశం చ వినాఽన్యత్ర సమాచరేత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యత్పూర్వం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । యదేతత్సపిణ్డీకరణమ్, తత్, శస్త్రహతస్య ఏకోద్దిష్టం చతుర్దశ్యాం కార్యం న సపిణ్డీకరణమిత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే త్రీణి ఋక్షాణ్యాహుర్మనీషిణః । ప్రాజాపత్యం తథా రౌద్రం నక్షత్రం త్వద్విదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతం తదా । అనూరాధార్ద్రహస్తేషు రోహిణ్యాం వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలే న చేత్కృతమ్ । రౌద్రే హస్తే చ రోహిణ్యాం మైత్రభే వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

వత్సరాతిక్రమే సపిణ్డీకరణప్రకారస్తత్కాలశ్చ

సంవత్సరాత్యయే తు పునష్షోడశశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేఽపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరే వ్యతీతే తు పునష్షోడశమర్హతి ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । అత్ర కాలమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అకృతే ప్రాప్తకాలే తు శ్రాద్ధకాలోఽత్ర వక్ష్యతే । కన్యాకుమ్భగతే భానౌ కృష్ణపక్షే విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే తు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శ ఏవ వా । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం

సర్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాంచ క్షయాహేచ ప్రేతపక్షే తథైవచ । శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారౌనశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్ర కిరణే తామిస్రపక్షే భృగోర్వారర్క్షోదయమణ్డనాతనయయోర్జన్మత్రయం చాత్మనః । హిత్వా నన్దకరీం చతుర్దశతిథిం శ్రాద్ధం విదధ్యాద్వసుత్వాష్ట్రార్ద్రాశసమీరమన్త్రిమఘమిత్రాఖ్యేష్వవిష్ణ్వమ్బుషు ॥ * ॥ నృసింహః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాం పరతః శ్రేష్ఠ అపఞ్చమ్యాస్సితేఽపిచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యత్రిభాగే శస్తం స్యాత్కృష్ణపక్షే సపిణ్డనమ్ । ఆద్యభాగే చ కర్తవ్యం సితేపక్షే చ సజ్వరే ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమోజ్ఞేయో నమౌఢ్యంగురుశుక్రయోః ॥*॥ ఇతి, వత్సరాదర్వాగేన కాలదోషాభావవిధానాత్, అర్ధాత్సంవత్సరాత్పరఙ్క్షయాధిమాసమౌఢ్యదోషశ్చపరిహార్యః .

వర్ణభేదేనసాపిణ్డ్యకాలనియమః

వర్ణభేదేనకాలవ్యవస్థామాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని విప్రాణాం మాసే చాన్తే తు భూభృతామ్ । వైశ్యానాంచ త్రిపక్షాదావథవా స్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశాహే చ కర్తా తత్కాలతః శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అథవా స్యాదితి విప్రక్షత్రియవిశాం త్రిపక్షాదికాలేష్వా సపిణ్డనమిత్యర్థః । విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జం హి శూద్రాణాం ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సచ్ఛూద్రవిషయమ్ । అతఏవ ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని స్యాద్యదాశౌచాన్తేఽథవా భవేత్ । కుర్యాద్యదాశౌచమధ్యేఽపి సచ్ఛూద్రాణాం సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సచ్ఛూద్రలక్షణమాహ వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాయాంతు శూద్రాయాం బ్రహ్మబీజసముద్భవః । స్వకర్మనిరతశ్చైవ సచ్ఛూద్రస్సప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కృతాయామ్ - బ్రాహ్మణేనవివాహోఢాయామ్ , ఇత్యసవర్ణవివాహస్యకలౌనిషేధాద్యుగాన్తరవిషయం శూద్రాణాం ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । త

థాచాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంహీనజాతీనామాశౌచాన్తేసపి
ణ్డనమ్ । పక్వాన్నేనకర్తవ్యమామేన శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శా
ట్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేసపిణ్డన
మ్ । సపక్వం భోజయేద్విప్రాన్ సచ్ఛూద్రోఽపికదాచన ॥ భోజనేత్వ
శ్నతాంపాపం తస్యాప్యపిప్రభవేత్సతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । సతాంశూద్రా
న్నభోక్తౄణామ్, అస్య- శూద్రస్యచేత్యర్థః । ఏవంచ బ్రాహ్మణానాం
మహాగురుపత్నీవిషయే త్రయోదశదినే సాపిణ్డ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్య పు
త్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాపయేత్పితా । కుర్యాద్వృత్తింమృతేతస్మిన్ ద్వా
దశాహంమహాగురౌ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహమాశౌచవిధానాత్ .

దర్శాపాతేఏకాదశాహేఆహితాగ్నికర్తృకసాపిణ్డ్యమ్

యత్తు — " ద్వాదశాహేవైకాదశేవా " ఇతిబోధాయనాదిభి
రేకాదశాహే సపిణ్డీకరణముక్తమ్ , తత్ , ఏకాదశాహే దర్శాపాతేస
త్యాహితాగ్నికర్తృవిషయమ్ । తథాచ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యాతుపూ
ర్వమమావాస్యా మృతాహాద్దశమీభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్యాం కుర్యా
దేవసుతోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమా
స్యాదమావాస్యామృతాహాద్దశమేఽహని । సపిణ్డీకరణం తత్రకుర్యాదేవసు
తోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహాదితి మర్యాదాయాం పఞ్చమీ - మృ
తాహాదూర్ధ్వదినమారభ్యేత్యర్థః । " యాతుపూర్వమమావాస్యా , ప్రథ
మాస్యాదమావాస్యా" ఇతి విశేషణసామర్థ్యా దేకాదశదినే ప్రాథమికద
ర్శాపాతే సపిణ్డనమ్ , నద్వితీయాదావితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । మాధవీ
యాదౌ విశేషానభిధానాత్, ఋషివాక్యేలాఘవానాదరాత్తముపేక్ష్యమ్ ।
అతఏవకార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పూర్వవచ్చాగ్ని
మాన్ సుతః । పరతోదశరాత్రాచ్చేత్కుహూర్వోపరీతరః ॥ * ॥ ఇతి ।
దశరాత్రాత్పరతః కుహూశ్చేత్ - ఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాచేదిత్య
ర్థః । ఇతరః - అనగ్నిః , ఏవంచఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాగమేమ
ధ్యాహ్నేఆద్యమాసికాది , అపరాహ్ణేసపిణ్డీకరణమ్ , అపరాహ్ణేసాయా
హ్నేవా పిణ్డపితృయజ్ఞ ఇతి వివేకః , సపిణ్డీకరణంవినాపిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేరి

కాదశదినపవసపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనం వినా పుత్రః పితృయజ్ఞం నచాశ్రయేత్ । నపార్వణం నాభ్యుదయం కుర్వన్నలభతే ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పూర్వం దర్శేఽగ్నిమాన్సుతః । పరతో దశరాత్రస్యపూర్ణేఽబ్దే తు తథాపరః ॥ నాసపిణ్డ్యాగ్నిమాన్విప్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్ । పాపీస్యాదసపిణ్డీతుపితృహా చోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అతీతే దశరాత్రే తు పూర్వామావాస్యాగ్నికస్యతు । తత్రైవసహపిణ్డత్వం కృత్వా పార్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞః , ఏకాదశదినే ఏకాగ్నినా సపిణ్డీకరణం నకర్తవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ క్వచిద్విప్రక్షత్రియయోర్వైశ్యేకోద్దిష్టస్యవాసరే । సపిణ్డీకరణం కార్యమన్యేషామితిరోమశః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । క్వచిత్ - క్వచిదపి , అన్యేషామ్ - అనాహితాగ్నినామిత్యర్థః । ఆపదితునదోషః , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశదినే ప్యేతాన్యేకోద్దిష్టాని షోడశ । సపిణ్డీకరణంచాపికుర్యాదాపదినాన్యదా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏవం చానాపది ఏకాగ్నినా ద్వాదశాహాదిష్వేవసపిణ్డీకరణం కార్యమ్ , ఆహితాగ్నినా ఏకాదశదినే దర్శాగమేసతి తత్రైవసపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ , ఆపదితు తత్రాసమ్భవే ద్వాదశాహాదౌ కార్యమ్ । తథాకర్మప్రదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరమమావాస్యాదశరాత్రస్యయాభవేత్ । సపిణ్డీకరణం తస్యాంకుర్యాదేవాగ్నిమాన్సుతః ॥ అభావేద్వాదశాహాదౌ సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాగమేఽపిసాగ్నిర్ద్వాదశేఽహ్నిసపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యజమానోఽగ్నిమాన్రాజన్ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ ॥ ద్వాదశాహే భవేత్కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తుయదాకర్తాప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ । ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । పితురనగ్నిత్వేఽపి పుత్రస్యాగ్నిమత్త్వంపితుస్త్వైవధుర్యాదినాఽగ్న్యాధానాసమ్భవే వేదితవ్యమ్ , తచ్చ యజన

ప్రకరణే నిరూపితమ్ । “ ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ ” ఇతిశ్లోకేశ్చస్వతి
తమ్, తన్మాధవీయాదౌ విరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాహి - కర్తుస్సాగ్నిత్వేవ
చనద్వయమిదముదాహృత్య ఉభయోస్సాగ్నిత్వేవచనాన్తరముదాహృతమ్,
తచ్చవక్ష్యతే । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహంనిర్వర్త్యపూర్వం
దర్శాద్యథావిధి । ప్రకుర్వీతాగ్నిమాన్విప్రోమాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్॥ * ॥
ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రః పితుఃకుర్వీతయోఽగ్నిమాన్।
అనగ్నేస్తువిజానీయాదేకోద్దిష్టాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతస్యసాగ్నిక
త్వేకర్తురనగ్నికత్వేతృతీయేపక్షేసపిణ్డీకరణంకార్యమ్ । తదాహసుమన్తుః—
॥శ్లో॥ ప్రేతశ్చేదాహితాగ్నిస్స్యాత్కర్తాఽనగ్నిర్యదాభవేత్ । సపిణ్డీకరణం
తస్యకుర్యాత్పక్షే తృతీయకే ॥ * ॥ అత్రవిషయే ద్వాదశాహేఽపి విహి
తమ్ । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిస్తు యదావీర భవేత్కర్తా త్వ
దాగృహీ । ప్రేతశ్చేదగ్నిమాంస్తత్రద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఉభయోస్సాగ్నికత్వేద్వాదశాహే సపిణ్డీకార్యా । తదుక్తం విజ్ఞానేశ్వరీ
యే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తుయదాకర్తా ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్భవేత్ ।
ద్వాదశాహే తదాకార్యం సపిణ్డీకరణం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోరన
గ్నికత్వే ద్వాదశాహాదయః కాలావికల్ప్యన్తే । తదుక్తం భవిష్యత్పురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహి
తాగ్నేఃప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహని షష్ఠేవా త్రిప
క్షేవాత్రిమాసివా । ఏకాదశేఽపివామాసిమఙ్గళంస్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికర్తర్యథాద్యః ప్రేతేసాగ్నా
వనన్తరః । అనగ్నేస్తుద్వితీయాద్యాస్సప్తకాలామునీరితాః ॥ * ॥ ఇతి । క
ర్తరి - పుత్రే, సాగ్నౌ - ఆహితాగ్నౌసతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేద్వాద
శేఽహ్ని త్రిపక్షేవాత్రిమాసికే । షష్ఠేవైకాదశేవాబ్దే సంపూర్ణేవా శు
భాగమే ॥” ఇత్యుక్తేష్వష్టకాలేషు మధ్యే, ఆద్యౌ - ఏకాదశాహోద్వా
దశాహశ్చేతి ద్వౌకాలౌస్యాతామ్ । ఏకాదశాహే దర్శాగమేసత్యేకా
దశాహః, అన్యథాద్వాదశాహః । అనగ్నికర్తరి ఆహితాగ్నౌ ప్రేతేస
తి, అనన్తరః - కాలస్త్రిపక్షః, అనాహితాగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యాద్వా

దశాహాదావ్యస్య సప్తకాలా ఇత్యర్థః । సప్తకాలాఇతి పూర్వోక్తత్రయోదశాహాదికాలానామప్యుపలక్షణమ్ । సాగ్నిః కర్తా చేద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్నాన్యత్ర, అనగ్నిఃకర్తాచేత్సాగ్నౌప్రేతే త్రిపక్షద్వాదశాహయోరేవ నాన్యత్ర। అనగ్నౌతు ప్రేతే అనగ్నిఃకర్తా ద్వాదశాహాదిషూక్తేషు కాలేష్వేవనాన్యత్రేతి కర్తృనియమోఽభిప్రేతః। ద్వాదశాహేయది కుర్యాత్సాగ్నిరేవేత్యేవంవిధిర్నతుకాలనియమోఽభిప్రేతః, "॥శ్లో॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణేష్విమే । సాగ్న్యనగ్నిత్వవిధయః కర్తురేవనియామకాః ॥ * ॥" ఇతిస్మరణాత్ । ఏవం సత్యపి నియమైర్ద్వా ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవా సాపిణ్డ్యే అకృతేసతి నతస్యలోపః, కింతుతదుత్తరకాలే కర్తవ్యమ్, తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥శ్లో॥ ప్రమాదాదకృతే తస్మిన్ త్రిపక్షే ద్వాదశేఽహ్నివా। ఉత్తరోత్తరకాలేషు యథాసంభవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నినాసాగ్నేరనగ్నేర్వా ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ప్రమాదాదకృతేసతి, అనగ్నినాసాగ్నేస్త్రిపక్షేతస్మిన్నకృతేసతి, ఉత్తరోత్తరకాలేషు యత్రసంభవతి తత్రకుర్యాదిత్యర్థః । ప్రచేతాః — ॥శ్లో॥ ఏకాదశేఽహ్నికుర్వీత సాగ్నికస్తు సపిణ్డనమ్ । ద్వాదశాహాదికాలేషు సాగ్నికోఽనగ్నికోఽపివా ॥ * ॥ ఇతి। గోభిలః —॥శ్లో॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు ప్రమాదాదననుష్ఠితమ్। సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కాలేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥వా॥ సాగ్నిఃకర్తా ద్వాదశాహఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వినా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేః, పుత్రోఽనగ్నిఃపితాచేత్సాగ్నిస్త్రిపక్షఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తయోర్ద్వాదశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతే కాలేషూత్తరభావిషు సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోరిత్యర్థః.

సాపిణ్డ్యాకరణే ముఖ్యకర్తుశ్శుభానధికారః

సపిణ్డీకరణకర్తుశ్శుభాగమే సపిణ్డీకరణంకృత్వైవ శుభకర్మకర్తవ్యమ్। తదాహ శాట్యాయనిః — ॥శ్లో॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువం ప్రాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాంమృతౌక్రమా

త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం శోభ
నం నపిఠీయతే । యదిచేత్తత్కృతంకర్మ కర్తృనాశాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇ
తి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా
సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥
ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో వాపి సపిణ్డస్సోదకోఽ
పి వా । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పుత్రో వాపృథగ్వ్యవస్థితౌ ॥ సపిణ్డీకరణం హి
త్వా వృద్ధిశ్రాద్ధముపక్రమేత్ । అయాతయామమరణం భవేత్తస్యనసం
శయః । * ॥ ఇతి । కస్తేదేవాయందోషో నేతరేషామ్, — " ॥ శ్లో ॥ కు
ర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

సాపిణ్డ్యాధికారినిరూపణమ్

సపిణ్డీకరణే అధికారీనిరూపితఃస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔరసోదత్త
కో వాపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ । పరిత్యజేన్నైవ దత్తం పుత్రం నాన్యైస్తు కార
యేత్ ॥ అథశిష్యబ్రహ్మచారి బన్ధుభృత్యపురోహితైః । కారయిత్వాదశా
హాన్తం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పుత్రైఃకార్యం ప్రయ
త్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యేకాదశాహాన్తంగౌ
ణపుత్రస్సమాచరేత్ । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం ప్రకుర్యాదౌరసస్సుతః ॥
భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రోవా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పు
త్రహీనస్యసర్వదా ॥ అథవాప్రేతభూతస్య పత్నీకుర్యాదమన్త్రికమ్ ।
ఋత్విజాకారయేద్వాపి సపిణ్డీకరణంతథా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఋత్వి
గాదిర్యదాకుర్యాద్ధోమంశ్రాద్ధం క్రియాంక్వచిత్ । ఉపవీత్యేవకుర్వీతక
ర్తృసామ్యాదపసవ్యకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాదసగోత్రాదయోగృహ్యన్తే । విష్ణుః —
॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠోవాఽప్యనుజోవాఽపి సపిణ్డస్సోదకోఽపివా । యస్తుసన్నిహిత
స్తస్యత్వధికారస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రా
యాఃపతిర్దద్యాత్సపుత్రాయానతుక్వచిత్ । పత్యుఃపిణ్డంతథాభార్యా భ
ర్తృభార్యేపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే
స్వయంపత్న్యస్స్వభర్తౄణామమన్త్రికమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యుస్తతః
పార్వణమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శమహాలయాది । " సర్వాభా

వేసవ్యయంపత్న్యః ” ఇత్యేతదాసురాదివివాహోఢావిషయమ్, బ్రాహ్మాదివివాహోఢాతు పుత్రపౌత్రాభావే స్వయం కుర్యాత్ । తథా మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃకుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీతుతదసన్నిధౌ। ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో భ్రాతాచతత్సుతః ॥ * ॥ శఙ్ఖోఽపి — ॥శ్లో॥ పితుఃపుత్రేణకర్తవ్యం పౌత్రేణాపి సపిణ్డనమ్ । తదభావేతుపత్నీస్యాత్పత్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ పత్న్యభావేతు సోదర ఇత్యయంక్రమః పత్న్యాదాయహరత్వేద్రష్టవ్యః “ ॥ శ్లో॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః పాలయన్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ ” ఇతివృద్ధమనుస్మరణాత్ । అన్యథాయోదాయహరస్సఏవకుర్యాత్ । అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతదధస్తాన్నిరూపితమ్ । వివాహాద్యనన్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ వివాహోపనయాదూర్ధ్వం వర్షంవర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం నకుర్యాత్కరకాణిచ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డనిర్వాపనిషేధస్సపిణ్డీవ్యతిరిక్తవిషయః ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చవర్షం వర్షార్ధమేవవా । పిణ్డాఽసపిణ్డానోదద్యుస్సపిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ ఇతికార్ష్ణాజినిస్మరణాత్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వత్సరార్ధం వత్సరం పాణిపీడనాత్ । పిణ్డనిర్వాపకరణవిహీనం శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ నైమిత్తికమహాలయగయాప్రత్యాబ్దికాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో॥ మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । ద్వాదశాహేఽపి కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥శ్లో॥ అపుత్రస్యైవ తేతస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఆశౌచముదకంపిణ్డమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపివచనాన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్పురుషావాస్త్రియోఽపివా । తేషాం సపిణ్డనాభావాదేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ పుత్రోత్పాదనప్రశంసాపరమితి కాలాదర్శమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచపూర్వోక్తశఙ్ఖాదివచనాన్యుపపన్నాని భవన్తి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాంతు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥శ్లో ॥

అపుత్రే సంస్థితే కర్తా న భవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । తత్ర పత్న్యపి కుర్వీత సాపిణ్డ్యం పార్వణం తథా ॥ * ॥ ఇతి .

అపుత్రబ్రహ్మచారిణోస్సాపిణ్డ్యమ్

తథాచ, అపుత్రస్యగృహస్థస్య బ్రహ్మచారిణశ్చ సాపిణ్డ్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః। సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్న ప్రాగితి యమోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అష్టమాదితి "అష్టమేవర్షే బ్రాహ్మణముపనయేత్" ఇత్యాశ్వలాయనేనోక్తత్వాత్, తతః పూర్వముపనయనాభావేనవివాహస్యాభావ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్। "గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇత్యాపస్తమ్బాదివచనానుసారేణ గర్భషష్ఠాదౌ కృతోపనయనస్య ఏకదేశాధ్యయనానన్తరం కృతవివాహస్యాష్టమాత్ప్రాగపి సాపిణ్డ్యం కార్యమ్ । తథాచస్మృత్యర్థసారే— ॥ వా ॥ వయోవస్థావిశేషమనాదృత్య సర్వత్ర పురుషాణాం స్త్రీణాంచవివాహోదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివత్సరాదర్వాగూఢాయాః ఖననం తతః । ఉద్ధాప్య సన్దహేత్తస్యాస్సాపిణ్డ్యాన్తం సమాచరేత్ ॥ ద్వాదశాబ్దాదయశ్చోర్ధ్వం కన్యకాయాస్సపిణ్డనమ్ । స్వామ్యభావాద్ధినాస్త్యేవ నారాయణబలిం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమసమ్పూర్ణద్వాదశవర్షాణాం బ్రహ్మచారిణాం నారాయణబలిరేవ కార్యః, నిషిద్ధసాపిణ్డ్యానాం తద్విధానాత్ ,

పతితాదీనాం సాపిణ్డ్యనిషేధః

తథాచ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవ మృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాంతథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ । ఉపకుర్వాణకస్యైవ సపిణ్డీకరణం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణార్పణమ్ - నారాయణబలిః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపూర్ణద్వాదశాబ్దానాం మృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । దాహాదిషోడశాన్తంతు నిర్వర్త్యైవయథావిధి ॥ ద్వాదశే౽హని సంప్రాప్తే నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । నారాయణం సముద్దిశ్య విప్రానష్టౌ తు భోజయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టవిధానేన శ్రాద్ధంవా కారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి।

అస్యప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధమపి నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేప్రేతే పితృకార్యంప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

వ్యుత్క్రమమృతసాపిణ్డ్యవిధిః

అపుత్రాయాః పత్న్యాః పతిస్సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయామ్మృతాయాస్తుపతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ " ఇతి స్మృతేః । " వ్యుత్క్రమేణప్రమీతానామ్ " ఇతినిషేధాత్ పత్న్యాఃకథంభర్త్రా సపిణ్డీకరణం కార్యమితిచేన్న, మాతాపితృ పత్నీవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్ । తథాచ స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ అక్రమేణమృతానాంతుసపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యదిమాతాయదపితాభర్తా నైషవిధిస్స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । యదిమాతావ్యుత్క్రమమృతాయదిపితాయదిభర్తావావ్యుత్క్రమమృత స్తదాయంనిషేధోన, కింతువిధిస్స్మృతః - సపిణ్డీకరణవిధిరేవమన్వాదిభిస్స్మృతఇత్యర్థః । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపిపితామహః । పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్యకీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జీవేచ్చాపిపితామహఇత్యస్యాపిపూర్వేషామేవనిర్వపేదిత్యన్వయః । కథంనిర్వపేదిత్యాహ - పితుఃస్వనామసఙ్కీర్త్యేతి । ఏవంచ, ధ్రియమాణేపితరి - జీవపితృకకర్తృకవృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధేషు, పితుస్సాపిణ్డ్యేచ, పితుః పితృభ్యః పితుః పితామహేభ్యః పితుః ప్రపితామహేభ్యః పితుః పితృపితామహప్రపితామహేభ్యఇతివా, పితామహే ధ్రియమాణే పితామహస్యపితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః పితామహస్యపితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇతివా కీర్తయేదిత్యర్థః । సుమన్తుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపిపిణ్డానామేకేనాపిసపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతేప్రేతఇతి ధర్మోవ్యవస్థితః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మోపి — ॥ శ్లో ॥ మృతేపితరి యస్యాథవిద్యతేచపితామహః । తేనదేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ తేభ్యశ్చపైతృకః పిణ్డో నియోక్తవ్యశ్చపూర్వవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్య ఏవదదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసౌవ్యుత్క్రమమృతోరోగాజీవద్దశాయాం యేభ్యోదదాతి తేభ్య ఏవతత్సపిణ్డీకరణే వ్యు

త్క్రమమృతపితృకో దదాతీత్యర్థః । యత్తు విష్ణువచనమ్ — ॥ వా ॥ య
స్యపితా ప్రేతస్స్యాత్సపితృపిణ్డం నిధాయ పితామహాద్ద్వాభ్యాం పరా
భ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాయమర్థః - పితామహే ధ్రియమా
ణే ప్రేతే చ పితరి పితురేకం పిణ్డమేకోద్దిష్టవిధానేన నిధాయ పితుర్యః పితామ
హస్తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాత్, పితామహస్త్వాత్మనః ప్రపి
తామహస్సంప్రదానభూతః స్థిత ఏవేతి ప్రపితామహాయ తతః పరాభ్యాం
ద్వాభ్యాం దద్యాదితి । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్ణాం ని
ర్వపేత్పిణ్డాన్పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృ
సామాన్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ వ్యుత్క్రమమృతస్య పితుస్సపి
ణ్డీకరణం తత్పితృపితామహప్రపితామహేష్వన్యతమస్య జీవనే ద్వయో
ర్వా జీవనేఽపి ప్రేతోద్దేశేన జీవద్వ్యతిరిక్త త్రిపురుషోద్దేశేన చ పార్వణై
కోద్దిష్ట సముచ్చయాత్మకం సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ । తథా చ కాలాదర్శే —
॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతస్య సాపిణ్డ్యం మృతయోరూర్ధ్వయోర్ద్వయోః । ఏక
స్మిన్వా ద్వయోర్వాఽపి జీవతోస్సుత ఆచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్ద్వ
యోర్వేత్యభిధానాత్పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥
పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ త్ర
యాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి, పూర్వోక్తమనా
దివచనైర్ద్వయోరేకస్య వా జీవనే సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనాత్ । వత్సరాన్తే ప్రే
తాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ తత్ప్రపితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్
భోజయేత్, “ త్రిషు పిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతి పితుః పిత్రాదీనాం త్రయాణాం
శ్రాద్ధే పిణ్డదానస్మరణాత్తేషు జీవత్సు తదయోగాచ్చ । తథా చ దక్షః —
॥ శ్లో ॥ పితామహం చ జీవన్తమతిక్రమ్యృతదాసుతః । అతిక్రమ్య ద్వయం వాఽ
పి సపిణ్డీకరణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా పిణ్డపితృయజ్ఞం ప్రకృత్య సుమ
న్తుః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । పితామహేఽ
ప్యేవమేవ కుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — “ ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమా
ణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పూర్వేషు త్రిషు దాతవ్యం జీవేచ్చేత్త్రి
తయం యది ॥ * ॥ ” ఇతి, తత్ జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయమితి వ్యాఖ్యాతారః । య
చ్చ — ॥ శ్లో ॥ జీవమానేఽపి పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాఽ

పితంశ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ ఉభాయస్యవ్యతీతౌతుజీవేచ్చప్రపితామహః । ద్వౌపిణ్డౌనిర్వపేత్తత్రభోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డద్వయముక్తమ్, తజ్జీవపిత్రాదివరణవిషయమ్ । తచ్చ, “ పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ ” “ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ ” “ త్రిభిః పిణ్డైర్ద్విభోజయేత్ ” ఇతి మన్వాదివచనవిరోధాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపితుఃపితృకృత్యేషుహ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రేర్యష్టాశ్యంపితృయజ్ఞైచవృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంవదితీర్థేషుసోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాస్తాఏవాత్రాపి దేవతాః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తవ్యతిరిక్తదర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ । తథాలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధంగయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తతఃపితృవ్యుత్క్రమమరణేజీవవ్యతిరిక్తానాంత్రయాణాంపరం తేషాంపిణ్డదానంతత్పిణ్డైస్సహప్రేతపిణ్డసంసర్గ ఇతి నిర్ణయః । నను, ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్, ప్రపితామహాత్పరేషాంపిణ్డభాక్త్వమనుపపన్నమితిచేన్నైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషామపిపిణ్డభాక్త్వాత్పూర్వపూర్వాత్యయేక్రమేణోత్తరోత్తరస్యలేపభాక్త్వాత్ । అన్యథా వ్యుత్క్రమమరణాభావేఽపిపితుస్సపిణ్డీకరణే లేపభాజశ్చతుర్థస్యపిణ్డభాక్త్వంనస్యాత్ । తతశ్చ “ త్రిభిఃపిణ్డైశ్చసంసృజేత్ ” ఇత్యాదిబహుస్మృతివ్యాకోపప్రసఙ్గః । ఏవం మాతరిమృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్యయే మాతుస్సాపిణ్డ్యంకర్తవ్యమ్ । తథాచబ్రహ్మా — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యపిచవృత్తాయాం విద్యతేచపితామహీ । ప్రపితామహీపూర్వంతుకార్యస్తత్రాప్యయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । భర్తృవ్యుత్క్రమమరణేఽపి పత్నీ సపిణ్డనంకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణమృతానాంచసపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యదిమాతాయదిపితా భర్తా వైవవిధిఃస్మృతః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । భార్యామరణేఽపిపతిఃకుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయామృతాయాస్తుపతిఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।

శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । అతః వ్యుత్క్రమమరణే పుత్రః పత్నీపతిశ్చ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తద్వ్యతిరిక్తానాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం న కుర్యాత్, ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ । తదాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేష్వపి తు వ్యుత్క్రమేణ మృతావపి । ఆమేన వాఽపి సాపిణ్డ్యం హేమ్నా వాఽపి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణస్య ద్వాదశాహాదయో వత్సరాన్తాః కాలా ఉక్తాః, తేషు ప్రమాదానకృతే సపిణ్డీకరణే వ్యుత్క్రమమృతావపి పుత్రవ్యతిరిక్తః కర్తా ఆమేన వా హేమ్నా వా కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ ప్రమీతానాం నైవ కార్యా సపిణ్డతా । అథ వాఽఽమేన కర్తవ్యా హేమ్నా వా తదసమ్భవే ॥ కృతోదాహృత్య పక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ । పిణ్డం దత్వా యథాన్యాయం పిణ్డసంయోజనం చరేత్ ॥ * ॥ యథాన్యాయమ్ - జీవన్తమతిక్రమ్య, అత్ర సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానేఽపి తన్నాన్తరీయకతయా శ్రాద్ధాన్తం సిద్ధమితి కేచిత్, అన్యేతు వ్యుత్క్రమమృతౌ సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానాత్తత్పూర్వవర్తి శ్రాద్ధానాం సత్వం శక్తానామాదినియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ మాతాపితృవ్యతిరిక్తవ్యుత్క్రమమృతౌ సాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః, పక్షే ఆమేన హేమ్నా వా విధానాత్ । ఏవం విహితశ్రాద్ధాభిప్రాయేణ, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతుస్సపిణ్డనమ్ । న పుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్యతథాఽగ్రజః ॥ యది స్నేహేన కుర్యాత్తాం సపిణ్డీకరణం వినా । అన్యాభావే పితా మాతా జ్యేష్ఠో వాఽపి సపిణ్డనమ్ ॥ కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగం నియోజయేత్ । సర్వాభావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని వ్యుత్క్రమసాపిణ్డ్యప్రతిపాదకాని ద్రష్టవ్యాని.

క్రమసాపిణ్డ్యనిరూపణమ్

అత్ర వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృభర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే కృతే, ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి తదన్తర్హితమరణే తత్సాపిణ్డ్యానన్తరమేతేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం విదధాతి కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణ ప్రమీతానాం సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । అన్తర్హితమృతే

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచజీవన్తమతిక్రమ్యయదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసంమతమ్ । తత్రాప్యూర్ధ్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽస్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రకమ్ ॥ ఋత్విజా కారయేద్వ్యాద్వా సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రకవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్తపత్నీవిషయమిత్యధస్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబైర్నపతితైశ్చైవ దుష్టాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగతైఃసాపిణ్డ్యం కృత్వా అనుమాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్నామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింతుతత్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామానితు వినిర్దిశేత్ । పితామహోఽపిదుష్టశ్చేత్ప్రపితామహపూర్వగాః ॥ నిర్దేష్టవ్యాస్త్రయో మర్త్యాస్తస్మిన్నపివిదూషితే । ప్రపితామహపిత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యా యథాక్రమమ్ ॥ దుష్టశ్చేన్మధ్యమఃకశ్చిత్తద్విజాః పూర్వపశ్చిమాః । త్రీనేవనిర్దిశేన్మర్త్యః కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతేతాతే పతితేసంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధాపితరిసన్యస్తే తాతేచ పతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథాతాతేపతితే “ తేషుక్రమాద్భృతే ” ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నాస్తి , ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ ” ఇతి వృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్ .

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణే ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం కుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతి ద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినా కుర్యాత్, తిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమితి వదతా పితృవర్గే చత్వారో బ్రాహ్మణా దర్శితాః, వైశ్వదేవే ద్వావస్థితావేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధా విభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । " యేసమానాః " ఇతి ద్వాభ్యామ్ , శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాది విసర్జనాన్తమ్, పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థానబ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యం దత్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషు త్రిషు పార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారి పాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి " యేసమానాః " ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతః ప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకాముకసంజ్ఞకాన్ । ప్రేతం పితామహాదీంశ్చ మన్త్రైరర్ఘ్యాదిభిః శ్రయేత్ । అనుసన్ధీయతే పూర్వైః పరో విచ్ఛిద్యతే తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషు వచనేషు ప్రథమతో విశ్వేదేవవరణమ్ , తతః ప్రేతవరణమ్ , తతః పితృపితామహవరణమితి క్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరం తు స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్య సపిణ్డీకరణం భవేత్ । పార్వణం తత్ర పూర్వం స్యాదేకోద్దిష్టమథాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పితౄన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే నిర్దిష్టౌ తు సపిణ్డనే । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యాపి

తురుచ్చారణం తతః ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ పితుస్మరణ మారభ్యద్వాదశేదివసేచరేత్ । ప్రేతభావవినిర్మోకద్వారా ప్రేతస్యవైపి తుః ॥ పితామహాదిభిస్సార్ధం సాపిణ్డ్యస్యప్రసిద్ధయే । సమానోదకభావస్య సిద్ధ్యర్థంచ పితుస్సుతః ॥ ఏషాంపితామహాదీనాం విధినాపార్వణేనతు । స్వ పితుఃప్రేతభూతస్యత్వేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ ఇత్థంచ పార్వణాత్మైకోద్దిష్ట త్మోభయాత్మకమ్ । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యపితురుచ్చారణం తతః ॥ సంబన్ధ గోత్రనామానివస్వాదీంశ్చప్రకీర్తయేత్ । దద్యాత్తేభ్యస్సతామ్బూలం గన్ధమభ్యఞ్జనాదికమ్ ॥ తతస్స్నాయాత్సమాహూయస్వాగతానుపవేశ్య చ । దర్భంవిప్రకరేదత్వా వృణుయాద్దైవపూర్వకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప ర్వాగృజుదర్భైః పితృక్రియాః । పరతోద్విగుణైరేవ దైవకర్మసదర్భిభిః ॥ పిత్ర్యేహ్యేకపవిత్రంతుద్వాదర్భౌ దేవకర్మణి । ద్వౌనిమన్త్రయతేవి ప్రౌ వైశ్వదేవార్థమాదితః ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే దేవతేహి ప్రకీర్తి తే । పితామహాదిసమ్బన్ధాం స్త్రీన్వరాంశ్శ్రోత్రియాన్ద్విజాన్ ॥ ప్రే తస్థానేత్వేకవిప్రంయద్వాపైతామహాదిషు । ఏకంవా ప్రేత మేకంవా దైవేఽప్యేకం నిమన్త్రయేత్ ॥ పితామహాదీనభ్యర్చ్యతతః ప్రేతం సమర్చ యేత్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పితృపూర్వముదీరితమ్ ॥ ప్రేతపూర్వంవద న్త్యేకేతదసాం ప్రతమీరితమ్ । వైశ్వదేవార్చనంకృత్వాఽనన్తరం ప్రే తభోజనే ॥ పార్వణస్యహి తన్త్రస్యమధ్యేతన్త్రాన్తరంభవేత్ । పార్వ ణైకోద్దిష్టయోశ్చపార్వణం పూర్వభాగ్భవేత్ ॥ పాదాన్ప్రక్షాళయేద్ద ర్భాంస్తిలానోప్యఘటత్రయే । దేవార్థానాముత్తరేతుపిత్రర్థానాంతు మధ్యమే ॥ దక్షిణేతునిమిత్తస్యపాదప్రక్షాళనక్రమః । కుణ్డానినిఖనేచ్ఛ్రా ద్ధయేనకేనాపిశఙ్కునా ॥ అయసేనఖనేద్యస్తునిరాశాః పితరోగతాః । శ్రాద్ధస్యచైకకుణ్డంస్యాద్ద్విజపాదసుసంమితమ్ ॥ సాపిణ్డ్యకం త్రికుణ్డంస్యా ద్వృత్తాకారంతు దక్షిణే । త్రికోణం మధ్యమంకుణ్డముత్తరంచతురశ్రకమ్॥ ఆయామస్తస్య విస్తారస్తదర్ధం ఖననం భవేత్ । న్యూనాతిరిక్తం యః కు ర్యాత్సభవేత్పితృఘాతుకః । ఆచాన్తాన్వైశ్వదేవార్థాన్ ప్రాఙ్ముఖాను పవేశయేత్ ॥ ఆసనేషుచక్లృప్తేషు తతః పైతామహాన్ద్విజాన్ । ఉదఙ్ముఖా

న్నివేశ్యైవ తతః ప్రేతార్థముత్తమమ్ ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నివేశ్యైనం సర్వం పిత్ర్య
వదాచరేత్ । ఏకోద్దిష్టనిషేధం తు యద్యదావాహనాదికమ్ ॥ తత్సపిణ్డీ
కృతౌ ప్రేతే సర్వం పిత్ర్యవదాచరేత్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు త్వర్ఘ్య
పాత్రచతుష్టయమ్ ॥ సాదయేత్ప్రోక్షమం తత్ర పిత్ర్యం పైతామహం తతః ।
ప్రపితామహదైవత్యం తతః ప్రేతార్థముత్తమమ్ ॥ పాత్రేషు త్రిదర్భాన్ కూ
ర్చానన్తర్ధాయ తిలోదకమ్ । శన్న ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైర్నినయేత్తేషు చ క్ర
మాత్ ॥ ప్రేతశబ్దం పితృస్థానే యథాలిఙ్గం స్త్రియా అపి । పిత్ర్యర్ఘ్యే
పితృహస్తేషు దత్త్వా ప్రేతార్థమన్తిమమ్ ॥ ప్రేతవిప్రకరే దత్త్వా యాదివ్యా
ఇతి మన్త్రతః । దేవపూర్వం తు గన్ధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనం భవేత్ ॥
ప్రేతోద్దిష్టవిశేషేణ దద్యాదాచ్ఛాదనాదికమ్ । అగ్నౌకరణహోమం
చ యథాశాస్త్రం సమాచరేత్ । యథేష్టం భోజయేద్విప్రానన్నం వ్య
ఞ్జనసంయుతమ్ ॥ రక్షోఘ్నాంశ్రావయేన్మన్త్రాన్ వైష్ణవాన్ పైతృకా
నపి । తృప్తాః స్థ ఇత్యపి పృష్టాస్తృప్తాః స్మో బ్రువతే ద్విజాః ॥ అన్నం తు వికిరే
ద్భూమౌ దద్యాదాచమనం తతః । హోమభోజనశేషాభ్యాం పిణ్డాన్
కృత్వా తిలాన్వితాన్ ॥ పితామహాదిపిణ్డాంస్త్రీన్ దద్యాత్తు పితృయజ్ఞవత్ ।
ప్రేతాయ దక్షిణే దద్యాత్పిణ్డం చోభయథోదకమ్ ॥ కరిష్యే పిణ్డసంయోగమి
తి పృష్ట్వా తదాజ్ఞయా । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయే
త్ ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు
కృత్యేషు చతుర్థం వినివర్తయేత్ ॥ అభ్యర్థయేద్ద్విజాంస్తేఽపి ప్రతిబ్రూ
యుర్యథోచితమ్ । అన్నశేషమనుజ్ఞాప్య నమస్కృత్య నివర్తయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఇతి బోధాయనః ప్రాహ సపిణ్డీకరణం బ్రు
వన్ । తస్యోపస్థానమాత్రం తు ప్రేతపూర్వం మహామునిః ॥ ఆవాహనా
దౌ త్వన్యత్ర పితృపూర్వత్వమూచివాన్ । ప్రేతపూర్వత్వశాస్త్రాణా
మయమర్థో వ్యవస్థితః ॥ ఏవం ప్రేతస్య హి త్రీణి పిత్ర్యాణాం చైకమేవ వా । ఇ
త్యాపస్తమ్బవాక్యం చ న విరోధీతి దృశ్యతే ॥ భుఞ్జానానాభిముఖ్యేన పు
ణ్యసూక్తాని కీర్తయేత్ । తదభిశ్రవణం నామ తదప్యత్రోచివాన్మునిః ॥ * ॥
ఇతి । పుణ్యసూక్తాదీని - పురుషసూక్తాని, పితృసూక్తమన్త్రం వర్జయేత్,
" ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నిత్యశ్రాద్ధే చ మాసికే । సపిణ్డీకరణ

శ్రాద్ధేన జపేత్పితృసూక్తకమ్ ” ఇతి స్మృతేః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిపారసముచ్చయేతు — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం నిమన్త్రయేద్దైవే ద్వౌ త్రీన్ విప్రాన్ పితృకర్మణి । దైవేపి త్ర్యేఽపి వైకైకం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీన్నేకైకముభయత్ర వా ఇత్యాదినా వైకైకమితి వచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తపార్వణవిషయమాపద్విషయం వా । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజే । సప్తకం తు తదాఖ్యాతం వినా విష్ణుం కథం తథా ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్యస్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి వై దేవలః ప్రాహ శాణ్డిల్యశ్చ మహామునిః । యతిశ్చేత్పార్వణశ్రాద్ధం తత్ర సర్వత్ర వై ద్విజే ॥ పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధం సిధ్యతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం విష్ణుపురాణే । విష్ణువరణాభావే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న తద్భవేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదిహ న శ్రాద్ధమాప్నోతి వై ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వధాశబ్దం ధూపదీపం నమశ్శబ్దం ప్రయోజయేత् । నైవం ప్రేతేన మశ్శబ్ద ఉపతిష్ఠపదం భవేత్ ॥ విప్రపాణావధాగ్నౌ వా జుహుయాదాహుతిద్వయమ్ । నిరూహ్య వహ్నౌ రఙ్గారాన్ ప్రేతస్య చ యమస్య చ ॥ స్వాహేతి జుహుయాదన్నముక్త్వైవ తద్గోత్రనామనీ । ప్రేతహస్తేఽపి వాహుత్వా భోజయేచ్చ యథాక్రమమ్ ॥ సంబుద్ధ్యా నిర్దిశేన్నామ పిత్రాదీనామసావితి । యజ్ఞశర్మన్నిమం పిణ్డముపతిష్ఠేతి చాన్తతః ॥ పిణ్డం చతుర్థం ప్రేతాయ దద్యాద్దక్షిణహస్తతః । ప్రేతపాత్రస్థముదకం పిత్రాద్యర్ఘ్యే స్వధానయేత్ ॥ సమానో మన్త్ర ఇత్యాభ్యామృగ్భ్యాం ద్వాభ్యాం యథాక్రమమ్ । మధుత్రయేణ చాదాయ ప్రేతపిణ్డం త్రిధాకృతమ్॥ సంగచ్ఛధ్వమితి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డోపస్థానమిష్యతే ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య వివృత్తితః । మార్జనాదిషు సర్వత్ర చతుర్థో వినివర్తతే ॥ కేవలం పితృశబ్దస్తు పితృసామాన్యవాచకః । పితామహాదిసమ్బన్ధం మన్త్రమన్త్రాదిషూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనః — ॥ వా ॥ మధుత్రయేణ సఙ్గచ్ఛధ్వం

సమానోమన్త్ర ఇతి త్రిభిర్ద్వాభ్యాంవాఽర్ఘ్యసంసర్గః, సఙ్గచ్ఛధ్వం స
మానోమన్త్ర ఇతిద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః —
॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గో మధుమతీభి
స్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతిత్రిభిః పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ వా ॥ యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః, యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంస
ర్గః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసః — ॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతిద్వా
భ్యామర్ఘ్యసంసర్గస్సమానోమన్త్ర ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇ
తి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వపేచ్చతురః పిణ్డాం శ్రద్ధయా పితృ
నామతః । పిణ్డందత్త్వా పితౄణాంతు పశ్చాత్ప్రేతస్య పార్శ్వతః ॥ తం
చపిణ్డం త్రిధాకృత్వా తాననుపూర్వాన్సమాహితః । నిదధ్యాత్త్రిషుపి
ణ్డేషు హ్యేవంసంసర్జనేవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । సంసృజ్యమాన పిణ్డాభిప్రాయే
ణ చతురః పిణ్డానిత్యుక్తమ్, యథాస్వసూత్రం పిణ్డసఙ్ఖ్యా ద్రష్టవ్యా ।
ద్వైధం దక్షిణాగ్రానిత్యాదినాఽఽపస్తమ్బేన పితృమాతృవర్గయోరుభయో
రపి పిణ్డదానవిధానాదాపస్తమ్బినః ప్రేతపిణ్డేనసహ సప్తపిణ్డాన్ దద్యుః । త
థాచ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ హుతశేషమిశ్రైరన్నైస్తిలయుక్తైస్స
ప్తపిణ్డాననుమరణేఽష్టౌ పిణ్డాననేకసాపిణ్డ్యే తావతో నిమిత్తపిణ్డాన్ కృత్వో
చ్ఛిష్టసన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధాదక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య ద
క్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య తేషు మధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మ
మపితుః పితరః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుర్మాతర ఇత్యాదిభి
ర్దక్షిణాపవర్గం మార్జయేత్, అత్రపూర్వం మాతృస్మృతౌ మార్జయన్తాం
మమ మాతర ఇతిమార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ ఏతత్తే పితుస్తతేత్యాదిభిష్ష
ట్పిణ్డాన్ దత్త్వా యేచత్వామను యాంశ్చత్వామన్వితి ప్రతిపిణ్డం దర్భ
మూలేషు లేపంనిమృజ్య మార్జయతాం మమప్రేతః మార్జయతాం మ
మప్రేతేత్యపోదత్త్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతి
ష్ఠేతి ప్రేతపిణ్డం ప్రదాయ అముకగోత్రే అముక నామ్ని ప్రేతే ఇతిస్త్రి
య్యాః, బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతి ద్వాభ్యాం
ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీం ప్రేతపిణ్డమాదా

య త్రేధా విభజ్య తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ
వైతరణీ గోదానం కృత్వాఽనుజ్ఞాప్తో మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమ
న్త్రస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్పిణ్డైస్సహ త్రయం హస్తాభ్యాం యుగప
త్సంసృజేత్ , ఏవం ప్రేతపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య యేసమానా యే
సజాతా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రా
నూహేన పూర్వవన్మార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ
పిణ్డాన్ దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమన్నమితి పాయసాపూ
పఫలాదీత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వోపకరణైర్యథోపపాద
నం సంపూజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా ఏవం స్వధాం వాచయిత్వా ఉద్ధాప్యో
పసంగృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇత్యాది । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భుక్తవత్స్వనా
చాన్తేషు పిణ్డాన్ దద్యాదాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః —
॥ శ్లో ॥ నదీ వైతరణీ నామ దుర్గన్ధరుధిరావహా । కృష్ణతోయా మహావేగిన్య
స్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దత్తా గౌర్యేన నాపిణ్డ్య స తాం తరతి నేతరః । అకృతే తత్ర
పచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తైషు పాపినః ॥ విభక్తం ప్రేతపిణ్డం తు పితృపిణ్డేషు యో
జయేత్ । త్రిచేన మధువాతేతి సఙ్గచ్ఛధ్వం త్రిచేన చ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేష్వేతాన్ పిణ్డానప్స్వేవ నిక్షిపేత్ ।
అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవా రుదన్తి హి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాం రజస్వలాయాం చ వ్యాధితాయామథాపి వా ।
ప్రక్షిపేన్మధ్యమం పిణ్డం జలే గవ్యథవాఽనలే ॥ పతితాయాం చ వా పత్న్యాం
మృతాయాం చ తథా ద్విజః । సపిణ్డీకరణే చైవ మధ్యపిణ్డం తథాచరేత్ ॥ వృ
ద్ధిశ్రాద్ధే సపిణ్డ్యే చ ప్రేతశ్రాద్ధేఽనుమాసికే । సంవత్సరవిమోకే చ న
కుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ నవశ్రాద్ధాని మిశ్రాణి సపిణ్డీకరణం తథా । కృ
త్వా తు విధివత్స్నాయాన్నైవ స్నాయాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మి
శ్రాణి - సపిణ్డీకరణాత్పూర్వభావీని షోడశశ్రాద్ధానీతి వ్యాఖ్యాతారః

మాతృసాపిణ్డ్యవిధిః

మాతుస్సపిణ్డీకరణమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణంకథంకార్యంభవేత్సుతైః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధంసపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంసుతః । మాతుఃకుర్వీతపిత్రాద్యైఃపితుఃకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమితి సమ్బన్ధః । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ యోజయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాం మాత్రాదిషుత్రిషు । ఏవంత్రిధాకృతం పిణ్డం త్రిషుపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాదిషు - పితామహ్యాదిషు । ప్రమీతపితృకస్యవికల్పమాహయమః — ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితా పితామహ్యా మాతుఃకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । ప్రమీతపితృకఃపిత్రా పితామహ్యథవా సుతః ॥ * ॥ లౌకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతరంతు సపిణ్డయేత్ । పితరిమ్రియమాణేతు తేనవోపరతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । అన్వారోహణేతు భర్త్రైవసాపిణ్డ్యం నియతమ్ । తదాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాఽనుగతానాథం సహ తేనసపిణ్డతామ్ । అర్హతి స్వర్గవాసేఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యైవైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంస్త్రియాః । సామృతాపిహి తేనైక్యం గతామన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రఏకశబ్దఃపితామహ్యాదివికల్పవ్యావృత్త్యర్థః । షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పత్యాసార్ధం విధీయతే । యస్మాత్పతివ్రతానాంతు సైవసన్తతిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవ మాతుస్సహసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాదిసపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డందత్వా స్వధాం తస్యాఃభర్తృపాత్రే నినీయతు । మన్త్రైస్తైరేవతు తత్పాత్రం పితృపాత్రేషుసేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేనసంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తుసంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపిణ్డె పతిపిణ్డగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ దశాష్టద్వాదశవిప్రాన్నిమన్త్ర్యద్వాదశేఽహని । ద్విధాస్త్రీతే

షుదర్భేషుత్వర్ఘ్యపాత్రం ప్రకల్పయేత్ ॥ పిత్రాదేశ్చపురశ్చైవ మాత్రాదేస్తదనన్తరమ్ । పిత్రర్ఘ్యపాత్రఉదకం క్రమాత్పైతామహాదిషు। యేసమానాఇతిద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం యోజయేత్క్రమాత్ । యోజయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాంమాత్రాదిషుత్రిషు ॥ ఏవంత్రిధాకృతం పిణ్డం పిణ్డేష్వత్రిషుయోజయేత్ । పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయానవిధిఃస్మృతః । * ॥ ఇతి । ఏతత్ “ ॥ శ్లో ॥ దైవంపిత్ర్యంచతన్త్రంస్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ । పిణ్డందత్వాస్వధాంతస్యా భర్తృపాత్రే నినీయచ ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చానాదరణీయమ్। గాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఏకచితాం సమారూఢౌ దమ్పతీనిధనం గతౌ । ఏకోద్దిష్టం షోడశంచ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశేఽహనిసమ్ప్రాప్తే పిణ్డమేకం ద్వయోఃక్షిపేత్ । పితృపిణ్డేన సంయోజ్య మాతృపిణ్డంపునస్తథా ॥ పితామహాదిపిణ్డేషు విభజ్యవినియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ అనుయానేతుపతినా సపిణ్డీకరణంసహ । అన్తర్ధాయతృణంమధ్యేభర్తృశ్వశురయోరపి ॥ * ॥ యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీందమ్పతిపిణ్డాభ్యాం కుశైరన్తరయన్పితౄన్ । శ్వశురస్యాగ్రతో యస్మాచ్ఛిరఃప్రచ్ఛాదనక్రియా ॥ పుత్రైర్దర్భేణసా కార్యా మాతురభ్యుదయార్థిభిః ॥ * ॥ఇతి । బహుపత్న్యనుమరణేతు , “ ॥ శ్లో ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వాపైస్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ప్రతిపత్న్యేకైకం పిణ్డందత్వా జ్యేష్ఠక్రమాద్విభజ్య మన్త్రావృత్యా సంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః । విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తుగార్గ్యస్యవచనంతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాచ్చ । మాతాపిత్రోస్సహమరణేఽపి మాతృపిణ్డం పితృపిణ్డేన సంయోజ్య తం పిణ్డం త్రేధావిభజ్య పితామహాదిపిణ్డేషు త్రిషుసంసృజేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సఙ్ఘాతమరణేత్వనుయానవిధిఃస్మృతః । పృథగేవాఽన్యథాకుర్యాదితిప్రాహపితామహః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ అనుమరణేసహమరణేచ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వం సంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రిధావిభజ్య పిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం

చ, మాతుస్సపిణ్డీకరణే ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజ్య ప్రేత పిణ్డం పితామహ్యాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, ప్రమీతపితృకస్తు పిత్రాదిపిణ్డైఃపితామహ్యాదిపిణ్డైర్వా సంసృజేత్, పితామహ్యాది పిణ్డసంసర్గశ్శిష్టాచారానుగుణః, అనుమరణే సహమరణేచ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వం సంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రేధావిభజ్యపిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైఃపూర్వవత్సంసృజేదితి వివేకః। తథాచ, "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్థం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్।" ఇతి పూర్వోక్త శఙ్ఖాదివచనాని తత్తత్పిణ్డసంసర్గాభిప్రాయాణి నతు శ్రాద్ధదేవతాప్రతిపాదనపరాణి, శ్రాద్ధదేవతాస్తు సర్వత్రపిత్రాదయః, తఏవభోజనీయాః। తథా విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దేవపూర్వం నియోజయేత్। పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునఃప్రేతంచనిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుశ్చసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవభోజయేత్। పితామహ్యాదిభిస్సార్థం మాతుఃకుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। అన్యత్రాపి — ॥శ్లో॥ సాపిణ్డ్యేహ్యుభయత్రాపి పితరశ్చైవ దేవతాః। స్త్రీణామర్ఘ్యంతు పిత్రాదౌ నయేత్పిణ్డాం స్త్రియాదిషు ॥ * ॥ ఇతి। పిత్రాదీనాం భోజనవిధానాత్తేషామేవార్ఘ్యసద్భావాత్ స్త్రీమృతౌ ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజేత్, పితామహ్యాదేర్భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానవిధానాత్ స్త్రీపిణ్డంపితామహ్యాదిపిణ్డేష్వేవ యోజయేదిత్యర్థః। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహేస్త్రియోభోజ్యాఃపితరస్త్రీసపిణ్డనే। పిత్రాదేరేవహోమస్స్యాత్పిణ్డదానంతు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి। పితరః- జీవత్పితృకస్య పితామహాదయస్త్రయః, ప్రమీతపితృకస్య పిత్రాదయస్త్రయశ్శ్రాద్ధదేవతాః, తేషామేవభోజనం హోమశ్చ, హోమమన్త్రేషుచఊహోఽస్తి, పిణ్డదానంతు పిత్రాదేః పితామహ్యాదీనాం తిసృణాంచేత్యర్థః। రుద్రస్కన్దేచ — ॥ వా ॥ స్త్రీణాం సాపిణ్డ్యేభర్తుఃపిత్రాదిభ్యఃపిణ్డం దద్యాత్తత్రైవతేషాం స్త్రీభ్యః ॥ * ॥ ఇతి। అతః పితామహ్యాదీనాం భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానసద్భావాత్పితామహ్యాదిపిణ్డైర్మాతృపిణ్డసంయోగోయుజ్యతే। తథాచ పితృమేధసారే —

॥ వా ॥ పుంసః స్త్రియోవాసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవవృణుయాత్పుంసఃపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, స్త్రియాఃపిణ్డం శ్వశ్వాదిపిణ్డైరేవానుమృతా పత్యాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః - "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ।" ఇతి శఙ్ఖాదివచనాని మాతృసాపిణ్డ్యే పితామహ్యాది భోజనపరాణి నతుపిణ్డ సంసర్గమాత్రాభిప్రాయాణి, "పిత్రా నేవాశయేత్తత్ర" ఇత్యాదీనితు అనుమృతివిషయాణి, అనుయానే పిత్రాదిపిణ్డేష్వేవ తత్పిణ్డ సంయోగవిధానాత్, భోజనమపి తేషాం తత్ర యుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరేపునరాహుః — "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః ।" ఇతి స్మరణాత్, పిణ్డ పితృయజ్ఞేచ "॥ శ్లో ॥ తిలయుక్తేనచాన్నేన పిణ్డాం స్త్రీనేవపుత్రకః । పిత్రానుద్దిశ్య దర్భేషు కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥" ఇతివిధానాత్, కాత్యాయనాశ్వలాయనాదిభిశ్చ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రకారేణ పార్వణపిణ్డ విధానాత్, తత్ర పిత్రాదీనాం భోజనే పితామహ్యాదీనాం పిణ్డ దానస్యానౌచిత్యాత్, పిణ్డ పితృయజ్ఞవిధానేనానుష్ఠాతౄణాంమాతృసాపిణ్డ్యే పితామహ్యాదీనామేవ భోజనమ్, పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంసర్గః, "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥" ఇత్యాదీనిచ పిణ్డత్రయవతాం పితామహ్యాది భోజన పిణ్డదాన తత్సంసర్గపరాణి, "పిత్రా నేవాశయేత్తత్ర" ఇత్యాదీనితు పిణ్డషట్కవతాం పిత్రాది భోజనపరాణి, "పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్" ఇతివచనాత్పితామహ్యాదిభిస్సహ పిణ్డ సంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । యథాకులాచారమిహావ్యవస్థా, "॥ శ్లో ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మ సుభారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభేదో యథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారంత్వాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥" ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । పుత్రికాసుతో మాతృసపిణ్డనం మాతామహాదిభిస్సహకుర్యాత్ । తథా బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిశేత్ప్రథమేపిణ్డే మాతరం పుత్రికాసుతః । ద్వితీయేపితరం తస్యాస్తృతీయేచ పితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃప్రథమతఃపిణ్డం నిర్వపేత్పుత్రికాసుతః । ద్వి

తీయంతు పితుస్తస్యాస్తృతీయంతు పితుః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుర
పి — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహేయోజ్యః పూర్ణే సంవత్సరే సుతైః ।
మాతామాతామహేయోజ్యా తద్వదిత్యాహభార్గవః ॥ * ॥ ఇతి । ఉశ
నాఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితామహేయద్వత్పూర్ణే సంవత్సరేసుతైః ।
మాతుర్మాతామహేతద్వ దేషాకార్యాసపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః —
॥ శ్లో ॥ పత్యాసహైకతా తావద్యావత్పుత్రో నజాయతే । పుత్రికాసుత
ఉత్పన్నే పత్యైకత్వం నివర్తతే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కోకిల
స్యయథాపుత్రా అన్యసమ్బద్ధజీవినః । పుష్టాస్తేస్వకులంయాన్తి సపుత్రా
పుత్రికాతథా ॥ మాతుర్మాతుః పితుర్నిత్యం తస్యాశ్చైవపితుఃపితుః । ప్రద
ద్యాత్పుత్రికాపుత్రః పిణ్డదానేత్వయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వం
బ్రాహ్మాదివివాహే ద్రష్టవ్యమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వికల్పమాహ శా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ తన్మాత్రాతత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వా సపిణ్డ
నమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వర్ణానాం యోషితాం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం మాతామహ్యాదిభిస్స్మృత
మ్ । పితామహ్యాదిభిర్వాపి హ్యాసురాద్యగతాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వా ॥ మాతామహేనమాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రా
ద్ధం పితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పిత్రా పితామహ్యా వా మాతుస్సాపిణ్డ్యే
మాతామహశ్రాద్ధమనిత్యమ్, కృతేఽభ్యుదయః, అకృతేన ప్రత్యవా
యః ॥ * ॥ ఇతి । యమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పైతృకేన త్రి
భిశ్చవా । ఆసురాద్యగతాపుత్రః పితామహ్యాదిభిస్తువా ॥ * ॥ ఇతి । పై
తృకేనేత్యనుస్మృతివిషయమ్, తచ్చోక్తప్రకారం ద్రష్టవ్యమ్ । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః । పి
తృపక్షైర్మాతృపక్షైరాసురాద్యగతాసుతః ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గో
త్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేతు — ॥ వా ॥ ఆసురాదివి
వాహేఽపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ ॥*॥
ఇతి । పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవహిమాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి, కించా
పస్తమ్బేన "మహితృమతే రథశతం దేయమ్" ఇతి కన్యాధిగమార్థద్రవ్యవి

థానాత్, "భిక్షుణే నిమిత్తమాచార్యో వివాహః" ఇతి ద్రవ్యార్జననిమిత్తేషు వివాహస్య పరిగణనాత్, గౌతమేనచ "షడిత్యేకే" ఇతి పఞ్చమవివాహస్యచాసురస్యధర్మ్యత్వస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః ॥" ఇతివచనాచ్చ పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంయోగః, "॥ శ్లో ॥ పితృపక్షై ర్మాతృపక్షైరాసురాద్యాగతాసుతః ।" ఇతి వికల్పస్మరణేఽపి వైకల్పికధర్మేష్వాచారస్యైవ వ్యవస్థాపకత్వాత్, పితృపక్షైః - పితామహ్యాదిభిరేవ, పిణ్డసంయోగ ఇత్యాహుః.

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమః

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమమాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మ్యాదిషు వివాహేషు యాచోఢా కన్యకా భవేత్ । భర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యాస్తస్యాః పిణ్డోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మ్యాదివివాహాభిప్రాయేణాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । స్వామిగోత్రేణ కర్తవ్యాస్తస్యాః పిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహణకామన్త్రాః పితృగోత్రాపహారకాః । భర్తృగోత్రేణ నారీణాం దేయం పిణ్డోదకంతథా ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంకుమారీణామూఢానాం భర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదివివాహాభిప్రాయేణ విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంసముత్సృజ్య నకుర్యాద్భర్తృగోత్రతః । జన్మన్యపివిపత్తౌచ నారీణాం పైతృకంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యగోత్రేణ మాతుఃపిణ్డోదకక్రియామ్ । కుర్వీతపుత్త్రికాపుత్ర ఏవమాహ ప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గోత్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి। బ్రాహ్మ్యాది వివాహభేదేనౌరసపుత్రపుత్త్రికాపుత్రభేదేనచ, తద్గోత్రమ్ - స్త్రీగోత్రమ్, ఇతివ్యవస్థితమ్ । బ్రాహ్మ్యాదివివాహచతుష్టయోఢాయాస్త్రియా భర్తృగోత్రేణౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్, ఆసురాదివివాహచతుష్టయోఢాయాఃస్త్రియాఃపితృగోత్రేణ । ఔరసపుత్రో భర్తృగోత్రేణ పుత్త్రికాపుత్రో మాతామహగోత్రేణ కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చ, "॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృ

కాంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యోజాయతే పుత్రస్సమేపుత్రో భవిష్యతి ॥" ఇతివసిష్ఠోక్తప్రకారేణ దానే మాతామహగోత్రత్వమ్, "॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీచేదిహోత్పన్నస్సనోపుత్రో భవేదితి ॥" ఇతికాత్యాయనోక్తప్రకారేణోఢాయామాతుర్మాతామహ గోత్రేణ పితృగోత్రేణవాకుర్యాత్ । ఏవంపుత్రికాపుత్రస్యమాతామహసమ్బన్ధే తద్గోత్రత్వమ్, ఉభసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చసిద్ధః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే కుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాంచ ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధేయస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥ ఇతి । దత్తస్యప్రతిగ్రహీతృగోత్రమేవ, "॥శ్లో॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవవా । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే తత్కులేసర్వమిష్యతే ॥" ఇతిస్మరణాత్ । యత్రస్వైరీనసివచనమ్ — ॥ వా ॥ అథదత్తకృత్రిమ పుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాఃపరిగ్రహేణాన్యేన జాతా ద్వ్యాముష్యాయణకాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి।తదుపనయనానన్తరం గోత్రాన్తరే యోదత్తస్తద్విషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ । ధారాపూర్వందత్తాయావివాహేతుపూర్వం మృతాయాభర్తృగోత్రేణవా పితృగోత్రేణవా క్రియాకార్యా, "॥ శ్లో ॥ దత్తాఽనూఢాచయాకన్యా సంస్కార్యా భర్తృగోత్రతః ॥" ఇతి, "॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్తమేపదే ।" ఇత్యుభయథాస్మరణాత్ । అనేకభర్తృకాయా ఆద్యభర్తృ గోత్రేణ కర్తవ్యమ్ । తదాహఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణానూఢ్యస్యవైభర్తుర్యద్గోత్రం తేననిర్వపేత్ । యదిత్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణ తదాదేయం పిణ్డంశ్రాద్ధం తథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గోత్రస్యత్వపరిజ్ఞానే కాశ్యపం గోత్రమిష్యతే । యస్మాదాహుశ్శ్రుతిస్సర్వాః ప్రజాఃకాశ్యపసంభవాః ॥ పిత్రాదీనాంనామయదా పుత్రైర్నజ్ఞాయతేతదా । పృథివీషత్పితావాచ్య స్తత్పితాచాన్తరిక్షసత్ ॥ అభిధానాపరిజ్ఞానే దివిషత్ప్రపి

తామహః ॥ * ॥ ఇతి । రాజవిశోః పురోహితగోత్రేణ కార్యమ్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పురోహితస్య గోత్రేణ కార్యా రాజవిశోః క్రియాః । దద్యాత్పిణ్డోదకే శ్రాద్ధం తూష్ణీం శూద్రస్య నామతః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చ నామ శూద్రస్య దాసాన్తమిత్యాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు । ఘోషాన్తం చైవ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । స్వసూత్రేణ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ ” ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । అపుత్రాయాః పత్న్యాస్సాపిణ్డ్యం భర్త్రా స్వపిత్రాదిభిర్యోజయిత్వా స్వమాత్రాదిపిణ్డైస్సహ తత్పిణ్డం సంయోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరస్స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ పోషామసాత్పిణ్డదానంతు వర్గయోః ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ పత్న్యాః కుర్యాదపుత్రాయాః పతిర్మాత్రాదిభిస్సహ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । పత్నీమృతాహశ్రాద్ధే తు పత్నీమాతృపితామహీర్యోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పత్నీమాతృపితామహీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్తత్పితృపితామహౌ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ అభర్తురోర్ప్యపితః పిణ్డం భర్తృపిణ్డే నియోజయేత్ । యదిజీవతి భర్తా తు శ్వశ్ర్వాదిషు నియోజయేత్ ॥ పత్యౌ జీవతి సంసర్గః స్త్రీపిణ్డేషు స్త్రియా భవేత్ । మృతే భర్తరి పత్న్యాశ్చ పర్వత్రేతి వినిర్ణయః ॥ అనపత్యా యదా నారీ పతిపిణ్డేన యోజయేత్ । యదా పుత్రవతీ నారీ పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతప్రియాయాశ్చ తథైవ లోకే పతన్తి సన్తః పతిపిణ్డయోగమ్ । జీవత్ప్రియాయాశ్చ తథైవ పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేద్ధి ॥ * ॥

ఇతి । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ చ యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోర్న కార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపి

కృతేసమ్యక్పుత్రత్వగుణసమ్భవాత్ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రస్యసద్భావేకనిష్ఠః కురుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వంచనగచ్ఛతి ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేతుదూరస్థేకనిష్ఠస్తుయథోదితమ్ । కుర్యాత్పిత్రోస్తు సంస్కారం సపిణ్డీకరణంనతు ॥ యవీయసాకృతం కర్మప్రేతశబ్దంవిహాయతు । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాన్యత్రావగన్తవ్యాని । ఏతచ్చాధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । జ్యేష్ఠస్యాపత్నీకత్వే కనిష్ఠఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్, తస్యైవసాగ్నికత్వాత్ । తథాహపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తుక్రియానాస్త్యేకోద్దిష్టాదృతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ యద్యగ్నిర్ధారకో విప్రస్సాపిణ్డ్యేసముపస్థితే । భ్రాతృభిః కారయేచ్ఛ్రాద్ధం సాగ్నికైర్విధివత్తతః ॥ ఔపాసనాగ్నౌదూరస్థేసమీపేభ్రాతరిస్థితే । యద్యగ్నౌజుహుయాద్వాపి పాశౌవాసహిపాతకీ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రోఽగ్నిమాన్నస్యాత్కనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీతసపిణ్డీకరణం పితుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉద్వాహానన్తరం పునస్సపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ జ్యాయస్యనగ్నావన్యస్తుసాగ్నిః పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్త్యక్త్వాప్రేతశబ్దం సత్యగ్నావగ్రజః పునః ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సపిణ్డీకరణప్రకారశ్చన్ద్రికాయామభిహితః ॥ శ్లో ॥ యవీయసాకృతే శ్రాద్ధే ప్రేతశబ్దంవిహాయచ । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ సపిణ్డీకరణంనామ పునః పార్వణవద్భవేత్ । అర్ఘ్యసంయోజనంకుర్యాత్పిణ్డసంయోజనం తథా ॥ ప్రేతశబ్దాద్వినిర్ముక్తః పునస్తేనననిర్దిశేత్ । ప్రేతశబ్దం వినాసర్వం కార్యమిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌతు — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నామ పునః పార్వణధర్మవత్ । పితృశబ్దేనకర్తవ్యం ప్రేతశబ్దంవిహాయచ ॥ అర్ఘ్యసంయోజనంనాస్తిపిణ్డసంయోజనంతథా । ఏకాదశేఽహ్నికర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంపునః ॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్యమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ । యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతంపునః పిణ్డేనయోజయేత్ ॥ విధిఘ్నస్తేనభవతిపితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచార్ఘ్యపిణ్డసంయోగయోర్వికల్పః ।

అత్ర కేచిదాహుః — ॥ వా ॥ పునఃసపిణ్డనసంయోగనిషేధశ్రవణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేవృత్తే పృథక్త్వంనోపపద్యతే । పృథక్త్వేతుకృతేపశ్చాత్పునః పిత్రోస్సపిణ్డతా ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టనిషేధస్మరణాచ్చ, “ పునః పార్వణధర్మవత్” ఇతిపార్వణధర్మమాత్రస్మరణాచ్చ, పునః స్సపిణ్డీకరణం పార్వణవిధానేనకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునస్సపిణ్డీకరణే తతః పూర్వంనమాసికానిపునః కర్తవ్యాని, సపిణ్డీకరణమాత్రస్యపునః కరణవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం నైకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టరూపమాసికనిషేధస్మరణాచ్చ.

సపిణ్డీకరణాదావగ్నినిర్ణయః

అథసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధేష్వగ్నినిర్ణయః । తత్రయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌకుర్వీత ప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవాషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదౌపాసనేతతః । అభావేలౌకికేహ్యగ్నౌసర్వం సంపాదయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । లౌకికాగ్నావితి విధురవిషయమ్ ॥ తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోరపి । అన్యేషాంలౌకికాగ్నౌతు విధురస్యచలౌకికే ॥ వటుశ్చేల్లౌకికాగ్నౌచకుర్యాత్పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదౌపాసనేశ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాదగ్నావౌపాసనేద్విజః । మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ నేతరేషాంతులౌకికే ॥ * ॥ ఇతి । అఖండాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సపిణ్డీకరణంకుర్యాదౌపాసనేసుతః । ఇతరేషాం సపిణ్డానాం లౌకికాగ్నావితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనానలే । తథామాతామహస్యాపి మాతామహ్యాశ్చ నిర్ణయః ॥ తథాసీమన్తజాతస్య జ్యేష్ఠస్యాపిసపిణ్డనమ్ । ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యంజనకస్యసమోహినః ॥ పితామహస్య తత్పత్న్యాః కార్యమౌపాసనానలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥

మాతుః పిత్రోర్మాతులాదేర్మరణే తు స్వవహ్నినా । సాపిణ్డ్యం మాసికాదీంశ్చ తత్తత్పుత్రేణ కారయేత్ ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్య చ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్స్వస్యౌపాసనవహ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వీయవహ్నినా । తథా మహాలయాదీంశ్చ కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః పితృవ్యస్యాచార్యస్య చ స్వౌపాసనే సాపిణ్డ్యాదిపార్వణశ్రాద్ధం కుర్యాదితి స్థితమ్ । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ వా ॥ పిత్రోర్మాతామహయోశ్చ శ్రాద్ధమౌపాసనే ఇతరేషాం శ్రోత్రియాగారాదాహృతే లౌకికాగ్నౌ కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పూర్వోక్తస్మృత్యనభిజ్ఞానవిలసితత్వాదుపేక్ష్యమ్ .

అగ్నౌకరణం ద్వివిధమ్ , కాత్యాయనాశ్వలాయనాద్యుక్తం పితృయజ్ఞధర్మకమేకమ్ , ఆపస్తమ్బాద్యుక్తం తద్విహితమన్యత్ , తత్స్వరూపం చాగ్రే వక్ష్యతే । ఉభయవిధమగ్నౌకరణమప్యనాహితాగ్నేరౌపాసనవత ఆహితాగ్నేరప్యర్ధాధానే నౌపాసనవత ఔపాసన ఏవ , సర్వాధానేనౌపాసనవత్త్వాసంభవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య లోపః న తు వైతానికాగ్నావనుష్ఠానమ్ , “ శ్రౌతం వైతానికాగ్నిషు ” ఇత్యభిధానాత్ । న చ లౌకికాగ్నౌ దేవతాదేరివాగ్నేరపి , ప్రతినిధ్యభావాత్ । అత ఏవ సర్వాధానేనౌపాసనాభావవిషయే ధూర్తస్వామినా భాష్యకారేణోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధమూర్ధ్వం హోమాత్కర్తవ్యం బ్రాహ్మణాహవనీయాగ్నౌ తస్యాపి ప్రధానత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాపి - హోమాదూర్ధ్వం క్రియమాణస్యాన్నాశనలక్షణస్య శ్రాద్ధస్యాపీత్యర్థః । పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్య తు సర్వాధానేనౌపాసనాభావేఽపి న నివృత్తిః , “ కర్మ స్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ ” ఇత్యాదినోపదిష్టౌపాసనాగ్న్యభావేఽపి పితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశతః ప్రాప్తదక్షిణాగ్నేస్సమ్భవాద్దక్షిణాగ్నావనుష్ఠానమ్ । అనేనైవాభిప్రాయేణ మార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తు జుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ సమాహి

తః ॥ * ॥ ఇతి । అపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణే తు పిణ్డపితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశాభావాన్న దక్షిణాగ్నిప్రాప్తిరితి సర్వాధానే ధూర్తస్వామ్యుక్తాగ్నౌకరణాభావో౽యుక్తః । పూర్వోక్తాభిప్రాయేణ వాయుపురాణే౽ప్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆహృత్య దక్షిణాగ్నిం తు హోమార్థం వై ప్రయత్నతః । అగ్న్యర్థం లౌకికం వాపి జుహుయాత్కర్మసిద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నౌకరణహోమార్థం గృహ్యాగ్న్యభావే దక్షిణాగ్నిం లౌకికాగ్నిం వా౽౽హృత్య హోమకర్మసిద్ధయే జుహుయాదితి । అత్ర దక్షిణాగ్నిపక్షస్య ప్రవాసాదినా౽సమ్భవే లౌకికాగ్నిపక్షః, తస్యాతిదేశోపదేశరూపప్రమాణద్వయావగతదక్షిణాగ్న్యబాధకత్వేనాగత్యా౽౽శ్రయణీయత్వాత్ । అత ఏవ ప్రయత్నతో దక్షిణాగ్నిమాహృత్యేత్యుక్తమ్ । దక్షిణాగ్న్యసన్నిధానే హస్తే వా లౌకికాగ్నౌ వా అగ్నౌకరణం కుర్యాదిత్యత్రాపి ప్రవాసాదినా దక్షిణాగ్న్యసమ్భవే లౌకికాగ్న్యాదిపక్షౌ పూర్వోక్తన్యాయాదవగన్తవ్యౌ । లౌకికాగ్నేస్తు తాదృశవిశేషానవగమాత్ పాణినా సహ సమవికల్ప ఏవ । యద్యపి న్యాయతో౽గ్నేః ప్రతినిధ్యభావః, తథాపి న ప్రతినిధిన్యాయేనాత్ర దక్షిణాగ్న్యాదేరుపాదానమ్ । కింతు గృహ్యాగ్న్యభావే న తత్సాధ్యకర్మణో౽ననుష్ఠానే ప్రాప్తే వచనేనాగృహ్యాగ్న్యాదావపి గృహ్యాగ్నిసాధ్యం కర్మ విధీయత ఇతి న కశ్చిద్దోషః । తథా నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే తు విప్రస్య పాణౌ హోమో విధీయతే । యథాచారం ప్రకుర్వీత పాణావగ్నౌ తు వా ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ హస్తే౽గ్నౌకరణం కుర్యాత్సర్వాధానీ న లౌకికే । అర్ధాధానీ తు గృహ్యాగ్నౌ జుహుయాత్పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర న లౌకిక ఇతి విధురాదివిషయమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నిరగ్నావనగ్నిస్తు ద్విజపాణావథాప్సు వా । కుర్యాదగ్నౌక్రియాం నిత్యం లౌకికే నేతి నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నిమాన్ పురుష ఔపాసనాగ్నౌ దక్షిణాగ్నౌ లౌకికాగ్నౌ వా పూర్వోక్తవ్యవస్థయా౽గ్నౌకరణం కుర్యాత్, భార్యావిధురతయా దాయాత్ప్రాగస్వీకృతౌపాసనతయా వా యో౽గ్నిరహితస్స తు ద్విజపాణావప్సు వా౽గ్నౌకరణం కుర్యాన్న జాతు లౌకికాగ్నౌ

కుర్యాదితి । యత్తుమనునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్బ్రహ్మచారివిషయమ్ । తదాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌదద్యాత్తుదక్షిణె । అగ్న్యభావః స్మృతస్తావద్యావద్భార్యాం నవిన్దతి ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ ” ఇతివచనం సపిణ్డీకరణవిషయమ్ , తత్పూర్వముక్తమాపస్తమ్బాదివిషయంవా । తథావక్ష్యతే । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోహియస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానేఽప్యగ్నౌ కామ్యాదిషుచతుర్షుశ్రాద్ధేషుపాణావేవహోమః । తదాహగృహ్యకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకంచ పూర్వేద్యుర్మాసిమాస్యథపార్వణమ్ । కామ్యమభ్యుదయేఽష్టమ్యామేకోద్దిష్టమథాష్టమమ్ ॥ చతుర్ష్వాద్యేషుసాగ్నీనాం వహ్నౌహోమోవిధీయతే । పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదుత్తరేషుచతుర్ష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకాశ్రాద్ధదినోత్తరదినేక్రియమాణం శ్రాద్ధమన్వష్టకమ్ , పూర్వదినేక్రియమాణం సప్తమ్యాం క్రియమాణం శ్రాద్ధంపూర్వేద్యురిత్యుక్తమ్ , మాసిమాసీత్యనేనమాసిశ్రాద్ధముక్తమ్ , పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశేనక్రియమాణమమావాస్యాదిశ్రాద్ధమ్ , కామ్యమ్ - ఫలకామనయా క్రియమాణమ్ , అభ్యుదయ ఇత్యనేనాభ్యుదయికముక్తమ్ , అష్టమ్యామితి పదేనాష్టకాఖ్యం శ్రాద్ధముక్తమ్ , ఏకముద్దిశ్యక్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్ , ఏషామష్టవిధానాం శ్రాద్ధానాంమధ్యేషుచతుర్షుసాగ్నికానాంబహ్వాగ్నికానామేకాగ్నీనాంచ పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌహోమోవిధీయతే , ఉత్తరేషుచతుర్షుహోమః పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదిత్యర్థః । ఆద్యేషుచతుర్ష్వపిప్రవాసాదినా ఔపాసనాసన్నిధానేద్విజపాణావప్సువా కర్తవ్యమ్ । తదాహవిష్ణుధర్మోత్తరే మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిశ్చౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సువా ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనోగృహ్యాగ్నిః । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌసమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సు

వా ॥ * ॥ ఇతి । అప్స్వగ్నౌకరణం జలసమీపే శ్రాద్ధకరణే వేదితవ్యమ్ ।
తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే చాప్సు మార్కణ్డేయేన
యః స్మృతః । స యదాఽపాం సమీపే స్యాచ్ఛ్రాద్ధజ్ఞైర్యో విధిస్తదా ॥ * ॥
ఇతి । యదా తు పాణిహోమముపక్షుస్తదైకస్యైవ విప్రస్య పాణౌ హోమో
న తు సర్వవిప్రాణామిత్యాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యే యః ప
ఙ్క్తిమూర్ధన్యస్తస్య పాణావనగ్నికః । హుత్వా మన్త్రవదన్యేషాం తూష్ణీం
పాత్రేషు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే తు వి
ప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భానాస్తీర్య యతో హ్యగ్ని
సమో ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిసమత్వాత్పిత్ర్యబ్రాహ్మణం పర్యుక్ష్య ప
రిస్తీర్య జుహుయాదిత్యర్థః । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్ర
కరేఽనగ్నిః కృత్వాఽగ్నౌకరణం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర వికల్పేన వ్యవస్థా
ద్రష్టవ్యా । అత్రాపత్నీకకర్తృకపాణిహోమమేవ విశేషమాహ కాత్యా
యనః — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకో యదా విప్రః శ్రాద్ధం కుర్వీత పార్వణమ్ ।
పిత్ర్యవిప్రైరనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవేషు హూయతే ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురా
ణే చ — ॥ శ్లో ॥ అభార్యో దైవికే కుర్యాచ్ఛేషం పిత్ర్యే నివేదయేత్ ।
నహి స్మృతాః శేషభాజో విశ్వేదేవాః పురాణగైః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవ
కరే హోమముపక్షే హుతశేషం పిత్ర్యర్థభోజనేష్వవనిక్షిపేదిత్యర్థః । స్మృ
త్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరే భార్యః కృత్వాఽగ్నౌకరణం ద్విజః ।
శేషయేత్పితృవిప్రేభ్యః పిణ్డార్థే శేషయేత్తదా ॥ అగ్నౌకరణశేషం తు నద
ద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణవత్త
త్ర హోమో దైవకరే భవేత్ । పర్యుక్ష్య దర్భానాస్తీర్య యతో హ్యగ్నిస
మో హి సః ॥ * ॥ ఇతి । యదా దైవవిప్రకరే హోమస్తదా మహాలయాదౌ
పితామహశ్రాద్ధార్థం వైశ్వదేవవిప్రభేదేఽపి సకృదేవానుష్ఠేయః,
యదా పిత్ర్యబ్రాహ్మణకరే హోమస్తదా మాతామహబ్రాహ్మణకరేఽ
పి పృథగనుష్ఠేయః, “ ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవే యదైకస్మిన్ భవేయుర్ద్వ్యాద
యో ద్విజాః । తదైకపాణౌ హోతవ్యం స్యాద్విధిర్విహితస్తథా ॥ మా
తామహస్య భేదేన కుర్యాదితి వినిర్ణయః । ” ఇతి స్మరణాత్ । పాణౌ య

తత్కర్తవ్యం తదాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ అనగ్నిశ్చేదాద్యంగృహీత్వా
భవత్స్వేవాగ్నౌకరణమితి పూర్వం తథాఽస్తు ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః —
ఆద్యమ్ - ఘృతాప్లుతమన్నమ్, గృహీత్వాభవత్స్వేవాగ్నౌకరణహో
మం కరిష్యఇతి పూర్వంపృష్ట్వా, తథాస్త్వితితైరనుజ్ఞాతోజుహుయాదితి ।
పాణితలేహుతస్యాన్నస్యవినియోగమాహగృహ్యపరిశిష్టకారః ॥ శ్లో ॥
యచ్చపాణితలేదత్తం యచ్చాన్యదుపకల్పితమ్ । ఏకీభావేనభోక్తవ్యంపృ
థగ్భావోనవిద్యతే ॥ అన్నంపాణితలేదత్తం పూర్వమశ్నన్త్యబుద్ధయః ।
పితరస్తేనతృప్యన్తి శేషాన్నంనలభన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుశౌనకవచన
మ్ — ॥ శ్లో ॥ తేషుతద్భుక్తవత్స్వన్నమన్యదన్నంచ భోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి, పాత్రస్థాపితం పాణిహుతంపూర్వం భుక్తవత్సుబ్రాహ్మణేష్వితిత
స్యార్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దైవార్థపాణౌజుహుయాదభావోఽ
న్యోఽయథార్హతః । పాణౌహుతం యదన్నం తత్పృథఙ్నాశ్నాతికుత్రచి
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనైవాభిప్రాయేణకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ హస్తే
హుతం యదశ్నీయాద్బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । నష్టంభవతితచ్ఛ్రాద్ధమి
తిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతంతు
నాశ్నీయాదబ్దంముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌప్రక్షేపణంకార్యం సపిణ్డీ
ప్రేతకర్మసు ॥*॥ ఇతి।తదేవమనాహితాగ్నేరౌపాసనవతఆహితాగ్నేరర్ధా
ధానేనౌపాసనవతఔపాసనఏవసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్ । సర్వా
ధానేనౌపానాసమ్భవేఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యలోపః, పితృయజ్ఞధర్మకా
గ్నౌకరణస్యననివృత్తిః, కింతుదక్షిణాగ్నావనుష్ఠానం దక్షిణాగ్న్యసన్నిధా
నేలౌకికాగ్నౌపాణౌవాజలేవాహోమః కర్తవ్యః । ఏవమనాహితాగ్నే
రప్యౌపాసనాసన్నిధానే పితృయజ్ఞధర్మకమగ్నౌకరణంలౌకికాగ్నౌద్విజేఽ
ప్సువాకుర్యాత్ । దాయాత్ప్రాగగృహీతాగ్నిర్బ్రహ్మచారీవిధురశ్చపాణౌ
కుర్యాన్నలౌకికాగ్నౌ । కామ్యాదిచతుష్టయేఽపిపాణావేవహోమః । ఆ
పస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమనాహితాగ్నిర్దూరస్థాగ్నిశ్చేల్లౌకికాగ్నౌకుర్యా
త్, బ్రహ్మచారీవిధురశ్చలౌకికాగ్నౌకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనా
గ్నౌదూరస్థే కేచిదిచ్ఛన్తిసత్తమాః । పాణావేవతుహోతవ్యమితినైతత్స

మఞ్జుసమ్॥ ప్రాచీనావీతినాహోమః కార్యోఽగ్నౌద్విజసత్తమాః। తచ్ఛేషం విప్రపాత్రేషువికిరేత్సంస్మరన్హరిమ్ ॥ అభార్యోద్దారభార్యశ్చ బ్రహ్మచారీచపైతృకే। అగ్నౌకరణమేతేషాం పాణావేవోచితంభవేత్॥" ఇతిస్మరణాత్ । "అగ్నిముఖావై దేవాః, పాణిముఖాఃపితరః" ఇత్యవిశేషేణశ్రవణాదాపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమపి విధురాదయః కుర్యుః , పాణావిత్యపరే । తద్ద్వయంపిత్ర్యబ్రాహ్మణకరేవైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరేవాఽవికల్పేన భవతి । అభార్యకర్తృకంతువైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరఏవకర్తవ్యమితిమాధవీయస్మృతిచన్ద్రికాద్యుక్తార్థనిష్కర్షః । సర్వాధానేనోపాసనాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యాపిననివృత్తిః, కింతులౌకికాగ్నావనుష్ఠానమితిమతాన్తరమ్। అన్యత్సర్వమత్రాపిసమానమ్ । పత్న్యాం రజస్వలాయాం సత్యాముపాసనే తామనాదృత్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధంకుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపిదారేషువిదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాద్ధేమ్నావాఽఽమేననక్వచిత్ ॥" ఇతిస్మరణాత్ । ప్రత్యబ్దికేప్యత్రైవమధ్యమపిణ్డదానవిధానే తామనాదృత్య శ్రాద్ధం కుర్యాత్కిముతసాపిణ్డ్యేపత్రైవ, పిణ్డదానాభావాన్నిషేధాభావాచ్చ । అగ్నివిచ్ఛేదేతు " ॥ శ్లో ॥ ద్వయోస్సాధారణో వహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృతః ॥*॥ —॥ శ్లో ॥ విశోధ్యకాయంవివిధైస్తుకృచ్ఛ్రైర్ద్రవ్యప్రదానంకురుతే యథార్థమ్ । అతఃపరస్తాత్సహభార్యయాచయతాసురగ్నౌకరణం వదేత్సః ॥ * ॥ " ఇత్యాదివచనైస్సన్ధానేపత్నీసాపేక్షత్వావగమాత్కాలాన్తరేఽగ్నిసన్ధాయోపాసనాగ్నౌసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, తస్యకాలాన్తరేసావకాశత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతుయత్కార్యం నతత్కుర్యాద్విదూషితే ॥" ఇతిస్మరణాత్ । తథాగృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపిదారేషు ధార్యాగ్నిస్తుభవేద్యది । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేప్రాప్తేభార్యాయదిరజస్వలా । సపిణ్డీకరణం నస్యాదగ్నావనుగతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధకర్తుర్యదాభార్యాహ్యశౌచాన్తే రజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత వర్జయిత్వాసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

గాతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తేయస్యభార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధంతత్రనకర్తవ్యంపఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమత్రసపిణ్డీకరణమ్ । మృతపత్న్యాం రజస్వలాయామపి పఞ్చమదినే భర్తృసపిణ్డీకరణముక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే ప్రేతపత్నీ రజస్వలా । సపిణ్డీకరణంనస్యాత్పఞ్చమేఽహని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదపుత్రేభర్తరి ప్రేతేపత్నీకర్తృకసపిణ్డీకరణవిషయమిత్యేకే, పుత్రాదికర్తృకవిషయమపీత్యన్యే, శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మృతేభర్తరియానారీహ్యశౌచాన్తేరజస్వలా । శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీతస్నాత్వాసూత్రం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు నారదవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చపార్వణేసముపస్థితే । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చత్రికాణ్డీవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థాపతితావ్యాధితాఽపివా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలావాతస్యాః ప్రతినిధౌక్రియా ॥ శ్రాద్ధేఽహనితు సంప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్నిరవకాశమృతాహశ్రాద్ధవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ మృతాహంసమతిక్రమ్య చణ్డాళః కోటిజన్మసు ॥ ” ఇతిలోకాక్ష్యాదిస్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతయస్యభార్యారజస్వలా । సిద్ధాన్నేననకర్తవ్యమామంతస్యవిధీయతే ॥ ” ఇతికాత్యాయనాదివచనమ్, సపిణ్డీకరణాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమన్నేనైవసమాచరేత్ । నైవామేననహేమ్నావామాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । యస్యద్వాదశాహఏవసపిణ్డీకరణంవిహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదేకోహియస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవకుర్వీతద్వాదశేఽహని ॥ ” ఇత్యాదినాతస్యాపి “ యస్యభార్యావిదూరస్థా ” ఇతిన్యాయాదగ్నిసన్ధానపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । ఏవం సంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేపత్న్యాం రజస్వలాయాం పత్న్యాః ప్రతి నిధాయ “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవి

ధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ ” ఇతి న్యాయాత్తస్యనిరవకాశత్వే
నాగ్నింసన్ధాయసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , తత్రసాపిణ్డ్యకరణేపునష్షోడశప్ర
సక్తేః , “ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ”ఇతిశ
క్షస్మరణాచ్చ । తదేవమ్ “ పత్న్యాంరజస్వలాయామౌపాసనేవిద్యమానే
తామనాదృత్యద్వాదశాహాదౌసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ , అగ్నివిచ్ఛేదేతు
ఏకోద్దిష్టాన్తం స్వకాలేకృత్వాపఞ్చమదినాదావుక్తకాలేఽగ్నింసన్ధాయ
సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చకుశాదినాపత్న్యాః ప్రతి
నిధింకృత్వాఽగ్నింసన్ధాయద్వాదశాహేసపిణ్డనంకృత్వాతమగ్నింవిసృ
జేత్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమగ్నిసన్ధానపూర్వకం కాలాన్తరాభావాద్ర
జస్వలాయామపిపత్న్యాం కుర్యాత్ , మాసికాబ్దికాదికంచాగ్నింసన్ధా
యస్వకాలేకృత్వాతమగ్నిం విసృజేత్, ప్రేతపత్న్యాం రజస్వలాయాం
సాపిణ్డ్యంపఞ్చమదినేకుర్యాత్ , అపుత్రేభర్తరిప్రేతేయదిపత్నీకుర్యా
త్తదైవపఞ్చమేఽహ్ని , అన్యశ్చేత్తుకుర్యాత్ప్రేతపత్న్యాంరజస్వ
లాయామపిస్వకాలేకుర్యాత్ ” ఇత్యపరే .

అయమత్రనిష్కర్షః — అనాహితాగ్నిర్ద్వాదశాహేతృతీయప
క్షేవాతృతీయేమాసేషష్ఠేవైకాదశేమాసివత్సరాన్తేవాపుంసవనాద్యావ
శ్యకశుభాగమేవాసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్ , ద్వాదశాహప్రభృతిషట్సుది
నేషుసప్తదశదినపర్యన్తేషు త్రయోవింశద్దినేవా కుర్యాత్ , ఆహితాగ్ని
శ్చేత్కర్తాఆహితాగ్నేరనాహితాగ్నేర్వామృతస్యసాపిణ్డ్యంద్వాదశా
హఏవకుర్యాత్ , ఏకాదశదినేదర్శపాతేసత్యేకాదశదినేసాపిణ్డ్యంకృ
త్వాపిణ్డపితృయజ్ఞంచకుర్యాత్ , అనగ్నిః కర్తాసాగ్నేః ప్రేతస్యత్రిప
క్షేద్వాదశాహేవాకుర్యాత్ , మహాగురుపితృమరణేత్రయోదశదినేకు
ర్యాత్ , సాగ్నిరనగ్నిశ్చద్వాదశాహాదౌప్రమాదాదకృతం సాపిణ్డ్యము
త్తరభావిషు కాలేషుకుర్యాత్ , ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే
చనవారాదిదోషః , తత్రాపిద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేపితృవ్యతిరిక్తానాం శు
క్రదినమేకంవర్జ్యమ్ , వత్సరాత్యయేతుపునష్షోడశశ్రాద్ధపూర్వకంకన్యా
కుమ్భయోరన్యతరమాసస్యకృష్ణపక్షేపఞ్చమ్యామష్టమ్యామేకాదశ్యాం

దర్శేవాకర్తవ్యమ్ , పితామహాదిషు త్రిషుజీవత్సునసాపిణ్డ్యమన్యతమాత్యయే పుత్రః కుర్యాత్ , ఏవం మాతుః పితుర్భర్తుః పత్న్యాశ్చవ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , నాన్యేషాంవ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , ఆమేనహేమ్నావాకుర్యాత్ , వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృభర్తృపత్నీనామన్నేనసాపిణ్డ్యే ఇతరేషామామేన హేమ్నావా కృతేఽపి తదన్తర్హితమరణేతత్సపిణ్డనానన్తరమేతేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ , పుంసః స్త్రియావాసాపిణ్డ్యేపిత్రాదీనామేవవరణమ్ , వైశ్వదేవార్థేద్వౌపితృపితామహప్రపితామహార్థేత్రీన్నిమిత్తార్థమేకం విష్ణ్వర్థమేకమనేనక్రమేణవృణుయాత్ , వైశ్వదేవార్థే పిత్రాద్యర్థేచాశక్త ఏకమేకంవావృణుయాత్ , పుంసః పిణ్డం పిత్రాది పిణ్డైస్సహసంసృజేత్ , స్త్రియాః పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహసంసృజేత్ , అనపత్యాయాః పతిపిణ్డేనేత్యేకే , అనుమృతాసహమృతాచ పతిపిణ్డేనసంసృజ్యపునస్తత్పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ , పిణ్డత్రయవతామాశ్వలాయనాదిసూత్రానుసారిణాం స్త్రియాస్సాపిణ్డ్యే శ్వశ్ర్వాదీనామేవ వరణం తత్పిణ్డైరేవసంసర్గః , సమానపిణ్డయోగానాం కర్త్రైక్యేతన్త్రతః కుర్యాన్నిమిత్తవరణం పృథక్కుర్యాత్ , మరణక్రమాపరిజ్ఞానేతుజ్యేష్ఠక్రమేణ పిణ్డసంసర్గం కుర్యాత్ , పిత్రోః పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రస్నుషాస్వస్రాణాంచ సఙ్ఘాతమరణేపిత్రోర్ద్వాదశాహేసపిణ్డీకరణంపత్న్యాదీనాంత్రిపక్షేపిత్రోర్మృతాబ్దే పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామన్యేషాం మరణే పితృవత్సరాన్తే తేషాం సపిణ్డీకరణమ్ , సమానోదకదౌహిత్రాదిత్రిరాత్రాశౌచికర్తృకసంస్కారే ద్వాదశాహేసపిణ్డీకరణమ్ , పక్షిణ్యాశౌచికర్తృకదాహేతు చతుర్థదిన ఏకోద్దిష్టంపఞ్చమదినేసాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ , బన్ధుకర్తృకేతుచతుర్థేఽహ్ని సపిణ్డనం కుర్యాత్ ,దుర్మృతయోః పిత్రోః పునస్సంస్కారేపఞ్చమదినేసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , " ॥ శ్లో ॥ యేమృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వాకుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అబ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసేపునః కృత్వాతు సంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచి

రూభత్వా శ్రాద్ధం కృత్వా చతుర్దినే ॥ సాపిణ్డ్యంపఞ్చమదినే మాతాపిత్రోస్సమాచరేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ , మాతాపితృవ్యతిరిక్తమర్త్యతిపునర్దాహేతృతీయదినేసపిణ్డనం కుర్యాత్ , కేవలపునస్సంస్కారవిషయే అకృతక్రియయోర్మాతాపిత్రోర్ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ , భ్రాతుః పునస్సంస్కారే షణ్మాస మధ్యే ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనంషణ్మాసాత్పరం వత్సరాత్పూర్వం పఞ్చమదినేసపిణ్డనం కుర్యాత్తతః పరం తృతీయదినేసపిణ్డనం కుర్యాత్ , అన్యేషాం పునస్సంస్కారే యస్యయావదాశౌచంతస్యతదాశౌచానన్తరదినేఏకోద్దిష్టం తదుత్తరదినేసాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ , మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్యజ్యేష్ఠభ్రాతుఃపితృవ్యస్యాచార్యస్యచస్వోపాసనేసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, ఆహితాగ్నిరప్యర్ధాధానేనౌపాసనవానౌపాసనేకుర్యాత్ , సర్వాధానేనతదసమ్భవేఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్యలోపః , లౌకికాగ్నావితి మతాన్తరమ్ పితృయజ్ఞధర్మకస్యతు దక్షిణాగ్నౌ తదసమ్భవేలౌకికాగ్నౌవాపాణౌ జలేవా హోమః , రజస్వలాయాం పత్న్యామౌపాసనేవిద్యమానేసాపిణ్డ్యం తదైవకుర్యాత్ , ఔపాసనవిచ్ఛేదే కాలాన్తరేకుర్యాత్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యంతు తత్కాలఏవకుర్యాత్ । ఇతి సపిణ్డీకరణనిర్ణయః .

సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధిః

అథసోదకుమ్భశ్రాద్ధమ్ । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అదైవం పార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్సఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అదైవమ్ - విశ్వేదేవవిష్ణురహితమ్, పార్వణమ్ - త్రిపురుషాత్మకమ్ , సోదకుమ్భమ్ - ఉదకుమ్భసహితమ్ , అధర్మకమ్ - దన్తధావన తామ్బూలాదివర్జనా పునర్భోజనాదిరూపకర్తృభోక్తృధర్మరహితమ్ , సఙ్కల్పవిధినా - “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పేపఞ్చ వర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణాబ్దికశ్రాద్ధాత్పూర్వం ప్రత్యహంకుర్యాదిత్యర్థః। ఏతచ్చ , అర్వాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణేతతః పరం పార్వణవిధానేనకర్తవ్యమ్ , తతః పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన కార్యమ్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేత్వే

కోద్దిష్టవిధానేనైవకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేపార్వణంతువిధీ
యతే । సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టంవిధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేన,
“ ॥ శ్లో ॥ సోదకుమ్భంచకర్తవ్యమ్నవశ్రాద్ధానిషోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానే
నసపిణ్డీకరణాదధః ॥ ” ఇతివిశేషతశ్చస్మరణాత్ । ఏతద్ద్వాదశదినమారభ్య
కార్యమ్ । తదుక్తంశ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్యతృ
ప్తయే చాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భంజలపూర్ణంతు వత్సర
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాహోద్ద్వాదశాహో
ద్వాతతూర్ధ్వాహోదథాపివా । విప్రాయాన్నంసోదకుమ్భందద్యాదన్వ
హమాబ్దికాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతదివసమేకాదశాహం ద్వాదశాహం
వాఽఽరభ్యేత్యర్థః । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వా
క్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దమమ్బుఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేన
సంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహత్రిపక్షాదౌ కృతంయస్య
సపిణ్డనమ్ । కుర్వీతపార్వణశ్రాద్ధంసోదకుమ్భమదైవతమ్ ॥ సఙ్కల్పేనా
స్యనిర్ధర్మం ప్రత్యహంత్వాబ్దికావధి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
అతిథిం భోజయేద్విద్వాన్ సోదకుమ్భేవిశేషతః । అభ్యాగతంభోజయిత్వా
నియతంతునభోజయేత్ ॥ నియతంభోజయేద్యస్తులోభాన్మోహాద్విమూఢధీః ।
త్రయస్తేనరకంయాన్తికర్తాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవ
ల్క్యః — శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్యసంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యా
ప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాదర్వాగ్యస్యసపిణ్డీకరణంకృతం తస్య
కృతేఽపితస్మిన్ ప్రతిదివసం ప్రతిమాసం వాయావత్సంవత్సరం శక్త్యనుసా
రేణాన్నముదకుమ్భసహితంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమే
ధసారే — ॥ వా ॥ నద్వాదశాహాదౌసాపిణ్డ్యేసోదకుమ్భశ్రాద్ధానాన్యా
హత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దంతద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసిక
వద్ద్విరనుష్ఠానేప్రమాణాభావాచ్చ, ప్రాగబ్దాత్కృతాన్యబ్దసాపిణ్డ్యేన

పునఃకుర్యాదకృతానికృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ , శక్తవిషయే ద్వాదశా
హప్రభృత్యాసంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకం త్రిపురుషోద్దేశేనాదైవమధ
ర్ఘకంసదక్షిణంసఙ్కల్పవిధినాసోదకుమ్భశ్రాద్ధందద్యాత్ , ప్రతిమాసంద
ర్శాదౌవామాసికాహేఽన్యదినే వాఽతీతసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహృత్యదద్యా
త్ , ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్ , నసాంవత్సరికాహేతానిదద్యాత్కా
లాతీతత్వాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మకాలంప్రాప్యపునఃక్రియా।
కాలాతీతంతు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ ”ఇతి కాత్యాయనః ॥*॥
ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతు వసతి నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితా । క్షు
త్తృష్ణే ప్రత్యహంతస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥ ” ఇతి స్మరణాద్వర్షా
న్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణేచ విహాయస్వకర్మఫలం ప్రాప్తస్యసాం
వత్సరికాహస్య ద్వితీయసంవత్సరాదిత్వాత్తత్ర క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సో
దకుమ్భశ్రాద్ధం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః । నను , “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్పూర్వం తే
షు సమాపయేత్ ॥ తతః ప్రభృతివైప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే । ”
ఇత్యాదిభిఃకృతేసాపిణ్డ్యేపితృత్వప్రాప్త్యవగమాద్ద్వాదశాహేదౌ సాపిణ్డ్యేక
థం ప్రేతలోకవాసః ప్రత్యహం తస్య కథం క్షుత్తృష్ణేచ భవేతామితిచే
త్ , సత్యమ్ , తస్య ప్రేతలోకవాసాభావేఽపి ప్రథమాబ్దికదినపూర్వది
నపర్యన్తం క్షుత్తృష్ణాఽవినాభూతప్రేతభావస్యాత్మన్యహంబ్రాహ్మణ ఇ
త్యాదిభావవద్విధీయమానత్వాత్ । అత ఏవ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో॥ శ్రా
ద్ధానిక్రమశోలబ్ధ్వాసపిణ్డీకరణేకృతే । ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభా
గ్భవేత్ ॥*॥ ఇతి , తతశ్చ కృతే సపిణ్డీకరణే ప్రేతభావయుక్తస్య క్షుత్తృ
ష్ణాశాన్త్యర్థమనుష్ఠేయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకర
ణంకృతమ్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥ ” ఇత్యా
దిపూర్వోక్తవచనాచ్చ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రత్యహమాబ్దికదినపూర్వదినా
వధికార్యమితిసిద్ధమ్ । అత్రసోదకుమ్భశ్రాద్ధేషు యద్యదన్తరితం తత్తదు
త్తరదినసోదకుమ్భశ్రాద్ధేనసహానవశ్రాద్ధమాసికాన్తరాయన్యాయేనసమా
నతన్త్రతః కార్యమ్ । అస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్తన్మధ్యే తత్కర్తరి మృతేఽపి

ష్ఠాత్రాదీనా మప్యవశిష్టం సోదకుమ్భశ్రాద్ధ మవశిష్టం మాసికంచానుష్ఠే
యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధాని షోడశ ।
యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ ।
పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దశాహజనిత
క్షుత్తృష్ణానివృత్తిః పిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టైన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోద
కుమ్భశ్రాద్ధైః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తి ర్వర్షోత్సర్గనవశ్రా
ద్ధైః ప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః । క్షుత్తృష్ణాజనితా
త్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా ప్రేతత్వమ్ , వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పి
తృత్వప్రాప్తిః , అతస్తన్నివృత్త్యేతత్ప్రాప్తయే చ యథాకాలమవిళమ్బే
న ప్రేతకార్యం కార్యమన్యథా మహాదోషః , నాస్యకించిత్కర్మణ్యధికా
రః ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తురఘం తావద్యావ
త్ప్రేతత్వమోచనమ్ । పుత్రాణామప్యఘం తావన్ముఖ్యకర్త్ర్యవస్థితః ॥*॥
ఇతి । ప్రేతత్వమోచనమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్రముఖ్యకర్తుర్దశాహోత్త
రమఘవిధానం సూతికాయా ఇవ కర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణినిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావ
దాశౌచంయావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ముఖ్యకర్తృ
వ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాందశాహోత్తరం కర్మానర్హతా నాస్తి , “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రైః
పిత్రోస్తుసంస్కారః ప్రమాదాదకృతోయది । జ్ఞాతీనాందశరాత్రంస్యా
త్తదూర్ధ్వంసూతకంనహి ॥ ” ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణికుర్వీతస్మృత్యు
క్తానితద్వైవచ ॥ ” ఇతిచస్మరణాత్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అకృతే ప్రే
తకార్యేతునకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభంకర్మముఖ్యకర్తుశ్చ
సన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాపుత్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కరోతి తదాచతు
ర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రోవాసపిణ్డశ్శిష్యఏవవా ।
సపిణ్డీకరణంకృత్వాకుర్యాదభ్యుదయంతతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపవాదః
స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తానిప్రాప్తకాలంనల
ఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాంప్రేతకార్యాణికుర్వన్నపిచకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పుంసువనసీమన్తోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశనానిజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యే

త్పూర్వమపికర్తాఽకుర్యాదిత్యర్థః । మాతాపితృమాతామహమాతామహీనాం సాపిణ్డ్యం కృత్వైవగర్భాదిప్రాశనాన్తానికార్యాణి, “ ॥శ్లో॥ పిత్రాదీనాంత్రయాణాంతు ప్రమీతానాం సపిణ్డనమ్ । కృత్వాతుమఙ్గళంకుర్యాన్నైతరేషాంకథంచన ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । మఙ్గళమ్ - పుంసవనాద్యావశ్యకం శుభకర్మ । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యంనకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం గురుశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచజాతేష్టింయథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుశాన్తిశ్చ కాలాన్తరాభావాత్కర్తవ్యా “ ॥ శ్లో ॥ జాతకేనామకరణేతథాఽన్నప్రాశనేఽపిచ । ఆద్యర్తౌదయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి మాసికాపకర్షనిషేధేనతద్విధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యోయదీచ్ఛేద్ద్విజన్మత్వమష్టమాబ్దంనలఙ్ఘయేత్ ॥” “ ॥ వా ॥ అతిక్రాన్తేతుసావిత్ర్యాఃకాలేఋతుంత్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరేత్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । పుంసవనాదివత్సపిణ్డీకరణానన్తరంపి త్రోర్మృతాబ్దెమాసికాపకర్షపూర్వకం పుత్రాదీనాం యద్యప్యుపనయనం కర్తవ్యమ్, తథాఽపి, “ తమసోవాఏషతమః ప్రవిశతి, యమవిద్వానుపనయతె, యశ్చావిద్వాన్ ” ఇతిబ్రాహ్మణమ్, “ తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ” ఇతి స్మరణాదన్యకర్తృత్వాసమ్భవాత్కారయితవ్యమ్ । మృతపితృకస్యాష్టమే, “ అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత ” ఇతి శ్రుతిబలాచ్ఛ్రౌతిస్మృత్యోర్విరోధేశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదుపనయనం కర్తవ్యమ్ । తథాచ, యదనన్యకర్తృకమనవకాశంపుంసవనాదికం తత్సపిణ్డీకరణమాసికాపకర్షపూర్వకం ప్రథమాబ్దేఽపికర్తవ్యమ్ । యత్తుకాలాన్తరేకర్తుం శక్యంస్నానవివాహాది, తత్తత్రనకర్తవ్యమ్ । అనవకాశం యదన్నసాధ్యం తత్రతత్ అన్యేన కారయితవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యదేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం నాపిపిత్ర్యంచయావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ స్నానంచైవమ

హాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఇతి । దైవం దేవతాస్థాపనాది, పిత్ర్యమ్ - అన్యేషాం సాపిణ్డ్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏవంచపితృమృతాబ్దేజ్ఞాతిసంస్కారేకృతేసతి అకృత్వాజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యమావశ్యకంశుభంకర్మకర్తవ్యమ్ । స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానమ్ - కనకాశ్వాదిప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపనయనమ్, తదర్థత్వాదుపనయనస్య, "విద్యార్థమ్" ఇత్యాపస్తమ్బస్మృతేః, ఉపకర్మేత్యన్యే, అగ్నిపూజనమ్ - అగ్న్యాధానాది । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥ " ఇతిబోధాయనస్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతువసతిర్నృణాం వర్షంప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యంస్యాద్యావదబ్దోనపూర్యతే ॥ " ఇతిలోకాక్షిణా ప్రేతత్వానివృత్తినిబన్ధనభస్మధారణనిషేధస్యోక్తత్వాచ్చ, అశుచిత్వేనమాతాపిత్రోర్ద్వాదశాహేఽకృతేఽపిసపిణ్డీకరణే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుంసవనాద్యనవకాశకర్మవ్యతిరిక్తశుభకర్మనకర్తవ్యమిత్యాహుః । అన్యేత్వాహుః — ॥ శ్లో ॥ ఆనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రపాదవచనేన, కులధర్మాణామానన్త్యాదిత్యనేనద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం కర్మానుష్ఠాన ప్రతిపాదనాత్, ప్రేతభావనివృత్తావపి, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాఽపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ " ఇతినాన్దీముఖమాత్రఉపస్థితే మాసికాపకర్షవిధానాత్, నిషేధాభావాచ్చ, " ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ ॥ " ఇతి శ్లోకద్వయేనోక్తకర్మవ్యతిరిక్తానిసర్వాణిశుభకర్మాణి వివాహాదీన్యపికర్తవ్యానీతి । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

పిత్రోర్మరణాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధః

పిత్రోర్మృతాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధ ఉక్తష్షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం వర్షంవర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకావ్యతిరిక్తదర్శమహాలయ

మన్వాదిశ్రాద్ధం నకార్యమిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధంశ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకుర్వీత కేశానాంవపనంతథా ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రమీతపితృకఃకుర్యాన్నకుర్యాదాబ్దికావధి) ఇతి పాఠాన్తరమ్ । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యన్మాస్యే వాబ్దికశ్రాద్ధం యస్య పుత్రోభవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణం నసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్మాసేప్రథమాబ్దికం తత్రాబ్దికాత్పూర్వమ్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం షణ్మాసాభ్యన్తరేఽపిచ । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శాది । అత్ర కేచిదాహుః " ఏతానివచనానిభోజనపర్యన్తశ్రాద్ధనిషేధపరాణి , సంవత్సరాత్షణ్మాసాద్వాఽర్వాగపి తిలోదకమాత్రంకర్తవ్యమ్ , ' ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమాససఙ్క్రమణాదిషు । పుత్రస్తిలోదకందద్యాత్తత్రపిణ్డాంస్తథాఽఽచరేత్ ॥ ' ఇతి । తిలోదకమాత్రవిధానాత్ " ఇతి । అన్యేతు " సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమితివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యపరమ్ , తిలోదకమితిశ్రాద్ధస్యాప్యుపలక్షణమ్ , తేనవత్సరాత్పరందర్శశ్రాద్ధాదికంకుర్యాత్" ఇతివ్యాచక్షతే । శతకవ్యాఖ్యాతారస్తు , " దర్శాదిశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ ప్రాప్త్యైవ , ' ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేప్రేతేపితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణంకృత్వాకుర్యాత్పిత్ర్యం శుభానిచ ॥ ' ఇతిస్మృతేః " ఇతి । ఏతదపిసపిణ్డీకరణాత్పరందర్శాదిశ్రాద్ధవిధానంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్ , అన్యథా , ' ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంవర్షంవర్షార్ధమేవవా ॥ ' ఇతిపూర్వోక్తవచనవిరోధఃస్యాత్ " ఇత్యాహుః । " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతేపైతృకంపదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞఃప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాదాహితాగ్నేరేకాదశదినాదిసాపిణ్డ్యానన్తరందర్శాదిశ్రాద్ధేనవివాదః , అన్యేషాంశిష్టాచారానుసారేణవ్యవస్థాద్రష్టవ్యా .

ఏకస్మిన్దినేఏకకర్తృకైకోద్దేశ్యకశ్రాద్ధద్వయనిషేధః

ఏకఃకర్తా ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యం నకుర్యాత్, నైమిత్తికశ్రాద్ధయోస్సన్నిపాతేతు తద్ద్వయమేకదినేకుర్యాత్ । తదాహద

ష్కః — ॥ శ్లో ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ । నయజ్ఞంనబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతుతస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే । నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । క్రతురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాపునఃశ్రాద్ధం నకుర్యాదేకవాసరే । యదినైమిత్తికంనస్యాదేకోద్దిశ్యం భవేద్యది ॥ * ॥ ఏకదైవత్యం శ్రాద్ధద్వయం నైకదినేకుర్యాదిత్యస్య నిషేధస్యాపివిషయోదర్శితఃపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యమేకవాసరేకుర్యాద్దైవతైక్యాత్, తద్యథా — నిత్యేనదార్శికస్యసోదకుమ్భేనమాసికస్యదార్శికేనమన్వాదియుగాదిగ్రహణశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే ప్రసంగాత్పూర్వసిద్ధే రుత్తరదార్శికాదిశ్రాద్ధమేవకుర్యాదనియతస్య బలీయస్త్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే ॥” ఇత్యుక్తేననిత్యశ్రాద్ధేనసహ “ ॥ శ్లో ॥ నసర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥” ఇత్యుక్తదర్శశ్రాద్ధస్య, సన్నిపాతే - సంమేళనే, తథాసోదకుమ్భశ్రాద్ధేనసహ మాసికస్యసన్నిపాతే, దర్శశ్రాద్ధేన మన్వాదియుగాదిగ్రహణశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే సత్యుత్తరదర్శాదిశ్రాద్ధేనానియతేన నియతనిత్యశ్రాద్ధాది సిద్ధేర్నియత నిత్యశ్రాద్ధాది పృథగనుష్ఠేయమ్ । ప్రత్యహం క్రియమాణనిత్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శశ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భాత్ప్రత్యహం విహితాన్మాసిమృతాహే విహితంమాసికమనియతమ్, ఏవం దర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసంనియతమ్, మన్వాదికంతు క్వచిత్క్వచిన్మాసే సమ్భవాదనియతమ్, తస్య బలీయస్త్వాత్తదేవానుష్ఠేయమిత్యర్థః । దర్శసఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధయోస్సన్నిపాతేతు ద్వయోస్తుల్యబలత్వాద్దైవతాభేదాభావాచ్చ దర్శశ్రాద్ధంసఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధంవా అన్యతరమనుష్ఠేయమ్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిత్యదార్శికయోస్సోదకుమ్భమాసికయోరపి । దార్శికస్యయుగాదేశ్చ దార్శికాలభ్యయోగయోః ॥ దార్శికస్యచమన్వాదేస్సంపాతేశ్రాద్ధకర్మణః । ప్రసఙ్గాదితరస్యాపి సిద్ధేరుత్తరమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అలభ్యయోగశబ్దే

న చన్ద్రసూర్యగ్రహణార్ధోదయాదీనామపి సంగ్రహః , గ్రహణార్ధోదయయోరమావాస్యాకాలీనత్వాద్దార్శికేన సంపాతః । తత్రైవ — ॥శ్లో॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే । నైమిత్తికావనేకేషాం నిమిత్తానాంచసంకరే ॥ నైమిత్తికానితుల్యత్వాద్దైవతైక్యేఽపికృత్స్నశః ॥*॥ ఇతి । ఏకః కర్తా ఏకదినే ఏకమేవ పిత్రాదికముద్దిశ్య శ్రాద్ధద్వయం నకుర్యాత్ , అనేకేషాం నిమిత్తానాంచ సన్నిపాతేసతి బహూనినైమిత్తికాని శ్రాద్ధాని దైవతైక్యేఽపి కృత్స్నశోనకుర్యాత్ , నిమిత్తానాంతుల్యత్వాదిత్యర్థః । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ద్వేబహూని నిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే। నైమిత్తికానికార్యాణినిమిత్తోత్పత్త్యనుక్రమాత్ ॥*॥ఇతి.

దేవతాభేదే ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానమ్

"॥ శ్లో ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాదేకస్మిన్నేకవాసరే ।" ఇత్యద్దైవైక్యే శ్రాద్ధద్వయనిషేధాద్దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్ । పితృమేధసారే తదుదాహృతమ్ । తద్యథా — ॥ వా ॥ నిత్యదార్శికాభ్యాం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికానాం సంయోగే ఆబ్దికేన సజాతీత్రిమాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగే సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమనియతత్వాత్ , తతోదర్శాది ॥ * ॥ ఇతి । నిత్యశ్రాద్ధేన దర్శశ్రాద్ధేనచ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం మాసికంవా మాతుఃపితుర్వాక్షయాహశ్రాద్ధంచయదా సంయుక్తం తదా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేవ , తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాదిపూర్వంకృత్వానిత్యదర్శశ్రాద్ధే కుర్యాత్ , ఏవంమాతుఃపితుర్వాక్షయాహశ్రాద్ధేన సజాతీన్త్యాది నైమిత్తికశ్రాద్ధసన్నిపాతేశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్ , తత్ర సజాతీన్త్యాదీనిఅనియతనిమిత్తానిపూర్వంకృత్వా ఆబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవంచ దేవతాభేదేసతి నిత్యయోర్నైమిత్తికయోర్వా సంపాతేశ్రాద్ధద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్ , తత్ర చానియతనిమిత్తంపూర్వంకర్తవ్యమ్ । తథాచకాలాదర్శకారః — ॥శ్లో॥ నిత్యస్యసోదకుమ్భస్య నిత్యమాసికయోరపి । దర్శస్యసోదకుమ్భస్య దర్శమాసికయోరపి ॥ యుగాద్యాబ్దికయోశ్చాపి మన్వాద్యాబ్దికయోరపి । వ్రతాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేష్వవిహితస్యతు ॥ సంపాతే దేవతాభేదా

చ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ । నిమిత్తానియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన
కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషుద్వన్ద్వేషుయస్యశ్రాద్ధస్యనిమిత్తమనియతంత
త్ప్రథమమనుష్ఠేయమ్, అనియతనిమిత్తస్యబలీయస్త్వాత్ । తేనసోదకుమ్భ
మాసికాబ్దికానిపూర్వంకృత్వానిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయో
స్సన్నిపాతేఆబ్దికంక్షయాహశ్రాద్ధంపూర్వంకృత్వాదర్శశ్రాద్ధంకుర్యా
త్, ఏతేషుద్వన్ద్వేషుపశ్చాద్యదుక్తంతత్పూర్వమనుష్ఠేయమిత్యుక్తంభ
వతి । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేక్షయాహఆపన్నేశ్రాద్ధం
తత్రకథం భవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్యదర్శశ్రాద్ధం సమాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్మాస్యేవాబ్ది
కంశ్రాద్ధం యస్యపిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణంన
సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానాత్ - ఆబ్దికశ్రాద్ధీయపిణ్డదానా
త్ప్రాక్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నసమాచరేదిత్యర్థః.

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయసన్నిపాతేవిధిః

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయ సన్నిపాతే పితృశ్రాద్ధం పూర్వం కు
ర్యాత్ । " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది ।
పితృశ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ ।
తదాచకాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుపితృపూర్వత్వం సర్వత్రశ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సర్వత్ర - సపణ్డీకరణాన్తే తదుత్తరభావిని ప్రత్యా
బ్దికాదౌచ । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధేసమంప్రాప్తే నవే
పర్యుషితేఽపివా । పితృపూర్వంసదాకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥
ఇతి । అన్యత్ర - మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యే పాకాదీన్సహకారయేత్ । కుర్యాదగ్రే
పితుశ్శ్రాద్ధంపశ్చాన్మాతుర్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయేచయుగపత్ప్రాప్తేపిత్రోర్మృతేఽహని । ఏకపాకే
నతత్కుర్యాదితిస్మృతికృతోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥
మాతా పిత్రోరేకదినే శ్రాద్ధంచప్రకృతం భవేత్ । ఏకపాకేనతత్కుర్యా
ద్వరణాదిపృథక్పృథక్ ॥ నానాన్దిశేషదోషోఽత్రకార్యైక్యాత్తుపృథగ్వ

ర్ధా । రోహిణ్యాన్తే పితుః కృత్వా వైరించేనాతు రారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్రైవ దినే శ్రాద్ధద్వయం ప్రాప్తం యదా తదా । చరేదేవ పురావస్థాత్పిత్రోరేకస్తు తత్సుతః ॥ తావత్పూర్వం మృతస్యాదౌ కృత్వా స్నాత్వా యథావిధి । పశ్చాత్పశ్చాన్మృతస్యైవ పృథక్పాకేన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్యాం తిథౌ సఙ్ఘాతానుమరణసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తం పిత్రోశ్శ్రాద్ధద్వయం యదా ప్రాప్తం బహుషు విభక్తేష్వపి పుత్రేషు సత్స్వేకో జ్యేష్ఠ ఏవ పురావస్థాన్నవశ్రాద్ధాద్యాబ్దికపర్యన్తం మరణక్రమేణ కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవంచ వస్థాత్పూర్వం కర్తవ్యం శ్రాద్ధం పృథక్పాకేన పితృపూర్వకం వా మరణక్రమేణ వా కుర్యాత్, ఆబ్దికాదిని సహపాకేనపి పితృపూర్వకమేవ కుర్యాదిత్యభిహితమ్ । మాసికాబ్దికయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌ తు మాతుః పితుర్వా ఆబ్దికం పృథక్కర్తవ్యమ్, మాసికం తు పృథక్పాకేన పశ్చాత్కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహే మాసికాబ్దౌ చేత్పూర్వం ప్రత్యాబ్దికం భవేత్ । పశ్చాత్తు మాసికం కార్యం పృథక్పాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్.

అనేకశ్రాద్ధసన్నిపాతే విధిః

పిత్రోర్జ్ఞాత్యాదేశ్చ శ్రాద్ధత్రయసన్నిపాతే ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నైకత్ర దివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే । ఏకః కుర్యాత్తదా ప్రాప్తే అన్యో భ్రాతాఽపరం చరేత్ ॥ భ్రాతర్యవిద్యమానే తు తత్పరేఽహ్ని సమాచరేత్ । పశ్చాదాగతయోస్తావత్పిత్రోః పూర్వేఽహ్ని శస్యతే ॥ ఏవం విమృశ్య కర్తవ్యం సంప్రాప్తే ధీమతా సదా । అన్యథా శ్రాద్ధహన్తా స్యాచ్ఛ్రాద్ధసఙ్కరకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకకర్తృకం శ్రాద్ధత్రయమేకస్మిన్ దివసే న విద్యతే, ఏకో భ్రాతా పిత్రోః ప్రాప్తే శ్రాద్ధే కుర్యాత్, అన్యో భ్రాతా జ్ఞాతిశ్రాద్ధం చరేత్, అవిద్యమానే తు భ్రాతరి మరణక్రమాత్పశ్చాత్ప్రాప్తం పిత్రోశ్శ్రాద్ధద్వయం పూర్వదివసే మృతతిథౌ కుర్యాత్, పూర్వమృతస్యాపి జ్ఞాత్యాదేశ్శ్రాద్ధం మృతతిథేః పరదివసే కుర్యాదిత్యర్థః । అథ పిత్రోరన్యతరశ్రాద్ధస్య జ్ఞాత్యాదిశ్రాద్ధస్య చ సన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయం పితృపూర్వకం తస్యాం తిథౌ కార్యమి

ఖ్యుక్తంభవతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికంప్రథమం కుర్యాన్మాసికంతుతతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయంస్యాచ్చతుర్థంతుమహాలయః ॥*॥ ఇతి మహాలయే కారుణికవరణస్య సత్త్వాద్దర్శమహాలయయోర్దేవతాభేదాత్పృథక్కరణమ్ । అనుమరణాబ్దికవిషయేభృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచిత్యాం పతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పిణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకరణమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారూఢా దమ్పతీనిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధంతయోఃకుర్యాదోదనంచపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిస్తు — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనిసమాసేనపిణ్డనిర్వాపణం పృథక్ । నవశ్రాద్ధంతు దమ్పత్యోరన్వారోహణవత్త్రివతి ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనిపిణ్డనిర్వాపణమ్ - మృతాహశ్రాద్ధమ్ , సమాసేన - పాకైక్యేన , పృథక్కుర్యాదిత్యర్థః । మాతృభిరేకచిత్యామన్వారోహణేకృతేపాకైక్యేనప్రథమం పితుస్తదనన్తరం సాక్షాన్మాతుస్తతో జ్యేష్ఠాదిక్రమేణసపత్నీమాతౄణాంకుర్యాత్ । తదాహభృగుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే గతాసూనాం బహూనామథవాద్వయోః । తన్త్రేణశ్రపణంకృత్వాకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధంపృథక్పృథక్ ॥ పూర్వకస్యమృతస్యాదౌద్వితీయస్యతతః పునః । తృతీయస్యతతఃకుర్యాత్సన్నిపాతేఽష్వయంక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమేతత్ “ పూర్వకస్య - ముఖ్యస్య పితుః , ద్వితీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సాక్షాన్మాతుః , తృతీయస్య - తతోజఘన్యాయాస్సపత్నీమాతుః ” ఇతి । ఏవంచ , “ ॥ శ్లో ॥ నైకత్రదివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే ॥ ” ఇతినిషేధః , మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధసంపాతవిషయః । “ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డ్యన్తం ప్రేతకార్యాణియాన్యపి ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణసాంవత్సరికమేవచ ॥ ” ఇతి , సఙ్ఘాతమరణానుమరణవిషయే సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారుహ్యమృతయోరేకబర్హిషి । పిత్రోఃపిణ్డాన్పృథగ్దద్యాత్పిణ్డంవాఽఽపత్సుతత్సుతః ॥ ” ఇత్యగ్నిస్మరణాత్ । పిణ్డమిత్యే

కోద్దిష్టాభిప్రాయమ్, అనాపదితుపృథగేవకార్యమ్, అన్యథా "పృథక్ శ్రాద్ధం తయోఃకుర్యాత్" ఇతిపూర్వోక్తస్మృతివిరోధస్స్యాత్। ఏవంచ, పిత్రోస్సజ్ఞాతమరణేఽనుమరణేచ సపిణ్డీకరణాన్తంసహ కుర్యాత్, తదుత్తరభావిశ్రాద్ధం సర్వంపాకైక్యేన పృథక్కుర్యాదితి నిర్ణయః.

సపిణ్డానాంశ్రాద్ధసన్నిపాతేవిధిః

సపిణ్డానాం సహమరణేశ్రాద్ధసంపాతేఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగపన్మరణంతథా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణక్రమపరిజ్ఞానేతు తత్క్రమాదేవకుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాంసపిణ్డానాం యదిక్రమాత్ । సజ్ఞాతమరణంతత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్॥" ఇతిస్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వంమృతస్యాదౌ ద్వితీయస్యతతఃపరమ్ । పునస్తృతీయస్యతథా సన్నిపాతేత్వయంక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణైకోద్దిష్టయోస్సన్నిపాతేజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకత్రభవేతాంవై ఏకోద్దిష్టంచ పార్వణమ్ । పార్వణంత్వభినిర్వర్త్య ఏకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ భ్రాత్రే భగిన్యైపుత్రాయ స్వామినే మాతులాయచ । మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥" ఇత్యాదిభిర్విహితస్యైకోద్దిష్టస్య, "॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రఃప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితాస్నుషా । దమ్పతీచక్రమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥" ఇత్యాదిభిర్విహితస్యపార్వణస్య చసన్నిపాతే పార్వణంకృత్వా తతఏకోద్దిష్టం కుర్యాదిత్యర్థః । ఆద్యైకోద్దిష్టదివసే కర్తాస్వదేయశ్రాద్ధమాగతమన్తరితంచ నకుర్యాత్ । "॥శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసె సపిణ్డీకరణంవినా । శ్రాద్ధంకుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతిసన్తతిః ॥" ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధాన్తరం యదికుర్యాత్తదాదోషః, విషయవిశేషేణైకాదశాహవిహితంసపిణ్డీకరణం తత్పూర్వభావిచ షోడశశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదివసేకుర్యాదిత్యర్థః । అత్ర కేచిదాహుః "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ।" ఇతి సంస్కర్తురేకోద్దిష్టానన్తరం శుద్ధిస్మరణాత్, '॥ శ్లో ॥

కార్యే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరా మృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కార్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ ' ఇత్యాశౌచానన్తరమేవ తత్కరణవిధానాదేకోద్దిష్టం కృత్వా తస్మిన్నేవ దినే కుర్యాత్ , ఇతి । తదసాధు , " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । " ఇత్యనేన పూర్వోక్తేన ఏకోద్దిష్టదినమాత్రే శ్రాద్ధాన్తరనిషేధప్రతీతేః । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే హ్యేకోద్దిష్టే చ పార్వణే । కృత్వా తు పార్వణశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తదపి " ఏకోద్దిష్టాన్తమేవ స్యాత్ " ఇత్యుక్తానేక స్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమ్ । అత ఏవ పితృమేధసారకృత్ — ॥ హా ॥ దాహకస్తు స్వదేయం శ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాన్నైకాదశాహే తత్ర శుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । తేనైవైతద్వ్యాఖ్యాతమ్ " అన్తరితమాగతం చ స్వదేయం శ్రాద్ధం ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం తు పావకాశత్వాత్త్రయోదశాహే వా కుర్యాత్ " ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే పార్వణే చ సపిణ్డనే । పార్వణం ప్రథమం కృత్వా పశ్చాత్కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతదేవం వ్యాచక్షతే - పార్వణం ప్రథమదినే కృత్వా పశ్చాత్త్రయోదశదినే సపిణ్డనం కుర్యాదితి । అన్యే త్వాహుః " ద్వాదశాహే సపిణ్డనం కృత్వా త్రయోదశేఽహ్ని అన్తరితం ద్వాదశాహప్రాప్తం చ ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యమ్ , ' ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం శుభాని చ ॥ ' ఇతి స్మరణాత్ , " ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । న కుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే । త్రయోదశేఽహ్ని మృతకే జన్మన్యేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి " గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే " ఇత్యనయోర్విషయోఽగ్రే వక్ష్యతే । మృతకే - మరణాశౌచే , అన్తరితం త్రయోదశేఽహ్ని కుర్యాత్ , జననాశౌచే త్వేకాదశే కుర్యాదిత్యర్థః । న చ వాచ్యమ్ , " త్రయోదశే

హ్నిమృతకే ' ఇత్యేతన్మహాగురు పితృసంస్కర్తృవిషయమ్, ' ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్యపుత్త్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యఃపితా । కుర్యాద్వృత్తిం చ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశాహం మహాగురౌ ॥ ' ఇతివచనేన తత్ర ద్వాదశాహమాశౌచస్మరణాత్ " ఇతి, పూర్వాపరపర్యాలోచనయా " మృతకేచ త్రయోదశే " ఇత్యంశస్యాప్యన్తరిత శ్రాద్ధమాత్రవిషయత్వప్రతీతేః, మహాగురువిషయే త్రయోదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యసత్యుక్తన్యాయేన చతుర్దశ దినఏవాన్తరిత శ్రాద్ధకరణస్య యుక్తత్వాచ్చ । ఏవంచ ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణవిషయే ఽన్తరితం శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణదినేవా ప్రాప్తం చ త్రయోదశేఽహ్ని కర్తవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం ద్వాదశాహాన్తం నకుర్యాద్దైవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణవిషయేతు అన్తరితశ్రాద్ధం ద్వాదశాహేకార్యమ్, ద్వాదశాహాదిషు సపిణ్డీకరణపర్యన్తదినేషుచ ప్రాప్తం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికం యథాతిథ్యేవ కర్తవ్యమ్ । నను, " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥" ఇతి సపిణ్డీకరణపర్యన్తం కర్మానధికారత్వస్మరణాత్కథంతత్ర పితృశ్రాద్ధమితి చేన్న, తస్యపితృశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త కర్మ నిషేధపరత్వాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేఃపిత్రోరన్యేషాం శ్రాద్ధమాచరేత్ । నిత్యం నైమిత్తికంకామ్యమిష్టాపూర్తాదికంచన ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధావప్యరసస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డీకృతేరిత్యభివిధావాకారః, పిత్రోస్సపిణ్డీకరణపర్యన్త మన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికం నకుర్యాత్, మాతాపిత్రోరన్యతరస్య ప్రత్యాబ్దికమన్యతరసాపిణ్డ్యాత్పూర్వం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవం చ, పితృసపిణ్డనానన్తరమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమీతౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం వాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర పిత్ర్యశబ్దేనాన్యేషాం సాపిణ్డ్యముచ్యతే ।

“ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏతచ్చాధస్తాన్నిరూపితమ్ । యత్ర దేవతైక్యంతత్ర కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యంచశ్రాద్ధంప్రసజ్గాత్సిధ్యతి, “ ॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణనిత్యస్యతన్త్రం శ్రాద్ధస్యసిధ్యతి । స్యాదేకత్వంతునిర్దేశాద్దేవతైక్యంభవేద్యది ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచకాలాదర్శే — ॥ వా ॥ దేవతైక్యేతు కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యంచసిధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

ఆబ్దికనిరూపణమ్

అథాబ్దికంనిరూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంచవత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకస్స్వయమ్ । ఇన్దుక్షయేమాసి మాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్యకుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దంప్రతిమాసంచ విధిజ్ఞేయస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్యపితుః ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసమాబ్దికం మాసికంచ శ్రాద్ధమ్ , పార్వణవత్ - పితృపితామహప్రపితామహాత్మకత్రిపురుషోద్దేశేన, సుతోమృతాహే కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం యోయథాకుర్యాత్పుత్రః పిత్రేసదాద్విజః । తథైవమాతుః కర్తవ్యం పార్వణంతువిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిచిన్తామణౌ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేమాసికం కార్యం ద్వ్యహానేతూనమాసికమ్ । ఆబ్దికం ప్రథమంకుర్యాన్మృతమాసేమృతేఽహని ॥ * ॥ సుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృతిః పక్షేయస్యయస్యాం తిథౌభవేత్ । తస్యామేవతిథౌకుర్యాదాబ్దికంతువిచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృతిః పూర్వం తస్మిన్మాసిచతద్దినే । ప్రథమాబ్దికమారభ్యకుర్యాదామరణాన్తికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ యస్యాంతిథౌమృతిః ప్రాప్తాతస్యామేవాబ్దికం భవేత్ । తిథినక్షత్రవారాణాం తిథిరేవబలీయసీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టేయోయస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దంతు తథా భూ

తం క్షయాఽహం తస్య తం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సర్వత్ర మృతాహస్య మాసనిరూప్యత్వం ప్రతీయతే , మాసశ్చ సౌరచాన్ద్రసావనభేదేన త్రివిధో భవతి , " మసీపరిమాణే " ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయం మాసశబ్దః , సూర్యస్య రాశిగతిర్యత్ర పరిమీయతే స సౌరః , మస్యతే పరిమీయతే యావతా కాలేన చన్ద్రవృద్ధిక్షయౌ స చాన్ద్రో మాసః , అహోరాత్రాణాం త్రింశత్సఙ్ఖ్యా యత్ర పరిమీయతే స సావనః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతా దినైః । ఏకరాశౌ రవిర్యావత్కాలం మాసస్స భాస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్లాదిః - శుక్లప్రతిపదాదిః , దర్శాన్తశ్చాన్ద్రః । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థే సవితరి యో యో దర్శః ప్రవర్తతే । చాన్ద్రమాసాస్తు తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యా ద్వాదశ స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చాన్ద్రస్త్రింశద్దివసస్తు సావనో మాసః । రవిసఙ్క్రమచిహ్నోఽసౌ సౌరో మాసో నిగద్యతే తజ్జ్ఞైః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రస్తు ద్వివిధః - దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్త ఇతి । తథా చ శ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ అమావాస్యయా మాసాన్ సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , అమావాస్యయా హి మాసాన్ సమ్పశ్యన్తి , పౌర్ణమాస్యా మాసాన్ సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , పౌర్ణమాస్యా హి మాసాన్ సమ్పశ్యన్తి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర ప్రథమపక్షే చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్త ఇత్యాదయః స్మృతయ ఉదాహార్యాః , శిష్టాచారబాహుళ్యం చ తత్ర ప్రసిద్ధమ్ , ద్వితీయపక్షస్యోపోద్బలకం స్మృతిలిఙ్గం చ తథా హి మహాలయప్రకరణే పఠ్యతే - ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర యది దర్శాన్తో మాసో వివక్ష్యేత తదా భాద్రపదకృష్ణపక్ష ఇత్యుచ్యేత , న త్వేవముక్తమ్ , ఆశ్వయుజమాసాన్తర్గతత్వం త్విహోచ్యతే , తచ్చ కృష్ణప్రతిపదాదిపూర్ణిమాన్తత్వే సమ్భవతి । తథా జయన్తీప్రకరణే స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాసి భాద్రపదేఽష్టమ్యాం కృష్ణపక్షేఽర్ధరాత్రకే । భవేత్ప్రోష్ఠపదే మాసి జయన్తీ నామ సంజ్ఞితా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి జయన్త్యా భాద్రపదాన్తర్గతత్వం మాసస్య పూర్ణిమాన్తతాం గమయతి । యతిధర్మప్రకరణే చ స్మర్యతే — ॥ వా ॥ సంధిష్వావాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర యది

దర్శాన్తవివక్షాస్యాత్తదాదర్శస్యైవసద్ధితాన్త్వత్రైవవపనంకుర్యుః , ను
ర్వన్తిచపూర్ణిమాయామ్ , తస్మాద్దర్శాన్తత్వపూర్ణిమాన్తత్వయోర్వ్యవ
స్థితోవికల్పః । తథాచబ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో
మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసాభ్యాంతథైవనృప
వైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తః పూర్ణిమా
న్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదాద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవ
స్థితౌ ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతుపూ
ర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ వా ॥ శుక్లప్ర
తిపదాది దర్శాన్తశ్చాన్ద్రోమాసఇత్యేతద్దక్షిణాపథేద్రష్టవ్యమ్ , ఉత్త
రాపథేతుకృష్ణప్రతిపదాదిపౌర్ణమాస్యన్తశ్చాన్ద్రోమాస ఇతి ద్రష్టవ్య
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవంసౌరచాన్ద్రసావనభేదేనమాసస్త్రివిధః , తత్ర
చాన్ద్రోమాసోదర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తోవా దేశభేదేన జాతిభేదేనచవ్యవస్థితః,
నాక్షత్రమపిమాసం కేచిదిచ్ఛన్తి ॥ శ్లో ॥ " సర్వర్క్షైః పరివృత్తైస్తు
నాక్షత్రోమాసఇష్యతే ॥ " ఇతివిష్ణుధర్మోత్తరే అభిధానాత్ .

ఋతునిర్ణయః

ప్రసఙ్గాదృతుర్నిర్ణీయతే । ఋతుర్వసన్తాదిః కాలవిశేషః । సచష
డ్విధః " షడ్వా ఋతవః " ఇతిశ్రుతేః । యత్తు " ద్వాదశమాసాః పఞ్చ
ర్తవః " ఇతిశ్రుతమ్ , తత్రహేమన్తశిశిరయోరేకీకరణంవివక్షితమ్ । త
థాచబహ్వృచబ్రాహ్మణేపఠ్యతే — ॥ శ్రు ॥ ద్వాదశమాసాఃపఞ్చర్తవోహే
మన్తశిశిరయోస్సమాసేన ॥ * ॥ ఇతి । తథాపఞ్చప్రయాజస్యానుమన్త్ర
ణమన్త్రైః శ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ హేమన్తశిశిరావృతూనాంప్రీణామి ॥*॥
ఇతి । ఏవంస్వరూపేణఋతవష్షోఢాభిద్యన్తే , తత్రైకర్తుర్మాసద్వయాత్మ
కః , — ॥ శ్రు ॥ " ద్వన్ద్వన్ద్వముపదధాతి , తస్మాద్ద్వన్ద్వమృతవః " ఇత్యుప
ధానబ్రాహ్మణేశ్రవణాత్ । ఏకస్మిన్నృతౌకయోర్మాసయోర్ద్వన్ద్వంగృ
హీతవ్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాంవసన్తాద్యృతుషుక్రమేణచైత్రమాసాదిద్వ
న్ద్వంగ్రాహ్యమితిశ్రుతిరేవాహ — ॥ శ్రు ॥ మధుశ్చమాధవశ్చవాస
న్తికావృతూశుక్రశ్చశుచిశ్చగ్రైష్మావృతూనభశ్చనభస్యశ్చవార్షికావృ

తూ ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమన్తికావృతూ తపశ్చ తపస్యశ్చ శైశిరావృతూ ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు చ వాక్యేషు ఋతూ ఇతి ద్వివచనమృతద్వయావయవమాసాభిప్రాయమ్ , అన్యథా “ షడ్వా ఋతవః ” ఇతి శ్రూయమాణా షట్సఙ్ఖ్యా బాధ్యేత । అవయవిన ఋతోర్వసన్తాదేరేకైకాత్మకత్వమాధాన బ్రాహ్మణే ఏకవచనేన వ్యవహారాదవగన్తవ్యమ్ — ॥ శ్రు ॥ వసన్తో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుర్గ్రీష్మో వై రాజన్యస్యర్తుః శరద్వై వైశ్యస్యర్తుః ॥*॥ ఇతి । సంవత్సరోపక్రమరూపత్వేన వసన్తస్య ప్రాధాన్యం ద్రష్టవ్యమ్ , “ ముఖం వా ఏతదృతూనాం యద్వసన్తః ” ఇతి శ్రుతేః । తే చ వసన్తాదయ ఋతవో ద్వివిధాశ్చాన్ద్రాః సౌరాశ్చ , చైత్రాదయశ్చాన్ద్రాః , తే చోదాహృతా మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాదినా । న చ తత్ర చైత్రాదయో నోక్తా ఇతి శఙ్కనీయమ్ , మధ్వాదిశబ్దానాం చైత్రాదిపర్యాయత్వాత్ । అత ఏవాహుః — ॥ శ్లో ॥ చైత్రో మాసో మధుః ప్రోక్తో వైశాఖో మాధవో భవేత్ । జ్యేష్ఠమాసస్తు శుక్రః స్యాదాషాఢశ్శుచిరుచ్యతే । నభో మాసశ్శ్రావణః స్యాన్నభస్యో భాద్ర ఉచ్యతే ॥ ఇషశ్చాశ్వయుజో మాసః కార్తికశ్చోర్జసంజ్ఞికః । సహో మాసో మార్గశీర్షస్సహస్యః పుష్యనామకః । మాఘమాసస్తపః ప్రోక్తస్తపస్యః ఫాల్గునః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రమాసానాం చైత్రాదిసంజ్ఞా నక్షత్రప్రయుక్తాః । యస్మిన్మాసే పూర్ణిమా చిత్రానక్షత్రేణ యుజ్యతే స చైత్రః , ఏవం వైశాఖాదిషూన్నేయమ్ । చిత్రావిశాఖాదియోగస్యోపలక్షణత్వాత్క్వచిత్ చిత్రాదిప్రత్యాసన్నస్వాత్యనూరాధాదియోగేఽపి చైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞా న విరుధ్యతే । ఏతేషాం చైత్రాద్యాత్మకానాం వసన్తాదీనాం చన్ద్రపరికల్పితత్వాచ్చాన్ద్రత్వమ్ । అత ఏవామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ చన్ద్రమా షడ్ఢోతా స ఋతూన్ కల్పయాతి ॥ * ॥ ఇతి

నను , అస్త్వేవం మధ్వాదీనాం ద్వాదశానాం చాన్ద్రమాసానాం వసన్తాద్యృతుత్వమ్ , మలమాసస్య తు త్రయోదశస్య చాన్ద్రమాసస్య కథమృతుషు నిర్వాహః? ఉచ్యతే , యయోర్మాసయోర్మధ్యే మలమాసో దృశ్యతే తయోరుత్తరస్మిన్ తస్యాన్తర్భావః । తథాసౌ షష్టిదినాత్మకో మలినశుద్ధభాగద్వయాత్మక ఇతి మధ్వాదిశబ్దవాచ్యత్వేనోక్తేష్వన్తర్భావాన్న కాప్యనుప

పత్తేః । సౌరేష్వృతుషు బోధాయనేన మీనమేషయోర్మేషవృషభయో
ర్వా వసన్త ఇత్యభిధానాన్మీనాదిత్వం మేషాదిత్వం చ వైకల్పికం వసన్తస్యాఙ్గీ
కృతమ్ । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మీనమేషౌ రవిర్యావద్వసన్తస్తావ
దిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యావన్మేషవృషభౌ భానుర్వ
సన్తస్తావదుచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ వసన్తాద్యృతవో
ద్వేధా చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ చాన్ద్రగాః । చైత్రాద్యా అథ మీనాద్యా మేషా
ద్యా వా వివస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, “ వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్ని
మాదధీత, గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత, శరది వైశ్య ఆదధీత, వసన్తే బ్రాహ్మణ
ముపనయీత, గ్రీష్మే రాజన్యమ్, శరది వైశ్యమ్, వసన్తే జ్యోతిష్టోమేన య
జేత ” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిపురాణవిహితేషు కర్మసు చాన్ద్రస్సౌరో వా ఋతు
ర్దేశాచారానుసారేణ వికల్పతో ద్రష్టవ్యః .

అయననిరూపణమ్

అథాయనమ్ । అయత్యనేన ఋతుత్రయేణ సూర్యో దక్షిణాశాముత్త
రాశాం వేత్యృతుత్రయమయనమ్ । తథా చ శ్రుతిః — తస్మాదాదిత్యష్షణ్మా
సో దక్షిణేనైతి షడుత్తరేణ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః “ ఆది
త్యగతిముపజీవ్యాయననిష్పత్తేస్సౌరమేవైతత్, అత ఏవ విష్ణుధర్మోత్తరే సౌ
రమానమధికృత్యోక్తమ్ ‘ ॥ శ్లో ॥ ఋతుత్రయం చాయనం స్యాత్ ’
ఇతి । కేచిత్తు చాన్ద్రమానేనాయనద్వయమభ్యుపగచ్ఛన్తి, ‘ మార్గశీర్షమా
సాదిభిస్త్రిభిరృతుభిః కల్పితః కాలష్షాణ్మాసాత్మక ఉత్తరాయణమ్, జ్యేష్ఠ
మాసాదికో దక్షిణాయనమ్ ’ ఇతి । తత్ర ప్రమాణం జ్యోతిశ్శాస్త్రవా
క్యమ్ । శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానే తు మకరకర్కటసఙ్క్రాన్త్యాదిక ఏవాయ
నద్వయకాలః ” ఇతి .

సంవత్సరనిరూపణమ్

అథ సంవత్సరః । సంవత్సరో నామ అయనాద్యవయవయుక్తోఽవయ
వీ కాలవిశేషః । సమ్యగ్వసన్త్యస్మిన్నయనర్తుమాసాదయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః ।
స చ ద్వాదశమాసాత్మకః, “ ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః ” ఇతి శ్రుతేః ।
చాన్ద్రసావనసౌరమాసభేదేన సంవత్సరస్త్రివిధః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధా

త్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రసావనసౌరాణాంమాసానాంతుప్రభేదతః । చాన్ద్రసావనసౌరస్తుత్రయస్సంవత్సరాఅపి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్ద్రసంవత్సరశ్చైత్రశుక్లప్రతిపదాదికః ఫాల్గునదర్శాన్తః , సౌరస్తుమేషాదిమీనాన్తః , సావనష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరాత్రాత్మకః । పఞ్చవిధత్వం సంవత్సరస్యోక్తమాయుర్వేదే — ॥ శ్లో ॥ సౌరబృహస్పతిసావనశశధరనాక్షత్రికాఃక్రమేణస్యుః । మాతులపాతాలాతులవిమలవరాఙ్గైస్తువత్సరాః పఞ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః- గణకప్రసిద్ధాక్షరసఙ్ఖ్యయామాతులశబ్దఃపఞ్చషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితస్సౌరసంవత్సరః । పాతాళశబ్దః, ఏకషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే , తావద్దివసపరిమితకాలోబృహస్పతేస్సంవత్సరః। అతులశబ్దఃషష్ట్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితస్సావనస్సంవత్సరః । విమలశబ్దశ్చతుఃపఞ్చాశదధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితశ్చాన్ద్రస్సంవత్సరః । వరాఙ్గశబ్దశ్చతుర్వింశత్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికస్సంవత్సరఇతి । తత్రనాక్షత్రికస్యజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధైరాయుర్దాయాదావుపయోగః । బార్హస్పత్యస్తు సింహబృహస్పతిరిత్యాదివిశేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః । సౌరస్సంవత్సరో మేషాదిరాశిపురస్కారేణ ప్రవృత్తే సాంవత్సరికే వ్రతాదౌ ద్రష్టవ్యః । తథాచవ్రతం విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ భగవత్కర్మణాకేన తిర్యగ్యోనౌనజాయతే । మ్లేచ్ఛదేశేచ పురుషస్తమాచక్ష్వచవైమునే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ మేషసఙ్క్రమణేభానోస్సోపవాసో నరోత్తమః । పూజయేద్భార్గవందేవం రామంశక్త్యాయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యారభ్య — ॥ శ్లో ॥ మీనేసఙ్క్రమణేమత్స్యం వాసుదేవంచపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యన్తేన గ్రన్థేన వ్రతం విధాయాన్తే తముపసంహృతమ్ “ ॥ శ్లో ॥ కృత్వావ్రతం వత్సరమేతదిష్టం మ్లేచ్ఛేషుతిర్యక్షుచనాపిజాతే ” ఇతి । షష్ట్యధికశతత్రయసఙ్ఖ్యైర్దినైర్నిర్వర్త్యగవామయనాదౌ సావనోద్రష్టవ్యః । పక్షవిశేషే తిథివిశేషేవా ప్రతిసంవత్సరంవిహితం యత్కర్మతత్రచాన్ద్రఃసంవత్సరోద్రష్టవ్యః । తథానిరూఢపశుబన్ధప్రకరణేశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ తేనసంవత్సరేయజేత ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ స

రాప్ర్ణలోకాన్పశుబన్ధయాజ్యభిజయతి। తేనయక్ష్యమాణోఽమావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవా ॥*॥ ఇత్యత్ర చాన్ద్రః సంవత్సరో గ్రాహ్యః, చాన్ద్రతిథౌ తదనుష్ఠానవిధానాత్, "తదాద్యాస్తిథయోర్ద్వయోః" ఇత్యమరసింహేన చాన్ద్రామాసాన్తరాత్రేష్వేవ తిథిశబ్దానుశాసనాత్। 'పక్షపరిగ్రహే,' ఇత్యస్మాద్ధాతోశ్చన్ద్రస్య పఞ్చదశానాం కలానాం పూరణమపక్షయో వా యత్ర పరిగృహ్యతే స పక్షః ఇతి నిర్వచనాచ్ఛుక్లాది పక్షపురస్కారేణ ప్రవృత్తైః కర్మణి చాన్ద్ర ఏవ ద్రష్టవ్యః। యథా, శుక్లపక్షే అనన్తవ్రతం విహితమ్, "నవవర్షాణి పఞ్చచ" ఇతి సంవత్సరస్యచానన్తవ్రతాఙ్గత్వం ప్రతీయతే, తత్ర చాన్ద్రస్సంవత్సరః। యత్ర తు " ॥ శ్లో ॥ గురుత్వాశిష్యత్వా చైవతయోర్వత్సరవాసతః, ॥ శ్రు ॥ సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్।" ఇత్యాదౌ నియామకం నాస్తి, తత్రచాన్ద్రాదీనామన్యతమ ఇచ్ఛయాగృహీతవ్యః। ప్రకృతమనుసరామః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్యయస్యాం తిథౌ భవేత్। తస్యామేవతిథౌ కుర్యాదాబ్దికంతు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః పూర్వోక్తైర్వచనైః పక్షతిథిసమ్బన్ధేనాబ్దికస్య విధానాచ్చాన్ద్రస్యాబ్దస్య గ్రాహ్యత్వం ప్రతీయతే। అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ వివాహాదౌ స్మృతస్సౌరో యజ్ఞాదౌ సావనస్స్మృతః। ఆబ్దికే పితృకార్యేఽపి చాన్ద్రో మాసః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "యజ్ఞాదౌ - మాససంవత్సర సాధ్యయజ్ఞవ్రతప్రాయశ్చిత్త క్రియాదౌ, తత్ర మాససాధ్యయజ్ఞాః- మాసంవైశ్వదేవేనేత్యాది వాక్యైర్విహితాః, మాససాధ్యవ్రతాని - మాసోపవాసాదీని, మాససాధ్యప్రాయశ్చిత్తక్రియాస్తు - ॥ శ్లో ॥ గోష్ఠేవసన్ బ్రహ్మచారీమాసమేకం పయోవ్రతః। గాయత్రీజప్యనిరతో ముచ్యతేఽసత్ప్రతిగ్రహాత్ ॥*॥ ఇత్యాదివాక్యవిహితాః, సంవత్సరసాధ్యయజ్ఞాః- గవామయనాదయః, సంవత్సరసాధ్యవ్రతాని "సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్" ఇత్యాదివిహితాని, సంవత్సరసాధ్యాః ప్రాయశ్చిత్తక్రియాః- ద్వాదశవార్షికాద్యా ద్రష్టవ్యాః। ఆబ్దికే - సాంవత్సరికశ్రాద్ధే, పితృకార్యే -మాసికాదౌ, అపిశబ్దాన్మాసి సంవత్సరసాధ్యయజ్ఞవ్యతిరిక్తే సర్వస్మిన్ దేవకార్యే చాన్ద్రో

మాసః ప్రశస్యత ఇతి । ఉక్తం చ పితామహేన — ॥ శ్లో ॥ దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ మాసశ్చాన్ద్రమసః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అభిషేకే తు నాక్షత్రం సావనం వేతనాదిషు । పిత్ర్యే చాన్ద్రమసం శస్తం సౌరం స్మార్తేష్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిషేకే - రాజ్యాభిషేకే, స్మార్తేషు - వివాహాదిష్విత్యర్థః । లఘుహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశే మాసి అతీత ఇతి శేషః । అత్ర త్రయోదశగ్రహణసామర్థ్యాచ్చాన్ద్రమాస ఇతి జ్ఞేయమ్, సౌరసంవత్సరే త్రయోదశమాసాసమ్భవాత్ । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽపి కర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి సఙ్క్రాన్తిరహితసౌరమాసాసమ్భవాచ్చాన్ద్ర ఏవ గృహీతవ్యః । వృద్ధగార్గ్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం చ పూర్వేద్యురష్టకాఽమాయుగాదయః । మన్వాదయోఽక్షయా పఞ్చమ్యాదౌ చాన్ద్రౌ ప్రకీర్తితౌ ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు । భృత్యోపకల్పనాద్యౌ చ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । మాసికే అబ్దికే చ మాసాబ్దౌ సౌరౌ, ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు భృత్యోపకల్పనాదౌ చ మాసాబ్దౌ సావనావితి వ్యాఖ్యాతారః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అష్టకాఽపరపక్షౌ మావాస్యాదౌ చాన్ద్రమానతః । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదౌ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । అపరపక్షః - భాద్రపదకృష్ణపక్షః, ఆదిశబ్దాత్పూర్వేద్యురన్వష్టక్యాఽక్షయతృతీయామన్వాదియుగాదిపఞ్చమ్యాదీనాముపసంగ్రహః । వృద్ధిః - ఋణీకృతసువర్ణాదేర్వృద్ధిః, ఆదిశబ్దేన భృత్యుపకల్పనాద్యుపసంగ్రహః । త్రికాణ్డీ చ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రో మాసశ్శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మణోర్మాసికాబ్దికే । విహాయభృతివృద్ధ్యాదావితరౌ పరికీర్తితౌ ॥ * ॥ మాసికాబ్దికవ్యతిరిక్తశ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చాన్ద్రో మాసః, మాసికాబ్దికయోర్భృతివృద్ధ్యాదౌ చ, ఇతరౌ - సౌరసావనావిత్యర్థః । సపవ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ రాశౌ స్థితే సూర్యే యో మృతిం ప్రతిపద్యతే । పునస్తద్రాశిమాపన్నే భానావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రావపి —

॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ రాశౌస్థితేసూర్యే విపత్తిం యాతిమానవః । తద్రాశావే
వకర్తవ్యం పితృకార్యంమృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —॥ శ్లో ॥
న తేచాన్ద్రమసంశస్తం న శ్రాద్ధేషు ప్రశస్యతే। అస్థిరశ్చాన్ద్రమాసస్స్యా
త్ స్థిరస్సౌరోఽత్ర కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రో మాసోఽధిమాససమ్భ
వాదస్థిరః , తదసమ్భవాత్సౌరః స్థిరః । అత్ర - సౌరపరిగ్రహే , స్థిరత్వం
కారణమిత్యర్థః । అత్ర కేచిదమూలం శ్లోకమిమం వర్ణయన్తో వ్యాచక్షతే ।
॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రమానవిధానేనమానులేదివసేసతి । ఆద్యాబ్దికంప్రకుర్వీత
సౌరేణపునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమానానువర్త్యపి చాన్ద్రమానవి
ధానేన మృతదివసాత్, మానులేదివసే - పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరశతత్రయ
దివసే , ప్రథమాబ్దికం ప్రకుర్వీత ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు సౌరమానేనకు
ర్వీత , ప్రథమాబ్దికస్య చాన్ద్రమానేన కర్తవ్యత్వవిధాన సామర్థ్యాన్మా
సికాన్యపి తేనైవమానేనకర్తవ్యానీతి। తత్తు "॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రి
న్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు ॥" ఇతిపూర్వోక్త వృద్ధగార్గ్యాది వచనవిరోధాదు
పేక్ష్యమ్ । తదేవం మాసికాబ్దికవిషయే సౌరవిధిపరాణాం చాన్ద్రవిధిపరా
ణాం తత్తత్ప్రశంసాపరాణాంచ బహూనాం వచనానాం సత్త్వాత్, "తు
ల్యబలవిరోధేవికల్పః " ఇతి గౌతమస్మరణాద్వ్రీహియవవద్వికల్పః ,
సచ దేశకులాచారానురోధేన వ్యవస్థితోవిజ్ఞేయః । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥
యేనాస్యపితరోయాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేనయాయాత్స
తాం మార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ సద్భిరాచరితంయస్మాద్ధార్మికైశ్చద్వి
జాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమ
న్తురపి — ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉది
తేఽనుదితేచైవ హోమభేదోయథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయా
తమాచరంత్వాచరేద్బుధః । నగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రవిది
తాగపి ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమాసేతిథిద్వయసమ్భవే మాసికాబ్దికయోః ప
రాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహవృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే
చైవ తిథిద్వైధం యదాభవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమాజ్ఞేయా పూర్వాస్యా
త్తుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । మాసే - మాసికే , సంవత్సరే - సాంవత్సరి

కఇత్యర్థః । తథాచసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేదివసేకుర్యాదాబ్దికంమాసికంతథా । ప్రత్యాబ్దికం తథాకుర్యాచ్ఛ్రియపాఙ్క్రమోభవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిర్గ్రాహ్యా నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేమాసికేచాపి పూర్వస్మిన్దివసేకృతే । తదానీంకులహానిస్స్యాముత్తరేగోత్రవర్ధనమ్ ॥*॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥శ్లో॥ మాసికాబ్దికకృత్యేతుతిథిద్వైధంయదాభవేత్ । పూర్వత్రదోషజననముత్తరేభాగ్యసాధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసితిథిద్వైధేపరత్రాబ్దికమాసికే । తద్వత్ప్రత్యాబ్దికంకుర్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః ॥ యదిపూర్వదినేకుర్యాత్కులక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతు సర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్వితయేప్రాప్తేపూర్వత్రతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రపరతిథేస్సఙ్క్రాన్త్యపరాగదుష్టత్వేపూర్వాగ్రాహ్యా , ఉభయత్రతథాత్వేతుపరాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహసఙ్గ్రహకారః — ॥శ్లో॥ మాస్యేకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్స్యాత్పూర్వస్తస్మిన్సూర్యసఙ్క్రాన్తియుక్తే । ద్వావప్యేవం సఙ్గతౌచేత్పరస్స్యాత్సర్వంచైవంచన్ద్రసూర్యోపరాగే ॥ * ॥ ఇతి । § (మాస్యేకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్పరస్స్యాదిత్యాదినాతిథేస్సఙ్క్రమోపరాగదుష్టత్వే తత్తిథేర్వర్జనీయతే, త్వముచ్యతత్రమృతతిథౌప్రథమాదౌఖణ్డతిథివిషయశ్రాద్ధదినేవా తత్పూర్వాపరదినేవా సఙ్క్రమేసతిమృతతిథిప్రయుక్తం శ్రాద్ధం తద్దినేనకర్తవ్యమిత్యర్థోవా । యస్మిన్దినే శ్రాద్ధంకర్తవ్యత్వేననిర్ణీతంతస్మిన్నేవదినేతత్తిథౌవాతిథ్యన్తరేఽపివాసఙ్క్రమేతచ్ఛ్రాద్ధంనకర్తవ్యమిత్యర్థోవేతిసంశయః । మాస్యేకస్మిన్నితితిథేరేవగ్రహణాత్తిథౌసఙ్క్రమఏవదోషఆశ్రయణీయఇతి ప్రాప్తే , ఉచ్యతే , తత్రతిథిగ్రహణం తిథ్యుపలక్షిత దినపరం నతిథిపరమ్ , తథాచ , “ ఉత్తరేదివసేకుర్యాత్ , పూర్వస్మిన్దివసేకుర్యాత్ , యదిపూర్వదినేకుర్యాత్ ” ఇత్యాదివచనేషు — ॥శ్లో॥ పితృకార్యంతు సర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్విత

---

§ మాస్యేకస్మిన్ ఇత్యాదిః పరిహారణీయ ఇత్యన్తః కుణ్డలితో విచ్ఛార

యే ప్రాప్తేపూర్వత్రతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతివచనేషుదివసది నయోర్గ్రహణాత్ । కించ , తిథినిర్ణయేచ తిథిముపలక్షణీకృత్యతిథ్యుపలక్షితదినఏవశ్రాద్ధకరణం నిర్ణీయతే , నతుతిథివిశిష్టేదినేవాతిథివిశిష్టాపరాహ్ణేవా। తథాహి , కుతపమారభ్యయావదపరాహ్ణం శ్రాద్ధస్యముఖ్యకాలః, మధ్యాహ్నసాయాహ్నావపి గౌణకాలౌ , అన్తతోఽగత్యారాత్రేః ప్రథమయామోఽపి , ఏతేషు కాలేషుశ్రాద్ధక్రియమాణేతత్కాలేతయాతిథ్యా భవితవ్యమితి ననియమః , కింతు , యావదపరాహ్ణంవా అపరాహ్ణైకదేశే వా దినద్వయేఅపరాహ్ణేతిథ్యభావే పూర్వదినే సాయాహ్నేవాతిథిసమ్భవే శ్రాద్ధకరణకాలేతిథ్యన్తరేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । ఏవంమాససమ్బన్ధోఽప్యూహనీయమ్ । యస్మిన్దినేఅపరాహ్ణేతన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం నాస్తి, తద్దినే శ్రాద్ధకరణకాలేతన్మాససమ్భవేఽపిశ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । తస్మాత్తన్మాసమృతతిథిస్పృష్టదినస్యైవ శ్రాద్ధదినత్వేన గ్రహణాత్ప్రాధాన్యాత్తద్దినఏవసఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయః , నతుపూర్వాపరదినేతత్తిథౌసఙ్క్రమఇతికృత్వాశ్రాద్ధార్హదినం పరిహరణీయమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాస్యేకస్మిన్ద్వినక్షత్రేద్వేతిథీచభవిష్యతః । ఆదితఃపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ * ॥ ఇతివచనం కేరళాది దేశాన్తర విషయమ్ , దేశాన్తర ఏవమృతదిననక్షత్ర ఏవాన్నాబ్దికాదికరణాత్ । తత్సహచర్యాత్పూర్వ తిథివచనమపి దేశాన్తరవిషయమ్। అస్మిన్దేశేతుపరతిథేరేవగ్రహణేవచనబాహుళ్యదర్శనాదాచార బాహుళ్యాచ్చపరస్మిన్నేవశ్రాద్ధంకార్యమ్ । యద్వా , పఞ్చదశస్వపితిథిషు తథాసప్తవింశనక్షత్రేష్వపి కామ్యశ్రాద్ధం విహితమ్ , తద్విషయంవా । నను , దినస్యైవసంక్రాన్తిదోషావిచారణీయశ్చేత్ అహోరాత్రయోరపి సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయోవాఽవిశేషస్మరణాత్, " మాస్యేకస్మిన్ద్వౌతిథీచేత్ " ఇతి " సౌరమాసేతిథిద్వైధే" ఇతిచతత్తిథ్యుపలక్షితదినస్యైవ గ్రహణాదహోరాత్రయోరపిదినశబ్దవాచ్యత్వాత్షష్టిఘటికాపరిమితేషుసఙ్క్రమః పరిహర్తవ్యఏవ। అత్రకేచిదాహుః , సఙ్క్రాన్తితర్పణవిషయేఅర్ధరాత్రాదధస్తాత్సఙ్క్రమణేపూ

గ్రన్థో బహుషు పుస్తకేషు నదృశ్యతే .

ర్వదినే మధ్యాహ్నస్యైవోపరిక్రియా , అర్ధరాత్రాత్పరం చేదుత్తరదినే
ప్రహరద్వయమితివిధానాదర్ధరాత్రాత్పరం సఙ్క్రమే దోషో నాస్తీతి , త
దసత్ , అస్యనియమస్య అయనద్వయే వ్యభిచారాత్ । అన్యేతు , ఉపాక
ర్మవిషయే అర్ధరాత్రాత్పూర్వం గ్రహణం చేదుపాకర్మ న కర్తవ్యం పరం చే
త్కర్తవ్యమితి వచనస్య సత్త్వాత్తద్వద్భవత్వితి , తదప్యసాధు , విషయభే
దాత్ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ । ఏకాదశ్యా ఉదయే ఘటికామాత్రసద్భా
వే యథా తద్దినే ఉపవాసః , ఏవమపరాహ్ణామృతతిథిసద్భావే తద్దినం శ్రా
ద్ధదినం తదేవ సఙ్క్రాన్తిదుష్టమ్ , నతు సముద్రస్నానే అమావాస్యాదివత్తి
థివిశిష్టే కాలే శ్రాద్ధమ్ , దివైవ శ్రాద్ధకరణాత్ । అత ఏవ తత్ర సఙ్క్రాన్తి
దోష ఇత్యపి న వాచ్యమ్ , రాత్రేః ప్రథమయామస్యాపి గౌణకాలత్వేన
శ్రాద్ధస్యాఙ్గీకారాత్ । తస్మాదహోరాత్రమధ్యే సఙ్క్రాన్తిదోషః పరిహ
రణీయః) స్మృత్యన్తరే విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నహని సఙ్క్రాన్తేః
పరం మధ్యం దినం భవేత్ । ఆబ్దికం తత్ర కుర్వీత హ్యన్యథా గ్రాహ్యము
త్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయత్రాపి సఙ్క్రాన్తిదోషే ఆవర్తనాదర్వాగ్య
ది సఙ్క్రాన్తిస్తదా పూర్వత్ర , ఆవర్తనాత్పరం చేత్పరత్రేత్యర్థః । ఉభ
యోః కర్మకాలస్య దుష్టత్వే యత్ర తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం తత్ర కు
ర్యాత్ । తదుక్తం సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసే తిథిర్ద్వైధే మాసి
కాబ్దికయోః పరా । సా చోపరాగసఙ్క్రాన్తిదుష్టా చేత్పూర్వకా మతా ॥ ద్వ
యోర్దోషేఽర్కసఙ్క్రాన్తిరర్వాగావర్తనాద్యది । పూర్వాఽపరాఽన్య
థా గ్రాహ్యా కర్మకాలే ద్వయోరపి ॥ దుష్టే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం
యత్ర సా మతా ॥ * ॥ ఇతి .

సౌరతిథ్యలాభే చాన్ద్రతిథిగ్రహణప్రతిపాదనమ్

సౌరమాసే మృతతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసమృతతిథిర్గ్రాహ్యా । త
దాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ సౌరే యది దినం శూన్యం తదా చాన్ద్రవిధాన
తః । పూర్వమాసే కృతం చేత్తాన్యత్పిత్రూణాం తృప్తికారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సౌరాలాభే తతః పూర్వం కృతం చేత్సఫలం భవేత్ ।
ఉత్తరస్మిన్కృతే మాసి తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః —

॥ శ్లో ॥ సౌరమానవిధానేతు మృతమాసేతిథిర్నచేత్ । పూర్వమాసే తదా కుర్యాదుత్తరేమాసిమఃఖదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికాదిత్రిమాసేషుమృతాహోనభవేద్యది । పూర్వమాసితిథౌకుర్యాన్మాసికంచాబ్దికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌరమాసేస్యాత్సజాతీస్త్రిరహితేతిథౌ । సౌరమాసేయదితిథిర్నస్యాచ్చాన్ద్రమాసేస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సౌరేమాస్యేకస్మిన్ తిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ , తత్రసజాతీస్త్యుపరాగదోషే పూర్వస్యామ్ , తత్రైవంచేత్పరస్యామ్ , ఉభయత్రాప్యేవంచేత్పరస్యామ్ , క్వచిత్సౌరేతిథ్యభావే చాన్ద్రేమాసికుర్యాత్ ॥*॥ ఇతి । తస్మిన్ చాన్ద్రేక్షయంగతేసతి తదుత్తరమాసే తిథిగ్రాహ్యా । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసేతిథ్యభావే మాసికాబ్దికయోరపి। చాన్ద్రోగ్రాసోభవేద్గ్రాహ్యస్తస్మింశ్చాన్ద్రేక్షయంగతే॥ తదుత్తరేమాసితిథిర్గ్రాహ్యాపూర్వత్రనేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యదాశుక్లప్రతిపది ధనుస్సఙ్క్రాన్తిర్దర్శమధ్యే మకరసజాతీస్త్రిశ్చ తదాధనుస్సౌరవా దర్శస్యాసమాప్త్యానతస్య మార్గశీర్షత్వమ్ , మకరస్థౌరవా తత్సమాప్త్యాతస్య పౌషత్వమేవ , మార్గశీర్షస్తు లుప్తఇత్యేవం కదాచిత్సంభావితేక్షయమాసేసతి ధనుర్మాసామావాస్యామృతతిథిస్తదుత్తరమాసే గ్రాహ్యేత్యర్థః .

ఆబ్దికపరిత్యాగే ప్రత్యవాయోక్తిః

ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయమాహామరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞానినోమూర్ఖాః స్త్రియోఽథబ్రహ్మచారిణః । మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణప్రభాసఖణ్డయోశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు । అతోవిప్రేర్నతత్త్యాజ్యం ప్రాణైఃకణ్ఠగతైరపి ॥ మృతేఽహనిపితుర్యస్తు నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్ । మాతుశ్చైవ వరారోహే వత్సరాన్తేమృతేఽహని ॥ నాహం తస్యమహాదేవి పూజాంగృహ్ణామినోహరిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మన్వాదిభోయ్యయుగాదిస్తు సహస్రగుణతోఽధికః । యుగాదేశ్చాయనద్వన్ద్వమయనాదివిషువద్వయమ్ ॥ విషుద్వయా

ద్వ్యతీపాతో వ్యతీపాతాత్తుద్వాదశీ । ద్వాదశ్యాస్తు తథాదర్శో దర్శాత్రిపుత్రాస్తు వార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అథ వ్యగశ్చాతురశ్చైవ విహీనశ్చ ధనైస్తథా । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత హేమ్నా వా ద్విజసత్తమః ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే త్వన్నమాత్రంతు పాచయేత్ । పైతృకేనతుసూక్తేన హోమంకుర్యాద్విచక్షణః ॥ అత్యన్తద్రవ్యహీనశ్చేచ్ఛక్త్యాదద్యాద్గవాంతృణమ్ । స్నాత్వాచవిధివద్విప్రః కుర్యాద్వాతిలతర్పణమ్ ॥ అథవా రోదనంకుర్యాదత్యుచ్చైర్విజనేవనే । దరిద్రోఽహంమహాపాపీ వదన్నితి విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ భోజకోయస్తు వైశ్రాద్ధం నకరోతిఖగాధిప । మాతాపితృభ్యాం సతతం వర్షేవర్షేమృతేఽహని ॥ సయాతినరకం ఘోరం తామిస్రంనామనామతః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ ఊషరేతు యథాక్షిప్తం బీజం నప్రతిరోహతి । తథాచతద్భవేత్తేషాం యన్నదత్తంమృతేఽహని ॥*॥ మృతాహే యన్నదత్తమన్యత్రదత్తం తన్నిష్ఫలం భవేత్ , అతో మృతాహే అవశ్యం దాతవ్యమిత్యభిప్రాయః । తథా — ॥ శ్లో ॥ షణ్ణితాజ్ఞాని నోవాఽపి మూర్ఖా వ్యామోహితపవనా । మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యంగ్రహణె చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాంచమరణే నరకీస్యాదతోఽన్యథా ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధీయతిథికాలాదినిరూపణమ్

కర్మకాలవ్యాపినీతిథిరత్రగ్రాహ్యా । యదాహవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మణోయస్యయఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః । తయాకర్మాణికుర్వీత హ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యోయస్యవిహితఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్మకాలశ్చ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వభావిన్యేకోద్దిష్టేమధ్యాహ్నః , తదుత్తరభావిని మాసికాబ్దికాదావపరాహ్ణః । తథాచవృద్ధగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్సైకోద్దిష్టేతిథిర్భవేత్ । అపరాహ్ణవ్యాపినీస్యాత్పార్వణే సాతిథిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రా

ర్ధం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టంతుతత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నేతత్ప్ర
కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యా
హ్నే నవశ్రాద్ధాదికంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యాహ్నశ్చ - సప్తమాష్ట
మ నవమముహూర్తాత్మకః , తేచముహూర్తాః , గన్ధర్వకుతపరౌహి
ణసంజ్ఞకాః । తథాచాహ్నఃపఞ్చదశముహూర్తాఃస్మర్యన్తే ॥ శ్లో ॥ రౌ
ద్రశ్శ్వేతశ్చమైత్రశ్చ తథాసాలవిదఃస్మృతః । సావిత్రోవైశ్వదేవశ్చగన్ధ
ర్వఃకుతపస్తథా ॥ రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవోనిఋతిస్తథా । శమ్బరోవి
జయశ్చైవ బోధఃపఞ్చదశస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేపఞ్చదశసూర్యోద
యమారభ్యక్రమాద్దివాముహూర్తాః , క్రమశోనిశ్యపి । తథావిష్ణుధర్మో
త్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రింశన్ముహూర్తాశ్చతథాత్వహోరాత్రేణకీర్తితాః ।
తత్రపఞ్చదశ ప్రోక్తా రాత్రిర్దివాతథా ॥ దివసశ్చయదారామవృ
ద్ధింసమనుగచ్ఛతి । తదాశ్రితముహూర్తానాం తదావృద్ధిఃప్రకీర్తితా ॥ దిన
వృద్ధిర్యదారామ దోషాహానిస్తదాభవేత్ । తదాశ్రితముహూర్తానాం
హానిర్జ్ఞేయాతదాతదా ॥ * ॥ ఇతి । యథోక్తనానాత్మకత్రింశన్ముహూ
ర్తోపేతస్యసావనాహోరాత్రస్య యదహః పఞ్చదశ ముహూర్తాత్మ
కం తస్యాహ్నో భాగమతభేదేన పఞ్చధావికల్ప్యన్తే , ద్వేధాత్రే
ధా చతుర్ధా పఞ్చధాపఞ్చదశధా , ఇతి పఞ్చ భేదాః । తత్ర ద్వేధావిభాగః
స్కాన్దపురాణే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్తుపూర్వాహ్ణోహ్యపరాహ్ణస్త
తః పరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యమనురాహ ॥ శ్లో ॥ యథా
చైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాద
పరాహ్ణోవిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రేధావిభాగశ్శాతాతపేనదర్శి
తః — ॥ వా ॥ తస్మాదహరహః పూర్వాహ్ణేదేవా అశనమభ్యవహ
రన్తి , మధ్యందినేమనుష్యాః , అపరాహ్ణేపితరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదే
వ విభాగమభిప్రేత్యసమామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ ఋగ్భిఃపూర్వాహ్ణేదివిదే
వఈయతే । యజుర్వేదేతిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః । సామవేదేనాస్తమయే మ
హీయతే । వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతిసూర్యః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్రు ॥ పూర్వాహ్ణోవైదేవానాంమధ్యందినోమనుష్యాణామపరా

ష్ఠాః పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్ధా విభాగమాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణః ప్రహరః పూర్వో మధ్యాహ్నః ప్రహర స్తతః । అపరాహ్ణ స్తృతీయస్స్యాత్సాయాహ్నశ్చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చధా విభాగం వ్యాస ఆహ — ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః । మధ్యాహ్న స్త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణోఽపి తాదృశః ॥ సాయాహ్న స్త్రిముహూర్తస్తు సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధపరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ లేఖాప్రభృతి సూర్యస్య ముహూర్తాస్త్రయ ఏవ తు । ప్రాతస్తు సస్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పఞ్చమః ॥ సఙ్గవస్త్రిముహూర్తోఽథ మధ్యాహ్న స్తత్సమః స్మృతః । తత స్త్రయో ముహూర్తాశ్చ హ్న్యపరాహ్ణో విధీయతే ॥ పఞ్చమోఽథ దినాంశో యస్సాయాహ్నఇతి స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । సాదిస్థాతృ దేవతాః పఞ్చ భాగాన్సమామ్నాయన్తి ॥ శ్రు ॥ దేవస్య సవితుః ప్రాతః, మిత్రస్య సఙ్గవః, బృహస్పతేర్మధ్యన్దినమ్, భగస్యాపరాహ్ణః, వరుణస్య సాయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చదశధా విభాగశ్శఙ్ఖేన దర్శితః ॥ శ్లో ॥ రౌద్రశ్చైత్ర స్తథా మైత్ర స్తథా సాలకటః స్మృతః । సావిత్రశ్చ జయన్తశ్చ గాన్ధర్వః కుతప స్తథా ॥ రౌహిణశ్చ విరిఞ్చశ్చ విజయో నైరృతిః స్మృతః । మహేన్ద్రో వరుణశ్చైవ బోధః పఞ్చదశః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ తత్ర పఞ్చధా విభాగపక్షస్య బహుశ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాత్ప్రాయేణైతమేవ పక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్రవర్తన్తే, త్రేధా విభాగస్తు సోమయాగే సవనత్రయే ఉపయుజ్యతే, యథోక్తేషు పఞ్చసు కాలేషు యాని విహితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వయం కృత్వా తయోర్గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞయా ద్వేధా విభాగో దర్శితః, చతుర్ధా విభాగస్తు ప్రకరణబలాద్గోభిలస్మృత్యుక్తకర్మవిశేషేషు ద్రష్టవ్యః, పఞ్చదశధా విభాగో ముహూర్తకర్మవిశేషోపజీవనేన విధినిషేధప్రవృత్తే ర్జ్యోతిశ్శాస్త్రే ప్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే తు — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చధా పఞ్చదశధా త్రేధా ద్వేధా చ వా పరమ్ । విభక్తం మునయః ప్రాహు స్తత్రాద్యస్సమ్మతో మమ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర - తేషు పక్షేషు, ఆద్య - పఞ్చధావ

చదశధావత్త్వౌ, మనుసమ్మతావిత్యర్థః । యస్తునవధావిభాగఅత్రైవ ప్రదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతరార్తస్సఙ్గవశ్చరుగ్ణోమధ్యాహ్నసన్తపా । అపరాహ్ణః ఖనిస్సాయం నవధాభిద్యతేత్వహః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర ఆర్తరుగ్ణసన్తపఖనీనాం స్మృతిషువినియోగాదర్శనాన్నవధావిభాగఉపేక్ష్యః । ఏవంచసతిపఞ్చస్వహ్నోభాగేషుతృతీయోమధ్యాహ్నభాగఏకోద్దిష్టేగ్రాహ్యః, తత్రైకోద్దిష్టస్యోపక్రమెకుతపస్యపూర్వోత్తరభాగావిచ్ఛయావికల్పితౌ । తదాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కుతపప్రథమేభాగఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్ । ఆవర్తనసమీపేవా తత్రైవనియతాత్మవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । సమాప్తికాలమాహ శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఆరభ్య కుతపేశ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞోవిధిమాస్థాయరౌహిణంతు నలఙ్ఘయేత్ ॥ రౌహిణంలఙ్ఘయేద్యస్తుజ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపివా । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధంపితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । యద్యపిపార్వణశ్రాద్ధస్యాపికుతపేప్రారమ్భస్సమానస్తథాపిసమాపనం తస్యకాలాన్తరఏవ । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నోముహూర్తావిఖ్యాతాదశ పఞ్చచసర్వదా । తత్రాష్టమోముహూర్తోయస్సకాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమెభాస్కరోయస్మాన్మన్దీభవతిసర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భోవిశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచరౌహిణసమాప్తిప్రతిపాదకం యద్వచనమస్తితత్సర్వమేకోద్దిష్టవిషయం వేదితవ్యమ్ । తదేవమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధేమధ్యాహ్నస్యకర్మకాలత్వాత్ “॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్సైకోద్దిష్టేతిథిర్భవేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్త్రిముహూర్తవ్యాపినీతిథిర్గృహీతవ్యేతిస్థితమ్ । అత్రనిర్ణేతవ్యోవిషయష్షోఢాభిద్యతే — పూర్వేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, అపరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్రతద్వ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్రతదవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్రసామ్యేనతదేకదేశవ్యాపిత్వమ్, వైషమ్యేణతదేకదేశవ్యాపిత్వంచేతి । తత్రపూర్వేద్యురేవాపరేద్యురేవవామధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యేతయోః పక్షయోర్మధ్యా

హ్నవ్యాపిత్వస్యైవనిర్ణాయకత్వాన్నకోపిసన్దేహః, “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిః పూర్వాపరాఽపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఉభయత్రచతద్వ్యాపిత్వతదవ్యాపిత్వరూపయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్ । తథాచసతి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణస్తదాజ్ఞేయః పిత్ర్యేషుచశుభావహః । దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః ॥ ఉదయేచతథాపిత్ర్యే దైవేచైవతుకర్మణి । దేవకార్యేతిథిజ్ఞేయాయాయస్యామభ్యుదితోరవిః ॥ పితృకార్యేతిథిజ్ఞేయాయాయస్యామస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇత్యాదీన్యపరాహ్ణసాయాహ్నాస్తమయవ్యాపివిషయాణిపిత్ర్యసామ్యవచనాన్యనుగృహీతానిభవన్తి, ఉభయత్రసామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌఖర్వాదివాక్యం ద్రష్టవ్యమ్, తచ్చపార్వణప్రస్తావేయోజయిష్యతే । వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌతు, యదాపూర్వేద్యుర్మహతీతదామహత్త్వానుగ్రహాత్సామాన్యవచనానుగ్రహాచ్చపూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్, యదాతుపరేద్యురేవమహతీతదాసామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్యాపిమహత్త్వమేవాదరణీయమ్ । యదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః । మహతీంతత్రతద్విద్ధాం ప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥ * ॥ ఇత్యనేనైవన్యాయేనాత్రాపిపరేద్యురేవానుష్ఠానం ద్రష్టవ్యమితి కాలనిర్ణయాదావుక్తోయమేకోద్దిష్టనిర్ణయః । ఏతచ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే ॥ ” ఇతిసపిణ్డీకరణాత్పూర్వంయదేకోద్దిష్టంవిహితం తత్రైవమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిః, నతు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః ॥ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణాత్పరమపివిహితఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, “ పితౄణామపరాహ్ణేస్యాత్ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణేనపితృత్వం ప్రాప్తస్యసర్వస్యాఽప్యవిశేషేణాపరాహ్ణవిధానాదిత్యాహుః । అత్రకశ్చిత్సఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యేవర్తనకాలికీద్విదివసేయద్యేవమత్రాధికాశస్తాతత్రసమాక్షయేయదితదాపూర్వాఖువృద్ధౌపరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్సమాఽపిచపరామధ్యాహ్నయోఽసాసనచేత్పూర్వైవేతితిథిస్సపిణ్డనకృతేప్రాజ్ఞైర్మాసికేనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి.

పార్వణశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథపార్వణశ్రాద్ధకాలస్యనిర్ణయః । తస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః । తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేపితౄణాంతుతత్ప్రదానం విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణోవిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకృత్యమపరాహ్ణేపితృక్రియా । గ్రహణేనిశివాకార్యానరాత్రౌపైతృకంపునః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాంతుహ్యపరాహ్ణానుయాయినీ । సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తంరవిర్యాతిపితరస్తాముపాసతే । తిథింతేభ్యోఽయతోదత్తోహ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిశ్చ — అపరాహ్ణః పితృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ చోదనాదపరాహ్ణస్యగజచ్ఛాయోపదేశనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యాస్మృత్యాచాపరాహ్ణస్యపార్వణశ్రాద్ధాఙ్గత్వేన విధానాత్తథాస్మృత్యాగజచ్ఛాయాయాః పార్వణాఙ్గత్వేన విధానాత్సాచాపరాహ్ణేభవతీత్యపరాహ్ణోదర ఇత్యర్థః । తదుక్తంభరద్వాజేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమేయాచ్ఛాయాపూర్వతో ముఖీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాందత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాయాత్మనశ్ఛాయాదర్శేసాస్యాదాపరాహ్ణికీ । గజచ్ఛాయాహిసాప్రోక్తాపితౄణాంతృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకర్మహ్యపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను , సాయాహ్నవ్యాపినః క్వచిత్కర్మకాలత్వంస్మర్యతే “ ॥ శ్లో ॥ దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః । ఉదయేచతథాపిత్ర్యేదైవేచైవహికర్మణి ॥ ” ఇతి , మైవమ్ , యమేనప్రతిషిద్ధత్వాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తఃస్యాచ్ఛ్రాద్ధంతత్రనకారయేత్ । రాక్షసీతామసీవేళాగర్హితాసర్వ

కర్మసు ॥” ఇతి। తర్హి, పఞ్చనాడీవచనం నిర్విషయం స్యాదితి చేన్న, కేనాపి నిమిత్తేనాపరాహ్ణాసమ్భవే గౌణకాలతాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్। అతఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం తథావిధిః ॥ * ॥ ఇతి। వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞః శ్రద్ధయోపేతస్సమ్యక్పాత్రేనియోజకః। రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణశ్శ్రియః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి। నను, సాయాహ్నేఽపి యథాకథంచిత్ప్రత్యూహస్తదా కిం శ్రాద్ధస్య లోప ఏవ కిం వా రాత్రావపి కర్తుం శక్యతే, తత్ర లోప ఏవేతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః, ముఖ్యకాలగౌణకాలత్వయోరపి నిషేధాత్। ముఖ్యకాలత్వం ప్రతినిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా। సన్ధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే చైవాచిరోదితే ॥ * ॥ ఇతి। న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర నిషిధ్యేత ఇతి శఙ్కనీయమ్, శాతాతపేన విశేషితత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్। సూర్యోదయముహూర్తే చ సన్ధ్యయోరుభయోస్తథా ॥” ఇతి, గౌణకాలత్వమపి వ్యాసవ్యాఘ్రపాదాభ్యాం పర్యుదస్తం రాత్రేః, పూర్వమ్ “ రాహోరన్యత్ర ” ఇతి తాభ్యాముక్తత్వాత్। తస్మాదహ్నిశ్రాద్ధాసమ్భవే లోప ఏవేతి ప్రాప్తే బ్రూమః, న తావద్రాత్రిశ్రాద్ధస్య సర్వాత్మనా నిషేధో వక్తుం శక్యః, ఆపస్తమ్బేన రాత్రౌ శ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్, “ న చ నక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాభోజనసమాపనాత్ ” ఇతి। నను, సన్ధ్యాసమీపే ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిః ప్రసక్తా, తాదృశస్తు ప్రారమ్భః స్కన్దేన నిషిద్ధః ॥ శ్లో ॥ ఉపసన్ధ్యం న కుర్వీత పితృపూజాం కథంచన। స కాల ఆసురః ప్రోక్తశ్శ్రాద్ధం తత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, మైవమ్, సన్ధ్యాసమీపస్య ముఖ్యకాలత్వనిషేధాత్। గౌణకాలత్వం తు పూర్వమభిహితమ్, తత్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిస్సమ్భావ్యతే। నన్వేవమపి రాత్రౌ సమాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే న త్వారమ్భ ఇతి చేత్, మైవమ్, ఆరమ్భస్యాపి సమాప్త్యుపలక్షణీయత్వాత్, ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయబాహుళ్యస్మరణాత్। తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపి చ శంస

శంసన్తిశ్రాద్ధం కేచనసూరయః । పిత్ర్యాణాందినభాగిత్వాత్త్యాగదోషఇ తిస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితృకర్మాణిసర్వాణి ప్రేతకర్మాణియానిచ । రాత్రావపిచకర్తవ్యాన్యత్ర భుక్త్యాదినాచరే త్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాంతుదివాభావేయదిరాత్రా వపీరితమ్ । పైతృకంకర్మమునిభిర్గ్రాహ్యమేతచ్చసజ్కటే ॥ శ్రాద్ధక ర్మనిశాకాలేకర్తవ్యంమనుజైర్భువి । మధ్యపిణ్డాశనం పత్న్యైస్వభు క్తించనకారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచి త్కర్తవ్యంనిత్యంకర్మవిజానతా । నప్రాప్తస్యవిలోపోఽస్తిపైతృకస్యవి శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దివోదితానికర్మాణిప్ర మాదాదకృతానివై । యామిన్యాఃప్రథమేయామేతానిసర్వాణికారయే త్ ॥ * ॥ ఇతి । " దివాశ్రాద్ధక్రియాయాంఅసమ్భవేరాత్రావారమ్భ సమాపనేకార్యే " ఇతి కాలనిర్ణయకృన్మతమ్ । అన్యేతు " రాత్రి శ్రాద్ధవచనానిసర్వాణిదివారబ్ధవిషయాణి , ఆపస్తమ్బేనరాత్రిశ్రాద్ధం ప్రతిషిధ్యతత్సమాపనమాత్రస్య విధానాత్ " ఇత్యాహుః । అపరే తు " — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యంశ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః రాత్రిశ్రాద్ధమాత్రస్యనిషేధాద్దివారబ్ధస్యాపిశ్రాద్ధస్యరా త్రిసమాపనంనాస్తి , అపరేద్యుర్ద్వివైవశ్రాద్ధశేషకరణమ్ " ఇతివదన్తి। తదైవాపస్తమ్బవచనంహరదత్తేనాన్యథావ్యాఖ్యాతమ్ , " నచనక్తంశ్రా ద్ధం కుర్వీత , శ్రాద్ధకర్మణ్యారబ్ధే కరణవిఘ్నేన మధ్యేయద్యాదిత్యోఽస్త మియాత్తదాశ్రాద్ధశేషంనకుర్వీతఅపరేద్యుర్ద్వివైకుర్వీత " ఇతి , " ఆరబ్ధేచా భోజనమాసమాపనాదన్యత్రరాహుదర్శనాత్ " ఇతితద్వచనమపి తేనవ్యా ఖ్యాతమ్, " పూర్వేద్యుర్నివేదనప్రభృతిఆపిణ్డనిధానాన్మధ్యేకర్తుర్భోజ ననిషేధః , ' అన్యత్రరాహుదర్శనాత్ ' ఇతినచనక్తమిత్యస్యాపవాదః, రా హుదర్శనేనక్తమపికుర్వీత " ఇతి। కేచిత్తు - " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్ప న్నేహ్యవిజ్ఞాతేమృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యంకృష్ణపక్షేవిధుక్ష యే ॥ " ఇతిమరీచిస్మరణాద్దివాశ్రాద్ధాసమ్భవేతద్దినే శ్రాద్ధప్రతినిధీనామ న్యతమంకృత్వాతన్మాసిక్రృష్ణైకాదశ్యమమావాస్యాయాంవాశ్రాద్ధంక

ర్తవ్యమిత్యాహుః । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్। నను, “ ॥శ్లో॥ రాత్రేరన్యత్రకుర్వాణశ్శ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాదపరాహ్ణావస్ముఖ్యత్వేనవాసాయాహ్నవద్గౌణత్వేనవా ప్రాతస్సఙ్గవావపికర్మకాలౌ ప్రసజ్యేయాతామ్, నాయందోషః, శివరాఘవసంవాదే ప్రాతఃకాలస్యనిషిద్ధత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రాతఃకాలేతున శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతద్విజోత్తమః । నైమిత్తికేషు శ్రాద్ధేషు నకాలనియమఃస్మృతః ॥ ” ఇతి । యద్యపిసఙ్గవోనసాక్షాన్నిషిద్ధః, తథాపికుతపముహూర్తే ముఖ్యోపక్రమస్య గాన్ధర్వముహూర్తేఽగౌణోపక్రమస్యాభిధానేసతి అర్థాన్నిషేధః పరిశిష్యతే, తథాశివరాఘవసంవాదఏవ — ॥ శ్లో ॥ గ్రహాదివ్యతిరిక్తస్యోపక్రమే కుతపఃస్మృతః । కుతపాదథవాఽప్యర్వాగ్భసనం కుతపోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహః - గ్రహణమ్, ఆదిశబ్దేన సఙ్క్రాన్త్యాది నిమిత్తముచ్యతే, తస్యచనిమిత్తాధీనత్వాన్నకుతపోనియన్తుంశక్యతే, ఇతరస్యతు సాంవత్సరికాదేరస్తినియమః, సచముఖ్యఉపక్రమకాలః, కదాచిత్కార్యవశాచ్ఛ్రాద్ధస్య సహసాకరణీయత్వేసతికుతపాదర్వాచీనోగాన్ధర్వోఽప్యుపక్రమకాలతయాఽభ్యనుజ్ఞాయతే, కుతపస్య ముఖ్యత్వఞ్చానేకవచనవిహితత్వాదవగన్తవ్యమ్। తత్రకుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవిశ్యభానుఃస్వచ్ఛాయాంశఙ్కువద్యత్రతిష్ఠతి । సకాలఃకుతపోనామ మన్దీభూతస్య సంజ్ఞయా ॥*॥ ఇతి । నారదః — ॥శ్లో॥ సంత్యజ్యసప్తమంభాగమష్టమంక్రమతేయదా । సకాలఃకుతపోజ్ఞేయో మన్దీభూతస్య సంజ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాత్పరతోయస్తు నవమాత్పూర్వతఃస్థితః । ఉభయోరపిమధ్యస్థః కుతపస్సఉదాహృతః ॥ * ॥ ఇతి । సచకుతపోముఖ్యత్వాద్వాయుపురాణే ప్రశస్యతే — ॥ శ్లో ॥ దివసస్యాష్టమేభాగే మన్దీభవతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామ పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కుతపాత్పూర్వోత్తరయోః గాన్ధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమకాలత్వం సూచయితుం ఛత్రిన్యాయేన ముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన వ్యాజహారనారదః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నే త్రిముహూర్తంతుయదాచలతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామపితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥*॥

ఇతి । కుతపేప్రక్రాన్తస్య సాయాహ్నాదర్వాచీనస్సర్వోఽపి ముఖ్యకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తావిఖ్యాతా దశపఞ్చచసర్వదా । తత్రాష్టమోముహూర్తోయస్సకాలఃకుతపఃస్మృతః ॥ అష్టమో భాస్కరోయస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకంహ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నను , అపరాహ్ణస్యాన్తిమోభాగోనిషిద్ధః , తథాచయమః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేప్రహరేప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతేనరః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతాచనరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేప్రహరేప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధంకురుతేద్విజః । తదన్నంరాక్షసోభుఙ్క్తే నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి , అపరాహ్ణస్యాన్తిమేన పాదన్యూనముహూర్తేనసహ సాయాహ్నశ్చతుర్థప్రహరోభవతీతి చేత్ , సత్యమ్ , తత్రసాయాహ్నభాగకటాక్షేణాయంనిషేధః , నత్వపరాహ్ణభాగకటాక్షేణ । తామేతాంవివక్షాంవిశదీకర్తుం యమోవచనాన్తరేణసాయాహ్నంనిరాచకార — ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధంతత్రనకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్య ముఖ్యకాలత్వం నప్రతినియతమ్ , శుక్లపక్షేవ్యభిచారాత్ , తథాచమార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ శుక్లపక్షేతుపూర్వాహ్ణే శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః । కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణేతు రౌహిణంతు నలఙ్ఘయేత్ ॥*॥ ఇతి , నైషదోషః , అత్రశుక్లపక్షకృష్ణపక్షయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్ “ దేవానుద్దిశ్యక్రియమాణం శ్రాద్ధందైవమ్ , తచ్చఫలకామినఉత్సాహహేతుతయాచిత్తప్రసాదం జనయతీతిశుక్లశబ్దేనాభిధీయతే , పిత్ర్యంతుపితృమరణాదిస్మారకతయాచిత్తకాలుష్యంజనయతీతికృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే , శుక్లస్యదైవస్యకర్మణఃపక్షఃశుక్లపక్షః , యదాదైవంశ్రాద్ధం కరిష్యామీతిబుద్ధిస్తదైవేత్యర్థః , ఏవమితరత్రాపియోజనీయమ్ । ఏవంచసత్యపరాహ్ణే నపార్వణశ్రాద్ధంవ్యభిచరతి రౌహిణంతు నలఙ్ఘయేదిత్యేకోద్దిష్టవిషయమ్ । యద్వా పాతప్రతీతఏవార్థోవచనస్యపరిగృహ్యతే , తదాపూర్వోదాహృతంవచనజాతం

నిఖిలమపి వ్యాకులీభవేత్ " ఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । అన్యే
త్వాహుః ॥ " మార్కణ్డేయవచనమిదం యుగాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ , తదా
హబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌశుక్లౌ ద్వౌతథాకృష్ణౌ యుగాదింము
నయోవిదుః । శుక్లేపౌర్వాహ్ణికీ గ్రాహ్యా కృష్ణేచైవాపరాహ్ణికీ ॥ * ॥
ఇతి । తస్మాద్యుగాదిశ్రాద్ధం పూర్వపక్షే విహితం పూర్వాహ్ణే సఙ్గవాత్ప
రం పఞ్చదశనాడ్యభ్యన్తరే కుర్యాత్ , అపరపక్షే విహితమపరాహ్ణే ఆవర్త
నాత్పరం సార్ధముహూర్తాభ్యన్తరే కుర్యాత్ , రౌహిణంతు న లఙ్ఘయేది
త్యుక్తత్వాత్ , అనేనైవ న్యాయేన పూర్వపక్షవిహితశ్రాద్ధస్య సర్వస్యా
పి పూర్వాహ్ణే సార్ధముహూర్తః కాలః " ఇతి । తదేవం పార్వణశ్రా
ద్ధస్య గ్రహణాదిశ్రాద్ధవర్జితస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః కుతపః ప్రారమ్భకా
ల ఇతి స్థితమ్ । ఆబ్దికాదౌ కిం పూర్వవిద్ధా తిథిర్గ్రాహ్యా ఉతోత్తరవిద్ధేతి వివ
క్షాయాం దేవస్వామీ బ్రూతే " యస్మిన్ కాలే యద్విహితం కర్మణః
ప్రక్రమోపసంహారయుక్తం తస్మిన్ కాలే తస్యాం తిథౌ , యస్మిన్నహని స
మ్భావయితుం శక్యతే తదుత్తరం పూర్వం వా గృహీతవ్యమ్ " ఇతి ।
ఏవం చ కుతపాపరాహ్ణోభయవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్తం భవతి , య
దా తదుభయవ్యాపినీ సమ్భవతి తదా కేవలాపరాహ్ణవ్యాపిన్యపి గ్రాహ్యా ,
" పిత్ర్యే చాపరాహ్ణికీ " " అపరాహ్ణః పితౄణాం తు " " యాఽప
రాహ్ణోనుయాయినీ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । నను కేవలాపరాహ్ణవ్యాప్త్యేవ
కేవలకుతపవ్యాపిన్యపి స్మృత్యన్తరే ప్రతీయతే , — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్న
వ్యాపినీ యా స్యాత్తిథిః పూర్వాఽపరాఽపి వా । తత్ర కర్మాణి కుర్వీత హ్రా
సవృద్ధీ న కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి , మైవమ్ , వచనాన్తరసంవాదేనాస్యైకో
ద్దిష్టవిషయత్వేనోపపత్తేః । అపరాహ్ణవ్యాప్తిరప్యేకోద్దిష్టన్యాయేన షోఢా
భిద్యతే , తత్ర పూర్వేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనేన ,
" ॥ శ్లో ॥ క్షయాహస్యతిథిర్వ్ప్రాయదిఖణ్డతిథిర్భవేత్ । వ్యాప్తాపరాహ్ణి
కాయాం తు శ్రాద్ధం కార్యం విజానతా ॥ " ఇతి నారదవచనేన చ సా గ్రా
హ్యా । పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనాత్ప్రారమ్భకాలస
మ్భవాచ్చ ప్రశస్తతరా । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే బౌధాయనఆ

హ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్య చ యా తిథిః । క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా వృద్ధౌ కార్యా తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । అతీతస్య - మృతస్య । అత్ర గ్రాహ్యతిథేర్వృద్ధిక్షయాభ్యాం న నిర్ణయః , కింతు తదుత్తరతిథివృద్ధిక్షయాభ్యామ్ , కుతః , అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభిధానాత్ । పూర్వేద్యురామధ్యాహ్నావసానం పూర్వతిథిః ప్రవృత్తా , తతోఽపరాహ్ణైకాపక్రమమారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసానపర్యన్తత్వే సతి మృతాహతిథేర్ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వం భవతి , తచ్చ త్రిముహూర్తవృద్ధావేవ సమ్పద్యతే న తు క్షయేణ , తథా సతి " క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా " ఇత్యేతన్నోపపద్యతే , ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వీకారే త్విదం వచనముపపద్యతే । యదోత్తరతిథిస్సాయాహ్నం ప్రవిశతి తదా తిథివృద్ధిః , తత్ర పరేద్యురనుష్ఠానం న్యాయ్యమ్ , కుతపమారభ్య కృత్స్నశేషముఖ్యకాలవ్యాపిత్వాత్ । యదా ఉత్తరస్మిన్నపరాహ్ణేఽపక్షీయతే తదా మృతతిథిః పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా , ఉత్తరవిద్ధాయాస్తస్యా జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియయా అపరాహ్ణవ్యాపిత్వేఽపి పారిభాషిక్యా స్మార్తప్రక్రియయా తదవ్యాపిత్వాత్ । తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదౌ తు భవేద్యావద్ధ్రాసో వృద్ధిః పరేఽహని । తావాన్ హ్రాసశ్చ పూర్వేద్యురదృష్టేఽపి స్వకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తిథ్యాదావిత్యాదిశబ్దేన నక్షత్రయోగౌ గృహ్యేతే , తిథినక్షత్రయోగేషు క్షీయమాణేషు క్షయో యావద్ఘటికాపరిమితో భవతి తావద్ఘటికాపరిమితః క్షయస్తేభ్యః పూర్వేషు తిథినక్షత్రయోగేషు జ్యోతిశ్శాస్త్రేణాదృష్టోఽపి స్మార్తపరిభాషయా గృహీతవ్యః । ఏవం వృద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా । తథా సతి ప్రకృతే హ్యుత్తరతిథేరపరాహ్ణే యావాన్ క్షయస్తావాన్ పూర్వేద్యుర్గ్రాహ్యతిథౌ యోజనీయః । తథా సత్యుత్తరవిద్ధా మృతతిథిర్నాపరాహ్ణవ్యాపినీ, పూర్వవిద్ధా తు తద్వ్యాపినీతి సైవ గృహీతవ్యా భవతి । ఉత్తరతిథేస్సామ్యే తు దేవస్వామివచనాదుత్తరవిద్ధైవ గ్రాహ్యేతి నిర్ణయః । యదా దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణస్పర్శాభావస్తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । తదాఽఽహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ న ద్వ్యహవ్యాపినీ చేత్స్యాన్మృతాహే తు యదా తిథిః । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహూర్తా భవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ న ద్వ్యహవ్యాపినీ చే

త్సాయన్మృతాహస్యచయాతిథిః । పూర్వస్యాం నిర్వపేత్పిణ్డానిత్యాఙ్గిరస
భాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణాస్పర్శాభావఉభయోస్సమానః ,
ప్రారమ్భకాలేతు కుతపపరేద్యుస్తిథిసద్భావోవిశిష్యతే , తత్ర పరవిద్ధై
వకుతోనగ్రాహ్యేతిచేత్ , గుణాధిక్యాత్పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా , ప
రేద్యుఃకుతపవ్యాప్తిరేకోగుణః , పూర్వేద్యుస్తిథిమూలసమ్బన్ధస్త్రిము
హూర్తమస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతిగుణద్వయమ్ । తిథిమూలసమ్బన్ధస్యప్రా
శస్త్యంనారదీయపురాణేదర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేమూలం తిథేః ప్రో
క్తం శాస్త్రజ్ఞైఃకాలకోవిదైః । తథైవదేవకార్యేషు తిథేరన్త్యం ప్రశస్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । సౌరపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మూలంహిపితృతృప్త్యర్థం
తిథేరుక్తంమహర్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయవ్యాప్తేః ప్రాశస్త్యమాహ
మనుః — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తంరవిర్యాతిపితరస్తాముపాసతే । సాపితృ
భ్యోయతోదత్తాహ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః —
॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమయవేళాయాంకలామాత్రాఽపియాతిథిః । సైవప్ర
త్యాబ్దికేశ్రాద్ధే నేతరాపుత్రహానిదా ॥ * ॥ ఇతి । నచాపరాహ్ణవేళా
యామవిద్యమానతయా కర్మకాలవ్యాప్తిరహితాయాస్తిథేరనుపాదేయ
త్వం శఙ్కనీయమ్ , ఆద్యాయాస్తద్వ్యాప్తేర్విద్యమానత్వాత్ । అత
ఏవ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టాపూర్ణాని
గద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పార్వణేమరణే
నౄణాం తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా । పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాంస్పృష్టా
పూర్ణానిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఉదితేదైవతంభానౌ
పిత్ర్యంచాస్తమితేరవౌ । ద్విముహూర్తస్త్రిరహ్నాయాసాతిథిర్హ
వ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యథాక్రమముదయే ద్విముహూర్తా తిథిర్దై
వేకర్మణిగ్రాహ్యా , సాయంత్రిముహూర్తాకవ్యేగ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం
చసతి — ॥ శ్లో ॥ దర్శంచపూర్ణమాసంచపితుస్సాంవత్సరందినమ్ । పూ
ర్వవిద్ధమకుర్వాణోనరకంప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి నారదవచనమ్ , “ య
స్యామస్తంరవిర్యాతి ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తమన్వాదివచనజాతంచ అప
రాహ్ణద్వయస్పర్శాభావే సాయంత్రిముహూర్తవ్యాపితిథిగ్రహణపరం

ద్రష్టవ్యమ్ । త్రిముహూర్తవ్యాపిన్యభావే తు గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ త్రిముహూర్తా న చేద్గ్రాహ్యా పరైవ కుతపే హి సా । కుర్వీత కుతపే శ్రాద్ధం సాయాహ్నవ్యాపినీ న చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణైకదేశవ్యాపినీ తదాఽపి వైషమ్యేణ తద్వ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యమ్ । తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీ చేదాబ్దికస్య యదా తిథిః । మహతీం తత్ర తద్వృద్ధిం ప్రశంసన్తి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సామ్యేన ఉభయత్ర వ్యాప్తిశ్చ గ్రాహ్యతిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్యతే । తత్ర గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్రా త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వదర్పాపరా కార్యా హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । ఖర్వ - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయే సమా, దర్ప - వృద్ధిపక్షే అపరాహ్ణద్వయే సమా, హింస్రా - క్షయపక్షే అపరాహ్ణద్వయే సమా, ఇతీహ వివక్షితోఽర్థః । ఉక్తం చ కాలనిర్ణయసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ కుతపాద్యపరాహ్ణాన్తవ్యాప్తిరాబ్దిక ఉత్తమా । తదభావేఽపరాహ్ణస్య వ్యాపికా గృహ్యతాం తిథిః ॥ క్షయే పూర్వోత్తరా వృద్ధౌ వ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః । న గ్రాహ్యతిథిగౌ వృద్ధిక్షయౌ పూర్వతిథేస్తు తౌ ॥ సామ్యే తూర్ధ్వతిథిర్గ్రాహ్యా పరవిద్ధైవ వృద్ధివత్ । న స్పృశత్యపరాహ్ణం చేత్పూర్వా స్యాత్కుతపే వృథా ॥ వైషమ్యేణైకదేశస్య వ్యాప్తౌ గ్రాహ్యా మహత్త్వతః । సామ్యేన చేత్క్షయే పూర్వా పరా స్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః ॥ వృద్ధిసామ్యక్షయా గ్రాహ్యతిథిగా నోర్ధ్వగా ఇహ ॥ * ॥ ఇతి । షడ్ధర్మ్యే — ॥ శ్లో ॥ సాయన్తన్యపరత్ర చేన్మృతతిథిస్సైవాబ్దికే మాసికే గ్రాహ్యా సాద్వ్యపరాహ్ణయోర్యది తదా యత్రాధికా సా మతా । తుల్యా చేదుభయోఽపరాహ్ణసమయే పూర్వా న చేత్సా ద్వయోః పూర్వైవ త్రిముహూర్తగాఽస్తసమయే నో చేత్పరైవోదితా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికేఽప్యేవమేవ తిథిర్గ్రాహ్యాఽపరాహ్ణికీ । ఉభయత్ర తథాత్వే తు మహత్త్వేన వినిర్ణయః ॥ సమత్వే పూర్వవిద్ధైవ హ్యయథాత్వేఽపి సా యది । త్రిముహూర్తాభవేత్సాయం సర్వేష్టోఽయం వినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇత్యాబ్దికతిథినిర్ణయః.

ప్రథమాబ్దికాదీనాం విభక్తైః పృథగనుష్ఠానమ్

ప్రథమాబ్దికాదిని శ్రాద్ధాని విభక్తైః పుత్రైస్సర్వైరపి పృథగేవ కార్యాణి “ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ ” ఇత్యేవకారేణ ఊనాబ్దికపర్యన్తస్యైవానేకకర్తృకత్వవ్యావృత్తిప్రతీతేః, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకపాకే నివసతాం పితృదేవద్విజార్చనమ్ । ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవ స్యాద్గృహే గృహే ॥ విభక్తా భ్రాతరస్సర్వే స్వస్వార్జితధనాశ్రయైః । దర్శాబ్దికాదికం పిత్రోః శ్రాద్ధం కుర్యుః పృథక్పృథక్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాచ్చ । అత ఏవ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ విభక్తైస్తు పృథక్కార్యం ప్రతిసాంవత్సరాదికమ్ । ఏకేనైవావిభక్తేషు కృతే సర్వైస్తు తత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నస్థానగతైః పుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికం పృథక్కార్యమన్యశ్రాద్ధాని సమ్భవే ॥ * ॥ ఇతి .

అన్నేనైవాబ్దికాదివిధిః

ఏతచ్చ సాంవత్సరికశ్రాద్ధమన్నేనైవ కార్యమ్ । తదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పుష్పవత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నా వాఽఽమేన నక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి —, ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చ ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత న తత్కార్యం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । కేచిన్మాతాపిత్రోః క్షయాహాదృత ఇతి చతుర్థపాదం పఠిత్వా పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేన కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వచనమిదం వ్యాఖ్యాతమ్ “ మాసమ్ - మాసికమ్, సంవత్సరమ్ - సాంవత్సరికమ్, తద్వ్యతిరిక్తమ్, యదమావాస్యాది నియతమస్తి తత్ర భార్యారజోదర్శనాదినా శ్రాద్ధవిఘ్నే సత్యామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ ” ఇతి । అన్యైస్తు వ్యాఖ్యాతమ్ “ నియతమమావాస్యాది శ్రాద్ధం మాసికం సాంవత్సరికం చ వర్జయిత్వా అన్యశ్రాద్ధే ఆపదాదినా విఘ్నే సతి తత్రామశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ” ఇతి । తథా చ కాలాదర్శే —

॥ శ్లో ॥ రజస్వలాజ్ఞనోఽనగ్ని ర్విదేశస్థోఽపి వాఽఽబ్దికే। దర్శాదావపినా మేన శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। రజస్వలాఽజ్ఞనాయస్యసతథా విధః, అనగ్నిః-ఔపాసనాగ్నిరహితః, విదేశస్థః - ప్రవాసీ, ఏవంవిధోఽపవాదిద్విజః, మృతాహే దర్శాదావపినామేన శ్రాద్ధమాచరేత్, కింత్వన్నేనైవకుర్యాదిత్యర్థః। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ విదేశగో వాఽపిగతాగ్నికో వా రజస్వలాయామపి ధర్మపత్న్యామ్। శ్రాద్ధంమృతాహేవిదధీత పక్వైర్నచామదానేననపఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। మృతాహవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధస్య విఘ్నేత్వామశ్రాద్ధమాహ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవాసీచ యస్య భార్యారజస్వలా। సిద్ధాన్నేన నకుర్యాత్సఆమంతస్యవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశేరజస్యపి। హ్యామశ్రాద్ధం ద్విజైఃకార్యం శూద్రైఃకార్యం సదైవహి ॥ * ॥ ఇతి। కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచ ప్రవాసే పుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతయస్యభార్యారజస్వలా ॥*॥ ఇతి। వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవే దేశకాలానాం విప్లవే సముపస్థితే। ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి ॥ * ॥ ఇతి। నచైతాదృశవచనైర్మాసికాబ్దికయోరపాద్యమశ్రాద్ధం ప్రాప్నోతీతి వాచ్యమ్, "మాససంవత్సరాదృతే" "నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని" ఇతివిశేషవచనైరామశ్రాద్ధస్య తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వావగమాత్। యత్తుస్మృత్యన్తరే భార్యాయాం రజస్వలాయాం మృతేఽహని శ్రాద్ధనిషేధవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుసంప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా। శ్రాద్ధంతత్రనకర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా। పఞ్చమేఽహని తచ్ఛ్రాద్ధం నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ఏతాదృశస్యవచనస్యాయం విషయః, అపుత్రాయాఃపత్న్యాఏవ పత్యుర్మృతాహశ్రాద్ధేఽధికారాద్యదాసారజస్వలాస్యాత్తదామృతేఽహనిశ్రాద్ధం నకర్తవ్యమ్, కింతు పఞ్చమేఽహనికర్తవ్యమితి। తథాచశ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాతుయదాభార్యా సంప్రాప్తేభర్తురాబ్దికే। రజస్వలా

భవేత్సాతు తత్కుర్యాత్పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రభాసఖణ్డేఽపి — ॥శ్లో॥ సాశుద్ధాస్యాచ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానాన్నారీరజస్వలా । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేచ పఞ్చమేఽహనిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయాదౌ విశేషోఽభిహితః "అన్యేతు — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసంప్రాప్తే యస్యభార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధం తత్రనకర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి శ్లోకగౌతమవచనమన్యధాపరితాఽ శ్రాద్ధాదౌకర్మణి భార్యయాసహైవాధికారశ్రవణాత్తస్యాం రజోదర్శనదూషితాయామధికారేనివృత్తేముఖ్యకాలమతిక్రమ్యపఞ్చమేఽహనిశ్రాద్ధం కర్తవ్యమితిమన్యన్తే, తత్రైకభార్యేణ మృతాహశ్రాద్ధం రజోదర్శనరూపవిఘ్నేపరమకాలఏవ కర్తవ్యమ్, భార్యాన్తరయుక్తేనత్వధికారానపాయాన్ముఖ్యఏవ కాలే కర్తవ్యమితిచ, యదత్రయుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్" ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయాం భార్యాయాం త్రయాహం యఃపరిత్యజేత్ । సవై నరకమాప్నోతి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పిత్రోర్మృతదినేప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వా విసర్జయేత్ ॥" ఇత్యాదిస్మరణాదేకపత్నీకోఽపి " భార్యాయాం రజస్వలాయాం పిత్రోర్మృతాహఏవాన్నేన సాంవత్సరికంకుర్యాత్ " ఇతి యుక్తమిత్యాహుః । ఆపదాదినావిఘ్నేసతి విశేషమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నే చావిజ్ఞాతేమృతేఽహని । కుర్యాదన్నేన కృష్ణాయామేకాదశ్యాం విధుక్షయే ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయే - అమావాస్యాయామ్ । కార్ష్ణాజినిరపి — ॥శ్లో॥ ఆపన్నోఽప్యాబ్దికంనైవకుర్యాదామేన కర్హిచిత్ । అన్నేన తదమాయాంతు కృష్ణైవా హరివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యపిచనామేన తన్మాసిహరివాసరే । కృష్ణఇన్దుక్షయేవాఽపికుర్యాదన్నేనవార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆశౌచాన్తరితశ్రాద్ధవిశేషః

ఆశౌచేనవిఘ్నితేసతి విశేషమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దేయేప్రత్యాబ్దికేశ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరంకుర్యాత్తన్మాసీన్దుక్షయేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచానన్తరకరణాసమ్భవే దర్శేవా కుర్యా

మిత్యర్థః । అతఏవ ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ శుచీభూతేన దాతవ్యం యా తిథిః ప్రతిపద్యతే । సాతిథిస్తత్ర కర్తవ్యా నత్వన్యా వై కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శుచినా తావచ్ఛ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, తత్ర ముఖ్యకాలే కర్తుశ్శుద్ధ్యభావే శుద్ధ్యనన్తరం యా తిథిః, ప్రతిపద్యతే - లభ్యతే, సా గ్రాహ్యా, ఆశౌచ మస్తాతు న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే త్వన్తరా మృతసూతకే । అమాయాం వా ప్రకుర్వీత శుద్ధా వేకే మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । అమాయామితి కృష్ణైకాదశ్యా అప్యుపలక్షణమ్ । తథా చ “ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే ” ఇతి పూర్వోక్త మరీచి వచనం ద్రష్టవ్యమ్ । ఋష్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్తే త్వాశౌచం జాయతే యది । ఆశౌచే తు వ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆబ్దికే చైవ సంప్రాప్త ఇతి విశేషణాద్దర్శాదిశ్రాద్ధస్య నిత్యత్వేఽపి కాలాన్తరే విధానాభావేన లోప ఏవ । యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ వర్షశ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే పిత్రో రాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్న స్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహని ॥ ” ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధోపక్రమానన్తరమాగతాశౌచవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహేపి తృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే క్వచిత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । శ్రాద్ధోపక్రమశ్చ కుతపకాలే ద్వితీయవరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రారమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతి వచనం కుతపకాలవరణాదూర్ధ్వమారబ్ధపాకక్రియావిషయమిత్యేతత్సర్వమధస్తాన్నిరూపితమ్ .

గ్రహణాదిసమ్భవే సాంవత్సరికశ్రాద్ధవిధిః

సాంవత్సరికశ్రాద్ధే చన్ద్రగ్రహణాదిసమ్భవే సంగ్రహకారః— ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగే తు పిత్రోశ్శ్రాద్ధ ఉపస్థితే । హేమ్నా వాఽఽమేన వా కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । ఉపోష్య తద్దినం సమ్యక్పరేఽహ్ని శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ— ॥ శ్లో ॥ దర్శే రవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । ఆమశ్రాద్ధంతు

కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపి వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణే తు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌ తు పఞ్చమే ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే సూతకాన్మృతకాదపి । సోమసూర్యోపరాగాభ్యాం శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ భుజేర్నిషేధకాలే తు శ్రాద్ధకాలో భవేత్తదా । ఆమశ్రాద్ధం తు కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపి వా ॥ * ॥ ఇతి । భోజననిషేధకాలశ్చ వృద్ధవసిష్ఠేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యగ్రహే తు నాశ్నీయాత్పూర్వం యామచతుష్టయమ్ । చన్ద్రగ్రహే తు యామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురైర్వినా ॥ సన్ధ్యాకాలే యదా రాహుర్గ్రసతే శశిభాస్కరౌ । తదహర్నైవ భుఞ్జీత రాత్రావపి కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవిస్తరం ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శేఽర్కవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నా కుర్యాదామేన వా సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాఽప్యయమర్థః - నిషేధాదన్నేనాసమ్భవే సతి హేమ్నా ఆమేన వా కుర్యాదితి । ఏవం చ కర్మకాలాత్ప్రాగేవ ముక్తే సూర్యగ్రహణే అపరాహ్ణే శ్రాద్ధమన్నేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతమేవ విషయమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికస్య చాలభ్యయోగేషు విహితస్య చ । సమ్ప్రాప్తే దేవతాభేదాచ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహణార్ధోదయాదిరలభ్యయోగః । గ్రహణనిమిత్తశ్రాద్ధమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్న కర్తవ్యం శ్రాద్ధం ఖలు విచక్షణైః । తయోరపి చ కర్తవ్యం యది స్యాద్రాహుదర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు నాస్తిక్యాత్పఙ్కే గౌరివ సీదతి ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వే వర్ణాః సూతకే చ మృతకే రాహుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర రాహుదర్శనగ్రహణాత్సంక్రాన్త్యాదిష్వాశౌచే శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమిత్యుక్తం భతి । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధమామేన కర్తవ్యమ్ । తథా బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కటేఽన్నద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని ।

ఆమశ్రాద్ధంసంగ్రహేచ ద్విజశ్శూద్రవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటేచ అన్నాభావేచప్రవాసాదౌచేత్యర్థః .

శ్రాద్ధోద్దేశ్యనిరూపణమ్

పితుర్మృతాహే పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయఏవోద్దేశ్యాః, మాతుర్మృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహ్యఏవదేవతాః। తదుక్తం సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ పితుఃప్రత్యాబ్దికం కార్యముద్దిశ్యైవత్రిపూరుషమ్ । వర్గాన్తరం నవృణుయాదవృతంచేన్నిష్ఫలంభవేత్ ॥ పుంసాంమృతాహేపురుషాఏవభోజ్యానతుస్త్రియః । ఏవం స్త్రీణాం మృతాహేఽపి స్త్రియఏవనచాపరే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుఃకుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని । మోహాచ్చేదన్యథాకుర్యాద్రౌరవం నరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుఃకుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని । యదికుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవకుర్యాన్నసపత్నీకానామ్, మాతుర్మృతాహేమాత్రాదీనామేవకుర్యాదిత్యర్థః । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం భోజ్యామాతౄఃప్రతిద్విజాః । స్త్రీణామేవతుతస్మాత్తుమాతృశ్రాద్ధమిహోచ్యతే ॥*॥ఇతి। మాతౄఃప్రతి-మాతృపితామహీప్రపితామహీరుద్దిశ్య, భోజ్యాద్విజాః, పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం స్త్రీణామిహపృథగేవైతచ్ఛ్రాద్ధంయస్మాత్తస్మాన్మాతృశ్రాద్ధముచ్యతఇత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరంవిద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవిధిః ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాంచమృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధంమాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవ మాతుస్సహసపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానేతుసాపిణ్డ్యంజనకేన సహాత్మజః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమాబ్దికశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేపిత్రాదీన్ భోజయేద్యదిశాతయేత్ । తథాపితుర్మృతాహేతు నపూజ్యామాతరఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్నాశయేద్ద్విజసత్తమః। తథాపితుర్మృతాహేఽపి నభోజ్యాస్తత్ స్త్రియః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి। నాశయేత్ - నభోజయేదిత్యర్థః। పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధే సమాయాతే తత్తద్వర్గం నిమన్త్రయేత్। వర్గాన్తరం నవృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ మాతృశ్రాద్ధం మాతృవర్గవరణే నైవకారయేత్। తత్రపిత్రాదివర్గస్యవరణే మాతృహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలం దద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని। వర్గైకస్య వచో యేషామన్యేషాం తు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। యేషామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానాం మాతృపితామహీప్రపితామహీనాం వా, వచః - ఉద్దేశ్యతోక్తిః, తేషామేకస్య వర్గస్య నిషిద్ధేఽపిపరదినే తిలోదకం దద్యాత్, అన్యేషామ్ - అనుద్దిష్టానామ్, వర్జయేదిత్యర్థః। తతశ్చైకస్య వర్గస్య తిలోదకవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్య భవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతి ద్విజః ॥ ” ఇతివిష్ణుస్మరణాచ్చ, “ ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం ముక్త్వా తథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశ। ప్రత్యాబ్దికం చ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితి స్థితిః ॥ ” ఇతి కాత్యాయనేన ప్రత్యాబ్దికపర్యుదాసేన షట్పిణ్డవిధానాచ్చైకస్యైవ వర్గస్యోద్దేశ్యత్వమ్। అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతృమృతాహే మాత్రాదయ ఏవ భోజ్యా నపిత్రాదయః, నిషేధాదయుగ్మత్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి। “ నిమన్త్రయేత త్ర్యవరాన్సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ ” “ అయుగ్మాంస్త్ర్యవరానన్నర్థాపేక్ష్యోభోజయేత్ ” ఇతి మన్వాపస్తమ్బాదిభిరయుగ్మబ్రాహ్మణభోజనం విహితమ్, తత్ర పిత్రాదీనామపి భోజనే అయుగ్మత్వవిరోధ ఇత్యర్థః। తత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యేనకేనాపి మాతుస్సాపిణ్డ్యే యత్రాష్టకాదిషు మాతృశ్రాద్ధం పృథగ్విహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాదిషు వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మృతేఽహని। మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ ” ఇతి, తత్ర పితామహ్యాదిభిరేవ పార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవం పితృశ్రాద్ధే పిత్రాదయ ఏవ భోజ్యా న మాత్రాదయః, అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ — ॥ వా ॥ యద్యపి మాతృభ్యః పృ

థగేవపిణ్డదానదర్శనమ్, తథాఽపితాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి, హోమాభిమర్శనయోః పృథక్త్వాదర్శనాత్పితృమాత్రర్థబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యాసఙ్కలనేనతత్త్వయుక్తత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ । అపిచ "అష్టకాదిషువృద్ధౌచ" ఇతివచనాదష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాసిశ్రాద్ధాదౌపృథక్త్వాభావస్స్పష్టఏవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । "పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతృవర్గస్యాపితత్రతృప్తిర్భవతి ॥" ఇత్యుక్తంచన్ద్రికాయామ్ । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ స్వేనభర్త్రాసమం శ్రాద్ధం మాతాభుఙ్క్తేస్వదైవతమ్ । పితామహీతథాస్వేన స్వేనైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి । స్వదైవతమ్ - పార్వణశ్రాద్ధమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణేకృతే । పత్నీపతిపితౄణాంతు తస్మాదంశేషుభాగినీ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్పితృభ్యఃప్రదీయతే । సర్వత్రాంశహరామాతా త్వితిధర్మేషునిశ్చయః ॥*॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్భర్త్రాసమంశ్రాద్ధంమాతాభుఙ్క్తేస్వధాశనమ్ । పితామహీస్వధాం స్వేనతథైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏభిర్వచనైస్సపిణ్డీకరణోత్తరకాలం పత్యాదిదైవత్యేశ్రాద్ధేపృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతౄణాంసహభావేన దేవతాత్వం భవతీత్యేతావన్మాత్రమభిధీయతే, నతుయేనసహ సపిణ్డీకరణంకృతం తద్దైవత్యేశ్రాద్ధేసహభావేన దేవతాత్వమ్, ఏషువచనేషుతథావిధవిశేషానవగమాత్ । తతశ్చ పితామహ్యాదిభిస్సహసపిణ్డీకృతాయామష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాతుర్నపృథక్శ్రాద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ శ్వశ్ర్వాదిసాపిణ్డ్యేఽపిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదౌపిత్రాదిభిరేవ సహ మాత్రాదయో భుఞ్జతే, అర్ఘ్యసంసర్గేణభర్తృసాహిత్యస్యైవోక్తేశ్చ, తదర్థంహి పిత్రర్ఘ్యేషుమాత్రర్ఘ్యసంసర్గంకుర్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాష్టకాదిష్వేవపృథక్త్వవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తేషు యుగాదిమన్వాదిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదిషుపృథగుద్దేశాభావోఽవగమ్యతే । యత్తుచతుర్వింశతిమతేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తినారీణాం పృథక్శ్రాద్ధంమహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి, తదష్టకాదివిషయమ్, అత్ర "అష్టకాదిషువృద్ధౌచ" ఇ

తివచనం పూర్వముక్తమ్ । తథా జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం తథా వృద్ధిం మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథా ముక్త్వా స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । అత్ర మాతుః పృథక్ఛ్రాద్ధమన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయిత్వైకం స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తి నారీణామన్యత్రాపి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర-అష్టకాదిషు । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । మహాలయే గయాయాం చ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషు మాతుః పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మహాలయే । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ వ్యతీపాతే మృతేఽహని ॥ మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టకాదౌ మాతృపితామహీప్రపితామహ్యాః పృథక్తత్ర విహితదేవతాభిస్సహోద్దేశ్యాః, మాతృశ్రాద్ధే తు తా ఏవోద్దేశ్యాః, అష్టకాదివృద్ధిమహాలయోపరాగవ్యతీపాతవ్యతిరిక్తేషు పతిభోజనేన తాసాం సహ తృప్తిరిత్యర్థః । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుః కుర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ సపత్నీకత్వహానేఽపి పితుదార్ఢ్యం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥ * ॥ ఇతి, తస్యార్థః - మాతరిస్థితాయామపి పితామహ్యాదీనాం దార్ఢ్యం పిణ్డం తిలోదకం చ సమాచరేదితి । ఏవం చ పితృమృతాహే పితృపితామహప్రపితామహానామేవోద్దేశ్యత్వం మాతృమృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవోద్దేశ్యత్వం న పిత్రాదీనామితి స్థితమ్ । నను మాభూత్పితృమృతాహే మాతురుద్దేశ్యతా తద్విధాయకవచనాభావాత్ । మాతుర్మృతాహే తు “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర యోజయేత్ । అపూజితే తు పితరి మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ॥ ” ఇతి విధిబలేన పితురుద్దేశ్యతా స్యాదితి చేత్, అత్ర కేచిదాహుః “ వచనమేతదాపస్తమ్బినాం మాతృమృతాహే పిత్రాదిసాహసపిణ్డదానవిధిపరమ్, అతఏవ

"మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే" ఇత్యుక్తమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ పార్వణః స్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృమృతాహే పిత్రాదేరేవ పార్వణో మాత్రాదేరేవ భోజనమ్, స్త్రీసపిణ్డనే పిత్రాదేరేవ భోజనమ్, ఉభయత్ర వర్గద్వయస్యాపి పిణ్డదానమిత్యర్థః । ఏతచ్చాపస్తమ్బినామ్, అన్యేషాం తు యథాసూత్రం ద్రష్టవ్యమ్ । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ పార్వణపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః శ్రాద్ధే తు పిత్రాదీన్ పార్వణపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ । పిణ్డపార్వణమాపరిత్యజ్య శ్రాద్ధం చ కురుతే యది ॥ సన్తతేస్తు వినాశాయ సమ్పదో హరణాయ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే పార్వణదేవతాః । పితామహాదయో హ్యేవ తత్ ముద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ మన్త్రే అముష్మా ఇతి బలాత్పితరో పార్వణదేవతాః । యే చ త్వామనుయాశ్చేతి బలాత్పిణ్డాంస్తు వర్గయోః ॥ పత్నీపతీనాం శ్రుత్యుక్తభేదరాహిత్యవైభవాత్ । సప్తాహుతీనాం పిత్రాదేరుద్దేశాచ్చరితార్థతా ॥ పిత్రోః శ్రాద్ధే సమాయాతే పార్థక్యేనాథవా సహ । సప్తాహుతీస్తు జుహుయాన్నోద్దేశో మాతురిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరే పునరాహుః "॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ ॥" ఇతి వచనం పార్వణపిణ్డదానమాత్రవిధానపరం న భవతి, కిన్తు పిత్రాద్యుద్దేశేన భోజనమపి తేన విధీయతే । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతేఽహ్ని సంప్రాప్తే పితరం భోజయేత్పురా । మాతరం భోజయేత్పశ్చాద్ద్వయోః పిణ్డాన్ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । శివధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వాఽపి మాతుర్మరణసమ్భవే । పిత్రా సహైవ యద్భుక్తం తస్యాస్తృప్తికరం భవేత్ ॥ పిత్రా హీనా జనన్యాస్తు మాసికాదీన్ కరోతి యః । తత్కులస్య చ నాశః స్యాత్తస్యాస్తృప్తిర్న జాయతే ॥*॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం తూభయసామాన్యం మాతుర్మృతదినే సతి । భర్తురాధిక్యభావేన హ్యుభౌ చ పరిపూజయేత్ ॥ గరీయసీ తు పుత్రస్య మాతా సమ్భరణాదృతా । పాలనాద్భరణాద్భర్తా గరీయాంస్సర్వదా తథా ॥ * ॥ నార

దః — ॥ శ్లో ॥ భర్తురాధిక్యభావేన తస్యాస్తృప్తిర్హి శాశ్వతీ । మాతృప్రీతిం సమన్విచ్ఛన్ పితృప్రీతిం తథాఽఽచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మాతరం పితరం చైవ సమత్వేనైవ పూజయేత్ । న్యూనాతిరేకం కుర్వాణస్తామసీం గతిమాశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతాహే పితరో హి భోజ్యాః పిణ్డప్రదానం తు సహైవ మాత్రా । మాతుర్మృతాహే పితృవర్గపూర్వం భోజ్యాః స్త్రియః పిణ్డవిధౌ షడత్ర ॥ * ॥ ఇతి । జీవపితృకస్య మాతృశ్రాద్ధవిశేషమాహతుః శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి మాతా చేన్నిధనం గతా । పితృస్థానే స్వపితరం తత్స్థానేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః “ ॥ శ్లో ॥ వర్గాదిర్యది జీవేత్తు తం వర్గం పరివర్జయేత్ ॥ ” ఇతి వచనాత్పితరి జీవతి సతి మాతృశ్రాద్ధే పితృవరణం కృత్వా తత్స్థానే స్వపితరం తూష్ణీం భోజయేత్, మాతృస్థానే చ వరణపూర్వకమన్యం భోజయేదితి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపి తం శ్రాద్ధే స్వకం పితరమాశయేత్ ॥ పితా యస్య తు వృత్తః స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పితామహోఽపి తచ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవితస్తు పితా యస్య మాతా చేన్నిధనం గతా । తూష్ణీం నివేశ్య పితరం వరయేన్మాతృవర్గజాః ॥ హోమకార్యం తదా తాసాం నాస్త్యేవ పితృవర్గతః । పిణ్డప్రదానమూహేన వర్గయోరుభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । హోమకార్యం తాసాం నాస్తి పితృవర్గస్యైవ హోమః, “ ॥ శ్లో ॥ పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే హోమదేవతాః । పితామహాదయో హ్యేవ తదుద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ యో వా జీవతి పితృణాం తం భోజయేత్, పితృస్థాన ఇత్యేకే, జీవతామజీవతాం వా దేయమేవేతి హిరణ్యకేతుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ । న జీవన్తమితి ప్రాహుర్గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ॥ * ॥ ఇతి । జీవన్తం పితరం న వరణపూర్వకం పూజయేదిత్యర్థః । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ “ జీవపితృకస్య పిత్రాదీనాం హోమపిణ్డదాననిషేధపరమేతత్ ” ఇతి, త

త్, “ పితాజీవేన్మృతామాతా , పిణ్డప్రదానమూహేన ” ఇతిపూర్వోక్త వచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాచపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ జీవ పితృకస్యమాతుశ్శ్రాద్ధేపితుః పిత్రాదిభ్యో మాతామహాదిభ్యో వాఽఊహేనో వర్గద్వయస్యపిణ్డ దానం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు “ పితరంతత్రపూజయేత్ ” ఇత్యాదివచనానాం జీవపితృకమాతృశ్రాద్ధవిషయత్వాత్ “ యోనిగోత్ర మాత్రాసమ్బన్ధాః ” ఇతిసగోత్రస్యనిమన్త్రణనిషేధాత్, అనిమన్త్రి తస్య శ్రాద్ధపఙ్క్తౌ భోజనదానే “ శ్రాద్ధకర్తా వ్రతానాంతు ” ఇత్యా దినాదోషాభిధానాత్, “ నజీవన్తమితిప్రాహు గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ” ఇతిపాద్మపురాణవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధంమను రబ్రవీత్ ॥ ” ఇతిభవిష్యత్పురాణవచనాత్, “ పితృస్థానేస్వపితరమ్ ” ఇత్యాదేశ్శిష్టాచారాభావేనోపేక్ష్యత్వాత్ , జీవపితృకస్యమాతృ శ్రాద్ధేమాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవభోజనమ్ , మాతామహః పి తామహాదేః పితృవర్గస్య , పిణ్డదానముభయోరిత్యాహుః । సామసూత్ర ప్రయోగవృత్తౌతు — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేసామతిత్తిరి శాఖినామ్ । పితరంభోజయేదగ్రేసహతన్త్రేణమాతరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏ వంచ “ ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుః కుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని ॥ ” ఇత్యాశ్వలా యనస్మరణాదాశ్వలాయనానాంమాతృశ్రాద్ధే మాత్రాదీనామేవోద్దేశ్య త్వమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేపితరంతత్రపూజయేత్ ॥ ” ఇతిభరద్వాజస్మరణాద్యజుశ్శాఖినాం భరద్వాజీయానాంపిత్రాదీనాంమా త్రాదీనాంచోద్దేశ్యత్వమ్ । తథాసామశాఖినామపి । ఇతరేషాంస్వకు లాచారాద్వ్యవస్థా.

అనుమరణాబ్దికవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచిత్యాంపతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పి ణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్శ్రాద్ధకర ణమ్ । అతఏవస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారూఢా దమ్పతీ నిధనంగతౌ । పృథక్శ్రాద్ధంతయోః కుర్యాదో[illegible] పృ[illegible]థక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఓదనమత్రపిణ్డదానమ్ , సహపా[illegible] [illegible]ప్రోక్తత్వాత్ ,

“ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణసాంవత్సరికమేవచ ॥ ” ఇతిస్త్ర్యాశానుమృత్యోస్సాంవత్సరికస్యసమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమితిపూర్వమేవోక్తమ్ । యత్తువచనమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాసహసపిణ్డత్వేతన్మృతాహేసహత్వభాక్॥ ” ఇతి , తస్యార్థః - భిన్నతిథ్యనుమరణవిషయేపితురాబ్దికంపూర్వదివేకృత్వాపరదినేఽపిపితృవరణపూర్వకంమాతృశ్రాద్ధంకుర్యాదితి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యాగ్రజయోఃశ్రాద్ధేతత్తత్పితృపితామహౌ । స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాద్భర్తౄన్ పతీన్మాతృపితామహీః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంయస్యమృతాహే పార్వణముక్తం తత్తత్పితృపితామహౌచతత్రవృణుయాత్ । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపిత్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వయవహ్నినా । తథామహాలయాదీంశ్చకుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః॥ * ॥ ఇతి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనస్యపశ్చాత్తుదౌహిత్రస్స్వయవహ్నినా । తతస్సూత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యాత్పశ్చాత్స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపిత్రోర్మాసికానిదౌహిత్రస్స్వయవహ్నినా । తతస్సూత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యాత్పశ్చాత్స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యసూత్రేణసపిణ్డీకరణాత్పురా । సూత్రాన్తరేణయఃకుర్యాచ్ఛ్వానాంయోనింసగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి , తద్వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవభోక్తౄణాంచసగోత్రిణః । ననిమన్త్ర్యాఃకిలశ్రాద్ధేసోదకుమ్భంవినైవతు ॥ * ॥ ఇతి । అత్రభోక్తృపదంభోక్తృదేవతాపరమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రయేద్విద్వాన్పితౄణామసగోత్రిణః । కర్తుస్తుగోత్రిణశ్చైవవిశేషేణవివర్జయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రికాపుత్రస్యధనహారిణోదౌహిత్రస్యచమాతామహమృతాహశ్రాద్ధంనిత్యమ్ , తచ్చప్రతిపాదితం విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ మాతామహేనమాతుఃసాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధంపితృశ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ , ఏత్యాపితామహ్యావామాతుఃసాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధంననిత్యంకృతేత్వభ్యుదయోఽకృతేనప్రత్యవాయః ॥ * ॥ ఇతి । నవాచ్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యంతేతత్రమాతామహాఅపి । అవిశేషేణ

ప్రాజాప్త్యస్సర్పిర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్నకురుతే పితృహా చోపజాయతే ॥ " ఇత్యాదివచనాత్పితుమృతాహే మాతామహాదీనామపి శ్రాద్ధం కార్యమితి, " ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసస్య త్రిపూరుషమ్ ॥ " ఇత్యవిశేషస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు హ్యమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణ పిత్ర్యస్య తథామాతామహస్య చ ॥ యుగపచ్చ సవిజ్ఞేయో వచనాద్వక్ష్యమాణకాత్ । కాలభేదేన తన్త్రం స్యాదుద్దేశభేదేన చైవహి ॥ తస్మాత్తన్త్రవిధానాత్తు యౌగపద్యం ప్రతీయతే । అమావాస్యాదికాలేషు తజ్జ్ఞేయం నమృతేఽహని ॥ అమావాస్యాదికాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా । మృతేఽహనితు తద్భేదాన్నయుజ్యేత సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - అమావాస్యాదినా, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాఽష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ॥ " ఇత్యాదివచనేన శ్రాద్ధకాలస్సామాన్యేన పితృశ్రాద్ధస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యాజ్ఞవల్క్యేనోదితః, సచ కాలః పితృయజ్ఞశ్రాద్ధయోరివ నభాగక్రమేణ, కింతు " ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥ " ఇతివక్ష్యమాణాద్వచనాద్యుగపదేవావగన్తవ్యః, యౌగపద్యమేవ సమర్థయతే కాలభేదఇత్యాదినా, సమానతన్త్రతయా విధానాత్పైతృకస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యౌగపద్యం ప్రతీతమ్, తచ్చ సమానతన్త్రత్వమమావాస్యాదికాలఏవ నపునమృతాహఇతి । ఏవంచ, పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమితిస్థితమ్ । సఙ్కల్పవిధానేన పితృశ్రాద్ధం స కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతదినే సఙ్కల్పం కురుతే తుయః । స న్తతేస్తు వినాశస్స్యాత్సంపదామపి సంక్షయః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । ఏకాదశ్యాం పిమృతాహ శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః క్షయాహే చ భవేదేకాదశీయదా । సమ్యాభ్యర్చ్య పితౄన్ దేవాంశ్చ తాన్ జిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసే యదా నిత్యం శ్రాద్ధం నైమిత్తికం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాస్కపురాణవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యేకుర్వన్తిమహీదేవా శ్శ్రాద్ధమేకాదశీదినే । త్రయస్తేనరకంయాన్తిదా తాభోక్తాపితాతథా ॥ యథాఽఽశౌచగతంశ్రాద్ధమాశౌచాన్తేవిధీయతే । తథైవైకాదశీంముక్త్వాద్వాదశ్యామేవకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్తాన్త్రికవిషయమ్, అన్యథాకాత్యాయనాదిస్మృతివిరోధప్రసఙ్గాత్ । ప్రథమాబ్దికే శ్రాద్ధాఙ్గతర్పణంనాస్తి " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసర్వేషుసపిణ్డీకరణేతథా । మాసికేష్వాబ్దికేచైవనకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । ఇత్యాబ్దికనిర్ణయః.

అథమలమాసనిరూపణమ్

తస్యస్వరూపంబ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రోఽమాసోహ్యసఙ్క్రాన్తోమలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ రవిణాలఙ్ఘితోమాసశ్చాన్ద్రః ఖ్యాతోమలిమ్లుచః । తత్రయద్విహితంకర్మహ్యుత్తరేమాసికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాగ్నీయత్రహూయేతేమాసాదిస్సంప్రకీర్తితః । అగ్నీషోమౌస్థితౌమధ్యేసమాప్తౌపితృసోమకౌ ॥ తమతిక్రమ్యతుయదారవిర్గచ్ఛేత్కదాచన । ఆద్యోమలిమ్లుచోజ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - దర్శపూర్ణమాసయాజినాం శుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావిన్ద్రాగ్నీహూయేతే, కృష్ణప్రతిపది పౌర్ణమాస్యేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ, అమావాస్యాయాం పిణ్డపితృయజ్ఞదేవౌపితృసోమకౌ, తత్రైవం సతిశుక్లప్రతిపదాది దర్శాన్తోమాసస్సఙ్క్రాన్తిరహితోమలిమ్లుచ ఇతి, మలిమ్లుచత్వంచ తస్యరాక్షసైస్తస్కరైరాక్రాన్తత్వాత్ । తదాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తర్గతః పాపో యజ్ఞానాం ఫలనాశకృత్ । నైరృతైర్యాతుధానైశ్చసమాక్రాన్తోవినాశకైః ॥ మలిమ్లుచైస్సమాక్రాన్తస్సూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితః । మలిమ్లుచంవిజానీయాద్గర్హితంసర్వకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయః — ॥ వా ॥ మాసద్వయేయద్యేకరాశింసఙ్క్రామేదాదిత్యస్తత్రాద్యోమలమాసశ్శుద్ధోఽన్యః ॥ * ॥ ఇతి । మలత్వంచకాలాధిక్యాత్ । తథాచగృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ మలంవదన్తికాలస్యమాసంకాలవిదోఽధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అధికంమాసంకాలస్యమ

లంవదస్త్రీశ్యన్వయః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరేయది । తత్రాద్యేదేవకార్యాణిపితృకార్యాణిచోభయోః ॥ * ॥ ఇతి । రాశిద్వయనిబన్ధనాద్ద్వావిత్యుక్తమ్, చైత్రాద్యేకసంజ్ఞత్వాదేకనామానావితి । తత్రాద్యేదేవకార్యాణీత్యస్యవ్యవస్థా వక్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏవం షష్టిదినోమాస స్తదర్ధంతుమలిమ్లుచః । త్యక్త్వాతముత్తరేకుర్యాత్పితృదేవాదికాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్ట్యాతుదివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః । పూర్వార్ధంతుపరిత్యాజ్యముత్తరార్ధంప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయంయత్రసూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధిమాసస్సవిజ్ఞేయోమాసశ్శ్రాద్ధాఖ్యఉత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ నష్టేన్దుపర్వకాలేస్యాత్సూర్యసఙ్క్రాన్తిగుణంయది । తస్మిన్మాసిపునఃపర్వ సమాసోఽధికమాసకః ॥ * ॥ నష్టేన్దుకలయాయుక్తదర్శకాలేదర్శాన్తకాలఇత్యర్థః । దర్శాన్తయుక్తేతస్మిన్నేవమాసిపునరపిదర్శాన్తశ్చేత్సోఽధికమాసఇత్యర్థః । వసిష్ఠసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినైష్షోడశభిస్తథా । ఘటికానాంచతుష్కేణభవత్యధికమాసకః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తేమానేనశశిజేనతు । ఏకాదశాతిరిచ్యన్తేదినానిభృగునన్దన ॥ సమాద్వయేసాష్టమాసైతస్మాన్మాసోఽతిరిచ్యతే । సచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి । సౌరసంవత్సరంచాన్ద్రాద్వత్సరాదేకాదశదినైరధికమ్, తథాసతిచాన్ద్రవత్సరద్వయాత్సౌరసంవత్సరద్వయంద్వావింశత్యాదినైరధికంభవతి, తత ఊర్ధ్వం సౌరమాసాష్టకంచాన్ద్రమాసాష్టకాత్సార్ధైస్సప్తభిర్దినైరతిరిచ్యతే, అవశిష్టదినార్ధంచయథోక్తకాలాదూర్ధ్వంపూర్వోక్తషోడశభిర్దినైస్సమ్పద్యతే, తథాచమిళితాన్మాసోభవతి, సోయమధికోమాసఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరేవర్షేపఞ్చమేపఞ్చభిస్స్యాన్మాసైర్యుక్తేచాదిమాసద్వయంహి । ద్వాత్రింశద్భిర్మాసకైస్తత్రచైకశ్శిష్టైర్మాసైస్స్యాత్తథైవాపరోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అబ్దద్వయంచాష్టమాసాష్షోడశాహంత్రినాడికా । వినాడ్యఃపఞ్చపఞ్చా

శదధిమాసాన్తరం స్ఫుటమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నచ కాలాధిక్యమాత్రేణ తిథ్యాది వృద్ధేరపి మలత్వం ప్రసజ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, కాలాధిక్యే సతి నపుంసకత్వేన మలత్వాఙ్గీకారాత్ । నపుంసకత్వం చ జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తో హి యో మాసః కదాచిత్తిథివృద్ధితః । కాలాన్తరాత్సమాయాతి స నపుంసక ఇష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పురుషస్య సూర్యస్య తత్రాభావాన్నపుంసకత్వమ్ । తదపి తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అరుణస్సూర్యో భానుస్తపనశ్చన్ద్రో రవిర్గభస్తిశ్చ । అర్యమా హిరణ్యరేతా దివాకరో మిత్రవిష్ణూ చ ॥ ఏతే ద్వాదశసూర్యా మాఘాద్యేషూదయన్తి మాసేషు । నిస్సూర్యోఽధికమాసో మలిమ్లుచాఖ్యస్తతః పాపః ॥ మాసేషు ద్వాదశాదిత్యాస్తపన్తి హి యథాక్రమమ్ । నపుంసకేఽధికే మాసి కుణ్డలం తపతే రవిః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్క్రాన్తిరహితమాసవత్సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తోఽపి చాన్ద్రో మలమాసః । తథాచ కారకగృహ్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసే న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । మలమాసస్స విజ్ఞేయో మాసే త్రింశతమే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైః" ఇతి పూర్వోక్తేన "మాసే త్రింశతమే భవేత్" ఇత్యస్య విరోధే సతి సమాహితం మాధవీయే — ॥ వా ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమం మానమాశ్రిత్య "ద్వాత్రింశద్భిః" ఇతి వచనం ప్రవృత్తమ్, "యస్మిన్మాసే" ఇతి తు స్ఫుటమానమాశ్రిత్య ప్రవృత్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ వా ॥ "మాసే త్రింశతమే" ఇత్యేతత్త్రింశన్మాసాదర్వాఙ్న సంభవతీత్యేవం పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చకే పఞ్చకే వర్షే ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । తేషాం కాలాతిరేకేణ గ్రహాణామతిచారతః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే త్వాక్షిప్య పరిహృతమ్ — ॥ వా ॥ నన్వధికమాసస్య క్వచిత్త్రింశతమత్వం వ్యభిచరతి, న్యూనాధికసఙ్ఖ్యాయా అపి దర్శనాత్, నాయం దోషః, త్రింశతమత్వస్య లక్షణత్వేనానఙ్గీకారాత్, ఉదాహరణప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమిత్యవిరోధః ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయం యత్ర మాసే సఙ్క్రామేత దివాకరః । నాధిమాసో భవేదేష మలమాసస్తు కేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే —

॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్తికాదిత్రయే నాన్యదా స్యాత్తదా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయం చ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - స్ఫుటమానేన యోఽయమసఙ్క్రాన్తస్స స్ఫుటోఽధిమాసః , తేనైవ మానేన యో ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తస్స క్షయమాసః , స చ కార్తికమార్గశీర్షపౌషమాసేష్వేవ త్రిష్వన్యతమేఽవతిష్ఠతే నాన్యేషు మాఘాదిషు నవసు , ఏవంవిధక్షయమాసయుక్తే వర్షే క్షయమాసాత్పూర్వం ద్విత్రిమాసేషు మధ్యే కశ్చిదధిమాసో భవతి , క్షయమాసాదూర్ధ్వమపి మాసత్రయమధ్యేఽపరోఽధిమాసః , తదేతదేవంవిధమేకవర్షస్థం మలమాసత్రయం చిరేణ కాలేన యదా కదాచిదాయాతి న త్వేకాధిమాసవత్పునః పునస్సహసా సమాయాతి । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోఽయం క్షయమాసః, ఏకమాసగ్రాసిత్వాత్ , అంహసః - పాపస్య పతిరితి వ్యుత్పత్త్యా అంహస్పతిసంజ్ఞయాపి వ్యవహ్రియతే । తథా చ బార్హస్పత్యే— ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసే న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ మాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర క్షయమాసాత్ప్రాచీనో యోఽసఙ్క్రాన్తస్స సంసర్పః , అసఙ్క్రాన్తత్వేనేతరాధిమాసవత్కర్మానర్హతాయాం ప్రాప్తాయాం తదపవాదేన కర్మార్హస్సన్ సమ్యక్సర్పతీతి సంసర్పః, “ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తతోత్తరః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్సఙ్క్రాన్తిరహితయోర్మాసయోర్మధ్యే యః పూర్వస్స ప్రాకృతశ్శుద్ధస్సర్వకర్మార్హ ఇత్యర్థః । అస్మిన్నేవార్థే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపి వర్షే చేద్ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసత్రయే త్రింశదూర్ధ్వం సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ త్రింశన్మాసాదూర్ధ్వం యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్సోఽధిమాసః , తతోఽర్వాగ్యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్స ప్రాకృతః నాధిమాసః ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సంసర్పత్వం తస్యోపపన్నమ్ । అసఙ్క్రాన్తిమాసద్వయమధ్య

వర్తినః క్షయమాసస్యాహ్ణస్పతిత్వాత్తదుత్తరభావినోఽసఙ్క్రాన్తస్యైకాలాధిక్యేనాధికమాసత్వాన్మాసద్వయమేతన్నిన్దితమ్ । తత ఏతే త్రయోఽపి జ్యోతిశ్శాస్త్రే వివాహాదౌ క్వచిన్నిన్దితాః । అత ఏవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సంసర్పాహ్ణస్పతీ మాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తక్షయమాస ఏక ఏవ వా అసఙ్క్రాన్తిరేక ఏవ వాఽధిమాసో భవతి తదా తదుభయం వర్జ్యమిత్యుక్తం కేశవీయే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాహ్ణస్పతీ మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో యో వా సఙ్క్రాన్తియుగ్మయుక్ । పూర్వస్సంసర్పమాసస్స్యాదహ్ణస్పతిరథాపరః ॥ మలమాసావిమౌ ప్రోక్తౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో మలమాసః ప్రకీర్తితః । మలిమ్లుచాపరాఖ్యశ్చ సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మలిమ్లుచ ఇత్యపరాఖ్యా సంజ్ఞా యస్యేతి విగ్రహః, సఙ్క్రాన్తిద్వయయుగపమాసస్తథా మలిమ్లుచో మాస ఇత్యర్థః । ఏవం చ యస్మిన్వత్సరే సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసః కేవలో భవేత్తదాఽధిమాసో వర్జ్యస్తదుత్తరో మాసశ్శుద్ధః, “॥ శ్లో ॥ తత్ర యద్విహితం కర్మ హ్యుత్తరే మాసి కారయేత్ ॥” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । యదా ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తో మాసో భవేత్తదా క్షయమాసో వర్జనీయస్తత్పూర్వమాసశ్శుద్ధః, “॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయం యదైకస్మిన్ సౌరే సంసర్పకో భవేత్ । అహ్ణస్పతిర్యదైకస్మిం శ్చాన్ద్రే ద్వౌ సఙ్క్రమౌ తథా ॥ సంసర్పోఽహ్ణస్పతిశ్చేతి ద్వివిధావధిమాసకౌ । మతౌ పూర్వాపరౌ దుష్టౌ పరపూర్వౌ శుభావహౌ ॥” ఇతి స్మరణాత్ । సంసర్పరూపోఽధిమాసాఖ్యః పూర్వో దుష్టస్తదుత్తరః కర్మార్హః, అహ్ణస్పతిరూపోఽధిమాసాఖ్య ఉత్తరో దుష్టస్తత్పూర్వో మాసశ్శుభావహ ఇత్యర్థః । సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తస్య క్షయమాసస్య షష్టిదినాత్మకత్వాభావేన దినాధిక్యాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తేరపి మాసవ్యపదేశప్రయోజకతయా తద్దాధిక్యేనాత్రాధిమాసత్వవ్యపదేశః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ చాన్ద్రాత్సౌరాతిరేకేణ సంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్సోఽ

ధిమాసః, తత్ర ద్వౌమాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దితః ఉత్తరస్తు శుద్ధః, చాన్ద్రమాసస్యైకస్మిన్ ద్విధా సఙ్క్రమితశ్చేదస్మాత్పతిరత్రోత్తరో దుష్టః, సౌరే చేద్ద్వౌ దర్శౌ సంసర్పో మలిమ్లుచశ్చాద్యో దుష్టః, తౌ మలమాసావాచక్షతే, వర్షే చైకస్మిన్యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యః పరో మలమాసః ॥ * ॥ ఇతి। నన్వేకాధిమాసోపేతసంవత్సరస్య త్రయోదశమాసాత్మకత్వం యథా తథాఽధిమాసద్వయోపేతసంవత్సరస్య చతుర్దశమాసాత్మకత్వం ప్రాప్తమ్, నచ తదుక్తమ్, “అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః” ఇతివచ్చతుర్దశమాసస్యాశ్రూయమాణత్వాత్। నైష దోషః, అసఙ్క్రాన్తత్వేనాధికత్వప్రసక్తియుక్తయోర్ద్వయోర్మధ్యే పూర్వస్యాధిమాసత్వనిషేధాత్। ఉక్తం హి జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ యదా కన్యాగతే సూర్యే వృశ్చికే వాఽథ ధన్వని। మకరే వాఽథ కుమ్భే వా నాధిమాసో విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। అయమర్థః - వృశ్చికాదిచతుష్టయే యదా మలమాసః ప్రాప్నోతి తదా సూర్యే తులాకన్యయోర్వర్తమానే సత్యసఙ్క్రాన్తోఽపి నాధిమాస ఇతి। యదా కన్యాగత ఇత్యుపలక్షణమ్। పూర్వేషు ప్రసక్తో సఙ్క్రాన్తో నాధిమాసః, తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చైత్రాద్యర్వాఙ్నాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। చైత్రాదారభ్యోపరితనేషు మాసేషు యదా యౌ కౌచిద్ద్వౌ మాసావసఙ్క్రాన్తౌ తదా తయోరర్వాచీనః పూర్వో నాధిమాసః, ఉత్తరస్తు భవత్యధిమాస ఇత్యర్థః। స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికం తత్ర పరోఽధిమాసః। త్రయోదశం తు శ్రుతిరాహ మాసం చతుర్దశః క్వాపి న చైవ దృష్టః ॥ * ॥ ఇతి। నన్వేవమపి ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తక్షయమాసోపేతవత్సరస్యైకాదశమాసత్వం ప్రసజ్యేత, తచ్చ “ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః” “అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః” ఇత్యాదిశ్రుత్యా విరుద్ధమితి చేన్న, ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తస్య క్షయస్య మాసద్వయత్వేన పరిగణనాత్। తథా చ కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యర్ధే ప్రథమే పూర్వో ద్వితీయేఽర్ధే తదుత్తరః। మాసావితి బుధైశ్చిన్త్యౌ క్షయమాసస్య మధ్యగౌ ॥ * ॥ ఇతి। క్షయమాసస్యాప్యత

న్తరిత్వేఽపి "పరపూర్వోశుభావహ" ఇతివచనాత్తస్మాన్సప్రయుక్తంకర్మ
పూర్వత్రమాసేకర్తవ్యమ్ । శుద్ధమాసవత్స్వంశేన్తరిత్వాత్తత్రైవకర్తవ్యమి
తికేచిత్తదసాధు, "॥ శ్లో ॥ సంసర్పాప్యంహస్పతీమాసౌసర్వకర్మబహిష్కృ
తౌ ॥" ఇతివచనాత్ । అసజాత్రిన్తైరధిమాసస్యతు "॥ శ్లో ॥ ఏషషష్టిది
నోమాసః పూర్వార్ధంతు మలిమ్లుచః ॥" ఇతిస్మరణేనోత్తరశేషత్వాదుత్త
రమాసఏవకర్తవ్యమితిచన్ద్రికాకాలాదర్శకాలనిర్ణయపితృమేధసారాదౌ
నిరూపితమ్ । మలమాసస్వరూపమభిహితమ్, అత్రపరస్పరవిరుద్ధానివచ
నానిసన్తి, తాన్యప్యత్రైవార్థైకథంచిద్యోజనీయాని, దుర్యోజనానిచ
త్యాజ్యానినను। శ్రీధరీయాదౌపూర్ణిమాద్వయయోగతదయోగేచమలమా
సత్వముక్తమ్, తథాహి— ॥ శ్లో ॥ అమాచపూర్ణిమాచైవయస్మాసియుగళం
భవేత్ । యస్మిన్నదృశ్యతేవాపిచౌళకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమా
యుక్తం విషమాసం వదన్తిహి । పూర్ణిమా చనదృశ్యేత మలమాసః ప్రకీ
ర్తితః ॥ ఏకమాసేద్వేచపూర్ణే దర్శస్యైకస్యసమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేతివి
ఖ్యాతాశుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థావిహితాజ్యోతిశ్శాస్త్రే —
॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తఃపూర్ణిమాన్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదా
ద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవస్థితౌ ॥ దర్శాన్తమాసోయద్దేశేతత్రదర్శప్రయు
క్తితః । మలమాసాదిదోషస్స్యాన్నాన్యదేశఇతిస్థితిః ॥ పౌర్ణమాస్యన్తమా
సోఽపియస్మిన్దేశేప్రవర్తతే । తత్రతన్మలమాసాదిదోషోనాన్యత్రవిద్య
తే ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతు
పూర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణ
స్యతు । సజాత్రిస్తిపౌర్ణమాసీభ్యాంతద్వైవనృపవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు, "అహ్నస్పతిరవన్తీషు సంసర్పః కేకయేషుచ । అధిమాసస్తుపాఞ్చా
లేసమదృష్టిస్తుభారతే ॥" ఇతి తత్ "తస్మాదాహితాగ్నిరాన్నృతంవదే
త్" ఇతివద్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । ఉక్తంచ కాలదీపే— ॥ శ్లో ॥ స
ర్వత్రదోషాదోషాస్స్యుర్దేశకాలవ్యవస్థితాః । తేషాంతుతత్రతత్రైవ
షాదోషాధిక్యాయకేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాన్తేచాన్ద్రమాసానుష్ఠాతౄ
ణామేవశ్రాద్ధాదౌమలమాసదోషోనతుసౌరానువర్తినామ్, తత్రైకసంజ్ఞ
మాసద్వయాభావాత్ .

మలమాసేకర్తవ్యాని

మలమాసేకర్తవ్యాన్యాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికే భృత్యేశ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణేనిత్యేనాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥ తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహితిలాదిభిః । జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవచ ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానశ్రాద్ధదానజపాదికమ్ ॥ కార్యాణి మలమాసేఽపి నిత్యం నైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । గర్భే - గర్భప్రయుక్తే పుంసవనసీమన్త ఇతియావత్, వార్ధుషికే - “ ॥ శ్లో ॥ అశీతిభాగోవృద్ధిస్స్యాన్మాసిమాసి సబన్ధకే । ” ఇత్యాదివచనోక్తవృద్ధిగ్రహణే, భృత్యే - సంవత్సరాదిపర్యన్తకాలకృతే భృత్యే, నిత్యే - నిత్యదానే, హోమః - ఔపాసనహోమః, అన్త్యకర్మాణి - దాహోదకపిణ్డదానాస్థిసఞ్చయనాదీని । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం తథైవచ । గ్రహణే పుంసవాదౌచ తత్పూర్వత్రపరత్రవా ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తవశాదితి వాక్యశేషః । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచపుంసూతిసీమన్తోన్నయనవ్రతమ్ । మలిమ్లుచేఽపికుర్వీతనిమిత్తంయదిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ రోగేచాలభ్యయోగేచ సీమన్తేపుంసవేఽపిచ । యద్దాతసముద్దిష్టం పూర్వత్రాపినదుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రోగే - రోగశాన్తౌ, అలభ్యయోగే - అర్ధోదయాదివిహితశ్రాద్ధాదౌ । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేచైవ మరణేపుత్రజన్మని । మలమాసేఽపిదేయం స్యాద్దత్తమక్షయకారకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యతపాః — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయేమాసే విపత్తిర్యదిజాయతే । తస్మిన్నపిచకర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చపూర్వమాసేప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామానియేచసంస్కారసంవ్రతాః । మలిమ్లుచేఽపికర్తవ్యా ఇష్టీఃకామ్యాశ్చవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కారాః - అన్నప్రాశనాదయః, సంవ్రతాః - చాతుర్మాస్యవ్రతాదయః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తంక

మఃగ్రహణజన్మనోః । సీమన్తేపుంసవే శ్రాద్ధం ద్వావేతౌ జాతకర్మ చ ॥ రో
గశాన్తిరలభ్యే చ యోగే శ్రాద్ధం వ్రతాని చ । ప్రాయశ్చిత్తం నిమిత్తస్య వ
శాత్పూర్వే పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం కర్మ - ద్వాద
శాహకాలీనం యత్సపిణ్డీకరణం తదన్తం యస్యేతి విగ్రహః మరణాదారభ్య
దహన నగ్నప్రచ్ఛాదన తిలోదక పిణ్డదాన నవశ్రాద్ధదశాహహోమ షో
డశశ్రాద్ధ సపిణ్డీకరణాత్మకం కర్మేతి యావత్ । గ్రహణే పుత్రాదిజన్మని
సీమన్తే పుంసవే చ విహితం శ్రాద్ధమ్, ఏతౌ ద్వౌ - పుంసువనసీమన్తౌ, జా
తకర్మ చ - ఆహితాగ్నేరిష్టిరనాహితాగ్నేర్హోమః, ప్రాయశ్చిత్తమ్ - స
న్ధ్యాత్యతిక్రమాదౌ యత్ప్రాయశ్చిత్తం తత్, నిమిత్తస్య వశాత్ - యదా
పూర్వమాసే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పూర్వమాసే కుర్యాద్యదా పరమా
సే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పరత్ర యదా మాసద్వయే నిమిత్తముత్పద్యతే
తదోభయత్రేత్యర్థః । అత్ర ద్వాదశాహగ్రహణం వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణ
స్యాప్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్కాలదోషం న చి
న్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ గురుభార్గవయో
ర్మౌఢ్యే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా । మలమాసేఽపి కర్తవ్యాః క్రియాః
పూర్వాశ్చ మధ్యమాః ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అన్యే తు — ॥ శ్లో ॥
ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో
న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్త్రిపక్షాది సాపిణ్డ్యేఽపి న కా
లనియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ వత్సరాత్పూర్వం యత్కర్తవ్యం తత్ర నా
ధిమాసదోష ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
గేవోక్తకాలే నైమిత్తిక వృషోత్సర్గః, తత్ర న మాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు వసిష్ఠవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదాన
వ్రతాని చ । వేదవ్రతం వృషోత్సర్గశ్చూడాకరణ మేఖలాః ॥ మాఙ్గల్యమభి
షేకం చ మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కామ్యమ్, “ కార్తి
క్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సంక్రమే వా ” ఇతి బోధాయనోక్త కామ్యవృ
షోత్సర్గవిషయమ్ । తథా చ తత్ర వర్జనీయేషు మధ్యే కాలాదర్శకారేణ స
ఙ్గృహీతం — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రమస్స్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చ నిష్క్రి

మః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ఆద్యైకోద్దిష్టం మలమాసేకుర్యాత్ , “ ఆద్యమేకాదశేఽహని - ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ - ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధంకుర్యాదేవావిచారయన్ ” ఇత్యాదిభిస్స్మృతావేకాదశాహఏవాద్యైకోద్దిష్టవిధానాత్ । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకరాశౌస్థితే సూర్యే యదిమాసోద్విధాభవేత్ । ఏకోద్దిష్టంతు పూర్వత్రనపరత్రకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శకారేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీనమేకోద్దిష్టం తత్రకృత్వా ఉత్తరత్రనకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తేనరఃకుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । సూతకేపతితేచాపి స్వతన్త్రంనాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతివ్యాసస్మరణాన్మధ్యే సూతకాన్తరాపాతే, స్వతన్త్రమ్ - మహైకోద్దిష్టమ్ , ఏకాదశాహేకృత్వా, ఆశౌచాపగమానన్తరమావృత్తాద్యం యథాక్రియతే తద్వన్మలమాసేప్యేకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా శుద్ధమాసేత్వావృత్తాద్యమూనమాసికాత్పూర్వంకుర్యాత్ । తథాస్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధవిఘ్నేతు భార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మానిత్యక్త్వాఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు ఆద్యమేకం సమాచరేత్ । శుద్ధమాసేతదన్వాద్యం శుద్ధేచైవోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచషష్టిదినాత్మక మృతమాసస్థద్వితీయతిథౌద్వితీయమాసికం కర్తవ్యమ్ , తదా మృతమాసాత్పూర్వమాసే ప్రథమాబ్దికంభవిష్యతి , “ ॥ శ్లో ॥ బుధశ్చన్ద్రమసస్యైవ మాఘలేదివసేసతి । ఆద్యాబ్దికంప్రకుర్వీత ” ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాస్యానాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనే । తథానావర్తయేదాద్యం మలేత్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతుయచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే । తత్కార్యం పూర్వమాసేచ కాలాధిక్యేచధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ ఏతత్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనమాసికవిషయమ్ , చశబ్దాదుత్తరమాసేఽపి కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం సపిణ్డీకరణానన్తరభావీని మాసికాన్యుభయత్రకార్యాణి । తథాహారీతః —

॥ శ్లో ॥ అధిమాసేన కర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయం తథా । తథైవ కామ్యం యత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్కించిచ్ఛ్రాద్ధకం భవేత్ । ఇష్టం వాప్యథవా పూర్తం తన్న కుర్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాప్యర్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్ప్రథమవత్సరే ప్రతిమాసం క్రియమాణం త్రైపురుషికం మాసికం శ్రాద్ధం తన్మలిమ్లుచేఽపి మాసి కార్యమితి వక్తుం వత్సరాత్ప్రథమాదృత ఇత్యుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్నేవ విషయే వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ సంవత్సరమధ్యే యద్యధికమాసో భవేన్మాసికార్థం దినమేకం వృద్ధిం నయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమధ్యే ఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరే వివృద్ధేఽపి ప్రతిమాసం చ మాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిః — ॥ శ్లో ॥ న కుర్యాన్మలమాసే తు కర్మ కించిత్కథంచన । ముక్త్వా నైమిత్తికశ్రాద్ధం తద్ధి తత్రైవ కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసం మృతాహే చ యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌ చ యుగాదౌ చ తచ్ఛ్రాద్ధముభయత్ర చ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యుగాదికం మాసికం చ శ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । మన్వాదికం తైర్థికం చ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి । తైర్థికమితి పూర్వదృష్టతీర్థవిషయమ్, అపూర్వదర్శనస్య నిషిద్ధత్వాత్ । తథా, “ ॥ శ్లో ॥ మాసికే సమనుక్రాన్తే చాన్ద్రమానే తిథిద్వయమ్ । యది స్యాత్తత్ర కుర్వీత మాసికద్వితయం క్రమాత్ ॥ ” ఇతి ఏకమేవ మాసికం పూర్వత్ర చ పరత్ర చ కుర్యాదిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యమాసే ప్రమీతానామధిమాససమాగమే । ఏకనామ్నా తు కర్తవ్యం మాసికద్వయమీరితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యమాసే - అధిమాసవ్యతిరిక్తమాసే । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే అధిమాసో భవేద్యది । మాసద్వయేఽపి కుర్వీత శ్రాద్ధమేవం వదన్త్యపి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ మాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరే యది । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభ

యోః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు శ్రాద్ధపితృకార్యశబ్దో మాసికాదిశ్రాద్ధపరః,
త్రైపక్షికోనమాసికవిషయే పితృమేధసారేఽభిహితమ్— ॥ వా ॥ తత్తన్మా
సవృద్ధౌ త్రైపక్షికమూనానిచ పూర్వత్రైవ, నపరత్రపునఃకుర్యాత్ ॥ * ॥
ఇతి । సుధీవిలోచనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ ద్వితీయమాసవృద్ధౌ
మృతాహాత్త్రిపక్షఏవ త్రైపక్షికంకుర్యాన్నచపరత్రమాసే, అత్రిపక్ష
త్వాత్, ఏవంషష్ఠమాసవృద్ధౌ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠమాసఏవకుర్యాన్న
చపరమాసే, తస్యసప్తమత్వాత్, ఏవం ద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం
ద్వాదశమాసఏవకుర్యాన్నత్రయోదశమాసే, “ ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని
తుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతిమృతాహవిహితమాసికస్యై
వ ప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊ
నాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణంభవేత్ ॥ ” ఇతి
ఊనానాంపునఃకరణనిషేధాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ షడ్భిర్దివసైః ”
ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణేన ఉత్తరమాసానామపి ఆద్యషష్ఠద్వా
దశమాసత్వాద్ద్విత్రిదినైరూనేషు తేషూనానాం కరణసమ్భవాత్,
“ ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతి మాసి
కమాత్రస్యప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ మఖాత్రయోద
శీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । కార్యాణిమలమాసేఽపి నిత్యంనైమి
త్తికంతథా ॥ ” ఇతిషోడశానామపిమాసికానాముభయత్రకర్తవ్యత్వవిధా
నాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనే ఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్ర
తిమాసంమృతేఽహ్న్యబ్దంస్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ ” ఇతి త్రైపక్షికోన
మాసికానామపి షోడశమధ్యపాతిత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధందర్శేఽప్య
హరహఃశ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభ
యత్రచ ॥ ” ఇతికాలాదర్శకారేణ ఊనాదీనాముభయత్ర విధానాత్,
“ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ” ఇతిపునఃకరణనిషేధస్య “ ॥ శ్లో ॥ ఊ
నానాం నాపకర్షఃస్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ” ఇతివచనేన ఉత్సవాద్ధా
పకర్షవిషయత్వప్రతీతేః, పునఃకరణమాత్రవిషయత్వే “ ॥ శ్లో ॥ అ
ర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృత్తిం

కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ " ఇత్యాదివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ , అత ఆద్యశ్రాద్ధాదీని షోడశమాసికాని మలమాసే తదుత్తరమాసే చావృత్త్యా కార్యాణీత్యాహుః । ప్రథమాబ్దికవిషయే హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽహ్ని కర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తమే తు కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనాన్తం చ వత్సరోదఘటాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డక్రియా - మృతాహశ్రాద్ధక్రియా , ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి త్రయోదశే మాసీతి యావత్ , క్వచిదధిమాసయుక్తవత్సరే త్రయోదశే మాసి పరిపూర్ణే సతి చతుర్దశే మాసీతి యావత్ , ఆద్యమాబ్దికం త్వధిమాసవత్యపి సంవత్సరే ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి కార్యం త్రయోదశే మాసి కార్యమిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం యత్స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే । త్రయోదశే చ సమ్ప్రాప్తే కుర్వీత పునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పునరాబ్దికమ్ - ప్రత్యాబ్దికమ్, ఉత్తరే మాసి సమ్ప్రాప్తే కుర్వీతేత్యర్థః । అతశ్శుద్ధమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికం మలమాసాగమే సతి తత్ర కర్తవ్యమ్ , ద్వితీయాద్యాబ్దికం తు తదుత్తరే శుద్ధమాసే కర్తవ్యం న పూర్వత్ర మలమాసే । తథా చ సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మలమాసే న కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరా తిథిర్గ్రాహ్యా న పూర్వా తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యో మాసస్స మాసః పాపసంజ్ఞకః । త్యక్త్వా తముత్తరే కుర్యాత్పిత్ర్యదైవాదికాః క్రియాః ॥ వర్జితః పితృదేవాభ్యాం స మాసః పాపసంజ్ఞకః ॥ " ఇత్యాదీని వచనాని శుద్ధమాసమృతానాం ప్రత్యాబ్దికవిషయతయా యోజనీయాని, మలమాసమృతానాం తు ప్రత్యాబ్దికం మలమాసాగమే సతి తత్రైవ కర్తవ్యమ్ । తథా చ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మలమాసే మృతానాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసే తు తత్కార్యం నాన్యేషాం తు కథఞ్చన ॥ * ॥ ఇతి।

అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్ , మలమాసేనకార్యమ్ , కింతు శుద్ధమాస ఏవేత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహేతు మలిమ్లుచె । కుర్యాత్తత్ర ప్రమీతానామన్యేషాముత్తరత్రతు ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసెమృతానాంతు శ్రాద్ధం యత్ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతుకర్తవ్యం నాన్యేషాంతు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ " ॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికే భృత్యే ప్రేతేనిత్యేఽనుమాసికే । ఆబ్దికేచతథాశ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసే నవర్జయేత్ । నిత్యాని యాని కర్మాణినిమిత్తార్థానియానిచ ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాంసంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రాద్యేపిత్ర్యకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ ద్వౌమాసావేకనామానౌ స్యాతాంసంవత్సరేయది । పూర్వత్రపిత్ర్యకార్యాణి దేవకార్యాణి చోత్తరే ॥ " ఇతికాత్యాయనప్రచేతశ్శాతాతపపైఠీనసివచనాని మలమాసమృతవిషయాణి । యత్తుగాలవవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపితత్కుర్యాద్వ్యాఘ్రస్యవచనంయథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసంమృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగాదౌచ మాసయోరుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి , యదపికాలాదర్శవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇత్యేవమాదీన్యుభయత్ర సాంవత్సరికశ్రాద్ధప్రతిపాదకాని వచనాని మలమాస మృతానాంప్రత్యాబ్దికం మలమాసఏవ కర్తవ్యం, శుద్ధమాసేషుమృతానాం ప్రథమాబ్దికంమలమాసే, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేవంపరాణి । తథాచ కాలనిర్ణయే — ॥ వా ॥ అతో మలమాసమృతానాం కదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం మలమాసే కార్యమ్ , శుద్ధమాసమృతానాంచ ప్రథమాబ్దికం తత్రకార్యమ్ , ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేతం నిర్ణయమభిప్రేత్య " పితృకార్యాణిచోభయోః " ఇత్యాదీనివచనాని ప్రవృత్తాని ॥ * ॥ ఇతి । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు మృతాహస్తత్రనోత్తరే ।

అన్యేషాముత్తరేషుర్వ్యాశ్రాద్ధమంత్వధికేచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యాన్యపి వర్జ్యావర్జ్యకార్యాణి కాలాదర్శకారస్సంగృహ్యోదాజహార — ॥ శ్లో ॥ అబ్దోదకుమ్భమన్వాది మహాలయయుగాదిషు । శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహశ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । శ్రాద్ధంచపూర్వదృష్టేషు తీర్థేషుచ యుగాదిషు ॥ మన్వాదిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం దానం దైనందినంచయత్ । తిల గోభూహిరణ్యానాం సన్ధ్యోపాసనయోఃక్రియా ॥ పర్వహోమశ్చాగ్రయణం సాగ్నేరిష్టిశ్చ పర్వణోః । నిత్యాగ్నిహోత్రహోమశ్చదేవతాతిథిపూజనమ్॥ స్నానంచస్నానవిధినాచాభక్ష్యాపేయవర్జనమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ అనిత్యమనిమిత్తంచ దానంచ మహదాదికమ్ । అగ్న్యాధానాధ్వరాపూర్వతీర్థయాత్రామరేక్షణమ్ ॥ దేవారామ తటాకాది ప్రతిష్ఠామౌఞ్జిబన్ధనమ్ । ఆశ్రమస్వీకృతిఃకామ్యవృషోత్సర్గశ్చనిర్గమః ॥ రాజ్ఞోఽభిషేకఃప్రథమశ్చూడాకర్మవ్రతానిచ । అన్నప్రాశనమారమ్భోగృహాణాంచప్రవేశనమ్ ॥ స్నానంవివాహానామాతిపన్నదేవమహోత్సవః । వ్రతారమ్భసమాప్తీచ కామ్యంకర్మ చపాప్మనః ॥ ప్రాయశ్చిత్తంచసర్వస్య మలమాసేవివర్జయేత్ ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనేచ పవిత్రదమనార్పణమ్ । అవరోహశ్చహైమన్తస్సర్పాణాంబలిరష్టకాః ॥ ఈశానస్యబలిర్విష్ణోశ్శయనం పరివర్తనమ్ । దుర్గేన్ద్రస్థాపనోత్థానేధ్వజోత్థానంచవజ్రిణః ॥ పూర్వత్రప్రతిషిద్ధాని పరత్రాన్యచ్చదైవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రనిత్యత్వాదుభయత్రచేత్యన్తేన గ్రన్థేన కర్తవ్యసంగ్రహః, అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యారభ్యవర్జయేదిత్యన్తేన వర్జనీయసంగ్రహః, ఉపాకర్మేత్యారభ్య పరత్రాన్యచ్చ దైవికమిత్యన్తేన మలమాసె వర్జితానాం సతాం శుద్ధమాసేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన సంగ్రహః, అత్ర కేషుచిత్సాక్షివచనాన్యుక్తాని అవశిష్టేష్వప్యుచ్యన్తే । ననూదాహృతే సంగ్రహవచనే భాద్రపదాపరపక్ష శ్రాద్ధస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యతా ప్రతీయతే, " మహాలయయుగాదిషు " ఇతి తత్ర పఠితత్వాత్ । అన్యత్రాపి " ॥ శ్లో ॥ యుగాదికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । " ఇతిఉభయత్ర కర్తవ్యతా

ప్రతీయతే । సాచస్మృతివిరుద్ధా । తథాచకారకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ మ
హాలయాష్టకాశ్రాద్ధోపాకర్మాద్యపికర్మయత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవి
హితంవర్జయేన్మలే ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం త
థాసోమమగ్న్యాధేయం మహాలయమ్ । రాజాభిషేకం కామ్యంచ నకు
ర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యాతుధానప్రి
యోమాసః కన్యార్కేజాయతేయది । పిత్ర్యం దైవం తదాకర్మహ్యుత్త
రేమాసియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి , యాతుధానప్రియః - అధిమాసఇత్యర్థః ,
పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి షష్ఠిష్ట్యాగ్రయణంత
థా । మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధే మలమాసే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి , షష్ఠి
ష్టిః - కారకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా । జ్యోతిఃపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ
మతిక్రమ్య యదాకన్యాం వ్రజేద్రవిః । తదాకాలస్యవృద్ధత్వాదతీతైవ పి
తృక్రియా ॥ * ॥ ఇతి , అతీతైవ - పఞ్చమపక్షాతిక్రాన్తైవేత్యర్థః , నా
గరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభోవాఽథనభస్యోవా మలమాసోయదాభవే
త్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ ఇతి , ఏవంచో
భయత్రానుష్ఠానమయుక్తమ్ , కాలనిర్ణయాదౌపరిహృతమేతత్ , “ ॥ వా ॥
సంగ్రహవాక్యే మహాలయాపరపక్షశబ్దేనమఘాత్రయోదశ్యావివక్షితత్వా
న్నదోషః ” ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచ
షోడశ । ” ఇతితస్యోభయత్రానుష్ఠానమభిహితమ్ । యత్తుపరాశరవచన
మ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసఃకన్యాగతేభానౌ విసర్జ్యోన్యోయదాభవేత్ । పి
త్ర్యందైవం తదాకర్మ తులార్కేకర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతితత్పూర్వోక్త
కాలే శ్రాద్ధానుష్ఠానాసమ్భవే ద్రష్టవ్యమ్ , తస్యగౌణకాలత్వాత్ । వ
ర్షశ్రాద్ధమధిమాసేఽపికర్తవ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రా
ద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తద్దైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చ పూర్వమాసేప్రకీర్తి
తమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । యత్తుఋశ్యశృఙ్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సం
వత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్స్యాన్మలిమ్లుచః । తస్మింస్త్రయోదశశ్రాద్ధం
నకుర్యాదిన్దుసఙ్క్షయే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిరోధఃపరిహృతఃకాలాదర్శే —
॥ వా ॥ నాస్తివిరోధఃకామ్యశ్రాద్ధవిషయత్వాదస్యనిషేధస్య , సంభవతి

హి దర్శే కామ్యశ్రాద్ధమ్ “ కన్యాంకన్యాదినే ” ఇత్యాదినా తిథివారన
క్షత్రవిహితమ్, తేన కామ్యశ్రాద్ధవిషయోఽయమ్మృశ్యశృఙ్గ నిషేధః ॥ * ॥
ఇతి। చన్ద్రికాయాంతు ఋశ్యశృఙ్గవచనమన్యథాపఠితమ్ “ ॥ శ్లో ॥ త
స్మింస్త్రయోదశే శ్రాద్ధం నకుర్యాన్నోపతిష్ఠతే। ” ఇతి। మత్స్యపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేచాహరహశ్శ్రాద్ధం దానంచప్రతివత్సరమ్। గోభూ
తిలహిరణ్యానాం మాసేచస్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి। మైత్రేయసూత్రే
పి — ॥ వా ॥ మాసద్వయే యద్యేకరాశిం భజేన్మేతాదిత్యస్తత్రా
ద్యోమలిమ్లుచశ్శుద్ధోన్యః పార్వణేష్టిరగ్నిహోత్రహోమోఽగ్నిహో
త్రగ్రయణం సన్ధ్యోపాసనం పర్వస్థాలీపాకశ్చయాన్యన్యాని నిత్యానీ
హాపి యత్నేన క్రియన్తే ॥ * ॥ ఇతి। యత్తుపైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥
శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా ద్వాదశేమాసికీర్తితాః। త్రయో [illegible]శేతు స
ర్వాస్తా నిష్ఫలాఇతి కీర్తితాః ॥ తస్మాత్త్రయోదశేమాసికుర్యాత్తానక
థంచన। కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ * । ఇతి। అత్ర
నిష్ఫలాఇత్యభిధానాత్సర్వం ఫలకామనయాప్రవృత్తం కర్మ నిషిధ్యతఇతి
గమ్యతే। తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇష్ట్యాది సర్వకామ్యంతు
మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। నచసర్వాస్తాఇత్యభిధానాన్నిత్యనై
మిత్తికయోరపి నిషేధశ్శఙ్కనీయః, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యనైమిత్తికేకుర్యా
త్ప్రయతస్తుమలిమ్లుచే। ” ఇతి బృహస్పతి వచనాత్। జాబాలినాపితథై
వోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచె। తి
థినక్షత్రవారోక్తం కామ్యంనైవకదాచన ॥ * ॥ ఇతి। యోఽయంమలమా
సే కామ్యనిషేధోఽసావారమ్భసమాప్తివిషయః, “ ॥ శ్లో ॥ అసూర్యా
నామ యేమాసానతేషు మమసంమతాః। వ్రతానాంచైవయజ్ఞానామార
మ్భశ్చసమాప్తయః ॥ ” ఇత్యారమ్భసమాప్త్యోరేవాధిమాసే ప్రతిషేధా
త్। ఆరమ్భసమాప్త్యోర్మధ్యపాతిన్యధిమాసేఽపి తదారబ్ధం కామ్యమను
ష్ఠేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనిపతితే హ్యేషపవవిధిక్రమః। ” ఇతిస్మర
ణాత్। యత్తుకాఠకగృహ్యసమాప్తిప్రతిపాదకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృ
త్తంమలమాసాత్ప్రాక్కామ్యంకర్మ సమాపితమ్। ఆగతేమలమాసేఽపి

తత్సమాప్యం ననంశయః ॥ * ॥ ఇతి తత్సావనమాసప్రవృత్తౌకృచ్ఛ్రచా
న్ద్రాయణాదివిషయమ్ । తత్రావశ్యకంతు యత్కామ్యకర్మ తన్మలమాసె
ప్యనుష్ఠేయమ్ । తద్యథా , ప్రక్రాన్తేమలమాసేయది కశ్చిద్బాలగ్రహ
బ్రహ్మరాక్షసాదినాగృహ్యేత, తదా "॥శ్రు॥ అగ్నయేరక్షోఘ్నేపురోడాశ
మష్టాకపాలంనిర్వపేత్" ఇతి విహితారక్షోఘ్నేష్టిస్తదైవకర్తవ్యా, మల
మాస సమాప్తిప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసంగాత్ । యదా వృష్ట్య
భావాత్సస్యానిశుష్యన్తి మలమాసశ్చాగతస్తదా " కారీర్యా వృష్టికా
మోయజేత " ఇతివిహితేష్టిర్న కాలవిలంబంసహతే । ఏవమన్యా ఇష్టయః
స్మార్తాన్యప్యావశ్యకాన్యుదాహరణీయాని । నిత్యనైమిత్తికయోరపి య
దనన్యగతికం యస్యాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తప్రాప్తిర్యస్యచమాసాన్తరే వి
హితకాలాభావ స్తదేవ మలమాసె కార్యమ్ । " ॥ శ్లో ॥ అనన్యగతికం ని
త్యం కుర్యాన్నైమిత్తికంతథా । " ఇతిస్మరణాత్ । కాఠకగృహ్యేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ మలేఽనన్యగతిం నిత్యాం కుర్యాన్నైమిత్తికీం క్రియా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మలంవదన్తికాలస్యకా
లం కాలవిదోఽధికమ్ । నేహకుర్యాదశేషేజ్యాన్యన్యత్రావశ్యకాద్వి
ధేః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతికానిచ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టోదాహృతా
ని ॥ శ్లో ॥ అవషట్కారహోమాశ్చ పర్వచాగ్రయణంతథా । మలమా
సేతుకర్తవ్యం కామ్యాఇష్టీస్తువర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అవషట్కారహో
మాః - అగ్నిహోత్రౌపాసనవైశ్వదేవాదయః , పర్వ - దర్శపూర్ణ
మాసౌపార్వణస్థాలీపాకశ్చ , దర్శాదీనాం నిత్యత్వమకరణె ప్రత్యవా
యస్మరణాత్ , కాలాన్తరనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తామ్నానాదవగన్తవ్యమ్ ।
తథాచఆథర్వణికా ఆమనన్తి — ॥శ్రు॥ యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూ
ర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితంచాహుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుత
మాసప్తమాంస్తస్యలోకాన్హినస్తి॥ * ॥ ఇతి । తైత్తిరీయకేఽపి — ॥ శ్రు ॥
అగ్నయేపథికృతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యోదర్శపూర్ణమాస
యాజీసన్నమావాస్యాంవా పౌర్ణమాసీంవాఽతిపాతయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
గత్యన్తరయుక్తానితు నిత్యాని తత్రవర్జ్యాని । తదుక్తం- కాఠక గృహ్యపరి

శిష్టే — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి నిత్యాన్యపిమలిమ్లుచే । షష్ఠి
ష్ట్యాగ్రయణాధానచాతుర్మాస్యాదికాన్యపి ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధో
పాకర్మాద్యపికర్మ యత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవిహితం వర్జయేన్మలే ॥*॥
ఇతి । నచాగ్రయణస్య సగతికాగతికయోరుదాహరణం విరుద్ధమితి శఙ్కనీ
యమ్ , తస్యమలమాసే వికల్పితత్వాత్ । తదాహ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
సఙ్క్రాన్తిరహితేమాసి కుర్యాదాగ్రయణంనవా ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతి
కాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని , తేషాం మలమాసేఽపి కర్తవ్యతా
మాహయమః — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానంశ్రాద్ధదానజపాది
కమ్। కార్యాణిమలమాసేఽపినిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥*॥ ఇతి । సగతికానితు
నైమిత్తికానిజాతేష్ట్యాదీని , “॥శ్రు॥ వైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పు
త్రేజాతే ” ఇతి విహితాయాఇష్టేరాశౌచేఽపితే యథానుష్ఠానం తద్వ
న్మలమాసేఽప్యవసితేఽనుష్ఠాతుంశక్యత్వాత్సగతికత్వమ్ । శఙ్ఖోఽపి —
॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యం నకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిర
వకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । వర్జితాన్యాహ వృద్ధశా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అస్తగేచగురౌ శుక్రే వృద్ధే బాలే మలిమ్లుచే । వ్ర
తారమ్భపవర్గేచ నకుర్యాన్మౌఞ్జిబన్ధనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నామాన్నప్రాశనం చౌళం వివాహోమౌఞ్జిబన్ధనమ్ । నిష్క్రా
మంజాతకర్మాపి కామ్యం వ్రతవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రేవృద్ధేబా
లేమలిమ్లుచే। ఉద్యాపనముపారమ్భం వ్రతానాంనైవకారయేత్ ॥*॥ ఇతి ।
జాతకర్మాదీనాంచౌళాత్పూర్వభావినాంనిషేధస్స్వకాలాతిపత్తివిషయః ।
తథా గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరే
త్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః —
॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమా
సాది దోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ గర్భాదిప్రాశనాంతానిప్రా
ప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ బాలేవా
యదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తంగతేగురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవ
దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనాది దేవతాం దృష్ట్వాఽశు

చిహ్నస్యాస్తభార్గవే । మలమాసేఽప్యనావృత్తతీర్థయాత్రాం వివర్జయే
త్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆధానంయజ్ఞకర్మాపి ప్రాయశ్చి
త్తం వ్రతానిచ । నకుర్యాన్మలమాసేఽపి శుక్రగుర్వోరుపప్లవే ॥ * ॥ ఇతి ।
దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాణాం యజ్ఞత్వేఽపిప్రథమానుష్ఠానమే
వ తేషాంనిషిద్ధమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూ
ర్ణేష్ట్యో రగ్నిహోత్రస్యచాదిమమ్ । ప్రతిష్ఠాపనకర్మాద్యం మలమా
సే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్ర దత్త
మదత్తం స్యాద్ధుతం నహుతమేవచ । సుజప్తమప్యజప్తం స్యాన్నోపవాసః
కృతోభవేత్ ॥ నయాత్రా నవివాహశ్చ నచవాస్తునివేశనమ్ । నప్రతి
ష్ఠాచ దేవానాం ప్రాసాదగ్రామభూరుహామ్ ॥ నహిరణ్యంనువాసాంసి
ధారయేదితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూప
తటాకానాం ప్రతిష్ఠాం యజ్ఞకర్మ చ । నకుర్యాన్మలమాసేషు మహాదాన
వ్రతానిచ ॥ * ॥ ఇతి । మహాదానాని - తులాపురుషాదీని షోడశకనకాదీని
దశ । ఏతచ్చ పూర్వం నిరూపితమ్ । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమ మ
థోత్సర్గం కామ్యముత్సవమష్టకాః । మాసవృద్ధౌపరాఃకార్యా వర్జయిత్వా
తుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నా
నాశ్రమ మహోత్సవాన్ । నకుర్యాన్మలమాసేతు గురౌ శుక్రే తథా
స్తగే ॥ * ॥ ఇతి । శుక్ర బృహస్పత్యోర్మౌఢ్యాదిప్రతిపాదనపూర్వ
కం మలమాసవర్జ్యాన్యతిదిశతి । తత్ర కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ మి
హిరేణసహాత్యన్తం సన్నికర్షాద్బృహస్పతేః । కవేశ్చాదర్శనం యత్త
న్మౌఢ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ తతోర్వాగ్వార్ధకంమౌఢ్యమూర్ధ్వంబా
ల్యం ప్రకీర్తితమ్ । పక్షః ప్రాగ్దిశివృద్ధత్వం పశ్చాత్పఞ్చదినం కవేః ॥ శై
శవం ప్రాక్తుపఞ్చాహం పశ్చాద్దశదినం స్మృతమ్ । శైశవం వార్ధకం పక్షః
ప్రాక్పశ్చాచ్చబృహస్పతేః ॥ మలిమ్లుచేనిషిద్ధాని కర్మాణ్యత్రాపి వర్జ
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మిహిరః - సూర్యః , కవేః - శుక్రస్య , ప్రాగ్దిశివృద్ధ
త్వమ్ , పక్షః - పఞ్చదశదినాని , పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి , పఞ్చదినం
వృద్ధత్వం స్మృతమ్ , శైశవమ్ - బాల్యమ్ , ప్రాక్ - ప్రాచ్యాందిశి , ప

ఇచ్ఛదినంస్మృతమ్, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, దశదినంస్మృతమ్ । ప్రాచ్యాం ప్రతీచ్యాం దిశిచ వార్ధకం శైశవంచ బృహస్పతేఃపక్షః, మలిమ్లుచె నిషిద్ధాని కర్మాణి సర్వాణి గురుశుక్రయోర్మౌఢ్యే వార్ధకశైశవయోరపి వర్జయేదిత్యర్థః । మలమాసస్యైవ ద్విరాషాఢాసంజ్ఞకవిశేషమాహ వృద్ధమిహిరః — ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషుషట్స్వేకమాసిదర్శద్వయంయదా । ద్విరాషాఢస్సవిజ్ఞేయశ్శేతేకర్కటకేఽచ్యుతః ॥ మేషాది మిథునాన్తేషు యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునార్కేహరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికేవాపి యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటార్కేహరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అధిమాసె క్షయమాసేపి వర్జ్యావర్జ్యవివేకస్సమానఇత్యుక్తం కారకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ రవిసంక్రమహీనేయోర్వర్జ్యావర్జ్యవిధిఃస్మృతః । యఏవతద్విసఙ్క్రాన్తా మలమాసేప్యుదీరితః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసె ద్విసఙ్క్రాన్తా సఙ్క్రాన్తిగహితె తథా । కార్యవర్జ్యవివేకస్స్యాదితిశాస్త్రవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం కార్యాకార్యవివేకఃపఞ్చధాసంపన్నః, తత్రకించిన్మలమాసఏవ కర్తవ్యం తద్యథా మలమాసమృతానాంయదాకదాచిత్ప్రత్యాబ్దికమన్యమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికంచ, కించిత్తుశుద్ధమాసఏవకర్తవ్యమ్, తద్యథోపాకర్మాది, కిచిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా అబ్దాదికమ్మాఘాది, కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం తద్యథాద్వాదశాహ సపిణ్డ్యాది, కించిన్మలమాసేకర్తవ్యం తద్యథా అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాది, ఇతి మలమాసనిర్ణయః .

దర్శశ్రాద్ధనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధమ్ । తత్రలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమెవచ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథితాప్రేతకృత్యైషాపిత్ర్యంనామవిధుక్షయే । తస్మిన్యుక్తస్యైతినిత్యం ప్రేతకృత్యాహిలౌకికీ ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయె - అమావాస్యాయామ్, యత్పిత్ర్యంనామకర్మక్రియతే సైషాప్రేతకృత్యేతి ప్రథితాలోకే, ప్రేతాః - పితృపితామహాదయః, తద

ర్థం క్రియా ప్రేతకృత్యా, లౌకికీ - లోకవిదితా పిత్రికృత్యా, తస్మిన్ - విధుక్షయే, యుక్తస్య - శ్రద్ధధానస్య, నిత్యమ్ - ప్రతిమాసమ్, ఏతి - ఆగచ్ఛతి, కర్తవ్యత్వేనోపతిష్ఠత ఇత్యర్థః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అథ శ్రాద్ధమమావాస్యాయాం పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితః కుర్వన్ ప్రీణయత్యఖిలం హి తత్ । మాసి మాస్యసితే పక్షే పఞ్చదశ్యాం నరేశ్వర ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాబ్దికమహాలయాన్ । జననీ యస్య జీవన్త్యా మేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న నిర్వపతి యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ దర్శే స్నాత్వా పితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నం చ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేన వర్ధతే ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యో భుఙ్క్తే తు నరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవ పఞ్చ చ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతీపాతలక్షణముక్తం మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రా నాగదైవతమస్తకైః । యద్యమా రవివారేణ వ్యతీపాతస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నాగదైవతమ్ - ఆశ్లేషానక్షత్రమ్, మస్తకమ్ - మృగశిరః, యద్యమావాస్యా శ్రవణాదీనామన్యతమేన నక్షత్రేణ రవివారేణ చ యుక్తా స వ్యతీపాత ఇత్యర్థః । ఏతేషు వచనేషు నిత్యత్వసాధక నిత్యాదిపదశ్రవణాద్దర్శాష్టకాది శ్రాద్ధం నిత్యమ్ । నిత్యత్వసాధకాని చ కాలనిర్ణయే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం సదా యావదాయుర్న కదాచిదతిక్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమే దోషశ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతేర్వీప్సయా చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చోద్దేశ్యదేవతాః పితృపితామహప్రపితామహాః మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహాశ్చ " ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తితమ్ । సపిణ్డీకరణం

కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా ॥ " ఇతి శాతాతపస్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥ త్రీనుద్దిశ్య తుయచ్ఛ్రాద్ధం పార్వణం మునయోవిదుః । " ఇతి కణ్వస్మరణాచ్చ, దర్శశ్రాద్ధస్యపార్వణత్వేన తత్ర పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ " ॥ శ్లో ॥ పితౄన్ మాతామహాంశ్చైవ ద్విజశ్రాద్ధేన తర్పణమ్ । అనృణస్స్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకం సగచ్ఛతి ॥ కృత్వాతు పైతృకం శ్రాద్ధం పితృప్రభృతిషుత్రిషు । కుర్యాన్మాతామహానాంచ తథైవానృణ్యకారణాత్ ॥ పితరోయత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహాఅపి । అవిశేషేణపూజ్యాస్స్యుర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్నకురుతే పితృహాసప్రజాయతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యేనకాలస్తుఅమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణపిత్ర్యస్యతథా మాతామహస్యచ ॥ అమావాస్యాదికాలేషు తద్జ్ఞేయం నమృతేఽహని । అమావాస్యాదికాలేషు కార్యైకత్వాత్సహక్రియా ॥ మృతేఽహనితు తద్భేదాన్నయుజ్యేత సహక్రియా । కిమ్పూనః సమన్వితం ముక్త్వాతథాద్యశ్రాద్ధషోడశ ॥ ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ " ఇత్యాదిస్మరణాద్దర్శమహాలయాదిషు మాతామహాదీనాం త్రయాణామప్యుద్దేశ్యత్వం సిద్ధమ్ । నచాత్రమాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ పృధగుద్దేశ్యత్వమస్తి, " ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసుచ వృద్ధౌచ " ఇత్యాదినా అష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రదర్శాదిశ్రాద్ధే తన్నిషేధస్యోక్తత్వాత్ । నచ " అన్యత్ర పతినాసహ " ఇతివచనాత్సపత్నీకత్వేన వరణం కార్యమితివాచ్యమ్, తాసాముద్దేశ్యత్వాభావేఽపి " పతిభోజనేనసహ తాసామపి తృప్తిర్భవతి " ఇతిచన్ద్రికాదౌ తస్యవ్యాఖ్యాతత్వాత్ । అతోఽష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర దర్శాదౌ పృథగుద్దేశ్యత్వం సపత్నీకత్వేనోద్దేశ్యత్వంచ నాస్తీతి నిబన్ధనేషు నిర్ణీతమ్ । యత్తుసపత్నీకత్వహానేఽపి " పితుర్దర్శం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥ " ఇతి । తస్మాతరి జీవన్త్యామపి పిత్రాదీనాం పితామహాదీనాం తిసృణాంచ దర్శే పిణ్డతిలోదకదానం కార్యమిత్యేవంపరమ్ । తదుక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నమాతృషు పృధక్ఛ్రాద్ధం మునిభిర్యత్రకీర్తితమ్ । పత్యుః పిణ్డోదకం సాధ్వీభుఙ్క్తే

యాఽనపకారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యానుద్ది శ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ * ॥ ఇతి తత్ప్రత్యాబ్దిక విషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలందద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని । వర్గైకస్యవచోయేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । యే షాంవచః - ఉద్దేశ్యత్వోక్తిరిత్యర్థః । ఏవంచామావాస్యాయాం మాత్రాదీ నాముద్దేశ్యత్వం నాస్తి పిత్రాదీనాం భోజనే సపత్నీకత్వేన వరణమపినా స్తి, తిలోదకంపిణ్డదానంచాస్తి మాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ, శి ష్టాచారోఽపి తద్వదేవేత్యాహుః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్వభర్తృప్ర భృతిత్రిభ్యస్స్వపిత్రాదిభ్యఏవచ । విధవాకారయేచ్ఛ్రాద్ధం నిత్యం నై మిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । తిలోదకం దర్శేశ్రాద్ధాత్పూర్వం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ పాతాదౌ గ్రహణేషుచ । స్నాత్వా తిలోదకం దత్వా తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ దర్శేతిలోదకం పూర్వం పశ్చాచ్ఛద్దద్యాన్మహాలయే । ప్రత్యబ్దేతు కృతేశ్రాద్ధే పరేఽహనితిలోదక మ్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । దర్శేప్రత్యాబ్దికేసతి విశేషఉక్తఃస్మృత్యన్త రే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే దర్శశ్చేత్తర్పణంనహి । బ్రాహ్మ ణాన్ భోజయేత్పూర్వం పిణ్డాత్పూర్వంతు తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హా రీతః — ॥ శ్లో ॥ వసిత్వావసనం శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధి జ్ఞస్తర్పణంకుర్యాత్సర్వాన్పితృగణాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేతిలోదకం దద్యాచ్ఛుష్కవాసాజలాద్బహిః । త ర్పయేదార్ద్రవాసాశ్చేత్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ఉపరాగే పితృశ్రాద్ధే తీర్థేఽమాయాంచసఙ్క్రమే । నిషిద్ధేఽపిహిసర్వ త్ర సాతుప్తైస్తర్పయేత్తిలైః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సవ్యాన్వా రబ్ధేన పాణినాతర్పయేత్తిలాభావేసువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం వా దర్భహీనంవా కామమప్సుతర్పయేత్, తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయో గంవర్జయేత్సారాత్తుసీముద్రా, దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఙ్గులౌ తిలాన్ప్రక్షి పేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్యపూర్వం తన్మన్త్రైరాస్తీర్యచకుశాంశ్ఛుభాన్ । గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్ప

యేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । "ఆయాంతుపితరః" ఇతి పితౄనావాహ్య, "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇతిదర్భానాస్తీర్య, తేషువత్సగోత్రాన్యజ్ఞశర్మ ణః పితౄన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి తర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయా మ్ — ॥ శ్లో ॥ సవ్యం జానుతతో న్యాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా ॥ ఉదీరతామఙ్గిరసఆ యన్త్వితూర్జమిత్యపి । పితృభ్యఇతి యేచేహ మధువాతాఇతిత్రిచమ్॥ పి తౄన్ ధ్యాయన్ ప్రసిఞ్చేద్వై జపేన్మన్త్రాన్యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వ మితిచపఠేత్తతః ప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమోవ ఇతి జప్త్వాచ తతో మాతామ హానపి । తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమం ధర్మమాస్థితః ॥ గోత్రనామ స్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తర్పణం తిల సంమిశ్రం పితౄనుద్దిశ్య వాగ్యతః । ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖః కుర్యా ద్దక్షిణాభిముఖోఽఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రాఙ్ముఖత్వదక్షిణాముఖత్వ యోర్వికల్పః । సర్వమేతన్నిరూపితమధస్తాత్ । జీవపితృకో మాతరిమృ తాయామపి దర్శాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ నకుర్యాత్, ప్రమీతపితృకస్తుజీ వన్త్యామపి మాతరికుర్యాత్ । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రా ద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । నజీవపితృకఃకుర్యాత్తిలైః కృ ష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ ప్రమీతపితృకఃకుర్యాద్దర్శాద్బ్రికమహాలయాన్ ॥ జన న్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ మన్వాదిషుయుగాదిషు । చన్ద్రసూర్యగ్రహో పాతే స్వేచ్ఛయాపూజ్యయోగతః ॥ జీవత్పితానైవకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సపితుఃపి తృకృత్యేషు హ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్య కించిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకఃకుర్యాచ్ఛ్రా ద్ధందర్శాదిచోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవాదఉక్తస్తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రేష్ట్యాం పితృయజ్ఞేచ వృద్ధౌమాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థే షు సోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాఃపోక్తా స్తాపవాత్ర

చ దేవతాః । మృతాహే మాతరస్త్వేషే సర్వా ఏవ ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రేష్ట్యామ్ - చాతుర్మాస్యేష్వపి త్రైయమ్బకాదిష్టౌ పిత్రేష్ట్యామ్, పితృయజ్ఞే - పిణ్డపితృయజ్ఞే, వృద్ధౌ - వివాహాదినిమిత్తాయామ్, మాతృమృతాహే, విప్రసంపది - త్రిమధు త్రిసుపర్ణమిత్యాదిగుణయుక్తవిప్రసమ్భవే, తీర్థేషు - మహానదీషుస్థానేషుచ, గయాస్థానస్య తీర్థత్వేఽపి నిషేధాన్నాత్ర కుర్యాత్, సోఽపి - జీవత్పితాపి, పితృశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పితృకర్తృక శ్రాద్ధే యా దేవతాః ప్రోక్తాస్తా ఏవాత్ర పుత్రకర్తృకేఽపి శ్రాద్ధే దేవతాః, మాతుర్మృతాహే మాతరో దేవతాః, శేషే - పిత్రేష్ట్యాది శ్రాద్ధకర్మణి, సర్వా ఏవ దేవతా ఇత్యర్థః । తదుక్తం మైత్రేయ గృహ్య పరిశిష్టె — ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్రేష్ట్యాం సౌమికే మఖే । తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః ॥ మహానదీషు సర్వాసు తీర్థేషు చ గయాం మృతే । జీవత్పితాపి కుర్వీత శ్రాద్ధం పార్వణధర్మవత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । అనగ్నికోఽపి కుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధ్యాది నిమిత్తాశక్త్యా సర్వాఙ్గయుక్తం శ్రాద్ధం కర్తుమక్షమో దర్శాదౌ సఙ్కల్ప శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అశక్త్యా పార్వణశ్రాద్ధం యథావత్కర్తుమక్షమః । పిణ్డార్ఘ్యాదివిహీనం తు సఙ్కల్ప శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానియస్తు దర్శాదేర్యదా కర్తుం న శక్నుయాత్ । సఙ్కల్ప శ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాదివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ సఙ్కల్ప శ్రాద్ధే అర్ఘ్యావాహనాగ్నికరణ పిణ్డదానానివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పం తు యదా కుర్యాన్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ । వికిరం చ న దాతవ్యం పిణ్డాంశ్చైవ న నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపరహితం యత్తు శ్రాద్ధం విధీయతే । స్వధావాచన లోపోఽత్ర వికిరశ్చ విలుప్యతే ॥ అక్షయ్యదక్షిణా స్వస్తి సౌమనస్యం యథాస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

దర్శశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధకాలః । పార్వణత్వాత్తస్య కర్మకాలత్వమపరాహ్ణస్య, కుతపస్య ప్రారమ్భకాలత్వమిత్యేతదాహ్నికనిర్ణయే ప్రపఞ్చితమ్, తథాసత్యపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్పూర్వేద్యురేవవా పరేద్యురేవవాఽపరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గృహీతవ్యా, పూర్వేద్యురేవాఽపరాహ్ణవ్యాప్తౌ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేచేదమావాస్యానాపరాహ్ణేభవేద్యది । భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యా పితృకార్యేషుసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపదిపూర్వాహ్ణేభవేచ్చేదపరాహ్ణేయది నభవేదిత్యర్థః । తథా — ॥శ్లో॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యాపూర్వాహ్ణవ్యాపినీయది। భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యా పిత్ర్యకర్మణిసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం సన్ధ్యాగతస్సోమో మృణాళఇవదృశ్యతే । అపరాహ్ణేతదాతస్యాం పిణ్డానాం కరణం ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యోయస్యవిహితఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుకార్ష్ణాజనినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాదజ్ఞానతోఽపివా । శ్రాద్ధకర్మణి యేకుర్యుస్తేషామాయుఃప్రహీయతే ॥ * ॥ ఇతితదపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । అపరాహ్ణవ్యాపిన్యాఉత్తరతిథేర్గ్రాహ్యతామాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాంతు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ ॥ సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాఽస్తానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయకాలవ్యాపినీపూర్వానగ్రాహ్యేత్యర్థః । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వం ద్వేధాభిద్యతే, ఏకదేశేనకార్త్స్న్యేనచేతి । ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధాభిద్యతే, వైషమ్యేణసామ్యేనచేతి । తత్ర వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణయః, “ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యాయదాభవేత్ । తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయఃపితృకర్మణి ॥ ” ఇతిస్మరణాన్మహత్యేవగ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః । తథాచశివరాఘవసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ అల్పాఽపరాహ్ణేత్వాజ్యామాగ్రాహ్యాస్యాదధికాభవేత్ ॥ * ॥ సామ్యేనోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిస్తత్తిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధాభిద్యతే,

తత్ర ఖర్వాదిశాస్త్రేణ నిర్ణయః । ఖర్వాదివాక్యంచ పూర్వముక్తమ్, తచ్చసర్వతిథిసాధారణ్యేన ప్రవృత్తత్వాదమావాస్యాయామపివర్తతే । తథాఽమావాస్యాయామేవ విశేషేణ శివరాఘవసంవాదే సపవాదో దర్శితః, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుయాహి స్యాదపరాహ్ణద్వయే సమా । క్షయేపూర్వా పరావృద్ధౌ సామ్యేఽపిచపరా స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూర్మతా । సామ్యేఽపిచకుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్దశీమిశ్రా సినీవాలీ, ప్రతిపన్మిశ్రా కుహూః । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । నారదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యాయదాభవేత్ । క్షయే పూర్వాతుకర్తవ్యావృద్ధౌ సామ్యే తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । కార్త్స్న్యేనోభయత్ర వ్యాప్తావపి తిథివృద్ధిత్వాత్కుహూరేవ గ్రాహ్యా । యదా దినద్వయేప్యపరాహ్ణం నస్పృశతి తదా సాగ్న్యనగ్ని భేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపీయది దర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేః కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాత్ స్త్రీశూద్రయోర్గ్రహణమ్ । తథాచ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైఃకార్యాసాగ్నికైః పితృకర్మణి । స్త్రీశూద్రైశ్చ కుహూర్జ్ఞేయా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం శాస్త్రార్థవ్యవస్థితే సత్యన్యాని బహువిధాని సర్వాణివచనాని ప్రోక్తేష్వమావాస్యాభేదేష్వన్యతమవిషయత్వేన యథాయోగ్యం యోజనీయాని । తథాహి - తత్ర తావద్బోధాయన ఆహ — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నత్పరతోయత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీ తుసాజ్ఞేయాపితృకార్యేతునిష్ఫలా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాద్యత్వమావాస్యాపరస్తాత్సంప్రవర్తతే । భూతవిద్ధాతుసాజ్ఞేయానసాపఞ్చదశీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమపరాహ్ణామతిక్రమ్యపరస్తాదమావాస్యాప్రవర్తత ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । తదేతద్వచనద్వయం పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయమ్ । యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యాప్రతిపత్సునచేత్తదా ।

భూతవిద్ధైవసా గ్రాహ్యా ద్రే వేపిత్రై క్రేచ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్సుఘ
టికైకాపి కర్మకాలసమ్బన్ధినీ యది నగ్రాహ్యేదిత్యర్థః । తదేతద్వచనం పూర్వే
ద్యురపరాహ్ణావ్యాప్తౌ ద్రష్టవ్యమ్ । యచ్చ హారీతేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యాహ్యపరాహ్ణేన చేత్తుసా । ప్రతిపద్యపికర్తవ్యం
శ్రాద్ధం శ్రాద్ధవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి తద్దినద్వయేప్యపరాహ్ణావ్యాపిత్వా
భావేసతి కుతపకాలవ్యాపిత్వేనానగ్నికేన పరదినేకర్తవ్యమిత్యేవంపరమ్ ।
తథాచ తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యాప్రతిపన్మిశ్రితా
పివా । పిత్ర్యేకర్మణివిద్వద్భిః గ్రాహ్యాకుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోక
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయమమా
యది । ఆరభ్యకుతపేశ్రాద్ధం రౌహిణంనైవలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృ
గురపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యందినం పితౄణాంయ గమావాస్యాన్త్యలిప్తికా ।
తస్మాద్యదహ్నిపర్వాన్త స్తత్ర శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్ర
మధ్యాహ్నే దర్శావసానం తత్ర శ్రాద్ధమిత్యర్థః । యత్తు భరద్వాజవ
చనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యదిసఙ్గవకాలస్పృగమావాస్యాన్త్యనాడికా । తదా
తస్మిన్దినే శ్రాద్ధం కుర్యాత్పూర్వేద్యురన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపినార
దవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవస్పృగమావాస్యాచెదహన్యేవ పార్వణమ్ ।
ఊనాచేద్ఘటికాపట్కాద్భవేత్పూర్వదినే విధిః ॥ * ॥ ఇతి తదమాశ్రాద్ధవి
షయమ్ । తచ్చ వక్ష్యతే । యత్తుహారీతవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కన్యామకర
మీనేషు తులాయాం మిథునే తథా । భూతవిద్ధైవ సర్వేషాం పూజ్యాభవతి
యత్నతః ॥ * ॥ ఇతి తద్వ్రతవిషయమ్ । తథాచజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ తు
లాయాం మకరేమీనే కన్యాయాం మిథునేప్యమా । భూతవిద్ధావ్రతే గ్రా
హ్యాశేషేషుప్రతిపద్యుతా ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతత్సఙ్గృహీతం కాలనిర్ణ
యే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽపరాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవన్మతః । దినద్వయే
ప్యేకదేశవృత్తౌ గ్రాహ్యోమహత్వతః ॥ తుల్యత్వేచేదేకదేశే క్షయే
పూర్వోఽన్యథోత్తరః । కృత్స్నవ్యాప్త్యాద్వయో రహ్నారుత్తరస్తిథివృద్ధి
తః ॥ సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థాస్యాన్నస్యాచ్చేదపరాహ్ణయోః । పూర్వేద్యు
స్సాగ్నికః కుర్యాదుత్తరేద్యురనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రదినద్వయేఽప్యపరా

ష్ణాస్పర్శాభావపక్షే సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థాకృతా షడ్దర్శీయే — ॥ శ్లో ॥
దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతిసదివసశ్శ్రాద్ధకాలోద్వయోశ్చేద్వ్య
త్రినల్పస్సతుస్యాద్యదిభవతిసమః క్షీయమాణేతుపూర్వః । వృద్ధౌ సా
మ్యేప్యనగ్నేర్భవతి వృషళయోశ్చశ్వపవాహితాగ్నేః పూర్వోనత్వా
పరాహ్ణం స్పృశతిసమతపశ్శ్రాద్ధకాలః ప్రశస్తః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వది
నేపరదినేవాఽపరాహ్ణాస్పర్శే తదేవదర్శస్పర్శయుక్తం దినంగ్రాహ్యమ్,
ఉభయత్రాపరాహ్ణేదర్శస్పర్శే, అనల్పః - అధికః, తదేవదినం గ్రా
హ్యమ్, ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే క్షయపక్షే సర్వైః పూ
ర్వదినంగ్రాహ్యమ్, వృద్ధౌ సామ్యేచ సాగ్నేః పూర్వం నిరగ్నేః స్త్రీ
శూద్రయోశ్చ పరదినం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । ప్రకారాన్తరముక్తం కా
లాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్విధాశుద్ధా భూతవిద్ధాచ సాపునః।
చతుర్ధాప్రతిపద్వ్యైవ భూతపవాపరాహ్ణికీ ॥ తథావిధోభయత్రస్యాదు
భయత్ర తథావిధా । శుద్ధా నిస్సంశయావిద్ధా ప్రథమాపరకాలికీ ॥ ద్వి
తీయాతుభవేత్పూర్వా తృతీయాతు తిథేఃక్షయే । సాగ్న్యనగ్నిస్త్రీశూ
ద్రాణాం పౌర్వాపర్యాద్వ్యవస్థితా ॥ వృద్ధౌపరైవసర్వేషాం సైవ సా
మ్యేఽపిసంమతా । చతుర్థ్యపిపరాగ్రాహ్యా యత్స్యాత్కుతపకాలికీ ॥*॥
ఇతి । ఉభయత్రాపరాహ్ణికీ తృతీయా సాఽమావాస్యా క్షయే ఆహితా
గ్నేః పూర్వా అనగ్న్యాదీనాం పరాతిథివృద్ధౌ సామ్యేచ పరైవేత్యర్థః ।
అత్ర కృత్స్నాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వేఽప్యయమేవ ని
ర్ణయ ఇతిస్పర్శాధిక్యమనాదృత్యోక్తమ్, ఏతత్, “ ॥ శ్లో ॥ తత్రాల్పత్వ
మహత్వాభ్యాం నిర్ణయఃపితృకర్మణి । ” ఇతిస్మరణామపేక్ష్యమ్ । ఏవం
చ పూర్వత్రపరత్రవా ఏకస్మిన్ దినే అపరాహ్ణే అమావాస్యాస్పర్శేసతి
తదేవగ్రాహ్యమ్, దినద్వయేప్యేకదేశేవైషమ్యేణాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ య
త్రాధికవ్యాప్తిస్తదేవ గ్రాహ్యమ్, సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ అమావా
స్యాక్షయేపూర్వదినమ్, వృద్ధావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽపికృత్స్నాఽప
రాహ్ణవ్యాప్తావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణాస్పర్శాభావే ఆహితా
గ్నేః పూర్వదినం అనాహితాగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పరదినమితి కాలనిర్ణ

రోక్త దర్శనిర్ణయశ్శిష్టసంమతః । ఆహితాగ్నేర్దర్శశ్రాద్ధమేవ మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్ ॥ పిణ్డానాం మాసికం శ్రాద్ధమన్వాహార్యం విదుర్బుధాః । నదర్శేన వినా శ్రాద్ధమాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిమాన్విప్రః-ఆహితాగ్నిర్ద్విజః, చన్ద్రక్షయే - అమావాస్యాయామ్, పితృయజ్ఞమ్-శ్రౌతం పిణ్డపితృయజ్ఞమ్, నిర్వర్త్య, పిణ్డాన్వాహార్యకమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞాఙ్గభూతానాం పిణ్డానామనుపశ్చాదాహార్యం ప్రయోజ్యమ్, ఆహార్యమేవాహార్యకమ్, మాసాఽనుమాసికమ్ - ప్రతిమాసం కుర్యాత్, మాసికం శ్రాద్ధమ్ - మాసిశ్రాద్ధమేవ, పిణ్డానామన్వాహార్యమ్ - పశ్చాత్ప్రయోజ్యమ్, విదుర్బుధాః దర్శశ్రాద్ధేన వినా మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యర్థః । అస్య కాలమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం క్షీణే రాజని శస్యతే । వాసరస్య తృతీయేఽంశే నాతిసన్ధ్యాసమీపతః ॥ అష్టమేఽంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః । అమావాస్యాష్టమాఽంశే చ పునః కిలో భవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర " నాతిసన్ధ్యాసమీపతః " ఇతి సాయంకాలస్య నిషేధాదపరాహ్ణః కర్మ కాల ఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యోదయే యత్ర విద్యతే తత్ర వాసరే । ప్రతిపద్యపి కుర్వీత శ్రాద్ధకర్మ విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చ బృహస్పతివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాకలామాత్రముదయే యత్ర విద్యతే । తత్ర స్నానజపశ్రాద్ధవ్రతహోమాదికారయేత్ ॥*॥ ఇతి । తత్ర శ్రాద్ధశబ్దః పిణ్డపితృయజ్ఞపరః, అన్యథా " ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీద్విజైర్గ్రాహ్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి " ఇతి వచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ । ఏవంచ ప్రతిపద్దినే కించిదమావాస్యానుబన్ధేఽపి తత్ర పిణ్డపితృయజ్ఞః పూర్వదినే శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । నచైవం పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్యేతి పితృయజ్ఞస్య పూర్వభావిత్వవచనం విరుధ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, తస్య ప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్ । నపునస్సర్వత్రకృత పిణ్డపితృయజ్ఞస్యైవాగ్నిమతశ్శ్రాద్ధాధికార ఇతి మనునా నియమ్యతే । పరమార్థతస్తు పితృయజ్ఞశబ్దస్తర్పణపరః ।

తథాచ మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య తర్పణాఖ్యం తు యోఽగ్నిమాన్। పిణ్డాన్వాహార్యకం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిన్దుక్షయే సతి ॥ * ॥ ఇతి। ఆహితాగ్నేర్బ్రాహ్మణభోజనాత్మకమపి శ్రాద్ధం నావశ్యకమ్, తత్ఫలస్యాన్యథాసిద్ధత్వాదిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యదేవం తర్పయత్యద్భిః పితౄన్స్నాత్వా ద్విజోత్తమః। తేనైవ సర్వమాప్నోతి పితృయజ్ఞక్రియాఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి। తేనైవ - ఆహితాగ్నివిహితేన పిణ్డపితృయజ్ఞేనైవ, బ్రాహ్మణభోజనాత్మకశ్రాద్ధఫలమాప్నోతీత్యర్థః। ఏవంచాహితాగ్నేస్తిలతర్పణం పిణ్డపితృయజ్ఞశ్చావశ్యకః, బ్రాహ్మణభోజనాత్మకం పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధంతు వైకల్పికమిత్యుక్తంభవతి। పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధం ప్రకృత్య జీవపితృకస్య పిణ్డదానే విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్। విప్రవద్వాపి తచ్ఛ్రాద్ధే స్వకం పితరమాశయేత్ ॥ పితా యస్య తు వృత్తః స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః। పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ పితామహో వా తచ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః। కామం వా తదనుజ్ఞాతో యుక్తమేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। విప్రవత్ - నిమన్త్రితవిప్రవద్వృతమ్। మృతపితుః పితామహస్య వా భోజనపక్షే ద్వయోరేవ పిణ్డదానమ్, పిణ్డదానస్థానే భోజనవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ జీవన్తం నేన దేయం స్యాద్యస్మాద్భరతసత్తమ। తస్మాజ్జీవపితా కుర్యాద్ద్వాభ్యామేవ న సంశయః ॥ ” ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాచ్చ। “ ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్। ” ఇత్యస్మిన్పక్షే ప్రపితామహపితురపి పిణ్డం దద్యాత్, “ త్రిషు పిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతి నియమాత్। “ కామం వా తదనుజ్ఞాతః ” ఇత్యనేన పక్షాన్తరముక్తమ్, తదనుజ్ఞాతో యుక్తసమాచరణం చాత్ర పితామహస్యాపి పిణ్డదానం సమస్తపిణ్డవిలోపో వా, కుతః? పక్షాన్తరస్యాసమ్భవాదితి మానవవ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్। తథాచ నిగమే — ॥ వా ॥ యో వా జీవతి పితౄణాం తం భోజయేత్। పితృస్థాన ఇత్యేకే। జీవతామజీవతాం వా దేయమేవేతి హిరణ్యకేతుః ॥ * ॥ ఇతి। తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో న విద్యతే। న జీవన్తమతిక్రమ్య కిఞ్చిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ ”

ఇతి కాత్యాయనవచనమ్ , ఆహితాగ్నికర్తృకపిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధేన ప్రవర్తతే । తథా చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ న జీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిష్టిం మృతే ద్విజః । యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః ॥ సాగ్నికోఽపి న కుర్వీత జీవతి ప్రపితామహే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రపితామహగ్రహణం పితృపితామహయోరుపేత ప్రపితామహప్రదర్శనార్థమ్ । అత ఏవ విష్ణుః — ॥ వా ॥ పితరి పితామహే ప్రపితామహే చ జీవతి నైవ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ వా ॥ పితరి జీవతి శ్రాద్ధం కుర్యాత్ సర్వేషాం పితా కుర్యాత్తేషాం కుర్యాత్పితరి పితామహే చ యేషాం పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదిషు ద్వయోరేకస్య వా మరణేఽపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యస్య పితా ప్రేతస్స్యాత్ స పిత్రే పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్య పితామహః ప్రేతస్స్యాత్తస్మై పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ , యస్య పితా ప్రపితామహశ్చ ప్రేతౌ స్యాతాం స పిత్రే పిణ్డం నిధాయ పితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డపితృయజ్ఞేప్యాహ యజ్ఞపార్శ్వకః — ॥ శ్లో ॥ హోమాన్తః పితృయజ్ఞస్స్యాజ్జీవే పితరి జానతః । పితరం భోజయిత్వా వా పిణ్డౌ నిర్వృణుయాత్పరౌ ॥ ఉభౌ తస్య వ్యతీతౌ తు జీవేచ్చేత్ప్రపితామహః । పిణ్డౌ నిర్వృణుయాత్పూర్వౌ భోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితుర్నోక్తమగ్నౌ హోమోఽపి పాక్షికః । యేభ్యో వాపి పితా తేభ్యో దద్యాద్వైతానకర్మణి ॥ దద్యాత్తేభ్యః పరేభ్యస్తు జీవేచ్చ త్రితయం యది ॥ * ॥ ఇతి । పిత్ర్యమ్ - పిణ్డదానమ్ , వైతానకర్మణి - పిణ్డపితృయజ్ఞ ఇత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణే తు నిషేధః కృతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ । పిణ్డనిర్వాపణం చాపి మహాపాతకసంమితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురత్ర జ్ఞానవాన్ , మనునా ప్రత్యక్షార్చనస్యోక్తత్వాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యది జీవపితా న దద్యాద్ధోమాన్తం కృత్వా విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ పిణ్డాన్నిర్వృణుయాత్ప్రాచీనపాణిః పిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయైతత్తే తతాసౌ యే చ త్వామన్వితి తస్మై య ఏషాం ప్రేతాస్స్యురితి గౌణ

కారిః ప్రత్యక్షమితరానర్చయేత్తదర్థత్వాత్, సర్వేభ్యఏవ నిర్వపణీయా
దితి తౌల్వలిః క్రియాగుణత్వాత్ , అపిజీవాన్తఆత్రిభ్యః ప్రేతేభ్యఏవ ని
ర్వపణీయాదితి గౌతమః క్రియాహ్యర్థకారితా , ఉపాయవిశేషో జీవమృ
తానాం నపరేభ్యోఽనధికారాన్న ప్రత్యక్షం నజీవేభ్యోనిర్వపణీయాన్న
జీవాన్తర్హితేభ్యో జుహుయాజ్జీవేభ్యస్సర్వహుతం సర్వజీవనే ॥ * ॥
ఇతి । ఏషామ్ - పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మధ్యే యోయః ప్రేతస్తస్మై ని
ర్వపణీయాత్పిణ్డం దద్యాదితరాంస్తుప్రత్యక్షమర్చయేత్తదర్థత్వాత్పిత్రా
దితృప్తికరపిణ్డార్థత్వాత్పిత్రాద్యర్చనస్యేతి గౌణకారిమతమ్ , సర్వే
భ్యః పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యో జీవేభ్యః ప్రేతేభ్యశ్చ నిర్వపణీయాత్క్రి
యాగుణత్వాత్క్రియాం ప్రతి తేషాం పిత్రాదీనాం గుణభూతత్వాదితి
తౌల్వలిమతమ్ , అపిజీవాన్తే పిత్రాదిషు త్రిషుమధ్యేయో జీవతి తదన్తే ఆ
త్రిభ్యః ప్రేతేభ్యో జీవావ్యవహితేభ్యో నిర్వపణీయాత్క్రియా హ్యర్థకా
రితా అర్థోమరణం తత్ప్రవృత్తితాయతః క్రియేతి గౌతమమతమ్ , ఉ
పాయేత్యాది జీవతాం మృతానాంచ పిణ్డదానే ఉపాయవిశేషో వక్ష్యతఇ
త్యర్థః । అత్రోపన్యస్తేషుపక్షేషు తావద్గౌతమమతం దూషయతి నపరేభ్యఇ
తి, పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యః పరేభ్యోననిర్వపణీయాదనధికారాత్, “పిత్రే
దదాతిపితామహాయ దదాతిప్రపితామహాయ దదాతి ” ఇతిశ్రుతేస్తేభ్యః
పరేషాం పిణ్డదానేఽనధికార ఆహితాగ్నేరిత్యర్థః , సర్వప్రతిషేధేప్యనధి
కారాదిత్యయమేవహేతుః । గౌణకారిమతం దూషయతి నప్రత్యక్షమితి,
“ ప్రేతేభ్యోదద్యాత్ ” ఇతిశ్రుతేః , “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం
శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ ” ఇతిస్మృతేశ్చ । తౌల్వలిమతం దూషయ
తి నజీవేభ్యఇతి । సర్వపక్షానుగతం దూషణమాహ నజీవాన్తర్హితేభ్య
ఇతి । అథోపాయవిశేష ఉచ్యతే జుహుయాజ్జీవేభ్య ఇతి । పిణ్డనిర్వాప
ణమన్త్రైణస్వాహాన్తై నజీవేభ్యో జుహుయాత్ప్రేతేభ్యోనిర్వపణీయా
త్ । సర్వేజీవన్తశ్చేత్సర్వేషాం పిణ్డానాం హవనమిత్యర్థః । యథా స్వ
సూత్రమిహవ్యవస్థా .

అమాయాంయోగవిశేషః

అథాన్యాన్యప్యమావాస్యావిషయాణి వచనానిలిఖ్యన్తే । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యయదామైత్రవిశాఖాస్వాతియోగినీ । శ్రాద్ధే పితృగణస్తృప్తిమవాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్ ॥ అమావాస్య యదా పుష్యేరౌద్రేఽథర్క్షేపునర్వసౌ । ద్వాదశాబ్దం తదాతృప్తిం ప్రయాన్తి పితరోఽర్చితాః ॥ వాసవాజైకపాదర్క్షే పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతామ్ । వారుణేచాప్యమావాస్య దేవానామపిదుర్లభా ॥ నవస్వృక్షేష్వమావాస్య యద్యైతేష్వవనీపతే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రమ్ - అనూరాధానక్షత్రమ్, రౌద్రమ్ - ఆర్ద్రానక్షత్రమ్ , వాసవమ్ - ధనిష్ఠానక్షత్రమ్ , అజైకపాదృక్షమ్ - పూర్వాభాద్రపదమ్ , వారుణమ్ - శతభిషఙ్నక్షత్రమ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మాఘాసితేపఞ్చదశీ కదాచిదుపైతియోగం యదివారుణేన । ఋక్షేణకాలస్సపరఃపితౄణాం నహ్యల్పపుణ్యైర్నృపలభ్యతేఽసౌ ॥ గా . . న్తి కేచిత్పితరఃకదానువర్షామఘాతృప్తిమవాప్యభూయః । మాఘాసితే . న్తే శుభతీర్థతోయైర్యాస్యామతృప్తిం తనయాదిదత్తైః ॥ కాలేధనిష్ఠా యది నామతస్మిన్ భవేత్తుభూపాలతదాపితృభ్యః । దత్తంజలాన్నం ప్రదదాతితృప్తిం వర్షాయుతం తత్కులజైర్మనుష్యైః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మిన్కాలే - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్రైవచేద్భాద్రపదస్తుపూర్వః కాలేతదా యత్క్రియతే పితృభ్యః । శ్రాద్ధంపరాం తృప్తిముపైత్యతేన యుగాన్సహస్రం పితరస్స్వపన్తి ॥*॥ ఇతి । తత్రైవ - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతపర్వ — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రా నాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామాయాం వ్యతీపాతస్సఉచ్యతే ॥ వ్యతీపాతాఖ్యయోగోఽయం శతార్కగ్రహసన్నిభః । అమార్కపాతశ్రవణైర్యుక్తాచేత్పుష్యమాఘయోః ॥ అర్ధోదయస్సవిజ్ఞేయఃకోటిసూర్యగ్రహైస్సమః । సౌమ్యవారేణయోగోయం మహోదయఇతిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అర్కః - ఆదిత్యవారః , పాతః - వ్యతీపాతః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పాతస్యాన్తఃపూర్వపాదస్త్వమాయాశ్శ్రోణామధ్యం భాస్కరస్యోదయశ్చ । భానోర్వారేత్వేషచార్ధో

దయస్స్యాత్తాన్మేవా రేతంమహాపూర్వమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషః - భానువారః, అమావాస్యాతిథిర్వా, నతు భాస్కరోదయమాత్రమ్, పూర్వోక్తభారతవచనాద్భాస్కరోదయసమయే ఏతాదృశయోగశ్చేద్విశేషః, ఉదయానన్తరమమాచేదపి భారతవచనానురోధేన యోగేఽర్ధోదయ ఏవ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అమావైసోమవారేణ రవివారేణ సప్తమీ । చతుర్థీభౌమవారేణ విషువైస్సదృశం ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుసోమేన సప్తమీభానునాసహ । చతుర్థీభూమిపుత్రేణ సోమపుత్రేణచాష్టమీ ॥ చతస్రస్తిథయస్త్వేతాస్సూర్యగ్రహణసన్నిభాః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే సంగ్రహేఽప్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మైత్రే నాగ్నిస్వాతియుక్తే దర్శే శ్రాద్ధం కరోతియః । ప్రీతిం పితౄణామాదధ్యాత్సోఽలభ్యామష్టవార్షికీమ్ ॥ ఆదిత్యపుష్యరౌద్రర్క్షయుక్తో దర్శో యదా తదా । శ్రాద్ధదః ప్రీతిమాదధ్యాత్పితౄణాం ద్వాదశాబ్దికీమ్ ॥ వారుణాజైకపాదృక్షవాసవైర్యద్యమాయుతా । తదాచ శ్రాద్ధకృద్దద్యాత్పితౄణాం తృప్తిముత్తమామ్ ॥ పూర్వభాద్రపదం ప్రాప్తా మాఘ్యమా శ్రాద్ధదో నరః । యాగసాహస్రికీంతృప్తిం పితౄణాముపకల్పయేత్ ॥ వాసవేనయదాయుక్తా సైవాసాస్యమన్నమప్సు వా । దత్తం వర్షాయుతం ప్రీతిం పితౄణాం జనయేద్ధ్రువమ్ ॥ రవివారసమేతాయామమాయాం యది వాసవమ్ । వైష్ణవం రౌద్రమాహేయమాశ్వినంచభవేదుడు ॥ యస్మాద్వ్యతీపాతయోగశ్శతార్కగ్రహసన్నిభః । అర్కశ్రుతివ్యతీపాతయుక్తాఽమా పుష్యమాఘయోః ॥ అసావర్ధోదయో యోగః కోట్యర్కగ్రహసన్నిభః । సోమవారయుతో దర్శస్సూర్యగ్రహణసన్నిభః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాసోమేనభౌమేన గురుణా వా యుతా యది । సాఽతిథిః పుష్కలానామసూర్యగ్రహణసన్నిభా ॥ * ॥ ఇతి. ఇత్యమావాస్యానిర్ణయః.

అష్టకాశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథాష్టకాః, తాశ్చతస్రః, మార్గశీర్షాది మాసచతుష్టయాపరపక్షాష్టమ్యః । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ విష్ణుః —

॥ వా ॥ అష్టకాస్తిస్రోఽష్టమ్యోఽన్వష్టక్యాః పూర్వేద్యుః ప్రోష్ఠపదే హేమన్తశిశిరయోరపరపక్షేషు ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టక్యాః - నవమ్యాః, పూర్వేద్యుః - సప్తమ్యాః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మార్గశీర్షే చ పౌషే చ మాఘే ప్రోష్ఠే చ ఫాల్గునే । కృష్ణపక్షేషు పూర్వేద్యురన్వష్టక్యం తథాఽష్టమీ ॥ ఇతి తిస్రోఽష్టకాస్తాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పార్వణోక్త్యా పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్, "అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చ" ఇతి పూర్వోక్తవచనేన మాత్రాదీనామపి త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్ । తథా చ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అష్టకాస్వష్టౌ విప్రాః ద్వౌ విప్రౌ విశ్వేదేవౌ పిత్రాదయస్త్రయో మాత్రాదయస్తిస్రః ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి" ఇతి వచనాన్మాతామహాదీనామపి త్రయపక్షో వా ఇతి కేచిత్, తన్న, అష్టానామేవ విధానాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తమష్టధా కృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య ఉపహరతి ॥ * ॥ ఇతి । తాత్పర్యదర్శనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ అష్టధా కృత్వేత్యష్టభ్యో బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి విధాతుమ్, తేనేహ బ్రాహ్మణైకత్వబాధః ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యా మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాద్వ్యష్టకాఽస్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయా సమ్పద్యతే తామేకాష్టకేత్యాచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యష్టకా - కృష్ణపక్ష ఇత్యర్థః । ఏతత్, అపూపం చతుశ్శరావమిత్యాదేర్వక్ష్యమాణప్రయోగస్య మాఘకృష్ణాష్టమ్యామేవ ప్రాపణార్థం నత్వష్టకాన్తరాన్వష్టక్యాదినిరాసార్థమ్ । తథా చ తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్వోభూతేఽన్వష్టకా తస్యా మాసిశ్రాద్ధేన కల్పో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ హేమన్తశిశిరర్త్వోస్తు చతుర్ణామపి సత్తమైః । సమృద్ధైరష్టకాః కార్యాః కృష్ణానామష్టమీషు చ ॥ * ॥ బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఉపరిష్టాన్మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా అపరపక్షస్య సప్తమ్యామష్టమ్యాం నవమ్యామితి క్రియేతాపి వాష్టమ్యామేవ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాష్టకాశ్రాద్ధం నిత్యమ్, "॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాతపౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥" ఇతి పితామహస్మరణాత్ ।

తథా చానుకల్పమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అప్యనడుహో యవ
సమాహరేదగ్నినా వా కక్షముపోషేదేషాఽష్టకేతి, న త్వేవానష్టకస్స్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ అపి వాఽనూచానేభ్య ఉద
కుమ్భమాహరేదపి వా శ్రాద్ధమన్త్రాన్నదీయాత న త్వేవానష్టకస్స్యాత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆశ్వలాయనస్మృతౌ — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం ప్రదాతవ్యం నిర్ధనేనాతి
భక్తితః । అష్టకాశ్రాద్ధసిద్ధ్యర్థం ప్రోష్ఠపన్మాఘమాసయోః ॥ అష్టకాం
యేన కుర్వన్తి స్వశక్త్యా మాసయోస్తయోః । అనాయ్యాం మధ్యమా
యాం వా పితాష్టమ్యాం యథాత్మనా ॥ తే విరూపా దరిద్రాశ్చ భవిష్య
న్తి భవే భవే ॥ * ॥ ఇతి .

— మహాలయశ్రాద్ధనిరూపణమ్ —

అథ మహాలయశ్రాద్ధం నిరూప్యతే, తత్ర వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
నభసస్యాపరః పక్షో యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స మహాలయసంజ్ఞస్స్యాద్గజ
చ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే స
వితరి దినాని దశ పఞ్చ చ । పార్వణేనైవ విధినా తత్ర శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ ప్ర
తిపద్ధనలాభాయ ద్వితీయా హి ప్రజాప్రదా । వరార్థినాం తృతీయా చ చతుర్థీ శ
త్రునాశినీ ॥ శ్రియం ప్రాప్నోతి పఞ్చమ్యాం షష్ఠ్యాం పూజ్యో భవేన్నరః ।
గణాధిపత్యం సప్తమ్యామష్టమ్యాం బుద్ధిముత్తమామ్ ॥ స్త్రియో నవమ్యాం
ప్రాప్నోతి దశమ్యాం పూర్ణకామతా । వేదాంస్తథాఽఽప్నుయాత్సర్వానే
కాదశ్యాం క్రియాపరః ॥ ద్వాదశ్యాం హేమలాభం చ ప్రాప్నోతి పితృపూజ
కః । ప్రజాం మేధాం పశూన్పుష్టిం స్వాతన్త్ర్యం వృద్ధిముత్తమామ్ ॥ దీర్ఘ
మాయురథైశ్వర్యం కుర్వాణస్తు త్రయోదశీమ్ । అవాప్నోతి న సన్దేహశ్శ్రా
ద్ధం శ్రాద్ధపరో నరః ॥ యువానః పితరో యస్య మృతాశ్శస్త్రేణ వై హతాః ।
తేన కార్యం చతుర్దశ్యాం తేషాం వృద్ధిమభీప్సతా ॥ శ్రాద్ధం కుర్వన్నమావా
స్యాయామన్నేన పురుషశ్శుచిః । సర్వాన్కామానవాప్నోతి స్వర్గం వాఽత్యన్త
మశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శాట్యాయనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాప
రే పక్షే తిథిషోడశకం తు తత్ । కన్యాస్థార్కాన్వితం చేత్స్యాత్స కాలశ్శ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి తత్, ఆశ్వయుక్శుక్లప్రతిపదా సహ నభస్యాపరపక్షస్య

షోడశత్వాభిప్రాయేణ, తస్యాపి క్షీణచన్ద్రత్వావిశేషేణాపరపక్షానుప్ర
వేశసమ్భవాత్ । తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అహఃషోడశకం యత్తు శుక్లప్ర
తిపదా సహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణ సాఽపి దర్శాత్మికా స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి ।
కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరః పక్షః శుక్లప్రతిపదా సహ । మ
హాలయ ఇతి ప్రోక్తో గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి యాన్యహాని తు షోడశ । క్రతుభిస్తాని తు
ల్యాని సమ్పూర్ణవరదక్షిణైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పఞ్చదశదివసషోడశదివసపక్షయో
ర్వ్రీహియవవద్వికల్ప ఇతి మాధవీయేఽభిహితమ్ । నభస్యాపరపక్షస్య క
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన ప్రశస్తతరత్వముచ్యతే, తదభావేఽపి తస్య ప్ర
శస్తత్వాత్ । తదాహ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అగతేఽపి రవౌ కన్యాం శ్రా
ద్ధం కుర్వీత సర్వదా । ఆషాఢ్యాః పఞ్చమః పక్షః ప్రశస్తః పితృకర్మసు । పు
త్రానాయుస్తథాఽఽరోగ్యమైశ్వర్యమతులం తథా । ప్రాప్నోతి పఞ్చమే
దత్వా శ్రాద్ధం కామాంస్తథావరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥
ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పఞ్చమం పక్షమాశ్రితాః । కాఙ్క్షన్తి పితరః క్లిష్టా అ
న్నమప్యన్వహం జలమ్ ॥ తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలమ్ ।
ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యః పక్షః పఞ్చమో భవేత్ ॥ తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీ
త కన్యాస్థోఽర్కో భవేన్న వా ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నై
ర్యోగికీ తిథిర్హ్యేషా పక్షో వై పఞ్చమః స్మృతః । తస్మిన్ హుతం హవిర్దత్తం
పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కౌత్సః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరా
హస్తచిత్రాసు కన్యాయాం భాస్వతి స్థితే । కృష్ణపక్షో గజచ్ఛాయాసమా
నః పితృకర్మసు ॥ పార్వణస్యావృతా కుర్యాదక్రోధః శ్రాద్ధమత్వరః ॥ * ॥
ఇతి । ఆవృతా - ప్రకారేణ । ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తరేఽపి
కన్యాస్థే రవౌ శ్రాద్ధం ప్రశస్యతే । కన్యాగతే పఞ్చమే తు విశేషేణైవ
కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యః కన్యాగత
స్సూర్యః పుణ్యః పక్షశ్చ పఞ్చమః । కన్యాస్థార్కాన్వితః పక్షస్సోఽత్య
న్తం పుణ్య ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిమధ్యావసానేషు యత్ర క్వచన క
న్యాస్థార్కాన్వితత్వేన కృత్స్నః పక్షః పూజ్య ఇత్యర్థః । అత ఏవ కాష్ణాన్

జనిః — ॥ శ్లో ॥ ఆదౌ మధ్యేఽవసానే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స
పక్షస్సకలః పూజ్యశ్శ్రాద్ధషోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ రవేః కన్యాగతత్వేన పక్షోఽయం పూజ్య ఇష్యతే । ఆదావేవాన్త
రన్తే వా శస్తః కన్యాగతే రవౌ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సిం
హాన్తకృష్ణపక్షస్యాదౌ మధ్యేఽన్తే వా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృత్స్నః ప
క్షో మహాలయే ప్రశస్తః, పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాది వా దర్శాన్తం
క్వచిద్దినే వా యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతి
పదాది దర్శాన్తం శుక్లప్రతిపదన్తం వా శ్రాద్ధం కర్తుమశక్తశ్చేత్పఞ్చమ్యా
ది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దర్శాన్తం దశమ్యాది దర్శాన్తం వా చతుర్థ్యా ఊ
ర్ధ్వమనిషిద్ధ ఏకస్మిన్ దినే వా యథాశక్తి కుర్యాదిత్యర్థః । తదాహ గౌత
మః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాదిదర్శా
న్తమష్టమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । త్రిభాగపక్షహీనం వా త్రిభా
గం చార్ధమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాది వేత్యర్థః । త
థా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాది చ దర్శాన్తం పఞ్చమ్యాది ది
గాది చ । అష్టమ్యాది యథాశక్తి కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పక్షా
దిః - ప్రతిపత్, దిగాది - దశమ్యాది । అత్ర సర్వత్ర దర్శాన్తమితి సం
బధ్యతే । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చ
తుర్థ్యా యదహస్సంపద్యతే సప్తమ్యా ఊర్ధ్వం యదహస్సంపద్యతే ఋతే
చతుర్దశీం శాకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థ్యాస్సప్త
మ్యా వా ఊర్ధ్వం యస్మిన్నహని ద్రవ్యాది సంపద్యతే తస్మిన్నేవ కుర్యా
దిత్యర్థః । అనేన ఏకస్మిన్నహని శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యుక్తం భవతి । తథా చ గౌ
తమః — ॥ వా ॥ సర్వస్మిన్వా ద్రవ్యదేశసంభవే వా కాలనియమశ్శ
క్తితః ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమే పక్షే
కన్యాసంస్థే దివాకరే । యో వై శ్రాద్ధం నరః కుర్యాదేకస్మిన్నపి వాసరే ॥
తస్య సంవత్సరం యావత్తృప్తాస్స్యుః పితరో ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసి
ష్ఠః — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వం చతుర్థ్యాః పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మ

సురపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శ్రా
ద్ధే ప్రశస్తా స్తిథయో యథైతా నతథేతరాః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షమహాలయే నైవ
చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షేతు శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినే
దినే । నైవనన్దాది వర్జ్యంస్యాన్నైవవర్జ్యా చతుర్దశీ ॥ ” ఇతి కార్ష్ణాజని
స్మరణాత్ । అతఏవమాధవీయేఽభిహితమ్ — “ ॥శ్లో॥ ప్రతిపత్ప్రభృతి
ష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణతుహతాయేవై తేభ్యస్తత్ర
ప్రదీయతే ॥ ” ఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనం పఞ్చమ్యాదిపక్షవిషయమ్, అన్య
థా కార్ష్ణాజనివచనస్యానర్థకత్వం ప్రసజ్యేత ॥ * ॥ ఇతి । తథా కాలాదర్శే
॥ శ్లో ॥ ముక్త్వాద్యపక్షం నన్దాది వర్జ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇ
తి । ప్రతిపదాది దర్శాన్తపక్ష ఆద్యః , తంముక్త్వా అన్యేషు పక్షేషు నన్దా
శుక్రవార చతుర్దశ్యాది వర్జనీయమాహురిత్యర్థః । “ అపరపక్షే య
దహస్సంపద్యేతామావాస్యాయాం విశేషేణ ” ఇతివచనాద్యదామావా
స్యాయాం సకృన్మహాలయః క్రియతే, యదాపక్షమహాలయాదిక్రియతే
తదాఽమావాస్యాశ్రాద్ధం పృథగేవకార్యమ్, “ ॥శ్లో॥ ఆబ్దికం ప్రథమం
కుర్యాన్మాసికంతు తతఃపరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయంస్యాచ్చతుర్థస్తు
మహాలయః ॥ ” ఇత్యేకస్మిన్దినే దర్శమహాలయశ్రాద్ధయోః పౌర్వా
పర్యాద్దేవతాభేదాచ్చ । తచ్చవక్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥
యద్యేకస్మిన్నహని తదాపృథగేవామావాస్యాశ్రాద్ధంకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అ
మావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ” ఇతి పృథగుపా
దానాత్ । అతో యత్కైశ్చిదుక్తమమావాస్యాశ్రాద్ధమాపరపక్షికేణశ్రా
ద్ధేన వికల్ప్యత ఇతి తదపాస్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, కృత్స్నః పఞ్చమః
పక్షః పఞ్చమ్యాదిదర్శాన్తః అష్టమ్యాదిదర్శాన్తః దశమ్యాదిదర్శాన్తః పఞ్చ
మీదర్శయోర్మధ్యే అనిషిద్ధమేకంవాదినం మహాలయశ్రాద్ధకాలః । అత్రా
ప్యసామర్థ్యే పఞ్చమపక్షస్య పఞ్చమీమారభ్యానన్తరపక్ష పఞ్చమీపర్యన్తా
సు తిథిష్వనిషిద్ధాయామేకస్యాంతిథౌ యథాసమ్భవం గృహీ శ్రాద్ధం
కుర్యాత్ । తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ హంసేవర్షాసుకన్యాస్థే శా
కేనాపిగృహేవసన్ । పఞ్చమ్యోరన్తరేదద్యాదుభయోరపిపక్షయోః ॥*॥

ఇతి । అత్రాప్యశక్త్యా శ్రాద్ధాకరణే యావత్కన్యారాశౌ సూర్యస్తిష్ఠతి తావచ్ఛ్రాద్ధం దద్యాత్ , తత్రాప్యకరణే యావద్వృశ్చికదర్శనమితి । తదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగాశౌ మహారాజ యావత్తిష్ఠేద్విభావసుః । తస్మాత్కాలాద్భవేద్దేయం వృశ్చికం యావదాగతమ్ ॥ యేయం దీపావలీ రాజన్ ఖ్యాతా పఞ్చదశీ భువి । తస్యాం దద్యాన్న చేద్దత్తం పితౄణాం వై మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షం ప్రతీక్షన్తే గురువాఞ్ఛాసమన్వితాః । ప్రేతపక్షే వ్యతిక్రాన్తే యావత్కన్యాగతో రవిః ॥ తతస్తులాగతేఽప్యేతే సూర్యే వాఞ్ఛన్తి పార్థివ । తస్మిన్నపి వ్యతిక్రాన్తే కాలే వృశ్చికగే రవౌ ॥ నిరాశాః పితరో దీనాస్తతో యాన్తి నిజాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి పితరో యాన్తి వై సుతాన్ । శూన్యా ప్రేతపురీ సర్వా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ తతో వృశ్చికసంప్రాప్తౌ నిరాశాః పితరో గతాః । పునస్స్వభవనం యాన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్షస్థే దినకరే ప్రేతరాజస్య శాసనాత్ । తావత్ప్రేతపురీ శూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ వృశ్చికే సమనుప్రాప్తే పితరో దైవతైస్సహ । నిశ్వస్య ప్రతిగచ్ఛన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యే కన్యాగతే శ్రాద్ధం యో న కుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాః కుతస్తస్య పితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రావృష్యృతౌ యమః ప్రేతాన్ పితౄంశ్చాథ యమాలయాత్ । విసర్జయిత్వా మానుష్యే కృత్వా శూన్యం స్వకం పురమ్ ॥ క్షుధార్తాస్సంస్మరన్తశ్చ దుష్కృతం తు స్వయం కృతమ్ । కాఙ్క్షన్తః పుత్రపౌత్రేభ్యః పాయసం మధుసంయుతమ్ ॥ తస్మాత్తాంస్తత్ర విధినా తర్పయేత్పాయసేన తు । మధ్వాజ్యతిలమిశ్రేణ తథా శీతేన చామ్భసా ॥ గ్రాసమాత్రం పరగృహాదన్నం యః ప్రాప్నుయాన్నరః ॥ భైక్షమాత్రేణ యః ప్రాణాన్ సన్ధారయతి వా స్వయమ్॥ యో వా సంవర్ధయేద్దేహం ప్రత్యహం స్వాత్మవిక్రయాత్ ॥ శ్రాద్ధం తేనాపి కర్తవ్యం తైస్తైర్ద్రవ్యైస్సుసఞ్చితైః ॥ * ॥ ఇతి । యమాలయాద్విసర్జయిత్వా స్వకం పురం శూన్యం కృత్వా మనుష్యలోకే పితౄన్ వాసయతీతి

యోజనా, పాయసంకాఙ్క్షన్తః పితరస్తిష్ఠన్తీత్యర్థ్యాహారః । విశేషమాహ కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ అస్మిన్నాప్యభరణీసాతు మహాభరణిరుచ్యతే । త్రయోదశీగజచ్ఛాయా గయామధ్యాష్టమీతిచ ॥ అనుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధసమమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్ - మహాలయపక్ష ఇత్యర్థః । తథా మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భరణీపితృపక్షేతు మహతీపరికీర్తితా । అస్యాం శ్రాద్ధం కృతం యేన సగయాశ్రాద్ధకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమేపక్షే గయామధ్యాష్టమీస్మృతా । త్రయోదశీగజచ్ఛాయాగయాతుల్యాతు పైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతేభరణ్యాంచ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే । తథాతిథించనక్షత్రం వారంచనవిశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర వర్జ్యాన్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే త్రయోదశ్యాం త్రిజన్మని । ఏషు శ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రయాణాం జన్మని - శ్రాద్ధకర్తుస్తత్పత్న్యాః జ్యేష్ఠపుత్రస్యచ జన్మనక్షత్రే, నకుర్యాదితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుశ్చపుత్రదారాణాం జన్మర్క్షాణిచవర్జయేత్ । విపత్ప్రత్యరేచైవ వధే చన్ద్రేష్టమేతథా ॥ వైనాశికేతథాంశేచ శ్రాద్ధకర్మ ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యం పౌష్ణమఘాజ్ఞాతనయయోర్జన్మత్రయంచాత్మనః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేచ పౌష్ణేచ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవేతథా । యస్తు శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత తస్య పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవతీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘానక్షత్రమ్ । యత్తుబృహన్మనువచనమ్ — “ ॥ శ్లో ॥ రేవత్యాదిషుజన్మర్క్షే సాత్వత్యన్తేసుయదాశశీ । అర్కే నభస్యకన్యాస్థే శ్రాద్ధకర్మ ప్రకీర్తితమ్ ॥ ” ఇతితద్విశేషవచనేన బాధితత్వాద్రేవతీరోహిణీమఘావ్యతిరిక్త విషయమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నన్దాసుభృగువారే రోహిణ్యాంచ త్రిజన్మసు । రేవత్యాంచ మఘాయాంచ కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽనగ్నికశ్చైవ విధవాబ్రహ్మచారిణః । దర్శేమహాలయంకుర్యుఃపుత్రీ

వాన్వర్జయేన్గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మఘాసు కుర్వ్వత
శ్శ్రాద్ధం జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఋ
తే నైమిత్తికం శ్రాద్ధం కామ్యం యత్తు మఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య
నాశస్స్యాదితి నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ త్రయోద
శ్యాం కృష్ణపక్షే యశ్శ్రాద్ధం కురుతే నరః । పఞ్చత్వం తస్య జానీయా
జ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రయోదశ్యాం నిషేధః కేవ
లపితృవర్గశ్రాద్ధవిషయః । తథా చ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం తు నై
కవర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తత్ర యే చ స్యుః ప్రజాం
హింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇచ్ఛే
త్త్రయోదశీశ్రాద్ధం పుత్రవాన్యస్సుతాయుషః । ఏకస్యైవ తు నో దద్యా
త్పార్వణం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యః పుత్రవాన్ సుతాయుషోరభి
వృద్ధిమిచ్ఛేత్స ఏకస్య ఏకవర్గస్య శ్రాద్ధం నో దద్యాత్ , అపి తు మాతామ
హవర్గోద్దేశేనాపి పార్వణం సమాచరేదిత్యర్థః । అత్రాక్షిప్య సమాహితం
మాధవీయే — ॥ వా ॥ నను కేవలపితృవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధప్రాప్తౌ స
త్యాం తన్నిషేధో యుక్తః , “ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా
అపి ” ఇతి ధౌమ్యవచనేన కేవలైకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధనిషేధాత్ప్రా
ప్తిరేవ నాస్తి , అతో నైవం వ్యవస్థా యుక్తా , మైవమ్ , సత్యామపి ధౌమ్య
స్మృతౌ వ్యామోహాదినా ప్రాప్తస్యైకవర్గశ్రాద్ధస్య నిషేధాత్ , యథా
రాగప్రాప్తస్య కలఞ్జభక్షణస్య “ న కలఞ్జం భక్షయేత్ ” ఇతి నిషేధః ॥ * ॥
ఇతి । తస్మాదేకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్ , వర్గద్వయోద్దేశేన తు
శ్రాద్ధం తత్ర ప్రశస్తమ్ । వర్గద్వయోద్దేశేనాపి కేవలత్రయోదశ్యాం కే
వలమఘాయాం వా శ్రాద్ధం న కర్తవ్యమితి చన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీ
తమ్ , కాలాదర్శపితృమేధసారయోస్తు కేవలత్రయోదశ్యామపి వర్గద్వ
యోద్దేశేన శ్రాద్ధం ప్రశస్తమిత్యుక్తమ్ । తథా చ వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
నభస్యాపరపక్షే యా తిథిస్స్యాత్తు త్రయోదశీ । గజచ్ఛాయేతి సా ప్రోక్తా
పితౄణాం తృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥
జ్ఞాతీనాం తు భవేచ్ఛ్రేష్ఠః కుర్వం శ్రాద్ధం త్రయోదశీమ్ । నావ

శ్యంతుయువానోఽస్య ప్రమీయన్తే నరాగృహే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోష్ఠపద్యామతీతాయాం మఘాయుక్తాం త్రయోదశీమ్ । ప్రాప్య శ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం మధునా పాయసేనచ ॥ ప్రజామిష్టాం యశస్స్వర్గమారోగ్యంచ ధనం తథా । నృణాంశ్రాద్ధైస్సదాప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తి పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్దదాతి గయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే । తథావర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసుచవిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ తథావర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణపక్షత్రయోదశ్యామ్, విశేషతో మఘాయుక్తాయాంయత్కిఞ్చిద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుత ఇతి గతేనసమ్బన్ధః ॥*॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అపనస్స్వకులే భూయాద్యోనోదద్యాత్త్రయోదశీమ్ । పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం ఛాయాయాంకుఞ్జరస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుపితృదైవత్యేహంసశ్చైవకరేస్థితః । యామ్యాతిథిర్భవేత్సాహి గజచ్ఛాయాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి । పితృదైవత్యమ్ - మఘా, హంసః - సూర్యః, కరః - హస్తనక్షత్రమ్, యామ్య - త్రయోదశీ । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథిర్వైవస్వతీనామాసాచ్ఛాయాకుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీ భాద్రపదీ కృష్ణామఘాఖ్యాపితృప్రియా । తృప్యన్తి పితరస్తస్యాం స్వదన్తేచ శతం సమాః ॥ మఘాయుతాయాం తస్యాంతుజలాద్యైరపితోషితాః । కృష్ణాయాంపితరస్తద్వద్వర్షాణామయుతాయుతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అవిభక్తా విభక్తావా కుర్యుశ్శ్రాద్ధంపృథక్సుతాః । మఘాయుక్తత్రయోదశ్యాంవిభక్తా ఏవ చాన్యదా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రమఘాత్రయోదశ్యాం శ్రాద్ధేపిణ్డనిర్వాపణం నకుర్యాత్ , తస్యాయుగాదిత్వేన పిణ్డదాననిషేధాత్ । తథాచ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయేశ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషుచ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ కర్తవ్యమిత్యధ్యాహారః । మఘాన్వితత్వేన పిణ్డనిర్వాపణంనాస్తి । తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సజాగరాత్రావుపవాసేన పారణేనచభారత । మఘాయాం పిణ్డదానేన జ్యే

ష్టః పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ వా ॥ అత్ర మఘాత్ర
యోదశ్యాం త్రయోదశీనిబన్ధనఏకవర్గశ్రాద్ధనిషేధః, మఘానిబన్ధనః పిణ్డదా
ననిషేధశ్చ ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతన్మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం మలమా
సేఽపి కర్తవ్యమ్, మహాలయశ్రాద్ధం తు మలమాసే న కర్తవ్యమితి ప్రతిపా
దితమధస్తాత్ । చతుర్దశ్యాం మహాలయనిషేధోఽప్యశస్త్రహతవిషయః,
అపమృత్యుహతానాం తు చతుర్దశ్యామేవ మహాలయశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం కా
ర్యమ్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహ
తస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి ।
సమత్వమాగతస్య - సపిణ్డీకృతస్య, ఉభయతో నియమోఽత్రాభిప్రేతః -
శస్త్రాదిహతస్యైవ చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యామేవ శస్త్రాదిహతస్యేతి చ । మ
హాలయగ్రహణాన్మహాలయవిషయ ఏవాయం నియమః । అతశ్శస్త్రహత
స్య మృతాహాదౌ యథాతిథిపార్వణమేవ కార్యమ్ । శస్త్రహతస్యేతి దు
ర్మరణోపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణ
ఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా హ్యన్యేషాం తు విగర్హితా ॥ ”
ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । యత్తు గర్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు య
చ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘా
తినే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శస్త్ర
ఘాతినే యదాపరపక్షికశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తదైకోద్దిష్టవిధా
నేన నాన్యదేత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపి
ణ్డీకృతానాం తు పృథక్త్వం నోపపద్యతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమృతే కృష్ణ
చతుర్దశీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సదైవతం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతప
క్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవతమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్కుల
క్షయకరం భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । మాధవీయే — ॥ వా ॥ దినాన్త
రేఽపి పితామహాదితృప్త్యర్థం మహాలయశ్రాద్ధం కార్యమ్, చతుర్దశ్యాం
మహాలయశ్రాద్ధస్యైకోద్దిష్టత్వేన విహితత్వాత్తేన తత్ర పితామహాదితృప్తే
రభావాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శ
స్త్రాదినా హతాస్తేషాం మధ్యే ద్వౌ వా శస్త్రాదిహతౌ తేషాం చతుర్దశ్యాం
ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టం శ్రాద్ధం కార్యమితి పూర్వం ప్రతిపాదితమ్.

త్రిదణ్డినఏకదణ్డినో వాయతేర్మహాలయశ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవపార్వణవిధానేనకుర్యాన్నతిథ్యన్తరే । తదుక్తంవారాహే — ॥ శ్లో ॥ సన్న్యాసినోప్యాబ్దికాదిపుత్రఃకుర్యాద్యథావిధి । మహాలయేతుయచ్ఛ్రాద్ధం ద్వాదశ్యాంపార్వణేనతు ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాంపార్వణేనైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్న్యాసినోఽన్యత్ర యథాతిథిసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సన్న్యాసినోద్వాదశ్యామేవమహాలయశ్రాద్ధమిత్యేవనియమోనతుద్వాదశ్యాంసన్న్యాసినఏవేతి , తేన ద్వాదశ్యామన్యేషామపిమహాలయశ్రాద్ధంభవతి । తథాచ , “ అమాపాతేభరణ్యాం చ ద్వాదశ్యాంపక్షమధ్యగే ” ఇతివచనం పూర్వముదాహృతమ్ । ఇమమేవార్థమభిప్రేత్యకాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంశస్త్రహతస్యైవ చతుర్దశ్యాంమహాలయే । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీతయతేరితివినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । తిథివిశేషాత్ఫలవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాంకన్యావేదినశ్చ పశూన్వైసత్సుతానపి । ద్యూతం కృషింవణిజ్యాంచ ద్విశఫైకశఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినఃపుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యేసకుప్యకే । జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యంసర్వకామానాప్నోతిశ్రాద్ధదస్సదా ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వాచతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణతుహతాయేవై తేభ్యస్తత్రప్రదీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కన్యావేదినః - జామాతరః, కుప్యమ్ - త్రపుసీసాది । ఏతన్ననిత్యత్వనిరాకరణార్థమ్, కింతుకాలవిశేషాత్ఫలవిశేషాభవన్తీత్యేవంపరమ్। అయంకృష్ణప్రతిపదాదితిథిషుశ్రాద్ధవిధిస్సర్వేష్వేవాపరపక్షేషు, నభాద్రపదాపరపక్షఏవ । అతఏవశౌనకః — ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యపరపక్షే మాసిమాసిచైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసిమాసీతివీప్సయామాసిశ్రాద్ధస్యనిత్యత్వమవగమ్యతే । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ మాసిమాసికార్యమపరపక్షస్యాపరాహ్ణశ్శ్రేయాంస్తథాఽపరపక్షస్యజఘన్యాన్యహాని సర్వేష్వేవాపరపక్షస్యాహస్సుక్రియమాణేపితౄన్ప్రీణాతి కర్తుస్తుకాలనియమాత్ఫలవిశేషః, ప్రథమేఽహనిక్రియమాణేస్త్రీప్రాయమపత్యంజాయతే ద్వితీయేఽస్తేనాస్తృతీయేబ్రహ్మవర్చసినశ్చతుర్థేక్షుద్రపశుమాన్పఞ్చమేపుమాంసోబహ్వపత్యోనచాపత్యంప్రమీయతే షష్ఠేఅధ్వశీలోఽక్షశీలశ్చ సప్తమే

కృషేరాద్ధిరష్టమే పుష్టిం నవమే ఏకఖురాదశమే వ్యవహారేరాద్ధిరేకాదశే
కృష్ణాయసత్రపుసీసం ద్వాదశే పశుమాంస్త్రయోదశేబహుపుత్రాబ
హుమిత్రాదర్శనీయాపత్యోయువమారిణస్తు భవన్తి చతుర్దశఆయుధైరాద్ధిః
పఞ్చదశేపుష్టిః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణప
క్షోఽయనద్వయమ్ । ” ఇతిస్మృతిశ్చ । అథమాసిశ్రాద్ధే పితృపితామహ
ప్రపితామహాఉద్దేశ్యాః, మహాలయేతు పిత్రాదయస్త్రయోమాత్రాద
యస్త్రియః, అశక్తాసపత్నీకాః పిత్రాదయస్త్రయోమాతామహాదయశ్చ
త్రయఉద్దేశ్యాః । తథా కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ వర్గద్వయం సముద్దిశ్యశ్రా
ద్ధమాద్యన్తదైవికమ్ । కుర్యాత్పార్వణమార్గేణ నోచేద్దోషోమహాన్భవే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । వర్గద్వయమ్-పితృవర్గం మాతామహవర్గంచ, సముద్దిశ్య, ఆ
ద్యన్తదైవికమ్ - ఆదౌ వైశ్వదైవికమన్తే వైష్ణవం యస్యేత్యర్థః । తదాహదే
వలః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యేవనకుర్వీత దైవాన్తం నైవకుత్రచిత్ । దైవా
ద్యన్తంహికుర్వీత శ్రాద్ధరక్షణహేతునా ॥ * ॥ ఇతి । “ పితరోయత్రపూ
జ్యన్తే తత్రమాతామహాఅపి । ” ఇతి వచనేనమాతామహాదీనామప్యత్రో
ద్దేశ్యతా । “ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసువృద్ధౌచ ప్రతిసంవత్సరేతథా । మహాల
యేగయాయాంచ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషుమాతుఃపృథక్కుర్యాదన్యత్ర
పతినాసహ ॥ ” ఇతివచనాన్మాత్రాదీనామప్యుద్దేశ్యత్వమితి ప్రతిపాదిత
మధస్తాత్ । పితరిమృతే మాతరిజీవన్త్యాం పితామహ్యాదీనామత్రవరణం
నాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ జీవేద్యదితువర్గాదిస్తద్వర్గం పరివర్జయేత్ । ” ఇతి స్మ
రణాత్ । పిణ్డదానంతుకర్తవ్యం తత్సద్భావాత్తిలోదకమపి కార్యమిత్యా
హుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవన్త్యాం మాతరిశ్రాద్ధం తద్వ
ర్గస్యనకారయేత్ । సపత్నీమాతరితథా జీవేన్మాతామహేఽపిచ ॥ * ॥
ఇత్యుభయవిధమాత్రోరపి జీవన్త్యోరయం నిషేధఇత్యర్థః । తథాచ పూ
ర్ణసంగ్రహే — ॥ వా ॥ మహాలయాదిషు సపత్నీమారభ్య వరణంకర్త
వ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారుణికసంజ్ఞానాం పితృవ్యాదీనామత్రోద్దేశ్యత్వ
ముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దైవం పితా తతోమాతా సపత్నీ జననీ
తథా । మాతామహాస్సపత్నీకాః పితృవ్యభ్రాతరస్సుతాః ॥ పితృష్వసా

మాతులాశ్చ తద్భగిన్యశ్చ జామయః । భగినీ దుహితా భార్యా శ్వశురో
భావుకస్స్నుషా ॥ స్యాలకో గురురాచార్యస్స్వామిసఖ్యాదయః క్రమాత్ ।
భోజ్యా మహాలయశ్రాద్ధ ఏతే కారుణికాహ్వయాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః—
॥ శ్లో ॥ అపుత్రాస్స్వకులే యేచ స్త్రియో వా పురుషా మృతాః । ఏకోద్ది
ష్టేన తేభ్యోఽపి దద్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ శ్రా
ద్ధం కుర్యాదపుత్రస్య పితృవ్యస్య మహాలయే । ఏకోద్దిష్టేనవిధినా నకుర్యా
త్పుత్రిణే క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్య
గురుశిష్యేభ్యస్సఖిజ్ఞాతిభ్య ఏవచ । తత్పత్నీభ్యశ్చ సర్వాభ్యస్తద్దైవచజ
లాఞ్జలీన్ ॥ ఏతేభ్యస్తు సదా పిణ్డాన్ దద్యాద్భాద్రపదే నరః । ఏకస్మిన్ బ్రా
హ్మణే సర్వానాచార్యాదీన్ ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే—
॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతదినాత్పూర్వం నతన్మాసి మహాలయమ్ । పిత్రోశ్శ్రా
ద్ధంతు నిర్వర్త్య పశ్చాత్కుర్యాన్మహాలయమ్ ॥ * ॥ తథాప్యయమకృత్వా
పరమహాలయే నాశ్నీయాత్, " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాన్యత్ర నాశ్నీయాచ్ఛ్రా
ద్ధం చాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృతేఽపి శ్రాద్ధేఽస్మింస్తచ్ఛ్రాద్ధం నిష్ఫలం
భవేత్ ॥ " ఇతి స్మృతేః । ఏతచ్చ మహాలయశ్రాద్ధం నిత్యమ్, " శాకే
నాప్యపరపక్షం నాతిక్రమేత్ " " ॥ శ్లో ॥ సూర్యే కన్యాగతే శ్రాద్ధం యో
న కుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాః కుతస్తస్య పితృనిశ్శ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥
ఇత్యాదిస్మృతేః । తథాచ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహ
ర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చ మహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిర్నిత్యవత్తద్విధా
నతః ॥ * ॥ ఇతి । అహరహః - అహన్యహని , యచ్ఛ్రాద్ధం తదపి నిత్యమి
త్యర్థః । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహని యచ్ఛ్రాద్ధం తన్ని
త్యమితి కీర్తితమ్ । వైశ్వదేవవిహీనంతు హ్యశక్తావుదకేనతు ॥ * ॥ ఇతి ।
అస్య పార్వణత్వేన ప్రాప్తం వైశ్వదేవం నిరస్యతి వైశ్వదేవవిహీనమితి,
అహన్యహనీత్యేతదత్యన్తశ్రద్ధాలువిషయం సుసమృద్ధివిషయం వా । య
దాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఏతేన విధినా శ్రాద్ధం కుర్యాత్సంవత్సరం సకృ
త్ । త్రిశ్చతుర్వా యథా శ్రాద్ధం మాసే మాసే దినే దినే ॥ * ॥ ఇతి । ఏతే
న విధినా - పార్వణవిధినా , ప్రతిసంవత్సరమేకవారం విశిష్టేఽహ్ని , ప్ర

తిసంవత్సరం త్రివారం వా చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, ప్రతిసంవత్సరం చతుర్వారం వా త్రిషు త్రిషు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, మాసే మాసే వా విశిష్టేఽహ్ని, దినే దినే వా, యథాశ్రాద్ధమ్ - శ్రాద్ధానుసారేణ శక్త్యనుసారేణ చ, నిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । అస్య చ నిత్యశ్రాద్ధస్య కల్పస్స్మృత్యాహ్నికే అస్మాభిః ప్రపఞ్చితః .

వృద్ధిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథ వృద్ధిశ్రాద్ధమ్, తచ్చ నైమిత్తికమ్, “॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డ్యన్తం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషు చ । సంవత్సరోదకుమ్భం చ వృద్ధిశ్రాద్ధం నిమిత్తతః ॥” ఇతి గాలవస్మరణాత్ । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వపితృభ్యః పితా దద్యాత్సుతసంస్కారకర్మసు । పిణ్డానోద్వాహనాత్తేషాం తదభావే తు తత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సుతసంస్కారకర్మసు - జాతకర్మాదిషు, తేషామ్ - సుతానామ్, ఓద్వాహనాత్ - వివాహపర్యన్తేషు, పితా స్వపితృభ్యః పిణ్డాన్ దద్యాత్ - వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్, తదభావే తు తత్క్రమాత్ - “॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా భ్రాతృభిః పూర్వసంస్కృతైః ।” ఇత్యాదివచనాత్తేషు జాతకర్మాదిషు యోగమ్యమానకర్తుః క్రమః తేన క్రమేణ జ్యేష్ఠభ్రాత్రాదిః కుర్యాత్, పూర్వసంస్కృతభ్రాత్రాద్యసమ్భవే వ్రతసమావర్తనాదౌ స్వయం కుర్యాదితి ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా య ఆచార్య ఉపాయనే । తదోపనేయపిత్రాదీనుద్దిశ్యాభ్యుదయం చరేత్ ॥ కన్యకాయామయం మార్గో మునిభిః పరికీర్తితః । ఉపనీతస్తు పిత్రాదేరభావేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ ఆచార్య పితరస్తత్ర వృద్ధిశ్రాద్ధేషు దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్య జాతకర్మాదిక్రియాకాణ్డమశేషతః । పుత్రస్య కుర్వీత పితా శ్రాద్ధం చాభ్యుదయాత్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యథోపనయనే వివాహే పుత్రకస్య చ । పిత్ర్యం నాన్దీముఖం నామ తర్పయేద్విధిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధం పితా కుర్యాదాద్యపాణిగ్రహావధి । అత ఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత స్వయమేవ తు నాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాణిగ్రహావధి - ప్రథమవివాహపర్యన్తమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥

నాన్దీశ్రాద్ధంపితాకుర్యాత్పుత్రీపుత్ర వివాహయోః । ఉత్తరేషు వివాహే షు స్వయంకుర్యాత్తునాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాదివివాహేషు జీవ త్పితాపి స్వయమేవకుర్యాత్ , " ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహేపుత్రజననే పిత్ర్యే ష్ట్యాం సౌమికేమఖే । తీర్థేబ్రాహ్మణఆయాతే షడేతేజీవతఃపితుః ॥ " ఇ తిస్మరణాత్ । నాన్దీముఖశ్రాద్ధస్యానుష్ఠానం క్వచిద్విషయేతన్త్రేణకార్య మ్ , తథావృత్త్యాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గణశఃక్రియమా ణేషు మాతృభ్యఃపూజనం సకృత్ । సకృదేవభవేచ్ఛ్రాద్ధమాదౌనపృథ గాదిషు ॥ * ॥ అస్యార్థః — ఉపనయనాత్ప్రాక్స్వకాలే కథంచిదకృత చౌలపర్యన్తసంస్కారస్య యానిజాతకర్మాదీన్యుపనయనాత్పూర్వంసం భూయక్రియన్తే , తథావ్రతానియదాసంభూయక్రియన్తే , తథా దేశాన్త రగతస్య మృతఇతిబుద్ధ్యాకృత ప్రేతకార్యస్య కాలాన్తరేఆగతస్య యా నిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తథాపతితస్య కృతప్రాయశ్చిత్త స్య యానిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తేషు , గణశః- సంభూయ, క్రియమాణేషు జాతకర్మాదిషు సంస్కారేషు ప్రథమంక్రియమాణస్య సంస్కా రకర్మణ ఆదౌ మాతృపూజాయా నాన్దీశ్రాద్ధస్యచ, సకృత్ - తన్త్రేణాను ష్ఠానమ్ , నపృథగాదిషు - సంస్కారకర్మణామాదిషు నపృథగనుష్ఠానమితి, స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకదాక్రియమాణానా మనేకశుభకర్మణామ్ । వృద్ధ్యైకుర్యాత్ప్రతిసదా సకృదేవసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ నః — ॥ శ్లో ॥ సహైవాభ్యుదయశ్రాద్ధం స్వస్తివాచనమేవచ । సహక ర్మాణికుర్యాద్వా పృథగ్వాక్రమతశ్చరేత్ ॥ నామనిష్క్రమణౌ కార్యౌస హైవదివిజానతా । తథాపుంసువసీమన్తౌ బలిసీమన్తకౌచవా ॥ జాతకృత్యే త్వతీతేతు నామ్నావాసహసంచరేత్ । అకృతానామతీతానాం నిష్కృతి స్స్యాద్ధికర్మణామ్ ॥ చౌలోపనయనేచైవ సమావర్తనవివాహకౌ । సహక ర్మత్రయంజాతు నాపత్స్వపిసమాచరేత్ ॥ ఏతేభ్యోఽన్యానికర్మాణి ద్వావకార్యౌసహైవతు ॥ * ॥ యత్తుకాత్యాయనేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతృయాగక్రియాపూర్వం కార్యం శ్రాద్ధంతుమఙ్గలే । బుతుత్రయేతు కర్తవ్యం,నచాన్యల్లఘుమఙ్గలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్యథాకాలం క్రియమాణ

సంస్కారకర్మ విషయమ్ । మాతృపూజాపి తేనైవోక్తా — ॥ శ్లో ॥ కర్మాదిషు చసర్వేషుమాతరస్సగణాధిపాః । పూజనీయాః ప్రయత్నేనపూజితాఃపూజయన్తితాః ॥ ప్రతిమాసుచశుద్ధాసు లిఖితావాపటాదిషు । గన్ధపుష్పాక్షతైశ్చైవ నైవేద్యైశ్చపృథగ్విధైః ॥ గౌరీపద్మా శచీ మేధా సావిత్రీవిజయాజయా । దేవసేనాస్వధాస్వాహా మాతరోలోకమాతరః ॥ ధృతిఃపుష్టిస్తథాతుష్టి రాత్మదేవతయాసహ । ఆభ్యోఽర్ఘ్యంగన్ధపుష్పంచ ధూపదీపం నివేదయేత్ ॥ ఆయుష్యాణిచశాన్త్యర్థం జప్త్వాతత్రసమాహితః। షడ్భ్యఃపితృభ్యస్తదను శ్రాద్ధదానముపక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మదేవతా - ఆత్మనోఽభిష్టదేవతా, ఆయుష్యాణి - "ఆనోభద్రాఃక్రతవః" ఇత్యాదీని సూక్తాని, షడ్భ్యఃపితృభ్యః - పిత్రాదిభ్యోమాతామహాదిభ్యశ్చ, మాతృశ్రాద్ధపూర్వకం శ్రాద్ధదానముపక్రమేదిత్యర్థః । తత్రశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధంతుపూర్వంస్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్ । తతోమాతామహానాంచ వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయింస్మృతమ్ ॥ నానిష్ట్వాతుపితౄం శ్ఛ్రాద్ధే కర్మవైదికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః- మాతృపితామహీప్రపితామహీనామ్, పితౄణామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానామ్, మాతామహానామ్ - మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహానామ్, క్రమేణపార్వణవిధినాశ్రాద్ధత్రయంకుర్యాదిత్యర్థః । తథాచ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌసమర్చయేద్విద్వాన్నిత్యంనాన్దీముఖాన్పితౄన్ । సంపాదితోవిశేషస్తు శేషంపార్వణవద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిశ్రాద్ధే నాన్దీముఖసంజ్ఞాన్ పితౄన్సమర్చయేత్, విశేషః - నాన్దీముఖసంజ్ఞాస్వరూపో వైశేషికోధర్మః, సంపాదితః - ప్రతిపాదితః, శేషమ్- వైశేషికధర్మాదన్యద్ధర్మజాతమ్, పార్వణవదిత్యర్థః । ఉక్తశ్రాద్ధత్రయస్య కాలభేదమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతృశ్రాద్ధంతు పూర్వేద్యుః కర్మాహన్యేవ పైతృకమ్ । మాతామహ్యంచోత్తరేద్యుర్వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేమాతృకంశ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకంతథా । తతోమాతామహానాంతు వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవందినత్రయప

క్రియాయదాముహూర్తస్తదా త్వాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పృథగ్దినేత్వ
శక్తశ్చేదేకస్మిన్ పూర్వవాసరే। శ్రాద్ధత్రయంతుకుర్వీతవైశ్వదేవంతు
తాన్త్రికమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఫలదేశకాలద్రవ్యదేవతాసాధారణ్యాదత్రవై
శ్వదేవికం తన్త్రేణైవ కార్యమిత్యర్థః। ఏతచ్చపూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకార్యమపరాహ్ణేచపైతృకమ్। ఏకోద్దిష్టం
తుమధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మృతేః। ప్రా
తశ్శబ్దేనాత్రపూర్వాహ్ణఉచ్యతే “ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవైభవేద్వృద్ధిర్వి
నాజన్మనిమిత్తకమ్। ” ఇతిస్మరణాత్। తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ల
లాటసమ్మితే భానౌ ప్రథమః ప్రహరఃస్మృతః। సఏవాధ్యర్ధసంయుక్తః
ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వా
హ్ణఏవనాన్దీస్యాదపరాహ్ణేతుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అగ్న్యాధాననిమి
త్తంత్వపరాహ్ణేకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంతుపూర్వాహ్ణే సిద్ధా
న్నేనతుమధ్యతః। పార్వణంచాపరాహ్ణేతు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నిక
మ్ ॥ ” ఇతిగాలవస్మరణాత్। తత్రనియతకాలసీమన్తాన్నప్రాశనచౌ
లోపనయనాది నిమిత్తకమ్ “ బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ ”
“ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా ” ఇత్యాదినా కర్మాదిషువిహితం శ్రాద్ధం త
స్మిన్నేవదినే పూర్వాహ్ణేఽనుష్ఠేయమ్, వివాహాదావన్తేవిహితమభ్యుదయ
శ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణేవివాహాదౌసతి తస్మిన్నేవదినేపూర్వాహ్ణేకర్తవ్యమ్,
రాత్రౌవివాహాదౌసతి శ్వఃప్రభాతేకర్తవ్యమ్। అనియతనిమిత్తకంపుత్రజన్మ
గ్రహణాదిశ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరంకుర్యాత్, యదాహలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥
నియతేషునిమిత్తేషుప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్। పుత్రజన్మనికుర్వీతశ్రాద్ధం తా
త్కాలికంబుధః ॥ * ॥ ఇతి। తథా కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రామర్భ్వేపుత్ర
పుత్ర్యోర్గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః। స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ ప
తౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమర్థమభిప్రేత్య కాలాదర్శకా
రః — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతు యచ్ఛ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరంభవేత్। నాన్దీ
ముఖాహ్వయం ప్రాతరాగ్నికంత్వపరాహ్ణతః ॥ * ॥ ఇతి। నాన్దీముఖ
నిమిత్తాన్యాహ సఏవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తవ్రతచౌల నామకరణాన్న

ప్రాశనోపాయనస్నానాధానవివాహ యజ్ఞతనయోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసుచ । పుంసూత్యావసథప్రవేశనసుతాద్యాస్యావలోకాశ్రమస్వీకార క్షితిపాభిషేకదయితాద్యర్తౌచ నాన్దీముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతాని - ప్రాజాపత్యాదీని , ఉపాయనమ్ - ఉపనయనమ్ , స్నానమ్ - సమావర్తనమ్ , ప్రతిష్ఠా- దేవతాప్రతిష్ఠా వాపీకూపతటాకాదిప్రతిష్ఠాచ , పుంసూతిః - పుంసువనమ్, ఆవసథప్రవేశనమ్ - గృహప్రవేశః , సుతాద్యాస్యావలోకనమ్ - సుతస్య సుతాయాశ్చ ఆద్యః ప్రథమః ఆస్యావలోకో ముఖప్రేక్షణమ్, దయితాయాః - భార్యాయాః , ఆద్యర్తుః - ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావః , ఏతేషునిమిత్తేషు నాన్దీముఖం కార్యమిత్యర్థః । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదాన సోమోపనయపుంసవే । స్నానాధానవివాహేషు వాన్దీశ్రాద్ధంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశేనవవేశ్మనః । నామకర్మణిబాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥ సీమన్తోన్నయనేచైవపుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతోగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః । చూడాయాంచ వివాహేచ వృద్ధిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తే స్త్రియాఋతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతహ్యాశ్రమగ్రహణేతథా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ నిషేకకాలే సోమేచ సీమన్తోన్నయనేతథా । జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం విధివత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకకాలే - గర్భాధానకాలె , సోమశబ్దోఽత్రాధానాగ్నిహోత్రాదికర్మణాముపలక్షణార్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానేవివాహేచ సువనేజాతకర్మణి । నామోపాకర్మస్నానేషు వ్రతేషుచసమాపనే ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదాదౌ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తోన్నయనేచైవ అన్నప్రాశనచౌలయోః । ఉపాయనేచ గోదానే చాదావేవసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ కర్మాఙ్గశ్రాద్ధమసకృత్క్రియమాణాగ్నిహోత్రాదికర్మసు ప్రథమప్రయోగఏవకర్తవ్యమ్ । యతఆహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నానిష్ట్వా

తు పిత్ర్యాం శ్రాద్ధే కర్మ వైదికమాచరేత్ । అసకృద్యాని కర్మాణి క్రియే
రన్ కర్మకారిభిః ॥ ప్రతిప్రయోగం నైతాస్స్యుర్మాతరశ్శ్రాద్ధమేవ చ ॥*॥
ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఆధానే హోమయోశ్చైవ వైశ్వదేవే తథైవ చ ।
బలికర్మణి దర్శే చ పౌర్ణమాసే తథైవ చ ॥ నవయజ్ఞే చ యజ్ఞాదౌ వదన్త్యే
వం మనీషిణః । ఏకమేవ భవేచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు న పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హోమయోరిత్యనేనాధాన సమభివ్యాహారాద్ద్వివచనాచ్చ సాయం
ప్రాతరగ్నిహోత్రహోమావుక్తౌ । అష్టకాదిశ్రాద్ధేషు ప్రథమప్ర
యోగేఽపి కర్మాఙ్గశ్రాద్ధం న కర్తవ్యమ్, యతోఽనన్తరమాహ స ఏవ —
॥ శ్లో ॥ నాష్టకాదౌ భవేచ్ఛ్రాద్ధం న శ్రాద్ధే శ్రాద్ధమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
వృద్ధశాతాతపోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ త్రిష్వప్యేతేషు యుగ్మాం
స్తు బ్రాహ్మణాన్నియతశ్శుచిః । ప్రదక్షిణం తు సవ్యేన భోజయేద్దేవపూర్వ
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — దైవే ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ మాతృశ్రాద్ధే
ద్వౌ పితృశ్రాద్ధే ద్వౌ సపత్నీకమాతామహశ్రాద్ధే ద్వౌ ఏవమష్టావరాన్
బ్రాహ్మణాన్ నిమన్త్రణాది విసర్జనాన్తం సర్వముపచారజాతం ప్రదక్షి
ణం యథా భవతి తథా కుర్వన్ సవ్యేన సవ్యాంసగతేనైవ యజ్ఞసూత్రేణో
త్తరవాససా చాన్వితశ్శ్రాద్ధకర్తా భోజయేదితి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
ఏవం ప్రదక్షిణావృత్కో వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । యజేత దధికర్కన్ధూ
మిశ్రాన్ పిణ్డాన్యవైః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్కన్ధూః - బదరీఫలమ్ । ప్ర
చేతాః — ॥ శ్లో ॥ న జపేత్పైతృకం జప్యం న మాంసం తత్ర దాపయేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన క్షిప్రం దేశవిమార్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ వా ॥ అథాభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః
ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ ప్రదక్షిణముపచారో యవాస్తిలార్థా గన్ధా
దిదానం చ ద్విః ఋజూ దర్భా వాసనే దద్యాత్, “ యవోఽసి సోమదేవత్యో
గోసవో దేవనిర్మితః । ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః పునరా నాన్దీముఖానిమాన్లో
కాన్ ప్రీణయాహి నస్స్వాహా ” ఇతి యవవాపనమ్ ॥*॥ ఇతి । ముద్గలః —
॥ వా ॥ దేవేషు ద్వావేకో వా పితృష్వేకో ద్వౌ వా బ్రాహ్మణాంశ్శ్రా
ద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ యవైస్తిలార్థాన్

స్తత్రయవాసీత్యూహ్యోహానస్వధాం ప్రయుఞ్జీత సదాపరిచరేద్భక్త్యాపి
త్యానపఠ్యత్ర దేవవన్నిపాతోహి నసవ్యస్యజానునో విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥
ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయిష్యఇతి పృచ్ఛతి
అస్తుస్వధేత్యస్యస్థానే నాన్దీముఖాఃపితరః ప్రియన్తామితి సంపన్నమితితృప్తి
ప్రశ్నే దధిబదరాక్షతమిశ్రాఃపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥
దధికర్కన్ధుసంమిశ్రైః పిణ్డాఃకార్యాయథాక్రమమ్ । ప్రాఙ్ముఖో దేవ
తీర్థేన ప్రాక్కూలేషుకుశేషుచ ॥ దత్వాపిణ్డాన్నకుర్వీత పిణ్డపాత్రమ
ధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమత్ర భోజనశాలాయాంబహిఃకార్యమ్,
యదాహ ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ బహిస్తుప్రాక్కూలేషుచ దధ్యక్షతకర్కం
ధుమిశ్రాన్పిణ్డాన్నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥
ఏవంనామ్నాపరంతూష్ణీం దద్యాత్పిణ్డాన్పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృ
థక్పృథక్ - ఏకైకస్మిన్ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్, తత్ర ప్రథమపిణ్డం నా
మ్నా గోత్రసహితేన దద్యాద్ద్వితీయం తూష్ణీం దద్యాదిత్యర్థః । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాచీనాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషుపృష
దాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పిణ్డదానం వైకల్పికమిత్యుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వా
పణంకుర్యాన్నవాకుర్యాన్నరాధిప । వృద్ధిశ్రాద్ధేమహాబాహో కులధర్మా
నవేక్ష్యతు ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాభ్యుదయశ్రాద్ధమాపదాది నిమిత్తేషు ఆ
మేనహేమ్నావా కుర్యాత్, తత్రమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చప్రవా
సీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోఃక్షయా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభా
వే గ్రహణేదేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశే
రజస్యపి । హేమశ్రాద్ధం ద్విజైఃకార్యం శూద్రైఃకార్యంసదైవహి ॥ * ॥
ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్యమామం స్వశ
క్తితః । ప్రదాస్యతిద్విజాగ్రేభ్యస్స్వల్పాల్పామపిదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆమందదతుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గు

ణమ్ । సిద్ధాన్నేతు విధిర్యస్స్యాద్యదామశ్రాద్ధేఽప్యయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్దదాతివిప్రేభ్యశ్శృతంవాయదివాఽశృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిణ్డదానంకథంభవేత్ । గృహాద్దాహృత్యపక్వాన్నంపిణ్డందద్యాత్తిలైస్సహ ॥ యేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి హోమపిణ్డదానయోస్సన్నియోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చసఙ్కల్పవిధానేత్వగ్నౌహోమాభావే పిణ్డదానంనాస్తీతిగమ్యతే । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యద్యద్విప్రేభ్యోదద్యాత్తేనైవహోమస్తేనవాగృహాద్దాహృతాన్నేన వా పిణ్డందద్యాద్యదాహోమస్తదాపిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదానాభావః, ఆమశ్రాద్ధే చరోరభావాత్తద్ధర్మాణామభావోభోజనాభావాత్తత్సమ్బన్ధినాంచాభావః, సఙ్కల్పోవరణంపాదప్రక్షాలనంగన్ధపుష్పాదిదానం తణ్డులాదిప్రదానం దక్షిణేత్యామశ్రాద్ధం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్ధర్మాణామ్ - ఉపస్తరణావదానాదీనామ్, తత్సమ్బన్ధినామ్ - పాత్రాభిమన్త్రణాదీనామిత్యర్థః । "హిరణ్యేతూదకంపశ్చాన్మృతేఽహనిపరేఽహని" ఇతివచనాత్తర్పణం తదైవకార్యమ్. ఇతివృద్ధిశ్రాద్ధంనిరూపితమ్.

శ్రాద్ధభేదాః

అథశ్రాద్ధభేదాః । ప్రేతోద్దేశేన పితృద్దేశేనవా ద్రవ్యత్యాగశ్శ్రాద్ధమ్, తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతంపితౄంశ్చనిర్దిశ్య భోజ్యంయత్ప్రియమాత్మనః । శ్రద్ధయాక్రియతేయత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశేకాలేచపాత్రేచ శ్రద్ధయావిధినాచయత్ । పితౄనుద్దిశ్యవిప్రేభ్యో దత్తంశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥*॥ ఇతి । తచ్చపునఃపార్వణైకోద్దిష్టభేదేన ద్వివిధమ్, త్రిపురుషోద్దేశేన యత్క్రియతే తత్పార్వణమ్, ఏకపురుషోద్దేశేన క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, తదాహకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధి పార్వణంమునయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వివిధమపిశ్రాద్ధం నిత్యనైమిత్తిక కామ్యభేదేన త్రిధాభిద్యతే, తదుక్తంకాలా

దర్శే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయం తథోద్దిష్టమేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । ని
త్యంనైమిత్తికం కామ్యమితితచ్చపునస్త్రిధా ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర నియతో
పాధౌనాదితం నిత్యమ్, యథా అమావాస్యాదౌ విహితంశ్రాద్ధమ్ । అ
నియతనిమిత్తంహి నైమిత్తికమ్, యథాఉపరాగాదౌ । కామనోపాధికం
కామ్యమ్, యథాతిథినక్షత్రవారాదిషు । తముదాహరతి కార్ష్ణాజినిః —
॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధంయచ్చమహాలయే । తన్నిత్య
ముదితంసద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రా
న్తిగ్రహణేషుచ । సంవత్సరోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధంనిమిత్తతః ॥ తిథ్యా
దిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషుయుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషుత
త్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిశ్వామిత్రేణ ద్వాదశ
విధత్వముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం వృద్ధిశ్రాద్ధం సపి
ణ్డనమ్ । పార్వణంచేతివిజ్ఞేయం గోష్ఠ్యం శుద్ధ్యర్థమష్టమమ్ ॥ కర్మాఙ్గం న
వమంప్రోక్తం దైవికం దశమం స్మృతమ్ । యాత్రాస్వేకాదశం ప్రోక్తం
పుష్ట్యర్థం ద్వాదశంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, నిత్యనైమిత్తికకామ్యావా
న్తరవివక్షయైవ, నతు తతఃపార్థక్యవివక్షయా । తథాహి వృద్ధవసిష్ఠః —
॥ శ్లో ॥ అహన్యహనియచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితికీర్తితమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు
యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే ॥ అభిప్రేతార్థసిద్ధ్యర్థం కామ్యంపా
ర్వణవత్ స్మృతమ్ । పుత్రజన్మవివాహాదౌ వృద్ధిశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥ న
వానీతార్ఘ్యపాత్రంచ పిణ్డశ్చపరికీర్త్యతే । పితృపాత్రేషుపిణ్డేషు సపిణ్డీ
కరణంతుతత్ ॥ ప్రతిపర్వభవేద్యస్మాత్ప్రోచ్యతేపార్వణంతుతత్ ।
గోష్ఠ్యాంయత్క్రియతేశ్రాద్ధం గోష్ఠీశ్రాద్ధంతదుచ్యతే ॥ బహూనాంవి
దుషాం ప్రాప్తౌ సుఖార్థం పితృతృప్తయే । క్రియతేశుద్ధయేయత్తు బ్రాహ్మణా
నాంతు భోజనమ్ ॥ శుద్ధ్యర్థమితితత్ప్రోక్తం శ్రాద్ధం పార్వణవత్కృతమ్।
నిషేకకాలేసోమేచసీమన్తోన్నయనేతథా ॥ జ్ఞేయంపుంసవనేశ్రాద్ధంకర్మా
ఙ్గంవిధివత్కృతమ్ ॥ దేవానుద్దిశ్యక్రియతేయత్తద్దైవికముచ్యతే । తన్నిత్య
శ్రాద్ధవత్కుర్యాద్ద్వాదశ్యాదిషుయత్నతః ॥ గచ్ఛన్దేశాన్తరంయద్ధిశ్రాద్ధం
కుర్యాత్తుసర్పిషా । తద్యాత్రార్థమితిప్రోక్తం ప్రవేశేచనసంశయః ॥*॥ఇతి.

శ్రాద్ధదేశాః

అథ శ్రాద్ధదేశాః । రత్నావళ్యామ్ —॥ శ్లో ॥ దేశః కాల స్తథా పాత్రం ద్రవ్యం కర్తా పితామహాః । నిష్పత్తికారణా న్యాహుః కర్మణో ఽస్య విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాప్రవణే దేశే తీర్థాదౌ వా గృహేఽపి వా । భూసంస్కారాది సంయుక్తే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - దేవర్షిసేవితం జలమ్, ఆదిశబ్దేన పుణ్యాశ్రమాది గృహ్యతే, భూసంస్కారః - గోమయాదినోపలేపః, ఆదిశబ్దేనాశుచిద్రవ్యాపసరణమ్ । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ గోమయేనోపలిప్తేషు వివిక్తేషు గృహేషు చ । కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమథైతేషు నిత్యమేవ యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పరిశ్రితే - పరితః ప్రచ్ఛాదితే, దక్షిణావనతే దేశే శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । స్వతో దక్షిణాప్రవణత్వాసమ్భవే దేశస్య యత్నతో దక్షిణాప్రవణత్వం కార్యమ్ । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శుచిదేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలిప్య చ । దక్షిణాప్రవణం చైవ ప్రయత్నే నోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని పుణ్యేష్వాయతనేషు చ । నదీతీరేషు తీర్థేషు స్వభూమౌ చ ప్రయత్నతః ॥*॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ స్థలీషు గిరిపృష్ఠేషు తీర్థేష్వాయతనేషు చ । వివిక్తేషు చ తుష్యన్తి శ్రాద్ధేషు పితరస్సదా ॥ * ॥ ఇతి । స్థలీషు - అకృత్రిమభూమిష్విత్యర్థః । తథాచ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ గోగజాశ్వాదిపృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ * ॥ ఇతి । కృత్రిమాయాం భువి - వేదికాదావిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ పరకీయప్రదేశేషు పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భారతే చ — ॥ శ్లో ॥ పారక్యే భూమిదేశే చ పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ తస్మాత్క్రీత్వా మహీం దత్వా స్వల్పామపి విచక్షణః । పిణ్డః పితృభ్యో దత్తో వై తస్యాం భవతి శాశ్వతః ॥ * ॥ ఇతి । పరకీయప్రదేశాః - పరపరిగృహీతగృహగోష్ఠారామాదయః, న పునస్తీర్థాదీని ।

తథా చాదిత్యపురాణె — ॥ శ్లో ॥ అటవీపర్వతాః పుణ్యా నదీతీరాణియాని చ । సర్వాణ్యస్వామికాన్యాహుర్నహి తేషుపరిగ్రహః ॥ వనానిగిరయోనద్యస్తీర్థానాయతనానిచ । దేవఖాతాశ్చ గర్తాశ్చ నస్వామీ తేషువిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కృమికీటాద్యుపహతదేశం శ్రాద్ధే వర్జయేత్ , తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ రూక్షంక్రిమిహతంక్లిన్నం సఙ్కీర్ణానిష్టగన్ధికమ్ । దేశంత్వనిష్టశబ్దంచ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । క్లిన్నమ్ - సకర్దమమ్ , సఙ్కీర్ణమ్ - అన్యైనాకీర్ణమ్ । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యాజన్తుయుతారూక్షా క్షితిఃప్లుష్టా తథాఽగ్నినా । అనిష్టదుష్టశబ్దోగ్రాదుర్గన్ధా శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థక్షేత్రవిశేషేషు కృతంశ్రాద్ధం ఫలాతిశయప్రదంభవతి , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్యపూజితో దేశో గయాగఙ్గాసరస్వతీ । కురుక్షేత్రంప్రయాగశ్చ నైమిశంపుష్కరాణిచ ॥ నదీనదేషుతీర్థేషు శైలేషుపులినేషుచ । వివిక్తేష్వేవతుష్యన్తి దత్తేనేహ పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గా గోదావరీ వేణ్యా గౌతమీకౌశకీశుభా । నర్మదా సరయూశ్చైవ కావేరీచసరస్వతీ ॥ గయాప్రయాగశ్శ్రీశైలో గోకర్ణం పుష్కరంశుభమ్ । నైమిశంచ కురుక్షేత్రం కేదారం సేతుబన్ధనమ్ ॥ ద్వారకాబదరీకాఞ్చీ ముఖ్యా వారాణసీతథా । పురుషోత్తమస్వామివేశ్మ సర్వోత్కృష్టో మహోదధిః ॥ ఏతేషు తీర్థముఖ్యేషు క్షేత్రేషుచ శుభాశుభమ్ । కృతమక్షయమాప్నోతిమనుష్యాణాం నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పుష్కరేష్వక్షయం శ్రాద్ధం జపహోమతపాంసిచ । మహోదధౌ ప్రయాగేచ కాశ్యాం చకురుజాఙ్గలే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వారాణస్యాంకురుక్షేత్రే భృగుతున్దే హిమాలయే । గఙ్గాద్వారేప్రయాగేచ నైమిశే పుష్కరే తథా ॥ సన్నిహత్యాం గయాయాంచ దత్తమక్షయతాం వ్రజేత్ । నదీసముద్రతీరేవా ప్రదేశే గోష్ఠేఽథపర్వతే ॥ సముద్రగా నదీతీరే సిన్ధుసాగరసంగమే । నద్యోర్వాసంగమేరాజన్ సాలిగ్రామశిలాన్తికే ॥ సాలిగ్రామేచ గోకర్ణే గయాయాంచవిశేషతః । క్షేత్రేష్వేతేషుయచ్ఛ్రాద్ధం పితృభక్తిసమన్వితః ॥ కరోతివిధివన్మర్త్యః కృతకృత్యోభవిష్యతే ॥ * ॥ ఇ

తి । స ఏవ — ॥ వా ॥ యత్రక్వచన నర్మదాతీరే యమునాతీరే గఙ్గా
యాం విశేషతో గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే గఙ్గాసాగరసంగమే కులావర్తే
బిల్వకే నీలపర్వతే కుబ్జాహ్రే భృగుతుఙ్గే కేదారే లిఙ్గాయాం సుగన్ధాయాం
ఫల్గుతీర్థే మహాగఙ్గాయాం తణ్డులికాశ్రమే కుమారధారాయాం ప్రభాసే
యత్రక్వచన సరస్వత్యాం విశేషతో నైమిశారణ్యే వారాణస్యాం అగ
స్త్యాశ్రమే కణ్వాశ్రమే కౌశిక్యాం సరయూతీరే శోణాయాం భాగీరథ్యాశ్చ
సంగమే శ్రీపర్వతే కలోదకే ఉత్తరమానసే బడబాయాం సప్తర్షే విష్ణు
పదే స్వర్గప్రదేశే గోదావర్యాం గోమత్యాం వేత్రవత్యాం విపాశా
యాం వితస్తాయాం మరుద్వృధాయాం శతద్రుతి చన్ద్రభాగాయాం ఐ
రావత్యాం సిన్ధోస్తీరే దక్షిణే పఞ్చనదే ఔజసే చైవమాదిష్వన్యేషు తీ
ర్థేషు సరిద్వరాసు పులినేషు ప్రస్రవణేషు పర్వతేషు నికుఞ్జేషు వనే
షూపవనేషు చ గోమయేనోపలిప్తేషు మనోజ్ఞేషు చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృ
గాథా — ॥ శ్లో ॥ కులేఽస్మాకం సజన్తుస్స్యాద్యోనోదద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ । న
దీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేషతః ॥ అపిజాయేతసోఽస్మాకం కులే క
శ్చిన్నరోత్తమః । గయాశీర్షేవటేశ్రాద్ధంయోనోదద్యాత్సమాహితః ॥
ఏష్టవ్యాబహవఃపుత్రా యద్యేకోఽపిగయాంవ్రజేత్ । యజేతవాఽశ్వ
మేధేన నీలంవా వృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మవైవర్తే — ॥ శ్లో ॥
గయాశీర్షేయదాపిణ్డం నామ్నాయేషాం ప్రకుర్వతే । నరకస్థాదివంయా
న్తి స్వర్గస్థా మోక్షమాప్నుయుః ॥ తత్రాక్షయవటోనామ త్రిషులోకేషువి
శ్రుతః । పితౄణాం తత్రవైదత్తమక్షయం భవతిప్రభో ॥ వటవృక్షంసమా
సాద్యశాకేనాప్యుదకేనవా । ఏకస్మిన్ భోజితేవిప్రే కోటిర్భవతిభోజితా ॥
ఆత్మనస్తుమహాబుద్ధే గయాయాంతు తిలైర్వినా । పిణ్డనిర్వాపణంకార్యం
మృతానాంతు తిలైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । నద్యాదిషు తీర్థశ్రాద్ధముక్తం మ
త్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వానదీషు సర్వాసు పితౄదేవాంశ్చ త
ర్పయేత్ । తత్రతత్ర యథావిత్తం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాదికం తథా ॥ అకాలే
ప్యథకాలేవా తీర్థశ్రాద్ధం తథానరః । శ్రాద్ధంకృత్వాతథాతీర్థే కర్త
వ్యంపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేషుబ్రాహ్మ

ణం నైవ పరీక్షేతకథంచన । అన్నార్థినమనుప్రాప్తం భోజయేన్మనుశాసనాత్ ॥ సక్తుభిఃపిణ్డదానంస్యాత్సంయావైః పాయసేనవా । కర్తవ్యమృషిభిర్దృష్టం పిణ్యాకేనైఙ్గుదేనవా ॥ పిణ్యాకేనతిలానాంవా భక్తిమద్భిర్నరైస్సదా । శ్రాద్ధంతత్రతుకర్తవ్యం అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ" ఇతిపూర్వోక్తం హిరణ్యశ్రాద్ధంవాకర్తవ్యమ్, "॥ శ్లో ॥ క్షేత్రేస్నాత్వాశుచిర్వాసాః ప్రదాయతిలవార్యథ । భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్ఛిద్రే హిరణ్యశ్రాద్ధమేవవా ॥ కృత్వాసూత్రవిధానేన పిణ్డాంస్తత్రైత్రపిణ్డకాన్ । అన్నేనామేనమాంసేనసక్తుభిర్ద్విజఆచరేత్ ॥" ఇతిస్మృతేశ్చ । గయావ్యతిరిక్తస్థానేషు జీవపితృకేనాపి తీర్థశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యర్థస్తాత్ప్రతిపాదితమ్.

శ్రాద్ధకాలాః

అథ శ్రాద్ధకాలాః । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిర్విషువత్సూర్యసంక్రమః ॥ వ్యతీపాతోగజచ్ఛాయా గ్రహణంచన్ద్రసూర్యయోః । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్రవ్యమ్ - కృసరమాంసాది, బ్రాహ్మణః - శ్రుతాధ్యయనసంపన్నః, తయోస్సంపత్తిర్లాభో యస్మిన్ కాలే సతథోక్తః । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థద్రవ్యోపపత్తౌతు నకాలమవధారయేత్ । పాత్రంచ బ్రాహ్మణంప్రాప్య సద్యశ్శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - గఙ్గాది, విషువత్ - మేషతులాసంక్రాన్తీ, అయనవిషువయోస్సంక్రాన్తిత్వేసిద్ధేఽపి పృథగుపాదానం ఫలాతిశయజ్ఞాపనార్థమ్, గజచ్ఛాయాలక్షణమ్ "యదేన్దుః పితృదైవత్యే" ఇత్యాదినాపూర్వముక్తమ్, గ్రహణమ్ - ఉపరాగః, అత్రవిశేషమాహవృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ త్రిదశాస్స్పర్శసమయే తృప్యన్తిపితరస్తథా । మనుష్యామధ్యకాలేతు మోక్షకాలేతు రాక్షసాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిః - యదాశ్రాద్ధంప్రతీచ్ఛా తదైవకర్తవ్యమితి, చకారేణాన్యేఽపిశ్రాద్ధకాలాస్సంగృహ్యన్తే । అతఏవయమః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యామథకార్తిక్యాంమాఘ్యాం త్రీన్పక్షాంశ్చవాద్విజాన్ । తర్పయేత్పితృపూ

ర్వంతు తదస్యాక్షయముచ్యతె ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ గ్రహోపరాగే విషువేచజాతే కృష్ణేమఘాయామయనద్వయేచ । నిత్యంచ శక్షేచ తద్దైవపద్మెదత్తంభవేన్నిష్కసహస్రతుల్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శక్షాది స్వరూపమపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శక్షం ప్రాహురమావాస్యాంక్షీణసోమాంద్విజోత్తమాః । అష్టకాతుభవేత్పద్మంతత్రదత్తంతథాఽక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ యదా విష్టిర్వ్యతీపాతో భానువారస్తథైవచ । పద్మకంనామతత్ప్రోక్తమయనాచ్చ చతుర్గుణమ్ ॥ " ఇతి శక్షోక్తమపి పద్మంగ్రాహ్యమ్ । కాఠకీశ్రుతిః — " ఏతద్ధిదేవపిత్ర్యాణామయనంయద్ధస్తిచ్ఛాయాయాంశ్రాద్ధందద్యాత్ " ఇతి । శక్షోఽపి — ॥ శ్లో ॥ హస్తిచ్ఛాయాసు యద్దత్తంయద్దత్తంరాహుదర్శనే । విషువత్యయనేచైవ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేకవిధాగజచ్ఛాయాఃస్మృతిషుప్రతిపాద్యన్తే — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథిర్వైవస్వతీనామ సాచ్ఛాయా కుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ హంసేకరస్థితేయాతుఅమావాస్యాకరాన్వితా । సాజ్ఞెయాకుఞ్జరచ్ఛాయా ఇతి బోధాయనోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ కరః - హస్తనక్షత్రమ్, ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమే యాచ్ఛాయాప్రాఙ్ముఖీభవేత్ । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాతస్యాంశ్రాద్ధంప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ అమావాస్యాయామపరాహ్ణ ఇత్యర్థః, ॥ శ్లో ॥ సైంహికేయోయదాసూర్యం గ్రసతేపర్వసన్ధిషు । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాతస్యాంశ్రాద్ధంప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ సైంహికేయః - రాహుః, ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనభోజయేద్విప్రాన్ఘృతం భూమౌసముత్సృజేత్ । గ్రహణాఖ్యగజచ్ఛాయా శ్రాద్ధందత్త్వానశోచతి ॥ * ॥ ఇతి । భోక్తురపి దోషస్తత్రైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీవిక్రయీవా హరేతయః । గజచ్ఛాయాశ్రృతం భుక్త్వానభూయఃపురుషోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తృతీయారోహిణీయుక్తావైశాఖస్య సితాతుయా । మఖాభిస్సహితాకృష్ణానభస్యేతుత్రయోదశీ ॥ తథాశతభిషగ్యుక్తా కార్తికేనవమీతథా । ఇన్దుక్షయే గజచ్ఛాయావైధృతేషు యుగాదిషు ॥ ఏతే కాలాస్సముద్దిష్టాః పిత్ర్యాణాం ప్రీతివర్ధనాః ॥ * ॥ ఇతి .

——⇒ శ్రీ యుగాది శ్రాద్ధనిరూపణమ్ ⇐——

యుగాదయో మత్స్యపురాణె దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖస్య తృతీయాంతునవమీ కార్తికస్యతు । మాఘేపఞ్చదశీచైవ నభస్యేచ త్రయోదశీ ॥ యుగాదయఃస్మృతా హ్యేతాదత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్య సితాతృతీయానవమ్యసౌ కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్యచకృష్ణపక్షే త్రయోదశీపఞ్చదశీచమాఘే ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధంకృతం తేనసమాస్సహస్రం రహస్యమేతత్పితరోవదన్తి ॥*॥ ఇతి । అత్ర శుక్లపక్షే యాంతృతీయాం, పఞ్చదశీకృష్ణపక్షఇత్యన్వయః । అతఏవనారదీయపురాణె — ॥ శ్లో ॥ ద్వేతుకృష్ణేద్వేతుశుక్లే యుగాద్యాఃకవయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణేతు మాఘస్యపౌర్ణమాసీ యుగాదిరిత్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖశుక్లపక్షస్య తృతీయాయాం కృతంయుగమ్ । కార్తికేశుక్లపక్షేచ త్రేతాతు నవమేఽహని ॥ అథభాద్రపదేకృష్ణే త్రయోదశ్యాం ద్వాపరంయుగమ్ । మాఘేతుపౌర్ణమాస్యాం తు ఘోరం కలియుగంతథా ॥ యుగారమ్భాస్తథయోయుగాద్యాస్తేనవిశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకల్పభేదేనవ్యవస్థితి చన్ద్రికాయామ్ । పులస్త్యోఽత్రవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయేతథా । యుగాదిషుచ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । యుగాన్తఏవ శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూర్యస్యసింహసఙ్క్రాన్త్యామన్తఃకృతయుగస్యతు । తథావృశ్చికసఙ్క్రాన్త్యామన్తస్త్రేతాయుగస్యతు ॥ జ్ఞేయస్తు వృషసఙ్క్రాన్త్యాం ద్వాపరాన్తశ్చసఙ్క్షయా । తథాచకుమ్భసఙ్క్రాన్త్యామన్తఃకలియుగస్యతు ॥ యుగాదిషు యుగాన్తేషు శ్రాద్ధమక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

——⇒ శ్రీ మన్వాది శ్రాద్ధనిరూపణమ్ ⇐——

మన్వాదయోఽపిశ్రాద్ధకాలాః, “ తథామన్వన్తరాదౌచ దేయం శ్రాద్ధం విజానతా ” ఇతిస్మరణాత్ । మన్వన్తరాదయోమత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్శుక్లనవమీ కార్తికీద్వాదశీసితా । తృతీ

యాచైత్రమాసస్య సితాభాద్రపదస్యచ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీసితా । ఆషాఢస్యాపిదశమీ మాఘమాసస్యసప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీకృష్ణాతథాఽఽషాఢీచపూర్ణిమా । కార్తికీఫాల్గునీజ్యైష్ఠీ చైత్రీపఞ్చదశీసితా ॥ మన్వన్తరాదయశ్చైతే దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతం శ్రాద్ధం విధానేన మన్వాదిషు యుగాదిషు । హాయనానిద్విసాహస్రం పితౄణాం తృప్తిదం భవేత్ ॥ ఆసు స్నానం జపో హోమః పుణ్యానన్త్యాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యామన్వాద్యాయుగాద్యాశ్చ తిథయస్తాసు మానవః । స్నాత్వాహుత్వాచదత్వాచ తదనన్తఫలంలభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్వాద్యాసుయుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాఞ్జలిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ ద్విసహస్రాబ్దికీంతృప్తిం కృతంశ్రాద్ధం యథావిధి । స్నానందానం జపోహోమః పుణ్యానన్త్యాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యగ్నితిథిస్తిథ్యాశేకృష్ణభోఽనలోగ్రహాః । తిథ్యర్కానశివాఽశ్వోఽమా తిథీమన్వాదయోమతాః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రమారభ్యద్వాదశమాసానామేకైకస్యైకైకం పదం యోజనీయమ్, తిథిః - పూర్ణిమా, అగ్నిః - తృతీయా, చైత్రే పౌర్ణమాశుక్లతృతీయాచేత్యర్థః; వైశాఖే, న - నాస్తి; జ్యేష్ఠే, తిథిః - పౌర్ణమాసీ; ఆషాఢే, తిథ్యాశే - పౌర్ణమాసీ శుక్లదశమీచ; శ్రావణే, కృష్ణభః - కృష్ణాష్టమీ, అత్రకృష్ణేతి విశేషణాదితరత్ర సర్వత్రశుక్లతిథేర్గ్రహణమ్; భాద్రపదే, అనలః - తృతీయా; ఆశ్వయుజే, గ్రహాః - నవమీ; కార్తికే, తిథ్యర్కా - పూర్ణాద్వాదశీచ; మార్గశీర్షే, న - నాస్తి; పుష్యే, శివః - ఏకాదశీ; మాఘే, అశ్వాః - సప్తమీ; ఫాల్గునే, అమాతిథీ - అమావాస్యాపౌర్ణమాసీచేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతశ్చసఙ్క్రాన్తిస్తథావైధృతిరేవచ । అష్టకాశ్చైవమన్వాదిర్యుగాదిశ్చమహాలయః ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగశ్చ గజచ్ఛాయాతథైవచ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిశ్శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకావ్యతీపాతమన్వాదిషు యుగాది

షు । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥" ఇతివ చనాన్మన్వాదియుగాది వ్యతీపాతేషు శ్రాద్ధం నిత్యమ్ , "॥ శ్లో ॥ తి థ్యాదిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషుయుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగే షు తత్కామ్యంసముదాహృతమ్ ॥ " ఇతి గాలవవచనంతు ననిత్యత్వా పాకరణార్థమ్ , వచనద్వయేనాగ్నిహోత్రాదివన్నిత్యత్వ కామ్యత్వ యోరవిరోధాదిత్యాహుః । ఏవమేవ "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషుచ ॥" ఇతి ప్రతిపాదితస్యనైమిత్తికత్వస్యచ "॥శ్లో॥ సఙ్క్రాన్తిర్విషువచ్చైవ విశేషేణాయనద్వయమ్ । వ్యతీపాతోఽథజన్మ ర్క్షం చన్ద్రసూర్యగ్రహస్తథా ॥ ఇత్యేతాంశ్శ్రాద్ధకాలాంస్తు కామ్యా నాహప్రజాపతిః । శ్రాద్ధమేతేషు యద్దత్తం తదానన్త్యాయకల్పతే ॥ " ఇ తివిష్ణూక్తస్య కామ్యత్వస్యచనవిరోధః । అత ఏవకూర్మపురాణే — ॥శ్లో॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాంచమరణే నరకీస్యాదతోఽన్యథా ॥ కామ్యానిచైవశ్రాద్ధాని శస్యన్తే గ్రహణాదిషు ॥*॥ ఇతి । తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తుయశ్శ్రాద్ధం పఙ్కేగౌరివసీదతి ॥ రాహుద ర్శనదత్తంహి శ్రాద్ధమాచన్ద్రతారకమ్ । గుణవత్సర్వకామీయంపితౄణా ముపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విశిష్టబ్రాహ్మ ణప్రాప్తౌ సూర్యేన్దుగ్రహణేఽయనే । విషువేరవిసఙ్క్రాన్తౌ వ్యతీపాతే చపుత్రక ॥ శ్రాద్ధార్హద్రవ్యసంప్రాప్తౌ తథాదుస్స్వప్నదర్శనే । జన్మ ర్క్షగ్రహపీడాసు శ్రాద్ధం కుర్వీతచేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యదాపి , ఇ చ్ఛా - కామః, తదాపి శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః । ఏవంచ నిత్యనైమిత్తిక యోఃఫలేచ్ఛయాం సత్యాంకామ్యత్వంనవిరుధ్యతే .

——➤ శ్రీ కామ్యశ్రాద్ధ కాలాః ॥ ◄——

కృత్తికాదినక్షత్రాణి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । యదాహ యాజ్ఞవ ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గంచాపత్యమోజశ్చ శౌర్యంక్షేత్రంబలంతథా । పుత్రాంశ్శ్రైష్ఠ్యంచసౌభాగ్యంసమృద్ధింముఖ్యతాంశుభమ్ ॥ ప్రవృత్త చక్రతాంచైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి । అరోగిత్వం యశో వీతశోకతాం పర

మాంగతిమ్ ॥ ధనం వేదాన్ భిషక్సిద్ధిం కుప్యం గామప్యజావికమ్ । అశ్వా నాయుశ్చ విధివచ్ఛ్రాద్ధం సంప్రయచ్ఛతి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తం స కామానాప్నుయాదిమాన్ । ఆస్తికశ్శ్రద్దధానశ్చ వ్యపేతమదమత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రవృత్తచక్రతా - అప్రతిహతాజ్ఞతా, కుప్యమ్ - సువర్ణరజతవ్యతిరిక్త తామ్రాది । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ స్వర్గం కృత్తికాస్వపత్యం రోహిణీషు బ్రహ్మవర్చసం సౌమ్యే కర్మణాం సిద్ధిం రౌద్రే భువం పునర్వసౌ పుష్టిం పుష్యే సార్పే సర్వాన్ కామాన్ శ్రాద్ధ్యం పిత్ర్యే సౌభాగ్యం ఫల్గునీషు ధనమార్యమ్ణే జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం హస్తే రూపవతస్సుతాంస్త్వాష్ట్రే వాణిజ్యవృద్ధిం స్వాతౌ కనకం విశాఖాసు మిత్రాణి మైత్రే శాక్రే రాజ్యం కృషిర్మూలే సముద్రయానసిద్ధిమాప్యే సర్వాన్కామాన్వైశ్వదేవే వేదశ్రైష్ఠ్యమభిజితి సర్వాన్ కామాన్ శ్రవణే బలం వాసవే ఆరోగ్యం వారుణే రూపద్రవ్యమాజే గృహమహిర్బుధ్న్యే గాః పౌష్ణే తురఙ్గానాశ్వినే జీవితం యామ్యే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యాదయో వారాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ సతతమాదిత్యేఽహ్ని శ్రాద్ధం కుర్వన్నారోగ్యమాప్నోతి సౌభాగ్యం చాన్ద్రే సమరవిజయం కౌజే సర్వాన్కామాన్బౌధే విద్యామభీష్టాం జైవే ధనం శౌక్రే జీవితం శనైశ్చరే ॥ * ॥ ఇతి । కూర్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యవారే త్వారోగ్యం చాన్ద్రే సౌభాగ్యమేవ చ । కౌజే సర్వత్ర విజయం సర్వాన్ కామాన్ బుధస్యతు ॥ విద్యాం విశిష్టాం చ గురౌ ధనం వై భార్గవే పునః । శనైశ్చరే భవేదాయురారోగ్యమతిదుర్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతః కామ్యాని వక్ష్యామి శ్రాద్ధాని తవ పార్థివ । ఆరోగ్యమథ సౌభాగ్యం సమరే విజయం తథా ॥ సర్వాన్ కామాంస్తథా విద్యాం ధనం జీవితమేవ చ । ఆదిత్యాది దినేష్వేవం శ్రాద్ధం కుర్వన్ సదా నరః ॥ క్రమేణైతానవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యుక్షు కుర్వన్దినర్క్షేషు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ । అయుక్షు తు పితౄనర్చ్య ప్రజాం ప్రాప్నోతి పుష్కలామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యుక్షు - యుగ్మేషు, దినేషు - సూర్యాదివారేషు, ఋక్షేషు - కృత్తికాదినక్షత్రేషు, కుర్వన్

శ్రాద్ధమితి శేషః । ప్రతిపదాది తిథయోఽపి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వన్ ప్రతిపది శ్రాద్ధం సురూపాన్ విన్దతే సుతాన్ । కన్యకాంతు ద్వితీయాయాం తృతీయాయాంతు వన్దినః ॥ పశూన్ క్షుద్రాంశ్చతుర్థ్యాంచ పఞ్చమ్యాం శోభనాన్ సుతాన్ । షష్ఠ్యాం ద్యూతంకృషిం చాపి సప్తమ్యాం లభతే నరః ॥ అష్టమ్యామపి వాణిజ్యం లభతే శ్రాద్ధదో నరః । స్యాన్నవమ్యామేకఖురం దశమ్యాం ద్విఖురం బహు ॥ ఏకాదశ్యాం తథా రూప్యం బ్రహ్మవర్చసినస్సుతాన్ । ద్వాదశ్యాంజాతరూపంచ రజతం రూప్యమేవచ ॥ జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం త్రయోదశ్యాం చతుర్దశ్యాంతు కుప్రజాః । ప్రీయన్తే పితరశ్చాస్య యే శస్త్రేణ రణే హతాః ॥ శ్రాద్ధదః పఞ్చదశ్యాంతు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ వా ॥ సురూపాస్సుతాః ప్రతిపది స్త్రియోఽప్రతిరూపా ద్వితీయాయాం వన్దినస్తృతీయాయాం చతుర్థ్యాం క్షుద్రపశవః పుత్రాః పఞ్చమ్యాం ద్యూతం షష్ఠ్యాం కృషిస్సప్తమ్యాం వాణిజ్యమష్టమ్యామేకశఫా నవమ్యాం దశమ్యాం గావః పరిచారకా ఏకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాం ధనధాన్యరూప్యజ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యహిరణ్యాని త్రయోదశ్యాం యువానస్తత్ర మ్రియన్తే శస్త్రహతస్య చతుర్దశ్యామమావాస్యాయాంసర్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ తిథిశ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే కర్తవ్యమ్, “॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం శ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే దినేఽస్తమయయోగిని ।” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యథైవ చాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధం ప్రకృత్య స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణేతు రౌహిణంతు న లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “అపరాహ్ణః - ద్వేధా విభక్తస్యాహ్నో ద్వితీయభాగః, రౌహిణః - అహ్నో నవమో ముహూర్తః , ఏవంచ కుతపాది ఘటికాత్రయయుక్తాయాం ప్రతిపదాదితిథౌ కామ్యశ్రాద్ధం కార్యమ్ , నతు కుతపాద్యసంయుక్తాయామితి మన్తవ్యమ్ ” ఇతి చన్ద్రికాయామ్ । కామ్యశ్రాద్ధం కామ్యసిద్ధిపర్యన్తమేకసంవత్సరపర్యన్తంవా యథాకామముక్తదినేఽవశ్యమనుష్ఠేయమ్ । తథాచ దేవస్వామినా నక్షత్రశ్రాద్ధముదాహృత్యో

క్తమ్ — ॥ వా ॥ నాక్షత్రేషుతు కామ్యశ్రాద్ధేషు తత్కామప్రదనక్షత్ర ప్రాప్తౌ ఆతత్కామ ప్రాప్తేరబ్దమేకంవా తస్మిన్నృక్షే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కామ్యశ్రాద్ధాని కామార్థం సమ్యగ్యత్నేనసాధయేత్ । శరీరారమ్భహేతుత్వాన్నముహుస్తాని కారయేత్ ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు సత్సు కామ్యఫలంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్కంభ్యాదియోగాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః, తత్ర కృత్తికాదినక్షత్రేషూక్తంఫలం క్రమాత్ జ్ఞేయమ్ । తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు శ్రాద్ధేయత్ఫలమీరితమ్ । విష్కమ్భాదిషుయోగేషు తదేవఫలమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । రవ్యాదివారశ్రాద్ధఫలంబవాదికరణేషు శ్రాద్ధకరణేఽపిద్రష్టవ్యమ్ । తదాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ । బవాదికరణేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృచ్చాశ్నుతేఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగృహ్యాదర్శయతి కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాద్యాసుతిథిషు వర్జయిత్వాచతుర్దశీమ్ । కన్యాదికామినఃకుర్యుశ్శ్రాద్ధం పార్వణరూపవత్ ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు భరణ్యన్తేషుపార్వణమ్ । కుర్యుశ్శ్రాద్ధంశ్రద్దధానాస్స్వర్గాదిఫలకామినః ॥ విష్కమ్భాదిషుయోగేషు ఫలంనక్షత్రవత్స్మృతమ్ ; శ్రాద్ధంరవ్యాదివారేషుహ్యారోగ్యాది ఫలేప్సవః ॥ కుర్యుఃఫలమిదం జ్ఞేయం బవాదికరణేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధస్య కాలాన్తరమప్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాససంజ్ఞేయదాఋక్షే చన్ద్రస్సంపూర్ణమణ్డలః । గురుణాయది సంయుక్తస్సాతిథిర్మహతీస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । పౌర్ణమాస్యాం చన్ద్రస్తన్నామనక్షత్రే చిత్రాదౌ గురుణాయుక్తశ్చేత్సా పౌర్ణమాసీమహాచైత్ర్యాదిసంజ్ఞేత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ మేషరాశౌయదాశౌరిస్సింహేచన్ద్రబృహస్పతీ । భాస్కరశ్శ్రవణర్క్షేచ మహామాఘీతిసాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । సౌరిః-శనైశ్చరః, మేషేయదిస్యాత్, గురుశ్చన్ద్రశ్చసింహే యదిస్యాత్, భాస్కరశ్శ్రవణనక్షత్రేయదిస్యాత్తదాపూర్ణిమామహామాఘీత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ వృషేవామిథునే భానౌ జీవచన్ద్రౌతథేన్ద్రభే । పౌర్ణమాసీగురోర్వారే మహాజ్యైష్ఠీ ప్రకీ

ర్తితా ॥ మహాచైత్ర్యాదిషుకృతం దానం శ్రాద్ధముపోషణమ్ । అనన్తఫలదం ప్రాహుర్మునయో ధర్మవేదినః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతి శ్రాద్ధకాలాః.

శ్రీ శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణ నిరూపణమ్ శ్రీ

అథ శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణనిరూపణమ్ । తత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ తత్ర యే భోజనీయాస్స్యుర్యే చ వర్జ్యా ద్విజోత్తమాః । యావన్తశ్చైవ యైశ్చాన్నైస్తాంశ్చ వక్ష్యామ్యశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజోత్తమాః - ద్విజేషు త్రైవర్ణికేషూత్తమాః, బ్రాహ్మణా ఇతి యావత్ । భోజనీయానభోజనీయాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్వక్తుం గుణదోషపరీక్షణం కార్యమిత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । తీర్థం తద్ధవ్యకవ్యానాం ప్రదానే సోఽతిథిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రపరిగ్రహకాలాత్పూర్వమేవ తత్పితృపితామహపరీక్షా కార్యా । తీర్థమ్ - ఉత్తమపాత్రమ్, అతిథితుల్యశ్చేత్యర్థః । వేదపారగగ్రహణముపాదేయగుణానాముపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ సర్వలక్షణసంయుక్తైర్విద్యాశీలగుణాన్వితైః । పురుషత్రయవిఖ్యాతైస్సర్వం శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్ । శరీరప్రభవైర్దోషైశ్శుద్ధాంశ్చ చరితవ్రతాన్ ॥ * ॥ ఇతి । శరీరప్రభవా దోషాః - కుష్ఠాపస్మారకాదయః, తత్రహితాన్ పితామహాదారభ్య భోజనీయ బ్రాహ్మణపర్యన్తం పరీక్షేతేత్యర్థః । అత ఏవ పితుశ్శ్రోత్రియత్వేన పుత్రస్యశ్రైష్ఠ్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియః పితా యస్య పుత్రస్స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రియో వా పుత్రస్స్యాత్పితా స్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్యాద్యస్య స్యాచ్ఛ్రోత్రియః పితా । మన్త్రసమ్పూజనార్థం తు సత్కారమితరోఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరః - అశ్రోత్రియపితృకశ్శ్రోత్రియ ఇత్యర్థః । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవే కర్మణి ధర్మవిత్ । పిత్ర్యే కర్మణి తు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయత్నత ఇతి దైవేఽప్యపకృష్య యోజనీయమ్, దైవే కర్మణి ప్రయత్నతో న పరీక్షేత, అనేన కిఞ్చిత్పరీక్షణం కార్యమిత్యుక్తం భవతి । తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రో

త్రియాయైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః । అర్హత్తమాయ విప్రా
య తస్మైదత్తం మహాఫలమ్ ॥ ఏకైకమపి విద్వాంసం దైవే పిత్ర్యే చ భోజ
యేత్ । పుష్కలం ఫలమాప్నోతి నామన్త్రజ్ఞాన్ బహూనపి ॥ సహస్రా
ణి సహస్రాణామనృచాం యత్ర భుఞ్జతే । ఏకస్తాం మన్త్రవిద్విప్రస్స
ర్వానర్హతి ధర్మతః ॥ జ్ఞానోత్కృష్టాయ దేయాని కవ్యాని చ హవీంషి చ ।
నహి హస్తావసృగ్దిగ్ధౌ ధావ్యేతే రుధిరేణవై ॥ యత్నేన భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బ
హ్వృచం వేదపారగమ్ । శాఖాన్తరం వాప్యధ్వర్యుం ఛన్దోగం వా సమాప్తి
కమ్ ॥ ఏషామన్యతమో యస్య భుఞ్జీత శ్రాద్ధమర్చితః । పితౄణాం తస్య
తృప్తిస్స్యాచ్ఛాశ్వతీ సప్తపౌరుషీ ॥ బ్రాహ్మణో హ్యనధీయానస్తృణాగ్ని
రివ శామ్యతి । తస్మై కవ్యం న దాతవ్యం న హి భస్మని హూయతే ॥ * ॥ ఇతి ।
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే ఛన్దోగం తత్ర పూ
జయేత్ । ఋచో యజూంషి సామాని త్రయం తత్ర తు విద్యతే ॥ అపేత పృ
థివీం సర్వాం సశైలవనకాననామ్ । యది లభ్యేత పిత్ర్యర్థే సామ్నామక్షరచి
న్తకః ॥ ఋచా తు తృప్యతి పితా యజుషా తు పితామహః । పితుః పితామహ
స్సామ్నా ఛన్దోగో హ్యధికస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ భో
జయేద్యస్త్వధర్వాణం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । అనన్తమక్షయం చైవ ఫలం త
స్యేతి వై శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతా
శ్శ్రోత్రియా వేదపారగాః । స్వధర్మనిరతాశ్శాన్తాః క్రియావన్తస్తపస్వినః॥
తేభ్యో హవ్యం చ కవ్యం చ ప్రసక్తేభ్యః ప్రదీయతే ॥ యే సోమపా విరజసో
బ్రహ్మజ్ఞాశ్శాన్తబుద్ధయః । వ్రతినో నియమస్థాశ్చ ఋతుకాలాభిగామినః ।
పఞ్చాగ్నిరప్యధీయానో యజుర్వేదవిదేవ చ ॥ బహ్వృచశ్చ త్రిసౌపర్ణస్త్రి
మధురోఽథవా భవేత్ । త్రిణాచికేతో విరజాశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః॥
అథర్వశిరసోఽధ్యేతా సర్వే తే పఙ్క్తిపావనాః । శిశురప్యగ్నిహోత్రీ చ
న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్ ॥ మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చ స్యాద్ధర్మపార
గః । బ్రహ్మదేయానుతశ్చైవ భావశుద్ధస్సహస్రదః ॥ చాన్ద్రాయణవ్రత
చరస్సత్యవాదీ పురాణవిత్ । నిష్ణాతస్సర్వవిద్యాసు శాన్తో విగతకల్మషః ॥
గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః । విముక్తస్సర్వదా ధీరో బ్ర

హ్మభూతో ద్విజోత్తమః ॥ నమిత్రో నైవ చామిత్రో నైత్ర ఆత్మవిదేవ చ । స్నాతకో జప్యనిరతస్సదా పుష్పబలిప్రియః ॥ ఋజుర్మార్దవః క్షమీ దాన్తశ్శాన్తస్సత్యవ్రతశ్శుచిః । వేదజ్ఞస్సర్వశాస్త్రజ్ఞ ఉపవాసపరాయణః ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ చతుర్వేదవిదేవ చ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । "బ్రహ్మమేతుమామ్" ఇత్యాదయస్త్రయోఽనువాకాః ప్రత్యేకం త్రిసుపర్ణసంజ్ఞాః, తాంస్త్రీనేకం వా యోఽధీతే స త్రిసుపర్ణః, "మధువాతా ఋతాయతే" ఇత్యాద్యాస్తిస్ర ఋచో యోఽధీతే స త్రిమధుః । "ఉశన్హ వై వాజశ్రవసః" ఇత్యాదిభిస్త్రిభిరనువాకైర్విహితానాం నాచికేతసంజ్ఞానామగ్నీనాం చేతా వేత్తా వా త్రిణాచికేతః, బ్రహ్మదేయాసుతః - బ్రాహ్మవివాహోఢాయాః పుత్ర ఇత్యర్థః । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మదేయానుసన్తానో బ్రహ్మదేయాప్రదాయకః । బ్రహ్మదేయాపతిశ్చైవ బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ యజుషాం పారగో యశ్చ సామ్నాం యశ్చాపి పారగః । అథర్వశిరసోఽధ్యేతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిణాచికేతస్త్రిసుపర్ణః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగ ఇతి పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిశీర్షగః - "సహస్రశీర్షా పురుషః - అద్భ్యస్సమ్భూతః - సహస్రశీర్షం దేవమ్" ఇత్యనువాకత్రయస్యాధ్యేతా । హారీతోఽపి — ॥ వా ॥ స్థితిరవిచ్ఛిన్నవేదవేదితా ఆర్షేయత్వం చేతకులగుణాః, వేదాఙ్గాని ధర్మోఽధ్యాత్మవిత్త్వం విజ్ఞానం స్మృతిశ్చేతి షడ్విధం శ్రుతమ్, బ్రహ్మణ్యతా దేవపితృభక్తతా సమతా సౌమ్యతా అపరోపతాపితా అనసూయతా అనుద్ధతతా అపారుష్యం మిత్రతా ప్రియవాదిత్వం కృతజ్ఞతా శరణ్యతా ప్రశాన్తిశ్చేతి త్రయోదశవిధం శీలమ్, " ॥ శ్లో ॥ క్షమా దమో దయా దానమహింసా గురుపూజనమ్ । శౌచం స్నానం జపో హోమస్తపస్స్వధ్యాయ ఏవ చ ॥ " సత్యవచనం సన్తోషో దృఢవ్రతత్వముపవ్రతత్వమితి షోడశగుణం వృత్తమ్, తస్మాత్కులీనాశ్శ్రుతశీలవన్తో వ్రతస్థాస్సత్యవాదినోఽవ్యఙ్గాః పాఙ్క్తేయాః, ద్వాదశోభయత్ర శ్రోత్రియస్త్రిణాచికేతస్త్రిసుపర్ణస్త్రిమధుస్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిద్రుగ్రజాపూర్వ

ర్ధ్వరేతా ఋతుకాలగామీ తత్త్వవిచ్చేతి పఙ్క్తిపావనా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । స్థితిః - అవిచ్ఛిన్నసన్తానత్వమ్ , అవిచ్ఛిన్నా వేదవేదితేతి - హవిరాసాదనార్థః దేశవిశేషవాచీ వేదిశబ్దో హవిస్సాధ్యయాగం లక్షయతి , ఆర్షేయత్వమ్ - ప్రవరగత ఋషిజ్ఞాతృత్వమ్ , ధర్మః - ధర్మశాస్త్రమ్ , విజ్ఞానమ్ - వైశేషికాదిశాస్త్రజ్ఞానమ్ , స్మృతిః - వేదశాస్త్రాద్యవిస్మరణమ్ । విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ యేఽశ్నాన్తదాన్తాశ్శ్రుతిపూర్ణకర్ణా జితేన్ద్రియాః ప్రాణివధేనివృత్తాః । ప్రతిగ్రహే సఙ్కుచితాగ్రహస్తాస్తే బ్రాహ్మణాస్తారయితుం సమర్థాః ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్థజ్ఞో వేదవిత్సత్రీ జ్ఞాతవంశః కులాన్వితః । పురాణవేత్తా సర్వజ్ఞస్స్వాధ్యాయ జపతత్పరః ॥ శివభక్తః పితృపరస్సూర్యభక్తోఽథ వైష్ణవః । బ్రహ్మణ్యో యోగవిచ్ఛాన్తో విజితాత్మాఽర్థశీలవాన్ ॥ శ్రాద్ధే నియోజనీయాస్స్యుర్యదేతే పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్ర్యస్సర్వేషు వేదేషు శ్రోత్రియో బ్రహ్మవిద్యువా । వేదార్థవిజ్జ్యేష్ఠసామా త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణకః ॥ కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాః పఞ్చాగ్నిబ్రహ్మచారిణః । పితృమాతృపరాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రాద్ధసంపదే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః । తాన్నిబోధత కార్త్స్న్యేన ద్విజాగ్ర్యాన్ పఙ్క్తిపావనాన్ ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు వేదేషు సర్వప్రవచనేషు చ । శ్రోత్రియాన్వయజాశ్చైవ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిస్త్రిసుపర్ణష్షడఙ్గవిత్ । బ్రహ్మదేయానుసన్తానశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥ వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్రదః । శతాయుశ్చైవ విజ్ఞేయా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । సహస్రదః గవాం సువర్ణానాం వా । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రపరో విద్వాన్ న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్ । మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చ ధర్మస్య పాలకః ॥ గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః । మహాదేవార్చనరతో వైష్ణవః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరం విప్రస్సుయన్త్రితః । నాయన్త్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ ॥ * ॥ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీజపనిర

తం హవ్యకవ్యేనియోజయేత్ । పాపంతిష్ఠతినోతస్మిన్నబ్బిన్దురివ పుష్క-
రే ॥ * ॥ ఇతి । పుష్కరమ్ - పద్మపత్రమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥
అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యౌ పితరౌయస్యతిష్ఠతః । సన్ధ్యాగ్నిహోత్రనిష్ఠశ్చ
చాఛ్రిద్ధేసోఽర్హోఽప్యవేదవిత్ ॥ త్యక్తాగ్నిస్త్యక్తసన్ధ్యోయో వేదవి
చ్చాపిసద్విజః । స్వపిత్రోరాత్మనశ్శుద్ధివిహీనస్తంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ చీర్ణవ్రతాగుణైర్యుక్తాభవేయుర్యేచకర్ష
కాః । సావిత్రీజ్ఞాఃక్రియావన్తస్తేరాజన్ కేతనక్షమాః ॥ సావిత్రీంతు జపే
ద్యస్తు త్రికాలంభరతర్షభ । భైక్షువృత్తిఃక్రియావాంశ్చసరాజన్ కేతనక్ష
మః ॥ * ॥ ఇతి । కేతనమ్ - నిమన్త్రణమ్ , క్షమః - యోగ్యఇత్యర్థః । య
మః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీచ యజుర్వేదవిదేవచ । వేదవిద్యా
వ్రతస్నాతాబ్రాహ్మణాఃపఙ్క్తిపావనాః ॥*॥ ఇతి । చశబ్దాద్యతిరప్యుక్తః ।
ఉక్తంచసాక్షాద్వసిష్ఠేన — ॥ వా ॥ యతీన్గృహస్థాన్ సాధూన్ వా ॥*॥
ఇతి । భోజయేదితి శేషః । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతుర
క్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యశ్చదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శిఖినః - బ్రహ్మచారిణః ,
ధాతురక్తాః - ధాతురక్తవస్త్రధారిణో వానప్రస్థాః , త్రిదణ్డినః - వా
క్కాయమనోదణ్డైరుపేతాయతయః , అత్రపరఃపరశ్శ్రేష్ఠః । అతఏవ నార
దః — ॥ శ్లో ॥ యోవైయతీననాదృత్యభోజయేదితరాన్ద్విజాన్ । విజాన
న్వసతోగ్రామే కవ్యంతద్యాతిరాక్షసాన్ ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డే —
॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రయేద్యతీన్పూర్వం వనస్థాన్వాత్రికర్మణః । తదభావే
గృహస్థాంశ్చబ్రహ్మజ్ఞానపరాయణాన్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రికర్మణః - బ్రహ్మ
చారిణః । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అలాభేధ్యానిభిక్షూణాం భోజయే
ద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభేహ్యుదాసీనం గృహస్థమపిభోజయేత్ ॥*॥
ఇతి । ధ్యానీ - వానప్రస్థః , భిక్షుః - యతిః , ఉదాసీనః - దాతురసమ్బ
న్ధీ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్బ్రహ్మవిదో
యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బద్ధాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యోనిసమ్బద్ధాః -
మాతులాదయః , గోత్రసమ్బద్ధాః - సపిణ్డాః , మన్త్రసమ్బద్ధాః - వేదా
ధ్యాపకాదయః , అన్తేవాసిసమ్బద్ధాః - శిల్పశాస్త్రోపాధ్యాయాః , ప

ఏవంవిధసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ గృహస్థాదీన్ భోజయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థానాం సహస్రేణ వానప్రస్థశతేన చ । బ్రహ్మచారిసహస్రేణ యోగ్యోగీసవిశిష్యతే ॥ * ॥ పాద్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సాఙ్గాన్ యశ్చతురో వేదానధీతే సంస్కృతోఽగ్నిచిత్ । కర్మవాన్ కర్మసంశుద్ధస్సశ్రాద్ధే ప్రథమో హ్యతః ॥ తాదృశాదయుతాచ్ఛ్రేయానేకో యోగసమాశ్రయః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానీయస్యసదాశ్నాతిహవ్యదకంవాపిబేద్యది । కృతం తేనేహతత్కృత్యం తారితంచకులత్రయమ్ ॥ యోగినంసమతిక్రమ్య గృహస్థంయదిభోజయేత్ । నతత్ఫలమవాప్నోతి స్వర్గస్థమపి పాతయేత్ ॥ యోగినంతువ్యతిక్రమ్య పూజయన్తి పరస్పరమ్ । భోక్తారశ్చసదాతారో నరకేస్యుస్సబాన్ధవాః ॥*॥ ఇతి । తదేతత్సర్వం వ్రతస్థదృష్టతత్త్వయోగివిషయమ్ । తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యోగినం భోజయేన్నిత్యం దృష్టతత్త్వం మనీషిణమ్ । తేషాంతు దత్తమక్షయ్యం భవతీతి నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ భోజనీయాస్తథానిత్యం జ్ఞానినో ధ్యానినస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిదపియో యోగధర్మం సమాశ్రితః । సమ్యగ్వర్ణాశ్రమస్థేభ్యస్తత్పాత్రం పరమంమతమ్ ॥” ఇత్యుశనసో వచనం యోగిప్రశంసాపరమ్ । తథాచాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ త్యక్తసఙ్గం మునిం శాన్తం సునిర్విణ్ణమమత్సరమ్ । శుద్ధమేకాకినం భిక్షుం సశ్రద్ధంచనిరాశిషమ్ ॥ ఈషణత్రయనిర్ముక్తం లోకవర్త్మవిదూషకమ్ । యతిమేతాదృశంయత్నాచ్ఛ్రాద్ధే సమ్యక్ప్రపూజయేత్ ॥ ఆహూతం వాప్యనాహూతం సిద్ధం వా బ్రాహ్మణాజ్ఞయా ॥ అజ్ఞానావిదితంవిప్రంయతిం సిద్ధంచయోగినమ్ ॥ పూజయేదేవమతిమాన్ శ్రాద్ధే నావిదితం బుధః । యేచాప్యవిదితాఃకాలే సిద్ధాద్యాస్స్వయమాగతాః ॥ శివబుద్ధ్యార్చయేదేతాన్ సిద్ధాన్విప్రానమోదితాన్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ భిక్షార్థమాగతాంశ్చాపి కాలేసంయమినోయతీన్ । భోజయేత్ప్రణిపాతాద్యైః ప్రసాద్యయతమానసః ॥ భిక్షుకో బ్రహ్మచారీచ భోజనార్థముపస్థితః । ఉపవిష్టేష్వనుప్రాప్తః కామం తమపిభోజయేత్ ॥ * ॥

వరణానన్తరం ప్రాప్తశ్చ తిథివద్భోజయేదిత్యర్థః । ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ పూజయేచ్ఛ్రాద్ధకాలేఽపి యతిం సబ్రహ్మచారిణమ్ । విప్రానుద్ధరతే పాపాత్పితృమాతృగణానపి ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవేశనస్థానవిశేషమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అభావే స్నాతకానాం తు వ్రతినం శ్రాద్ధకర్మణి । దైవార్థం కేతయేద్యోగ్యం న పిత్ర్యర్థం కదాచన ॥ శ్రాద్ధకాలే యతిం ప్రాప్తం పిత్ర్యస్థానే తు భోజయేత్ । దైవస్థానే న వృణుయాత్ప్రథఙ్పరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతినమ్ - బ్రహ్మచారిణమిత్యర్థః । యత్తు బ్రహ్మకైవర్తవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ముణ్డాన్ జటిలకాషాయాన్ శ్రాద్ధకాలే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తదాశ్రమాచారరహితవ్యర్థముణ్డివిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధానాం ధర్మాణాం యే తు సేవకాః । ముణ్డావసనకాషాయాంస్తాంస్తు శ్రాద్ధే వివర్జయేత్ ॥ అనాశ్రమీ తు యో విప్రో జటీ ముణ్డీ వృథాచయః । వృథా కాషాయధారీ యశ్శ్రాద్ధే తం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । బ్రహ్మచారిణశ్శ్రాద్ధే ఏకాన్నభోజనమనుజానాతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ వ్రతవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యే కర్మణ్యథర్షివత్ । కామమభ్యర్థితోఽశ్నీయాద్వ్రతమస్య న లుప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దేవదైవత్యే - దైవికే కర్మణి, అభ్యర్థితో బ్రహ్మచారీ, వ్రతవత్ - వ్రతావిరోధేన మధువర్జం భుఞ్జీత, పిత్ర్యే కర్మణి, ఋషివత్ - ఋషిరివ మధుమాంసాది వర్జయన్, కామమ్ - ఇచ్ఛయా భుఞ్జీత, ఏవమస్య బ్రహ్మచర్యవ్రతం న లుప్యతే, అన్యథా లుప్యత ఇత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యేస్థితో నైకమన్నమద్యాదనాపది । బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీడయన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతపీడాకరం మధుమాంసాది వర్జయన్ భుఞ్జీతేత్యర్థః । పరానుగ్రహార్థం యతేరేకాన్నభోజనమనుజజ్ఞే కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అశక్తోఽనుగ్రహార్థం వా యతిరేకాన్నభుగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణకులే అభ్యర్థితో యతిర్భుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞాప్యాన్యతో దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏష వై ప్రథమః కల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః । అనుకల్పస్త్వయం జ్ఞేయస్సదా స

ద్భిరనుష్ఠితః ॥ మాతామహం మాతులంచ స్వస్రీయం శ్వశురం గురుమ్ । దౌహిత్రం విట్పతిం బన్ధుమృత్విగ్యాజ్యౌ చ భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏష ఇతి త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిరిత్యాదిభిరుక్తస్య పరామర్శః, అయమితి మాతామహం మాతులంచేతి వక్ష్యమాణస్య, ప్రథమః - శ్రేష్ఠః కల్పః, అనుకల్పః - ప్రథమకల్పాదధమః, " ముఖ్యస్స్యాత్ప్రథమః కల్పోఽనుకల్పస్తు తతోఽధమః । " ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, ప్రథమకల్పాలాభే అనుకల్పేఽప్యనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తం సదా సద్భిరనుష్ఠిత ఇతి । విట్పతిః - జామాతా, భోజయితుర్మాతామహాదయ ఇహ గృహ్యన్తే నతు భోక్తుః పిత్రాదేః, తేషాం సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సత్పాత్రే నామలాభేతు పాత్రభూతాన్ స్వబాన్ధవాన్ । కృతోపకారిణశ్చాపి శ్రాద్ధే పూజయితుమర్హతి ॥ నియతైర్దోషనిర్ముక్తా గుణైశ్చోక్తైస్సమన్వితాః । అనుకల్పేఽర్చనీయాస్స్యుర్బాన్ధవాశ్చోపకారిణః ॥ ఏతాన్ మోహాత్తుయశ్శ్రాద్ధే నిర్గుణాన్ బాన్ధవాన్ ద్విజాన్ । కృతోపకారిణశ్చార్చేచ్ఛ్రాద్ధహా సభవేన్నరః ॥ దౌహిత్రస్తు గుణైర్యుక్తో విద్వాన్ ప్రేతస్య సమ్మతః । అర్చ్యః ప్రథమకల్పేఽపి నిర్గుణో నతు గృహ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమ్భవతి ముఖ్యకల్పే అనుకల్పో నానుష్ఠేయః, " ॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేఽనువర్తతే । నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమ్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । సాంపరాయికమ్ - ఉత్తరకాలీనం స్వర్గాది ఫలమిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యేనాప్యనుకల్పో దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్రీయ ఋత్విగ్జామాతృ యాజ్యశ్వశురమాతులాః । త్రిణాచికేతదౌహిత్రశిష్యసమ్బన్ధిబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ తదభావే రహస్యవిదోయిజూంషి సామానీతి శ్రాద్ధస్య మహిమా తస్మాదేవంవిధం సపిణ్డమప్యాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిభ్య ఊర్ధ్వం యస్సపిణ్డస్తద్విషయమేతత్ । తథాచ సపిణ్డమిత్యనువృత్తౌ గౌతమః — ॥ వా ॥ భోజయేదూర్ధ్వం త్రిభ్యో గుణవన్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిస్తు — ॥ శ్లో ॥ షడ్భిస్తు పరతో భోజ్యాశ్శ్రాద్ధే సగోత్రజా అపి । షడ్భ్యస్తు పురుషేభ్యోర్వాక్ శ్రాద్ధయాస్తు గోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు " ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రాన్

ఋత్విక్స్వస్రీయమాతులాన్ । భోజయేద్ధవ్యకవ్యేన వృద్ధానతిథిబాన్ధ
వాన్ ॥" ఇతి విష్ణుపురాణే పితృవ్యస్యభోజనీయత్వముక్తమ్, తత్ తస్య
గుణవత్తరత్వే వైశ్వదేవికస్థానే భోజనీయత్వాభిప్రాయేణ । తథాచా
త్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో భ్రాతా పుత్రో వాఽథ సపిణ్డకః ।
నపరస్పరమర్ఘ్యాస్స్యుర్న శ్రాద్ధే ఋత్విజస్తథా ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయో
హ్యేతే సకుల్యాబ్రాహ్మణాద్విజాః । వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతే
గుణవత్తరాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, " ॥ శ్లో ॥ ఆత్మానం వా నియుఞ్జీత పు
త్రం వాపి గుణాన్వితమ్ । సోదర్యమేవ వా శ్రాద్ధే భోజయేత్తు ద్విజోత్త
మః ॥" ఇతి పరాశరవచనమ్, " యోనిగోత్రసమ్బన్ధానపి కామం శ్రు
తవృత్తయేహోస్వధానిధీయతే" ఇతిబోధాయనవచనమ్, భోజయేద్బ్రా
హ్మణాన్ బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బద్ధాన్ గుణహాన్యాం
తుపరేషాం సముదేతస్సోదరోఽపి భోజయితవ్య ఏతేనాన్తేవాసినో వ్యాఖ్యా
తాః" ఇత్యాపస్తమ్బవచనమపి వైశ్వదేవికస్థానాభిప్రాయమ్ । అన్తేవా
సినామపి తత్ స్థాన ఏవ నివేశః । తథాచామన్త్రయీయా తేత్యనువృత్తౌ కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ అభావే శిష్యాన్ స్వాచారాన్ వైశ్వదేవార్థమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । సగుణానామనుకల్పానాం మాతామహాదీనామభావే నిర్గుణానామ
ప్యనుకల్పతయా గ్రహణముక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాస
న్నమతిక్రమ్య బ్రాహ్మణం పతితాదృతే । దూరస్థం భోజయేన్మూఢో గుణా
ఢ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ తస్మాత్సమ్పూజయేదేనం గుణం తస్య న చిన్తయేత్ ।
కేవలం చిన్తయేజ్జాతిం నగుణాన్వితతాం ద్విజః ॥ సన్నికృష్టం ద్విజం యస్తు
యుక్తజాతిం ప్రియంవదమ్ । మూర్ఖం వా పణ్డితం వాపి వృత్తహీనమథాపి
వా ॥ నాతిక్రామేన్నరో విద్వాన్ దారిద్ర్యాభిహతం తథా ॥ * ॥ ఇతి ।
సన్నికృష్టమ్ - శరీరతస్సన్నికృష్టమ్, దౌహిత్రాదిమిత్యర్థః । తథాచపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతింతథా । భా
గినేయం విశేషేణ తథా బన్ధుం ఖగాధిప ॥ నాతిక్రామేన్నరస్త్వేతానమూ
ర్ఖానపి గోపతే । అతిక్రమన్మహారౌద్రం రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥
ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భో

జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతస్థమ్ - కేవలంవ్రతస్థమ్ , అధ్యయనాదిరహిత మిత్యర్థః । శరీరతస్సన్నికృష్టదౌహిత్రాద్యభావేతు చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి బ్రాహ్మణఃపూజ్యతాంగతః । గృహాసన్నో విశేషేణ నభవేత్ప్రతితస్సచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వివిధసన్నికృష్టవిషయేఽపి గుణాదిభిశ్శ్రేష్ఠేఽతిక్రాన్తేసతి భవత్యేవ దోషాతిశయః, తదప్యుక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సప్తపూర్వాన్ సప్తపరాన్ పురుషానాత్మనాసహ । అతిక్రమ్య ద్విజవరాన్నరకే పాతయేన్నృగ ॥ తస్మాన్నాతిక్రమేత్ప్రాజ్ఞో బ్రాహ్మణాన్ ప్రాతివేశికాన్ । సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతింతథా ॥ * ॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సన్నికృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణంయోవ్యతిక్రమేత్ । భోజనే చైవదానేచహ న్త్యాత్రిపురుషంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్తుసన్నికృష్టోఽనధీయానస్తస్యాతిక్రమే నదోషః । తథాచతత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యత్వేకగృహేమూర్ఖో దూరస్థశ్చగుణాన్వితః । గుణాన్వితాయదాతవ్యం నహిమూర్ఖే వ్యతిక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమో నాస్తి మూర్ఖే మన్త్రవివర్జితే । జ్వలన్తమగ్నిముత్సృజ్య నహిభస్మని హూయతే ॥ * ॥ ఇతి । మూర్ఖగ్రహణం నిర్గుణమాత్రోపలక్షణార్థమ్ । అతఏవోక్తంతత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే నదోషోఽస్తి నిర్గుణం ప్రతికర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసన్నస్యైవాధితేరపిగుణపరీక్షణం న కార్యమిత్యాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అవిజ్ఞాతం ద్విజం శ్రాద్ధే నపరీక్షేత్సదాబుధః । సిద్ధాహి విప్రరూపేణ చరన్తీహమహీతలే ॥ అతిథిర్యస్య నాశ్నాతి తచ్ఛ్రాద్ధం నప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । " అజ్ఞాతకులనామానం తత్కాలే సముపస్థితమ్ । " ఇత్యుక్తలక్షణోఽతిథిః । అనుకల్పాన్తరమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆనృశంస్యం పరోధర్మో యాచతే యత్ప్రదీయతే । అయాచతస్సీదమానాన్ సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆనృశంస్యముత్కృష్టోధర్మః, తేనసగుణానామనుకల్పానామభావే, అయాచతః - అయాచనశీలాన్ , నిర్గుణానపి సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయీత, యథా తే నిమన్త్రణమఙ్గీకుర్వన్తి తాదృశైరుపాయైర్ని

మాత్రియాత, అయాచనశీలానామభావే యాచమానాయనిర్గుణాయా
ప దీయతఇత్యర్థః । అనుకల్పాన్తరమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ కామంశ్రా
ద్ధేఽర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపిత్వరిమ్ । ద్విషతాహి హవిర్భుక్తం భ
వతిప్రేత్యనిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిరూపమ్ - విద్వాంసమపీత్యర్థః । అ
యంత్వనుకల్పః పూర్వోక్తానామప్యలాభే ద్రష్టవ్యః, స్వేనైవ నిషిద్ధస్య
మిత్రస్య, “ కామమర్చయేత్ ” ఇతిసానుశయమేవాభ్యనుజ్ఞానాత్ । త
థాహిశ్రాద్ధే మిత్రం నిషేధతిమనుః — ॥ శ్లో ॥ న శ్రాద్ధే భోజయేన్మి
త్రం ధనైఃకార్యోఽస్యసంగ్రహః । నారింనమిత్రం యంవిద్యాత్తం శ్రా
ద్ధే భోజయేద్ద్విజమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనైఃకార్య ఇతివచనాద్గుణవత్తామాత్ర
హేతుకస్యమిత్రభోజనస్యానుజ్ఞానమర్థాత్సిద్ధమ్ । యదాహసఏవ —
॥ శ్లో ॥ యస్యమిత్రప్రధానానిశ్రాద్ధానిచహవీంషిచ । తస్యప్రేత్యఫ
లంనాస్తి శ్రాద్ధేషుచ హవిఃషుచ ॥ యస్సఙ్గతానికురుతే మోహాచ్ఛ్రాద్ధే
నమానవః । సస్వర్గాచ్చ్యవతేలోకాచ్ఛ్రాద్ధమిత్రోవినశ్యతి ॥ సమ్భో
జనీసాభిహితా పైశాచీదక్షిణాద్విజైః । ఇహైవాస్తేతుసాలోకే గౌరన్ధేవై
కవేశ్మని ॥ * ॥ ఇతి । సాదక్షిణా, సమ్భోజనీ - బహూనామేకత్ర భో
జనం సమ్భోజనం తద్రూపా, పైశాచీ - పిశాచైరుపభోజ్యేతి ద్విజైరభి
హితా, ఇహైవాస్తే - ఇహలోకేమిత్రమేవసఙ్గచ్ఛతినాముత్రపితౄన్,
అన్యత్రగమనాశక్తౌదృష్టాన్తఉక్తః గౌరన్ధేవైకవేశ్మనీతి । స్మృత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ సమ్భోజనీనామపిశాచభిక్షా నైషాపితౄన్గచ్ఛతి నోత
దేవాన్ । ఇహైవసాచరతిక్షీణపుణ్యా శాలాన్తరేగౌరివ నష్టవత్సా ॥ * ॥
ఇతి । అథభోజనీయతయోక్తశ్రోత్రియాదిషు యేవర్జనీయాస్తేనిరూప్యన్తే,
తత్రకర్మదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రయేద్విద్వాన్
పితౄణాం నసగోత్రిణః । కర్తుస్తుగోత్రిణశ్చైవ విశేషేణవివర్జయేత్ ॥ స
హోదరాణాం పుత్రాణాం పితురేకదినేతథా । శ్రాద్ధే నిమన్త్రణంవ
ర్జ్యం గురోరకర్మణాత్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతా
మహోదేశ్యాన్సతీంశ్చ స్వస్యజ్ఞాతీంశ్చవర్జయేత్ । గృహ్యేతయదికర్తాచ
భోక్తాచనరకంవ్రజేత్ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధమాసురంప్రోక్తం పితౄణాం నోపతి

స్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ మాసికేహ్యాబ్దికే ప్రాప్తే వర
ణాపరివర్జయేత్ । యోనిజాంగోత్రజాంశ్చైవహవ్యభయోర్వంశజాంస్త
థా ॥ వర్జయేత్పితృకృత్యేషు దేవకార్యేయదాసుతి । మాతామహాదేర్స్మ
రణాదూర్ధ్వంజ్ఞాతీన్నియోజయేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం
దద్యాత్సగోత్రేచేత్సమానప్రవరేతథా । దాతుః ప్రతిగృహీతుశ్చ కులక్ష
యకరంతుతత్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నింగర్భిణీనా
థం పితరం పుత్రమేవచ । శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేన్నైకో భ్రాతౄనపిచసో
దరాన్ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే గయాశ్రాద్ధే సోదకుమ్భేతథైవచ । సగోత్రంభో
జయేత్ప్రాజ్ఞఇత్యువాచబృహస్పతిః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥శ్లో॥
రజస్వలాచయానారీ ప్రసూతాయాశ్చయోషితః । దైవేఽగ్న్యణిపిత్ర్యే
చ తాసాంభర్తురశుద్ధతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వే
ద్యుశ్శ్రాద్ధకర్తారం తదోభ్యక్తారం పరేఽహని । శవానుగామినంచైవ వర్జ
యేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేత్వ్యఘమేకాహం మాసికేషు
చ పడ్దినమ్ । షాణ్మాసికేసపిణ్డేచ హ్యేకోద్దిష్టేచవత్సరమ్ ॥ *॥ ఇతి । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ రోగీహీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణఃపౌనర్భవస్తథా । అవ
కీర్ణీకుణ్డగోళౌ కునఖీశ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకఃక్లీబః కన్యాదూష్య
భిశస్తకః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీపరివిన్దకః ॥ మాతాపితృపరి
త్యాగీ కుణ్డాశీవృషళాత్మజః । పరపూర్వాపతిఃస్తేనఃకర్మదుష్టాశ్చ నిన్ది
తాః ॥ * ॥ ఇతి । రోగీ - ఉన్మాదాదిరోగవాన్ , ఉన్మాదాదిరోగాశ్చ దే
వలేనదర్శితాః — ॥ వా ॥ ఉన్మాదస్త్వగ్దోషో రాజయక్ష్మా శ్వాసోమధు
మేహో భగన్దరో మహోదరో అశ్మరీత్యష్టౌపాపరోగాః ॥ * ॥ ఇతి।
హీనమతిరిక్తంవా ఽఙ్గంయస్యాసౌహీనాతిరిక్తాఙ్గః, ఏకేనాక్ష్ణాయఃపశ్యతి
స కాణః , తేనచబధిరమూకాన్ధాదయోలక్ష్యన్తే । ద్విరూఢాపునర్భూః, త
స్యాంజాతఃపౌనర్భవః । అవకీర్ణీస్ఖలితబ్రహ్మచర్యోబ్రహ్మచారీ, “ ॥ శ్లో ॥ వ్ర
తీయః స్త్రియమభ్యేతి సోఽవకీర్ణీనిరుచ్యతే । గూఢలిఙ్గ్యవకీర్ణీస్యాద్యశ్చ భ
గ్నవ్రతస్తథా ॥ ” ఇతిదేవలస్మరణాత్ । కుణ్డగోళౌ - “ ॥ శ్లో ॥ పర
దారేషుజాయేతే ద్వౌసుతౌ కుణ్డగోళకౌ । పత్యౌజీవతికుణ్డస్స్యాన్మృతేభర్తరి

రిగోళకః ॥ ” ఇత్యుక్తలక్షణౌ । కునఖీ - దుష్టనఖః । శ్యావదన్తః - స్వభా
వకృష్ణదన్తః, “ ॥ శ్లో ॥ స్వర్ణచోరస్తు కునఖీ సురాపశ్శ్యావదన్తకః । ”
ఇతి పూర్వజన్మని మహాపాతకిత్వాత్తయోః ప్రతిషేధః । వేతనం గృహీ
త్వా యోఽధ్యాపయతి స భృతకాధ్యాపకః, తేన భృతకాధ్యాపితోఽపి లక్ష్య
తే తావుపపాతకినౌ, “ ॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యా
పితశ్చ యః । ఉపపాతకినౌ ద్వౌ చ స్వాధ్యాయక్రయవిక్రయాత్ ॥ ” ఇ
తి దేవలస్మరణాత్ । సతాఽసతా వా దోషేణ కన్యాం దూషయితా కన్యా
దూషీ । మహాపాతకాభిశస్తోఽభిశస్తః । మిత్రద్రోహీ మిత్రధ్రుక్ । ప
రదోషసఙ్కీర్తనశీలః పిశునః । పరివిన్దకః - పరివేత్తా । కుణ్డస్యాన్నం యోఽ
శ్నాతి కుణ్డాశీ, ఏవం గోళకస్యాపి, “ ॥ శ్లో ॥ యస్తయోరన్నమశ్నాతి కుణ్డాశీ
పరికీర్తితః । ” ఇతి వచనాత్ । విహితకర్మపరిత్యాగీ వృషళః, తత్సుతో వృ
షళాత్మజః । పరపూర్వాపతిః పునర్భూపతిః । అదత్తాదాయీ స్తేనః । క
ర్మదుష్టాశ్శాస్త్రవిరుద్ధకారిణః । ఏతే శ్రాద్ధే నిన్దితాః - వర్జ్యా ఇత్యర్థః ।
మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యే స్తేనాః పతితా విప్రాః యే చ నాస్తికవృత్తయః ।
తాన్ హవ్యకవ్యయోర్విప్రాననర్హాన్మనురబ్రవీత్ ॥ జటిలం చానధీయా
నం దుర్బాలం కితవం తథా । యాజయన్తి చ యే పూగాన్ సతాంశ్శ్రాద్ధే
న భోజయేత్ ॥ చికిత్సకాన్ దేవలకాన్ మాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేన చ జీ
వన్తో వర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ ప్రేష్యో గ్రామస్య రాజ్ఞశ్చ కునఖీ
శ్యావదన్తకః । ప్రతిరోద్ధా గురోశ్చైవ త్యక్తాగ్నిర్వార్ధుషిస్తథా ॥ యక్ష్మీ చ
పశుపాలశ్చ పరివేత్తా నిరాకృతిః । బ్రహ్మద్విట్పరివిత్తిశ్చ గణాభ్యన్తర ఏవ చ ॥
కుశీలవోఽవకీర్ణీ చ వృషలీపతిరేవ చ । పౌనర్భవశ్చ కాణశ్చ యస్య చోపపతిర్గృ
హే ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యాపితస్తథా । శూద్రశిష్యో గురుశ్చై
షాం వాగ్దుష్టః కుణ్డగోళకౌ ॥ అకారణే పరిత్యక్తా మాతాపిత్రోర్గురోస్తథా ।
బ్రాహ్మైర్యౌనైశ్చ సమ్బన్ధైస్సంయోగం పతితైర్గతః ॥ అగారదాహీ గర
దః కుణ్డాశీ సోమవిక్రయీ । సముద్రయాయీ వన్దీ చ తైలికః కూటకారకః ॥
పిత్రా వివదమానశ్చ కేకరో మద్యపస్తథా । పాపరోగ్యభిశస్తశ్చ దామ్భి
కో రసవిక్రయీ ॥ ధనుశ్శరాణాం కర్తా చ యశ్చాగ్రేదిధిషూపతిః । మిత్రధ్రు

ధ్యాతవృత్తిశ్చ పుత్రాచార్యస్తథైవచ ॥ భ్రామరీగణ్డమాలీచ శ్విత్ర్యథో పిశునస్తథా। ఉన్మత్తోఽన్ధశ్చవర్జ్యాస్స్యుర్వేదనిన్దక ఏవచ॥ హస్తిగోశ్వోష్ట్రదమకో నక్షత్రైర్యశ్చ జీవతి । పక్షిణాం పోషకో యశ్చ యుద్ధాచార్యస్తథైవచ ॥ స్రోతసాం భేదకశ్చైవ తేషామావరణే రతః । గృహసంవేశకో దూతో వృక్షారోహక ఏవచ ॥ శ్వక్రీడీ శ్యేనజీవీచ కన్యాదూషక ఏవచ । హింస్రో వృషళపుత్రశ్చ గణానాంచైవ యాజకః॥ ఆచారహీనః క్లీబశ్చ నిత్యయాచనకస్తథా । కృషిజీవీ శిల్పజీవీ సద్భిర్నిన్దిత ఏవచ ॥ ఔరభ్రికో మాహిషికః పరపూర్వాపతిస్తథా । ప్రేతనిర్యాతకశ్చైవవర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ ఏతాన్విగర్హితాచారానపాఙ్క్తేయాన్నరాధమాన్ । ద్విజాతిప్రవరో విద్వానుభయత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యద్యదవ్యాఖ్యాతమ్యంతత్తద్వ్యాఖ్యాయతే। పారలౌకికఫలదం కర్మనాస్తీతిమన్యమానానాస్తికాః, తేభ్యో వృత్తిర్జీవికా యేషాం శ్రోత్రియాదీనాం తే నాస్తికవృత్తయః । జటిలః - బ్రహ్మచారీ, అనధీయాన ఇతి తస్యవిశేషణమ్। నచ, అధ్యయనరహితస్య బ్రహ్మచారిణోఽశ్రోత్రియత్వేన శ్రాద్ధప్రసక్త్యభావాత్ప్రతిషేధోఽనుపపన్న ఇతి మన్తవ్యమ్, యతః, "॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధేయత్నేన భోజయేత్ " ఇత్యనధీయానస్యాపి దౌహిత్రస్య బ్రహ్మచారిణో భోజనీయత్వప్రసక్తౌ ప్రతిషేధ ఇతి । దుర్వాలః - ఖల్వాటః కపిలకేశః అత్యన్తకోపనశ్చ, తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖల్వాటకశ్చ దుర్వాలః కపిలశ్చణ్డ ఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । కితవః - ద్యూతాసక్తః। పూగయాజకాః - గణయాజకాః । చికిత్సకాః - జీవనార్థం దృష్టార్థంచ భైషజ్యకారిణః, "తస్మాద్బ్రాహ్మణేన భేషజంన కార్యమపూతో హ్యేషోఽమేధ్యో యోభిషక్ " ఇతి నిన్దార్థవాదదర్శనాత్ । దేవలకస్వరూపం దేవలేనదర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । అసౌ దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషువర్జితః ॥ దేవకోశోపజీవీచ నామ్నా దేవలకో భవేత్ । అపాఙ్క్తేయస్సవిజ్ఞేయస్సర్వకర్మసు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అనాపది వాణిజ్యేన జీవన్తో విపణజీవినః, నత్వాపద్యపి, "॥ శ్లో ॥ క్షాత్రేణకర్మణాజీవేద్విశాం వా ప్యాపది ద్విజః ।" ఇతి వాణిజ్యస్యాపత్కల్పత

యా విహితత్వాత్ । గురోః ప్రతిరోద్ధా - గురుస్పర్ధీ । త్యక్తాగ్నిః - విహితత్యాగకారణంవినా శ్రౌతస్మార్తాగ్నిపరిత్యక్తా । అల్పవృద్ధ్యాధనంస్వీకృత్యాధికవృద్ధ్యాధన ప్రయోజకో వార్ధుషిః, తథాచయమః — ॥ శ్లో ॥ సమర్ఘం ధనముద్ధృత్యమహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । సవై వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషుగర్హితః ॥ యశ్చనిద్వ్యాత్పరంజీవన్ ప్రశంసత్యాత్మనోగుణాన్ । సచ వార్ధుషికోనామ బ్రహ్మవాదిషుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి । యక్ష్మీ - క్షయరోగీ, " బ్రహ్మహా క్షయరోగీస్యాత్ " ఇతితస్య పూర్వజన్మని బ్రహ్మహన్తృత్వాత్ప్రతిషేధః । అనాపదివృద్ధ్యర్థం యః పశూన్ పాలయతి సపశుపాలః । పరివేత్తృపరివిత్తిస్వరూపముక్తం మనునైవ — ॥ శ్లో ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగంకురుతేయోఽగ్రజేస్థితే । పరివేత్తా సవిజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తుపూర్వజః ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయాచపరివిద్యతే । సర్వేతే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ ఇతి । పరివిత్త్యాదయః పఞ్చవర్జనీయా ఇత్యర్థః । అధీతవిస్మృతవేదో నిరాకృతిః, తథా చదేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధీత్యవిస్మృతెవేదె భవేద్విప్రో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి, కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాధాయాగ్నిమాలస్యాద్దేవాదీన్యస్తునేష్టవాన్ । నిరాకర్తాఽమరాదీనాం సవిజ్ఞేయో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి । గణాభ్యన్తరః - గణస్య నేతా । కుశీలవః - గాయకాదిః । వృషలీపతిస్తురజస్వలాయాః కన్యాయాః పతిః, తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ వన్ధ్యాతువృషలీజ్ఞేయా వృషలీచమృతప్రజా । అపరావృషలీజ్ఞేయా కుమారీయా రజస్వలా ॥ యస్త్వేనాముద్వహేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । అశ్రాద్ధేయమపాఙ్క్తేయం తంవిద్యాద్వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపపతిస్వరూపముక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ పరదారాభిగో మోహాత్పురుషో జార ఉచ్యతే । సపవోపపతిర్జ్ఞేయో యస్సదాసంవసేద్గృహే ॥ * ॥ ఇతి । వాగ్దుష్టః - నిష్ఠురవాక్ । అగారదాహీద్వేధాదేవలేనదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అగారదాహీసవిజ్ఞేయః ప్రేతదగ్ధా ధనేనయః । సచాప్యగారదాహీస్యాద్ద్వేషాద్యోవేశ్మదాహకః ॥ * ॥ ఇతి । తైలికః - చక్రీ । కూటకారకః - తులామానాదిషు వఞ్చనాకారకః । కేకరః - అధ్యర్ధదృష్టిః । అగ్రేదిధి

ష్వాః పతిరగ్రేదిధిషూపతిః , జ్యేష్ఠాయామనూఢాయా మూఢా యాక
నిష్ఠికాసాఽగ్రేదిధిషూః, తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం య
ద్యనూఢాయాం కన్యాయాముహ్యతేఽనుజా । సాచాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞే
యాపూర్వాతుదిధిషూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రాచార్యః - అక్షరపా
ఠకః పుత్రాద్గృహీతవిద్యోవా, తథాచచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రా
చార్యస్సవిజ్ఞేయో గ్రామేయోఽక్షరపాఠకః । పుత్రాదవాప్తవిద్యోవా
పుత్రాచార్యోనిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భ్రమరీ - వృత్త్యర్థమేవభ్రమరవద
ర్థార్జకః , అపస్మారీత్యన్యే । గణ్డమాలీ - గణ్డమాలాఖ్యరోగవాన్ । శ్వి
త్రీ - శ్వేతత్వక్ । హస్త్యాదిదమకశ్శిక్షకః । గృహసంవేశకః - గృహాణాం
నిర్మాతా । నానాజాతీయా అనియతవృత్తయస్సంహతాగణాః , తేషాం
యోజకః - యోజయితా । ఔరభ్రకః - అవీనాంపాలకః । మాహిషకః -
వ్యభిచారిణీపుత్రః , తదాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహిషీత్యుచ్యతే భా
ర్యా సాచైవవ్యభిచారిణీ । తస్యాం యోజాయతేపుత్రస్సవై మాహిషకః
స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్ - పూర్వోక్తాన్, ఉభయత్ర - దైవేపిత్ర్యే
చ , వర్జయేదిత్యర్థః । మనురేవ — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యదానే యోదా
తుర్భవత్యూర్ధ్వఫలోదయః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేవా తంప్రవక్ష్యామ్యశే
షతః ॥ అవ్రతైర్యద్ద్విజైర్భుక్తంపరివేత్త్రాదిభిస్తథా । అపాఙ్క్తేయైర్య
దన్యైశ్చ తద్వైరక్షాంసి భుఞ్జతే ॥ అపాఙ్క్త్యో యావతఃపాఙ్క్త్యాన్
భుఞ్జానాననుపశ్యతి । తావతాంనఫలంతత్రప్రదాతాఽఽప్నోతిబాలిశః ॥ వీ
క్ష్యాన్ధోనవతేః కాణష్షష్టేశ్శ్విత్రీశతస్యతు । పాపరోగీసహస్రస్య దాతు
ర్నాశయతేఫలమ్ ॥ యావతస్సంస్పృశేదఙ్గైర్బ్రాహ్మణాంశ్శూద్రయాజ
కః । తావతాంనభవేద్దాతుఃఫలందానస్యపౌర్తికమ్ ॥ * ॥ పూర్తమ్ - శ్రా
ద్ధాది , తత్రభవమిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ కాణాఃకుబ్జాశ్చకుణయః
కృతఘ్నాగురుతల్పగాః । బ్రహ్మఘ్నాశ్చ సురాపాశ్చ స్తేనాగోఘ్నాశ్చి
కిత్సకాః ॥ రాష్ట్రికామాస్తథోన్మత్తాః పశువిక్రయిణశ్చయే । మానకూ
టాస్తులాకూటాశ్శిల్పినోగ్రామయాజకాః ॥ రాజభృత్యాన్ధబధిరమూకాః
ఖల్వాటపఙ్గవః । వృషలీఫేనపీతాశ్చ ఖఞ్జాశ్చశ్రేణియాజకాః ॥ శా

లోపజీవినశ్చైవ బ్రహ్మవిక్రయిణస్తథా । దగ్ధపూజాశ్చ యే విప్రా గ్రా
మకశూకరాశ్చ యే ॥ అగారదాహినశ్చైవ గరదాశ్శవదాహకాః । కు
ణ్డాశినో దేవలకాః పరదారాభిమర్శకాః ॥ శ్యావదన్తాః కునఖిన శ్శిల్పినః కు
ష్ఠినశ్చ యే । వణిజో మధుహర్తారో హస్త్యశ్వదమకా ద్విజాః ॥ కన్యానాం
దూషకాశ్చైవ బ్రాహ్మణానాంచ దూషకాః । సూచకాః ప్రేషకాశ్చైవ కి
తవాశ్చ కుశీలవాః ॥ సమయానాంచ భేత్తారః ప్రదానేయే చ బాన్ధవాః । అ
జావికా మాహిషకా స్సర్వవిక్రయిణశ్చ యే ॥ ధనుఃకాణ్డద్యూతవృత్తి ర్మిత్ర
ధ్రుక్ స్త్రీవిక్రయీ । గణ్డమాలీ చ యక్ష్మీ చ దీర్ఘరోగీ వృథాశ్రమీ ॥ ప్రవ్ర
జ్యోపనివృత్తశ్చ వృథా ప్రవ్రజితశ్చ యః । తథా ప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్ర
జ్యావాసితశ్చ యః ॥ తావుభౌ బ్రహ్మచణ్డాలౌ ప్రాహ వైవస్వతో యమః ।
రాజ్ఞః ప్రేష్యకరో యశ్చ గ్రామస్య నగరస్య చ ॥ సముద్రయాయీ వా
న్తాశీ కేశవిక్రయిణశ్చ యే । అవకీర్ణీ చ వీరఘ్నో గురుఘ్నః పితృదూషకః ॥
గోవిక్రయీ చ మర్వాలః పూగానాంచైవ యాజకః । మద్యపశ్చ కదర్యశ్చ
సహ పిత్రా వివాదకృత్ ॥ డామ్భికో వర్ధకీ భర్తా త్యక్తాత్మా దారదూషకః ।
సద్భిశ్చ నిన్దితాచారస్స్వకర్మపరివర్జకః ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా భృత్యాచా
రో నిరాకృతిః । శూద్రాచార్యస్సుతాచార్యశ్శూద్రశిష్యస్తు నాస్తికః ॥
ఇష్వస్త్రదారకాచార్యో మానకృత్తైలికస్తథా । చోరా వార్ధుషికా దుష్టాః
పరస్వానాంచ దూషకాః ॥ చతురాశ్రమబాహ్యాశ్చ సర్వే తే పఙ్క్తిదూష
కాః । ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తాం స్తాన్ద్విజాన్న నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షణ్ఢో మూకశ్చ కునఖః ఖల్వాటో దన్తరో
గవాన్ । శ్యావదన్తః పూతినాసో హీనాఙ్గశ్చాధికాఙ్గులిః ॥ గలరోగీ గణ్డమా
లీ స్ఫుటితాఙ్గశ్చ సజ్వరః । ఖఞ్జతూబరమన్దాశ్చ గడుమాన్దీర్ఘరోగవా
న్ ॥ * ॥ ఇతి । తూబరః - శ్మశ్రువిహీనః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న
ఖైరైరుపయాతస్య నరకోల్బణవాససః । ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణస్య భుఞ్జతేపి
తరో హవిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్ణవేధస్థానే తాలపత్రాదిప్రవేశేన వివర్ధనం ద్వ్య
ఙ్గులాధికం నిషిద్ధమ్, అతః ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణశ్శ్రాద్ధానర్హ ఇత్యర్థః । శ
ఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనధ్యాయేష్వధీయానాశ్శౌచాచారవివర్జితాః ।

శూద్రాన్నరసపుష్టాఙ్గా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః —॥ శ్లో ॥ నీలకర్షణకారీ తు నీలవస్త్రప్రధారకః । కిఞ్చిత్తస్మైన దాతవ్యం చణ్డాలసదృశో హి సః ॥ * ॥ ఇతి । నీలీసంసర్గజదోషవాన్వర్జ్య ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్తేనాభిశస్తనగ్నాఖ్యషణ్డమార్జారకుక్కుటాః । కుణ్డగోలౌ దేవలకః కాణాన్ధాశ్శిష్టగర్హితాః ॥ న వార్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । న బకవ్రతికే చైవ నావేదవిది ధర్మవిత్ ॥ న భ్రాతరౌ నియుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । పిఘురం గర్భవన్తం చ విశిష్టమపి వర్జయేత్ ॥ మిథ్యాచారో గురుద్రోహీ నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మణచణ్డాల జాతిచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ ప్రతిగృహ్య తు ధర్మార్థం సఞ్చయం కురుతే తు యః । ధర్మార్థం నోపయుఞ్జీత తస్కరం తం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నగ్నాదీనాం లక్షణం నిరూపితమధస్తాత్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్శఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం భోజయితైవ జ్ఞానహీనో వర్జనీయః, కింతు స్వయమేవ తేన వర్జనీయ ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యావతో గ్రసతే పిణ్డాన్ హవ్యకవ్యేష్వమన్త్రవిత్ । తావతో గ్రసతే ప్రేత్య దీప్తాంశ్శూలానయోహుళాన్ ॥ * ॥ ఇతి । దీప్తాన్ - అగ్నిమయాన్, హుళమ్ - ద్విఫలపత్రాగ్రమ్ । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అస్మాన్ వృణీష్వ శ్రాద్ధార్థం యో వదేత్స ద్విజాధమః । తం వృఞ్జేచ్ఛ్రాద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ ఏతావద్దక్షిణాం దేహి శ్రాద్ధార్థమితి యో వదేత్ । తం వృఞ్జేచ్ఛ్రాద్ధకర్తా చేత్తావుభౌ నరకాలయౌ ॥ * ॥ ఉక్తానామేతేషాం విద్యాదిగుణయోగేఽపి వర్జనీయత్వముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధార్హగుణయోగేఽపి నైతాం జాతు కథఞ్చన । నిమన్త్రయీత శ్రాద్ధేషు సమ్యక్ఫలమభీప్సతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపత్స్వగత్యా స్వీకృతాః కాణాదయస్సర్వవేదాగ్ర్యాదిభిః పఙ్క్తిపావనైర్యథా మిశ్రితా భవన్తి తథా నియోక్తవ్యా ఇత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చ ఖఞ్జాశ్చ శిపివిష్టాః ఖలైర్వినా । సర్వే శ్రాద్ధే నియోక్తవ్యా మిశ్రితా వేదపారగైః ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవోక్తం మనునాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః

పావృతేర్మైర్ద్విజోత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రణేవిశేషఉక్తశ్చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కాణాదీన్భోజయేద్దైవే శ్రాద్ధేపిత్ర్యేతు వర్జయేత్ ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణస్త్రిణాచికేతశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగో బ్రహ్మదేయానుసన్తానస్సహస్రదోరుద్రాధ్యాయీ చతుర్వేదష్షడఙ్గవిదథర్వశిరోఽధ్యాయీపఞ్చాగ్నిర్వేదజాపీతి పఙ్క్తిపావనాస్తేషామేకైకః పునాతి యుక్తః పఙ్క్తిం మూర్ధ్నా సహస్రమప్యుపహతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గయాశ్రాద్ధేతు జాతిమాత్రోపజీవినోపి తత్రత్యా ఏవ బ్రాహ్మణాక్షైపరిగ్రాహ్యాః, తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యదిపుత్రోగయాంగచ్ఛేత్కదాచిత్కాలపర్యయాత్ । తానేవభోజయేద్విప్రాన్ బ్రాహ్మణాయేప్రకల్పితాః ॥ బ్రహ్మకారితసంస్థానావిప్రాబ్రహ్మసమాఃస్మృతాః । అమానుషాగయావిప్రాబ్రాహ్మణాయేప్రకల్పితాః ॥ తేషుతుష్టేషు సన్తుష్టాఃపితృభిస్సహదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి .

॥ శ్రాద్ధపూర్వదినకృత్యమ్ ॥

శ్రాద్ధదినాత్పూర్వదినకృత్యముక్తం వరాహపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రశౌచాదికర్తవ్యం శ్వఃకర్తాస్మీతి జానతా । స్థానోపలేపనంకృత్వా భూమిం విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ దన్తకాష్ఠంచ విసృజేద్బ్రహ్మచారీశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధభూమింపరిగృహ్య గోమయాదినా తత్స్థానే లేపనంకృత్వా వస్త్రశుధ్యాదికమహ్నికృత్వా రాత్రౌవిప్రాన్నిమన్త్రయేదిత్యర్థః । మాధవీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వరాత్రౌతువిప్రాగ్ర్యాన్కృతసాయన్తనాశనాన్ । గత్వానిమన్త్రయేద్దైవ పితృదేశసమన్వితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుఃపూర్వోక్తాన్ ద్విజసత్తమాన్ । దైవేనియోగేపిత్ర్యేచ తాంస్తథైవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ యతేత్రైవంవిధాం శ్రాద్ధమాహరిష్యన్ పూర్వేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్వఃకర్తాస్మీతినిశ్చిత్య దాతావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ । నిరామిషంసకృద్భుక్త్వా సర్వభుక్తజనేగృహే ॥ * ॥ ఇతి । స్వగృహే యజ్జనజాతమస్తితస్మిన్ సర్వస్మిన్ భుక్తవతిసతి పశ్చాన్నిమన్త్రయేదిత్య

ర్థః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతిక్రియావబోధాఢ్యైర్నిర్గుణైర్యుక్తానలో
లుపాన్ । ప్రార్థయేత ప్రదోషాన్తే భుక్తానశయితాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి।
నిమన్త్రణప్రకారః ప్రచేతసా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృతాపసవ్యః పూ
ర్వేద్యుః పితౄన్ పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నస్స
మ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ సవ్యేన వైశ్వదేవార్థం ప్రణిపత్య నిమన్త్రయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పితౄన్ పూర్వం నిమన్త్రయేదిత్యత్ర పూర్వశబ్దస్య వై
శ్వదేవార్థం నిమన్త్రయేదితి వ్యవహితేనాన్వయః, " ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతీ
తతో భూత్వా దేవతార్థం ద్విజోత్తమాన్ । అపసవ్యేన పిత్ర్యేఽథ స్వయం
శిష్యోఽథవా సుతః ॥ " ఇతి బృహస్పతిస్మరణాత్ । అత్ర " శిష్యోఽథవా
సుతః " ఇత్యుక్తత్వాత్ , " సవర్ణం ప్రేషయేదాప్తం ద్విజానాముపమన్త్ర
ణే । " ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాచ్చ కదాచిన్నిమన్త్రణమన్యేనాపి కారయేత్।
ప్రణతిపూర్వనిమన్త్రణం శూద్రవిషయమ్ । తథా చ పురాణే — ॥ శ్లో ॥
దక్షిణం చరణం విప్రస్సవ్యం వైక్షత్రియస్తథా । పాదావాదాయ వైశ్యో
ద్వౌ శూద్రః ప్రణతిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణచరణస్పర్శో జానుప్ర
దేశే కర్తవ్యః । తథా చ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం జానుమాలభ్య త్వం
మయాత్ర నిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యే
షు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ । ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర స
ద్య ఏవ నిమన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ కృతసా
యమగ్నికార్యః కృతసాయమాశేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనమపరేద్యుర్ద్వి
తీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుర్బ్రాహ్మణానాత్మవాంశ్శుచిః । తైశ్చా
పి సంయతైర్భావ్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వేద్యుః క
థఞ్చిన్నిమన్త్రణాసమ్భవే పరేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ । తథా చ దేవలః —
॥ శ్లో ॥ అసమ్భవే పరేద్యుర్వా బ్రాహ్మణాంస్తాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి।
చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుస్తదహర్వా ద్వి
జోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్తు ప్రథమం

కార్యం ప్రాజ్ఞేనోపనిమన్త్రణమ్ । అప్రాప్తౌ తద్దినేవాఽపి వర్జ్యా యోషిత్ప్రసఙ్గినః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్దైవే యథాశక్తి పిత్ర్యేఽయుగ్మాంస్తథైవ చ । పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ పఞ్చ సప్త వా శ్రోత్రియాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా పఞ్చ బ్రాహ్మణాస్తదా దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే త్రయ ఇతి విభాగః, " ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీన్ " ఇతి స్మరణాత్ । యదా సప్త తదా దైవే చత్వారః పిత్ర్యే త్రయః, " ॥ శ్లో ॥ అయుగ్మాన్భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే నసమాన్దైవికే సమాన్ । " ఇత్యఙ్గిరఃస్మరణాత్ । నన్వేతద్వచనం దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే పఞ్చేతి విభాగేఽప్యుపపద్యత ఇతి నైవమ్, త్రిషు పఞ్చానామయుగ్మసఙ్ఖ్యయా విభాగానుపపత్తేః, " దైవే యుగ్మానయుగ్మాన్యథాశక్తి పిత్ర్యే ఏకైకస్య " ఇతి కాత్యాయనేన పితృపితామహప్రపితామహానాం ప్రత్యేకమయుగ్మబ్రాహ్మణవిధానాత్ । న చైకత్ర త్రయ ఇతరత్రైకైక ఇతి విభాగ ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, " సమం స్యాదశ్రుతత్వాత్ " ఇతి న్యాయేన విషమభాగస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । తస్మాదయుగ్మసఙ్ఖ్యాయాః సమవిభాగార్థం పిత్ర్యే త్రయ ఇత్యుక్తమ్ । పిత్రాదిస్థానేషు సతి సామర్థ్యే ఏకైకస్య త్రీన్విప్రాన్ భోజయేత్ । తథా చ శౌనకః — ॥ వా ॥ ఏకైకమేకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ త్రీంస్త్రీన్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ద్వౌ ద్వావితి వృద్ధిశ్రాద్ధాభిప్రాయమ్, పార్వణశ్రాద్ధే తు, " అయుగ్మాన్భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే నసమాన్ " ఇతి సమసఙ్ఖ్యాయా నిషేధాత్ । అత్యన్తవిభవే సత్యేకైకస్య పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ సమర్థో భోజయేత్ । తథా చ గౌతమః — ॥ వా ॥ నవావరాన్భోజయేదయుజో వా యథోత్సాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — యథోత్సాహమ్ - యథావిభవమ్, పిత్రాదిస్థానేషు ప్రత్యేకమయుగ్మాన్ పఞ్చ సప్త వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదితి । అయుజో భోజయేదితి సామాన్యేనోక్తావపి పిత్ర్యే సప్తస్వేవ పర్యవసానమ్, " ॥ శ్లో ॥ సామర్థ్యేఽపి నవభ్యోర్వాగ్భోజయీత సతి ద్వి

జ్ఞాః । నోర్ధ్వం కర్తవ్యమిత్యాహుః కేచిత్తద్దోషదర్శినః ॥ " ఇతివచనాత్ । ఏవం శౌనకగౌతమాభ్యాముక్తోఽయం శ్రాద్ధవిస్తరః, మనునాతు సఙ్కోచ ఆశ్రితః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా । భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి న ప్రసజ్యేత విస్తరే ॥ సత్క్రియాం దేశకాలౌ చ శౌచం బ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరో హన్తి తస్మాన్నేహేత విస్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ దైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్య ఉదగేకైకమేవ వా । మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, ఉదక్ - ఉదఙ్ముఖా ఉపవేశ్యాః, ఏకైకమేవ వా - వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చ ఏకైకముపవేశయేత్, మాతామహశ్రాద్ధమపి, ఏవమ్ - పితృశ్రాద్ధవత్కర్తవ్యమ్ । పితృమాతామహదైవత్యే తు శ్రాద్ధే పృథక్తన్త్రేణ వా వైశ్వదేవికం కర్తవ్యమిత్యర్థః । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకమథవా ద్వౌ త్రీన్ దైవే పిత్ర్యే చ భోజయేత్ । సత్క్రియా కాలపాత్రాది న సమ్పద్యేత విస్తరే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశ కాల బలాభావాదేకైకముభయత్ర వా । శేషాన్విత్తానుసారేణ భోజయేదన్యవేశ్మని ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణబాహుల్యాద్దోషో బహుతరో భవేత్ । శ్రాద్ధనాశో మాననాశశ్శ్రాద్ధతన్త్రస్య విస్మృతిః ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శో నిన్దా చాప్యన్యభోక్తృషు । వితణ్డా చ పరీవాదో జల్పాస్తే తే పృథగ్విధాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా కృతా తత్రైవ — ॥ వా ॥ సమృధ్యాపి యస్య బ్రాహ్మణబాహుల్యే సత్క్రియాదిసమ్పాదనాసామర్థ్యం తద్విషయం మన్వాదివచనమ్, యస్య తు సమ్పాదనసామర్థ్యమస్తి తద్విషయం శౌనకాదివచనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శఙ్ఖేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భోజయేదథవాప్యేకం బ్రాహ్మణం పఙ్క్తిపావనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తద్బ్రాహ్మణాలాభవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ పిశాచా రాక్షసా యక్షా భూతా నానావిధాస్తథా । విప్రలుమ్పన్తి సహసా శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయ విహితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా । మహాలయే చాబ్దికే చ సాపిణ్డ్యే మాసికే తథా ॥ వ్యర్థం భవతి తచ్ఛ్రాద్ధం వాసుదేవం వినాకృతమ్ ॥ " ఇతిస్మృతేః । యదా త్వేక ఏవ భోక్తా తద్దైవమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయే

చ్ఛ్రాద్ధే దైవం తత్ర కథం భవేత్ । అన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్య తు ॥ దేవతాయతనే కృత్వా తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రాస్యేదగ్నౌ తదన్నం తు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకశ్చేద్బ్రాహ్మణో లబ్ధశ్శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । పితరశ్చ త్రయః ప్రోక్తాః కథం తృప్యన్తి తే త్రయః ॥ ఉరస్యశ్నన్తి పితరో వామభాగే పితామహాః । ప్రపితామహా దక్షిణతః పృష్ఠతస్త్వనుయాయినః ॥*॥ ఇతి । నిమన్త్రణే నియమాన్తరమాహ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పత్రన్నిమన్త్ర్య నియమాన్ శ్రావయేత్పైతృకాన్ బుధః । అక్రోధనైశ్శౌచపరైస్సతతం బ్రహ్మచారిభిః ॥ భవితవ్యం భవద్భిశ్చ మయా చ శ్రాద్ధకారిణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని నివాసస్థాంశ్శ్రోత్రియాదీన్నిమన్త్రయేత్ । కథయేత్తు తదైవైషాం నియమం పితృదైవికమ్ ॥ సర్వాయాసవినిర్ముక్తైః కామక్రోధవివర్జితైః । భవితవ్యం భవద్భిర్నశ్శ్వోభూతే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమేఽహ్ని - పూర్వేద్యుః, నివాసస్థాన్ - నివాసస్థితాన్ ఇత్యర్థః.

నిమన్త్రితబ్రాహ్మణకర్తవ్యమ్

నిమన్త్రితైర్యత్కర్తవ్యం తదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ తైతం తథేత్యవిఘ్నేన గతేయం రజనీ యది । యథా శ్రుతం ప్రతీక్షేరం శ్రాద్ధకాలమతన్ద్రితాః ॥*॥ ఇతి । తే - నిమన్త్రితా విప్రాః, తమ్ - నిమన్త్రణకర్తారమ్, తథాస్తు యద్యవిఘ్నేనేయం రజనీ గతేత్యుక్త్వా ధర్మశాస్త్రే యథా నియమజాతం శ్రుతం తథైవ తన్నియమజాతమ్, ప్రతీక్షేరన్ - పరిపాలయేయుః, శ్రాద్ధకాలాస్వాదితాన్నపరిణామపర్యన్తమిత్యర్థః । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్యాదన్నపరిణామాత్తు బ్రహ్మచర్యం తయోః స్మృతమ్ । నిమన్త్రితాస్తు యే విప్రాశ్శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ వసేరన్నియతాహారా బ్రహ్మచర్యపరాయణాః । అహింసా సత్యమక్రోధోఽమారే చ గమనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్ర్య విప్రాంస్తద్దహర్వర్జయేన్మైథునక్షురే । ప్రమత్తతాం చ స్వాధ్యాయం క్రోధం శౌచం తథాఽనృతమ్ ॥ అభాకోద్వహనం త్రాన్తి శ్రాద్ధస్యోపయికో విధిః । ఋతుకాలే నియుక్తో వా నైవ గచ్ఛేత్ స్త్రియం క్వచిత్ ॥ తత్ర గచ్ఛన్ సమా

ప్నోతి హ్యనిష్టంఫలమేవతు ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చప రేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీ రేతసోగర్తే మజ్జయే దాత్మనఃపితౄన్ ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోయశ్చ మైథునంకురుతేయది । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి నాత్రకార్యావిచారణా ॥ * ॥ ఇతి । వృషలీగమనేదోషాధిక్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహ మోదతే । దాతుర్యద్దుష్కృతంకించిత్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే॥*॥ యమస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహ మోదతే । భవన్తిపితరస్తస్యమాంసాసృక్ఛకృద్భోజనాః॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః— ॥ వా ॥ సద్యశ్శ్రాద్ధీశూద్రతల్పగస్తత్పురీషే మాసంనయతిపితౄన్ ॥*॥ ఇతి । శ్రాద్ధీ - శ్రాద్ధకర్తా, సద్యః - తత్క్షణమారభ్యేత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హ్యధ్వానంప్రతిపద్యతే । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంపాంసుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే కలహంకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంత్వశ్రుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే భారముద్వహతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం స్వేదభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హింసాంవైకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంరక్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హ్యాయాసంకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం పిత్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే ద్యూతంసంసేవతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం మలభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితో ద్విజఃపిత్ర్యే నియతాత్మా భవేత్సదా । నచచ్ఛన్దాంస్యధీయీత యస్యశ్రాద్ధంచ తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోవిప్రో మన్త్రముచ్చారయేద్యది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతా భోక్తాపితాతథా ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అనిన్ద్యేనామన్త్రితో నాపక్రామేచ్ఛక్తేన నప్రత్యాఖ్యానంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనార్థాన్నిన్ద్యామన్త్రణేభోక్తుమసామర్థ్యేచ ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమేవేత్యవగమ్యతే । నిమన్త్రణానన్తరం భోక్తుమసామర్థ్యేసతి ప్రత్యాఖ్యానే నదోషఇత్యాహాప ఏవ — ॥ వా ॥ విధివత్కేతనంప్రతిగృహ్యాశక్తస్సన్నాపక్రామేత్ ॥*॥

ఇతి । కేతనం ప్రతిగృహ్య - ఆమన్త్రణమఙ్గీకృత్యేత్యర్థః । అనిర్దైవాదామన్త్రితస్య శక్తస్యాఙ్గీకృతశ్రాద్ధాతిక్రమే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కేతితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యే ద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యతిక్రామేత్పాపీ సూకరతాం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యో విప్రో భోక్తుమన్యత్ర గచ్ఛతి । నరకాణాం శతం గత్వా చణ్డాలేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే కుర్వీతాన్యస్య తు క్షణమ్ । సంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య నశ్యతి దుర్మతేః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యమానధనో విద్వాన్ భోజ్యాన్నేన నిమన్త్రితః । కథంచిదప్యతిక్రామన్ పాపీ సూకరతాం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానధన ఇతి విశేషణాదాఢ్యవిషయమేతదితి కేచిద్వర్ణయన్తి, తదసాధు, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాస్తు గుణినా నిర్ధనేనాపి సద్ద్విజాః । నాన్యస్యాన్నప్రలోభేన తమతిక్రామయన్తి హి ॥ నిమన్త్రితాస్తు యేనాదౌ తస్మాద్గృహ్ణన్తు నాన్యతః । ” ఇతి మత్స్యస్మరణాత్ । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ ఆమన్త్రితోఽన్యన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వమన్యేన నిమన్త్రితస్తదీయాదన్నాదన్యదన్నం పశ్చాన్నిమన్త్రితస్య తణ్డులాదిరూపమపి న ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । యః పునః ప్రతిగృహ్ణాతి తస్య దోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గృహీత్వా తు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽతిమోహితః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ పూర్వం నిమన్త్రితోఽన్యేన కుర్యాద్యదన్యప్రతిగ్రహమ్ । భుక్తాహారోఽథవాభుక్తే సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో యస్తు యది కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । భక్షయేత్కించిదప్యన్యత్సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ, “ ॥ శ్లో ॥ ఇక్షూనపః ఫలం మూలం తామ్బూలం పయ ఔషధమ్ । భక్షయిత్వాపి కర్తవ్యాః స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । యస్త్వామన్త్రితో విప్ర ఆహూతోఽపి శ్రాద్ధోపక్రమకాలాతిపత్తిం కరోతి తస్య ప్రత్యవాయ ఆదిత్యపురాణేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితశ్చిరం నైవ కుర్యాద్విప్రః కదాచన । దేవతానాం పితౄణాం చ దాతురన్య

స్యచైవహి ॥ చిరకాలీభవేద్రోగీ పచ్యతేనరకాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । నిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణపరిత్యాగే ప్రత్యవాయమాహ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥
కేతనం కారయిత్వాతు నివారయతిదుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి
శూద్రయోనౌచజాయతే ॥ నివార్యామన్త్రితంకర్తా బ్రాహ్మణంనియ
తంశుచిమ్ । యతిచాన్ద్రాయణంకృత్వాతస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ * ॥
ఇతి । యతిచాన్ద్రాయణమ్ - చాన్ద్రాయణవిశేషః । యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రా
హ్మణంతు ముఖంకృత్వా దేవతాః పితృభిస్సహ । తదన్నంసముపాశ్నన్తి త
స్మాత్తం నవ్యతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాన్
హిపితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ ద్విజాన్ । వాయుభూతాస్తు గచ్ఛన్తి తథాసీనా
నుపాసతే ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధదినకృత్యమ్

అథ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్, తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభు
క్ప్రాతరుత్థాయ ప్రకుర్యాద్దన్తధావనమ్ । శ్రాద్ధకర్తానకుర్వీత దన్తా
నాంధావనంబుధః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తథైవయన్త్రితోదాతాప్రా
తస్స్నాత్వాసహాంబరః । ఆరభేతనవైఃపాత్రైరన్నారమ్భంచ బాన్ధ
వైః ॥ * ॥ ఇతి । తథైవ - శ్రాద్ధకర్తురుక్తనియమానతిక్రమేణైవ, యన్త్రి
తః, నవైః-అనుపహతైః పాకయోగ్యైః, పాత్రైః, అన్నారమ్భమ్-శ్రా
ద్ధార్థాన్నస్యపాకారమ్భమ్, పాకోపయోగిభిర్బాన్ధవైరుపేతః కుర్యా
దిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పురాణపాత్రపక్వంయద్ధవిస్తు శ్రాద్ధ
కర్మణి । భుఞ్జతేనైవపితరోనదేవాశ్చసురంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రై
వ — ॥ శ్లో ॥ పచేదన్నానిసుస్నాతఃపాత్రేషుశుచిషుస్వయమ్ । స్వర్ణాది
ధాతుజాతేషు మృణ్మయేష్వపివాపునః ॥ నాయసేషునభిన్నేషు దూషి
తేష్వపికర్హిచిత్ । పూర్వంకృతోపయోగేషు మృణ్మయేషునతుక్వచిత్ ॥
పచ్యమానస్తుభాణ్డేషు భక్త్యాతామ్రమయేషుచ । సముద్ధరతివైఘోరాత్పి
తౄన్ దుఃఖమహార్ణవాత్ ॥ నకదాచిత్పచేదన్నమయఃస్థాలీషుపైతృకమ్ ।
అయసోదర్శనాదేవపితరోవిద్రవన్తిహి ॥ కర్తాభోక్తాచసర్వత్రనైకవస్త్రో
ద్విజోభవేత్ । తస్మాద్వస్త్రంవినా శ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదాభవేత్ ॥ * ॥

ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషాశనాత్పూర్వం శ్రాద్ధకర్తుశ్చ కర్తృతా । ప్రత్యాబ్దికే మాసికే చ పరేఽహ్ని స్యాత్తిలోదకమ్ ॥ కర్తా వా స్యాదకర్తా వా పునర్భోజనమైథునే । వర్జయేత్కర్మసిద్ధ్యర్థం పితృద్రోహ్యన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దన్తధావనతామ్బూలక్షౌరాభ్యఙ్గక్షుభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం తద్దినే క్షౌరనిషేధః, కింతు పూర్వమపి పక్షాభ్యన్తర ఏవ కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతాహస్స్యాత్తన్మాసం పక్షమేవ వా । క్షురకర్మ న కుర్వీత పరాన్నం చ రతిం త్యజేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । అశక్తో దినత్రయం పరాన్నం వర్జయేత్, " ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చ పరేద్యుశ్చ కర్తా శ్రాద్ధదినేఽపి చ । పరస్యాన్నం తు నాశ్నీయాదశ్నీయాత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తాశక్తౌ సుహృదాద్యన్నభక్షణేఽపి న దోషః । తథా చాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సుహృదన్నం గురోరన్నం యదన్నం మాతులస్య చ । స్వసుశ్శ్వశురయో రన్నం పరాన్నం న విదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధం కృత్వా పరశ్రాద్ధే నాశ్నీయాత్, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా పరశ్రాద్ధే యస్తు భుఞ్జీత లోలుపః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । గోమయాలేపనేన మహానసాది భూమిశుద్ధిం ఉదకేన భాజనభాణ్డశుద్ధిం చ కుర్యాదిత్యాహ ఉశనా — ॥ వా ॥ గోమయోదకైర్భూమిభాజనభాణ్డశౌచం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మహానసాది భూమిసంస్కారానన్తరకృత్యమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తిలానవకిరేత్తత్ర సర్వతో బన్ధయేచ్ఛతాన్ । అసురోపహతం సర్వం తిలైశ్శుద్ధ్యేజ్జలేన చ ॥ తతోఽన్నం బహుసంస్కారం నైకవ్యంజనభక్ష్యవత్ । చోష్యపేయసమృద్ధం చ యథాశక్తి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధద్రవ్యాణి

అత్ర ద్రవ్యాణ్యాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణమాషాస్తిలాశ్చైవ శ్రేష్ఠాస్స్యుర్యవశాలయః । మహాయవా వ్రీహియవా గోధూమా ముద్గసర్షపాః ॥ కృష్ణాశ్శ్వేతా లోహితాశ్చ గ్రాహ్యాస్స్యుశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యవాః - సితశూకాః, శాలయః - కలమాద్యాః, మహా

యవా వ్రీహియవాశ్చ యవవిశేషాః, కృష్ణాః - స్థలజాః కృష్ణవర్ణా వ్రీహయః, లోహితాః - రక్తశాలయః । మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవవ్రీహి సగోధూమాస్తిలముద్గాస్ససర్షపాః । ప్రియఙ్గవః కోవిదారా నిష్పావాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిష్పావః కృష్ణేతరః । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ కోద్రవాన్ రాజమాషాంశ్చ కులుత్థం చణకం తథా । నిష్పావాంస్తు విశేషేణ పక్షే పక్షాంస్తు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర నిష్పావః కృష్ణనిష్పావః, “ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణధాన్యాని సర్వాణి వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నవర్జయేత్తిలాంశ్చైవ ముద్గమాషాంస్తథైవచ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అగోధూమంచ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ । వినామాషేణ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ ॥ క్రవ్యాదాః పితరో యస్మాదభావే పాయసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ బిల్వామలకమృద్వీకాః పనసామ్రకదాడిమాః । చవ్యపాలేయకాక్షోట ఖర్జూరాణాం ఫలానిచ ॥ కశేరుః కోవిదారశ్చ కాలకన్దస్తథా బిసమ్ । కాలేయం కాలశాకంచ సునిషణ్ణం సువర్చలా ॥ కట్ఫలం కిఙ్కిణీ ద్రాక్షా లకుచం మోచమేవచ । కర్కన్ధూ గ్రావకం చారు తిన్దుకం మధుసాహ్వయమ్ ॥ వైకఙ్కతం నాళికేరం శృఙ్గాటకవరూషకమ్ । పిప్పలీచ మరీచంచ పటోలం బృహతీఫలమ్ ॥ సుగన్ధిమత్స్యమాంసంచ కాలెయాన్సర్వపవచ । పవమాదీనిచాన్యాని స్వాదూని మధురాణిచ ॥ నాగరంచాత్ర వైదేయం దీర్ఘమూలకమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మృద్వీకా - ద్రాక్షా, లకుచః - లికుచః, మోచమ్ - కదళీఫలమ్, కర్కన్ధూః - బదరీ, బృహతీ - కణ్టకారికా, “ నిదిగ్ధికాస్పృశీవ్యాఘ్రీ బృహతీకణ్టకారికా । ” ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, నాగరమ్ - శుణ్ఠీ, దీర్ఘమూలమ్ - తుణ్డికేరిఫలమ్, బిల్వామలకాదీని ప్రసిద్ధాని ఇతరాణ్యప్రసిద్ధాని । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆమ్రాంశ్చకదళీభేదాన్ మృద్వీకాంచవ్యదాడిమే । విదార్యంచసురణ్డాంచ శ్రాద్ధకాలేఽపి దాపయేత్ ॥ లాక్షాం మధుఘృతం దద్యాత్సక్తూంశ్శర్కరయా సహ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధే ప్రయత్నేన శృఙ్గాటకకసేలుకాన్ ॥ * ॥ ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ మధూకం రామఠంచైవ కర్పూరం మరిచం గుడమ్ ।

శ్రాద్ధకర్మణిశస్తాని సైన్ధవం త్రపుషం తథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుకం కారవల్లీ పటోలం కాళపత్త్రికా । కదళీకన్దలీచై
వ శ్రాద్ధేహ్యత్యన్తశోభనాః ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షుర
సో గుడమ్ । కాలిఙ్గం ద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా ॥ వాలుకా చర్మ
వలయం కోశాతకిఫలం శిశుః । శ్రాద్ధేహ్యేతాని దేయాని తథా పిత్రురుచీని
చ ॥ నాగరం వై సదా దేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ । ఘృతేన భోజయేద్వి
ప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్ ॥ శర్కరాక్షీరసంయుక్తా మధుకా ని
త్యమక్షయా । సర్పిస్స్నాతాని సర్వాణి పాకే సంస్కృత్య యోజయేత్ ॥
మున్యన్నాని చ సర్వాణి వన్యమూలఫలాని చ । శ్రాద్ధేహ్యేతాని యోద
ద్యాత్పితరః ప్రీణయన్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిర్మా
ల్యమపి గఙ్గామ్భ ఉచ్ఛిష్టమపి మాక్షికమ్ । నిర్యాసమపి వాహింగు గుగ్గులుం
న పరిత్యజేత్ ॥ ఉత్తమం చైవ గోక్షీరం మాహిషం చైవ మధ్యమమ్ । ఔష్ట్రి
మాజావికం చైవ సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ప్రశాధికాస్సనీవారా శ్శ్యామాకా వివిధాస్తథా । వన్యౌషధిప్ర
ధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూ
మా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥
సకణ్టకం చ వార్తాకం పితృభ్యో దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వాయుః —
॥ శ్లో ॥ జీరకం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీ శిశుః । కశేరుః కోవిదార
శ్చ పనసోర్వారు దాడిమాః ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళం చ ప్రదేయం శ్రాద్ధ
కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుళాంశ్చ సూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధిఘృతం మధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవ సమాహితః ॥
భక్ష్యం భోజ్యం చ వివిధం మూలాని చ ఫలాని చ । హృద్యాని చైవ మాంసాని
పానాని సురభీణి చ ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదమత్సరః ॥ * ॥
ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహియవశాలిగోధూ
మముద్గమాషమున్యన్నకాళశాకశుణ్ఠీమరీచహిఙ్గుకర్పూరగుడసైన్ధవసౌరప
నస నాళికేర బదర గవ్యపయోదధిఘృత పాయసమధుప్రభృతి ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కదళీజాతయః పఞ్చ చూతం చ పనసద్వయమ్ ।

ఉర్వారుకంచజమ్బీరం పటోలం ద్రోణపత్రకమ్ ॥ కారవల్లీఫలంచైవశ్రా
ద్ధే హ్యత్యన్తమున్నతమ్ । అశర్కస్యఫలం పుష్పమార్ద్రికం సూరణద్వయ
మ్ ॥ ధాత్రీఫలంచాచ్యుతంచ శ్రాద్ధేచాత్యన్తమున్నతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ కదళీజాతిభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారు
క నిష్పావ పటోలముద్గత్రయ నాళికేరఫలాని హిఙ్గు కాళశాక మహాశాక
క్షుద్రకణ్టాని మున్యన్నానిచ ప్రశస్యన్తే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥
తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలేనవా । దత్తేన మాసం ప్రీయన్తే పిత
రోవిధివన్నృణామ్ ॥ సంవత్సరంతుగవ్యేన పయసా పాయసేనవా । కా
లశాకం మహాశాకం ఖడ్గలోహామిషంమధు ॥ ఆనన్త్యాయైవకల్ప్యన్తేమున్య
న్నానిచసర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్నేనమాసితృ
ప్తిస్స్యాన్మాంసైష్షణ్మాసమేవచ । ఆజ్యేనవత్సరంతృప్తిర్గోధూమాద్వత్సర
త్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హవిష్యాన్నేనవైమా
సం పాయసేనతువత్సరమ్ । ఖడ్గామిషం మహాశల్కం మధుమున్యన్న
మేవచ ॥ లోహామిషంమహాశాకం మాంసం వార్ధ్రీణసస్యచ । యద్దదా
తిగయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే —
॥ శ్లో ॥ అన్నంతు సదధిక్షీరగోఘృతంశర్కరాన్వితమ్ । మాసం ప్రీణన్తి
సర్వాన్వై పిత్ౄనిత్యాహ కేశవః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥
గ్రామ్యాభిరోషధీభిర్మాసం తృప్తిస్తదలాభే మూలఫలైరద్భిర్వాసహాన్నే
నోత్తరాస్తర్పయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - మూలఫలాదయః, తేసహై
వ కించిదన్నేన మాంసం తర్పయన్తి న కేవలాఇత్యర్థః । మార్కణ్డేయో
ఽపి — ॥ శ్లో ॥ గోధూమైరిక్షుభిర్ముద్గైస్సతీనైశ్చణకైరపి । శ్రాద్ధేషు ద
త్తైఃప్రీయన్తే మాసమేకంపితామహాః ॥ విదార్యాచైవచూడైశ్చబిసైశ్శృ
ఙ్గాటకైస్తథా । కేబుకైశ్చతథాకన్దైః కర్కన్ధు బదరైరపి ॥ పారేవతైరా
రుచకైశ్చాక్షోటైఃపనసైస్తథా । కాకోల్యా క్షీరకాకోల్యా తథాపిణ్డాల
కైశ్శుభైః ॥ లాజాభిశ్చశలాభిశ్చ త్రపుషోర్వారుచిర్భటైః । సర్ష
పారాజశాకాభ్యామిఙ్గుదైరాజజమ్బుభిః ॥ ప్రియాలామలకైర్ముఖ్యైః
ఫల్గుభిశ్చతిలంబకైః । వేత్రాఙ్కురైస్తాలకన్దైశ్చక్రికా క్షీరికాచవైః ॥

వోచైస్స మోచైర్లికుచైస్తథావై బీజపూరకైః ॥ ముఞ్జాతకైః పద్మఫలైర్భక్ష్యైర్భోజ్యైస్సుసంస్కృతైః । రాగషాడబచోష్యైశ్చ త్రిజాతకసమన్వితైః ॥ దత్తైస్తు మాసం ప్రీయన్తే శ్రాద్ధేషు పితరో నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । విదారీ - కృష్ణపర్ణీ, భూకూష్మాణ్డఫలమ్, కేబుకమ్ - క్షీరాఖ్యం శాకమ్, కన్దః - సూరణః, ఉర్వారు - స్వాదుకర్కటీ, చిర్భిటః - తిక్తకర్కటీ, సర్షపా ఇతి దీర్ఘశ్ఛాన్దసః, రాజశాకమ్ - కృష్ణసర్షపః, ఇఙ్గుదీ - తాపసతరుః, ప్రియాలః - రాజాదనమ్, చక్రికా - చిఞ్చా, క్షీరికా - ఫలాఢ్యవృక్షః, మోచా - కదలీ, లికుచః - జమ్బీరఫలతుల్యఖర్వఫలవాన్ గుల్మవిశేషః, రాగషాడబః - పానవిశేషః, త్రిజాతకమ్ - ఏలాలవఙ్గగన్ధపత్రాణి । ప్రచేతాః —
॥ వా ॥ హరితముద్గకృష్ణమాషశ్యామాకప్రియఙ్గు గోధూమేక్షు వికారాంశ్చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ శాకశ్యామాకప్రియఙ్గునీవారముద్గైర్మాసం ప్రీయన్తే, సంవత్సరం తు పయసా తద్వికారైశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । పయసా - గవ్యపయసా । యత్తు, ప్రీణాతీత్యనువృత్తౌ పైఠీనసినోక్తమ్ "పాయసేన షణ్మాసాన్" ఇతి, తన్నీరసపయస్సిద్ధపాయసవిషయమితి చన్ద్రికాయామ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కాలశాకం మహాశాకం మాంసం వార్ధ్రాణసస్య చ । విషాణవర్జం యే ఖడ్గా ఆసూర్యం తాంస్తు భుఞ్జతే ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తానాం తృప్తితారతమ్యాభిధాయకస్మృతీనాం తత్తారతమ్యానుసారేణ శ్రాద్ధకర్తుః ఫలేఽపి తారతమ్యం భవతీత్యేవం తాత్పర్యమవగన్తవ్యమ్ । అతఏవ హారీతేనైకముఖ్యాహృత్యోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మధునా పరమప్రీతాస్సర్వే కామాన్దదన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా మహాపులస్త్యః —
॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః । మధుప్రధానం శూద్రస్య సర్వేషాం చావిరోధియత్ ॥ * ॥ ఇతి । మున్యన్నమ్ - నీవారాది, మధు - మాక్షికమ్, ప్రధానమ్ - సమగ్రఫలదమ్, ఏతత్త్రితయవ్యతిరిక్తం యదవిరోధి అప్రతిషిద్ధం తత్సర్వేషామిత్యర్థః । శ్రాద్ధే మాంసస్య కలౌ నిషిద్ధత్వాన్నేహ తదభిధీయతే, తచ్చ కలియుగధర్మప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్.

॥ శ్రాద్ధేవర్జ్యద్రవ్యాణి ॥

అథశ్రాద్ధేవర్జ్యద్రవ్యాణి । మహాభారతే మదాలసావాక్యమ్— ॥ శ్లో ॥ యచ్చోత్కోచాదినాప్రాప్తం పతితాద్యదుపార్జితమ్ । అన్యాయకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యంచాత్రవిగర్హితమ్ ॥ పిత్రర్థంమే ప్రయచ్ఛేతిహ్యుక్త్వాయచ్చాప్యుపాహృతమ్ । వర్జనీయంపదాపద్భిస్తత్తద్ద్రవ్య శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వేదవిక్రయజం దుష్టం స్త్రియాయచ్చార్జితంధనమ్ । నదేయంపితృదేవేభ్యో యచ్చక్లీబముపార్జితమ్ ॥ అశ్రాద్ధేయానిధాన్యాని కోద్రవాఃపులకాస్తథా । హింగుద్రవ్యేషుశాకేషు కాలానలశుభాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కోద్రవః - కోరదూషకః, పులకః - పులాకః, ధాన్యసోప్రాస్వః, సంస్కారద్రవ్యేషు హింగ్వాఖ్యంద్రవ్యమశ్రాద్ధేయమ్, కాలః - కృష్ణార్జకః, అనలః - చిత్రకః, శుభాశుభాఖ్యశ్శాకవిశేషః, శాకేష్వేతానిశాకాన్యశ్రాద్ధేయానీత్యర్థః । హింగుద్రవ్యస్యవిధిప్రతిషేధయోర్దర్శనాద్వికల్పః । ఏవమన్యత్రాపి యత్రయత్రవిధిప్రతిషేధావేకస్యదృశ్యేతే తత్రతత్రవికల్పోవేదితవ్యఇతి చన్ద్రికామాధవీయాదౌవ్యవస్థాపితమ్ । భరద్వాజోఽపి — ॥ వా ॥ ముద్గాఢకీమాషవర్జంద్విదళానిదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యానిపాషాణయన్త్రభ్రమణేన ప్రాయశోద్విధాభిద్యన్తే తానిధాన్యానిద్విదళాని, ముద్గః-కృష్ణహరితేతరః, ఆఢకీ - తువరీ, మాషః - రాజమాషః, అలసాన్ద్రినామ్నా ప్రసిద్ధః, తథాహి " అలసాన్ద్రోరాజమాషః " ఇతి వైజయన్తీనిఘణ్టుః, ఏతైర్వినాద్విదళానిదద్యాదిత్యర్థః । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కులుత్థావరకాశ్శ్రాద్ధే నదేయాశ్చైవకోద్రవాః । కటుకానిచసర్వాణి విరసానితథైవ చ ॥ యవనాళానపితథా వర్జయన్తివిపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనదేయాఃపాలఙ్క్యస్తథానిష్పావకోద్రవాః । మసూరక్షారవార్తాక కులుత్థశణశిగ్రవః ॥ * ॥ ఇతి । పాలఙ్క్య - గన్ధద్రవ్యవిశేషః, క్షారః - యవక్షారాదిః, వార్తాకమ్ - క్షుద్రవార్తాకీసఞ్జ్ఞకబృహతీఫలమ్, కణ్టకారికాఖ్యబృహతీఫలాత్కిఞ్చిత్స్థూలమ్ । విష్ణురపి ॥ వా ॥ భూతృణశిగ్రురాజసర్షపసురసార్జకకూష్మాణ్డాలాబువార్తాకపా

లజాలుశ్చ తణ్డులీయక కుసుమ్భ మహిషీక్షీరాణివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
భూతృణమ్ - శాకవిశేషః, సురసా - నిర్గుణ్డీ । మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥
కుసుమ్భంబీజపూరంచకపిత్థంమధుకానపి । శ్రాద్ధేనైతానిదేయానిపితృభ్యః
ప్రీతిమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । బీజపూరః - మాతులఙ్గః, కపిత్థమ్ - కపిత్థఫ
లమ్, మధుకః - యష్టిమధుకమ్ । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అకృతా
గ్రయణంయచ్చ ధాన్యజాతంనరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవమసూ
రాంశ్చవివర్జయేత్ ॥ అలాబుంగృఞ్జనంచైవ లశునంపిణ్డమూలకమ్ । గా
న్ధారికకరమ్భాణి లవణాన్యౌషరాణిచ ॥ ఆరక్తాశ్చైవనిర్యాసాః ప్రత్యక్ష
లవణానిచ । వర్జ్యాన్యేతానివైశ్రాద్ధే యచ్చవాచానశస్యతే ॥ క్షీరమేకశ
ఫానాంయదౌష్ట్రమావికమేవచ । మాతఙ్గంమాహిషంచైవ వర్జయేచ్ఛ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శీతపాకీమపిశ్రాద్ధే కృష్ణజీరకమే
వచ । వర్జయేల్లవణంసర్వం తథాజమ్బూఫలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । లవణమ్-
కృతలవణమ్, " ॥ శ్లో ॥ సైన్ధవంలవణంచైవ తథామానససమ్భవమ్ । పవి
త్రేపరమేహ్యేతే ప్రత్యక్షమపినిత్యశః ॥ కృతంతులవణంసర్వంవంశాగ్రం
చవివర్జయేత్ ।" ఇతితేనైవాభిధానాత్ । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యా
శ్చాభిషవానిత్యం శతపుష్పాగవేధుకా । జమ్బీరకంఫలంవర్జ్యంకోవిదారం
చనిత్యశః ॥ * ॥ అభిషవాః - శుష్కాన్నస్తఃక్లిన్నాః । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ గాన్ధారికపటోలాని శ్రాద్ధకర్మణివర్జయేత్ । ఔషరంలవణంశ్రాద్ధే
కూశ్మాణ్డం బృహతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచశిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణంత్యజేత్ ।
తామ్రపాత్రస్థితంగవ్యం క్షీరంచలవణాన్వితమ్ ॥ ఘృతంలవణసంయుక్తం స
ర్వదాపరివర్జయేత్ । పాయసేలవణైర్యోగోనదోషస్తద్ఘృతంపచేత్ ॥*॥ ఇతి ।
పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పయసాపాచయేదన్నం లవణంతత్రయోజయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పాయసే లవణసంయోగశ్శిష్టాచారవిరోధాదుపేక్ష్యఇ
త్యాహుః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ నాళికాశణఛత్రాకకుసుమ్భాలాబువిడ్భ
వాన్ । కుమ్భీకమ్బుకవృన్తాకకోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ ॥ వర్జయేచ్చగృహే
శ్రాద్ధే కాఞ్జికాం పిణ్డమూలకమ్ । కరఞ్జంయేఽపిచాన్యేవై రసగన్ధోత్క
టాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వాంశంకరీరంసురసాస

ర్జకంభూతృణాదికమ్ । అవేదోక్తాశ్చ నిర్యాసా లవణాన్యూషరాణి చ ॥ శ్రాద్ధకర్మణి వర్జ్యాని యాశ్చ నార్యో రజస్వలాః ॥ * ॥ ఇతి । వాంశంకరీరమ్ - వంశాఙ్కురమ్, అవేదోక్తా నిర్యాసాః - వేదే గ్రాహ్యత్వేనోక్త నిర్యాసవ్యతిరిక్త నిర్యాసాః, లోహితనిర్యాసాః వ్రశ్చనప్రభవాశ్చేతి యావత్, "అథో ఖలు య ఏవ లోహితో యో వా వ్రశ్చనాన్నిర్యేషతి తస్య నాశ్యం కామమన్యస్య" ఇతి శ్రుతేః । లవణాన్యూషరాణి - కృత లవణాదీనీతి యావత్ । యాశ్చ నార్యో రజస్వలాః - యా నార్యస్త్రిరాత్రాదూర్ధ్వమప్యనివృత్తరజసః తాశ్చ వర్జ్యా ఇత్యర్థః । భరద్వాజోఽపి —

॥ శ్లో ॥ నక్తోద్ధృతం తు యత్తోయం పల్వలామ్బు తథైవ చ । స్థలీకూష్మాణ్డ ఫలకం బ్రహ్మకన్దం చ పిప్పలీ ॥ తణ్డులీయకశాకం చ మాహిషం చ పయో దధి । శిమ్బ్రుకాని కరీరాణి కోవిదారం గవేధుకమ్ ॥ కులుత్థం శణజమ్బీరకరమ్భాణి తథైవ చ । కూష్మాణ్డమార్ద్రపుష్పం చ శిగ్రుః క్షారం తథైవ చ ॥ నీరసాని చ సర్వాణి భక్ష్యభోజ్యాని యాని చ । ఏతాని నైవ దేయాని సర్వస్మింశ్శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । "మాహిషం తు ఘృతం దేయం పయో దధీతి విశేషేణాభిహితత్వాత్" ఇతి చన్ద్రికాయామ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతిక్షారోగ్రలవణం విరసం భావదూషితమ్ । రాజసం తామసం చైవ హవ్యకవ్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూఢమన్నాద్యం పాదోపహతమేవ చ । అమేధ్యాదాగతైస్స్పృష్టం శుక్తం పర్యుషితం చ యత్ ॥ ద్విస్స్విన్నం పరిదగ్ధం చ తథైవాగ్రేఽవలేహితమ్ । శర్కరాకీటపాషాణైః కేశైర్యచ్చాప్యుపద్రుతమ్ ॥ పిణ్యాకం మథితం చైవ తథాఽతిలవణం చ యత్ । సిద్ధాః కృతాశ్చ యే భక్ష్యాః ప్రత్యక్షలవణీకృతాః ॥ దగ్ధావమస్తాశ్చ తథా దుష్టైశ్చోపహతాస్తథా । వాససా చావధూతాని వర్జ్యాని శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యదన్నమవస్రావణాన్తయా పచిక్రియయా సిద్ధం మార్దవార్థం పునరుదకం నినీయావస్రావణాన్తం పచ్యతే తదన్నం ద్విస్స్విన్నం న తు యత్సిద్ధమౌష్ణ్యార్థమగ్నావధిశ్రయతే, "అత్యుష్ణం సర్వమన్నం స్యాత్" ఇతి వచనాదౌష్ణ్యార్థం పునరధిశ్రయణాభ్యనుజ్ఞానాత్ । అగ్రావలేహితమ్ - యదగ్రముత్పాదితం తన్నివర్తితైః ప్రాగస్యై

నాస్వాదితమ్। సిద్ధాఃకృతా ఇతి - భక్ష్యతయా సిద్ధా ఆమలకాదయః వటకాదిరూపేణ భక్ష్యతయాకృతాః, ప్రత్యక్షేణ లవణేన లవణీకృతాః, ఏతత్కృతభక్ష్యవిశేషణమ్, ప్రత్యక్షగ్రహణాద్దధ్యాదినావస్త్వన్తరేణప్రచ్ఛాదితలవణేన లవణీకృతా గ్రాహ్యా ఇతి గమ్యతే । శ్రాద్ధే కూష్మాణ్డాదినిషిద్ధద్రవ్యోపాదానే ప్రత్యవాయ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కూష్మాణ్డం మాహిషం క్షీరమాఢక్యో రాజసర్షపాః । చణకా రాజమాషాశ్చ ఘ్నన్తి శ్రాద్ధమసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాలుకం చ తుణ్డీరం కరమర్దాంశ్చ నాళికామ్ । కూష్మాణ్డం బహుబీజాని శ్రాద్ధే దత్వా వ్రజత్యధః ॥ * ॥ ఇతి । బహుబీజాని - మాతులుఙ్గఫలాని । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ క్షీరాదిమాహిషం వర్జ్యమభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమ్॥*॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన మాహిషం దధి గృహ్యతే, అభక్ష్యం యచ్చ కీర్తితమితి - నిత్యభోజనే యదభక్ష్యం కీర్తితం తచ్చ సర్వం శ్రాద్ధకర్మణి న దేయమిత్యర్థః । నిత్యభోజనే యద్వర్జ్యం తన్నిత్యభోజనప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాపూర్తమృతాహేషు దర్శవృద్ధ్యష్టకాసు చ । పాత్రేభ్యస్తేషు కాలేషు దేయం నైవ కుభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చశబ్దాన్మహాలయాదివిశిష్టకాలేష్వపి కుభోజనం న దేయమితి సముచ్చీయతే । ఏవం చ నిత్యశ్రాద్ధాదౌ దరిద్రకర్తృకే కుభోజనాభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే । యమః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యం భోజ్యం తథా పేయం యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గృహే । నభోక్తవ్యం పితౄణాం తదనివేద్య కథం చన ॥ * ॥ ఇతి । పక్వాన్నోపహతిపరిహారాయ పాకస్థానాదితో బహిష్కార్యానాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ మద్యపస్స్వైరిణీయా చ పరపూర్వాపతిస్తథా । నైవ శ్రాద్ధే నిరీక్షేరన్నావాపాత్ప్రభృతి క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆవాపః - పాకం కర్తుం తణ్డులాదీనాం పిఠరాదౌ ప్రక్షేపః, తత్ప్రభృతి, క్వచిత్ - భోజనస్థానే అన్యత్ర వా, స్థితాన్ భోజ్యపదార్థాన్ భుఞ్జానాంశ్చ విప్రాన్ శ్రాద్ధకర్మణి యథా మద్యపాదయో నాభివీక్షేరం స్తథా తే దూరత ఏవాపసరణీయా ఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్చ వరాహశ్చ కుక్కుటశ్చ తథైవ చ । రజస్వలా చ షణ్డశ్చ నేక్షేరన్నశ్నతో ద్విజాన్ ॥ హోమే ప్రదానే భో

జ్యేచ యదేభిరవలోకితమ్ । దైవేకర్మణి పిత్ర్యేవా తద్గచ్ఛత్యయథాతథమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనాఽపి — ॥ వా ॥ విడ్వరాహ మార్జారకుక్కుటనకులశూద్రరజస్వలాశూద్రాభర్తారశ్చ దూరతోఽపనేతవ్యాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటోవిడ్వరాహశ్చ కాకశ్శ్వాచబిడాలకః । వృషలీపతిశ్చవృషళః షణ్డో నారీరజస్వలా ॥ ఏతేతుశ్రాద్ధకాలేవై వర్జనీయాఃప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కాషాయవాసాః కుష్ఠీవా పతితోబ్రహ్మహాపివా । సఙ్కీర్ణయోనిర్విప్రశ్చ సమ్బన్ధీపతితస్యవా । వర్జనీయాస్తథైవైతే నివాపేసముపస్థితే ॥ * ॥ ఇతి । నివాపః - పితృభ్యోదానమ్, “ పితృదానం నివాపస్స్యాత్ ” ఇత్యమరేణాభిధానాత్ । ఉపస్థితశబ్దాత్పాకోపక్రమ ప్రభృతి వర్జనీయా ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచి మృతాహారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధేసురా నపితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ అప్యామాహిషకం దృష్ట్వా మధ్యేతు వృషలీపతిమ్ । అన్తేవార్ధుషికం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరోగతాః ॥ నీచైర్దృష్టం తథాస్పృష్టం పతితైః ప్రతిలోమజైః । ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నంచైవ వర్జయేత్ ॥ శూద్రేస్పృష్టంచదృష్టంచ తద్ధృతం తన్నిమన్త్రితమ్ । తద్దత్తంచతదుచ్ఛిష్టం శూద్రాన్నం షడ్విధం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఖఞ్జః కాణః కుణిశ్శ్విత్రీ దాతుః ప్రేష్యకరోభవేత్ । న్యూనాఙ్గోవాతిరిక్తాఙ్గస్తమప్యపనయేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీభత్సుమశుచిం నగ్నంమత్తంధూర్తంరజస్వలాం । నీలకాషాయవసనం భిన్నకర్ణంచవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నగ్నాదయోనపశ్యేయుశ్శ్రాద్ధమేతత్కదాచన । శ్రాద్ధేగచ్ఛన్తితైర్దృష్టేపితరోఽథపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । నగ్నాః - వేదపరిత్యాగీ, ఆదిశబ్దేన వైదికకర్మానుష్ఠానత్యాగినోగృహ్యన్తే । తథాచతత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానాంత్రయీసంవరణంయతః । యేవైత్యజన్తితాం మోహాత్తేవైనగ్నా ఇతిస్మృతాః ॥ వృథాజటీవృథాముణ్డీవృథాచారశ్చ యోనరః । మహాపాతకినోయేచ తేవైనగ్నా ఇతి స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । యదితునగ్నాదయశ్శ్రాద్ధార్థం సంపాదితమన్నాది

కంపశ్యేయుస్తదా కిం కార్యమిత్యపేక్షాయాం తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్నం పశ్యేయురేతేతు యది వైహావ్యకవ్యయోః । ఉత్స్రష్టవ్యం ప్రధానార్థం సంస్కారస్త్వపదిస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రధానార్థమ్ - అగ్నౌకరణబ్రాహ్మణభోజనపిణ్డదానాత్మకప్రధానసంపాదనార్థమ్, అన్నమేతైరీక్షితముత్సృజ్యాన్యదన్నం సమ్పాద్యమ్, అన్నాన్తరసమ్పాదనాసామర్థ్యేతు నోత్స్రష్టవ్యమ్, కింతు నగ్నాదిదర్శనజనితదోషాపాకరణార్థం స్మృతస్సంస్కారః కర్తవ్య ఇత్యర్థః । సంస్కారోఽపి తత్రైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ హవిషామథ పక్వానా మశక్తౌ స్యాదవర్జనమ్ । మృత్సంపృక్తాభిరద్భిశ్చ ప్రోక్షణంతు విధీయతే ॥ సిద్ధార్థకైః కృష్ణతిలైః కార్యం చాప్యవకీరణమ్ । గురుసూర్యాగ్నిబస్తానాం దర్శనంతు ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధ్యన్తరమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ శుద్ధవత్యోఽథకూశ్మాణ్డ్యః పావమాన్యస్తరత్సమాః । పూతేన వారిణా దర్భైరన్నదోషానపానుదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "ఏతోన్విన్ద్రం స్తవామ" ఇత్యాద్యా ఋచశ్శుద్ధవత్యః, "యద్దేవా దేవహేళనమ్" ఇత్యాద్యాః కూశ్మాణ్డ్యః, "పవమానస్సువర్జనః" ఇత్యాద్యాః పావమాన్యః, తరత్సమన్దీధావతి" ఇత్యాద్యాస్తరత్సమాః, శుద్ధవత్యాదిమన్త్రాభిమన్త్రితముదకం దర్భైరుపాదాయాన్నదోషాపనోదనార్థమవోక్షణం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ వా ॥ చణ్డాలాద్యవేక్షితమన్నమభోజ్యమన్యత్ర మృద్భస్మభిగస్యోదకస్పర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేశాద్యుపహతౌతు నిత్యభోజనప్రకరణోక్తా శుద్ధిర్ద్రష్టవ్యా । అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

నిమన్త్రితేభ్యో దేయద్రవ్యాణి

నిమన్త్రితేభ్యో యద్దేయం తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం దన్తధావనమేవ చ । కృత్తరోమనఖేభ్యస్తు దద్యాత్తేభ్యః పరేహని ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరేద్యుః పూర్వాహ్ణే కృత్తరోమనఖేభ్యో నిమన్త్రితేభ్యస్స్నానసాధనతైలాదికం దన్తకాష్ఠం చ దద్యాదిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయేత తాంశ్చ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఞ్జనైర్యథోపపాతం సమ్పూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ప్రచేతసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నా

నందద్యాత్తూష్ణీమేవతు । శ్రాద్ధభుగ్భోక్తృనఖశ్మశ్రుచ్ఛేదనంతు నకా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్నిషిద్ధక్షురకర్మతిథివిషయమితి చన్ద్రికామాధవీయా
దావ్యవస్థాపితమ్ । సుధీవిలోచనేతు — ॥ వా ॥ శ్మశ్రుకర్మైకోద్దిష్టవిష
యమిత్యేకే, అష్టకాయామిత్యపరే, విహితమపి శిష్టాచారాభావాన్నా
న్యశ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః, అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీ చే
చ్ఛ్రాద్ధార్హ ఏవ, "మృతా వా ఏషా త్వగమేధ్యా యత్కేశశ్మశ్రు మృ
తామేవ త్వచమమేధ్యామపహత్య యజ్ఞియో భూత్వా మేధముపైతి" ఇతి
శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుష్కవస్త్రం పరిధాయ విధి
వత్స్నాత్వా శుద్ధో భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ తా
మ్బూలకృసరాదీని దత్త్వా అభ్యజ్య స్నాతేషు స్నాతః ॥ * ॥ ఇతి । అభ్య
జ్య - స్నాపయిత్వా, ఏతేషు నిమన్త్రితేషు స్నాతేషు కర్తా స్నాత ఇత్య
ర్థః । అభ్యఞ్జస్యావశ్యకత్వముక్తం పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వి
నాఽభ్యఙ్గం ముద్గం మాషం వినాకృతమ్ । తత్సర్వం త్రిజటే తుభ్యం యత్తు
శ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అహ్నష్షట్సు
ముహూర్తేషు గతేషు త్వథ తాన్ ద్విజాన్ । ప్రత్యేకం ప్రేషయేత్ప్రే
ష్యాన్ ప్రదాయామలకోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశఘటికాభ్యూర్ధ్వం నిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణానాం స్నానార్థం పరిచారకాణాం హస్తే స్వామలకక
ల్కం ప్రదాయ నిమన్త్రితబ్రాహ్మణేభ్యః ప్రత్యేకం దీయతామితి తాన్
ద్విజాన్ ప్రతి పరిచారకాన్ ప్రేషయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికామాధవీయ
యోరత్ర వ్యవస్థా కృతా — ॥ వా ॥ ఏతదామలకకల్కదానం ప్రతిషిద్ధతై
లాసు తిథిషు ద్రష్టవ్యమ్, తాస్వప్యమావాస్యావ్యతిరిక్తాసు దేయమ్,
"ధాత్రీఫలైరమావాస్యాయాం న స్నాయాత్" ఇత్యామలకోదకస్నా
నస్యాప్యమావాస్యాయాం నిషేధాత్, అనిషిద్ధతైలాయాం తు తిథౌ తై
లాదిదానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితా
నాం శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదివసేషు తు । అభ్యఞ్జనం నైవ దద్యాద్దద్యాద్ధాత్రీఫ
లోదకమ్ ॥ తచ్చామావాస్యాయాం భానువారే సప్తమ్యాం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కేచిత్ " ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామథాష్టమ్యామమావాస్యాం శ్రా

ద్ధకర్మణి । పిత్ర్యస్యతు వికారేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥” ఇతి వచనమనుసరన్తః శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదినేఽపి తైలాభ్యఙ్గమాచరన్తి, యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । తైలాదిదానే విశేషో దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం స్నానీయం చ పృథగ్విధమ్ । పాత్రైరౌదుమ్బరైర్దద్యాద్వైశ్వదైవికపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఔదుమ్బరమ్ - తామ్రమ్ .

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యద్రవ్యాణి

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యాని ద్రవ్యాణి పురాణేఽభిహితాని — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలం సకృల్లూనాన్ కుశాంస్తత్రోపకల్పయేత్ । యవాంస్తిలాన్ బ్రుసీః కాంస్యానాపశ్చాద్భైస్సమాహృతాః ॥ పాణ్ణరాజతతామ్రాణి పాత్రాణి స్యుస్సమిన్మధు । పుష్పధూపసుగన్ధాది క్షౌమం సూత్రం చ మేక్షణమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రుసీః - నిమన్త్రితానాముపవేశనార్థాన్యాసనాని, “ వ్రతినామాసనం బ్రుసీ ” ఇత్యమరసింహేనాభిహితత్వాత్ , కాంస్యమ్ - కాంస్యమయం భాజనమ్ , కాంస్యపాణ్ణతామ్రరాజతభాజనేషు యథాసామర్థ్యముపకల్పనం కార్యమ్ , సుగన్ధాదీత్యాదిగ్రహణాదక్షతదీపాదికం గృహ్యతే, మేక్షణమ్ - కాష్ఠమయీ దర్వీ , తిలా జర్తిలా గ్రాహ్యాస్తదసమ్భవే గ్రామ్యా గ్రాహ్యాః । జర్తిలలక్షణముక్తం సత్యవ్రతేన — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాస్తు తిలాః ప్రోక్తాః కృష్ణవర్ణా వనోద్భవాః ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాశ్చైవ విజ్ఞేయా అకృష్టోత్పాదితాస్తు యే ॥*॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అటవ్యాం యే సముత్పన్నా అకృష్టపలితాస్తథా । తే వై శ్రాద్ధపవిత్రాస్తు తిలాస్తైనతిలా ఇతి ॥ * ॥ తత్, “ అపశవో వా అన్యే గో అశ్వేభ్యః పశవః ” “ అసత్రం వా ఏతద్యదఛన్దోమమ్ ” ఇత్యాదివత్తేషాం ప్రశంసాపరమ్ । అత ఏవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యతిస్త్రిదణ్డీ కరుణా రాజతం పాత్రమేవ చ । దౌహిత్రం కుతపః కాలశ్ఛాగః కృష్ణాజినం తథా ॥ గౌరాః కృష్ణాస్తథాఽరణ్యాస్తథైవ త్రివిధాస్తిలాః । పిత్ర్యాణాం తృప్తయే సృష్టా దశైతే బ్రహ్మణా స్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దౌహిత్రలక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతే సోమే యా గౌస్సంచరతే తృణమ్ । తత్క్షీరసమ్భవఘృతం దౌహిత్రమితి కథ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

బృసీషు విశేషమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ కుతపంచాసనేదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుతపో నేపాళదేశప్రభవో రోమాదినిర్మితఃకమ్బళః । తదుక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నఃఖడ్గపాత్రంచ తథా నేపాళకమ్బళః । రౌప్యందర్భాస్తిలాగావో దౌహిత్రశ్చాష్టమఃస్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమిత్యాహుస్తస్యసన్తాపకారిణః । అష్టావేతేయతస్తస్మాత్కుతపా ఇతివిశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ నేపాళకమ్బళాభావే మేషాదిలోమనిర్మితకమ్బళమాత్రమపి పీఠాద్యపేక్షయా ప్రశస్తమ్, ఆసనోపకల్పనం భోజనార్థోపవేశనస్థానేషు కార్యమ్, ఉపక్లప్తాసనేషు దర్భాస్తరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషూపక్లప్తేషు బర్హిష్మత్సుపృథక్పృథక్ । ఉపస్పృష్టోదకాన్సమ్యగ్విప్రాంస్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బర్హిష్మత్సు - దర్భవత్సు । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషుసదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాసనోపయోగార్థం ప్రదద్యాత్కుతకమ్బళం నవమ్ । అష్టాఙ్గయోగసంసిద్ధిస్తస్యపుంసోఽభిజాయతే ॥ యస్తృణైర్మృదుభిఃశ్లక్ష్ణం నిర్మాయశుభమాసనమ్ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధేషు తస్యాప సుస్థిరాస్సర్వతశ్శ్రియః ॥ * ॥ ఇతి । కాంస్యపాణిరాజతతామ్రపాత్రాణి భోజనార్థమర్ఘ్యార్థంచ ఉపకల్ప్యాని, అత్ర రాజతస్య రజతమిశ్రస్యచ వైశిష్ట్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ రాజతైర్భాజనైరేషామపివారజతాన్వితైః । వార్యపిశ్రద్ధయాదత్తమక్షయాయోపకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । బైజవాపః — ॥ శ్లో ॥ రాజతానిప్రశస్తాని పిత్ర్యే హైమానిదైవికే । అథవా తామ్రపాత్రాణి పిత్ర్యే హైమానిదైవికే ॥ * ॥ ఇతి । రాజతమధికృత్యమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ శివనేత్రోద్భవంయస్మాదతస్తత్పితృవల్లభమ్ । అమఙ్గళంతద్యత్నేన దేవకార్యేషువర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమఙ్గళం రుద్రనేత్ర జలప్రభవత్వాదితిభావః । పార్ణేషు భోజనార్థం పలాశపత్రపాత్రాణ్యేవోపకల్ప్యాని నత్వన్యాని పర్ణపాత్రాణి । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ నమృణ్మయాని కుర్వీత భోజనేదైవపిత్ర్యయోః । పాలాశేభ్యోవినానస్యః పర్ణపాత్రాణి భోజనే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వైన్దవ

వంచరేత్ । " ఇతిపలాశపత్రనిషేధవచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తభోజనవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ సదణ్డం కదళీపత్రం వామభాగాగ్రమాయతమ్ । అగ్రం ఛేదనయేదిగ్భాగే నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ నిర్దణ్డంచ నిరగ్రంచ పశుచర్మ సమంస్కృతమ్ । తస్మాదగ్రంచ దణ్డంచ శ్రాద్ధేతు నవికృన్తయేత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహనితు సంప్రాప్తే రమ్భాపత్రం నకృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యది మూఢాత్మా నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ " ఇత్యాదివచనైశ్శ్రాద్ధేకదళీపత్రభోజనాభ్యనుజ్ఞానాత్ , " నజాతికుసుమాని నకదళీపత్రమ్ " ఇతిప్రచేతసానిషేధాచ్చ కదళీపత్రభోజనంశ్రాద్ధే వైకల్పికమిత్యాహుః । అర్ఘ్యార్థంత్వన్యపర్ణపాత్రాణ్యప్యనిషిద్ధాని । అతఏవబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ ఖాదిరౌదుమ్బరాణ్యర్ఘ్యపాత్రాణిశ్రాద్ధకర్మణి । అపశ్చన్మృణ్మయానిస్యురపిపర్ణపుటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । శాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సౌవర్ణరాజతౌదుమ్బరఖడ్గమణిమయానాం పాత్రాణామన్యతమేషు యానివావిద్యన్తే పర్ణపుటేషువా ॥ * ॥ ఇతి । యాని - తైజసాదీని, తేషువేత్యర్థః .

అత్రోపకల్పనీయాని పుష్పాణిబ్రహ్మాణ్డపురాణే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ శుక్లాస్సుమనసశ్శ్రేష్ఠాస్తథాపద్మోత్పలానిచ । గన్ధరూపోపపన్నాని యానిచాన్యానికృత్స్నశః ॥ జాతీచంపకలోధ్రాంశ్చ మల్లికాబాణబర్బరీః । చూతాశోకాటరూషంచ తులసీంతిలకంతథా ॥ పారన్తీం శతపత్రంచ భృఙ్గరాజంచ కేతకీమ్ । యూథికామతిముక్తంచ దద్యాత్పుష్పాణ్యమూనిచ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ జాత్యశ్చ సర్వాదాతవ్యా మల్లికాశ్వేతయూథికా । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమానిచ చమ్పకమ్ ॥*॥ ఇతి । జాత్యః - మాలత్యాదయః । యత్త్వఙ్గిరసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నజాతికుసుమాని ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చక్రతునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసురాణాం కులేజాతా జాతిఃపూర్వపరిగ్రహే । తస్యాదర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రజాతీకుసుమనిషేధోవైకల్పికః । పాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశతపత్రంచ భృఙ్గరాజంతథైవచ । మరుకంమల్లికాచైవ పితౄణామక్షయంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశ్రాద్ధకాలేతు యదా శిరసిధారితా । తదాభోక్తాపితాతస్య విష్ణులోకే మహీ

ఘ్రాతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తులస్యావర్జ్యత్వముక్తమ్ , తత్ర మూలం చిన్త్యమితి చన్ద్రికాయామ్ .

శ్రాద్ధవర్జనీయపుష్పాణ్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవానిచ । పుష్పాణివర్జనీయాని రక్తవర్ణానియానిచ ॥ జలోద్భవాని దేయాని రక్తాన్యపి విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్యవృక్షః - శ్మశానవృక్షః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ నకణ్టకిజందద్యాత్కణ్టకిజమపి శుక్లం సుగన్ధి యత్తద్దద్యాన్నరక్తం దద్యాద్రక్తమపి కుఙ్కుమం జలజంచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పద్మబిల్వార్కధుత్తూరపారిభద్రా అరూషకాః । న దేయాః పితృకార్యేషు పయశ్చాజావికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । పారిభద్రః-మన్దారః । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జపాదికుసుమం భణ్డీరూపికా సకురణ్టకా । పుష్పాణివర్జనీయాని శ్రాద్ధకర్మణి నిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిగ్రహణేన జపాకుసుమవద్రక్తానాం రక్తకరవీరాదికుసుమానాం వర్జ్యత్వముక్తమ్ , భణ్డీ - మఞ్జిష్ఠా ,

ధూపద్రవ్యేషూపకల్పనీయాని విష్ణుధర్మోత్తరే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ ధూపోగుగ్గులుజో దేయస్తథాచన్దనసారజః । అగురుశ్చ సకర్పూర తురుష్కస్త్వక్తథైవచ ॥ * ॥ తురుష్కః - సల్లకీవృక్షః , త్వక్ - లవఙ్గమ్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుణీచోభే తమాలోశీరపద్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జనీయం ధూపద్రవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ జీవజంచసర్వంన ధూపార్థే ॥ * ॥ ఇతి । జీవజమ్ - కస్తూర్యాది .

అనులేపనార్థముపకల్పనీయద్రవ్యమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కర్పూరకుఙ్కుమోపేతస్సుగన్ధి సితచన్దనమ్ । దైవికేఽప్యథవా పిత్ర్యే గన్ధదానే ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులేపనార్థే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమాని ప్రదాపయేత్ । అశ్వమేధమవాప్నోతి పితౄణామనులేపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వేతచన్దనకర్పూరకుఙ్కుమాని శుభానిచ । విలేపనార్థం దద్యాత్తు ప్రీతిదం పితృవల్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వర్జ్యానాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేష్వవినియోక్తవ్యా నగన్ధా దేవదారుజాః । కలీభావం సమాసాద్య న చ పర్యుషితాః క్వచిత్ ॥ న విగన్ధాశ్చ దాతవ్యా భుక్తశేషావశేషితాః । పూతిం చ మృగనాభిం చ రోచనం రక్తచన్దనమ్ ॥ కాలేయం జాఙ్గకం చైవ తురుష్కం చాపి వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూతిః - తృణవిశేషః, మృగనాభిః - కస్తూరీ, రోచనమ్ - గోరోచనమ్.

దీపార్థం స్నేహద్రవ్యేషూపకల్పనీయమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాద్వా తిలతైలాద్వా నాన్యద్రవ్యాత్తు దీపకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చాన్యద్రవ్యనిషేధో వసామేదోరూపద్రవ్యవిషయో న పునః కౌసుమ్భాదితైలవిషయః । యత ఆహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేన దీపో దాతవ్యస్త్వథవాప్యోషధీరసైః । వసామేదోద్భవం దీపం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఆచ్ఛాదనార్థముపకల్పనీయాని చన్ద్రికాయాం దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ అచ్ఛాదనం తు యో దద్యాదహతం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రాకామ్యమైశ్వర్యం రూపం చ లభతే శుభమ్ ॥ కౌశేయం క్షౌమకార్పాసం దుకూలమహతం తథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో దద్యాత్కామానాప్నోతి పుష్కలాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహతలక్షణమాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశం యన్న ధారితమ్ । అహతం తు విజానీయాత్సర్వకర్మసు పావనమ్ ॥ స్వయం ధౌతం చ దేయం స్యాత్స్వవర్ణైః క్షాళితం చ యత్ । ప్రదేయం పితృకార్యేషు కారుధౌతం న జాతుచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వాసాంసి వాససీ వాసో యో న దద్యాత్స్మృతేఽహని । సప్త జన్మసు నగ్నస్స్యాద్దరిద్రశ్చ ప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ యథావిభవసారేణ వస్త్రం దద్యాత్తు పైతృకే । ఉత్తరీయమభావే తు శోభనం దర్భనిర్మితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ వా ॥ “ యువా సువాసాః ” ఇతి వస్త్రం తదభావే యజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం దాతవ్యం వస్త్రాభావే విజానతా । పితౄణాం వస్త్రదానస్య ఫలం తేనాప్యతేఽఖిలమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతదానేన వినా శ్రాద్ధం తు నిష్ఫలమ్ । తస్మాద్యజ్ఞోపవీతస్య దానమావశ్యకం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం దర్భాదిమేక్షణాన్తద్రవ్యముపకల్ప్య స్నాత్వా శుక్లం వాసః పరిదధ్యాత్,

"స్నాతోఽధికారీభవతి దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి" "శ్రాద్ధకృచ్ఛుక్లవాసాస్స్యాత్" ఇతిచస్మరణాత్.

॥ శ్రాద్ధప్రకారః ॥

స్నానానన్తరం యత్కర్తవ్యం తదాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ స్నాతస్స్నాతాన్సమాహూతాన్స్వాగతేనార్చయేత్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పృథక్స్వాగతమితి బ్రూయాదిత్యర్థః । శఙ్ఖశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రయతోఽపరాహ్ణేశుచిశ్శుక్లవాసా దర్భహస్తస్స్వాగతమితిబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరాహ్ణశబ్దోఽత్రావర్తనాదుపరితనభాగే ప్రయుక్తః, " ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకంవాపి స్వధాభవనమిష్యతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తతస్స్నాత్వా నివృత్తేభ్యః ప్రత్యుత్థాయకృతాఞ్జలిః । పాద్యమాచమనీయంచ సంప్రయచ్ఛేద్యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్వాగతమిత్యుక్త్వామార్గకృతోపహతి శుద్ధ్యర్థం పాదప్రక్షాళనార్థముదకమాచమనార్థముదకంచ క్రమేణప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః । తత ఆసనందత్వా పునర్నిమన్త్రయీత, తదుక్తంమాధవీయే — ॥ వా ॥ పునరపోదత్వా నిమన్త్రయేద్దైవేక్షణః క్రియతామ్, ఓం తథేతి విప్రోబ్రూయాత్, ప్రాప్నోతు భవానితి కర్తా పునర్బ్రూయాత్, ప్రాప్నవానీతి పునర్విప్రోబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రణంచ నిరఙ్గుష్ఠం హస్తంగృహీత్వా కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠం గృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్సమాహ్వయేత్ ।" ఇతిస్మరణాత్

॥ మణ్డలకరణమ్ ॥

తదనన్తరం గృహాఙ్గణే మణ్డలద్వయం కార్యమ్, తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంమార్జితోపలిప్తేతు ద్వారికుర్వీతమణ్డలే । ప్రాఙ్గణేమణ్డలేకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి ॥ అన్తరేణప్రకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్ । పాదోదకస్యసంయోగాత్పితృఘాతీప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథావిధి । అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమణ్డలంతువిధీయతే । యావత్కాలంప్రేతనామ తావ

తుకుణ్డం ప్రకీర్తితమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేషు క్షాళితం యది । కుల క్షయకరం తత్స్యాన్నరకే పాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ తదూర్ధ్వం క్షాళనం కుణ్డే స్త్రీపుత్రగృహనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గృహద్వార సమీపేతు భవనస్యాగ్రతో భువి । గోమయేనోపలిప్తాయాం గోమూత్రేణ తుమణ్డలే ॥ * ॥ ఇతి । గోమయసహితేన గోమూత్రేణమణ్డలేకార్యే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్గణే మణ్డలం కుర్యాద్దేవానాం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం వర్తులం దక్షిణం భవేత్ ॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । నోత్తరే దక్షిణే నైవ పశ్చిమే న గృహాన్తరే ॥ ద్వారస్య పూర్వతః కుర్యాద్గోమయైర్మణ్డలద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం మణ్డలం వర్తులం భవేత్ ॥ దేవానాముత్తరే కార్యం పిత్రర్థం దక్షిణే తథా । అన్తరాళం తు కర్తవ్యం తయోర్మధ్యే షడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శమ్భుః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేఽక్షతసంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కుశాన్ । దక్షిణే దక్షిణాగ్రాంస్తు సతిలాన్ విన్యసేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి ॥

పాదప్రక్షాళనమ్

మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాపసవ్యతః । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదావభివాద్య పునః పునః ॥ * ॥ ఇతి । అపసవ్యతః - పూర్వముదఙ్మణ్డలం పశ్చాద్దక్షిణమణ్డలమభ్యర్చ్యేత్యర్థః । ఏవంచ మణ్డలకరణం తదర్చనంచ పదార్థానుసమయేన కార్యమ్, నతు కాణ్డానుసమయేనేత్యుక్తం భవతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిర్దర్భాగ్రైరద్భిరేవచ । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదాన్ దైవే చైవ పురోముఖః ॥ తిలైర్దర్భైస్తథా పుష్పైరద్భిర్గన్ధాదిమిశ్రితైః । పిత్ర్యాణాం క్షాళయేత్పాదాన్ తథా ప్రత్యఙ్ముఖశ్శుచిః ॥ * ॥ పురోముఖః - ప్రాఙ్ముఖ ఇత్యర్థః । అత్ర కేచిత్, “ ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రపాదావనేజనమ్ । గాయత్ర్యా జపమర్ఘ్యంచ హ్యాదిత్యాభిముఖం చరేత్ ॥ ” ఇతివచనాద్దేవపిత్రోరుభయోరపి పాదప్రక్షాళనమాదిత్యాభిముఖః కుర్యాదిత్యా

హుః, అపరేతు — "॥శ్లో॥ దివావాయదివారాత్రౌ నకుర్యాత్పైత్రిక్షు
ఖశ్శుచిః। ప్రత్యఙ్ముఖస్తుకుర్వీత విప్రపాదావనేజనమ్ ॥" ఇతివచనా
దాదిత్యాభిముఖయోర్దివపిత్రోః పాదప్రక్షాళనం తదభిముఖఃకుర్యాది
తి, శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా। ఘృతయుక్తేన గోమయేనాలిప్య పాదశౌచం
విశిష్యతే, "॥ శ్లో ॥ ఆజ్యంగోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్య
ది। పితరస్తస్యకల్పాన్తమమృతేనాభిషేచితాః ॥" ఇతిస్మరణాత్। "॥శ్లో॥
పాదప్రక్షాళనజలం నిక్షిపేద్దక్షిణాముఖః। పిత్ర్యాణామితరేషాంతు నిక్షి
పేదుత్తరాముఖః ॥" ఇతిస్మృత్యన్తరమ్। నపవిత్రపాణిఃప్రక్షాళయేత్,
"॥ శ్లో ॥ సర్వదాదర్భపాణిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి। పాదశౌచంగ
న్ధలేపం నకుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణహస్తేన విప్రపాదావనేజనా
త్। యథావజ్రహతోవృత్రస్తథైవపితృదేవతాః ॥" "॥ శ్లో ॥ గ్రన్థిర్య
స్యపవిత్రస్య విప్రపాదావనేజనే। యథావజ్రహతోవృత్రోదేవతాఃపి
తరస్తథా ॥" ఇత్యాదిస్మరణాత్। అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పాదా
వాజానువాజఙ్ఘం అపివాచరణద్వయమ్। కూర్పరాన్తం కరౌసమ్యక్షాళ
యేత్ప్రథమంబుధః ॥ * ॥ ఇతి। పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ నాన్తఃప్ర
క్షాళయేత్పాదౌ కర్తాపిత్ర్యాదికర్మసు। అజ్ఞానాద్యదికుర్వీత పాతయేదు
భయంకులమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం శ్రాద్ధే పరంగుల్ఫద్వయాద్యది। కుర్వీత
రోమసంస్పర్శాత్తత్తోయం రుధిరంభవేత్ ॥ తిష్ఠన్నక్షాళయేత్పాదౌ క్షాళ
యేత్తుతథాయది। నరశ్చణ్డాలయోనిస్స్యాద్యదిగఙ్గాంనపశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి।
దైవపూర్వకం పాదప్రక్షాళనంకుర్యాత్। తథాచ బ్రహ్మనిరుక్తే —
॥ శ్లో ॥ పాద్యంచైవతథాచార్ఘ్యం దైవమాదౌప్రయోజయేత్। శనో
దేవీతిమన్త్రేణ పాద్యంచైవప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। పాదార్ఘ్యవి
షయోర్దైవపూర్వానుష్ఠానం నిమన్త్రణాదీనాం సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థ
మ్, "॥ శ్లో ॥ సదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం తత్పూర్వంచ ప్రవర్తయే
త్। అన్యథాహ్యవలుమ్పన్తి సహైవాసురరాక్షసాః ॥ దేవకార్యాద్ద్వి
జాతీనాం పితృకార్యంవిశిష్యతే। దైవంహిపితృకార్యస్య పూర్వమాప్యా
యనంస్మృతమ్ ॥ తేషామారక్షభూతంతు దైవంపూర్వంనియోజయేత్।

ఉపచారానపి తథా దైవాణ్పూర్వం ప్రయోజయేత్ ॥" ఇతి క్రతుస్మరణాత్ । పాదప్రక్షాళనం కర్తా స్వయమేవ కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్స్వయమేవ వినీతవత్ ।" ఇతి యమస్మరణాత్ । శన్నో దేవీరితి మన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవ సంజ్ఞక విశ్వే దేవా ఇదం వః పాద్యమితి సామాన్యనామ్నా విశేషనామ్నా చ నిర్దిశ్య వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపాదయోః పాద్యోదకం ప్రక్షిప్య, "సమస్తసంపత్సమవాప్తి" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్ । విశ్వే దేవా ఇతి సామాన్యనామనిర్దేశః, విశేషనామాని చ బృహస్పతినా దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ క్రతుర్దక్షో వసుస్సత్యః కాలః కామస్తథైవ చ । ధురిశ్చరోచనశ్చైవ తథా చైవ పురూరవాః ॥ ఆర్ద్రవశ్చ దశైతే తు విశ్వే దేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । విభజ్య దర్శయతి శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధే క్రతుర్దక్షస్సఙ్కీర్త్యో వైశ్వదేవికే । నాన్దీముఖే సత్యవసూ కామ్యే చ ధురిరోచనౌ ॥ పురూరవార్ద్రవౌ చైవ పార్వణే సముదాహృతౌ । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సఙ్కీర్తయేదితి ॥ * ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధమ్ - యాగాదికర్మాఙ్గశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవం పిత్రర్థబ్రాహ్మణపాదప్రక్షాళనమ్, శన్నో దేవీరితి మన్త్రేణ పితరముకగోత్ర దేవదత్తశర్మన్నిదం తే పాద్యమ్, పితామహాముకగోత్ర యజ్ఞదత్తశర్మన్నిదం తే పాద్యమ్, ప్రపితామహాముకగోత్ర విష్ణుమిత్రశర్మన్నిదం తే పాద్యమితి, ఏకబ్రాహ్మణపక్షే తు పితృపితామహప్రపితామహా అముకగోత్రా అముకశర్మాణ ఇదం వః పాద్యమితి వా విశేషః । పాద్యాదిసమర్పణే పితౄణాం నామగోత్రం చ వక్తవ్యమ్ । తథా చ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రం పితౄణాం తు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । హవ్యకవ్యగ్రహణం పాద్యాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్, "॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానే తిలోదకే । అక్షయ్యాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామ ప్రకీర్తయేత్ ॥" ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాసనే పాద్యే హ్యన్నదానే తథైవ చ । అక్షయ్యే పిణ్డదానే చ గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ —, ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరః శ్రాద్ధదేవతాః । వస్వాదీనామపి శ్రాద్ధం యే కుర్వన్తి సమాహితాః ॥ శ్రాద్ధే పితౄణ్ సమభ్య

ర్చ్యేతేయాన్తిఫలమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హైరీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపిత
రోరుద్రాఃపితామహాఆదిత్యాఃప్రపితామహాయఏవంవిద్వాన్పితౄన్యా
జతేవసవోరుద్రాఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అవశ్యంనామ
గోత్రమన్త్రోచ్చారణవద్వస్వాదిరూపేణపిత్రాదయోధ్యాతవ్యాఇత్యు
క్తంభవతి । నిమన్త్రణప్రభృత్యాశ్రాద్ధపరిసమాప్తేర్వైశ్వదేవికం ప్రద
క్షిణం యజ్ఞోపవీతినా కార్యమ్, పిత్ర్యమపసవ్యంప్రాచీనావీతినా కార్యమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీదేవానాం కుర్యాత్సర్వంప్రదక్షిణమ్ । అపసవ్యంత
తఃకృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చదర్భాస్స్యుస్సచవైద
క్షిణాముఖః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సర్వం
దేవార్థముపచారముపవీతీప్రాఙ్ముఖఃప్రదక్షిణంప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దైవ
తీర్థేనపూర్వంకృత్వా పితృభ్యస్సర్వం దక్షిణాముఖఃకుర్యాత్పాత్రనన్తరం
దేవవత్సర్వంవిష్ణోఃకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తుదేవానాం పితౄణాందక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేస
ర్వం దేవపూర్వంవిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆచ
మనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేచానువ్రజనప్రదక్షిణేషు పశ్చాద్ధోమేషు య
జ్ఞోపవీతమన్యత్రప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయ
శ్చిత్తహోమః । అత్రకపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ అఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభా
గప్రదక్షిణానువ్రజనేష్వతద్వత్ । అఘారహోమస్విష్టకృతిప్రసిద్ధం య
జ్ఞోపవీతంహికపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥
ఆపమాప్తేఃప్రాచీనావీతమన్యత్రప్రాణాయామాఘారహోమాజ్యభా
గాగ్నిముఖస్విష్టకృద్ధోమప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షి
ణనమస్కారానువ్రజనేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — ॥ వా ॥ ని
రూహోమాద్యాసన పరిధ్యాధాన లేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేఽపి సమాన
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । దైవసమానమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూక్త
స్తోత్రజపంత్యక్త్వా వివాహపరివేషణమ్ । విసర్జనంసౌమనస్యం స్వాగతం
ప్రార్థనంతథా ॥ విప్రప్రదక్షిణంచైవ స్వస్తివాచనకంతథా । పిణ్డాఘ్రా
ణందక్షిణాంచ ప్రత్యుత్థానాదికంవినా ॥ పిత్ర్యమన్యత్ప్రకర్తవ్యంప్రా

చీనావీతినాసదా ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసవ్య
మపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యంవిధివద్దర్భపాణినా ॥*॥
ఇతి । ఆనిధనాత్ - ఆశ్రాద్ధపరిసమాప్తేరిత్యర్థః । విశేషాన్తరమాహ కాత్యా
యనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణంపాతయేజ్జాను దేవాన్పరిచరన్సదా । పాత
యేదితరజ్జాను పితౄన్పరిచరన్సదా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥
ప్రదక్షిణంతుదేవానాంపితౄణామప్రదక్షిణమ్ । దేవానామృజవోదర్భాః
పితౄణాంద్విగుణాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విగుణాః - మధ్యభగ్నేనద్విగు
ణీకృతాఇత్యర్థః । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ దర్భాన్ద్విగుణభుగ్నాన్
వాసనంప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసనగ్రహణం దర్భసాధ్యపితృకర్మో
పలక్షణార్థమ్ .

ఆచమనవిధిః

పాదప్రక్షాళనానన్తరంకర్తా మణ్డలస్యోత్తరభాగే ఈశానదిగ్భా
గేవా పూర్వమాచామేత్ , తతోనిమన్త్రితఆచామేత్ , “ ॥ శ్లో ॥ మ
ణ్డలస్యోత్తరేభాగే విప్రస్యాచమనం భవేత్ । అమృతంస్యాద్ధితత్తోయమ
న్యత్ర రుధిరంభవేత్ ॥ కుణ్డస్యోత్తరపూర్వేవాద్విజస్యాచమనంభవేత్ । ద
క్షిణేతుసురాతుల్యం పశ్చిమే రుధిరంభవేత్ ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం
భోక్తురాచమనంయది । శునోమూత్రసమం తోయమిత్యేవం మనురబ్రవీ
త్ ॥ కర్తురాచమనంపూర్వం కుణ్డస్యోత్తరతోభవేత్ । అపివైశానదిగ్భా
గే కార్యమాచమనంతదా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ .

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమ్

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమాహక్రతుః — ॥ శ్లో ॥ దర్భపాణిర్ద్వి
రాచమ్య శుక్లవాసాజితేన్ద్రియః । పరిశ్రితేశుచౌదేశే గోమయేనోపలేపి
తే ॥ దక్షిణాప్రవణేసమ్యగాచాన్తాన్ప్రయతాంశ్శుచీన్ ॥ ఆసనేషు పద
ర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
అపరాహ్ణేసమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాగతాంస్తుతాన్ । పవిత్రపాణిరా
చాన్తానాసనేషూపవేశయేత్ ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యఉదగేకైక
మేవవా ॥*॥ ఇతి । దైవే - వైశ్వదేవే, ద్వౌ, ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, బ్రాహ్మ

ణావుపవేశ్యౌ, పిత్ర్యే-పిత్రాదిస్థానే, త్రయః, ఉదక్-ఉదఙ్ముఖాః, ఉప
వేశ్యాః, వైశ్వదేవేపిత్ర్యేచైకైకంవోపవేశయేదిత్యర్థః। చన్ద్రికాయామ్
॥ శ్లో ॥ విప్రాంస్తుప్రాఙ్ముఖాన్దైవేద్వౌతుపూర్వంనివేశయేత్। ఉత్తరాభిఖా
న్విప్రాంస్త్రీన్పితృభ్యశ్చసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా॥
పిత్రాదీనాంత్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ద్విగుణభుగ్నాన్ప్రదక్షిణం వా
మతోవిష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకందత్వాపునరుదకందద్యాత్, "అ
పఃప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నాన్కుశాన్దత్వాఽపఃప్రదాయ" ఇత్యాశ్వలా
యనస్మరణాత్। ఏతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యేచ ప్ర
తిపాదనార్థంద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రా
ఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ వైశ్వదేవే పిత్ర్యేతూదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్
ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వావిప్రాన్సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూదక
దానపూర్వం ద్విగుణభుగ్నాన్దర్భాన్వామతోవిష్టరార్థందత్వా నివే
శ్యాపఃప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్
బ్రాహ్మణాన్సుప్రక్షాళితపాణిపాదానపఆచమయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాస
నేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా, యది ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణా
పవర్గం యద్యుదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సఏవ ॥ శ్లో ॥ ప్ర
దక్షిణంతుదేవానామ్ ॥ * ॥ ఇతి। దేవానాంబ్రాహ్మణాఃప్రదక్షిణం దక్షిణ
దిగుపక్రమముదగపవర్గంయథాభవతితథాఆసీరన్నిత్యర్థః। యమః —
॥ శ్లో ॥ దక్షిణాసంస్థాఆసీరన్నస్పృశన్తఃపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। దక్షిణా
సంస్థాఇత్యస్యప్రాక్సంస్థాఇత్యప్యర్థః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥
పశ్చార్ధాత్సముపక్రమ్య ప్రాచ్యాంనిష్ఠాయదాభవేత్। దక్షిణాసంస్థితి
ర్హ్యేషా పిత్ర్యాణాంశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి। నిష్ఠా - సమాప్తిః, అస్పృ
శన్తఇతి - అనుచ్ఛిష్టదశాయామపి పరస్పరస్పర్శోయథానభవతితథా ఆసీ
రన్నిత్యర్థః। తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్పర్శేస్పర్శేభవేత్పాపమేక
పఙ్క్తిర్నియోగతః। హీనవృత్తాదిపఙ్క్తౌతు యుక్తంతస్మాద్వివేచనమ్ ॥ * ॥
ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనందద్యాన్నతుహస్తేక
దాచన। దదాతియద్యదిమూఢాత్మా నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి। ప్రచే

తాః — ॥ శ్లో ॥ దర్భాంశ్చైవాసనే దద్యాన్న తు పాణౌ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనే చాసనం దద్యాద్వామే వా దక్షిణేఽపి వా । పితృకర్మణి వామే వై దక్షిణే దేవకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి.

ఉపవేశనక్రమః

ఉపవేశనక్రమమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ విప్రాన్ స్వాగతాన్ స్వాచాన్తాన్ యథాభూయోవిద్యం కుశోత్తరేష్వాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యథాభూయోవిద్యమ్ - విద్యాతారతమ్యానుసారేణ, వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ పైతృకబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ చ ప్రథమద్వితీయాదిక్రమేణోపవేశయేదిత్యర్థః । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యాతపోఽధికానాం వై ప్రథమాసనముచ్యతే । ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం భోజనాదిసమం స్మృతమ్ ॥ అయుక్తోఽగ్రాసనం గచ్ఛన్ పఙ్క్త్యాహరతి దుష్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నియుక్త ఏవ గచ్ఛేదిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సన్తిష్ఠమానేష్వర్హత్సు యోఽనర్హోఽగ్రాసనం శ్రయేత్ । గృహ్ణాతి స మలం పఙ్క్తేరాయుషా చ వియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాన్మాన్యానతిక్రమేణైవాగ్రాసనం సమాశ్రయేదిత్యభిప్రాయః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పాణిపాదముఖాగ్రాశ్చ స్వాచాన్తాస్సుసమాహితాః । తేష్వాసనేషు సంస్థాప్య విప్రాంస్తేన క్రమేణ తు ॥ * ॥ ఇతి । యేన క్రమేణోపవేశనే కృతే మాన్యానతిక్రమస్తేన క్రమేణేత్యర్థః । పూర్వమాసనోపక్లృప్త్యభావే స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ తత్రాసనాని దేయాని తిలాంశ్చాపి కుశైస్సహ । పృథక్పృథక్చాసనేషు తిలస్తైలేన దీపకాః ॥ * ॥ ఇతి । స్థాపనీయా ఇతి శేషః.

ఉపవేశనప్రకారః

ఉపవేశనప్రకారమాహ యమః — ॥ వా ॥ ఆసనం సంస్పృశన్ సవ్యేన పాణినా దక్షిణేన బ్రాహ్మణముపసంగృహ్య సమాధ్వమితి చోక్త్వోపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆస్యతామిత్యుక్త్వా చోపవేశయేదిత్యర్థః, "ఆస్యతామితి తాన్ బ్రూయాదాసనం సంస్పృశన్నపి" ఇతి స్మృత్యన్తరేఽభిధానాత్ । ధర్మః — ॥ శ్లో ॥ జానాన్వాలభ్య తతో దేవానుపవేశ్య తతః పితౄన్ । సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఉపవిష్టనియమాః

ఉపవిష్టబ్రాహ్మణనియమాశ్చ స్మృత్యన్తరే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రపాణయస్సర్వే తేచ మౌనవ్రతాన్వితాః । ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శం వర్జయన్తః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మౌనిత్వంచ బ్రహ్మోద్యకథావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । అతఏవ యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మోద్యాశ్చ కథాః కుర్యుః పితౄణామేతదీప్సితమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యమ్

కమ్బళాద్యాసనేషూపవేశనానన్తరం దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభూమిం గయాం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం గదాధరమ్ । తాభ్యాం చైవ నమస్కృత్య తతః శ్రాద్ధం ప్రవర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధం కరిష్య ఇత్యేవముపవిష్టాన్ బ్రాహ్మణాన్ పృచ్ఛేదిత్యర్థః । అతఏవోక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఉభౌ హస్తౌ సమాకృత్య జానుభ్యామన్తరే స్థితౌ । సప్రశ్రయశ్చోపవిష్టాన్ సర్వాన్ పృచ్ఛేద్ద్విజోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతః " దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ " ఇతిమన్త్రం త్రిః పఠేత్ । తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇత్యేవం పృచ్ఛేద్విప్రాన్ సమాహితః । కురుష్వేతి స తైరుక్తో మన్త్రమేతం త్రిరుచ్చరేత్ ॥ దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవ చ । నమస్స్వధాయై స్వాహాయై నిత్యమేవ నమో నమః ॥ ఆద్యేఽవసానే శ్రాద్ధస్య త్రిరావృత్తం జపేత్సదా । పఠ్యమానమిమం శ్రుత్వా శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ పితరః క్షిప్రమాయాన్తి రాక్షసాః ప్రద్రవన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కర్తవ్యాన్తరమాహ నిగమః — ॥ వా ॥ అపహతా ఇతి తిలాన్వికిరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా యే క్షయన్తి " ఇతి మన్త్రేణ తిలాన్వికీర్య బ్రాహ్మణానామాసనేషు పూర్వోక్తప్రకారేణ దర్భాసనం దద్యాత్ , " కురుష్వేతి స తైరుక్తో దద్యాద్దర్భాసనం తతః " ఇతి స్మరణాత్ । దర్భాసనదానంచ బ్రాహ్మణహస్తే అప ఆసిచ్య కార్యమ్ , " ॥ శ్లో ॥ పాణిప్రక్షాళనం దత్వా విష్టరార్థాన్ కుశానపి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా ॥ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతేః । ద్వైవే

కర్మణి యవసహితదర్భాసనం దద్యాత్, "దేవానాం సయవాదర్భాః" ఇతి కారకగృహ్యేఽభిధానాత్ । కమ్బళాద్యాసనస్య దక్షిణభాగే పురూరవార్ద్రవసజ్ఞకానాంవిశ్వేషాందేవానామిదమాసనమితి, వామేతు పితృపితామహప్రపితామహానామిదమాసనమితి దర్భాసనం దద్యాత్ । తథాచ ద్విరిత్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్షయ్యాసనయోష్షష్ఠీద్వితీయావాహనేస్మృతా । అన్నదానేచతుర్థీస్యాచ్ఛేషాస్సంబుద్ధయఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆసనదానానన్తరకృత్యమ్

అనన్తరకృత్యమాహాయమః — ॥ శ్లో ॥ యవహస్తస్తతోదేవాన్ విజ్ఞాప్యావాహనంప్రతి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా॥ విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి మన్త్రంజప్త్వా తతోఽక్షతాన్ । ఓషధయఇతి మన్త్రేణ ప్రకిరేత్తుప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధకర్తాగృహీతయవఃపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్ విశ్వాన్ దేవానావాహయామీతి విజ్ఞాప్యతైరావాహయేత్యనుజ్ఞాతః "విశ్వేదేవాసఆగత" ఇత్యనయాఋచావిశ్వాన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణేష్వావాహ్య యవాన్ బ్రాహ్మణస్య దక్షిణపాదే సవ్యపాదేచ దక్షిణజానుని సవ్యజానునిచ దక్షిణాంసే వామాంసేచ శిరసిచ సమారోప్య "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవమ్" ఇతిమన్త్రంజపిత్వా ప్రదక్షిణం దక్షిణపాదాదిమస్తకాన్తమ్ "ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమ్" ఇతిమన్త్రేణాక్షతానారోపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాహేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చాదక్షిణాదిష్వ్యత్వాపదజాన్వం సమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషుపైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేవేభ్యో నిఖిలందద్యాత్పదజాన్వం సమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషుపైతృకే ॥ పితృభ్యోనిఖిలందద్యాత్స్వధాకారేణసర్వదా । అక్షయ్యమాసనంచైవ వర్జయిత్వార్ఘ్యమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ వా ॥ విశ్వాన్దేవానావాహఇష్యామీతి పృచ్ఛత్యావాహయేత్యనుజానాతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రతుదక్షసత్యాదీనాంచ దక్షప్రజాపతేర్మహితరివిశ్వాఖ్యాయాంలోకవిశ్రుతాయాముత్పత్తిసమ్భూదితిఋత్పత్తిమపిజ్ఞాత్వాఽఽవా

హనంకర్తవ్యమ్, ఉత్పత్తిశ్చ తేషాంపురాణేఽభిహితా — ॥శ్లో॥ దక్షస్య దుహితాసాధ్వీ విశ్వానామపరిశ్రుతా । తస్యాఃపుత్రామహాభాగావిశ్వే దేవాఃప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తోత్పత్తిరావాహనసమయే జ్ఞాతవ్యా, అతఏవక్రతుదక్షాదిసంజ్ఞాం దక్షదుహితర్యుత్పత్తించ యే నవిదురావాహనకర్తారస్తేషామనుకల్పమాహాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ నామచైవతథోత్పత్తిం న విదుర్యేద్విజాతయః । శ్లోకమేకంపఠేయుస్తే బ్రాహ్మణానాం సమీపగాః॥ ఆగచ్ఛన్తుమహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః । యఅత్రవిహితాశ్రాద్ధే సావధానాభవన్తుతే ॥ * ॥ ఇతి । " విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవంమే " ఇతి మన్త్రజపానన్తరమేతంశ్లోకం జపేయురిత్యర్థః । తథాచబోధాయనేన — " విశ్వేదేవాశ్శృణుత " " ఆగచ్ఛంతు " ఇతిమన్త్రద్వయం విశ్వేదేవావాహనే విహితమ్, ఆపస్తంబ్బినామపి బోధాయనోక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, " బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ । " ఇతిస్మరణాత్ । యత్విదంవచనమ్ " ॥ శ్లో ॥ తతోమన్త్రంజపేన్మానీ విశ్వేదేవాసఆగత । విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ॥ తృతీయంతుజపేన్మన్త్రమాగచ్ఛన్త్విత్యతఃపరమ్ । " ఇతితదాశ్వలాయనాది విషయమ్ । యద్యపి నక్వాపి దశ విశ్వేదేవా దేవతాత్వేనోక్తాః, కింతు ద్వౌద్వావేకస్మింశ్ఛ్రాద్ధే దేవతాత్వేనోక్తౌ, తథాప్యావాహనాదౌ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్విశ్వాన్ దేవానావాహయామీత్యేవం బహువచనాన్తతయైవప్రయోగఃకార్యః, " విశ్వాన్ దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛతి " " ॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠంగృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్ సమాహ్వయేత్ । " ఇతి బహువచనాంతతయైవ ప్రయోగదర్శనాత్ । ఏవం పిత్రాదిషుపితరః పితామహాఃప్రపితామహాఇతి సర్వోపచారేషు బహువచనాంతప్రయోగో యుజ్యతే । చంద్రికాయాం — ॥ వా ॥ వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణానేకత్వేఽపి నప్రతిబ్రాహ్మణమావాహనావృత్తిః, సకృదావాహనేనైవానేకాధిష్ఠానే దేవతాధ్యాపసమ్భవాత్ । యద్యద్దేవతారాధనార్థం క్రియతే యవారోపణాదితత్ప్రతిబ్రాహ్మణమావర్తనీయమ్, సన్నిపత్యోపకారకేష్వావృత్తింవినాబ్రాహ్మణాన్తరేకార్యాసిద్ధేః । " విశ్వే

దేవాశ్శృణుత” ఇతిమన్త్రజపస్తు నావర్తతే, సకృజ్జపేనైవమన్త్రసాధ్య
దృష్టసిద్ధేః ॥ * ॥ ఇతి । పైతృకావాహనమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
పితౄనావాహయిష్యఇతిబ్రాహ్మణాన్పృష్ట్వాఽఽవాహయేతి తైరనుజ్ఞాత
ఉశన్తస్త్వేతి మన్త్రేణావాహ్యనమోవఃపితరఇతిమన్త్రేణోపతిష్ఠేత ॥*॥
ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శిరఃప్రభృతి పాదాన్తం నమోవఇతి పై
తృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాంస్తు కుశాన్ద
త్వా హ్యుశన్తస్త్వేత్యృచాపితౄన్ । ఆవాహ్యతదనుజ్ఞాతోజపేదాయన్తున
స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ జపేదాయన్తునఇతి మన్త్రంస
మ్యగశేషతః । శుద్ధ్యర్థం పితృసత్రస్య త్రిఃకృత్వా సర్వతోదిశమ్ ॥ తిలాం
స్తుప్రక్షిపేన్మన్త్రముచ్చార్యాపహతా ఇతి ॥ * ॥ బోధాయనాదిభిరాయాత
పితరఇతిపిత్రావాహనమూర్జంవహన్తీరితి తిలోదకప్రక్షేపణంచ విహితమ్.

అర్ఘ్యకల్పనమ్

అనన్తరకృత్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్యా
థ భాజనే సపవిత్రకే । శన్నోదేవ్యాపయఃక్షిప్త్వా యవోఽసీతి యవాంస్త
థా ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ విశ్వాన్దేవాన్ యవైః పు
ష్పైరభ్యర్చ్యాసనపూర్వకమ్ । పూరయేత్పాత్రయుగ్మంతు స్థాప్యదర్భ
పవిత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకస్యతువిప్రస్యత్వ
ర్ఘ్యంపాత్రేవినిక్షిపేత్ । యవోఽసీతియవాన్దత్వా గన్ధపుష్పైస్సుపూజి
తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపవిత్రం ప్రతిపాత్రం భేదేన కార్యమ్, తముక్తంచ
తుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ ద్వేద్వేశలాకే దేవానాం పాత్రే కృత్వా
పయఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిదేవపాత్రం సాగ్రౌ ద్వౌద్వౌదర్భౌ ని
ధాయ జలంక్షిపేదిత్యర్థః । కాత్యాయనీయేతు — ॥ వా ॥ విశ్వేషాందే
వానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పితౄణాంత్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । పవిత్రకరణప్రకా
రమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రేస్థఇతి మన్త్రేణద్వేప
విత్రేచ కారయేత్ । అన్తర్గర్భేకుశచ్ఛిన్నే కాశే ప్రాదేశసంమితే ॥*॥
ఇతి । కుశచ్ఛిన్నే - కుశమన్తర్ధాయచ్ఛిన్నే, కాశే - కుశమయే ఇత్యర్థః।
తథాచయజ్ఞపార్శ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఓషధీమన్తరేకృత్వాత్వఙ్గుష్ఠాఙ్గులి ష

ర్వణోః। ఛిన్ద్యాత్త్వా ప్రదేశమాత్రంతు పవిత్రంవిష్ణుదైవతమ్ ॥ ననఖేన న కాష్ఠేన నలోహేన నమృణ్మయాత్ । నఖేనతుభవేద్వ్యాధిః కాష్ఠేనార్థో నసిధ్యతి ॥ ఆయసేన భవేన్మృత్యుర్మృణ్మయే కలహో ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరమ్ “ స్వాహార్ఘ్యాః ” ఇతిమన్త్రేణ దేవతార్థ బ్రాహ్మణసమీపేఽర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయేత్ । తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహేతి చైవదేవానాం హోమకర్మణ్యుదాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికామాధవీయయోరిదంవ్యాఖ్యాతమ్ “ దేవానాంహోమకర్మణి - అర్ఘ్యదానకర్మణ్యుపస్థితే , అర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయితుం స్వాహార్ఘ్యా ఇతిమన్త్రముచ్చారయేదితిప్రకరణాదవగమ్యతే ” ఇతి । పైతృకార్ఘ్యవిధిమాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దక్షిణాపవర్గేషు చమసేషు త్రిషుపవిత్రాన్తర్హితేష్వప ఆసిఞ్చతి “ శన్నోదేవీః ” ఇతి ॥ * ॥ ప్రచేతా అపి — ॥ వా ॥ యజ్ఞీయవృక్షచమసేషు త్రిషుపవిత్రాన్తర్హితేష్వేకైకస్మిన్నప ఆసిఞ్చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకోఽపి — ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయమృణ్మయేషు పాత్రేష్వేకద్రవ్యేష్వనేకద్రవ్యేషువా దర్భాన్తర్హితేషు “ శన్నోదేవీః ” ఇతిమన్త్రేణాపోనినీయ తాసు తిలానావపతి “ తిలోసి సోమదైవత్యః ” ఇతి ॥ * ॥ అత్ర పాత్రేష్వితిబహువచనం త్రిష్వేవావతిష్ఠతే, “ త్రీణ్యేవోదపాత్రాణి ” ఇతిప్రచేతఃస్మరణాత్ । తథాచబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ కీర్త్వాపిత్ర్యాణాంత్రీణ్యేవకుర్యాత్పాత్రాణిధర్మవిత్ । ఏకస్మిన్వాబహుషువా బ్రాహ్మణేషుయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాంత్రయాణామేకైకస్యానేకబ్రాహ్మణనిమన్త్రణే సర్వేషామేకబ్రాహ్మణనిమన్త్రణేఽపి త్రీణ్యేవార్ఘ్యపాత్రాణితిలాన్ కీర్త్వా ప్రక్షిప్య కుర్యాన్నతుబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యయేత్యర్థః । “ ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రేణార్ఘ్యతోయంచమృద్గన్ధేనానులేపనమ్ । ఘృతధూపంతు యద్దత్తం నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణో భవేత్ । పాత్రాణిసాదయేత్త్రీణి నతుబ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ త్రీణిపిత్ర్యాణామేకమథవా ॥*॥ ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రాణివివృతానికుర్యాన్నపునఃపూరయేన్నోద్ధరేద్దర్వ్యా

దాయార్ఘ్యం దద్యాత్ । తథాచశౌనకః — ॥ శ్లో ॥ యదాచైవోద్ధృతంపాత్రం వివృతంవాయదాభవేత్ । అభోజ్యం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం క్రుద్ధైఃపితృగణైర్గతైః ॥ నోద్ధరేత్ప్రథమం పాత్రం పితౄణామర్ఘ్యపూరితమ్ । ఆవృతాస్తత్రతిష్ఠన్తి పితరశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ఆపోశనం కరేకృత్వా పాత్రేకృత్వాతిలోదకమ్ । పూరణంతుపునఃకృత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సఙ్ఘన్నేప్రణీతావన్మన్త్రవత్పునరర్ఘ్యంగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకదేశసఙ్ఘన్నే నదోష ఇత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యపవిత్రే విశేషోఽభిహితశ్చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ తిస్రస్తిస్రశ్శలాకాస్తు పితృపాత్రేషుపార్వణే ॥ * ॥ ఇతి । శలాకాః - అభిన్నాగ్రాదర్భా ఇతియావత్ । అర్ఘ్యపాత్రేషు తిలప్రక్షేపణానన్తరం కర్తవ్యముక్తం బ్రాహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యాః పుష్పైశ్చగన్ధైశ్చ తాఃప్రపూజ్యాశ్చ శాస్త్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిలమిశ్రియా అర్ఘ్యాఆపస్తాసుగన్ధపుష్పాణిప్రక్షిపేదిత్యర్థః । అనన్తర కర్తవ్యమాహశౌనకః — ॥ వా ॥ తాఃప్రతిగ్రాహయిష్యేత్స్వధాఽర్ఘ్యాఇతి ॥*॥ ఇతి । తా ఆపో బ్రాహ్మణైః ప్రతిగ్రాహయిష్యేత్ " స్వధాఽర్ఘ్యాః " ఇతి మన్త్రేణస్థాపయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పైతృకం ప్రథమంపాత్రం తతఃపైతామహంన్యసేత్ । ప్రపైతామహం తతోఽన్యస్యనోద్ధరేచ్చాలయేదితి ॥ * ॥

అర్ఘ్య దానమ్

అర్ఘ్యపాత్రంస్థాపయిత్వావిప్రహస్తేఽర్ఘ్యందద్యాత్, తదాహగార్గ్యః— ॥శ్లో॥దత్వాహస్తేపవిత్రంతుహస్తేష్వర్ఘ్యంవినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " యా దివ్యాఆపః పయసాసంబభూవుః " ఇతిమన్త్రేణపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకవిశ్వేదేవాఇదంవోఅర్ఘ్యమిత్యుక్త్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణస్యైకైకస్య దక్షిణహస్తే పవిత్రేణాన్తర్హితే ఏకైకపాత్రస్థముదకందద్యాదిత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యదానమాహకాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సపవిత్రేషు హస్తేషు " యాదివ్యా " ఇతి పితరేతత్తేఅర్ఘ్యం పితామహైతత్తేఅర్ఘ్యం ప్రపితామహైతత్తేఅర్ఘ్యమితి బ్రాహ్మణాఞ్జలిషు పాత్రాణి నినీయ , " పితృభ్యోఽక్షయ్యమస్తు " ఇతి శేషందర్భేష్వవనేజయతి ॥ * ॥ ఇతి ।

పాత్రాణి - పాత్రస్థోదకానీత్యర్థః । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ తతో బ్రాహ్మణహస్తేషూదకపూర్వకం దర్భాన్ ప్రదాయ ఉదకపూర్వకమర్ఘ్యోదకం దదాతి యా దివ్యా ఇత్యుక్త్వా ఽసావేతత్తే అర్ఘ్యోదకమిత్యపఉపస్పృశ్యైవమేవేతరయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ యమః — ॥ వా ॥ “ యా దివ్యా ఆపః ” ఇతి పాత్రం పాణిభ్యాముద్ధృత్య నామగోత్రంచ గృహీత్వా సపవిత్రమర్ఘ్యం హస్తే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రమ్—పాత్రస్థంజలమితి యావత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్పృష్టముద్ధృతమన్యత్ర నీతముద్ఘాటితం తథా । పాత్రం దృష్ట్వా వ్రజన్త్యాశు పితరః ప్రశపన్తి చ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనస్మరణాత్ । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రదక్షిణమేతేషామేకైకం తు పితౄన్ క్రమాత్ । సమ్బోధ్య నామగోత్రాభ్యామేష తేఽర్ఘ్య ఇతీరయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణహస్తే ప్రథమమపోనినీయార్ఘ్యపవిత్రం దక్షిణాగ్రతయా క్షిప్త్వా యా దివ్యా ఇతి మన్త్రేణ అముకగోత్రాముకశర్మన్ వసురూపాస్మత్పితరిదం తేఅర్ఘ్యం రుద్రరూపాస్మత్పితామహ ఆదిత్యరూపాస్మత్ప్రపితామహ ఇదం తేఅర్ఘ్యమితి దక్షిణహస్తే పితృతీర్థేనార్ఘ్యం దత్త్వా అపఉపస్పృశేదిత్యర్థః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వవత్పృథగేకైకమేకైకేనార్ఘ్యయేత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్వార్ఘ్యం సంస్రవాంస్తేషాం పాత్రే కృత్వా విధానతః । పితృభ్యః స్థానమసీతి న్యుబ్జం పాత్రం కరోత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమర్ఘ్యం దత్త్వా తేషామర్ఘ్యాణామ్, సంస్రవాన్ - బ్రాహ్మణహస్తగళితార్ఘ్యోదకాని, పితృపాత్రే సఙ్గృహ్య “ పితృభ్యః స్థానమసి ” ఇత్యనేన మన్త్రేణ తత్పాత్రమ్, న్యుబ్జమ్ - అధోముఖం కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రదమే పితృపాత్రే తు సర్వాన్ సమ్భృత్య సంస్రవాన్ । పితృభ్యః స్థానమసీతి కుర్యాద్భూమావధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలస్తు — ॥ శ్లో ॥ న్యుబ్జం కుర్యాత్పవిత్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపాత్ర పవిత్రాణ్యాదాయ పితృపాత్రే నిధాయ తైస్సహ భూమావాన్యుబ్జం కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ కుశవత్యాం భూమావధోముఖం కుర్యాత్తస్యోపరి చ కు

శమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిదధ్యాదితి శేషః । కుశగ్రహణం గన్ధాదేరపి ప్రదర్శ-
నార్థమ్, న్యుబ్జం పాత్రం ప్రకృత్య "గన్ధమాల్యైః పాత్రమభ్యర్చ్య"
ఇతి శౌనకస్మృతేః । న్యుబ్జకరణస్య కాలాన్తరమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అ
పసవ్యం తతః కృత్వా పిణ్డపార్శ్వే సమాహితః । క్షిప్త్వా దర్భపవిత్రాణి మో
చయేత్సంస్రవాం స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ పిణ్డపార్శ్వే సపవిత్రసంస్రా
వ మోచనవిధానాన్న్యుబ్జకరణమపి పిణ్డప్రదానానన్తరమితి గమ్యతే, శిష్టా
చారానుగుణో వికల్పోఽత్ర ద్రష్టవ్యః.

గన్ధాదిదానమ్

న్యుబ్జకరణానన్తరం కర్తవ్యమాహ బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ తస్యో
పరి కుశాన్ దత్త్వా ప్రదద్యాద్దైవపూర్వకమ్ । గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం
వస్త్రోపవీతకే ॥ * ॥ ఇతి । తస్య - న్యుబ్జీకృతస్య, ఉపరి కుశ గన్ధపుష్పాణి
దత్త్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపూర్వకం గన్ధాది దద్యాదిత్యర్థః । అనేనై
తదుక్తం భవతి - వైశ్వదేవికాసనదానానన్తరం పైత్రికాసనదానమ్, వైశ్వ
దేవికావాహనానన్తరం పైతృకావాహనమిత్యేవం పదార్థానుసమయేనై
వాసనావాహనార్ఘ్య గన్ధపుష్పధూపదీపాచ్ఛాదనాఖ్యాః పదార్థా వైశ్వదే
వికాః పైతృకాశ్చానుష్ఠేయాః, నతు వైశ్వదేవికాసనాద్యాచ్ఛాదనాన్తప
దార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకాసనాది పదార్థా ఇతి పదార్థానుసమయే నాను
ష్ఠానం న్యాయ్యమ్ । ఏవం హి తేషాం ప్రధానప్రత్యాసత్తిర్భవతి న వైష
మ్యం చ, అన్యథా కేషాంచిత్ప్రధానభూత పైతృకపదార్థప్రత్యాసత్తిః
కేషాంచిన్నేతి వైషమ్యమాపద్యేత । అత్ర కేచిదాహుః — "॥ శ్లో ॥ అ
పసవ్యం తతః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ।" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన
వైశ్వదేవిక పదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకార్చనవిధానాత్ కాణ్డానుసమ
యో యుక్తః ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారమిహ వ్యవస్థా । విష్ణునాపి గన్ధా
దిదానముక్తమ్ — ॥ వా ॥ అనులేపనవస్త్రాలఙ్కరణ పుష్ప ధూపదీపా
ది పిత్రర్థబ్రాహ్మణహస్తే అపోనినీయ ॥ * ॥ ఇతి । విలేపనం విప్రాస్స్వ
యం కుర్యుః శ్రాద్ధకర్తా వా, తత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దత్త్వా విప్రకరే
గన్ధాన్ గన్ధద్వారేతి పూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప

విత్రంతు కరే కృత్వా యస్సమాలభతే ద్విజః । రాక్షసానాం భవేచ్ఛ్రాద్ధం నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । సమాలమ్భనమ్ - గన్ధైర్విలేపనమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం విప్రాణాం స్కన్ధాన్నైవావతారయేత్ । గన్ధాదిపూజాసిద్ధ్యర్థం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతం కటౌ కృత్వా యః కుర్యాద్గాత్రలేపనమ్ । ఏకవాసాశ్చ యోఽశ్నీయాన్నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ లలాటే వర్తులం దృష్ట్వా స్కన్ధే మాలాం తథైవ చ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతి వర్తులాకారపుణ్డ్రస్య నిషేధాత్, “ చన్దనం తు యథారుచి ” ఇతిస్మరణాదూర్ధ్వపుణ్డ్రం తిర్యక్పుణ్డ్రం వా యథారుచి కర్తవ్యమ్ । మృద్భస్మాదిధారణనిషేధస్తు పుణ్డ్రనిరూపణావసరే ప్రతిపాదితః । స్కన్ధమాలాధారణే దోషస్మరణాచ్ఛిరస్యేవ విప్రేణ మాలా ధార్యా, తత్రాపి శిఖాయామేవ ధార్యా, “ ననియుక్తశ్శిఖావర్జం మాల్యం శిరసి వేష్టయేత్ । ” ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ । పుష్పదానే మన్త్రమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ “ పుష్పవతీః ” ఇతి పుష్పం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమేనం పుష్పవతీస్సుపిప్పలాః ; అయం వో గర్భ ఋత్వియః ప్రత్నం సధస్థమాసదత్ ” ఇతి మన్త్రస్య మధ్యప్రతీకోపాదానమేతత్ । ధూపదానే మన్త్రమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ధూపార్థే హూరసీ తు యుక్త్వా దద్యాత్సఘృతగుగ్గులుమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తవాతప్రదాపితో ధూపో న విప్రేణ సేవ్యః, తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తవాతాహతం ధూపం యే పిబన్తి ద్విజోత్తమాః । వృథా భవతి తచ్ఛ్రాద్ధం తస్మాత్తం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పాదదేశే తు యద్దీపం ధూపం చ ముఖదేశతః । యో దదాతి చ మూఢాత్మా సోఽన్ధతమసి మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపాత్రం ద్విజే దీపాః స్థాపనీయాః ప్రయత్నతః । పితృయానేషు మార్గేషు సదాఽఽలోకః ప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాప్యాః ప్రతిద్విజం దీపాః

శ్వేతసూత్రజవర్తయః । గవ్యేన మాహిషేణాపి ఘృతేనకృతతేజసః ॥ అథవా తిలతైలేన పూరితావిమలార్చిషః । పిత్ౄనుద్దిశ్య దాతవ్యాః ప్రత్యేకంచయథావిధి ॥ తేనాఽఽలోకేనపితరో దీప్యన్తేదివిసర్వతః । శ్రాద్ధభోజనకాలేతుదీపోయదివినశ్యతి ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ । కర్తురాయుర్వ్యపోహనిస్స్యాత్పునశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యథానిహన్తిధ్వాన్తానిదీపః ప్రజ్వలితోఽభితః । తద్వైవ సర్వపాపాని శ్రాద్ధేదత్తో నిహన్తిసః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేస్వాసనంబ్రూయాదర్ఘ్యేస్వర్ఘ్యంద్విజోవదేత్ । సుగన్ధశ్చ సుపుష్పాణి సుమాల్యాని సుధూపకః ॥ సుజ్యోతిశ్చ సుదీపశ్చ స్వాచ్ఛాదనమితిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంవ ఆసనమిదంవోఽర్ఘ్యం ఇత్యేవమాసనాదిషు కర్త్రా దత్తేషు స్వాసనమిత్యాదినిమన్త్రితోబ్రూయాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అర్చయేద్బ్రాహ్మణాన్పూర్వం ప్రతిసాంవత్సరాదికే । భూమిశుద్ధిం తతః కుర్యాత్పశ్చాత్పాత్రంతు నిక్షిపేత్ ॥ పూర్వంపాత్రంతునిక్షిప్య పశ్చాదభ్యర్చనే కృతే । యదన్నంపాత్రనిక్షిప్తం సురామాంస సమంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । గన్ధాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణం కృత్వా భూమిశుద్ధింకృత్వా పశ్చాద్భోజనపాత్రం నిక్షిపేదిత్యర్థః । “ అపేతవీత ” ఇతి మన్త్రేణ భూమిశుద్ధిమాచరన్తి శిష్టాః । అన్యేతు “ అపేతవీత ” ఇతి భూశుద్ధేర్బోధాయనాదిభిరత్రానుక్తత్వాత్, “ అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచా యేక్షియన్తి ” ఇతి తిలప్రక్షేప ఏవభూశుద్ధిరిత్యాహుః .

అగ్నౌకరణమ్

గన్ధపుష్పాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణాఖ్యంకర్మకుర్యాత్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధాన్బ్రాహ్మణసాత్కృత్వా పుష్పాణ్యృతుభవానిచ । ధూపంచైవానుపూర్వ్యేణ హ్యగ్నౌకుర్యాదతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుభవాని - స్వోద్భవకాలత్వేనప్రసిద్ధ వసన్తాదికాలభవానిపుష్పాణి, చశబ్దేనదీపాదికంగృహ్యతే । హారీతః — ॥ వా ॥ అధోద్ధృత్యాన్నం పఙ్క్తిమూర్ధన్యం సర్వానాపృచ్ఛత్యగ్నౌకరిష్యఇతి ॥*॥

పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా గన్ధాదిధూపాంశ్చ సర్పిష్మద్భిరుద్ధరే
త్ ॥ * ॥ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైరితి శేషః । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ తేషా
ముదకమానీయ సపవిత్రం తిలోదకమ్ । అగ్నౌ కుర్యాదనుజ్ఞాతో బ్రాహ్మణో
బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సహ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైస్సర్వైర్యుగపద
నుజ్ఞాత ఇత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం
పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్యే కరవై కరవాణీతి వా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞా క్రియతాం కు
రుష్వ కురుష్వేత్యథాగ్నౌ జుహోతి యథోక్తం పురస్తాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కా
త్యాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్య
ఇతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పిణ్డపితృయజ్ఞవద్ధుత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః —
॥ శ్లో ॥ ఓం కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతో హుత్వాఽగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
॥ వా ॥ ఉద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామిత్యామన్త్రితే, "కామము
ద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామ్" ఇత్యతిసృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయా
చ్చ ॥ * ॥ ఇత్యేవం బోధాయనోఽపి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ క
రిష్యన్నాదాయ పృచ్ఛేదన్నం ఘృతాప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హు
త్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః ।
యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః
॥ వా ॥ అగ్నౌ కరిష్యన్ - ఘృతాప్లుతమన్నమాదాయాగ్నౌ కరిష్య ఇతి బ్రాహ్మ
ణాన్ పృచ్ఛేత్, ఘృతగ్రహణం సూపశాకాదినివృత్త్యర్థమ్, తతస్తైః కు
రుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతస్సమిధముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదాన
సంపదా "సోమాయ పితృమతే స్వధా నమః, అగ్నయే కవ్యవాహనాయ
స్వధా నమః" ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనాగ్నౌ జుహుయాత్తతో మేక్షణ
మగ్నౌ ప్రహృత్య హుతశేషం మృణ్మయవర్జం యథాలాభోపపన్నే
షు విశేషతో రౌప్యేషు పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవభాజనే
ష్విత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పూ
ర్వోద్ధృతేఽగ్నౌ సకృదాచ్ఛిన్నైరుపమూలలూనైః పరిస్తీర్ణే సమిత్తన్త్రేణ
ప్రాఙ్ముఖో మేక్షణేనాహుతిద్వయం హుత్వా మేక్షణమగ్నావేవ కుర్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోద్ధృతే - పరిస్తరణాత్పూర్వమేవోద్బోధితే,

సమిత్త్వేన - ఆహుతిద్వయార్థమేకామేవ సమిధమాధాయేత్యర్థః । బై
జావాపః — ॥ వా ॥ ఆజ్యమాసిచ్యోద్వాస్య యజ్ఞోపవీతీ ద్వే ఆహుతీ
జుహోత్యగ్నయ ఇతి పూర్వాం సోమాయేత్యుత్తరామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వ
లాయనః — ॥ వా ॥ ప్రాచీనావీతీధ్మముపసమాధాయ మేక్షణేనాదా
యావదానసంపదా జుహుయాత్, “ సోమాయ పితృమతే స్వధానమః,
అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమః ” ఇతి ॥ * ॥ అత్ర పితృయజ్ఞధర్మ
కాగ్నౌకరణే ప్రాచీనావీతత్వోపవీతత్వయోర్యథా స్వసూత్రం వ్యవస్థా
ద్రష్టవ్యా । అత్రాహుతిత్రయమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిసోమయ
మానాం చ కృత్వాఽఽప్యాయనం ద్విజః । హవిర్దానేన విధివత్పశ్చాత్స
న్తర్పయేత్పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్యాయనమ్ - హోమమితి యావత్ ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అన్నం నిధాయ సమిధం జుహుయాజ్జాతవేద
సి । అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ ॥ సోమాయ పితృమ
తే స్వధా నమ ఇతి బ్రువన్ । యమాయాఙ్గిరసాం పత్యే స్వధా నమ ఇతి బ్రు
వన్ ॥ ఇత్యేతే హోమమన్త్రాస్తు త్రయాణామనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జుహుయాద్వ్యఞ్జనక్షారవర్జమన్నం తతో
ద్విజః । అనుజ్ఞాతో ద్విజైస్తైస్తు త్రిః కృత్వో భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర వ్యవస్థామాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహా స్వధా నమస్సవ్యమ
పసవ్యం తథైవ చ । ఆహుతీనాం చ యా సఙ్ఖ్యా సావగమ్యా స్వసూత్రతః ॥ * ॥
ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ కరిష్య ఇత్యుక్త్వా తైరుక్తః క్రియ
తామితి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినా హుత్వా పాత్రే ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । హుత్వా - హుతశేషం పితృబ్రాహ్మణభోజనపాత్రేషు దద్యాన్న
వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపాత్రేష్విత్యర్థః । తథా చ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ హు
త్వాఽవశిష్టమల్పాల్పం విప్రపాత్రేషు నిక్షిపేత్ । అగ్నౌకరణశేషం తు న ద
ద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యోక్తేనైవ విధినేత్యుక్తత్వాదా
పస్తమ్బేన పార్వణప్రకృతిభూతే మాసిశ్రాద్ధే “ యన్మే మాతా ” ఇత్యా
దిమన్త్రాణామామ్నాతత్వాత్, “ అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోత్యాజ్యా
హుతీరుత్తరాః ” ఇతి చోదితత్వాచ్చాపస్తమ్బసూత్రిణామప్యాహుత్రిణా

మివపిత్రుయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణహోమోనయుక్తః । తథాచ సంగ్రహకా
రః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నీన్ధనాదిప్రతిపాద్యకర్మకృత్వాఽఽజ్యభాగాన్తము
థావదాయ । యస్మై తిమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రమగ్నౌ కార్యస్తథాసప్తభిర
న్నహోమః ॥ స్వాహాదిమన్త్రైరపి సర్పిషాస్యుర్హోమాస్తతస్స్విష్టకృ
తంచహుత్వా । భస్మవ్యపోహ్యోత్తరతోఽన్నహోమో లేపేతుద
ర్భస్య సమఞ్జనాది ॥ శేషంచకృత్వా పరిషేచనాన్తం పాత్రేషు దద్యా
ద్ధుతశేషమన్నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్తభిరన్నహోమః ఇత్యేకవర్గోద్దేశ పార్వ
ణాభిప్రాయేణోక్తమ్ , దర్శమహాలయాదౌతు ఊహితమన్త్రసాహిత్యే
త్రయోదశసఙ్ఖ్యాసమ్పత్తేః । తత్ర చ “ యస్మై మాతామహీ ప్రలులోభ
తస్మై రేతో మాతామహో వృఙ్క్తామ్ , అన్తరస్యం మాతామహో గ్రధే ,
యస్మై మాతుః పితామహీ ” ఇత్యేవమూహః కార్యః । అముష్మా ఇత్యత్ర మా
తామహాదేశ్చతుర్థ్యన్తతయా నామగ్రహణం కర్తవ్యమ్ । మాతామహ
మాతామహహోమ్యైర్మృతాహశ్రాద్ధేవాహేన హోమః కర్తవ్యః । తథా
చ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యోజ్యాః పిత్రాదిశబ్దానాం స్థానే మాతామ
హాదికః । అన్నాహుతౌ తథాస్పర్శే జలపిణ్డాదిదానకే ॥ యస్మై మాతా
మహీత్యాదితత్రోదాహరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్పర్శే - “ ఏష తేత
తమధుమానూర్మిః ” ఇత్యాదిభిరన్నస్పర్శే , “ మార్జయన్తామ్ ” ఇతి జల
దానే , “ ఏతత్తేతత ” ఇతి పిణ్డదానేచ , పిత్రాదిశబ్దస్థానే మాతామహా
దిశబ్దఊహ్య ఇత్యర్థః । పితృసపిణ్డీకరణే జీవపితృకర్తృకశ్రాద్ధేచ , యస్మై
పితామహీ ప్రలులోభ , పితామహో వృఙ్క్తామ్ , యస్మై పితుః పితామ
హీ పితుః ప్రపితామహీత్యేవమూహః । తస్మాత్ “ ఋచాం నోహః ” ఇ
త్యూహప్రతిషేధః ప్రకృతిభూతమాసిశ్రాద్ధవిషయః , “ న ప్రకృతా
వూహోవిద్యతే ” ఇతి ప్రకృతావూహనిషేధాత్ । మాసిశ్రాద్ధవ్యతి
రిక్తేషు ద్విపితృకేణోహః కార్య ఇత్యేకే । ఏతదగ్నౌకరణం ప్రాచీనావీతి
నా కార్యం పైతృకత్వాత్ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ సూ ॥ అపరపక్షే
పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినాఽపసవ్యం దక్షిణతోఽపవర్గః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా పార్వణం హోమం శ్రాద్ధం కుర్యాద్ద్వి

జోత్తమః । తచ్ఛ్రాద్ధమనురంజ్జయం కర్తా చనరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

పరివేషణాదివిధిః

అథపరివేషణాదివిధిః । తత్ర తావదమత్రాణిసతిసమ్భవే " భోజనే హైమరౌప్యాణి ద్వైతే పిత్ర్యే యథాక్రమమ్ ।" ఇతిప్రతిపాదితాని శ్రేష్ఠానిసమ్పాద్యాని , తేషామలాభే తైజసానీతి ఉపకల్పనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్। తానిపాత్రాణి ద్విః ప్రక్షాలయేత్ । తథాచ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాల్యహస్తపాత్రాది పశ్చాదద్భిర్విధానవిత్ । ప్రక్షాలనజలందర్భాం స్తిలైర్మిశ్రం క్షిపేచ్ఛుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తనిర్మృష్టపాత్రాదీతిమధ్యమపదలోపిసమాసః , ప్రథమమపోనినీయ హస్తేన నిర్మృజ్యానన్తరం జలేనైవ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః , ఆదిశబ్దేనఘృతాదిధారణార్థానిగృహ్యన్తే । ఏవంప్రక్షాలితేషుపాత్రేషు చతురశ్రమణ్డలస్థాపితేషు హుతశేషం కిఞ్చిత్ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యపాత్రేషు నిధాయ సమ్పాదితాన్నపదార్థాన్ పరివేషయేత్ । తథాచశౌనకః — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాఽగ్నౌ పరిశిష్టం తు పిత్ర్యపాత్రేష్వనన్తరమ్ । నివేశ్యైవాపసవ్యేనపరివేషణమాచరేత్ ॥*॥ ఇతి । అపసవ్యేనేతి హుతశేషనివేశనేనాన్వేతి నపరివేషణేన । తథాచ కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేనకర్తవ్యం పిత్ర్యంకర్మవిశేషతః । అన్నదానాదృతేసర్వమేవంమాతామహేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్నదానమ్-పరివేషణమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేనయత్త్వన్నంబ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తిపితరోదాతాచనరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హోమాజ్యశేషేణోపస్తరణాభిఘారేకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠంచయద్దత్తం నతత్ప్రీణాతి వైపితౄన్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । పరివేషణప్రకారోమనునా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పాణిభ్యాముపసఙ్గృహ్య స్వయమన్నస్యవర్ధితమ్ । విప్రాన్తికే పితౄన్ధ్యాయంశ్శనకైరుపనిక్షిపేత్ ॥ యేకేనైవతుహస్తేన యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పన్త్యసురాస్సహసాదుష్టచేతసః ॥ * ॥ ఇతి । అన్నస్యవర్ధితమ్ - అన్నస్యపూర్ణమ్ , పరివేషణార్థపాత్రమిత్యర్థః । స్వయమితివచనాత్స్వయంపరివేషణంముఖ్యమ్, అతఏవవాయుపురాణమ్ — ॥శ్లో॥

ఫలసాధ్యనస్తతాప్రోక్తా స్వయంతుపరివేషణే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుతత్రైవో క్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పరివేషణంప్రశస్తం భార్యయా పితృకృత్యయే । పితృదేవమనుష్యాణాం స్త్రీసహాయాయతఃస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి తదితరాపేక్షయా వేదితవ్యమ్ । భార్యయాపి సవర్ణయైవపరివేషణంకార్యమ్ । తథా చ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ యద్ద్రవ్యం యత్పవిత్రంచ యత్పిత్ర్యం యత్సుఖావహమ్ । ద్విజాదిభ్యస్సవర్ణాయా హస్తేనైవతుదీయతే ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేన - హస్తద్వయేనేత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యామాహృత్యపరివేషయేత్ । ” ఇతి స్మరణాత్ । హస్తద్వయేనాపి న సాక్షాద్దేయమ్, కింతు దర్వ్యాదిద్వారా । అతఏవ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తదత్తాస్తుయేఽస్నేహాలవణవ్యఞ్జనాదయః । దాతారం నోపతిష్ఠన్తి భోక్తా భుఞ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ నాపవిత్రేణహస్తేన నైకేన నవినాకుశమ్ । నాయసేనాయసేనైవ శ్రాద్ధేతుపరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయసే - అయోమయేపాత్రే, నైవపరివేషయేదిత్యర్థః । ప్రశస్తానిపరివేషణపాత్రాణ్యాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ ఘృతాదిదానే తైజసాని పాత్రాణి ఫల్గుపాత్రాణివా ప్రశస్తాని । అత్రచపిత్ర్యగాథాభవతి ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణరాజతాభ్యాంచ ఖాడ్గేనాదుమ్బరేణవా । దత్తమక్షయతాంయాతి ఫల్గుపాత్రేణ వాపునః ॥ * ॥ ఇతి । ఖాడ్గేన - ఖడ్గమృగశృఙ్గకృత దర్వ్యాదినా, ఫల్గుపాత్రేణ - కాకోదుమ్బరికాఖ్యదారుకృత దర్వ్యాదినా । అనిషిద్ధదర్వ్యాద్యసమ్భవే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వావాన్తరితం దేయం పర్ణేనాథతృణేనవా ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేనాహృత్యదానస్య నిషిద్ధత్వాత్పర్ణాదినాఽన్తరితం కృత్వాదేయమిత్యర్థః । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ పాకం సర్వముపానీయ సంవేద్యచపృథక్పృథక్ । విధినాదైవపూర్వంతు పరివేషణమారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవేద్య - భోక్తౄణామన్నగుణాన్సంవేదితాన్ కృత్వేత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యగుణానుక్త్వా భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్శనైః । ” ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ తప్యమానాస్తపస్తీవ్రం ప్రేషితాబ్రహ్మశాసనాత్ । విశ్వేదేవాస్తురక్షార్థం పితృయజ్ఞేషుసర్వదా ॥ అతఃపూర్వంప్రదాతవ్యం తేభ్యోఽన్నం పితృక

మణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుణాంశ్చసూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధిఘృతంమధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సమ్యగ్భూమావేవ సమాహి
తః ॥ * ॥ ఇతి । గుణాన్ - అన్నానుగ్రాహకతయాగుణభూతాన్ సూ
పాదీన్ , భూమావిహితేషు స్వల్పభాజనేషు ప్రక్షిపేన్నప్రధానాన్నా
ర్థమహాభాజనే నిహితేష్విత్యర్థః । తథాచహారీతః — ॥ వా ॥ భూమా
వేవనిదధ్యాన్నోపర్యుపరిపాత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యా
ఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ యాన్యుపరిపాత్రాణి మహాభాజనోపరి నిధేయా
ని ఘృతాద్యాధారభూతాని స్వల్పపాత్రాణితాని శ్రాద్ధే భూమావేవ
నిదధ్యాన్నమహాభాజనస్యోపరి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భో
జ్యపాత్రేనాజ్యపాత్రముపపాత్రేతునిక్షిపేత్ । భోజ్యేనిక్షిప్యచేద్భుక్తే
సురాపానసమంహితత్ ॥ అన్నేచపాయసేచైవ సూపేచస్థాపితంఘృత
మ్ । మోహాద్యదిచభుఞ్జీత సురాపాయిసమోభవేత్ ॥ సూపంచ పాయ
సంచాజ్యం దద్యాద్భోక్తుశ్చదక్షిణే । తైలపక్వంతథావామే శేషేష్వనియ
మఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి .

॥ పాత్రాభిమన్త్రణాది ॥

సమ్పాదితం,సర్వం పాత్రేషు ప్రక్షిప్య పాత్రాభిమన్త్రణం కు
ర్యాత్ । తదాహప్రచేతాః — ॥ వా ॥ సర్వంప్రకృతందత్వా పాత్ర
మాలభ్యజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
దత్వాఽన్నం పృథివీతేపాత్రమితిపాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం వి
ష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ పృథివీతేపాత్రమ్”
ఇత్యాదినామన్త్రేణపాత్రాభిమన్త్రణంకృత్వా “ఇదంవిష్ణుః” ఇత్యనయ
ర్చాఅన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ వై
ష్ణవ్యర్చాయజుషాద్విజాఙ్గుష్ఠమన్నేఽవగాహ్య ॥ * ॥ ఇతి । యమస్తుసా
ర్థవాదకమఙ్గుష్ఠనివేశనవిధిం వదన్నత్రవినియుక్తయజుర్మన్త్రస్వరూపమా
హ — ॥ శ్లో ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రో భగవాన్ విష్ణుఃపర్యటతేమహీమ్ । రా
క్షసానాంవధార్థాయ కోపవాన్ప్రహరిష్యతి ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేషు సర్వే
షు హ్యఙ్గుష్ఠగ్రహణంస్మృతమ్ । విష్ణోహవ్యంచకవ్యంచబ్రూయాద్రక్షేతి

చక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర దైవేఽన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనాత్ప్రాక్ " విష్ణోహవ్యంరక్షస్వ " ఇతియజుర్వ్యాహ్రియాత్ , పిత్ర్యేఽన్నే " విష్ణోకవ్యంరక్షస్వ " ఇతియజుర్వ్యాహ్రియాదిత్యర్థః । అత్రవృద్ధాచారానుసారీప్రయోగః । ॥ వా ॥ భోజనపాత్రేష్వాపస్తీర్య పిత్రాదిపాత్రేషు హుతశేషం నిధాయసర్వేషు పాత్రేష్వన్నాని దత్వాఽభిఘార్య పాత్రస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్ఛదర్భాన్నిక్షిపేత్ । " ఏష తేతత " ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రతిపురుషం క్రమాత్పిత్రాది పాత్రదత్తపదార్థోపస్పర్శనం కేచిదిచ్ఛన్తి , అపరేతు హోమానాన్తరమ్, " ఏష తేతత " ఇత్యాదిభిస్సర్వాన్నాభిమర్శనమాహుః , " సర్వముత్తరైరభిమృశేత్ క్షప్త్వాన్నం ప్రతిపురుషమ్ " ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ । తతఉపవీతీదక్షిణంజాన్వాచ్య ఉదఙ్ముఖః ప్రథమం దేవార్థమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య " పృథివీతేపాత్రమ్ " ఇత్యభిమన్త్ర్య " ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమే " ఇత్యృచా " విష్ణోహవ్యంరక్షస్వ " ఇతియజుషాచద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య , ప్రాచీనావీతీ సవ్యంజాన్వాచ్య దక్షిణాముఖః పిత్ర్యంపరివిష్టమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్యజపాద్యఙ్గుష్ఠనివేశనాన్తంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చదైవేపిత్ర్యేచ బ్రాహ్మణానేకత్వే ప్రతిబ్రాహ్మణపాత్రం కార్యమ్ , " ఏకైకస్యాథవిప్రస్య గృహీత్వాఽఙ్గుష్ఠమాదరాత్ " ఇతిస్మృతేః .

అనన్తరకర్తవ్యమాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ నమోవిశ్వేభ్యోదేవేభ్య ఇత్యన్నమాదౌ ప్రాఙ్ముఖయోర్నివేదయేత్ , పిత్రేపితామహాయప్రపితామహాయచ నామగోత్రాభ్యాముదఙ్ముఖేషు ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాలమ్భం ద్విజః కుర్యాదిదంవోఽన్నమితీరయన్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రాలమ్భనం వామహస్తేనకృత్వా అన్నత్యాగాత్పాత్రమనుత్సృజన్నేవ " విశ్వేదేవా ఇదంవోఽన్నమ్ " ఇత్యుచ్చారయన్నన్నత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । వైశ్వదేవికాన్నత్యాగప్రకారమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తేనముక్తమన్నాద్యమిదమన్నమితీరయేత్ । స్వాహేతిచతతః కుర్యాత్స్వసత్త్వవినివర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివేషకహస్తేనముక్తం పరివిష్టమన్నాద్యం ఇదమన్నమితి విశ్వేభ్యోదేవేభ్యఇతి దేవతోద్దేశకశబ్దో

చ్చారణానన్తరం ఉచ్చారయేత్ , తతఇదమన్నమిత్యుదీరణానన్తరం హవి
ర్దానప్రకాశకం స్వాహేతి మన్త్రముచ్చారయేత్ , తతోనమమేతిస్వ
త్వపరిత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । పిత్రాదిభ్యోఽన్నత్యాగప్రకారమపి సప
వాహ — ॥ శ్లో ॥ గోత్రసమ్బన్ధనామానిఇదమన్నంతతస్స్వధా । పితృ
క్రమాదుదీర్యేతి స్వసత్త్వాంవినివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ పిత్రాదిక్రమాద్గో
త్రసంబన్ధనామోచ్చారణపూర్వకం దేవతోద్దేశంకృత్వా "ఇదమన్నమ్"
ఇతిప్రదేయద్రవ్యంనిర్దిశ్య "స్వధా" ఇతి కవ్యదానప్రకాశకమన్త్రము
చ్చార్య "నమమ" ఇతి స్వత్వపరిత్యాగంకుర్యాదిత్యర్థః । సఙ్గ్రహే
॥ శ్లో ॥ అన్నంబ్రహ్మాత్మకంధ్యాత్వా ద్విజమాత్మానమేవచ । శ్రాద్ధభూ
మింగయాంధ్యాత్వా భోక్తారంచగదాధరమ్ ॥ ఉదీర్య గోత్రసంబన్ధ నా
మానిచతతఃపరమ్ । ఇదమన్నంతతస్స్వాహా స్వధాశబ్దాయథోచితమ్ ॥ ఉ
దీర్యచనమశ్శబ్దం నమమేతితతోవదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రప్రయోగశ్చన్ద్రి
కాదావుక్తః — ॥ వా ॥ అన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనానన్తరం దక్షిణహస్తేనయ
వసహితముదకమాదాయ సవ్యహస్తేన పాత్రమాలభ్య ఇదమన్నంహవి
ర్బ్రాహ్మణఆహవనీయార్థే ఇయంభూర్గయా అయంభోక్తాబ్రాహ్మ
ణోగదాధరఃపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకేభ్యో విశ్వేభ్యోదేవేభ్యఇదంపరివిష్ట
మన్నమాతృప్తేఃపరివేక్ష్యమాణంచస్వాహానమమేతిత్యక్త్వా, భాజనసమీ
పే యవసహితముదకంనినీయ భక్త్యాప్రణామంకుర్యాత్ । తతః పైతృక
బ్రాహ్మణసన్నిధౌ దక్షిణాముఖఉపవిశ్య దక్షిణహస్తేనతిలానుదకంచాదా
య వామహస్తేనపాత్రమాలభ్య బ్రాహ్మణోగదాధరఇత్యన్తముక్త్వా అ
స్మత్పిత్రేఅముకగోత్రాయాముకశర్మణే వసురూపాయఇదం పరివిష్టమ
న్నమాతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణంచ స్వధానమోనమమేతి త్యక్త్వా భాజన
సమీపే తిలసహిత జలంనినీయ ప్రణామం కుర్యాత్ , పితామహాయాము
కశర్మణే రుద్రరూపాయప్రపితామహాయాముకశర్మణే ఆదిత్యరూపా
యేతివిశేషః ॥ * ॥ ఇతి । "అవత్తమన్నం విప్రస్తు పాణినాస్పృశతేయ
ది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతాభోక్తాతథాపితా ॥ " ఇతి స్మృత్యన్తర,
మ్ । అత్రవిష్ణుపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవప్రపి

తామహాః । తృప్తిం ప్రయాన్తు మే భక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్ ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణాన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఈశానవిష్ణుకమలాసనకార్తికేయవహ్నిత్రయార్కరజనీశగణేశ్వరాణామ్ । క్రౌఞ్చామరేన్ద్రకలశోద్భవకాశ్యపానాం పాదాన్నమామి సతతం పితృముక్తిహేతోః ॥ ఏకోఽపి విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీన్ లోకాన్ వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకృత్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్నహీనం క్రియాహీనం మన్త్రహీనంచ యద్భవేత్ । సర్వమచ్ఛిద్రమిత్యుక్త్వా తతో యత్నేన భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " అచ్ఛిద్రంజాయతామ్ " ఇత్యేతావదేవ బోధాయనేనోక్తమ్ । ఏతచ్చ ప్రాగేవాపోశనదానాద్వక్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనకరాగ్రాణామచ్ఛిద్రస్యతు భాషణాత్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవైస్సహ నసంశయః ॥ " ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్ .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధువాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం ప్రదాయాథ సావిత్రీం త్రిర్జపేదథ । మధువాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపోశనదానవిధానాన్నిత్యభోజనాశ్రితనియమాః పరిషేచనప్రాణాహుత్యాదయో భోక్తౄణామత్రాపి సన్తీతి గమ్యతే । అత ఏవ కస్యచిద్భోజననియమస్యాత్ర ప్రతిషేధార్థమ్, తదనుష్ఠానే దోషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణామన్నమాదాయ బలిం యస్తు ప్రయచ్ఛతి । స్తేయేన బ్రాహ్మణస్తేన ససర్వస్తేయకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బలిమ్ - " ॥ శ్లో ॥ భోజనాత్కిఞ్చిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయ వైబలిః । " ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ దత్తే వాప్యథవాఽదత్తే భూమౌ యో నిక్షిపేద్బలిమ్ । తదన్నం నిష్ఫలం యాతి నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనే ధార్యమాణే యస్తు భూమౌ జలం

క్షిపేత్ । తదన్నమాసురం ప్రోక్తం న దాతుః పారలౌకికమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
" ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ । అన్యైర్దక్షిణ
పార్శ్వస్థైరన్నస్యోపరి గృహ్యతామ్ ॥ " ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణమ్ .

ప్రాణాహుత్యనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి త్ర్యృచమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం
వాచ్యం భుఞ్జీరంస్తేపి వాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । యథాసుఖమిత్యత్ర జుష
ధ్వమిత్యధ్యాహారః । అత ఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ జుషధ్వమితి తేనోక్తా
స్సన్త్యగ్నిధృతభాజనాః । కృతమౌనాస్సమశ్నీయురాపోశానాదనన్తర
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । విధృతభాజనాః - వామహస్తధృతభోజనపాత్రా ఇత్య
ర్థః । ఏతచ్చాన్ననివేదనప్రభృతికర్తవ్యమ్ । యదాహ వసిష్ఠః —
॥ శ్లో ॥ ఉభయోర్హస్తయోర్ముక్తం పితృభ్యోఽన్నం నివేదితమ్ । తద
న్నం సంప్రతీచ్ఛన్తి హ్యసురా నష్టచేతసః ॥ తస్మాదశూన్యహస్తేన కుర్యా
దన్నముపస్థితమ్ । భాజనం తు సమాలభ్య తిష్ఠేదోచ్ఛేషణాద్ద్విజః ॥ * ॥
ఇతి । అఙ్గుష్ఠనివేశనప్రభృతి భోజనసమాప్తిపర్యన్తం వామహస్తేన భాజ
నమపరిత్యజన్నేవ వర్తేత, కణ్డూయనాద్యర్థం వామహస్తవ్యాపారసమయే
తు దక్షిణహస్తేన భోజనపాత్రం సమాలభ్య వర్తేతేత్యర్థః । అఙ్గుష్ఠనివే
శనాత్పూర్వం భోక్త్రాఽన్నస్పర్శో న కర్తవ్యః , " అన్నస్పర్శో న క
ర్తవ్యః ప్రాగఙ్గుష్ఠనివేశనాత్ " ఇతి స్మృతేః । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త
తోఽన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసంస్కృతమ్ । దత్వా జుషధ్వమిచ్ఛాతో
వాచ్యమేతదనిష్ఠురమ్ ॥ భోక్తవ్యం తైశ్చ తచ్చిత్తైర్మౌనిభిస్సుముఖైస్సు
ఖమ్ । అక్రుధ్యతా చాత్వరతా దేయం తేనాపి భక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పా
రస్కరః — ॥ శ్లో ॥ సంకల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీం మధుమజ్జపః । శ్రా
ద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషి ప్రేషోఽథ భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

అభిశ్రవణమ్

భోజనోపక్రమాదనన్తరకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥
అశ్నత్సు జపేద్వ్యాహృతిపూర్వాం గాయత్రీం సప్రణవాం సకృత్త్రి
ర్వా రక్షోఘ్నీః పిత్ర్యమన్త్రాన్ పురుషసూక్తమప్రతిరథమన్యాని చ పవి
త్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । రక్షోఘ్న్యః - " కృణుష్వపాజః ప్రసితిం న పృథ్వీ

म्" इत्याद्यायृचः, पित्र्यमन्त्राः - "उदीरतामवर उत्परासः" इत्यादयः, अप्रतिरथम् "आशुश्शिशानः" इतिसूक्तम्। मनुरपि — ॥ श्लो ॥ स्वाध्यायं श्रावयेत्पित्र्ये धर्मशास्त्राणि चैव हि। आख्यानानीतिहासांश्च पुराणान्यखिलानि च ॥*॥ इति। याज्ञवल्क्यः — ॥ श्लो ॥ अन्नमिष्टं हविष्यं च दद्यादक्रोधनोऽत्वरः। आतृप्तेस्तु पवित्राणि जप्त्वा पूर्वजपं तथा ॥*॥ इति। अत्र विज्ञानेश्वरः — ॥ वा ॥ आतृप्तेः, पवित्राणि - श्रीपुरुषसूक्तपवमानप्रभृतीनि, जप्त्वा, तृप्तान्ज्ञात्वा, पूर्वोक्तजपं च - "सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इतित्र्यृचम्" इत्युक्तं जपेत् ॥*॥ इति। सायणीये — ॥ श्लो ॥ श्राद्धभोजनकाले तु कर्ता भ्राता सुतोऽपि वा। दौहित्रो वाऽथ पौत्रो वा सपिण्डो वा विचक्षणः ॥ यस्त्वभिश्रावयेदोपक्तं मन्त्रांस्तच्छ्राद्धं पावनं भवेत्। अन्यं वाऽऽहूय तं वृत्वा श्रावयेत्तन्निरीक्षयेत् ॥ श्राद्धक्रियासमाप्तौ तु प्रदद्यात्यज्ञपवक्षिणाम्। अत्युच्चैरतिशीघ्रं च हित्वैव श्रावयेद्बुधः ॥ रक्षोघ्नं पैतृकं चैव दिवाकीर्त्ययुगं तथा। वैष्णवं त्रिसुपर्णं च नाचिकेतं तथापरेत् ॥ रक्षोघ्नादिजपेऽशक्तो जपेत्पुरुषसूक्तकम्। तत्राप्यशक्तो गायत्री मातृप्तेरसकृज्जपेत्। एकोद्दिष्टे च सापिण्ड्ये षोडशेष्वनुमासिके ॥ एषु न श्रावयेत्सूक्तमन्यत्र श्रावयेद्बुधः ॥*॥ इति। "॥ श्लो ॥ अभिश्रवणहीनं यच्छ्राद्धं कुर्वीत मूढधीः। तदन्नं मांसतुल्यं स्यात्तद्गेहमसुरालयम् ॥" इति स्मृत्यन्तरम्। स्मृत्यर्थसारे — ॥ श्लो ॥ नान्दीमुखे गयाश्राद्धे नवश्राद्धे च मासिके। सपिण्डीकरणश्राद्धे न जपेत्पितृसूक्तकम् ॥*॥ इति। जपोऽयमुपवीतिना कर्तव्यः, अत एव जमदग्निः — ॥ श्लो ॥ अपसव्येन कर्तव्यं सर्वं श्राद्धं यथाविधि। सूक्तस्तोत्रजपं मुक्त्वा विप्राणां च विसर्जनम् ॥*॥ इति.

दातृभोक्तृनियमाः

दातृभोक्तृनियममाह वृद्धशातातपः — ॥ श्लो ॥ अपेक्षितं यो न दद्याच्छ्राद्धार्थमुपकल्पितम्। कृपणो मन्दबुद्धिस्तु न च श्राद्धफलं लभेत् ॥ अपेक्षितं याचितव्यं श्राद्धार्थमुपकल्पितम्। न या

చ తేద్విజో మూఢస్సభవేత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షితం ద్విజో మోహాఽమ్భజ్ఞానో యో న యాచతే । అపేక్షితం యో న దద్యాత్తావుభౌ పితృఘాతుకౌ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవశ్యమర్థయేచ్ఛ్రాద్ధే పిత్రర్థముపకల్పితమ్ । న యాచతే ద్విజో మూఢస్సభవేత్పితృఘాతుకః ॥ అపేక్షితం యో న దద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పితమ్ । అథ కృచ్ఛ్రాసు ఘోరాసు తిర్యగ్యోనిషు జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రేణ ముచ్యతే కర్మణస్తతః । తస్మాద్ద్విద్వాన్నైవ దద్యాన్న యాచేన్నచ దాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదప్యుక్తం వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యాచతే యది దాతారం బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । పితరస్తస్య కుప్యన్తి దాతుర్భోక్తుర్న సంశయః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధార్థచుకల్పితవస్తువిషయమ్, సామాన్యేనాభిధానాత్ । శ్రాద్ధార్థముపకల్పిత వస్తువిషయత్వేఽపి అత్యన్తాధికం దాతా న దద్యాద్భోక్తా చ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । తథా చ శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ నాత్యధికం దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనపేక్షితవస్తునో నివారణప్రకారమాహ నిగమః — ॥ శ్లో ॥ నాన్నపానాదికం శ్రాద్ధే వారయేన్ముఖతః క్వచిత్ । అనిష్టత్వాద్బహుత్వాచ్చ వారణం హస్తసంజ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితావపి — ॥ వా ॥ అన్నపానం ప్రభూతమితి న బ్రూయురన్యత్ర హస్తసంజ్ఞాయాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం యాచనమపి న ముఖతః కుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యాచనం ప్రతిషేధశ్చ కర్తవ్యం హస్తసంజ్ఞయా ।” ఇతి స్మృతేః, మౌనభఙ్గప్రసఙ్గాచ్చ । అపేక్షితం వస్తు దదామీత్యుక్త్వా న దద్యాత్ । తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ యావద్ధవిష్యం భవతి యావదిష్టం ప్రదీయతే । తావదశ్నన్తి పితరో యావన్నాహ దదామ్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివిష్టవస్తుషు యన్నిరవశేషతయా భుక్తం యచ్చ భోక్తుం పునర్గృహ్యతే తత్తస్యేష్టమిత్యనుమాయ ప్రదర్శ్య ప్రతిషేధసూచనాభావే దేయమ్, తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదవిమత్సరీ । న చాత్యన్తాధికం దద్యాద్దదామీతి న కీర్తయేత్ ॥ ఆనీయ దర్శయేదగ్రే జ్ఞాత్వేచ్ఛాం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపా

నకశీతోదం దద్యాదేవావలోకితః । వక్తవ్యే కారణే సంజ్ఞాం కుర్వన్భుఞ్జీత పాణినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నిరాశోఽనిత్యభుగ్విప్రశ్శ్రాద్ధకర్త్రాఽధయాచితః । విష్ణుస్సర్వాత్మకో భుఙ్క్త ఇతి మత్వానదోషభాక్ ॥ నచాశ్రు పాతయేజ్జాతు నశుక్తాం గిరమీరయేత్ । నచోదీక్షేత భుఞ్జానం నచకుర్వీత మత్సరమ్ ॥ నదీనో నాపి వా క్రుద్ధో నచైవావ్యమనా నరః । ఏకాగ్రమాధాయమనశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్సదా బుధః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్తామ్ - నిష్ఠురామ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నాస్రమాపాతయేజ్జాతు నకుప్యేన్నానృతం వదేత్ । నపాదేన స్పృశేదన్నం నచైతదవధూనయేత్ ॥ అస్రం గమయతి ప్రేతాన్ కోపోరీననృతం శునః । పాదస్పర్శస్తు రక్షాంసి దుష్కృతీరవధూననమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్రమ్ - బాష్పః, తదన్నమ్, ప్రేతాన్ - పిశాచాన్, గమయతి, నపత్యానిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ క్రోధేనైవ చ యద్దత్తం యద్దత్తం త్వరయా పునః । యాతుధానా విలుమ్పన్తి జల్ప్యవాచోపపాదితమ్ ॥ స్విన్నగాత్రో నతిష్ఠేత్తు సన్నిధౌ చ ద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యాని చోష్యాణి పేయ లేహ్యయుతాని చ । సర్వశ్రేష్ఠాని యో దద్యాత్సర్వశ్రేష్ఠో భవేన్నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యం చ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛిష్టశేషం చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ నవదేన్మానుషీం వాచం నచైవాశ్రూణి పాతయేత్ । తర్జన్యాం రజతం ధృత్వా యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే ॥ అన్తోస్తి పరమాణూనామస్యాన్తో నహి విద్యతే । శ్రాద్ధకర్తా వ్రతానాం చేత్పఙ్క్త్యావన్యం తు భోజయేత్ ॥ పితరస్తస్య షణ్మాసం చణ్డాలోచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భిక్షుకం వాపి భోజనార్థముపస్థితమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతశ్శక్తితః ప్రతిపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపవిష్టేషు విప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోఽతిథిః । నిమన్త్రితైరనుజ్ఞాతః కామం తమపి భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, పఙ్క్త్యన్తరే తద్దైవ భోజనీయత్వపరమ్ । అత ఏవ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యదా అతిథిర్భోజనార్థముపవిష్టస్తదా తం గన్ధపుష్పాదిభిరభ్యర్చయిత్వా పితృభ్యోఽ

న్న త్యాగానన్తరమస్మై బ్రాహ్మణాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ వేదమన్నం పరివిష్టమాత్మతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణంచ నమమేతి తదర్థం పరివిష్టమన్నం త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్నపానదాతా లవణాదిషు న్యూనాధిక్యాభావేన హవిషస్సాద్గుణ్యం పునః ప్రదానార్థం నపృచ్ఛేదిత్యాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనియుక్తాః భుఞ్జానా నాన్నపృచ్ఛేల్లవణాదిషు । ఉచ్ఛిష్టాఽపితరో యాన్తి పృచ్ఛతో నాత్రసంశయః ॥ బాహుః పతతి దాతుర్వై జిహ్వా భోక్తుస్తు భిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

భోక్తృనియమాః

భోక్తృనియమమాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ పీత్వాఽఽపోశనమశ్నీయాత్పాత్రే దత్తమగర్హితమ్ । సర్వేన్ద్రియాణాం చాపల్యం నకుర్యాత్పాణిపాదయోః ॥ * ॥ ఇతి । భోజనార్థవ్యాపారాదధికవ్యాపార ఇన్ద్రియాణాంచాపల్యమ్ , తత్రదోషమాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్య పాణిం విహరన్ సక్రోధో విస్మయాన్వితః । శ్రాద్ధకాలేతుయద్భుఙ్క్తే న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ పాదేన పాదమాక్రమ్య యో భుఙ్క్తేఽనాపది ద్విజః । నైవాసౌ భోజ్యతే శ్రాద్ధే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ తూష్ణీంభుఞ్జీరన్నవిలోకయమానా అనుద్ధృత్య పాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తూష్ణీమ్ - వాగ్వ్యాపారమన్తరేణ, అవిలోకయమానా దిశ ఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అభ్యుష్ణమన్నం సర్వంస్యాద్భుఞ్జీరంస్తే చ వాగ్యతాః । నచద్విజాతయో బ్రూయుర్దాత్రా పృష్టా హవిర్గుణాన్ ॥ యావదుష్ణం భవత్యన్నం యావదశ్నన్తి వాగ్యతాః । తావద్ధి పితరోఽశ్నన్తి యావన్నోక్తా హవిర్గుణాః ॥ * ॥ ఇతి। వాగ్యమనవిధానాదేవ హవిర్గుణావచనే సిద్ధే పునర్నిషేధో హస్తసఙ్కేతేనాపి హవిర్గుణసూచననిషేధార్థః । యదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హుంకారేణాపి యో బ్రూయాద్ధస్తాద్వాపి గుణాన్ వదేత్ । భూతలాచ్చోద్ధరేత్పాత్రం ముఞ్చేద్ధస్తేన వాపి తత్ ॥ ప్రౌఢపాదో బహిఃకక్షో బహిర్జానుకరోఽథవా । అఙ్గుష్ఠేన వినాశ్నాతి ముఖశబ్దేన వా పునః ॥ పీతావశిష్టం తోయాది పునరుద్ధృత్య వాపిబేత్ । ఖాదితార్ధం పునః ఖాదేన్మోదకాదిఫలాదివా ॥ ముఖేన వాధ

మేదన్నం నిక్షిపేద్భాజనేఽపివా । ఇత్థమన్నం ద్విజశ్శ్రాద్ధే భుక్త్వాగచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతలాత్పాత్రోద్ధరణే దోషః అన్నాధారమహాభాజనవిషయః, ప్రౌఢపాదః - ఆసనాద్యారోపితపాదః, బహిఃకక్షః - ఉత్తరవాసో బహిర్భూతకక్ష ఇత్యర్థః । వృద్ధశాతాతపః —— ॥ శ్లో ॥ ఆసనే పాదమారోప్య యోభుఙ్క్తే తుద్విజోత్తమః । హన్తి దైవంచ పిత్ర్యం చ తదన్నం తు ప్రజాంపశూన్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః —— ॥ శ్లో ॥ న స్పృశేద్వామహస్తేన భుఞ్జానోఽన్నం కదాచన । నపాదౌ నశిరోవస్తిం న పదాభాజనంస్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి —— ॥ శ్లో ॥ మాంసాపూపఫలేక్ష్వాదిదన్తచ్ఛేదైర్నభక్షయేత్ । గ్రాసశేషం నపాత్రేఽస్యేత్పీతశేషం తు నోపిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రాసశేషమ్ - ఆస్యార్పితగ్రాసశేషమ్, భోజనపాత్రేననిక్షిపేదిత్యర్థః । సుమన్తుః —— ॥ శ్లో ॥ అక్రోధనోగ్రాసాన్సమ్యగద్యాద్యద్యత్స్వస్యరోచతే । ఆతృప్తేర్భోజనం తేషాం కామతోఽనవశేషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —— ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేభుఞ్జన్ద్విజో యస్తు బహుభాషీమితాశనః । సపాపీనరకంయాతి శ్రాద్ధహన్తా భవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః —— ॥ శ్లో ॥ నకిఞ్చిద్వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధే నియుక్తస్తుద్విజోత్తమః । నమాంసం ప్రతిషేధేత నచాన్యస్యాన్నమీక్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః —— ॥ శ్లో ॥ దన్తచ్ఛేదం హస్తపానం వర్జయేచ్చాతిభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తపానమ్ - హస్తేనపేయాదిపానమ్, వర్జయేత్, అపితులఘుపాత్రేణైవకుర్యాత్ । అతిభోజనమ్ - తృప్త్యాసత్యామపి భోజనమిత్యర్థః । ఉశనా —— ॥ శ్లో ॥ భోజనంతు ననిశ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః కథంచన । అన్యత్ర దధ్నః క్షీరాద్వా క్షౌద్రాత్సక్తుభ్యఏవ చ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుజమదగ్నినోక్తమ్ —— ॥ వా ॥ ననిర్ధైయుర్నావశేషయేయుః ॥ * ॥ ఇతి, తదధికావశేషవిషయమ్ । యతోనన్తరమాహసప వ —— ॥ వా ॥ అల్పంపునరుత్స్రష్టవ్యం తస్యాసంస్కృతప్రమీతానాం భాగధేయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసంస్కృతప్రమీతానామ్ - అనుపనీతమృతానామిత్యర్థః । ఉచ్ఛిష్టస్యాసంస్కృతప్రమీతాది భాగధేయత్వంచ మనురాహ —— ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాంకు

లయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయంస్యాద్దర్భేషువికిరేచ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యాగినామ్ - సన్యాసినామ్ , కిఞ్చిదుచ్ఛిష్టందాసవర్గతృప్తయే భూమిగతంకుర్యాత్ । యతఆహసఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతం జిహ్మస్యచ శఠస్యచ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయంప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శేషయేద్భోజనేభుక్త్వాసర్వాన్ కిఞ్చిత్తత స్తతః । యత్తుశిష్టంభాజనేషుతదశ్నన్త్యతిహర్షితాః ॥ దాసామృతస్య యేఽన్నాది తస్మా త్తత్పరిశేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రమాదాద్భోక్తౄణాం పరస్పరస్పర్శే ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేఽపి భోజనోపరమోనకార్యఇత్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతుభుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణంస్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టలేపనస్పర్శే ప్రక్షాల్యాన్యేనవారిణా । భోజనాన్తేద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేఽపి సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా పాణినాపాత్రం భూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యత్పాత్రం నిధాయాత్ర సర్వాన్నం పరివేషయేత్ । పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్చ నదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే స్పృష్టపాత్రంవిసృజ్యచ । సర్వాన్నంపూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తు ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టస్పర్శే పాత్రద్వయం పరిత్యజ్య పాత్రాన్తరయోర్ద్వావపి భోజయేదిత్యర్థః । అత్రభోక్తురుచ్ఛిష్టస్పర్శాభావే ఉచ్ఛిష్టపాత్రంపరిత్యజ్య పాత్రాన్తరేభోజయేత్ , తత్స్పర్శేతు " భోజనాన్తే ద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ । " ఇత్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపికుర్యాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతు భుఞ్జానోవిణ్మూత్రోత్సర్జనంప్రతి । వ్రజేద్యదిహమూఢాత్మా శ్రాద్ధఘాతీభవేద్ధ్రువమ్॥ ఉపోష్యతద్దినేకర్తా పరేద్యుశ్శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తస్య వమనేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవాద్వితీయోవా తృతీయోవాన్తికృద్భవేత్ । ప్రాణాది పఞ్చభిర్మన్త్రైరాపద్ద్వాత్రింశసఙ్ఖ్యకమ్ । హోమశేషంసమాప్యాథశ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥

ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకపవయదావిప్రా భోజనేఛర్దితోయది । తదైవాగ్నిం సమాధాయ హోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్ స్థాననామగోత్రేణచాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగంప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌ జుహుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైర్యావద్ద్వాత్రింశ సఙ్ఖ్యకమ్ । హోమశేషంసమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషంసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఛర్దితబ్రాహ్మణభోజనపాత్రంత్యక్త్వా లౌకికాగ్నింసమాధాయతత్రాగ్నౌ తత్ స్థాన నామగోత్రోచ్చారణ పూర్వకమాసనాదిభిరభ్యర్చ్యహుతశేషంచరుం ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైః షడావృత్తైః పునరుదానసమానాభ్యాంచ హుత్వా శ్రాద్ధశేషం సమాపయేదితి వ్యాఖ్యాతారః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతుభుఞ్జానోబ్రాహ్మణోవమతేయది । లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యత్వర్చయేచ్చహుతాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీయస్య వమనేత్రయాణాంవా వమనేపునశ్శ్రాద్ధముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాం తత్రసర్వేషాం పితుర్వా వమనంయది । తద్దినేచోపవాసశ్చ పితుశ్శ్రాద్ధంపరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ పిణ్డదానాత్ప్రాగ్వమనే వేదితవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు పితాయదివమేత్తదా । పునఃపాకంప్రకుర్వీత శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు భుఞ్జానోబ్రాహ్మణోవమేత్ । పునఃపాకాత్తుకర్తవ్యం పిణ్డదానంయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యత్ర ద్వితీయః పిణ్డదాన శబ్దశ్శ్రాద్ధపరః । తస్మిన్నహని పునఃపాకేన శ్రాద్ధవిధాయకమిదం వచనద్వయం దర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్, క్షయాహశ్రాద్ధస్య పరదినేవిహితత్వాత్ । దర్శాదౌ పునఃపాకేన శ్రాద్ధకరణాసమ్భవే ఆమేనవాకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధేఽపి త్రయాణాంవమనే పితురేకస్యవావమనే పునఃకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిక్రియాయాఃప్రాధాన్యంశ్రాద్ధే సఙ్కల్పసంజ్ఞికే । అత్రైవం పితృవిప్రాణాముపఘాతే పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువచనమ్ “ ॥శ్లో॥ ప్రాధాన్యంపిణ్డదానస్య

భోజనస్య తదఙ్గతా । అతో భుక్తిక్రియాహానౌ శ్రాద్ధావృత్తిం న మన్వతే ॥ " ఇతి తత్ , సఙ్కల్ప శ్రాద్ధవ్యతిరిక్త పార్వణశ్రాద్ధే పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తబ్రాహ్మణభుక్తిక్రియాహానివిషయమ్ । ఋగ్విధానే తు — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాయ సోమసూక్తేన శ్రాద్ధవిఘ్నో యదా భవేత్ । అగ్న్యాదిభిరోభ్యజనేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణమేవ హి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఇన్ద్రాయ సోమసూక్తజపేన హోమేన భోజనేన చేతి విధానత్రయముక్తమ్ , తత్ర వ్యవస్థా వ్యాఖ్యాతృభిర్దర్శితా — ॥ వా ॥ పిణ్డదానాత్పరం వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే సూక్తజపేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణతామేతి , పిణ్డదానాత్ప్రాక్తు పితృవ్యతిరిక్తస్యైకస్య వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే హోమేన , అనేకస్య వమనేన తద్విఘ్నే హోమసూక్తజపాభ్యామ్ , పితృస్థానోపవేశితస్య వమనేన తద్విఘ్నే తు పరదినే పునశ్శ్రాద్ధభోజనేన ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ శౌనక ఏవ — ॥ శ్లో ॥ భోజనోపరమాత్పూర్వం ప్రక్రమాత్పరతో యది । శ్రాద్ధవిఘ్నే పునః కార్యం జపహోమా న తృప్తిదా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నినాశో యదా శ్రాద్ధే జ్యోతిర్యత్ర వినశ్యతి । తద్దినే చోపవాసం చ పునశ్శ్రాద్ధం పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ .

అన్నవికిరణాదివిధిః

అథాన్నవికిరణాదివిధిః । తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తిం బుద్ధ్వాన్నమాదాయ సతిలం పూర్వవజ్జపేత్ । తృప్తిం పృచ్ఛేత్తతః పృష్టా బ్రూయుస్తృప్తాః స్మ ఇత్యపి ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వవజ్జపేదిత్యస్యార్థః కాత్యాయనేన ప్రపఞ్చితః — ॥ వా ॥ గాయత్రీం మధుమతీం మధు మధ్విత్తి జప్త్వా తృప్తాః స్థేతి పృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తాః స్థేతి చ పృష్టాస్తే బ్రూయుస్తృప్తాః స్మ ఇత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరకర్తవ్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్య వారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతో వికిరన్భువి ॥ * ॥ ఇతి । సన్నీయ - వ్యఞ్జనైస్సహ సంయోజ్య , సార్వవర్ణికమ్ - సర్వవర్ణహితార్థముత్సృజేదిత్యర్థః । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సు తతస్తేషు భాజనోపాన్తికే నృప । ప్రాక్షిప్య భూమిమధోఽద్భిస్తు భూమౌ పితృపరాయణః ॥ తతో వికిర

ణంకురాద్వృద్ధిర్వృద్ధిదృష్టేనకర్మణా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖానాంవిప్రాణాం పురతస్సోదకంతతః । అన్నంతువికిరేచ్ఛక్త్యాపు
నర్దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తృప్తేష్వే
తేషువికిరేదన్నం విప్రేషుభూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యోవారి
సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆచమనార్థాయ - నిత్యభోజనీయమేవోక్తం
"అమృతాపిధానమసి" ఇతిమన్త్రపూర్వకం యద్గణ్డూషంతదర్థమ్, వై
శ్వదేవికవిప్రపూర్వకం ప్రతివిప్రం సకృత్సకృజ్జలందద్యాదిత్యర్థః । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయతృప్తాఃస్థ శేషంచైవానుమాన్యచ ।
తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఖ్యా
తమేతద్విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ సర్వమన్నమాదాయతృప్తాఃస్థేతి
తాన్పృష్ట్వాతృప్తాఃస్మ ఇతి తైఃప్రత్యుక్తేశేషమప్యస్తి కింక్రియతామితి పృ
ష్ట్వా ఇష్టైస్సహభుజ్యతామిత్యభ్యుపగమయ్య తదన్నం పితృస్థానీయస్య
బ్రాహ్మణస్యపురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం
భూమౌతిలోదకప్రక్షేప పూర్వకం "యేఽగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనయర్చా
నిక్షిప్య పునస్తిలోదకంప్రక్షిపేత్, తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గ
ణ్డూషార్థంసకృత్సకృదపోదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తూత్తరాపోశ
నానన్తరం వికిరదానమాహ — ॥ వా ॥ స్వధాయుక్తాని బ్రాహ్మణాన్
భిశ్శ్రావయన్ రక్షోఘ్నానిచ నైఋతానిచ తృప్తానవఆచమయ్యాశనేష్వ
న్నశేషాన్ ప్రకిరతి "యేఅగ్నిదగ్ధాయేఅనగ్నిదగ్ధాః" ఇతి ॥ * ॥ ప్ర
చేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యేఅగ్నీతిసహావిఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్యతిలాన్క్షిపేత్ ।
తతోదర్భాన్సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్వాతిలోదకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టం తిలమి
శ్రేణ పిణ్డందద్యాత్సమాహితః । యేఅగ్నిదగ్ధాయెనేతి దద్యాదుచ్ఛిష్ట స
న్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — మను యాజ్ఞవల్క్యబోధాయ
న చన్ద్రికామాధవీయ విజ్ఞానేశ్వరాదిషు "యేఅగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనేనై
వ వికిరదానవిధానాదన్యస్యానుక్తేస్తావన్మాత్రేణైవ వికిరదానం కార్యమితి ।
అన్యేతుప్రతిబ్రాహ్మణముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ మన్త్రాన్తరేణ వికిరదానం కృ

త్వా " యేఽగ్నిదగ్ధాః " ఇత్యనేనోచ్ఛిష్ట పిణ్డదానంచ కార్యమిత్యా
హుః । తదాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయిత్వాచపృష్ట్వాచ దే
వానాం వికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " మధుమతీః " " అక్షన్నమీమదన్త "
ఇతిచశ్రావయిత్వా సమ్పన్నం పృష్ట్వాఽనన్తరం వైశ్వదేవికం వికిరం చ
రేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రేణవికిరంకుర్యాన్ముఖ్యబ్రా
హ్మణసన్నిధౌ । అసోమపాశ్చయే దేవాయజ్ఞభాగవివర్జితాః ॥ తేషామన్నం
ప్రదాస్యామి వికిరం వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణ
యోర్ముఖ్యః ప్రథమం వృతః ఇత్యర్థః । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛి
ష్టైరేవ వికిరం సదైవంప్రతిపాదయేత్ । అన్యథాకురుతేయస్తు నిరాశా
స్తస్యదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ పాత్రే యవకు
శాస్తీర్ణే దేవానాంవికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అన
న్తరంసుతృప్తేషు తేషువిప్రేషుభక్తితః । అన్నశేషంప్రపికిరేద్దర్భేషు విధి
వన్నృప ॥ అసోమపేతిమన్త్రేణ వికిరన్వైశ్వదేవికమ్ । అసంస్కృతేతి మ
న్త్రేణ పైతృకం వికిరం క్షిపేత్ ॥ అసంశయోభవేద్విష్ణుమనునా వైష్ణ
వం క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతా
యే త్యాగిన్యోయాఃకులస్త్రియః । దాస్యామి తేభ్యోవికిరమన్నం తాభ్య
శ్చపైతృకమ్ ॥ ఏతేనవికిరేత్పిత్ర్యే ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇ
తి । తథావికిరభాగినోదర్శయతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతా
నాంత్యాగినాంకులయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టంభాగధేయంస్యాద్దర్భేషువికిరే
చ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయస్తు — ॥ శ్లో ॥ యేచాపమృత్యునా
కేచిన్మృత్యుంప్రాప్తాస్స్వవంశజాః । వికిరేణప్రదత్తేనతృప్తింయాన్తిచతేఽ
ఖిలాః ॥ యేచాదన్తాఃకులేబాలాః క్రియాయోగ్యాహ్యసంస్కృతాః । స
పిణ్డాస్తేతువికిరసమ్మార్జన జలాశినః ॥ * ॥ ఇతి । వికిరదానానన్తరముపవీతీ
భూత్వా ఆచామేత్ । అతఏవమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువికిరందత్వా
యోనాచామేన్మతిభ్రమాత్ । పితరస్తస్య షాణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజ
నః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరముత్తరాపోశనార్థముదకందద్యాత్ । తథాచ మ
దాలసావాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదన్వాచమనార్థాయ దద్యాచ్చాపస్సకృత్స

కృత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తం ప్రక్షాల్య గణ్డూషం యః
పిబేదవిచక్షణః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥
ఇతి । గణ్డూషం యః పిబేత్ - భోజనాన్తే "అమృతాపిధానమసి" ఇతిమ
న్త్రేణాపో యః పిబేదిత్యర్థః । గణ్డూషకరణాత్పూర్వం హస్తలేపనిమార్జనం
తత్ క్షాలనమాసనాదుత్థానం చ న కార్యమిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥
ప్రాగ్గణ్డూషజలాద్భుక్త్వా న హస్తం నిర్మృజేద్బుధః । ప్రక్షాలయేచ్చ నో
త్తిష్ఠేత్పీఠాద్విప్రస్సదైవహి ॥ యో భుక్త్వోత్థాయాచామేత్పీఠాద్విప్ర
స్తదాఽశుచిః । స్నాత్వా శుచిర్భవేచ్ఛ్రాద్ధే శ్రాద్ధహా చ నరాధమః ॥*॥
ఇతి । అస్యార్థః ప్రయోగసారకృతాఽభిహితః — ॥ వా ॥ యో భుక్త్వా
పీఠాదుత్థాయోత్తరాపోశనార్థాఽపఆచామతి స తదాఽశుచిర్భవేత్, స్నా
త్వైవ శ్రాద్ధే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషకరణప్రకారశ్చ తేనై
వోక్తః — ॥ శ్లో ॥ అర్ధం పిబతి గణ్డూషమర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పి
తరస్సర్వే యే చాన్యే భూమిదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే —
॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాదుచ్ఛిష్టం సంస్పృశేద్యది । హస్తం ప్రక్షా
ల్య వా పేయాత్తదపేయసమం విదుః ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ
నృపోత్తమ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపిణ్డం వాయసేభ్యో దద్యాత్, " ॥ శ్లో ॥
బలిం బలిభుజో యత్ర ప్రదత్తం నైవ భుఞ్జతే । నైవ తృప్తాః ప్రయాస్యన్తి
పితరస్తస్య సానుగాః ॥ " ఇతి శఙ్ఖలిఖితస్మరణాత్ । హస్తప్రక్షాలనే విశే
షమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవనివిష్టానాం చరమం హస్తధా
వనమ్ । విసర్జనం చ నిర్దిష్టం తేషు రక్షాయతః స్థితా ॥ దైవపూర్వం తు యో
దద్యాద్ధస్తప్రక్షాలనోదకమ్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవరక్షావివర్జి
తాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ ఉదఙ్ముఖేష్వాచమనమాదౌ ద
ద్యాత్తతః ప్రాఙ్ముఖేషు తతస్సుప్రోక్షితమితి శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భ
పాణిస్సర్వం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః —
॥ వా ॥ పైతృకబ్రాహ్మణేషు ప్రథమం హస్తప్రక్షాలనపూర్వకమాచ
మనార్థముపోదత్వా పశ్చాద్వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణేషుదత్వా సుప్రోక్షిత
మితి మన్త్రేణ శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వముపరితనం కర్మ
జాతం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

హస్తప్రక్షాలనానన్తరవిధిః

అనన్తరకర్తవ్యమాహాగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అథాచాన్తేషు చాచమ్య వారిదద్యాత్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణాం నామగోత్రేణ జలందేయమనన్తరమ్ । బ్రాహ్మణానాం ద్విజైర్వాచ్యమిదమక్షయ్యమస్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ రోచయతఇతి వైశ్వదేవాన్వాచయిత్వా పితౄన్స్వదితమితి వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచనకందద్యాదక్షయ్యోదకమేవచ । సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ ॥ గోభూహిరణ్యవాసాంసి నవాని శయనానిచ । దద్యాద్యదిష్టం విప్రాణామాత్మనఃపితురేవహి ॥ విత్తశాఠ్యేనరహితః పితృభ్యఃప్రీతిమాచరన్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ । హిరణ్యధాన్యవాసాంసి హర్మ్యాణిశయనానిచ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాతు దద్యాచ్ఛక్త్యాచ దక్షిణామ్ । యద్యదిష్టతమంలోకే యచ్చాస్యదయితంగృహే ॥ తత్తద్గుణవతేదేయం తదేవాక్షయ్యమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ వా ॥ హిరణ్యంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యోరజతం పితృభ్య అన్యచ్చ గోకృష్ణాజినాదికం యావచ్ఛక్నుయాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాంశ్రాద్ధకర్మణి । భక్ష్యంభోజ్యం సమందేయం దక్షిణాత్వనుసారతః ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రితబ్రాహ్మణవిద్యాగుణతారతమ్యేనేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ దాసీందాసంచవివిధం తద్వైవోష్ట్రమజావికమ్ । హస్త్యశ్వరథయానంచ శ్రాద్ధకర్మణినిత్యశః ॥ తిలాంశ్చవివిధాన్దత్వా లభతేఫలమక్షయమ్ । పితృకర్మణిదత్వాతు శాలీన్భోజనపుణ్యభాక్ ॥ ధనపుష్పఫలోపేతం దత్వా శోభనమశ్నుతే । కూపారామతటాకాని క్షేత్రఘోషగృహాణిచ ॥ దత్వానుమోదతేస్వర్గే నిత్యమాచన్ద్రతారకమ్ । స్వాస్తీర్ణంశయనందత్వా శ్రాద్ధకార్యేవిభూషితమ్ । పితరస్తస్యతుష్యన్తి స్వర్గేచానన్త్యమశ్నుతే ॥ పట్టకౌశేయపత్రోర్ణం తథాప్రచ్ఛాదకమ్బలమ్ । అజినంరౌరవంపట్టం ప్రవేణం మృగరోమజమ్ ॥ దత్వాచైతానివిప్రేభ్యో భోజయిత్వా యథావి

ధి । ప్రాప్నోతి శ్రద్ధధానస్తు వాజపేయస్య యత్ఫలమ్ ॥ కౌశేయ క్షౌమ మార్గాణి దుకూలమహతం తథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో దద్యాత్కామా నాప్నోత్యనుత్తమాన్ ॥ భక్ష్యాణి చ కరమ్భంచ మృష్టాన్నం ఘృతశర్కరాః । కృసరం మధుపర్కంచ పయః పాయసమేవచ ॥ స్నిగ్ధముష్ణంచ యో దద్యాత్సోఽగ్నిష్టోమఫలంలభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ లోకే శ్రేష్ఠతమం పూర్వమాత్మనశ్చాపి యత్ప్రియమ్ । సర్వం పితౄణాం దాతవ్యం తేషామేవాక్షయార్థినా ॥ జామ్బూనదమయం దివ్యం విమానం సూర్యసన్నిభమ్ । దివ్యాప్సరోభిస్సమ్పూజ్యమన్నదో లభతేఽక్షయమ్ ॥ ఆచ్ఛాదనంతు యో దద్యాన్మృములం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రకృష్టమైశ్వర్యం రూపంచ లభతే శుభమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతం యో దద్యాత్త్వాపమకే శ్రాద్ధకర్మణి । పవిత్రం శోభనం యానం పాదయోస్సుఖమేవచ ॥ వ్యజనం తాలవృన్తంచ దత్త్వా విప్రాయ సంస్కృతమ్ । ప్రాప్నుయాత్తల్పసంయుక్తం శయనీయం సుఖావహమ్ ॥ శ్రాద్ధేషూపానహౌ దత్త్వా బ్రాహ్మణేషూపదా భువి । దివ్యం స లభతే చక్షుర్వాజియుక్తం రథం తథా ॥ శ్రేష్ఠంఛత్రంచ విమలం పుష్పమాలావిభూషితమ్ । శ్రాద్ధే దత్త్వా పితృభ్యస్తు నాకపృష్ఠే మహీయతే ॥ ముక్తావైడూర్యవజ్రాణి రత్నాని వివిధాని చ । లవణాజ్యసువర్ణాని శ్రాద్ధపాత్రాణి యోఽదదాత్ ॥ రసాస్తమనుతిష్ఠన్తి హ్యాయుస్సౌభాగ్యమేవచ ॥ పాత్రం వై తైజసం దత్త్వా మనోజ్ఞం శ్రాద్ధకర్మణి । పాత్రం భవతి కామానాం విద్యానాంచ ధనస్య చ ॥ రజతం కాఞ్చనం చైవ దద్యాచ్ఛ్రాద్ధేతు కర్మణి । ప్రభుత్వం లభతే దత్త్వా ప్రాకామ్యం ధనమేవచ ॥ ధేనుం శ్రాద్ధేషు యో దద్యాద్గృష్టిం కుమ్భోపదోహనామ్ । గావస్తమనుతిష్ఠన్తి గవాం పుష్టిస్తథైవచ ॥ గన్ధవన్తి విచిత్రాణి స్థానాని సురభీణి చ । పూజయిత్వా తు పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృత్య దాపయేత్ ॥ గన్ధవాహా మహానద్యస్సుఖాని వివిధాని చ । దాతారముపతిష్ఠన్తి స్త్రియశ్చాపి పతివ్రతాః ॥ శయనాసనయానాని భూమిం వాహనమేవచ । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో దద్యాత్సోఽశ్వమేధఫలం లభేత్ ॥ సర్పిః పూర్ణాని పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృత్య దాపయేత్ । కుమ్భోపదోహినీనాంచ సహస్రం లభతే గవామ్ ॥ రమ్యా

నావసథాన్దత్త్వా రాజసూయఫలార్ధభాక్ । తథాఽఽభరణసమ్పూర్ణాం సో పధానాం స్వలఙ్కృతామ్ । శయ్యాం చ సుఖదాం దత్త్వా ద్విజోఽగ్నిష్టోమభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనిమన్త్రితవిప్రేభ్యోఽపి దక్షిణాదానమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయో బాన్ధవా నిస్వాస్తథైవాధ చ యే పరే । ప్రదద్యాద్దక్షిణాం తేషాం సర్వేషామనురూపతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆచాన్తేభ్యో ద్విజేభ్యస్తు ప్రయచ్ఛేదధ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాం పితృవిప్రేభ్యో దద్యాత్పూర్వం తతో § ద్వయోః । సర్వం కర్మాపసవ్యేన దక్షిణాదానవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిస్తు — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తు తత్రాపి నేత్యపి భగవాన్యమః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా దర్శితా మాధవీయే — బ్రాహ్మణోద్దేశేన దక్షిణాదానే పితృపూర్వః క్రమః ఉపవీతం చ, పిత్రుద్దేశేన దక్షిణాదానం ప్రాచీనావీతినా కార్యమితి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుగ్దక్షిణాం నేచ్ఛేత్కర్తాఽదాదుక్తదక్షిణామ్ । తావుభౌ పూర్ణకర్మాణౌ శ్రాద్ధభుఙ్న తు దోషభాక్ ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధముధ్యేయో నాలం మే దక్షిణేతి చ । తస్మింస్తన్న ప్రదాతవ్యం దత్తే తౌనరకాలయా ॥ అదత్త్వా దక్షిణాం శ్రాద్ధే శ్వో దాస్యామీతి యో వదేత్ । దినే దినే భవేద్వృద్ధిర్దక్షిణాపరిమాణతః ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకర్తారం సవృద్ధిం దక్షిణాం తతః । ఏకవారం త్రివారం వా శృణుయాద్దినపఞ్చకమ్ ॥ తతః పరం న శృణుయాత్కర్తారం హన్తి దక్షిణా । పునశ్శ్రాద్ధం చరేత్కర్తా షష్ఠేఽహ్న్యాయుష్యవృద్ధయే ॥ అధవాఽఽయుష్యహోమం వా చరేత్ప్రోక్తం మహర్షిభిః । యత్కిఞ్చిద్దక్షిణాకాలే స్వస్వశక్త్యనుసారతః ॥ తదక్షయం భవేత్తృప్తిం దదాతి స్వపితౄన్ ప్రతి । లక్షం లక్షపతిర్దద్యాద్దరిద్రస్తు వరాటికామ్ । విత్తశాఠ్యం న కుర్వీత శ్రాద్ధకాలే సమాహితః ॥ సత్యాం సంపది లోభాద్యశ్శ్రాద్ధం న కురుతే ద్విజః । స విజ్ఞేయో నరపశుర్గార్దభీం యోనిమావిశేత్ ॥ తస్య పఞ్చాన్న భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

స్వధావాచనాది

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్త్వా తు దక్షిణాం శక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ప్రకృతే

§ ద్వయోః - వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణయోః.

భ్యస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ బ్రూయురస్తుస్వధేత్యుక్తే భూమౌ సిఞ్చేత్తతో జలమ్ । విశ్వేదేవాశ్చప్రీయన్తాం విప్రైశ్చోక్త ఇదం జపేత్ ॥ దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ । శ్రద్ధాచనో మావ్యపగాద్బహు దేయంచనోస్త్వితి ॥ ఇత్యుక్త్వాచప్రియావాచః ప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతిప్రీతః పితృపూర్వం విసర్జయేత్ ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । బ్రహ్మచారీభవేత్తాంతు రజనీంబ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాందిశమాకాఙ్క్షన్ పితౄన్యాచేతమానవః । దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ ॥ శ్రద్ధాచనోమావ్యపగాద్బహుదేయంచనోస్త్వితి । అన్నంచనోబహుభవేదతిథీంశ్చలభేమహి ॥ యాచితారశ్చనస్సన్తు మాచయాచిష్మకఞ్చన । ఏవమస్త్వితితైర్వాచ్యం మూర్ధ్నాగ్రాహ్యంచ తేనతత్ ॥ పశ్చాద్విసర్జయేద్దేవాన్ పూర్వం పైతామహాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి .

షట్పిణ్డదానవిధిః

విప్రవిసర్జనానన్తరం పిణ్డదానమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషూత్తరైరపోదత్వోత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాన్ పిణ్డాన్ దత్వా పూర్వవదుత్తరైరపోదత్వోత్తరైరుపస్థాయోత్తరయోదపాత్రేణత్రిః ప్రసవ్యంపరిషిచ్య న్యుబ్జ్యపాత్రాణ్యుత్తరంయజురనవానం త్ర్యవరార్ధ్యమావర్తయిత్వా ప్రోక్ష్యపాత్రాణిద్వన్ద్వమభ్యుదాహృత్య సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషాశేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । " భుక్తవతో వ్రజతో బ్రాహ్మణాన్యజ్ఞోపవీత్యాగృహసీమాన్తాదనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకరోతి , అథప్రత్యేత్య ప్రాచీనావీతీపిణ్డదాన దేశే దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ ద్వేధాసంస్తృణాతి తత్ర పురస్తాత్పిత్రాద్యర్థం పశ్చాన్మాత్రాద్యర్థమ్ , తతస్తేషు మార్జయన్తాం మమపితర ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్మార్జయన్తాం మమమాతర ఇత్యాదిభిశ్చయథాహం దక్షిణాపవర్గమపోదత్వాఽనన్తరముత్తరైరేతత్తేతతాసావిత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దదాతి, అథపూర్వవన్మార్జయన్తామిత్యాదిభిరేవాపోదదాతి , అథోత్తరైర్యేచవోఽత్రేత్యాదిభిష్షడ్భిర్మన్త్రైర్యథా

•లిప్తం పితౄన్ మాతౄంశ్చ త్రిరుపతిష్ఠతే తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృత్తేన ఉభయాంస్తన్త్రేణ, తత ఉత్తరయా పుత్రాన్ పౌత్రానభితర్పయన్తీరి త్యుభయేషాం పిణ్డాన్యగపమదపాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషిఞ్చ తి, అనన్తరమ్, పాత్రాణి - హోమార్థాని పిణ్డార్థానిచ, న్యుబ్జ్య - అధోబిలానికృత్వా, ఉత్తరం యజుస్తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నా నఏవ త్రిరభ్యస్తమనవానమనుచ్ఛ్వసం స్త్ర్యవరార్ధ్యం త్రిరభ్యావృత్తి రవమామాత్రా యస్యావర్తనస్య తత్త్ర్యవరార్ధ్యం యథాభవతి తథా ఆవ ర్తయన్తి, తతశ్చావమయాపి మాత్రయా తృప్యతేతి నవకృత్వోఽభ్యసిత వ్యం భవతి, ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావర్త్య తతః పాత్రాణి న్యగ్భా తాని ప్రోక్ష్య ద్వన్ద్వమభ్యుదాహరతి, అథ శేషస్యాన్నస్య గ్రాసావ రార్ధ్యం సర్వేభ్యోఽన్నభేదేభ్యస్సముపదాయ ఉత్తరేణ యజుషా ప్రాణే ని విష్ట ఇత్యనేన ప్రాశ్నీయాత్, ఇదం ప్రాశనం భోజనేచ్ఛాయామసత్యా మపి కార్యం కర్మాఙ్గత్వాత్ ” ఇతి తాత్పర్యదర్శనేఽస్యార్థోఽభిహితః.

॥ కాత్యాయనాదీనాం త్రిపిణ్డదానాదివిధిః ॥

పిణ్డత్రయదానమవఘ్రాణం చాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రీంస్తుతస్మాద్ధవిశ్శేషాత్పిణ్డాన్ కృత్వా సమాహితః । ఔదకేనైవవిధినా నివపేద్దక్షిణాముఖః ॥ న్యుప్యపిణ్డాంస్తతస్తాంస్తు ప్రయతో విధిపూర్వకమ్ । తేషు దర్భేషు తం హస్తం నిమృజ్యాల్లేపభాగినామ్ ॥ ఉదశేషంతు నినయేచ్ఛనైః పిణ్డాన్తికం పునః । అవజిఘ్రేచ్చ తాన్ పిణ్డాన్ యథాన్యుప్తాన్ సమాహితః ॥*॥ ఇతి । ఆచమనాత్పూర్వం పిణ్డత్రయదానమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డాన్ దద్యాద్ధిపితృయజ్ఞవత్ ॥ మాతామహానామప్యేవం దద్యాదాచమనం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పాతిదేశేన చరుశ్రపణసద్భావే అగ్నౌకరణశిష్టచరుశేషేణసహ సర్వమన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డం దద్యాత్తదభావే బ్రాహ్మణార్థసాధితమన్నముపాదాయ తిలమిశ్రం దక్షిణాముఖ ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేన పిణ్డాన్దద్యాత్, మాతామహానామపి తచ్ఛ్రాద్ధే వైశ్వదేవావా

హానాది పిణ్డప్రదానపర్యన్తం కర్మైవమేవ కర్తవ్యమనన్తరం బ్రాహ్మణా
నాముపాయ్యచమనం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
భుక్తవత్స్వాచాన్తేషు పిణ్డాన్నిదధ్యాదనాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । మ
నుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపణం కేచిత్పురస్తాదేవకుర్వతే ॥ * ॥ ఇతి ।
చన్ద్రికామాధవీయయోరిదం వ్యాఖ్యానమ్ — ॥ వా ॥ భోజనాత్పుర
స్తాద్బ్రాహ్మణానామర్చనానన్తరమగ్నౌకరణానన్తరం వా పిణ్డనిర్వాప
ణం కేచిదిచ్ఛన్తి , కేచిదితి వచనాదపరే బ్రాహ్మణభోజనానన్తరమాచమ
నాదర్వాగ్వా బ్రాహ్మణవిసర్జనాత్పశ్చాద్వా పిణ్డనిర్వాపణం కుర్వత ఇ
త్యవగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా । తథాచ స్మృ
త్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మునిభిర్భిన్నకాలేషు పిణ్డదానం తు యత్ స్మృతమ్।
తత్స్వశాఖామతం యత్ర తత్రకుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షి
స్తు — ॥ శ్లో ॥ అప్రశస్తేషుయాగేషు పూర్వం పిణ్డావనేజనమ్ । భోజ
నస్యప్రశస్తేషు పశ్చాదేవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అప్రశస్తేషు - స
పిణ్డీకరణాత్ప్రాగ్విహితేషు శ్రాద్ధేషు , భోజనాత్పూర్వం పిణ్డనిర్వా
పణం సపిణ్డీకరణాదిషు ప్రశస్తశ్రాద్ధేషు పశ్చాదేవ పిణ్డనిర్వాపణమిత్య
ర్థః । ఏతచ్చ యేషాం స్వగృహ్యేషు పిణ్డదానకాలో నోక్తస్తద్విషయమిత్యా
హుః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూ
తలే । సతిలేనతతః పిణ్డాన్ సమ్యక్కృత్వా సమాహితః ॥ పితృతీర్థేన స
లిలం తత్ర సిఞ్చేద్యథాక్రమమ్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు పుష్పధూపాది
పూజితమ్ ॥ స్వపిత్రే ప్రథమం పిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । పితామహా
యచైవాన్యత్తత్పిత్రే చ తథాపరమ్ ॥ దర్భమూలే లేపభుజః ప్రీణయేల్లేపక
ర్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలాన్ సమాస్తీ
ర్యదర్భానుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । కృత్వాఽవనేజనం దద్యాత్త్రీంస్త్రీన్ పిణ్డాన్ య
థాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సతిలేన తతోఽన్నేన పి
ణ్డాంస్త్రీనేవపుత్రకః । పిత్ర్యానుద్దిశ్య దర్భేషు దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్ని
ధౌ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తతస్సర్వాశనం పాత్రే గృహీత్వా
విధివత్స్వయమ్ । తేషాముచ్ఛేషణస్థానే తేన పాత్రేణ నిక్షిపేత్ ॥ పాత్రా

ణాం ఖడ్గపాత్రేణ పిణ్డదానం విధీయతే । రాజతౌదుమ్బరాభ్యాం వా హస్తే నైవాథవా పునః ॥ మధుసర్పిస్తిలయుతాం స్త్రీన్పిణ్డాన్నిర్వపేద్బుధః । జానుకృత్వా తథా సవ్యం భూమౌ పితృపరాయణః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం పిణ్డసఙ్ఖ్యాఽవగన్తవ్యా । ఆపస్తమ్బసూత్రిణాం తు, మాసిశ్రాద్ధకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డషట్కం పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డత్రయమితి వివేకః । నను, ఉచ్ఛిష్టసన్నిధిరశుచిదేశో భవతీతి తత్ర కథం పిణ్డదానం విధీయత ఇత్యాశఙ్క్యాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణామాసనస్థానాదగ్రతస్త్రిష్వరత్నిషు । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధానం తన్నోచ్ఛిష్టాసనసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిష్వరత్నిష్వితి ఉచ్ఛిష్టసమ్పర్కరహితాసన్నదేశోపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ జాతూకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ వ్యామమాత్రం సముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భాస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణాం బాహుపాత్రే వా పిణ్డదానం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అరత్నిమాత్రముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ । యత్రోపస్పర్శనం వాపి ప్రాప్నోతి న హి పిణ్డదః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం చైవ నివేదయేత్ । యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గేహే భక్ష్యం భోజ్యమగర్హితమ్ ॥ అనివేద్య న భోక్తవ్యం పిణ్డమూలే కథంచన ॥ * ॥ ఇతి .

ద్వితీయావనేజన మధ్యమపిణ్డప్రాశనాదివిధిః

అనన్తరకృత్యమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సమభ్యర్చ్యైదపాత్రం తు తేషాముపరి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పిణ్డానాం నిర్వపణం కృత్వా అర్ఘ్యపుష్పధూపానులేపనాన్నాదిభక్ష్యం నివేదయేదుదపాత్రమాసిఞ్చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ ద్వితీయావనేజనం పిణ్డపాత్రప్రక్షాలనోదకేన కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పాత్రనిర్ణేజనేనైవ పునః ప్రత్యవనేజయేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రార్థీ మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యై దద్యాత్ । తథా చ వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యై ప్రజార్థం దద్యాత్తు మధ్యమం మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యమం పిణ్డమిత్యర్థః । మన్త్రస్తు మత్స్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఆధత్త పితరో గర్భమత్ర సన్తాన వర్ధన

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా ధర్మపత్నీ పితృపూజనతత్పరా । మధ్యమంతు తతః పిణ్డముద్యాత్సమ్యక్సుతార్థినీ ॥ ఆయుష్మన్తం సుతంవిన్దేద్యశో మేధా సమన్వితమ్ । ధనవన్తం ప్రజావన్తం ధార్మికం సాత్త్వికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యత్తథా మధ్యమంపిణ్డం పత్నీ ప్రాశ్నాతివాగ్యతా । పుత్రకామా సపుత్రాంతాం కుర్వన్తి ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ పత్నీమధ్యమంపిణ్డమశ్నీయాదార్తవస్నాతా ॥ * ॥ ఇతి । అగృహీతగర్భా ఆర్తవస్నాతేత్యుచ్యతే । తతశ్చగృహీతగర్భా పత్నీనాశ్నీయాత్ । అతఏవైవం విధేవిషయే మధ్యమపిణ్డస్య ప్రతిపత్త్యన్తరమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశగతా పత్నీ గర్భిణీరోగిణీతథా । తదాతంజీర్ణవృషభశ్ఛాగో వాభోక్తుమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । జీర్ణః - గతరేతాః । అతఏవ వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ గతవీర్యశ్ఛాగో హ్యశ్వో ఽనడ్వాంశ్చైవతథావిధః । తయోః పిణ్డః ప్రదాతవ్యో యథావీర్యం నరోహతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్త్యన్తరమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ యదిపత్నీవిదేశస్థా హ్యుచ్ఛిష్టా యదివామృతా । మరాత్మా ఽననుకూలాచ తస్యపిణ్డస్య కాగతిః ॥ ఆకాశంగమయేత్పిణ్డం జలస్థో దక్షిణాముఖః । పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవలేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తతఃకర్మణినిర్వృత్తే పిణ్డాంశ్చతదనన్తరమ్ । బ్రాహ్మణోఽగ్నిరజోగౌర్వా భక్షయేదప్సువాక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్పుత్రార్థిత్వాభావవిషయమ్, తత్సద్భావే మధ్యమపిణ్డవ్యతిరిక్తపిణ్డాన్తరవిషయంవా । తీర్థశ్రాద్ధే పిణ్డానామప్స్వేవ ప్రక్షేపః, తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తీర్థశ్రాద్ధే సదాపిణ్డాన్ క్షిపేత్తీర్థే సమాహితః । దక్షిణాభిముఖోభూత్వా పిత్ర్యాదిక్సాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి .

ఉచ్ఛిష్టసంమార్జనాది

అనన్తరముచ్ఛిష్టదేశం సంమార్జయేత్ । అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోఽజవిప్రేభ్యోదద్యాదగ్నౌజలేఽపివా । ప్రక్షిపేత్సత్సువిప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సత్సువిప్రేషు - విప్రవిసర్జనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ , కింతు తేషు

విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచ కృతాయాం శోధయేదితి । యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టం నప్రమృజ్యాత్తు యావన్నాస్తమితో రవిః ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవసిష్ఠేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనోద్వాసనీయాని హ్యుచ్ఛిష్టాన్యాదినక్షయాత్ । చ్యోతంతే వై స్వధాకారాస్తత్పిబన్త్యకృతోదకాః ॥ * ॥ ఇతి, తద్గృహాన్తరమ్భవవిషయమ్ । అతఏవ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సు తతో భుఞ్జీత కవ్యశేషం స్వగోత్రజైః । ఆసాయం శ్రాద్ధశాలాయాం ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బన్ధుభిస్సహపితృసేవిత శేషభోజనార్థం గృహాన్తరసద్భావే ఆసాయముచ్ఛిష్టదేశశోధనం న కార్యమ్, గృహాన్తరాభావే బ్రాహ్మణేషు విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచ కృతాయాం కర్తవ్యమిత్యుక్తంభవతి.

॥ పాత్రచాలనాది ॥

పాత్రచాలనమాత్రం సత్సు విప్రేషు స్వస్తివాచనాత్పూర్వమవశ్యంకర్తవ్యమ్, అన్యథాదోషస్మరణాత్ । తథాచనారాయణః — ॥ శ్లో ॥ అచాలయిత్వా తత్పాత్రం స్వస్తికుర్వన్తియే ద్విజాః । నిరాశాః పితరస్తేషాం శప్త్వాయాన్తియథాగతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ భాజనేషుచతిష్ఠత్సు స్వస్తికుర్వన్తియే ద్విజాః । తద్దత్తమసురైర్భుక్తం నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రచాలనే విశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణి చాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయంశిష్యోఽథవాసుతః । నస్త్రీభిర్నచబాలేన నాసజాత్యాకథంచన ॥ * ॥ ఇతి । భుక్తిపాత్రాణి నిఖనేత్, “ ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తుప్రయత్నతః । అలబ్ధప్రేతకార్యేషు తస్యత్యాగోవిధీయతే ” ఇతిస్మరణాత్ । ప్రయత్నత ఇతి - యథాశ్వాదిస్పర్శాభావస్తథానిఖనేదిత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధ ఉచ్ఛిష్టపాత్రాణి గర్తేనిక్షిప్యగోపయేత్ । మృద్భిరాచ్ఛాదయేచ్ఛ్వాదిర్యథానస్పృశతేతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । నశూద్రాయ శ్రాద్ధశేషం దద్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్వాయ ఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్యషణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రస్థముచ్ఛిష్టం బాలేభ్యోయః ప్రయ

చ్ఛతి । భృత్యేభ్యోవృషలేభ్యోవా సశ్రాద్ధం హన్త్యసంశయమ్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రంభోజయేత్తస్మిన్గృహే యు
క్తేనతద్దినే । శ్రాద్ధశేషం నశూద్రేభ్యో దదాదిలిఖిలేష్వపి ॥ * ॥.

॥ శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధాదివిధిః ॥

శ్రాద్ధదినేనిత్యశ్రాద్ధమధికృత్యమార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
పృథక్పాకేననేత్యన్యే ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పాకేన నిత్యశ్రాద్ధం కార్యమ్ ,
నేత్యన్యే - నపృథక్పాకేన కార్యం కింతు శ్రాద్ధశేషేణైవ కార్యమిత్య
న్యే మన్యన్తఇత్యర్థః । ఏతచ్చనిత్యశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్తరేకృతేసత్యనియ
తమ్ । యదాహసఏవ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యక్రియాం పితౄణాంచ కేచిదిచ్ఛ
న్తిమానవాః । నపితౄణాంతథైవాన్యే శేషంపూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥
ఇతి । పితౄణామ్ , నిత్యక్రియామ్ - నిత్యశ్రాద్ధమ్ , కేచిదిచ్ఛన్తి , అ
న్యేనేచ్ఛన్తి , శేషమ్ - వైశ్వదేవాదికమ్ , పూర్వవదాచరేత్ - నియ
మేనైవకుర్యాదిత్యర్థః । అత్రపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంనిర్వర్త్య వి
ధివద్వైశ్వదేవాదికంతతః । కుర్యాద్భిక్షాంతతోదద్యాద్ధన్తకారాదికంత
థా ॥ * ॥ ఇతి । తతః - పితృపాకసముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ శ్లో ॥ దానాధ్యయనదేవార్చా జపహోమాదికాఃక్రియాః ।
నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధదివసే ప్రాగ్విప్రాణాం విసర్జనాత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహి న
భోజయేద్వాస్తానబాలానపియత్నతః । ప్రాక్పిణ్డదానాద్గన్ధాద్యైర్నాలం
కుర్యాత్స్వవిగ్రహమ్ ॥ * ॥ యత్తుపైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృపా
కాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతియః । ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధంపితౄ
ణాంనోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి , తచ్ఛ్రాద్ధస్యాదౌ పృథక్పాకాదేవ వైశ్వదె
వకరణం నపితృపాకాదిత్యేవంపరమ్ । అతఏవశ్రాద్ధభోజనాత్పూర్వంపి
తృపాకాద్వైశ్వదెవకరణె దోషోఽభిహితః పురాణే — ॥శ్లో॥ ప్రాతివా
సరికో హోమశ్శ్రాద్ధాదౌ క్రియతేయది । దెవాహవ్యం నగృహ్ణన్తి క
వ్యంచపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆనుశాసనికే — ॥ శ్లో ॥ యదాశ్రాద్ధం
పితృభ్యశ్చ దాతుమిచ్ఛతి మానవః । తదాపశ్చాత్ప్రకుర్వీతనివృత్తే
శ్రాద్ధకర్మణి ॥ తతోఽన్నేనావశిష్టేనపూజయేదతిథీనపి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రా

హ్మణభోజనాత్పూర్వం వైశ్వదేవకరణంచ స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ —
॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవాహుతీరగ్నావర్వాగ్బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయా
ద్భూతయజ్ఞాదిశ్రాద్ధంకృత్వాతతఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాహితాగ్నివి
షయమ్, ఏవంచశ్రాద్ధాదౌ, అగ్నౌకరణానన్తరంవా, పృథక్పాకాదేవవై
శ్వదేవహోమః, నివృత్తేతుశ్రాద్ధే పితృపాకాదితిచన్ద్రికాదౌనిర్ణీత
మ్ । యత్తులోకాక్షిణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వై
శ్వదేవార్థమేవచ । వైశ్వదేవం నపిత్రర్థం నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అస్యార్థః — పైతృకబ్రాహ్మణభోజనార్థం వైశ్వదేవికబ్రాహ్మ
ణభోజనార్థంచ పృథక్పృథక్పాకంకుర్యాత్, దార్శమ్ - అమావాస్యాశ్రా
ద్ధార్థం నిరుప్తమన్నమ్, కృతేఽపి శ్రాద్ధేనవైశ్వదేవహోమార్థం భవతీ
తి । అత్ర “ నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ” ఇత్యేతదాహితాగ్నిదర్శశ్రాద్ధవి
షయమ్ , తస్యదర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ వైశ్వదేవవిధానేన శ్రాద్ధాత్త్రా
ర్థశిష్టేన వైశ్వదేవాయోగాత్ । అగ్నిమతాం దర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవవై
శ్వదేవవిధిశ్చ తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తం కర్మనిర్వర్త్య వై
శ్వదేవంచ సాగ్నికః । పిణ్డయజ్ఞంతతఃకుర్యాత్తతోఽన్వాహార్యకంబు
ధః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షాన్తంకర్మ - అగ్న్యన్వాధానమ్ , అన్వాహార్యకమ్ -
అమావాస్యాశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవంచసాగ్నికామావాస్యాశ్రాద్ధే వైశ్వదే
వార్థం పృథగేవపాకఇతిచన్ద్రికాయామ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఆదౌతు సమకాలేవా
నైవేద్యం యోనివేదయేత్ । తత్కర్తాశ్రాద్ధహన్తాస్యాత్తచ్ఛ్రాద్ధమసు
రాలయమ్ ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । అత్ర యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తద్వై
శ్వదేవప్రకరణేఽభిహితమ్.

॥ పితృశేషభోజనమ్ ॥

వైశ్వదేవార్థం పృథక్పాకే కృతేఽపి పితృపాకశేషాదేవ భోజన
మ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । ” ఇతియా
జ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అభోజనేదోషమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం
కృత్వాతుయోవిప్రో నభుఙ్క్తేఽథకదాచన । దేవాహవ్యంనగృహ్ణన్తి క
వ్యానిపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపితృసేవితభోజనం సర్వవిధాప్యిష్ట

సేవితాముపాదాయకర్తవ్యమ్, తథాచమనుస్స్మృతిః — ॥ శ్లో ॥ తతశ్చవై శ్వదేవాన్తే సభృత్యసుతబాన్ధవః। భుఞ్జీతాతిథిసంయుక్తస్సర్వంపితృనిషే వితమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అతిథ్యాదీనామపి శేషభోజనే దోషఇతిచన్ద్రికాదౌ వ చనపురస్సరం ప్రతిపాదితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషంతుయోభుఙ్క్తేఽసౌఽ న్యోజ్ఞాతికులోద్భవాత్। ప్రదాయకర్త్రేఽసర్వంపుణ్యం పాపమాదా యగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి। యథాశిష్టాచారస్తథాకర్తవ్యమ్। యదాపితృశు న్నవిద్యతే తదా శేషభోజనస్యావశ్యకత్వాత్సర్వమేవ పితృసేవితం లేశ తోభోక్తవ్యమ్। అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ సర్వతస్సమవదాయో త్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। అ సతితు పితృశేషే పాకాన్తరంకృత్వా భోక్తవ్యమేవ, " ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీతై వకృతేశ్రాద్ధే పుత్రీనోపవసేద్గృహీ।" ఇతిస్మరణాత్। అతఏవైకాదశ్యా దౌ భోజనప్రత్యామ్నాయఃస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్రా ద్ధం నైమిత్తికంభవేత్। ఉపవాసంతదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏతదాఘ్రాణంచజ్ఞాతివిషయమ్। తథాచబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ కర్తృభ్యోఽన్యైర్నభోక్తవ్యంశ్రాద్ధే ప్రాప్తే హరేర్దినే। పితృశేషంతమా ఘ్రాయహ్యుపవాసఫలాప్తయే ॥ * ॥ ఇతి, " ॥ శ్లో ॥ కర్తానోపవసేచ్ఛ్రా ద్ధే పిత్ర్యేప్యేకాదశీదినే। తయోరప్యధికంబ్రూయుః పితృశేషం మహర్ష యః ॥ " ఇతిచ। ఏకాదశీవ్యతిరిక్తదినే జ్ఞాతిభిరప్యవశ్యం పితృశేషం భో క్తవ్యమిత్యాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషం నయోభుఙ్క్తేఽకోవాజ్ఞా తికులోద్భవః। పితృద్రోహీసవిజ్ఞేయః పుత్రపౌత్రైర్వినాకృతః ॥ అకి ఞ్చనోఽపి కర్తాస్యాత్స్వన్నమాదాయతద్గృహే। భోక్తవ్యమేవసత్పుం భిః పుత్రపౌత్రాభివృద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి। పితృసేవితభోజననియమోఽను జ్ఞాపక్షఏవ। అతఏవశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శేషమన్నమనుజ్ఞాతం భుఞ్జీత తదనన్తరమ్। ఇష్టైశ్శ్రాద్ధంతువిధివత్కృత్వాతుసుసమాహితః ॥ * ॥ ఇ తి। నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ అనుజ్ఞాతోగృహ్యేణ బాలవృద్ధాంశ్చ పరితో వ్యభుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి.

శ్రాద్ధదినే దాతృభోక్తృనియమః

దాతృభోక్త్రోర్నియమమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ తాంని
శాంబ్రహ్మచారీస్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధికైస్సహ । అన్యథావర్తమానౌ
తౌ స్యాతాం నిరయగామినౌ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పున
ర్భోజనమధ్వానం యానమాసనమైథునే । శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభుక్చైవస
ర్వమేతద్వివర్జయేత్ ॥ స్వాధ్యాయంకలహంచైవదివాస్వాపంచస్వేచ్ఛ
యా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్య
యనసజ్జమాః । సన్ధ్యాం ప్రతిగ్రహంహోమంశ్రాద్ధభుక్త్వష్టవర్జయే
త్ ॥ దన్తధావనతామ్బూలక్షౌరాభ్యఙ్గమభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నా
ని శ్రాద్ధకర్తావివర్జయేత్ ॥ * ॥ సన్ధ్యాహోమయోః ప్రతిషేధస్త్వకృ
తప్రాయశ్చిత్తస్య, కృతేప్రాయశ్చిత్తేకుర్యాత్ । అతఏవ భవిష్యత్పు
రాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశకృత్వఃపిబేచ్చాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్వి
జః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత జపేచ్చజుహుయాదపి ॥ * ॥ ఇతి । జుహు
యాదిత్యేతదన్యస్యహోతురలాభేద్రష్టవ్యమ్, తల్లాభేతు తేనైవహావ
యేత్ । యదాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేచప్రవాసేచహ్య
శక్తౌశ్రాద్ధభోజనే । ఏవమాదినిమిత్తేషు హావయేద్వితియోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । హావయేద్వితి యద్గోభిలాదిభిరుక్తం తదేవమాదినిమిత్తేషుయోజయే
దిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురపితత్పిత్ర్యైబ్రాహ్మణాన్భోజయేద్ద్విజః । అ
నపేక్ష్యస్థితస్యైవ శాపందత్వావ్రజన్తితే ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్.

యథాశక్తిశ్రాద్ధానుష్ఠానమ్

యథాశక్తిశ్రాద్ధానుష్ఠానమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యథా
కథంచిన్నిత్యంయత్కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సుస
త్సుకామ్యఫలంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమావాస్యాదిషుచోదితంనిత్యశ్రా
ద్ధంపాత్రద్రవ్యాది సంపత్త్యభావేఽపి యథాశక్తికుర్యాదితి పూర్వార్ధ
స్యార్థః । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాభావేపరంకృత్వా పితృయజ్ఞవిధిం
నరః । నిర్దిశ్యైవాన్నముద్ధృత్య యత్రపాత్రంతతోగతిః ॥ పాత్రాభావే
క్షిపేదగ్నౌగవేదద్యాదథాప్సువా । నతుప్రాప్తస్యలోపోఽస్తి పైతృకస్య

విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — పాత్రాభావే - అనుకల్పతయాఽప్యుక్తపాత్రస్యాలాభే, పితృయజ్ఞవిధిమ్ - అగ్నౌకరణమ్, కృత్వా, అన్నంభాజనేఉద్ధృత్య, నిర్దిశ్య - చతుర్థ్యన్తేనశబ్దేన దేవార్థపిత్ర్యాంశో చ్ఛిద్య, ఉద్ధృతమన్నంత్యక్త్వా అధ్యాత్రేవిప్రోఽస్తిచేత్తత్రనీత్వా తస్మై తదన్నంసమర్పయేత్, దూరస్థే తు పాత్రే నిర్దిష్టమన్నమగ్నౌ క్షిపేత్, అథవాఽగవేభక్షణార్థం ప్రయచ్ఛేత్, నద్యాదౌ వా క్షిపేత్, నతు పాత్రాభావమాత్రేణకర్మణోలోపః కార్యఇతి.

సఙ్కల్పశ్రాద్ధవిధిః

విస్మృతపార్వణానుష్ఠానాసమ్భవే తు వ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్యక్తాగ్నేఃపార్వణంనైవ నైకోద్దిష్టం సపిణ్డనమ్ । అత్యక్తాగ్నేస్తుపిణ్డోక్తిస్తస్మాత్సఙ్కల్పభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యక్తాగ్నేః - అవిధానేనోత్సృష్టాగ్నేః, పార్వణైకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాత్మకశ్రాద్ధకర్మణి నైవాధికారః, పిణ్డోక్తిః - శ్రాద్ధంకర్తవ్యమిత్యుక్తిః, అత్యక్తాగ్నేరేవ శ్రాద్ధాధికార ఇతి యావత్, తస్మాదత్యక్తాగ్నేరేవాశక్తౌ సఙ్కల్పవిధానేన శ్రాద్ధంకుర్యాదిత్యర్థః । తత్స్వరూపమథస్తాత్ప్రతిపాదితమ్.

ఆమశ్రాద్ధవిధిః

పక్వద్రవ్యసమ్పాదనాసమ్భవేతు సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పాకాభావేఽధికారస్స్యాద్విప్రాదీనాం నరాధిప । అపత్నీనాం ప్రవాసే చాప్యథో విదేశగమనాదిభిః ॥ సదా చైవతుశూద్రాణామామశ్రాద్ధంవిదుర్బుధాః । అన్నాదేశకాలాభ్యాం విప్లవే సముపాగతే ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్రవాసే పుత్రజన్మని । చన్ద్రసూర్యగ్రహే చైవ దద్యాదామం విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాం త్రైవర్ణికానాం పత్నీరహితానాం విదేశగమనాదిభిశ్చ కారణైః పాకసమ్పాదనాసమ్భవే ఆమశ్రాద్ధేఽధికారస్స్యాత్, చన్ద్రసూర్యగ్రహేఽపి యస్యపాకాసమ్భవః భోక్తుర్బ్రాహ్మణస్యవాలాభః స ఆమందద్యాదిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవాసీ చ యస్యభార్యారజస్వలా । సిద్ధాన్నేన నకుర్వీత హవ్యమాం తస్యవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । సిద్ధాన్నేన - లబ్ధక్రీతాదిపక్వాన్నేన, నకుర్వీతేతి చన్ద్రికాయాం వ్యా

ఖ్యాతమ్ । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ నభవేద్యస్య సామగ్రీ దారా వా గృహమేవ చ । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత వృద్ధో బాలశ్చ యో భవేత్ ॥ యావత్స్యాన్నాగ్నిసంయుక్త ఉత్పన్నాగ్నిరథాపి వా । ఆమశ్రాద్ధం సదా కుర్యాద్ధస్తేఽగ్నౌకరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేన మాసికం సాంవత్సరికం చ శ్రాద్ధమవశ్యం పక్వేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతచ్చ ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తు జమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం శ్రద్ధయా శ్రాద్ధం శ్రాద్ధకాలే యథావిధి । పక్వేన వాఽశృతేనాపి నూనం కుర్యాత్సుతః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్ఛ్రాద్ధమావశ్యం కార్యమిత్యేవంపరమ్ , అన్యథా "మాససంవత్సరాదృతే" "న తత్కుర్యాన్మృతేఽహని" "ఆపద్యపి చ నామేన తన్మాసి హరివాసరే। కృష్ణఇన్ద్వక్షయే వాపి కుర్యాదన్నేన వార్షికమ్ ॥" ఇత్యాదిబహుస్మృతివిరోధప్రసఙ్గః । ఆమశ్రాద్ధవిశేషమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థస్యైవ పాథేయం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఆమేనైవ తు కర్తవ్యం పునశ్శ్రాద్ధం న సోహన్తి ॥ ఆమం దద్యాత్తు కౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గుణమ్ । సిద్ధాన్నే తు విధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధేప్యసౌ విధిః ॥ ఆవాహనాది సర్వం స్యాత్పిణ్డదానం చ భారత । దద్యాద్యచ్చ ద్విజాతిభ్యశ్శృతం వాఽశృతమేవ వా ॥ తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ । ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాద్విధిజ్ఞశ్శ్రాద్ధదస్సదా ॥ హస్తేఽగ్నౌకరణం కుర్యాద్బ్రాహ్మణస్య విధానతః ॥*॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతే తు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్పిణ్డదానం కథం భవేత్ । గృహపాకాత్సముద్ధృత్య సక్తుభిః పాయసేన వా ॥ * ॥ ఇతి .

హిరణ్యశ్రాద్ధాదివిధిః

ఆమశ్రాద్ధాసమ్భవే తు హేమశ్రాద్ధమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యామశ్రాద్ధోక్తవిశేషో యథాసమ్భవమనుసన్ధేయః । హేమద్రవ్యాలాభేప్యుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తృణాని వా గవే దద్యాత్పిణ్డాన్వాఽథాపి నిర్వపేత్ । తిలోదకైః పితౄ

నాప్యపి తర్పయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేతుకం శ్రాద్ధకా
లేసమాగతే। తస్మింశ్చోపవసేదహ్నిజపేద్వాశ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అ
జ్ఞానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్
సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శాస్త్రాభావేఽపి ము
ఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జ్ఞా
త్వవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలంన
రః ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠా
నేఽపి కృతఇత్యర్థః .

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రే
యస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచ
క్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగఃప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్ర
పౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచప
రాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సముపాప్నోతి యశ
శ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్
దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణు
మేవయజన్తితే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్।
పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృ
హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ ।
ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥శ్లో॥
ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్యోపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృధ్నో
తి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తేనైవదర్శి
తః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తే నారోగానశతాయుషః । నచశ్రే
యోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధం నకు
రుతేతత్ర తస్యరక్తంపిబన్తితే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అన్యా
యోపార్జితద్రవ్యైర్యచ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తితేనచణ్డాలాఃపు

లక్షాద్యైశ్చయోనయః ॥ * ॥ నను, ప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకవ్యభోక్తృత్వసామర్థ్యరహితానాం మనుష్యాణాం పుత్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేఽపి స్వయమాత్మానమప్యనీశనాఽకథంస్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తిమనుష్యాణాం పితౄంశ్శ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుఃప్రజ్ఞాం ధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షం సుఖానిచ । ప్రయచ్ఛన్తితథారాజ్యం ప్రీతానృణాంపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ నహ్యత్రదేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తేకింత్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ, యథాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రాజ్ఞేయాఃపితామహాః । ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాఇత్యేషావైదికీశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపితరోరుద్రాఃపితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా యఏవంవిద్వాన్పితౄన్యజతే వసవోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి “ ॥ శ్లో ॥ వసూన్వదన్తితుపితౄన్ రుద్రాన్వపితామహాన్ । ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంశ్శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ” ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథాగోషుప్రణష్టాస్వైవత్సో విన్దతిమాతరమ్ । ఏవంశ్రాద్ధేసముద్దిష్టంమన్త్రఃప్రాపయతేపితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః । నామమన్త్రాస్తథాఽఽదేశాభవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తదాకారత్వమాగతాన్ । దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యనుగచ్ఛతి । దేవ

త్వేభాగ్యరూపేణ పశుత్వేతు తృణంభవేత్ ॥ శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేప్యుపతిష్ఠతి । పానంభవతియక్షత్వే గృధ్రత్వేచతథాఽఽమిషమ్ ॥ దనుజత్వేతథామాంసం ప్రేతత్వేరుధిరోదకమ్ । మానుషత్వేఽన్నపానాది నానాభోగకరంతథా ॥ రతిశక్తిస్స్త్రియఃకాన్తా భోజ్యంభోజనశక్తతా । దానశక్తిస్సవిభవా రూపమారోగ్యమేవచ ॥ శ్రాద్ధపుష్పమిదంప్రోక్తం ఫలంబ్రహ్మసమాగమః ॥ * ॥ ఇతి । నామాని - దేవదత్తయజ్ఞదత్తాదీని, మన్త్రాః - "పృథివీతేపాత్రమ్" ఇత్యాదయః, ఆదేశాః - ఇదమన్నాదికమముష్మై భవత్విత్యేవమాదినిర్దేశాః, పుష్పమ్ - అవాన్తరఫలమ్, బ్రహ్మప్రాప్తిఃపరమఫలంప్రోక్తమిత్యర్థః । హారీతః — ॥శ్లో॥ కాలేఽన్యథాగతంపాత్రే విధినాప్రతిపాదితమ్ । ప్రాప్నోత్యన్నంతథాదత్తం జన్తుర్యత్రోపతిష్ఠతే ॥ యన్నామ్నాపాతయేత్పిణ్డం తంనయేద్బ్రహ్మశాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలే
శ్రాద్ధనిరూపణంనామ
చతుర్థఃపరిచ్ఛేదః

